Rbl. 2.80

Jorge Amado Gabriela

Jorge Amado

Gabriela

JORGE AMADO

GABRIELA

NELK JA KANEEL

Ühe provintsilinna kroonika

ROMAAN

Tõlkinud Aita Kurfeldt

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1978

T
A 55

Originaali tiitel:
Jorge Amado
GABRIELA,
cravo e canela
(Crônica de uma cidade do interior)
Livraria Martins Editôra
São Paulo, 1958

Teine trükk

Värsid tõlkinud A. Kaalep

Kaane kujundanud H. Kersna

A 70304—184 / M901(16)—78 TL—11—2—77

Zéliale tema kiivus,
tema laulud ja mured,
Gabriela kuukiired
ja mu armastuse rist.
Alberto Cavalcântile
pilt Gabrielast,
kes tantsib, unistab, naerab.
Meister Antônio Bulhõesile
täieliku austusega
tema nelgilõhn.
Moacir Werneck de Castrole,
toredale noorukile,
pärandab testamendis
oma ohked Gabriela,
ah!
Ja teile kõigile kolmele
autori sõprus.

(«Gabriela testamendist»)

Tal on lõhn nagu nelgil,
nahk pruun kui kaneel . . .
Et näha Gabrielat,
olin kaua ma teel.

(Kakaopiirkonna salmik)

Imeliku kokkusattumuse tõttu — nagu ütleks dona Arminda — algas see armastusromaan just samal säraval päikesepaistelisel kevadpäeval, kui fazendeiro[1] *Jesuíno Mendonça tappis revolvrilaskudega oma abikaasa, dona Sinhàzinha Guedes Mendonça, kohalikku seltskonda kuuluva daami, täidlasevõitu brüneti, kes väga armastas kiriklikke pidustusi, ja hambaarsti doktor Osmundo Pimenteli, elegantse luuletajakalduvustega noormehe, kes alles mõne kuu eest oli Ilhéusesse asunud. Ja just tol hommikul, enne kui tragöödia linna vapustas, oli vana Filomena oma ammuse ähvarduse täide viinud — oli araablase Nacibi köögi maha jätnud ja kella kaheksase rongiga Água Pretasse sõitnud, kus tema pojal hea elujärg oli.*

Nagu Ilhéuse intellektuaalse keskuse, raamatu- ja kirjutusmaterjali kaupluse «Papelaria Modêlo» omanik João Fulgêncio, väga haritud inimene, hiljem arvas, oli päev halvasti valitud. Seesugune ilus päev, esimene päikesepaisteline pärast pikka vihmaperioodi, päev täis hellitavat päikesesoojust, ei olnud verevalamiseks kohane. Aga. kuna kolonel Jesuíno Mendonça oli tugeva autundega, julge ning meelekindel mees, kes vähe hoolis lugemisest ja esteetilistest kaalutlustest, siis ei tulnud säärased mõtted tema «sarvedest» valutavasse pähegi. Kellad olid just parajasti teist pärastlõunatundi kuulutanud, kui kolonel, keda kõik arvasid fazendas viibivat, ootamatult hambaarsti majja ilmus ja ilusasse Sinhàzinhasse ning tema võrgutajasse Osmundosse kummassegi kaks hästi sihitud kuuli kihutas. Sellega sundis ta linna unustama kõik teised põnevad sündmused, nagu «Costeira» kompanii laeva sadamasuudmemadalikule jooksmise samal hommikul, esimese Ilhéust Itabunaga ühendava autobussiliini avamise, klubi «Progress» hiljutise balli ja isegi nii huvitava küsimuse nagu süvendajate hankimine sadamasuudme jaoks, mille Mundinho Falcão oli üles tõstnud. Mis puutub Nacibi isiklikku väikesesse draamasse — et ta oli äkki ilma köögitüdrukuta jäänud —, siis said sellest esialgu ainult kõige lähemad sõbrad teada, kes sellele muide suuremat tähele-

---

[1] Fazendeiro — fazenda omanik; fazenda — suur maaomand, mõis, istandus.

panu ei osutanud. Kõikide meeli köitis erutav tragöödia — fazendeiro naise ja hambaarsti lugu, olgu sellepärast, et draama kolm osalist paremasse seltskonda kuulusid, või sellepärast, et loo rohkete üksikasjade hulgas mõndagi pikantset ja lopsakat leidus. Sest hoolimata paljukõneldud progressist, millele linna elanikud nii uhked olid («Ilhéus tsiviliseerub hoogsas tempos», oli kuulus advokaat Ezequiel Prado «Diário de Ilhéuses» kirjutanud), tunti siinmail ikkagi kõige suuremat huvi sääraste ägedate ja veriste armastus- ning armukadedusdraamade vastu. Olid lõppenud võitlused maa vallutamise pärast ja aja jooksul oli kustumas viimaste paukude kajagi, aga noist kangelaslikest aastaist oli iljeuslaste veres säilinud verevalamise iha. Ja mõningad kombed: hoobelda vahvusega, kanda päeval ja ööl revolvrit, juua ja hasartmänge mängida. Ning mõned nende elu juhtivad seadused. Üks neist, kõige vaieldamatum, oli tol päeval jälle rakendamist leidnud: petetud abielumees võis oma au ainult süüdlaste verega puhtaks pesta. Seda vanast ajast pärit seadust polnud üheski koodeksis kirjas, ta elas ainult inimeste teadvuses, muistsed senjoorid, kes esimestena metsa maha võtsid ja kakaod istutasid, olid ta järeltulevaile põlvedele pärandanud. Nii oli lugu Ilhéuses 1925. aastal, kui laipadest ja verest rammutatud maal kakaoistandused õitsesid ja rikkus kasvas, kui hakkas arenema progress ja linna ilme teiseks kujunes.

Huvi verevalamise vastu oli nii suur, et isegi araablane Nacib, kellele Filomena ärasõit ootamatuid raskusi tõi, need mured unustas ja täielikult kahekordse mõrva arutamisse süvenes. Linna ilme muutus, rajati tänavaid ja maanteid, veeti sisse autosid, ehitati uhkeid maju, anti välja ajalehti, asutati klubisid, Ilhéus kujunes ümber. Aga hoopis aeglasemalt muutusid inimeste kombed ja tavad. Nii on see alati, igas ühiskonnas.

ESIMENE OSA

ÕNNEST JA EBAÕNNEST, MIS TABAS ÜHT TUBLIT SÜÜRIAS SÜNDINUD BRASIILLAST ILHÉUSE LINNAS 1925. AASTAL, KUI KAKAOKASVATUS JÕUDSASTI EDENES JA IGAL POOL VALITSES PROGRESS — ÜHES ARMUSEIKLUSTE, TAPMISTE, BANKETTIDE JA PRESEEPIODEGA[1], MITMESUGUSTE LUGUDEGA IGA MAITSE JAOKS, KÜLL UHKETE AADLIKE JA JÕHKRATE ÕNNEKÜTTIDE KAUGEST KUULSUSRIKKAST MINEVIKUST, KÜLL RIKASTE FAZENDEIRODE JA NIMEKATE ŽAGUNSSODE[2] HILJUTISTEST VÄGITEGUDEST, ÜHES ÜKSINDUSE JA OHETEGA, KÄTTEMAKSU JA VIHKAMISEGA, ÜHES VIHMA, PÄIKESE JA KUUVALGUSEGA, VANKUMATUTE SEADUSTEGA, POLIITILISTE MAHHINATSIOONIDEGA, ERUTAVA SADAMASUUDME PROBLEEMIGA, ÜHES TASKUKUNSTNIKU, TANTSIJATARI, IME JA MUU MAAGIAGA

EHK

BRASIILLANE ARAABIAST

---

[1] Preseepio (portug. k. *presépio*) — laut, sõim; siin Petlemma lauda, jõulusõime tähenduses.

[2] Žagunsso (portug. k. *jagunço*) — relvastatud palgaline, bandiit.

ESIMENE PEATÜKK

OFENÍSIA IGATSUS

(Kuigi Ofenísia esineb väga vähe,
pole ta sellepärast vähem tähtis)

«Sellel hoogsa progressi aastal . . .»

(Ühest Ilhéuse 1925. aasta ajalehest)

OFENÍSIA RONDOO

Kuula mind, oh minu vend,
Luís Antônio, mu vend:

siin rõdu peal Ofenísia
võrkkiiges istudes kiigub.
On kuumus, on lehvik,
on mahe tuuleke merelt,
on neegritar teenimas.
Kui silmi sulgeda tahtsin,
siis ilmus mu ette keiser,
ees habe nii must, nii must,
oh toredust!

Kõik need Teodoro värsid,
salmid Ofenísia auks,
see Riost ostetud kleit,
see pihik, see kaelakee,
see mustast siidist mantilja,
see ahvike, sinu kink —
mis mõte on nüüd sel kõigel,
Luís Antônio, mu vend!

On söed tema mustad silmad,
(«Need on keisri enda silmad!»)
minu silmad süttisid neist.
Ta habe — unede lina,
(«See on keisri enda habe!»)
et sisse mässida mind.
Tema naiseks saada tahan,
(«Ei või saada sa keisri naiseks!»)
tema juurde heita tahan,
tema habemes uinuda.
(«Õde, sa häbistad meid!»)
Luís Antônio, mu vend,
mis sa ootad, et mind ei tapa?

Ei taha ma parunit, krahvi,
ei taha ma suhkruhärrat,
ei taha Teodoro värsse,
ei taha roose või nelke
või teemandist kõrvarõngaid.
Ei taha ma muud kui habet,
kui keisri habet nii musta!
Luís Antônio, mu vend
Ávila aulisest soost,
kuula mind, oh minu vend:
kui keisri armukest minust
tõepoolest mitte ei saa,
siis igatsusest siin kiiges
surengi ma.

PÄIKESEST JA VIHMAST ÜHES VÄIKESE IMEGA

Tuhande üheksasaja kahekümne viiendal aastal, tol aastal, kui puhkes õitsele araablase Nacibi ja mulatt Gabriela armuidüll, venis vihmaperiood normaalsest ja vajalikust nii palju pikemaks, et fazendeirod heitunult tänavail ringi jooksid ja kohtumisel üksteiselt küsisid, hirm silmis ning hääles:

«Ei tea, kas see ei lõpegi?»

Jutt oli vihmast — iial polnud nähtud nii palju vett taevast alla voolavat, seda tuli peaaegu lakkamatult ööd kui päevad.

«Veel üks nädal, ja kõik on ohus.»

«Kogu saak . . .»

«Mu jumal!»

Nad rääkisid saagist, mis tõotas saada erakordne, ületada kaugelt kõik endised. Ja et kakaohinnad pidevalt tõusid, siis tähendas see veelgi suuremat rikkust, õitsengut, küllust. See tähendas kolonelide laste õppima minekut suurte linnade kõige kallimatesse kolledžitesse, uusi perekonnaelamuid uutes hiljuti rajatud tänavais, Riost tellitud luksusmööblit, tiibklavereid saalide ehteks, mitmesuguste kaupluste arvu suurenemist, äritegevuse tõusu; tähendas, et kabareedes voolab ojadena viin, et iga laevaga saabub naisi, et baarides ja hotellides käib kõrge mäng, lühidalt, tähendas progressi, toda paljukõneldud tsivilisatsiooni.

Ja kui mõelda, et see vihm, mida nüüd nii ülearu ohtrasti sadas, mis oli muutumas ähvardavaks, uputuslikuks, oli tulekuga viibinud, oli ennast oodata ja enda pärast paluda lasknud! Mõni kuu tagasi olid kolonelid silmi selge taeva poole tõstnud ja pilvi, lähedase vihma märke otsinud. Kakaoistandused kasvasid, nad võtsid enda alla juba kogu Bahia lõunaosa, ja kolonelid ootasid vihma, mis oli hädavajalik selleks, et kakaopuudel äsja õite asemel tekkinud viljad areneda võiksid. Protsessioon püha Jorge auks kujunes tol aastal kirglikuks ühiseks tõotuseks linna kaitsepühakule.

Vennaskonna punases rüüs kandsid kõige lugupeetavamad kodanikud, kõige tähtsamad fazendeirod toredat kullaga kaunistatud raami pühaku kujuga oma uhketel õlgadel, ja see ütleb juba palju, sest kakaokolonelid ei paistnud silma usklikkuse poolest, ei käinud kirikus, ei hoolinud missadest ega pihikohustustest, vaid jätsid need nõrkused naisperele.

«See kirikuvärk on rohkem naiste asi.»

Nad piirdusid piiskopi ja preestrite palvete täitmisega — annetasid raha heategevuse ja pidustuste jaoks: nunnade kooli asutamiseks Vitória kingul, piiskopilossi ehitamiseks, vaimulike koolide avamiseks, üheksapäevaste palvuste pidamiseks, püha Maarja kuu, püha Antônio ja püha João päevade pühitsemiseks, kirmeste korraldamiseks.

Selle asemel et baaridesse istuma ja jooma jääda, sammusid nad tol aastal kõik rongkäigus, kahetsusilme näol, küünal käes, ja tõotasid pühale Jorgele vastutasuks hindamatu vihma eest kõike mõeldavat. Rahvahulk liikus pühaku kuju järel läbi tänavate ja palvetas koos preestritega. Uhkesti ehituna, käed hardumuses kokku pandud, näol patukahetsusilme, lausus isa Basílio kõlava häälega palvesõnu. Ta oli valitud selle tähtsa kohustuse täitmiseks oma erakordsete, kõigi poolt hinnatavate ja lugupeetavate vooruste tõttu, kui ka selle tõttu, et püha mees oli maade ja istanduste omanik ning taevasest vahelesegamisest otseselt huvitatud. Nii palvetas ta siis kahekordse tarmuga.

Suur salk vanapiigasid oli kogunenud püha Maarja Magdaleena pildi ümber, mis eelmisel õhtul oli São Sebastião kirikust välja toodud, et saata kaitsepühaku kuju selle ringkäigul läbi linna. Nad tundsid end ekstaasi sattuvat vaimustatud õhina mõjul, mida ilmutas see tavaliselt heasüdamlik ja tõtlev preester, kes missa üks-kaks-kolm lõpule viis ja pihil poole kõrvaga kuulas seda, mis neil talle jutustada oli, hoopis erinevalt, näiteks isa Cecíliost.

Võimsalt kajas preestri siirast tundest nõretav hääl innukas palves, kostis vanapiigade nohisev laul, üksmeelseks kooriks liitusid kolonelid, nende naised, tütred ja pojad, kaupmehed, eksportöörid, pidustuseks linna tulnud maatöölised, laadijad, meremehed, prostituudid, äriteenijad, elukutselised mängijad ja kõiksugu kelmid, vaimulike koolide õpilased ja Maria kongregatsiooni tütarlapsed. Palve kerkis läbipaistva, pilvitu taeva poole, kus tapva tulekerana lõõmas halastamatu päike, mis oli võimeline kakaopuude äsja eostunud viljad hävitama.

Et täita klubi «Progress» viimasel tantsuõhtul antud tõotust, sammusid mõned seltskonnadaamid nüüd paljajalu rongkäigus, tuues niiviisi pühakule ohvriks oma elegantsi ja anudes temalt vihma. Sosinal lausuti mitmesuguseid tõotusi, käidi pühakule peale, mitte mingisugust viivitust ei võidud talle lubada, ta nägi ju oma kaitsealuste häda ja pidi kõige kiiremas korras imet tegema.

Püha Jorge ei jäänud ükskõikseks palvete vastu, kolonelide

äkilise ja liigutava usklikkuse vastu ning raha vastu, mida nad olid tõotanud anda katedraali jaoks, ta ei võinud ükskõikseks jääda senjoorade paljaste jalgade vastu, mis nii vaevaliselt tänavate puusillutisel astusid, ent kõige enam mõjusid temasse kahtlemata isa Basílio kannatused. Preester oli oma kakaoviljade saatuse pärast niivõrd hirmul, et innuka palvetamise vaheaegadel, kui kodanike koor anuvalt laulis, vandus ta tervelt kuu aega oma sõbratari ja perenaise Otália õrnadest võludest keelduda. Ta oli kõigi Otália laste vader, viiekordne vader, sest juba viis tugevat võsukest — niisama elujõulist ja paljutõotavat nagu kakaopuud preestri istandustes — oli too tubli naine batisti ja pitsidesse mähituina ristimisvaagnasse kandnud. Ja et isa Basílio neid lapsendada ei võinud, siis oli ta kõigi — kahe poisi ja kolme tüdruku — ristiisaks ning kristliku halastuse kohaselt loovutas neile õiguse kanda oma perekonnanime, ilusat ja auväärt nime Cerqueira.

Kuidas oleks püha Jorge võinud nii suure mure vastu ükskõikseks jääda? Juba mäletamatuist kapitaniiade[1] aegadest peale juhtis tema, olgu hästi või halvasti, selle maa saatust, mis nüüd oli kakao päralt. Jorge de Figuiredo Correia, kellele Portugali kuningas oli sõpruse märgiks need kümned metsaelanikest asustatud ja pau-brasili[2] kasvatavad leeguad[3] annetanud, polnud tahtnud ürgmetsa pärast maha jätta Portugali õukonna lõbusid, ja oli oma hispaanlasest sõbra sinna indiaanlaste käe läbi surema saatnud. Ent ta oli oma sõbral soovitanud anda lohevõitja pühaku kaitse alla see lään, mille tema isand kuningas oli heaks arvanud talle kinkida. Ta ei läinud ise sellele kaugele metsikule maale, aga andis sellele oma nime, pühendades ta oma nimekaimule pühale Jorgele. Nii jälgis siis tagumistele jalgadele tõusnud hobuse seljas istuv pühak selle São Jorge dos Ilhéuse rahutut saatust juba ligikaudu nelisada aastat. Ta oli näinud, kuidas indiaanlased metsikult tapsid esimesed kolonisaatorid ja kuidas neid omakorda metsikult tapeti ning orjastati, oli näinud tekkivat esimesi enženjosid[4], väikesi ja ka suuremaid kohviistandusi. Oli näinud seda maad sajandite kestel kiratsevat vähimagi lootuseta paremale tulevikule. Hiljem oli ta

---

[1] Kapitanija (portug. k. *capitania*) — esimeste administratiivsete territoriaalüksuste nimetus Brasiilias.

[2] Pau-brasil — pernambukipuu.

[3] Leegua (portug. k. *légua*) — pikkusühik Brasiilias, võrdus vanasti 6600 m, praegu 6000 m.

[4] Enženjo (portug. k. *engenho*) — suhkruvabrik ühes suhkrurooistandusega.

kaasa elanud esimeste kakaoistikute saabumise ja oli župaraadele[1] käsu andnud kakaopuude paljunemise eest hoolt kanda. Võib-olla tegi ta seda ilma kindla eesmärgita, ainult selleks, et pisut muuta maastikku, millest ta nii paljude aastate kestel juba tüdinud pidi olema. Ta vahest ei kujutlenudki, et ühes kakaoga tuleb rikkus, saabub uus ajastu tema kaitse all olevale maale. Ta nägi tol ajal hirmsaid asju: nägi, kuidas inimesed üksteist reetlikult tapsid, et orgusid ja künkaid, jõgesid ja mägesid oma valdusse saada, kuidas nad metsa maha põletasid ja üha uusi ning uusi kakaoistandusi rajasid. Ta nägi, kuidas piirkond äkki kasvama hakkas, kuidas külad ja asulad tekkisid, kuidas progress Ilhéusesse jõudis, tuues kaasa piiskopi, nägi, kuidas asutati uued munitsipaliteedid Itabuna ja Itapira, avati nunnade kool, kuidas laevad üha uusi inimesi kohale tõid, nägi nii palju kõike, et talle enda arvates enam miski mõju avaldada ei võinud. Ja ometi avaldas talle mõju sügav jumalakartlikkus, mida ootamatult ilmutasid kolonelid, need karmid mehed, kes tavaliselt seadustest ja palvetest vähe hoolisid, talle avaldas mõju isa Basílio Cerqueira meeletu tõotus, sest preestri taltsutamatu ja kirglik loomus sundis pühakut kahtlema, kas ta oma vannet lõpuni pidada suudab.

Kui rongkäik São Sebastião väljakule jõudis ning väikese valge kiriku ees peatus, kui Glória oma paljusajatatud aknal naeratades risti ette lõi, kui araablane Nacib oma tühjaks jäänud baarist välja astus, et vaatemängu paremini näha, — just siis juhtuski ime. Ei, sinine taevas ei kattunud mustade pilvedega ja vihma ei hakanud sadama. Kahtlemata sellepärast, et mitte rongkäiku segada. Aga nõrk päevane kuu ilmus taevale ja oli päikese pimestavast valgusest hoolimata väga selgesti nähtav. Neegripoiss Tuísca märkas seda esimesena ja juhtis sellele oma perenaiste, õdede Dos Reiside tähelepanu, kes üleni musta riietatud vanapiigade gruppi kuulusid. Ärevusse sattunud vanapiigad hüüdsid esimestena valjusti, et on juhtunud ime, see kisa kandus rahvahulgas edasi ja levis hiljem kogu linnas. Kahe päeva kestel ei kõneldud millestki muust. Püha Jorge oli nende palveid kuulda võtnud, varsti pidi vihma tulema.

Tõepoolest, paar päeva pärast rongkäiku kogunesid taevale vihmapilved ja õhtu eel hakkas sadama. Aga nähtavasti oli püha Jorge palvete ja tõotuste ulatusest, senjoorade paljastest jalgadest ja isa Basílio hämmastavast karskusevandest

[1] Župaraa (portug. k. *jupará*) — liik ahve.

niivõrd mõjutatud, et ta oma imeteoga liiale läks, ja nüüd ei tahtnud sadu enam lakata, vihmaperiood oli juba enam kui kaks nädalat üle tavalise aja kestnud.

Vaevalt tärganud kakaoviljad, mida varem oli ohustanud päike, olid vihmaga imehästi ja ennenägematult rohkel arvul kasvanud, aga nüüd vajasid nad valmimiseks taas päikest. Tugevate sadude edasikestmise korral võisid viljad veel enne saagi kogumist mädanema minna. Hirmu ning masendusega vaatasid kolonelid nüüd tinakarva taevast ja allavoolavat vihma, otsisid pilvede taha peitunud päikest. Püha Jorge, püha Sebastião, Maarja Magdaleena altaril ja isegi Vitória jumalaema omal kalmistukabelis olid küünlad süüdatud. Veel üks nädal, veel kümme päeva vihma, ja kogu saak oli täielikult ohus. See oli traagiline ootus.

Seepärast on arusaadav, et kui vana fazendeiro kolonel Manuel das Onças[1] (keda kutsuti nii sellepärast, et tema istandused asusid kaugel kolkas, kus, nagu räägiti ja nagu ta ise kinnitas, koguni jaaguarid möirgasid) tol hommikul, millal kirjeldatavad sündmused algasid, veel pooleldi ööaegu, kella nelja paiku, kodunt väljus ja nägi puhast taevast koidu nõiduslikus helenduses sinamas, nägi mere kohal päikest ennustavat rõõmsat valguskuma, tõstis ta käed taeva poole ja hüüdis ääretu kergendusega:

«Viimaks ometi . . . Saak on päästetud.»

Kolonel Manuel das Onças hakkas kiiremini sammuma kalaturu poole, mis sadama läheduses asus ja kus iga päev varahommikul grupp vanu tuttavaid Bahia naiste mingaunõude[2] ümber kogunes. Tal polnud lootust kedagi eest leida, sest tema saabus alati esimesena, aga ta astus kähku, nagu ootaksid teda juba kõik, et uudist kuulda. Head uudist vihmaperioodi lõppemisest. Fazendeiro näol levis õnnelik naeratus.

Saak oli kindlustatud, see oodatavasti suurim, see erakordne saak, mille hinnad pidevalt tõusid tollel sotsiaalsetelt ja poliitilistelt sündmustelt nii rikkal aastal, kui Ilhéuses toimus nii suuri muudatusi, et paljud pidasid seda aastat otsustavaks piirkonna elus. Ühtedele oli see sadamasuudme probleemi lahendamise aastaks, teistele kakaoeksportöör Mundinho Falcão ja vana kohaliku kasiiki kolonel Ramiro Bastose vahelise poliitilise võitluse aastaks. Kolmandad mäletasid seda kui kolonel Jesuíno Mendonça sensatsioonilise protsessi aastat, mõned jälle kui aastat, millal saabus esimene

[1] Onça — jaaguar.

[2] Mingau — magus puder nisu- või maniokijahust.

rootsi laev ja tegi algust kakaoväljaveoga otse Ilhéusest. Aga keegi ei räägi sellest saagirikkast 1925/26. aastast kui Nacibi ja Gabriela armastuse aastast, ja isegi kui nende romaani vaheldusrikast käiku puudutatakse, siis ei anta endale aru, et selle meeletu kire lugu oli enam kui ükski teine sündmus linna elu keskpunktis tol ajal, kui hoogne progress ja tsivilisatsiooniga kaasaskäivad uuendused Ilhéuse ilme ümber kujundasid.

SELLEST, KUIDAS MINEVIK JA TULEVIK ILHÉUSE TÄNAVAIL SEGUNESID

Kestev vihm oli teed ja tänavad porimülgasteks muutnud, kus päev päeva kõrval sõtkusid veoeeslite ja ratsahobuste jalad.

Isegi Ilhéuse ja Itabuna vahel hiljuti avatud šossee, mida mööda veoautode ja autobusside liiklemine toimus, osutus ühel ilusal päeval peaaegu läbipääsmatuks, sest vesi oli maanteesillad ära viinud ja pori kohati nii põhjatu, et autojuhid olid sunnitud taganema. Venelane Jacob ja tema noor kompanjon, garaažiomanik Moacir Estrêla, tundsid juba hirmu. Nad olid enne vihmaperioodi algust asutanud ettevõtte reisijateveoks maanteed mööda kahe tähtsama kakaolinna vahel. ja olid lõunast neli väikest omnibussi tellinud. Raudteel kestis reis kolm tundi, kui ei olnud hilinemist, šosseed mööda aga võis selle teha poolteise tunniga.

Sellel venelasel Jacobil olid mõned veoautod, ta toimetas kakaod Itabunast Ilhéusesse. Moacir Estrêla oli endale kesklinnas garaaži sisse seadnud ja vedas samuti autodega kaupa. Nad olid ühinenud, pangast vekslite vastu raha võtnud ja autobussid tellinud. Kasuliku äri ootusel hõõrusid nad käsi. See tähendab, venelane hõõrus käsi, Moacir piirdus vilistamisega. Rõõmus vilistamine täitis garaaži, sel ajal kui linna kuulutustulpadel rippusid teadaanded selle kohta, et lähemal ajal avatakse autobussiliin, mis võimaldab teha reise kiiremini ja odavamalt kui raudteel.

Aga autobusside saabumine viibis, ja kui nad lõpuks kogu linna üldise imetluse saatel ühelt väikeselt «Lloyde Brasileiro» kaubaaurikult maha laaditi, oli vihmasadu täies hoos ning šossee haletsemisväärses seisukorras. Just poolel teel asetsev puusild üle Cachoeira jõe oli veetõusu tõttu ohustatud ja kompanjonid otsustasid liini avamise edasi lükata. Tuliuued autobussid seisid peaaegu kaks kuud garaažis, sel-

lal kui venelane oma arusaamatus keeles vandus ja Moacir tulivihasena vilistas. Vekslite tähtajad jõudsid kätte ja kui Mundinho Falcão poleks neid hädas aidanud, oleks kogu ettevõte kokku varisenud, veel enne kui ta käima sai. Mundinho ise otsis ühendust venelasega, laskis ta oma kontorisse kutsuda ning pakkus talle vajaliku raha laenuks, ja ilma protsentideta. Mundinho Falhão uskus Ilhéuse progressi ja ergutas seda.

Kui sadu vähemaks jäi, alanes vesi jões, ja ehkki ilm oli ikka veel halb, lasksid Jacob ja Moacir omal kulul mõned maanteesillad parandada, kõige põhjatumaisse teelõikudesse kive vedada ja panid oma ettevõtte käima. Avareis, mille kestel Moacir Estrêla ise autobussi juhtis, andis põhjust mitmesugusteks juttudeks ja pilkavateks naljadeks. Reisijateks olid ainult kutsutud isikud: prefekt, Mundinho Falcão ja teised eksportöörid, kolonel Ramiro Bastos, veel mõned fazendeirod, Kapten, Doktor, advokaadid ja arstid. Mõned, kes maanteesõitu kartsid, tõid mitmesuguseid vabandusi ette, nende kohtadele asusid teised, ja soovijaid leidus nii palju, et lõpuks sõitsid mõned püstigi. Reis kestis kaks tundi — maantee oli ikka veel väga raskesti läbitav —, aga möödus ilma suuremate vahejuhtumiteta. Itabunasse jõudmisel leidis aset tulevärk ja korraldati eine uue ettevõtte auks. Siis teatas venelane Jacob, et kaks nädalat pärast regulaarsete reiside algust korraldatakse Ilhéuses suur pidusöök mõlema munitsipaliteedi väljapaistvaile isikuile, et seda kohaliku progressi tähtsat etappi veel mõjuvamalt ära märkida. Pidusöök telliti Nacibilt.

Progress — see oli sõna, mida tol ajal Ilhéuses ja Itabunas kõige sagedamini kuulda võis. See oli kõikide suus, seda korrati järelejätmatult. See ilmus niihästi päeva- kui nädalalehtede veergudel, kõlas vaidlustes «Papelaria Modêlos», baarides, kabareedes. Iljeuslased kordasid seda, kui nad kõnelesid uutest tänavatest, iluplatsidest, hoonetest äritsenrumis ja moodsatest perekonnaelamutest mererannas, «Diário de Ilhéuse» äriruumidest, autobussidest, mis hommikuti ja õhtuti Itabunasse sõitsid, kakao veoks kasutatavaist veoautodest, valgustatud kabareedest, uuest kinost «Ilhéus», jalgpalliväljakust, Enochi kolledžist, nälginud lektoritest, kes tulid Bahiast ja isegi Riost, klubist «Progress» ja selle tantsuõhtutest. «See on progress!» ütlesid nad uhkelt ja tundsid, et nad kõik aitasid kaasa nii sügavate muudatuste toimumisele linna ilmes ja tavades.

Kogu elu arenes õitsengu tähe all, linn kasvas peadpööritava kiirusega. Rajati niihästi mere kui kinkude poole viita-

vaid tänavaid, tekkis aedu ja väljakuid, ehitati maju, uhkeid üksikelamuid, villasid. Üürid tõusid, äritsentrumis olid nad juba meeletult kõrged. Lõunarajoonide pangad avasid filiaale, «Banco do Brasil» ehitas uue ilusa neljakordse hoone.

Iga päevaga kaotas linn üha enam toda sõjalaagri ilmet, mis oli olnud talle iseloomulik maa pärast peetava võitluse ajajärgul, kui fazendeirod kihutasid ratsa hobuse seljas, revolver vöö vahel, hirmuäratavad žagunssod uitasid, püss käes, mööda sillutamata tänavaid, mida kattis kord sügav pori, kord paks tolm, kui rahutuil öödel ehmatas inimesi paugutamine, kui rändkaupmehed laotasid oma kompse laiali otse kõnniteele. Kõigele sellele oli tulnud lõpp, linn säras nüüd mitmevärvilistest eredaist vitriinidest, üha rohkem tekkis ärisid, rändkaupmehed olid provintsi kadunud ja ilmusid ainult turupäevadele. Oli baare, kabareesid, kinosid, kolledžeid. Ehkki paikkond ei võinud hoobelda usklikkusega, oldi ometi väga uhke sellele, et siia oli asutatud piiskopkond, ja esimest piiskoppi oli unustamatult toredate pidustustega vastu võetud. Fazendeirod, eksportöörid, pankurid, ärimehed — kõik olid andnud raha niihästi nunnade kooli ehitamiseks Ilhéuse tütarlaste jaoks Conquista kõrgendikule kui ka piiskopilossi jaoks, mis sinnasamasse tuli. Nagu nad olid andnud raha klubi «Progress» asutamiseks, mis loodi ärimeeste ja haritlaste, eeskätt aga Mundinho Falcão algatusel ja kus pühapäeviti korraldati tantsuõhtuid ning aeg-ajalt suuri balle. Tekkis jalgpalliklubisid, edukalt tegutses Rui Barbosa[1] ühing. Noil aastail hakkas Ilhéus väljaspool oma piirkondagi Lõuna Kuninganna nime all tuttavaks saama. Kogu Bahia osariigi lõunaosas kasvatati peamiselt kakaod, see oli kõige kasulikum tegevus — ühes sellega kasvasid varandused, kasvas kakao pealinn Ilhéus.

Ja ometi segunes tema tänavail praegugi veel see hoogne progress, see uhke tulevik hiljutise mineviku jäänustega, jälgedega maa vallutamise ajast, võitluste ja röövlite ajast. Eeslite voorid, mis kakaod eksportööride kaubaaitadesse vedasid, tunglesid veel praegu äritsentrumis läbisegi veoautodega, mis alles hakkasid neid välja tõrjuma. Liikus veel üsna palju säärsaabastega mehi, revolver vöö vahel, kõrvaltänavais puhkes veel kergesti kaklusi, tuntud žagunssod hooplesid odavais kõrtsides oma vägitegudega, aeg-ajalt tapeti otse tänaval mõni inimene. Säärased tüübid liikusid

[1] Rui Barbosa (1849—1923) — tuntud brasiilia poliitikamees, jurist ja kirjanik.

puhtail sillutatud tänavail läbisegi jõukate eksportööridega, kes kandsid Bahiast tulnud rätsepate õmmeldud elegantseid ülikondi, loendamatute lärmakate ja heatujuliste kaubareisijatega, kes alati kõige värskemaid anekdoote teadsid, arstide, advokaatide, hambaarstide, agronoomide, inseneridega, keda saabus iga laevaga. Isegi paljud fazendeirod olid säärsaabastest ja relvadest loobunud ning käitusid rahulike kodanikena: ehitasid endale häid elumaju, veetsid osa ajast linnas, panid lapsed Enochi kolledžisse või saatsid nad Bahia gümnaasiumidesse; nende naised sõitsid ainult pühadeks fazendadesse, kandsid siidrõivaid ja kõrge kontsaga kingi, külastasid «Progressi» pidusid.

Veel tuletas paljugi endist vana Ilhéust meelde. Mitte toda enženjode, kehvade kohviistanduste, suursuguste senjooride, mustade orjade, kuulsa Ávilate suguvõsa õitsengu aegset Ilhéust. Sellest kaugest minevikust olid jäänud vaid ähmased mälestused, ainult Doktor tundis nende vastu huvi. Ent oli küllalt jälgi hiljutisest minevikust, tollest ajast, kui toimusid rasked võitlused maa vallutamise pärast. Võitlused algasid seejärel, kui isad jesuiidid olid esimesed kakaoistikud kohale toonud. Siis tormasid inimesed, kes olid tulnud õnne otsima, metsadesse ja võitlesid püsside ning parabellumite abil iga jalatäie maa pärast. Kõik need Badaród, Oliveirad, Bráz Damásiod, Teodoro das Baraúnased ja paljud teised pidasid siis žagunssode eesotsas veriseid võitlusi teedel ja radadel. Metsad raiuti maha ja kakaoistikud pisteti laipadest ning verest rammutatud mulda. Äritehingud põhinesid pettusel ja võltsingul, õigusemõistmine seisis maavallutajate huvide teenistuses, iga suure puu taga oli peidus kütt, kes oma ohvrit varitses. Just see minevik püsis veel linna elu pisiasjades ja inimeste tavades. See kadus vähehaaval, loovutas koha uuendustele, vastsetele kommetele. Aga see taganemine ei toimunud ilma vastupanuta, eriti mis tavadesse puutus, sest need olid aja jooksul peaaegu seadusteks saanud.

Üks neid mehi, kes olid kiindunud minevikku ja umbusaldusega neid Ilhéuses toimuvaid uuendusi vaatasid, kes kogu aja istanduses elasid ja tulid linna ainult äriasju ajama, eksportööridega läbi rääkima, oli kolonel Manuel das Onças. Kui ta tol esimesel ilusal hommikul pärast nii pikka vihmaaega mööda tühja tänavat sammus, mõtles ta, et sõidab veel samal päeval oma fazendasse. Lähenes saagikoristamise aeg, päike hakkas nüüd kakaovilju kuldama, istandused muutusid imeilusaks. Too elu seal meeldis talle, linn ei suutnud teda võluda, ehkki siin oli nii palju ahvatlusi: kinod, baa-

rid, kabareed ilusate naistega, mitmesugused kauplused. Ta eelistas vaba elu fazendas: ta armastas küttida, kakaoistandusi vaadelda, töölistega vestelda, kuulata ammu tuntud lugusid maa pärast peetud võitlusest, madudest, tälle meeldisid malbed kaboklo[1] naised külade viletsates lõbumajades. Ta oli tulnud Ilhéusesse, et Mundinho Falcão'ga rääkida, temaga kakaomüügi kohta kokku leppida, saada raha uuteks täiustamisteks fazendas. Eksportöör viibis Rios, Manuel polnud tahtnud tema asjaajajaga läbirääkimisi pidada ja oli eelistanud oodata, kuni Mundinho «Itaga» tagasi jõuab.

Ja seni kui ta selles vihmadest hoolimata lõbusas linnas ootas, vedasid sõbrad teda kinodesse (tavaliselt jäi ta keset filmi magama — tal väsisid silmad), baaridesse, kabareedesse. Issand, kuidas need naised end lõhnastasid! See oli midagi pöörast... Ja kui kallist hinda nad võtsid, norisid ehteid, sõrmuseid... See Ilhéus oli lihtsalt hukatus... Aga ometi tegi selge taevas, teadmine, et saak on kindlustatud, kujutlus sellest, kuidas kakao barkassides kuivab, künades mahla eritab, kuidas ta eeslite seljas minema veetakse, — see kõik tegi teda nii õnnelikuks, et talle tundus ülekohtune hoida perekonda fazendas, lasta lapsi kasvada ilma hariduseta ja naist talitada köögis nagu neegritari, ilma ühegi meelelahutuseta. Teised kolonelid elasid linnas, ehitasid endale ilusaid maju, riietusid korralikult...

Oma lühiajalistel linnas viibimistel tundis kolonel Manuel das Onças kõige suuremat lõbu hommikustest vestlustest sõpradega kalaturul. Sel päeval kavatses ta teatada neile oma otsusest Ilhéusesse asuda, perekond siia tuua. Nende mõtetega sammus ta mööda tühja tänavat, kui kohtas sadama läheduses venelast Jacobi. Ajamata punase habemega ja sassis juustega Jacob oli nähtavasti kõrgendatud meeleolus, sest vaevalt koloneli silmanud, ajas ta käed laiali ja hüüdis midagi, erutuse tõttu kõneles ta aga oma arusaamatus keeles, mis siiski ei takistanud vähese haridusega koloneli teda mõistmast ja vastamast:

«Jah... Viimaks ometi... paistab päike, mu sõber.»

Venelane hõõrus käsi:

«Nüüd teeme kolm reisi päevas: kell seitse hommikul, kell kaksteist ja kell neli peale lõunat. Ja tellime veel kaks autobussi.»

Nad läksid koos kuni garaažini ja kolonel sõnas resoluutselt:

[1] Kaboklo (portug. k. *caboclo*) — mestiits indiaanlase ja valge abielust.

«Seekord sõidan teie tõllaga. Olen otsustanud...»

Venelane naeris:

«Kuiva teega kestab sõit veidi üle ühe tunni...»

«Küll on tore! Mõelda ainult! Kolmkümmend viis kilomeetrit poolteise tunniga... Vanasti sõideti ratsa kaks päeva... Nii et kui Mundinho Falcão täna «Itaga» pärale jõuab, siis võite mulle homme hommikuks koha kinni panna...»

«Seda ei saa, kolonel. Homseks küll ei saa.»

«Ja miks mitte?»

«Homme on bankett meie ettevõtte tähistamiseks ja teie olete minu külaline. Suurepärane lõunasöök, kuhu on kutsutud kolonel Ramiro Bastos, siinne prefekt ja Itabuna oma, samuti kohtunikud siit ja Itabunast, Mundinho Falcão, kõik väljapaistvad isikud... «Banco do Brasili» juhataja... Uhke pidu!»

«Oh, kus nüüd mina nende tähtsate tegelaste hulka kõlban... Elan aina oma kolkas.»

«Ma palun teid väga, tulge kindlasti. Bankett on «Vesuuvis», Nacibi baaris.»

«Sel juhul ma jään kuni ülehomseni.»

«Ma panen teile esimesel pingil koha kinni.»

Fazendeiro jättis hüvasti:

«Kas pole ohtu, et see riistapuu ümber läheb? Säärase kiiruse juures... Näib otse uskumatu...»

LINNA SILMAPAISTVAMAD ISIKUD KALATURUL

Kõik olid hetkeks vait jäänud ja kuulatasid laeva vilet.

«Kutsub lootsi...»

«See on «Ita», mis tuleb Riost. Sellega saabub Mundinho Falcão,» sõnas Kapten, kes alati kõiki uudiseid teadis.

Doktor hakkas taas kõnelema, ajades sõrme tähtsalt püsti, et oma sõnu alla kriipsutada:

«Lugu on nii, nagu mina teile ütlen: mõne aasta pärast, võib-olla aasta viie pärast, on Ilhéus tõeline pealinn. Suurem kui Aracaju, Natal, Maceió... Tänapäeval pole maa põhjaosas ühtki linna, kus progress oleks kiirem. Alles mõne päeva eest lugesin ühest Rio ajalehest...» Ta kõneles aeglaselt, isegi vestluses säilitas tema hääl teatavat oraatorlikku tooni ja tema arvamusest peeti väga lugu. Vana iljeuslane Pelópidas de Assunção d'Ávila, pensionile läinud riigiametnik, kel oli haritud ja andeka inimese kuulsus ning kes avaldas Bahia ajalehtedes pikki ja raskepäraseid ajaloolisi artikleid, oli linnale omamoodi uhkuseks.

Ümberringi noogutati heakskiitvalt, kõik olid rahul, et vihmaperiood oli lõppenud, ja kakaorajooni vaieldamatu progress andis neile kõigile — fazendeirodele, ametnikele, ärimeestele, eksportööridele — põhjust uhkust tunda. Välja arvatud Pelópidas, Kapten ja João Fulgêncio, polnud ükski neist, kes tol päeval kalaturu ääres vestlesid, Ilhéuses sündinud. Nad olid tulnud siia ahvatletuna kakaost, aga kõik tundsid end grapiuunadena[1], jäädavalt selle maaga seotuna.

Hallikate juustega kolonel Ribeirinho meenutas:

«Kui mina tuhande üheksasaja teisel aastal — umbes kuu aja pärast saab sellest kakskümmend kolm aastat — siia tulin, siis oli see hirmus kolgas. Sattusid tõesti nagu kuhugi maailma äärele. Olivença oli tookord linna nimi . . .» Ta naeris seda meenutades. «Maabumissilda polnud, mõned prügitamata tänavad, üsna vähe liikumist. Paras paik, et surma oodata. Tänapäeval, nagu ise näete, avatakse iga päev uus tänav. Sadam on laevu täis kiilutud.»

Ta osutas sadamale: «Lloydi» kaubaaurik seisis raudteekai ääres, üks «Bahiana» laev kaubaaitade vastas asetseva kai ääres, üks kaater eemaldus parajasti lähimast sadamasillast, et «Itale» koht vabastada. Barkasse, kaatreid, paate vilas Ilhéuse ja Pontali vahet, saabus jõge mööda istandustest.

Nad vestlesid kalaturu juures, mis asetses tühjal maaalal Unhão tänava vastas, seal, kus rändtsirkused tavaliselt oma telgid üles lõid. Neegritarid müütasid siin mingaud ja kuskussi[2], keedetud maisi, tapiokipirukaid. Fazendeirod, kes olid oma istandustes harjunud vara tõusma, ja mõned linnaelanikud — Doktor, João Fulgêncio, Kapten, Nhô-Galo, vahel ka kohtunik ja advokaat Ezequiel Prado, kes enamasti tuli otse lähimast lõbumajast, — kogunesid siia iga päev, enne kui linn ärkas. Ettekäändel osta kõige paremaid, kõige värskemaid kalu, mis veel elusana müügilaudadel visklesid, arutasid nad viimaseid sündmusi, avaldasid oletusi vihma ja saagi kohta, kakaohindade kohta. Mõned neist, nagu kolonel Manuel das Onças, olid nii vara platsis, et nägid veel kabareest «Bataclan» tulemas viimaseid hilinenud külastajaid, nägid kalurite saabumist, paatidest väljatõstetud kalakorve, milles mereahvenad ja kuldmakrellid hommikuvalguses hõbedaselt sätendasid. Kolonel Ribeirinho, Princesa da Serra fazenda omanik, kes rikkusest hoolimata oli väga lihtne ja heasüdamlik inimene, viibis peaaegu alati

[1] Grapiuuna (portug. k. *grapiúna*) — Ilhéuse põliselanik.
[2] Kuskuss (portug. k. *cuscuz*) — riisi- või maisijahust klimbid.

juba kohal, kui Maria de São Jorge, ilus neegritar, kes oli eriti osav puubast[1] mingaud ja kuskussi valmistama, kella viie ajal kandikut pealael kandes kingult alla tuli, seljas kirev sitsseelik ja tärgeldatud pluus, mille sügav väljalõige ta lopsakad rinnad poolest saadik paljaks jättis. Kui palju kordi oli kolonel aidanud tal mingauanumat maha panna ja müügilauda korda seada, pilk aina pluusi väljalõikel.

Mõned tulid isegi toatuhvlites ja pidžaamajakis, vanad püksid jalas. Muidugi ei tulnud Doktor iialgi niiviisi. Temast jäi mulje, nagu ei lahkuks ta magadeski oma mustast ülikonnast, nöörsaabastest, tagasikeeratud nurkadega kraest ja rangest kaelasidemest. Kava oli iga päev sama: kõigepealt napatäis mingaud kalaturul, elav vestlus, uudiste vahetamine, valjud naerulaginad. Seejärel mindi sadama peakaile, peatuti seal hetkeks ja siis lahkuti tavaliselt Moacir Estrêla garaaži ees, kus vastse vaatemänguna köitis huvi see, kuidas kella seitsmene autobuss Itabunasse sõitvad reisijad peale võttis.

Laev vilistas jälle, pikalt ja rõõmsalt — näis, nagu tahaks ta kogu linna äratada.

«Sai lootsi. Hakkab sisse sõitma.»

«Jah, Ilhéus on hiiglane. Ühelgi teisel paikkonnal pole nii suurt tulevikku.»

«Kui kakaohind sel aastal kas või viiesaja reisi peale tõuseb, siis tuleb tänavuse saagi juures raha nagu küllusesarvest . . .» avaldas kolonel Ribeirinho oma arvamust, ahnuseilme silmis.

«Isegi mina mõtlen oma perekonnale viisaka maja osta. Osta või ehitada . . .» teatas kolonel Manuel das Onças.

«Noh, see on tore! Lõpuks ometi!» kiitis Kapten ja patsutas fazendeirot seljale.

«Oli juba aeg, Manuel . . .» muigas Ribeirinho.

«Nooremad lapsed hakkavad koolialiseks saama ja ma ei taha, et nad jääksid harimatuks nagu nende vanemad õedvennad, nagu nende isa. Tahan, et vähemalt üks neist sõrmuse[2] ja diplomiga õpetatud meheks saaks.»

«Peale muu,» tähendas Doktor, «on teietaoliste rikaste inimeste kohus meie linna progressile sel teel kaasa aidata, et te ilusaid perekonnaelamuid, bangaloid ja villasid ehitate. Vaadake, missuguse väikese lossi Mundinho Falcão endale mere äärde üles lõi, ja ometi asus ta alles paari aasta eest siia ning on pealegi veel poissmees. Mis mõte on siis lõpuks

[1] Puuba (portug. k. *puba*) — vees leotatud maniokk.
[2] Ülikooli lõpetamisel said diplomeeritud advokaadid, insenerid, arstid jt. kõrgema hariduse märgiks embleemiga sõrmuse.

raha kokku ajada, kui matad enda istandusse ja elad seal ilma igasûguste mõnususteta?»

«Mis minusse puutub, siis kavatsen osta maja Bahias ja perekond sinna viia,» ütles kolonel Amâncio Leal, kel oli ainult üks silm ja vasak käsivars oli vigane — mälestused võitluste ajast.

«Seda nimetan mina patriotismi puudumiseks,» nördis Doktor. «Kus te teenisite oma raha, kas Bahias või siin? Miks raisata Bahias raha, mis te olete siin teeninud?»

«Rahu, Doktor, ärge end kohe turri ajage. Ilhéus on ju väga kena paik, aga te saate ise aru, et Bahia on siiski pealinn, seal leidub kõike, peale muu ka hea kolledž laste jaoks.»

Ent Doktor ei rahunenud:

«Seal leidub kõike! Muidugi! Te tulete siia tühjade kätega, sööte end siin täis, ajate raha kokku ja lähete siis Bahiasse seda raiskama.»

«Aga . . .»

«Ma arvan, sõber Amâncio,» pöördus João Fulgêncio fazendeiro poole, «et meie Doktoril on õigus. Kui meie Ilhéusest ei hooli, kes temast siis hoolima hakkab?»

«Seda'nd küll . . .» andis Amâncio järele. Ta oli rahulik inimene, kes vaidlusi ei armastanud, ja seda mõistlikku meest nähes poleks keegi arvata võinud, et tema ees oli kuulus žagunssode juht, üks neid mehi, kelle käe läbi võitluses Sequeiro Grande metsade pärast Ilhéuses eriti rohkesti verd voolas. «Minu jaoks isiklikult pole paremat paika kui Ilhéus. Aga Bahias on rohkem mugavusi, häid koole. Kes võiks seda salata? Nooremad lapsed käivad seal jesuiitide kolledžis ja naine ei taha nendest eemal olla. Ta piinleb niigi igatsuses poja järele, kes São Paulos elab. Mis mina's teha saan? Enda poolest ei läheks ma siit kuhugi . . .»

Kapten segas end vahele:

«No ei, Amâncio, koolide suhtes ei maksa niisugust juttu rääkida. Meil töötab ju Enochi kolledž ja paremat sellest pole Bahiaski . . .» Kapten ise õpetas abistamise korras, mitte vajaduse pärast, üldist ajalugu selles kolledžis, mille oli asutanud vähese klientuuriga advokaat Enoch Lira ja kus rakendati uusimaid kasvatusmeetodeid ning joonlaud kui karistusvahend oli kõrvale jäetud.

«Aga tal pole riikliku kooli õigusi.»

«Praegusel silmapilgul peaks juba olema. Enoch sai Mundinho Falcão'lt telegrammi teatega, et kohtuminister on kindlasti lubanud mõne päeva pärast . . .»

«No näete?»

«See Mundinho Falcão on kange mees . . .»

«Mida pagan ta ometi peaks tahtma, mis te arvate?» küsis kolonel Manuel das Onças, ent ta ei saanud vastust, sest Ribeirinho, Doktori ja João Fulgêncio vahel oli alanud vaidlus kasvatusmeetodite üle.

«Kõik võib olla. Aga minu arvates pole aabitsa õpetamises teist nii tublit kui dona Guilhermina. Raudne käsi. Minu poeg õpib tema juures lugemist ja rehkendust. Aga see ilma joonlauata õpetamine . . .»

«Mahajäänud vaated, kolonel,» naeratas João Fulgêncio. «See aeg on juba möödas. Moodne pedagoogika . . .»

«Milles on küsimus?»

«Nemad arvavad, et joonlaud on vajalik . . .»

«Teie olete sada aastat maha jäänud. Ühendriikides . . .»

«Tüdrukud panen nunnade kooli, see on kindel. Aga poisid õpivad dona Guilhermina juures . . .»

«Moodne pedagoogika on hüljanud joonlaua ja kehalised karistused,» õnnestus João Fulgênciol lõpuks seletada.

«Ma ei tea, kellest te parajasti räägite, João Fulgêncio, aga kinnitan teile, et see oli väga halvasti tehtud. Kui mina lugeda ja kirjutada oskan . . .»

Niiviisi Enochi ja kuulsa, oma ranguse poolest legendaarse dona Guilhermina meetodeid vaagides, sammusid nad sadamasilla poole. Mitmest tänavast ilmus veel teisigi inimesi, kes liikusid samas suunas, et laeva saabumist oodata. Ehkki oli alles varajane hommikutund, oli sadamas juba omajagu elavust. Laadijad vedasid aitadest kakaokotte ühele «Bahiana» laevale. Ülestõmmatud purjedega barkass, nagu tohutu valge lind, valmistus lahkuma. Värelev vilehääl kõlas läbi õhu, kuulutades peatset ärasõitu. Kolonel Manuel das Onças kordas oma endist küsimust:

«Mida see Mundinho Falcão ometi püüab? Justkui kurat kiusaks teda. Tal ei jätku oma asjadest, et end igale poole topib.»

«Noh, seda pole raske mõista. Ta tahab järgmistel valimistel munitsipaliteediülemaks saada.»

«Ei usu . . . Seda on temale liiga vähe,» ütles João Fulgêncio.

«Väga auahne mees.»

«Temast saaks hea munitsipaliteediülem. Ta on ettevõtlik.»

«Võõras siinmail, alles hiljuti saabunud.»

Doktor, kes oli Mundinho austaja, sähvas vahele:

«Me vajame just niisuguseid mehi nagu Mundinho Falcão. Ettenägelikke, julgeid, hakkajaid . . .»

«Noh, Doktor, julgusest pole selle maa elanikel iial puudust olnud . . .»

«Ma ei räägi sellest, et püsse paugutada ja inimesi tappa. Ma räägin millestki raskemast . . .»

«Raskemast?»

«Mundinho Falcão tuli siia alles hiljuti, nagu ütles Amâncio. Ja vaadake, kui palju ta on juba korda saatnud: ta rajas rannaavenüü — keegi ei uskunud sellesse ettevõttesse, aga see osutus väga kasulikuks ja sai linnale ehteks; ta tõi siia esimesed veoautod; ilma temata ei ilmuks «Diário de Ilhéus» ega oleks klubi «Progress».»

«Räägitakse, ta olevat venelasele Jacobile ja Moacirile omnibussiettevõtte jaoks raha laenanud . . .»

«Mina jagan Doktori arvamust,» ütles Kapten, kes oli seni vaikinud. «Just niisuguseid inimesi me vajame . . . Inimesi, kes progressi mõista ja sellele kaasa aidata suudavad.»

Nad jõudsid sadamasillale, kus kohtasid maksuameti töötajat Nhô-Galot, põlist boheemlast ja parandamatut kirikuvastast, igasuguste kogunemiste alalist osalist, kes rääkis tugevasti läbi nina.

«Tervitan lugupeetud seltskonda . . .» Ta surus käsi ja jutustas: «Ma olen hirmus unine, pole peaaegu maganudki. Käisin araablase Nacibiga «Bataclanis». Pärast läksime Machadão juurde . . . õhtusöök ja naised . . . Aga ma ei võinud ju Mundinho saabumiselt puududa . . .»

Moacir Estrêla garaaži ees kogunesid reisijad, kes esimese bussiga sõita kavatsesid. Päike oli tõusnud, ilm säravalt ilus.

«Tänavu tuleb tore saak.»

«Homme on autobusside auks bankett . . .»

«Tõsi jah. Venelane Jacob kutsus mind ka.»

Vestluse katkestas laevavile — rahutult ja lühidalt kostis see mitu korda järgemööda. Sadamasillal olijad muutusid tähelepanelikuks. Isegi laadijad peatusid ja jäid kuulatama.

«Jooksis kinni!»

«Neetud sadamasuue!»

«Kui nii edasi läheb, ei saa isegi «Bahiana» laevad sadamasse sisse sõita.»

«Seda enam «Costeira» ja «Lloydi» omad.»

««Costeira» ähvardas juba liini likvideerida.»

Sissesõit Ilhéuse sadamasse oli raske ja ohtlik, sest sadamasuue oli surutud kahe mäekingu vahele: linna pool kerkis Unhão ja ühel saarel Pontali juures Pernambuco kink. Nii moodustus kitsas ja mitte kuigi sügav laevasõidutee, mille põhjaliiv iga tõusu ja mõõnaga alatasa liikus. Sageli jooksid laevad siin kinni, mõnikord kulus terve päev, enne kui nad madalikult lahti saadi. Suured aurikud ei julgenudki ohtlikku suuet läbida, hoolimata sellest et Ilhéusel muidu suurepärane sadam oli.

Laeva ärevad huiked ei lakanud, kaile kogunenud inimesed hakkasid Unhão tänava poole liikuma, et näha, mis sadamasuudmes toimub.

«Kas läheme ka sinna?»

«See on lihtsalt pahandav,» sõnas Doktor, sel ajal kui nende väike salk mööda sillutamata tänavat kingu ümbert ringi läks. «Ilhéus toodab suure osa maailmas tarvitatavast kakaost, tal on esmaklassiline sadam ja ometi lähevad sissetulekud kakao väljaveost Bahia linnale. Kõik selle neetud sadamasuudme pärast . . .»

Nüüd, kus vihmad olid lakanud, oli see iljeuslastel kõige põnevamaks kõneaineks. Iga päev ja igal pool kõneldi sadamasuudmest ning vajadusest see suurtele laevadele läbitavaks muuta. Soovitati abinõusid, arvustati valitsust, süüdistati munitsipaliteedivõimusid tegevusetuses. Ometi ei saavutatud mingit lahendust, võimud piirdusid lubadustega ja Bahia sadam kogus endiselt väljaveomakse.

Kui vaidlus jälle kord ägedaks läks, jäi Kapten maha ja lähenes Nhô-Galole, kellest ta oli lahkunud kella ühe paiku öösel Maria Machadão maja ukse ees.

«Noh, kuidas tütarlaps oli?»

«Magus suutäis . . .» pomises Nhô-Galo oma ninahäälega. Ja jutustas: «Te jäite paljust ilma. Te oleksite pidanud nägema, kuidas araablane Nacib avaldas armastust sellele uuele kõõrdsilmalisele, kes temaga läks. Võis ennast lõhki naerda . . .»

Laeva huiked muutusid üha meeleheitlikumaks, sõbrad lisasid sammu, igast küljest tuli inimesi.

SELLEST, KUIDAS DOKTORI SOONTES VOOLAS PEAAEGU KUNINGLIK VERI

Doktor polnud doktor, Kapten polnud kapten. Nagu suurem osa kolonele polnud kolonelid. Tõepoolest, ainult vähesed fazendeirod olid vabariigi algusaastail, kui kakaod kasvatama hakati, ralivuskaardi koloneli patendi omandanud. Aga oli kombeks saanud, et maaomanik, kelle istandused üle tuhande arrooba[1] saaki andsid, nagu endastmõistetavalt

[1] Arrooba (portug. k. *arróba*) — raskusmõõt, võrdub 15 kg.

koloneli tiitlit kandma hakkas, mis sel juhul mitte sõjaväelist auastet ei märkinud, vaid rikkuse tunnustuseks oli. João Fulgêncio, kes kohalikke kombeid pilgata armastas, kõneles, et enamik neid fazendeirosid on «žagunssode kolonelid», sest paljud neist olid osa võtnud võitlustest maa pärast.

Noorema põlvkonna hulgas leidus neid, kes ei teadnudki Pelópidas de Assunção d'Ávila kõlavat ja suursugust nime, niivõrd harjunud oldi teda lugupidavalt Doktoriks nimetama. Mis Miguel Batista de Oliveirasse puutub, siis oli tema kadunud isa Gazuzinha võitluste algperioodil munitsipaliteedi-ülemaks olnud, hiljem oma varandusest ilma jäänud ja vaesena surnud ning teda mäletati tänapäevani kui haruldaselt head inimest; Migueli oli kutsutud Kapteniks juba tol ajal, kui ta ettevõtliku ja julge jõmpsikana teiste omasuguste eestvedajaks oli.

Need kaks kuulusid linna tuntuimate isikute hulka, ja ehkki nad olid suured sõbrad, jagunes linnaelanike poolehoid nende vahel, sest kuidagi ei jõutud otsusele, kumb neist on väljapaistvam ja kaasakiskuvam kõnemees. Ei võinud alahinnata ka advokaat Ezequiel Pradot, kes oli ületamatu kohtulikes vaidlustes.

Rahvuslikkudel pidupäevadel — 7. septembril[1], 15. novembril[2] ja 13. mail[3] —, aastavahetusepidustustel reisaado[4], preseepio ja bumba-meu-boiga[5], samuti osariigi pealinna kirjanike Ilhéusesse saabumise puhul nautisid linnaelanikud Doktori ja Kapteni kõnekunsti ning ikka jälle läksid nende hinnangud lahku.

Iial polnud selles aastaid kestnud tüliküsimuses üksmeelt saavutatud. Mõned eelistasid Kapteni kõrgelennulisi tiraade, uhkete omadussõnade peatumatut tulevärki, käheda hääle tremolot, mis pööraseid aplause välja kutsus; teistele meeldisid enam Doktori pikad keerulised laused, tema eruditsioon, mis tuli ilmsiks tsiteeritavate nimede rohkuses, valitud epiteetides, mille hulgas sätendasid kalliskividena nii targad sõnad, et ainult vähesed nende õiget tähendust teadsid.

Isegi õed Dos Reisid, kes muidu kõigis asjus ühel meelel olid, läksid käesoleval juhul oma arvamustes lahku. Habras ja närviline Florzinha vaimustus Kapteni hoogsusest, tema

[1] Brasiilia sõltumatuse väljakuulutamise aastapäev.
[2] Vabariigi väljakuulutamise aastapäev.
[3] Brasiilias orjuse kaotamise aastapäev.
[4] Reisaado (portug. k. *reisado*) — Brasiilia rahvalik rituaalne tants, mida kantakse ette kolmekuningapäeva puhul.
[5] Bumba-meu-boi — Kirde-Brasiilia tants, millest võtavad osa järgmised tegelased: härg, merilõvi, apostel Matteus, arst jt.

«säravaist vabaduse koidikuist», nautis hääle tremolot, mis lausete lõpus õhku värelema jäi. Quinquina, tüse ja rõõmus Quinquina, eelistas Doktori teadmisi, noid vanaaegseid sõnu, toda pateetilist viisi, kuidas ta, sõrm püsti, hüüdis: «Rahvas, oo minu rahvas!»

Munitsipaliteedihoones või linnaväljakul toimunud avalikult koosolekult tulles vaidlesid nad omavahel, nagu vaidles kogu linn, ega suutnud mingile otsusele jõuda.

«Ma ei saa midagi aru, aga see on nii ilus . . .» ütles Quinquina Doktori kiituseks.

«Mul jooksevad isegi külmavärinad üle selja, kui ta kõneleb,» otsustas Florzinha Kapteni kasuks.

Need olid mälestusväärsed päevad, kui São Jorge katedraali esisel väljakul, lilledega ehitud tribüünil esinesid üksteise järel kõnedega Kapten ja Doktor, esimene 13. Mai muusikaringi ametliku kõnelejana, teine Rui Barbosa kirjandusühingu poolt. Kõik teised kõnelejad jäid varju (isegi õpetaja Josué, kelle lüürilisel sõnaohtrusel olid omad austajad nunnade kooli kasvandike näol), ja tekkis suurte silmapilkude kohane vaikus, kui tribüünile astus tõmmu ja meeldiva näoga Kapten laitmatus valges ülikonnas, lill nööpaugus, rubiinnõel lipsus, pika kongus nina tõttu kogu ilme kuidagi röövlindu meenutav, või Doktori kõhnuke kuju — väike ja hüplev nagu rahutu sädistav lind, ikka oma mustas ülikonnas, kõrge krae ja tärgeldatud rinnaesisega, näpitsprillid paelakese abil kuue külge kinnitatud, juuksed juba peaaegu täiesti hallid.

«Kapteni tänane esinemine oli tõepoolest kõneosavuse tulevärk. Missugune ilus keel!»

«Tühjad sõnakõlksud. Doktoril seevastu on kõik mõtestatud ja sisukas. See mees on päris entsüklopeedia!»

Ainult advokaat Ezequiel Prado võis neile konkurentsi teha neil harvadel juhtumitel, kui ta, muide peaaegu alati purujoobnuna, väljaspool kohtut mõnda kõnetooli asus. Temalgi olid oma kaheldamatud voorused, ja mis kohtulikesse vaidlustesse puutub, siis oli üldine ning üksmeelne arvamus, et sel alal pole talle võrdset.

Pelópidas de Assunção d'Ávila põlvnes Ávilatest, portugali aadlikest, kes olid asunud Ilhéuse kanti juba kapitaniiade ajal. Vähemalt väitis seda Doktor, öeldes end toetuvat perekonnadokumentidele. Ja see oli ajaloolase kaalukas väide.

Põlvnedes nendest kuulsatest Ávilatest, kelle vanast sugukonnalossist Ilhéuse ja Olivença vahel nüüd olid säilinud ainult mustunud varemed mere ääres kookospalmide keskel, oli ta teiselt poolt plebeiliste kaupmeeste Assunção'de järel-

tulija. Doktori auks olgu öeldud, et ta ühesuguse vaimustatud innuga viljeles nii ühtede kui teiste mälestust. On selge, et tal oli vähe jutustada Assunção'dest, sellal kui Ávilate kroonika oli õige sündmusterikas. Ehkki ainult tähtsusetu, pensionile läinud riigiametnik, elas Doktor fantaasia ja ülevuse maailmas: Ávilate möödunud hiilguse ja Ilhéuse hiilgava oleviku maailmas. Ávilate, nende vägitegude ja suguvõsa kohta oli ta juba mitme aasta eest hakanud paksu ja põhjalikku raamatut kirjutama. Ta propageeris tuliselt progressi Ilhéuses ja töötas vabatahtlikult selle arendamiseks kaasa.

Pelópidase isa oli üks Ávilate perekonna kõrvalharu vaesestunud järeltulija. Suursuguseilt esivanemailt oli ta pärinud ainult nime ja aristokraatliku harjumuse mitte töötada. Siiski oli ta jõuka pudukaupmehe Assunção tütrega abiellunud armastuse, ja mitte madala kasuhuvi pärast, nagu tookord väideti. Äri töötas vana Assunção eluajal nii edukalt, et tütrepoeg Pelópidas saadeti õppima Rio de Janeirosse, õigusteaduskonda. Aga vana Assunção suri, ilma et oleks täielikult andestanud tütrele toda rumalat abielu aadlikuga, aadlik aga, kes oli omandanud säärased rahvalikud harjumused, nagu gamaan[1] ja huvi kukevõitluste vastu, laskis vähehaaval läbi kõik, mis kaupluses leidus — meeter meetri järel läks riie, tosin tosina järel juuksenõelad, tükk tüki järel värvilised paelad. Niiviisi lõppes pärast Ávilate hiilgust ka Assunção'de jõukus, ja Pelópidasel, kes oli Rios kolmandale kursusele jõudnud, polnud enam võimalik õppimist jätkata. Juba tol ajal nimetati teda Doktoriks, kui ta õppevaheaegadel Ilhéusesse tuli, kõigepealt tegi seda vanaisa, siis äriteenijad ja naabrid.

Vanaisa sõbrad muretsesid talle väikese koha ühes riigiasutuses, ta katkestas õpingud, jäi Riosse. Ta töötas edukalt, jõudis aga siiski vähe edasi, sest tal puudus protektsioon ja ka nii kasulik meelitamisoskus. Kolmekümne aasta pärast läks ta pensionile ja tuli jäädavalt Ilhéusesse tagasi, et pühendada end «oma teosele», monumentaalsele raamatule Ávilate kohta ja Ilhéuse mineviku kohta.

See raamat ise oli juba peaaegu traditsiooniks muutunud. Sest temast kõneldi tollest ajast alates, kui Doktor üliõpilasena oli avaldanud ühes väikeses Rio de Janeiro ajakirjas, mille eluiga esimese numbriga piirduski, kuulsa artikli keiser Pedro II armuseiklusest tema reisil maa põhjaossa, ja neitsilikust Ofenísiast, Ávilate perekonna romantilisest ja närblikust esindajast.

[1] Gamaan (portug. k. *gamão*) — lauamäng, triktrakk.

Noore üliõpilase artikkel oleks täiesti tundmatuks jäänud, kui ajakiri poleks juhuslikult ühe moraalijutlustaja kirjaniku, paavstliku krahvi ja Brasiilia Kirjandusakadeemia liikme kätte sattunud. Monarhi vooruste tingimusteta imetlejana tundis krahv, nagu oleks tema enda au haavatud selle kõlvatu ja anarhistliku «insinuatsiooniga», mis laskis «üllast ja lugupeetud meest» paista naeruväärse armununa, reetliku külalisena, kes taotleb voorusliku neiu poolehoidu perekonnas, kelle kodu ta on oma külaskäiguga austanud. Krahv noomis julge üliõpilase väljendusrikkas kuueteistkümnenda sajandi portugali keeles läbi, omistades talle kavatsusi ja eesmärke, mida Pelópidasel polnud kunagi olnud. Karm vastus viis üliõpilase ärevusse, see oli peaaegu äraneedmine. Ajakirja teise numbri jaoks valmistas ta ette artikli, mis oli kirjutatud mitte vähem klassikalises portugali keeles ja kus ta vääramatute argumentidega, faktidele ja eriti luuletaja Teodoro de Castro värssidele toetudes krahvi vastuväited otsustavalt ümber lükkas. Ent ajakiri ei ilmunud enam — see lõpetas oma tegevuse esimese numbriga. Ajaleht, kus krahv oli Pelópidast rünnanud, keeldus tema vastust avaldamast ja alles tungiva pealekäimise järel tõi ühes veerunurgas kahekümnerealise kokkuvõtte Doktori kaheksateistkümnest leheküljest. Aga veel tänini kiitles Doktor selle oma «ägeda poleemikaga» ühe Brasiilia Kirjandusakadeemia liikme vastu, kelle nime tunti kogu maal.

«Minu teine artikkel tegi ta pihuks ja põrmuks, pani ta vaikima . . .»

Ilhéuse vaimuelu annaalides meenutati seda poleemikat alati uhkusega kui Ilhéuse kõrge kultuuritaseme tõendust, samuti nagu juba mainitud Teodoro de Castro luuletusi ja nagu austavat hinnangut, mille praegune Rui Barbosa kirjandusühingu esimees Ari Santos — ühe ekspordifirma ametnik — oli saavutanud ühe Rio de Janeiro ajakirja korraldatud jutuvõistlusel.

Mis keisri ja Ofenísia salajasse armastusse puutub, siis näib, et asi ei läinud siin kaugemale pilkudest, ohetest, sosistatud armuvannetest. Jutu järgi oli reisil viibiv keiser tutvunud temaga ühel pidustusel Bahias ja tema raugetesse silmadesse kirglikult armunud. Ja kuna Ávilate villas Ladeira do Pelourinhol elas kuulus latinist isa Romualdo, siis ilmus keiser korduvalt sinna selle kõrgesti haritud preestri külastamise ettekäändel. Villa pitskergetel rõdudel õhkas monarh ladina keeli salajases ja lubamatus armuihas selle Ávilate perekonna õie poole. Erutatud neegritaridest ümmardajate saatel kõndis Ofenísia saalis, kus mustahabemeline targa

näoga keiser preestriga õpetlikku juttu vestis, mida Luís Antônio d'Ávila, Ofenísia vend ja perekonnapea, lugupidavalt ning mitte midagi mõistes pealt kuulas. On teada, et pärast armunud keisri lahkumist alustas Ofenísia võitlust selle eest, et kogu perekond õue juurde koliks, kuid põrkas Luís Antônio, perekonna- ja neitsiau kaitsja visale vastupanule.

See Luís Antônio d'Ávila hukkus kolonelina sõjas Paraguai vastu, kui ta oma istandustest värvatud meeste eesotsas Lagunast taganes. Romantiline Ofenísia jäi neitsiks ja suri tiisikusse Ávilate sugukonnalossis, igatsedes habemiku keisri järele. Ning joomise tagajärjel suri luuletaja Teodoro de Castro, Ofenísia võlude kirglik ja õrn laulik, kelle luuletustel oli omal ajal teatav populaarsus, ent kelle nimi on tänapäeval kodumaise kirjanduse antoloogiates teenimatult unustusse jäetud.

Ofenísiale kirjutas ta oma kaunimad värsid, ülistas kõlavais riimides tema habrast ja haiglast ilu, anus tema kättesaamatut armastust. Veel tänapäeval deklameerivad nunnade kooli õpilased peoõhtutel neid luuletusi muusika saatel. Luuletaja Teodoro, traagilise ja boheemliku temperamendiga mees, suri kahtlemata piinavasse armuigatsusse (kes hakkab vaidlema, et see Doktori väide pole õige?) kümme aastat pärast seda, kui leinaehtes lossist oli välja kantud valge kirst Ofenísia põrmuga. Ta lämbus alkoholi, sellesse Ávilate enženjos toodetud kašassasse[1], mis tol ajal Ilhéuses nii odav oli.

Nagu näeme, polnud Doktoril oma veel ilmumata ja juba kuulsa raamatu jaoks huvitavast materjalist puudu: Ávilad, suhkrurooistanduste ja viinakodade, sadade orjade, ääretute maa-alade isandad, Ávilad, Olivença sugukonnalossi ja osariigi pealinnas Ladeira do Pelourinhol asetseva üksikelamu peremehed, pantagruelliku isuga Ávilad, Ávilad, kes pealinnas armukesi ülal pidasid, Ávilad, kelle hulka kuulus ilusaid naisi ja kartmatuid mehi, isegi üks õpetatud Ávila. Peale Luís Antônio ja Ofenísia oli enne ja pärast neid veel teisigi väljapaistvaid Ávilaid, nagu see, kes kodumaa iseseisvust kaitstes 1823. a. koos Castro Alvese[2] vanaisaga Recôncavos Portugali vägede vastu võitles. Üks teine, Jerônimo d'Ávila võttis osa poliitilisest võitlusest, sai lüüa valimistel, mille tulemusi tema Ilhéuses, tema vastased aga ülejäänud piirkondades võltsisid, asus siis oma meeste etteotsa ja hakkas

[1] Kašassa (portug. k. *cachaça*) — suhkrurooviin.

[2] Castro Alves (1847—1971) Brasiilia tuntud progressiivne luuletaja, kes võitles aktiivselt orjuse kaotamise eest.

maanteedel riisudes ning külasid rüüstates pealinna peale marssima, ähvardades valitsust kukutada. Vahendajad saavutasid leppimise ja hüvitusi ägedale Ávilale. Perekonna langus tuli eriti ilmsiks Pedro d'Ávila puhul. Tema ajaks oli perekonnaelamu Bahias juba müüdud, ja viinakodade peal lasusid hüpoteegid. Punase kikkhabemega ja pöörase temperamendiga Pedro lahkus lossist ja maadest, jättes maha nutva perekonna, ning järgnes imekaunile mustlannale, kes lohutamatu abikaasa sõnade järgi oli nõid. Selle Pedro d'Ávila kohta on teada, et ta tapeti tänavakakluses mustlanna teise armukese poolt.

Kõik see kuulus minevikku, mille iljeuslased olid ammu unustanud. Kakao ilmumisega oli alanud uus elu ja see, mis oli juhtunud varem, ei tulnud enam arvesse. Enženjod ja viinakojad, suhkruroo- ja kohviistandused, legendid ja vanad lood — kõik oli jäädavalt kadunud, nüüd kasvasid kakaoistandused, tekkis uusi legende ja lugusid sellest, kuidas inimesed olid omavahel maa pärast võidelnud. Pimedad laulikud ülistasid laatadel kakaokangelaste tegusid, kandsid nende nimesid kõige kaugemate sertaanideni[1], levitasid Ilhéuse kuulsust. Ainult Doktor üksi tegeles Ávilatega. Ent ometi osutati talle linnas järjest suuremat lugupidamist. Nood karmid maavallutajad, harimatud fazendeirod tundsid alandlikku aukartust teadmiste ees, õpetatud meeste ees, kes ajalehtedes kirjutasid ja kõnesid pidasid.

Mis siis rääkida veel inimesest, kes oli nii andekas ja haritud, et suutis kirjutada või oli juba kirjutanud raamatu? Sest sellest Doktori raamatust oli nii palju kõneldud, selle väärtusi nii väga kiidetud, et paljude arvates pidi see olema juba aastate eest ilmunud, juba ammu kindlalt rahvusliku kirjanduse varasalve läinud.

SELLEST, KUIDAS NACIB ÄRGATES LEIDIS, ET TA ON ILMA KÖÖGITÜDRUKUTA

Nacib ärkas korduvatest koputustest toauksele. Ta oli alles koidu ajal koju tulnud; pärast baari sulgemist oli ta ühes Tonico Bastose ja Nhô-Galoga mööda kabareesid käinud ning lõpuks Maria Machadão juurde sattunud, kus oli veetnud aega Risoletaga, hiljuti Aracajust saabunud pisut kõõritava tüdrukuga.

[1] Sertaan (portug. k. *sertão*) — põuased sisemaapiirkonnad.

«Kes seal on?»

«Mina olen, seu[1] Nacib. Tahan jumalaga jätta, ma lähen ära.»

Läheduses vilistas laev, kutsudes lootsi.

«Kuhu ära, Filomena?»

Nacib ajas end üles, kuulatas hajameelselt laevavilet. «Vile järgi otsustades on see «Ita»,» mõtles ta ja vaatas voodi lähedal olevat kella: alles kuus ja tema tuli koju kella nelja ajal. On see Risoleta vast naine! Mitte et ta iludus oleks, ta isegi kõõritab pisut, aga ta oskab säherdusi vigureid... Kuidas ta teda kõrva hammustas ja end siis naerdes taha heitis!... Mis hull tuju sel vanal Filomenal peal oli?

«Ma sõidan Água Pretasse, oma poja juurde elama...»

«Mis pagana jutt see on, Filomena? Kas oled ogaraks läinud?»

Alles poolärkvel, mõtted ikka Risoleta juures, kobas ta jalgadega toatuhvlite järele. Oma karvasel rinnal tundis ta veel tolle naise odava parfüümi lõhna. Niiviisi paljajalu, pikk öösärk seljas, läkski ta koridori. Vana Filomena ootas teda võõrastetoas, uus kleit seljas, lilleline rätik pähe seotud, vihmavari käes. Põrandal oli kohver ja komps pühakupiltidega. Ta oli teeninud Nacibi juures sestsaadik, kui too baari ostis, see tähendab üle nelja aasta. Ta oli toriseja, aga puhtusearmastaja ja töökas, ülitõsine ja äärmiselt aus ning hoolas. «Pärl, kalliskivi,» tavatses dona Arminda tema kohta öelda. Tal olid oma halvad päevad, kus ta tõusis hommikul sünge näoga; ja neil päevadel avas ta suu ainult selleks, et teatada oma peatsest lahkumisest, ärasõidust Água Pretasse, kus tema ainuke poeg oli avanud juurviljakaupluse. Ta rääkis nii sageli oma äraminekust, sellest kuulsast reisist, et Nacib ei uskunud teda enam, vaid pidas seda ainult kahjutuks veidruseks vanaeide poolt, kes tegelikult oli temasse niivõrd kiindunud, et tundus vähem teenijana kui perekonnaliikmena, peaaegu kauge sugulasena.

Jälle vilistas laev, Nacib avas akna. Nojah, see oligi «Ita», mis tuli Rio de Janeirost. Ta seisis Rapa kalju juures ja kutsus lootsi.

«Aga Filomena, mis hull jutt see on? Niiviisi äkki, ilma midagi ette teatamata... Rumalus.»

«Kuidas nii, seu Nacib!? Sestsaadik kui ma üle teie ukse läve astusin, rääkisin teile alati, et «ühel päeval lähen ära, asun elama oma Vicente juurde...»»

[1] Seu — lühend sõnast senjoor (portug. k. *senhor*).

«Aga sa oleksid võinud mulle eile ütelda, et tahad täna...»

«Ma ju saatsin teile Chicoga sõna. Aga te ei hoolinud sellest, ei tulnud koju.»

Tõsi küll, kui naabrinaise dona Arminda poeg Chico Moleza, kes Nacibi teenistuses oli, talle eile kodunt eine tõi, siis teatas ta Filomena poolt, et see varsti ära sõidab. Aga et seda juhtus peaaegu iga nädal, siis ei pööranud Nacib sellele tähelepanu, ta isegi ei vastanud.

«Ma ootasin teid öö läbi... Koiduni... Aga te olite aina lõbude jahil, niisugune inimene, kes peaks juba ammu abielus olema ja rahulikult kodus istuma, selle asemel, et pärast tööd ei tea kus ringi tõmmata. Ehk te küll tugev olete, aga niiviisi on ühel päeval tervis läbi ja panete kõrvad pea alla...»

Süüdistavalt osutas tema kõhn sõrm araablase karvasele rinnale, mis väikeste punaste lilledega väljaõmmeldud särgikaelusest nähtavale tuli. Nacib langetas pilgu ja märkas huulepulga jälgi. Risoleta!... Vana Filomena ja dona Arminda arvustasid alatasa tema poissmeheelu, tegid kõiksugu vihjeid ja plaanitsesid tema jaoks abielusid.

«Aga Filomena...»

«Pole midagi parata, seu Nacib. Nüüd lähen tõesti minema, Vicente kirjutas mulle, et ta võtab naise ja tal on mind vaja. Mu asjad on juba koos...»

Ja see pidi juhtuma just nüüd, kui järgmiseks päevaks oli määratud «Sul-Baiana» omnibussiühingu bankett! Ega ole naljaasi valmistada lõuna kolmekümnele inimesele. Näis, nagu oleks vanaeit meelega selle päeva valinud.

«Jumalaga, seu Nacib. Jumal kaitsku teid ja aidaku teil leida hea nooriku, kes teie maja eest hoolitseks...»

«Aga naine, kell on alles kuus ja rong läheb kell kaheksa...»

«Mina olen niisugune inimene, kes ühtegi rongi ei usu — see on petlik värk. Lähen parem aegsasti kohale...»

«Las ma vähemasti maksan sulle ära...»

Kõik see näis talle rumala painajaliku unenäona. Ta läks paljajalu üle külma tsementpõranda, aevastas, vandus tasakesi. Puudub veel, et ta end külmetaks... Võtaks tont seda hullu vanaeite!...

Filomena sirutas kõhna käe välja, ulatas talle sõrmeotsad.

«Nägemiseni, seu Nacib. Kui Água Pretasse satute, astuge sisse.»

Nacib luges talle raha kätte, lisas juurde gratifikatsiooni — kõigest hoolimata vääris vanaeit seda —, aitas tal kätte

kohvri, raske paki pühakupiltidega, mis varem suures külluses tema väikese köögitaguse kambri seinal olid rippunud, ja vihmavarju. Avatud aknast voolas sisse rõõmus hommikuvalgus, ühes sellega tuli kerge meretuul, kostis linnulaulu ja pilvitus taevas säras pärast pikka vihmaaega jälle päike. Nacib vaatas laeva, millele lähenes lootsipaat. Ta lõi käega ja otsusta mitte enam voodisse minna. Küllap ta magab siesta ajal, et olla ööseks vormis — ta oli ju Risoletale lubanud tagasi tulla. Pagana vanaeit, oli kogu tema päeva sassi ajanud . .

Ta läks akna juurde ja jäi vaatama, kuidas Filomena eemaldub. Meretuul pani Nacibi judisema. Tema maja Ladeira de São Sebastião'l asetses peaaegu sadamasuudme vastas. Hea vähemasti, et vihm oli järele jäänud. Vihmaperioodi edasikestmine oleks saaki ohustanud, sest noored kakaoviljad oleksid võinud puudel mädanema minna. Kolonelid hakkasid juba muret tundma. Naabermaja aknale ilmus dona Arminda ja lehvitas taskurätikuga Filomenale, kellega nad olid suured sõbrad.

«Tere hommikust, seu Nacib.»

«Va hull Filomena . . . Läks minema . . .»

«Seda küll . . . Mõelda, missugune kokkusattumus, senjoor. Veel eile ütlesin Chicole, kui ta baarist tagasi tuli: «Homme läheb sia[1] Filomena ära, poeg saatis talle kirja ja kutsus . . .»»

«Chico rääkis mulle, ma ei uskunud.»

«Ta ootas teid hilja ööni. Ja teate, kokkusattumuse tõttu istusime koguni mõlemad teie maja ukse ees ning ajasime juttu. Aga teie ei tulnud . . .» Ta naeris pooleldi laitvalt ja pooleldi mõistvalt.

«Mul oli tegemist, dona Arminda, palju tööd . . .»

Dona Arminda ei pööranud silmi huulepulga jälgedelt. Nacib mõtles ehmudes: ei tea, kas mul on ka nägu huulepumatiga koos? Võimalik, väga võimalik.

«Eks ma räägi ju alati, et niisuguseid töökaid inimesi nagu seu Nacib on Ilhéuses vähe . . . Kohe hommikuni rakkes . . .»

«Ja just täna,» kaebas Nacib, «kui homme õhtuks on tellitud pidusöök kolmekümnele inimesele . . .»

«Mina ei kuulnudki, millal te tulite, ja ometi heitsin ma hilja magama, peale kella kahte . . .»

Nacib urises midagi, see dona Arminda oli päris kehastatud uudishimu.

«Umbes sel ajal ma tulin . . . Ja kes valmistab nüüd pidusöögi?»

[1] Sia — lühend sõnast senjoora (portug. k. *senhora*).

«See on tõsine lugu . . . Mind ärge arvestage. Dona Elisabet ootab iga silmapilk last, aeg on juba ülegi läinud. Seepärast ma just istusin ülal, et tema Paulo võis äkki mulle järele tulla. Ja peale muu ei oskagi ma neid peeneid roogasid valmistada . . .»

Dona Arminda, terava keelega lesk, innukas spiritist, kelle poeg Chico Moleza Nacibi baaris töötas, oli tuntud ämmaemand: tema käed olid vastu võtnud väga paljusid viimase kahekümne aasta jooksul sündinud iljeuslastest, ning uute ilmakodanike esimesteks aistinguteks olid temast hoovav tugev küüslaugulehk ja tema punaseks mingitud nägu.

«Ja kas dona Clorindal on juba laps? Senjoor Rauli polnud eile baaris näha . . .»

«Jah, ta sünnitas eile õhtul. Aga nad kutsusid arsti, tolle doktor Demósthenese. Need on need uueaja kombed. Kas teile ei tundu ebasünnis, et arst last vastu võtab? Näeb võõrast naist täiesti alasti? See on ju häbitu . . .»

Armindale oli see elulise tähtsusega küsimus: arstid hakkasid talle konkurentsi tegema; kus oli varem säärast jõledust nähtud, et arst vaatab pealt, kuidas võõras alasti naine sünnitusvaludes vaevleb? . . . Nacibile aga tegid muret järgmiseks päevaks ettenähtud lõunasöök ja baari jaoks vajalikud suupisted ning maiustused — tõsised probleemid, mis olid Filomena lahkumisega üles kerkinud.

«See on progress, dona Arminda . . . Vanaeit vedas mind hirmsasti ninapidi . . .»

«Progress? Häbitus on see, vaat mis . . .»

«Kust ma küll köögitüdruku saan?»

«Kõige õigem on õdede Dos Reiside poole pöörduda . . .»

«Need paganad on ahned, koorivad inimese kohe paljaks . . . Ja mina tellisin juba kaks kabrošat[1] Filomenale abiks . . .»

«Maailm on juba kord niisugune, seu Nacib. Juhtub just see, mida sa kõige vähem ootad. Minul on õnneks kadunuke, kes mind hoiatab. Kujutage ette, senjoor, alles hiljuti . . . ühel seansil kaim Deodoro juures . . .»

Ent Nacibil polnud tuju kuulata lõputuid lugusid spiritismi alalt, mis oli ämmaemanda eriharrastus.

«Kas Chico on juba tõusnud?»

«Minge ikka, seu Nacib! Vaeseke tuli alles pärast keskööd koju.»

«Palun, äratage ta. Mul on paljugi korraldada. Te saate

[1] Kabroša (portug. k. *cabrocha*) — mulati ja neegri abielust sündinud segavereline naine.

ometi aru: lõuna kolmekümnele inimesele omnibussiliini avamise pühitsemiseks ... Kõik on tähtsad isikud ...»

«Ma kuulsin, et üks omnibuss olevat Cachoeira sillal ümber läinud.»

«Tühi loba. Nad sõidavad edasi-tagasi, reisijaid täis. See on vast äri!»

«Jah, mõtelge, seu Nacib, mida kõike nüüd Ilhéuses näha saab! Mulle jutustati, et uues hotellis tulevat isegi mingisugune tõstuk, kast, mis iseenesest üles ja alla liigub.»

«Kas äratate siis Chico?»

«Ma lähen juba ... Ei pidavatki enam treppe olema, jumala eest!»

Nacib jäi veel silmapilguks akna juurde seisma ja vaatama, kuidas loots «Costeira» laevale läheneb. Mundinho Falcão pidi selle laevaga tulema, nii oli keegi baaris öelnud. Kahtlemata on tal suuri uudiseid. Küllap saabub ka uusi naisi kabareede jaoks, Unhão, Sapo, Flôrese tänava majade jaoks. Iga laev, mis Bahiast, Aracajust või Riost tuli, tõi kaasa laadungi lõbunaisi. Võib-olla jõuab seekord pärale ka doktor Demósthenese auto — see arst teenis ränka raha, tema kabinet oli tuntuim linnas. Tasus vahest riietuda ja sadamasse minna maabumist vaatama. Seal kohtab ta kindlasti tavalist varatõusjate seltskonda. Ja kes teab, võib-olla soovitatakse talle mõni hea köögitüdruk, kes saab hakkama ka suupistete valmistamisega baari jaoks. Köögitüdruk oli Ilhéuses haruldus, neid püüdsid perekonnad, hotellid, pansionid ja baarid. Pagana vanaeit ... Ja just nüüd, kui Nacib oli avastanud selle aarde, selle Risoleta! Kui ta vajas rahulikku meelt ... Ta ei näinud mingit väljapääsu: vähemalt mõneks päevaks satub ta paratamatult õdede Dos Reiside küünte vahele. Elu on keeruline asi: veel eile läks kõik nii hästi, polnud mingeid muresid, ta võitis gamaanis kaks korda järjest nii tugevat mängijat nagu Kapten, sõi Maria Machadão juures tõesti jumalikku siriidest[1] mokeekat[2] ja avastas selle uustulnuka, Risoleta ... Ja täna hommikust saadik need mured ... See on ju sigadus! Va hull vanaeit ... Tõtt öelda, tundis Nacib juba igatsust tema järele, maitsva hommikuse kohvi järele maisikuskussiga, bataatidega, küpsetatud banaanidega, beižuudega[3] ... Tal puudus Filomena emalik hoolitsus, tähelepanelikkus, isegi tema torisemine. Kui Nacib oli korra palavikku jäänud — tol ajal levis piirkonnas peale malaaria ja rõugete veel tüüfusetaud — ei lahkunud vanaeit tema toast, magas otse põrandal. Kust leiab ta teise temataolise?

[1] Sirii (portug. k. *siri*) — Brasiilias esinev kümnejalaline vähk.

[2] Mokeeka (portug. k. *moqueca*) — hautatud kaladest, vähkidest, krevettidest oliiviõli ja pipraga valmistatud roog.

[3] Beižuu (portug. k. *beiju*) — tapioki- ehk maniokijahust valmistatud kuulikesed.

Dona Arminda tuli jälle akna juurde:

«Ta tõusis juba, seu Nacib. Peseb ennast.»

«Lähen teen sedasama. Aitäh.»

«Pärast tulge meie juurde kohvi jooma. See on muidugi vaeste inimeste kohv. Tahan jutustada teile unenäo, mille ma oma kadunukesest nägin. Ta ütles mulle: «Arminda, mu eideke, kurat on selle rahva hinge ja Ilhéuse oma võimusesse saanud. Nad ei mõtle enam muu kui raha ja toreduse peale. See lõpeb halvasti ... Varsti algab siin midagi säärast ...»»

«Minu jaoks algas juba, dona Arminda ... Filomena ärasõiduga minu jaoks algaski juba ...»

Ta ütles seda naljatoonil ega teadnud, et see oli tõesti nii. Laev oli saanud lootsi ja liikus sadamasuudme poole.

SEADUSE JA ÕIGUSE ÜLISTUS EHK SÜNDIMISEST JA RAHVUSEST

Et Nacibi tavatseti üldiselt araablaseks ja isegi türklaseks nimetada, siis peab otsekohe kõrvaldama igasuguse kahtluse selle kohta, et ta oli sünnipärane, mitte naturaliseeritud brasiillane. Sündinud Süürias, oli ta nelja-aastasena prantsuse laeval Bahiasse saabunud ja sealt Ilhéusesse tulnud. Rikkust tõotava kakao ahvatlusel saabus tol ajal sellesse üha suureneva kuulsusega linna iga päev küll merd, küll jõge, küll maad mööda, küll laevade ja barkasside, purjekate ja paatidega, küll eesli seljas ja jalgsi läbi metsatihnikute sadu ning sadu brasiillasi ja välismaalasi kõige mitmekesisemaist paigust. Neid tuli Sergipest ja Cearást, Alagoasest ja Bahiast, Recifest ja Riost, Süüriast ja Itaaliast, Liibanonist ja Portugalist, Hispaaniast ja mitmesugustest getodest. Oli töölisi ja ärimehi, teenistusvõimalusi otsivaid noorukeid, bandiite ja seiklejaid, kirju naistehulk ja isegi üks ei tea kust ja kuidas ilmunud kreeka abielupaar. Ja kõik nad, isegi blondid sakslased hiljuti asutatud šokolaadivabrikust ja raudteel töötavad kõrgid inglased olid ainult veel kakaopiirkonna elanikud, olid kodunenud selle poolmetsiku maa kommetega, kus verised võitlused, varitsused ja tapmised olid igapäevane asi. Nad saabusid ja muutusid varsti kõige kindlamateks iljeuslasteks, tõelisteks grapiuunadeks, kes kasvatasid kakaod, avasid ärisid, ehitasid teid, tapsid inimesi, mängisid

kabareedes, jõid baarides, rajasid kiiresti suurenevaid asulaid, ründasid sünget selvat, teenisid raha ja kaotasid seda ning tundsid end nii kindlasti siia kuuluvat nagu kõige vanemad iljeuslased, nende perekondade liikmed, kes enne kakao ilmumist siia olid asunud.

Tänu nendele igat seltsi inimestele hakkas Ilhéus vähehaaval žagunssode laagri ilmet kaotama ja linnaks muutuma. Nad kõik, isegi viimane hulkur, kes oli tulnud selleks, et rikastunud kolonelidelt raha välja meelitada, aitasid piirkonna hämmastavale progressile kaasa.

Naturaliseeritud brasiillased ning seejuures juba läbi ja läbi iljeuslased olid Nacibi sugulased Aschcarid, kes olid osa võtnud võitlustest maa pärast. Nende vägiteod kuulusid kõige kangelaslikumate ja tuntumate hulka, need olid võrreldavad ainult Badaróde, Braz Damásio, kuulsa neegri José Nique ja kolonel Amâncio Leali omadega. Kolmas vend Abdula Aschcar sai surma Pirangis, ühes kabarees, pärast seda kui ta oli tapnud kolm viiest žagunssost, kes olid tema kallale saadetud, kui ta rahulikult pokkeripartii juures istus. Vennad maksid tema surma eest nii julmalt kätte, et seda oli kaua võimatu unustada. Et nende Nacibi rikaste sugulaste kohta teateid saada, on tarvis ainult kohtu annaalides järele vaadata, prokuröri ja advokaatide kõnesid lugeda.

Tõsi küll, paljud nimetasid teda araablaseks ja türklaseks. Aga seda tegid just tema parimad sõbrad ja nad tegid seda südamlikul, hellitaval viisil. Nacibile ei meeldinud, et teda türklaseks kutsuti, pahaselt tõrjus ta seda hüüdnime, vahel sai isegi vihaseks:

«Sa ise oled türklane ja su ema on türklane!»

«Aga Nacib . . .»

«Kõik mis tahad, ainult mitte türklane. Olen brasiillane,» ta lõi endale hiiglasuure kämblaga vastu karvast rinda, «ja süürlase poeg, tänu jumalale.»

«Araablane, türklane, süürlane — eks see ole kõik üks ja seesama.»

«Üks ja seesama! Pagana pihta! See näitab teie harimatust. Te ei tunne ajalugu ega geograafiat. Türklased on bandiidid, kõige põlatum tõug maailmas. Süürlasele ei või olla suuremat teotust kui see, et teda türklaseks kutsutakse.»

«No ära vihasta, Nacib. Ma ei tahtnud sind solvata. Meile on need võõramaa asjad kõik ühte head . . .»

Võib-olla et selle hüüdnime põhjuseks polnud mitte niivõrd tema idamaine päritolu kui tohutu suured mustad vurrud nagu troonilt tõugatud sultanil, mis tal mööda huuli alla rippusid ja mille otsi ta vesteldes silus. Need lopsakad vur-

rud ehtisid paksu heasüdamlikku nägu, milles ülisuured silmad naiste möödumisel iharalt põlema lõid. Maias suur suu tõmbus kergesti naerule. See oli mürakas brasiillane, pikk ja paks, lameda pea ja rikkaliku juuksekasvuga, kõht ees «justkui üheksandal kuul» — nagu pilkas Kapten, kui ta Nacibile kabepartii kaotas.

«Minu isa kodumaal . . .» nii algasid lood, mida Nacib jutustas õhtuti, kui ainult mõned vähesed sõbrad olid baari laudade taha istuma ja vestlema jäänud.

Sest tema enda kodumaaks oli Ilhéus, lõbus mereäärne linn, kakaoistandused, kogu see üliviljakas maa, kus ta oli üles kasvanud. Aschcaride eeskujul olid tema isa ja onud esialgu üksinda siia tulnud, perekondi Süüriasse jättes. Nacib saabus hiljem ühes ema ja vanema, kuueaastase õega — ta ise oli vaevalt neljane. Ähmaselt mäletas ta reisi kolmandas klassis, maabumist Bahias, kuhu isa oli neile vastu tulnud. Siis sõitu Ilhéusesse, maaleminekut paadis, sest tol ajal polnud veel maabumissilda. Süüria oli ta täiesti unustanud — tal polnud jäänud ühtki mälestust sünnimaast, niivõrd oli ta uue kodumaaga ühte kasvanud, brasiillaseks ja iljeuslaseks muutunud. Nacibile tundus, nagu oleks ta sündinud tolsamal hetkel, kui laev Bahiasse jõudis ja isa teda pisarsilmil suudles. Muide oli rändkaupmees Azizi esimeseks toiminguks pärast Ilhéusesse jõudmist see ettenägelik samm, et ta lapsed Itabunasse — tookordsesse Tabocasesse — vana Segismundo notarikontorisse viis ja nad brasiillastena registreeris.

See oli kiire naturaliseerimisprotsess, mida lugupeetud notar mõne milreisi eest täie kohuseteadlikkusega läbi viis. Et ta oma loomult ahnitseja polnud, leppis ta väikese tasuga, ja niiviisi sai see seaduslik operatsioon kõigile kättesaadavaks: häid ning kehtivaid sünnitunnistusi müües tegi ta immigrantide lastest ja vahel ka meie maale töötama tulnud immigrantidest endist ehtsad Brasiilia kodanikud.

Oli juhtunud nii, et ühes maa pärast peetud lahingus oli vanale notarikontorile tuli otsa pandud, selleks et hävitada kahtlased mõõtmisandmed ja aktid Sequeiro Grande metsa kohta — sellest on isegi ühes raamatus jutustatud. Nii polnud siis kellegi süü, kõige vähem vana Segismundo oma, et kõik sünni ja surma registreerimise raamatud tulekahjus ära põlesid, mistõttu sadadel iljeuslastel tuli ennast uuesti registreerida. (Tol ajal moodustas Itabuna veel Ilhéuse munitsipaliteedi ringkonna.) Registreerimisraamatuid polnud enam, aga oli tunnistajaid, kes võisid kinnitada, et väike Nacib ja arglik Salma, Azizi ja Zoraia lapsed, olid sündinud Ferradase alevikus ja olid enne tulekahju notarikontoris registreeritud.

Segismundo oleks talitanud äärmiselt ebakorrektselt, kui ta oleks kahelnud rikka fazendeiro kolonel José Antunese sõnades või riidekaupmees Fadeli omades, kel oli äriilmas hea nimi. Või kas ta oleks tohtinud kahelda isegi säärase tagasihoidlikuma tunnistaja seletustes nagu köster Bonifácio, kes oli alati valmis oma kehvale palgale sel teel lisa hankima, et seda laadi juhtumitel usaldusväärse tunnistajana esines? Või ühe jalaga Fabiano sõnades, kes oli Sequeiro do Espinhost välja aetud ja kel polnud muud elatusvahendit kui tunnistamine?

Umbes kolmkümmend aastat oli neist sündmustest möödunud. Vana Segismundo oli surnud üldiselt lugupeetud mehena, veel tänapäeval tuletati tema matuseid meelde. Kogu linn oli kokku tulnud, Segismundol polnud ammu enam vaenlasi, isegi mitte nende hulgas, kes olid tema kontorile tule otsa pistnud.

Tema haua juures oli peetud kõnesid, ülistatud tema häid omadusi. Segismundo oli olnud suurepärane õiguseteener — nii väideti —, teda võis tulevastele põlvkondadele eeskujuks seada.

Iga tema juurde toodava lapse registreerimisel kirjutas ta lahkesti selle sünnikohaks Ilhéuse munitsipaliteedi Bahia osariigis Brasiilias, ilma et oleks asja pikemalt uurinud, isegi kui oli ilmne, et laps oli sündinud juba pärast tulekahju. Ta polnud skeptik ega formalist, ei võinudki seda olla tolleaegses Ilhéuses, kakaoajastu alguses. Tol ajal lokkas kašiše[1], maamõõtmisandmete ja maa-aktide võltsimine, väljamõeldud hüpoteegid; notarikontorid ja notarid etendasid tähtsat osa võitluses maa ülesharimise ja istanduste rajamise eest. Kuidas eraldada siin võltsdokument õigest? Kas sai mõtelda seaduses ettenähtud tühistele pisiasjadele nagu lapse sünni koht ja täpne daatum, kui elu oli kogu aeg ohus, iga hetk toimus tulevahetusi, roitsid relvastatud žagunssode jõugud, nurga tagant tapmine oli tavaline asi? Elu oli ilus ja vaheldusrikas, kuidas pidi siis vana Segismundo tegelema mingisuguste kohanimede uurimisega? Mis tähtsust sellel õieti oli, kus oli sündinud registreeritav brasiillane, kas Süüria külas või Ferradases, Lõuna-Itaalias või Pirangis, Trás-os-Monteses või Rio do Braços? Vanal Segismundol oli igasuguste keeruliste ja segaste maavaldusdokumentidega juba küllalt tegemist, milleks pidi ta veel ausatel kodanikel, kes soovisid ainult seaduse eeskirjade kohaselt oma lapsi registreerida, elu raskeks tegema? Ta uskus neid sümpaatseid immigrante lihtsalt

[1] Kašiše (portug. k. *caxixe*) — ebaaus tehing.

sõnast ja võttis neilt tagasihoidlikke kingitusi, nad tulid ju sobivate tunnistajate, lugupeetud isikute saatel, kelle sõna maksis mõnikord rohkem kui igasugune ametlik dokument.

Ja kui tal juhuslikult jäigi mõni kahtlus hinge, siis polnud mitte kõrgem maks registreerimise ja tunnistuse eest, mitte kleidiriie tema naisele, mitte kana või kalkun linnuõue jaoks see, mis notarit tema südametunnistusega lepitas. Lugu oli nii, et nagu suurem osa siinsest rahvast ei hinnanud tema tõelist grapiuunat mitte sündimiskoha järgi, vaid selle järgi, kui palju ta oli siinse maa heaks töötanud, kui vapralt ta oli selvasse tunginud ja surmale vastu astunud, kui palju kakaopuid istutanud või kui mitu kauplust avanud, kui suurel määral ta oli piirkonna arenemisele kaasa aidanud. Niisugune oli iljeuslaste mõttelaad ja nii mõtles ka vana Segismundo, suurte elukogemustega, avara inimliku arusaamisega mees, kelle südametunnistus ülearu hell polnud. Need elukogemused ja see avar arusaamine teenisid kakaopiirkonna huve. Sest egas südametunnistuse helluse läbi polnud jõudnud õitsengule Bahia lõunaosa linnad, polnud rajatud teed, loodud istandused, arendatud äritegevust, ehitatud sadam, püstitatud hooned ja asutatud ajalehed, mitte selle läbi ei veeta kakaod välja kogu maailma. See kõik oli saavutatud tulevahetuste ja varitsuste, võltsitud aktide ja väljamõeldud mõõtmisandmete, tapmiste ja kuritegude, žagunssode ja seiklejate, prostituutide ja mängurite, vere ja vapruse läbi. Üksnõrd tuletas südametunnistus end Segismundole küll meelde. Tegemist oli Sequeiro Grande metsa mõõtmisega ja talle pakuti tehingu eest liiga vähe — siis hakkas teda südametunnistus äkki vaevama. Selle tagajärjel põletati tal kontor maha ja lasti talle kuul jalga. Kuul oli ekslik, see tähendab, sattus ekslikult jalga, sest ta oli määratud Segismundot rinda tabama. Sestsaadik kaotas ta südametunnistuse ülihelluse, muutus tasu suhtes vähenõudlikumaks, veel enam grapiuunaks, tänu jumalale. Ja seepärast kujunes tema matus, kui ta kaheksakümneaastasena suri, tõeliseks austusavalduseks kodanikule, kes neis paigus oli kõigile eeskujuks olnud kui patrioot ja kui ustav seaduseteener.

Selle auväärt käe läbi oli Nacib ühel ammu möödunud õhtupoolikul oma varajases lapsepõlves, kui ta rohelisest sametist puhvpükstes notarikontorisse viidi, sünnipäraseks brasiillaseks saanud.

ILMUB ÜLITÄHTIS ISIK MUNDINHO FALCÃO, KES VAATLEB ILHÉUST LÄBI BINOKLI

Lootsi ootava laeva komandosillal seisis noor hästi riietatud ja hästi raseeritud mees ning vaatles linna pisut unistaval ilmel. Millegipärast, võib-olla mustade juuste ja suurte silmade tõttu, tundus tema välimus kuidagi romantilisena, köitis kohe naiste tähelepanu. Ent karm suu ja tugev lõug andsid tunnistust meele- ja tahtekindlusest, praktilisusest ja teovõimest. Tuulest pargitud näoga kapten, piip hambus, ulatas talle binokli. Seda võttes sõnas Mundinho Falcão:

«Mul pole seda vajagi . . . Tunnen iga maja, iga inimest. Nagu oleksin seal rannas sündinud.» Ta osutas sõrmega. «See maja, näete — sellest kahekordsest vasakul — on minu oma. Võin öelda, et selle avenüü olen mina ehitanud . . .»

«See on rikas maa, tulevikumaa,» tähendas kapten asjatundlikult. «Ainult see õnnetu sadamasuue . . .»

«Me lahendame ka selle asja,» kinnitas Mundinho. «Ja õige pea . . .»

«Annaks jumal! Iga kord kui ma siia sisse sõidan, kardan oma laeva pärast. Kogu põhjarannikul pole halvemat sadamasuuet.»

Mundinho tõstis binokli silmade ette. Ta nägi oma moodsat maja, mille oli ehitanud Riost kutsutud arhitekt. Nägi üksikelamuid rannaavenüül, aedu kolonel Misaeli uhke villa juures, katedraali torne, algkoolihoonet. Hambaarst Osmundo tuli parajasti oma majast välja, hommikumantel seljas, ja läks merre suplema: ta tegi seda nii varajasel tunnil, et elanikke mitte šokeerida. São Sebastião väljakul polnud hingegi. Baari «Vesuuv» uksed olid suletud. Reklaamtahvli kino ees oli tuul öösel maha paisanud. Mundinho silmitses iga üksikasja tähelepanelikult, peaaegu hellusega. See maa hakkas talle tõepoolest järjest enam meeldima, ta ei kahetsenud sõgedat tuhinat, mis oli teda mõne aasta eest ühel päeval siia toonud nagu triiviva merehädalise, kellel on ükskõik, mis maa randa ta pääseb. Ent see polnud ükskõik mis maa. Siin kasvas kakao. Kus sai paremini oma raha rakendada ja seda juurde teenida? Oli vaja ainult töökust, äritaipu, arukust ja julgust. Kõike seda tal oli, ja veel midagi muud: naine, keda oli vaja unustada, kirg, mida oli võimatu südamest ja meelest välja kiskuda.

Seekord leidsid ema ja vennad Rios üksmeelselt, et ta on muutunud, on teistsugune kui enne.

Vanem vend Lourival, kes alati kõneles igavust tundva inimese põlglikul toonil, ei saanud siiski tunnustamata jätta:

«Näha on, et poiss on mehisemaks muutunud.»

Emílio naeratas sigarit imedes:

«Ja teenib raha. Me ei oleks pidanud sind ära laskma,» pöördus ta nüüd Mundinho poole. «Aga kes oleks arvata võinud, et meie peenel noorhärral on ärisoont? Siin ei tundnud sa huvi millegi vastu peale prassingute. Ja kui sa ära läksid ning oma raha kaasa viisid — mida võisime me siis muud arvata, kui et see on järjekordne hull temp, hullem kui senised? Jäime sinu tagasitulekut ootama, et sind õigele teele juhtida.»

Ja ema lisas omalt poolt peaaegu pahaselt:

«Ta pole enam laps.» Kelle peale ta pahane oli? Kas Emílio peale, et see säärast juttu ajas, või Mundinho peale, kes nüüd ei tulnud enam nagu vanasti temalt lisa paluma, kui oli oma üsna suure kuuraha ära raisanud?

Mundinho laskis neid rääkida, nautis seda dialoogi. Kui neil enam midagi öelda polnud, teatas ta:

«Ma mõtlen poliitikaga tegelema hakata, ennast kuhugi valida lasta. Võib-olla deputaadiks . . . Ma hakkan seal maal vähehaaval tähtsaks meheks saama. Mis sa arvad sellest, Emílio, kui ma äkki tribüünile ilmun, et vastata mõnele sinu kõnele, milles sa jälle valitsust meelitad? Mina kavatsen asuda opositsiooni ridadesse . . .»

Perekonnaelamu ranges, uhke mööbliga sisustatud võõrastetoas vestlesid kolm venda ja hallipäine kõrgi pilguga ema, kes valitses neid kõiki nagu kuninganna. Lourival (ta tellis oma ülikondi Londonist) polnud iial nõustunud deputaadiks või senaatoriks hakkama. Ta oli isegi ühe ministrikoha tagasi lükanud, mida talle pakuti. Kes teab, võib-olla oleks ta São Paulo kuberneri koha vastu võtnud, kui ta oleks valitud kõigi poliitiliste parteide poolt? Emílio oli vähimagi raskuseta korduvalt föderaaldeputaadiks valitud. Mõlemad Mundinhost tublisti vanemad, nägid nad nüüd hämmastusega, et temast oli saanud mees, kes iseseisvalt asju ajas, kakaod välja vedas, kadestusväärset tulu sai, kes jutustas sellest metsikust maast, kuhu ta mingil arusaamatul põhjusel oli asunud, ning teatas, et saab varsti deputaadiks.

«Me võime sind aidata,» ütles Lourival isalikult.

«Me laseme su nime valitsusmeelsete kandidaatide nimekirja kanda, kohe esimeste hulgas. Siis on valimine kindlustatud,» täiendas Emílio.

«Ma ei tulnud siia paluma, vaid ainult jutustama.»

«Poiss on uhke . . .» pomises Lourival halvakspanevalt.

«Kui sa üksinda tegutsed, ei vali sind keegi,» hoiatas Emílio.

«Just üksinda lasen ennast valida. Ja opositsiooni poolel. Tahan saavutada võimu ainult seal, Ilhéuses. Ma ei tulnud teilt seda võimu paluma, palju tänu.»

Ema kõrgendas pisut häält:

«Sa võid teha mida soovid, keegi ei keela sind. Aga miks sa oma vendadele vastu hakkad? Miks sa meist eraldud? Nad tahavad sind ainult aidata, nad on sinu vennad.»

«Ma pole enam laps, te ise ütlesite seda.»

Pärast jutustas ta Ilhéusest, möödunud võitlustest, bandiitidest, kuuli abil võidetud maadest, praegusest progressist, lahendust ootavatest probleemidest.

«Ma tahan, et iljeuslased minust lugu peaksid, mu saadikutekotta nende nimel kõnelema saadaksid. Mis abi mul sellest oleks, kui te mu mõnda kandidaatide nimekirja laseksite panna? Et esindada firmat, selleks jätkub Emíliost. Mina olen iljeuslane.»

«Alevikupoliitika. Paugutamiste ja orkestri saatel,» muigas Emílio pooleldi irooniliselt, pooleldi heatahtlikult.

«Milleks riskida, kui see pole hädavajalik?» küsis ema hirmu varjata püüdes.

«Selleks, et mitte ainult oma vendade vend olla. Selleks, et ise midagi olla.»

Ta pani Rio de Janeiros kõik rattad käima. Kulutas ministeeriumide uksi, vestles sõbramehelikult ministritega, ilmus nende kabinetti, oli ta neid ju sageli kohanud kodus, ema külalistena söögilauas istumas, või Lourivali juures São Paulos, kus nad Madeleine'ile naeratasid. Kui kohtuminister, kes aastate eest oli olnud tema võistlejaks ühe hollandlanna soosingu taotlemises, talle ütles, et oli juba vastanud Bahia kubernerile ja teatanud, et saab anda Enochi kolledžile riikliku kooli õigused alles uue aasta algul, naeris Mundinho:

«Armas sõber, sa võlgned Ilhéusele palju. Kui mina poleks sinna ümber asunud, poleks sina iial Bertaga, selle pahelise hollandlannaga, magada saanud. Ma tahan, et kolledžile nüüd kohe õigused antaks. Kubernerile võid sa mingi seaduse ette tuua. Minule mitte. Minu jaoks pead tegema seda, mis on ebaseaduslik, raske, võimatu . . .»

Teede ja avalike tööde ministeeriumis nõudis ta inseneri. Minister jutustas talle kogu Ilhéuse sadamasuudme loo, rääkis Bahia sadamast, inimeste huvidest, kes olid seotud kuberneri väimehega. Mundinho nõudmist oli võimatu täita.

«See on kahtlemata õiglane, aga seda on võimatu täita, mu kallis, täiesti võimatu. Kuberner saab maruvihaseks.»

«Kas tema määras su ametisse?»

«Muidugi mitte.»

«Kas ta võib sind lahti lasta?»

«Ma arvan, et ei . . .»

«Milles siis asi on?»

«Sa ei saa aru?»

«Ei. Kuberner on rauk, tema väimees on varas, nad pole kumbki midagi väärt. Kui langeb valitsus, lõpeb selle kliki võim. Kas sa tahad siis minu vastu olla, kõige rikkama ja võimsama osariigi vastu? Rumalus. Minu päralt on tulevik, kuberner kuulub minevikku. Peale selle, kui ma sinu poole pöördun, siis teen seda sõpruse tõttu. Sa tead väga hästi, et ma võin kõrgemale minna. Kui ma Lourivali ja Emílioga räägin, siis saad sa vabariigi presidendilt käsu insener kohale saata. Kas pole tõsi?»

Talle pakkus lõbu šantažeerida vendade nimedega, kellelt ta ühegi hinna eest midagi poleks palunud. Ta sõi ministriga õhtust, oli muusikat ja naisi, šampanjat ja lilli. Kuu aja pärast pidi insener Ilhéuses olema.

Kolm nädalat veetis Mundinho Rios, pöördus tagasi endise elu juurde: käis pidudel ja pummeldustel, soetas suhteid kõrgema seltskonna neiude ja muusikateatri näitlejataridega. Ta pani imeks, kui vähe teda nüüd veetles ja kui kiiresti teda väsitas kõik see, mis varem aastate kestel oli tema elu täitnud. Ta tundis tõsiselt puudust Ilhéusest, oma rahutust kontorist, intriigidest, keelepeksust, mõnest kohalikust inimesest. Ta poleks kunagi arvanud, et võib nii kohaneda, nii kiinduda. Ema tutvustas talle rikkaid neiusid tähtsatest perekondadest, otsis talle pruuti, kes ta Ilhéusest võõrutaks. Lourival tahtis teda São Paulosse viia, oli ju Mundinho ikka veel kohviistanduste osanik, ta pidi neid külastama. Ta ei läinud: haav tema südames oli vaevalt armistunud, tema unenägudest oli vaevalt kadunud Madeleine'i kuju, ta ei tahtnud teda uuesti näha, jälle tema jälitavat pilku taluda. Meeletu kirg, mida kumbki polnud iial sõnades väljendanud, oli haaranud mõlemaid niisuguse jõuga, et nad iga hetk olid valmis teineteise embusse viskuma. Ilhéusele võlgnes ta tänu tervenemise eest. Ilhéuse heaks elas ta nüüd.

Põlglik ja blaseerunud Lourival, nii üleolev, nii inglaslik oma enesega rahulolus, lasteta lesk pärast miljonärist naise surma, oli ühel oma Euroopa-reisil äkki uuesti abiellunud prantslannaga, moemaja mannekeeniga. Naise ja mehe vanusevahe oli suur, Madeleine ei püüdnudki eriti varjata põhjusi, miks ta oli abiellunud. Mundinho tundis, et kui ta jäädavalt ei lahku, ei suuda ükski asi, ei moraalsed kaalutlused, ei mingi skandaal, ei võimalikud südametunnistuse-

piinad lõpuks takistada neid teineteisele kuulumast. Nende silmad jälgisid teineteist vahetpidamata, käed värisesid kokkupuutel, hääl katkes. Üleolev ja külm Lourival suutis küll vaevalt kujutleda, et noorem vend, see hull Mundinho, oli jätnud kõik maha tema pärast, vennaarmastuse pärast.

Ilhéus oli ta terveks teinud, sest ta oli terve ja oleks ehk võinud, kui ta oleks tahtnud, Madeleine'i rahulikul pilgul vaadata, ta ei tundnud tema vastu enam midagi.

Ta silmitses Ilhéust läbi binokli, nägi araablast Nacibi oma aknal. Ta naeratas, sest baariomanik meenutas talle Kaptenit, tema tavalist partnerit kabe- ja gamaanimängus. Kapten pidi talle väga kasulikuks osutuma. Ta oli Mundinho parimaks sõbraks saanud ja kõneles talle juba ammu ääri-veeri võimalusest poliitikat teha. Linnas polnud saladuseks, et Kapten tundis meelepaha Bastoste vastu, kes olid kakskümmend aastat tagasi kukutanud tema isa munitsipaliteediülema kohalt, löönud teda poliitilises võitluses. Mundinho tegi, nagu ei mõistaks ta Kapteni vihjeid, ta valmistas alles pinda ette. Nüüd oli tund kätte jõudnud. Oli tarvis Kaptenit avameelselt kõnelema panna, nii et ta temale ettepaneku teeks opositsiooni juhiks hakata. Ta näitab veel vendadele, milleks ta suuteline on. Rääkimata sellest, et Ilhéus otse vajas temataolist inimest, selleks et progressi kiirendada, sellele suuremat hoogu anda, — need kolonelid ei mõistnud piirkonna vajadusi.

Mundinho andis binokli tagasi, loots tuli pardale ja laev liikus sadamasuudme poole.

LAEVA SAABUMISEST

Ehkki oli alles varajane hommikutund, jälgis hulgake rahvast laeva lahtipäästmise vaevalist tööd. Laev istus sügavalt madalikul, ta nagu oleks alatiseks sinna kinni jäänud. Unhão kingu neemelt nägid uudishimulikud kaptenit ja lootsi ärevalt käske andmas, madruseid jooksmas, ohvitsere kiiresti sinna-tänna liikumas. Pontali poolt tulnud väikesed paadid ümbritsesid laeva.

Reisijad rinnutasid reelingul, peaaegu kõik pidžaamades ja toatuhvlites, siin-seal mõni ka maaleminekuks riietatud. Kõrgendatud häälel vestlesid viimased sugulastega, kes olid vara tõusnud, et neile sadamasse vastu tulla, — räägiti sellest, kuidas oli läinud reis, heideti nalja laeva kinnijooksmise üle. Pardalt teatas keegi kaldal seisvale perekonnale:

«Ta vaeseke suri hirmsates valudes!»

Seepeale hakkas keskealine, üleni musta riietatud daam valjusti nutma. Tema kõrval seisis kõhn, kurvailmeline mees, leinalint varrukal ja kuuekäänisel. Kaks last jälgisid üldist sagimist ega hoolinud ema pisaratest.

Ootajad-vaatajad kogunesid gruppidesse, tervitasid üksteist, arutasid juhtunut:

«See sadamasuue on päris häbiasi . . .»

«See on ka äärmiselt hädaohtlik. Ühel ilusal päeval jookseb mõni laev siia lõplikult kinni ning siis — jumalaga Ilhéuse sadam . . .»

«Valitsus ei võta midagi ette . . .»

«Ei võta midagi ette? Ta jätab asja meelega nii. Et suured laevad sisse sõita ei saaks. Et väljavedu ikka edasi Bahia kaudu toimuks.»

«Ka munitsipaliteet ei liiguta sõrmegi, ülemal puudub iseseisev arvamus, ta ütleb jah ja aamen kõige peale, mis valitsus teeb.»

«Ilhéus peab näitama, mis ta väärt on.»

Kalaturult tulnud seltskond segas end jutuajamisse. Oma tavalise ägedusega hakkas Doktor rahvast üles kutsuma poliitikute vastu, Bahia valitsejate vastu, kes suhtusid põlglikult nende munitsipaliteedisse, nagu ei olekski see osariigi kõige jõukam, kõige õitsvam munitsipaliteet, mis riigikassale kõige suuremaid tulusid toob. Rääkimata veel Itabunast, linnast, mis kasvas nagu seen, — ka too munitsipaliteet toodi ohvriks valitsejate võimetusele, nende hooletusele ja tõrksusele Ilhéuse sadama küsimuses.

«Peame tunnistama, et me oleme ise süüdi,» sõnas Kapten.

«Kuidas nii?»

«Just meie ise, mitte keegi muu. Ja seda on kerge tõendada: kes juhib Ilhéuse poliitikat? Needsamad inimesed, kes tegid seda kahekümne aasta eest. Me valime munitsipaliteediülemaks, osariigi deputaatideks ja senaatoriteks, föderaaldeputaatideks inimesi, kel pole Ilhéusega midagi tegemist, valime neid ainult mingisuguste vanade iganenud kohustuste tõttu.»

João Fulgêncio kinnitas omalt poolt:

«Just nii see on — kolonelid hääletavad ikka edasi nendesamade inimeste poolt, kes neid omal ajal toetasid.»

«Ja tagajärjeks on, et Ilhéuse huvid tuuakse ohvriks.»

«Kohustus on kohustus,» kaitses end kolonel Amâncio Leal. «Kui meil abi vaja läks, võisime nende peale loota . . .»

«Nüüd on teistsugused vajadused . . .»

Doktor ähvardas sõrmega:

«Sellele alatusele tehakse lõpp. Me peame valima inimesi, kes maa tõelisi huvisid kaitsevad.»

Kolonel Manuel das Onças naeris:

«Ja hääled, Doktor? Kust te need hangite?»

Kolonel Amâncio Leal ütles oma maheda häälega:

«Kuulge, Doktor, nüüd kõneldakse palju progressist, tsivilisatsioonist, vajadusest Ilhéuses kõik uueks muuta. Ma ei kuule päeva läbi muud juttu. Aga ütelge mulle üht: kes teostas selle progressi? Kas mitte meie, kakaoperemehed? Meil on omad kohustused, mis me raskel tunnil enda peale võtsime, ja meie pole inimesed, kes oma sõna söövad. Senikaua kui mina elan, annan oma hääle kaim Ramiro Bastose poolt või selle poolt, keda tema määrab, ilma et ma isegi selle mehe nime järele päriksin. Tema aitas mind, kui me siin padrikus oma elu kaalule panime . . .»

Araablane Nacib astus vestlejate juurde, ta oli ikka veel unine, murelik ja löödud:

«Millest on jutt?»

Kapten seletas:

«Sellest igavesest tagurlusest . . . Kolonelid ei mõista, et nüüd pole enam endine aeg, et tänapäeval on kõik muutunud, et probleemid on hoopis teised kui kahe-kolmekümne aasta eest.»

Kuid nende jutt ei äratanud araablases huvi, kogu vaidlus, mis muul ajal oleks teda haaranud, jättis ta nüüd ükskõikseks. Tema mõtted keerlesid oma asjade ümber — baar oli ilma kokata, täielik katastroof! — ja ta noogutas vaid hajameelselt sõbra sõnade peale.

«Te olete nukker. Miks niisugune matuselisenägu?»

«Mu köögitüdruk läks ära . . .»

«No küll on põhjus . . .» Kapten pöördus jälle teiste poole ja vaidlus jätkus üha suureneva ägedusega ning nende ümber koondus järjest enam inimesi.

No küll on põhjus . . . No küll on põhjus . . . Nacib astus paar sammu eemale, ta nagu tahtis neist inimestest ja sellest häirivast vaidlusest kaugemale jõuda. Doktori oraatorlik hääl segunes kolonel Amâncio pehme, ent kindla häälega. Mis läks temale, Nacibile, korda Ilhéuse munitsipaliteet, deputaadid ja senaatorid! Teda huvitas praegu ainult üks asi — järgmiseks päevaks tellitud lõunasöök kolmekümnele inimesele. Kui õed Dos Reisid ka tellimuse vastu võtavad, nõuavad nad hingehinda. Ja just nüüd, kus kõik nii hästi läks . . .

Kui ta oli ostnud baari «Vesuuv», mis asetses São Sebastião väljakul, elamurajoonis, kaugel — mitte just kaugel,

sest vahemaad on Ilhéuses naeruväärselt väikesed, aga eemal — äritsentrumist ja sadamast, kus tegutsesid tema peamised konkurendid, siis olid tema sõbrad ja onu arvanud, et ta teeb suure rumaluse. Baar oli täiesti alla käinud, seisis tühi, teda ei külastatud, ainult kärbsed võimutsesid seal. Sadamakohvikud seevastu töötasid hästi, olid alati rahvast täis. Aga Nacib ei tahtnud enam poes leti taga seista ja riiet mõõta, nagu ta isa surmast saadik oli teinud. Talle ei meeldinud see töö, veel vähem ühine äritegevus onu ja õemehega (õde oli abiellunud ühe kakaokasvatuse katsejaama agronoomiga). Seni kui isa elas, läks äri hästi, vanamehel oli algatusvõimet, ta leidis poolehoidu. Onu aga, suure perekonna isa, rakendas vanu kivinenud meetodeid, tammus aralt paigal, leppis vähesega. Nacib pidas paremaks oma osa ära müüa, pani raha riskantseisse kakao ostu- ja müügitehinguisse, teenis hästi ja ostis lõpuks baari. Ta võttis selle üle ühelt itaallaselt, nüüd oli sellest juba peaaegu viis aastat. Itaallane oli kakaost peibutatuna sisemaale läinud.

Baariga võis Ilhéuses head ära teha, veel parem oli ainult kabaree. Linnas liikus alati palju rahvast, siia tuli rikastumisihast aetud inimesi, tänavail tungles rohkesti kaubareisijaid, kõiksugu läbisõitjaid. Baarilaudade taga sõlmiti äritehinguid, joodi vahvasti, et hoobelda sellega, kui palju keegi kanda suudab, ja lisaks oli moodi läinud raudtee ehitusel töötanud inglaste poolt sissetoodud komme juua enne einet ja enne lõunasööki aperitiivi, kusjuures täringupokkeri[1] abil otsustati, kellel maksta tuleb — komme, mille kogu linna meessoost elanikkond oli omaks võtnud.

Enne kella kahteistkümmend ja pärast kella viit olid baarid rahvast täis.

«Vesuuv» oli kõige vanem baar linnas. Ta asus ühe nurgamaja alumisel korrusel, ilusal väikesel väljakul, kust avanes vaade merele ja kus seisis São Sebastião kirik. Teisel nurgal oli hiljuti avatud kino «Ilhéus». «Vesuuvi» languse põhjuseks polnud see, et ta asetses eemal äritänavaist, kus töötasid edukalt kohvik «Ideaal», baar «Šikk» ja Plínio Araçále kuuluv «Kuldne Märjuke» — kolm Nacibi peamist konkurenti. Baari allakäigus oli süüdi eeskätt itaallane, kelle mõtted aina kakaoistanduste ümber keerlesid. Ta ei hoolitsenud baari eest, ei uuendanud jookide varusid, ei teinud midagi klientide mugavuse heaks. Isegi vana grammofon, millel ta oli mänginud ooperiaariate plaate, ootas asjatult remonti,

[1] Täringupokker (portug. k. *pôquer de dados*) — pokker, mida ei mängita mitte kaartidega, vaid täringutega, kusjuures täringu igal küljel on kaardi kujutus. Täringuid hoitakse nahkpeekris.

kuni kattus ämblikuvõrkudega. Toolid lagunesid koost, laudade jalad olid katki, piljardi kalev räbaldunud. Isegi baari nimi, mis oli tulekarva tähtedega purskava vulkaani kujutusele kirjutatud, oli aja jooksul luitunud. Nacib ostis vähese raha eest kogu selle rämpsu ja lisaks veel baari nime ning ruumid. Itaallasele jäi ainult grammofon ja plaadid.

Nacib laskis kõik üle värvida, uued lauad ja toolid teha, seadis üles kabe- ja gamaanimängu lauakesed, müüs piljardi ühele Macuco baarile ning ehitas tagaruumis eraldi kabineti pokkeri jaoks. Tal oli alati mitmekesine jookide valik, jäätist perekondade jaoks neil kellaaegadel, kui tuldi õhtusele jalutuskäigule uuel rannaavenüül ja kui lõppesid kinoseansid, ja peaasi, oli maitsvaid suupisteid ning maiustusi aperitiivi juurde. Näiliselt tähtsusetu pisiasi need akaražeed[1], abaraad[2], manioki- ja puubapirukad, suupisted pehmetest siriidest, krevettidest ja tursast, maiustused magusast maniokist ja maisist. See oli olnud João Fulgêncio idee:

«Miks te neid baari jaoks ei tee?» oli ta ühel päeval küsinud, kui ta sõi maitsvat akaražeed, mille vana Filomena oli valmistanud ainuüksi araablase jaoks, kes heast toidust lugu pidas.

Algul külastasid baari ainult sõbrad: «Papelaria Modêlo» seltskond, kes pärast äri lõppu siia vestlema ja vaidlema tuli, gamaani- ja kabehuvilised ning mõned auväärsed isikud, nagu kohtunik või advokaat Maurício, kel ei sobinud käia sadamabaarides, kus liikus kirjut rahvast ning tekkis ägedaid tülisid kakluste ja revolvripaugutustega. Seejärel hakkasid tulema ka perekonnad, keda veetlesid jäätis ja karastavad puuviljajoogid. Aga alles pärast seda kui aperitiivi juurde oli hakatud serveerima suupisteid ja maiustusi, tõusis külastajate arv järjekindlalt, algas baari õitseaeg. Suurt poolehoidu leidis pokkerimäng eri ruumis. Mängijate hulka kuulusid: kolonel Amâncio Leal, rikas Maluf, kolonel Melk Tavares, Ribeirinho, süürlane Fuad jalanõude kaupluest, Osnar Faria, kelle ainsaks tegevuseks oli pokkerimäng ja külgelöömine neegritaridele Conquista kingul, advokaat Ezequiel Prado ja paljud teised ning nende jaoks hoidis Nacib kesköösi suupisteid, pirukaid ja maiustusi varuks. Joodi rohkesti, baar teenis hästi. Ja varsti oli «Vesuuv» taas heal järjel. Ta jõudis ette kohvikust «Ideaal» ja baarist «Šikk», tema külastajate arv jäi maha ainult «Kuldse Märjukese» omast. Nacib ei võinud kaevata, aga ta töötas tõesti nagu ori. Talle olid abiks Chico Moleza ja Bico-Fino, mõnikord neegripoiss Tuísca, kes seadis oma saapapuhastajakasti üles baari ees vabas õhus seisvate laudade kõrvale laiale kõnniteele. Kõik läks hästi, see töö meeldis Nacibile, baaris sai kuulda kõiki uudiseid, arutati linna väiksemaidki sündmusi, teateid kodu- ja välismaalt. Nacibile kuulus üldine poolehoid, sest ta oli «aus ja töökas mees», nagu tavatses öelda kohtunik, kui ta pärast lõunasööki ühel tänaval asetseva laua juures baari ees istet võttis, et vaadelda merd ja inimeste liikumist väljakul.

Kõik läks väga hästi kuni selle päevani, kus va hull Filomena oma ammuse ähvarduse täide viis. Kes hakkab nüüd baari jaoks toitu valmistama, ja ka tema, Nacibi jaoks, kelle nõrkuseks oli hästi süüa, kes nii väga armastas vürtsitatud ning teravamaigulisi roogasid? Ei võinud mõeldagi sellele, et kestvalt õdede Dos Reiside abi kasutada — vaevalt oleksid nad nõustunud ja Nacib poleks neile ka tasuda suutnud. Nende hinnad olid nii kõrged, et oleksid neelanud kogu tulu. Ta pidi võimalikult veel samal päeval köögitüdruku saama, ja väga hea köögitüdruku, muidu . . .

«Ta peab ehk koguni lasti üle parda heitma, et madalikult lahti pääseda,» tähendas üks särgiväel mees. «Ta on kõvasti kinni jäänud.»

Nacib unustas silmapilguks oma mured: laeva masinad mürisesid, ent tagajärjetult.

«Sellele tuleb lõpp . . .» kostis vaidlusest Doktori hääl.

«Keegi ei tea õieti, kes see Mundinho Falcão on . . .» ründas Amâncio Leal endiselt maheda häälega.

«Ei tea või? Noh, see on mees, kes viibib selle laeva pardal, mees, kelletaolist Ilhéus just vajab.»

Laev vappus, tema korpus lohises mööda liiva, mootorid oigasid, loots hüüdis käsklusi. Komandosillale ilmus noor hästi riietatud mees ja püüdis, käsi silmade kohal hoides, ootajate hulgas sõpru ära tunda.

«Seal ta on . . . Mundinho!» osutas Kapten.

«Kus?»

«Seal ülal . . .»

Kostis hüüdeid:

«Mundinho! Mundinho!»

Ta kuulis, vaatas sinnapoole, kust hääled tulid, viipas käega. Siis läks ta trepist alla, kadus mõneks hetkeks, ning ilmus naeratades reelingu ääres seisvate reisijate hulka. Ta pani käed toruna suu ette ja teatas:

«Insener tuleb!»

[1] Akaražee (portug. k. *acarajé*) — peenekstakitud ja õlis praetud ubadest, sibulatest ja krabidest klimbid.

[2] Abaraa (portug. k. *abará*) — koostiselt sama mis akaražee, ainult mitte praetud, vaid banaanilehtedes keedetud roog.

«Missugune insener?»

«Teedeministeeriumist, sadamasuuet uurima. Suured uudised . . .»

«Näete? Mis ma ütlesin?»

Mundinho taga tuli nähtavale tundmatu blondjuukseline naine, suur roheline kübar peas. Ta puudutas naeratades eksportööri kätt.

«Pagana pihta, missugune naine! See Mundinho ei raiska asjata aega . . .»

«Jah, ilus naine!» nõustus Nhô-Galo pead noogutades.

Laev kõikus tugevasti, nii et reisijad ehmusid — blondiin isegi karjatas kergelt —, laevapõhi pääses liiva seest lahti, rõõmsaid hüüdeid kõlas maal ja pardal. Tõmmu ülikõhn mees, kes seisis Mundinho kõrval, sigarett suus, vaatas toimuvat ükskõikse pilguga. Eksportöör ütles talle midagi, teine naeris.

«See Mundinho on osav poiss . . .» tähendas kolonel Ribeirinho tunnustavalt.

Laev vilistas — jõuliselt, vabanenult, ja võttis koosi sadamasse.

«Ta on suur härra, hoopis teistsugune kui meie,» kostis kolonel Amâncio Leal laitvalt.

«Lähme kuulama, mis uudiseid Mundinho toob,» pani Kapten ette.

«Mina lähen pansioni, tahan ümber riietuda ja kohvi juua.» Manuel das Onças jättis hüvasti.

«Mina samuti . . .» ja Amâncio Leal lahkus ühes temaga.

Laeva tulekut vaatama kogunenud rahvas liikus sadama poole. Sõbrad arutasid omavahel Mundinholt kuuldud teadet.

«Nii et tal õnnestus siis ministeerium liikuma panna. Oli juba aeg.»

«Sel mehel on tõesti mõju.»

«Missugune naine! Magus suutäis . . .» ohkas kolonel Ribeirinho.

Kui nad sadamasillale jõudsid, valmistus laev juba otsi kinnitama. Bahiasse, Aracajusse, Maceiósse, Recifesse sõitvad reisijad vaatasid uudishimulikult ringi, Mundinho Falcão astus esimeste hulgas maale ja sattus kohe sõprade käte vahele. Araablane tervitas teda suure südamlikkusega.

«Olete priskemaks läinud . . .»

«Nooremaks . . .»

«Rio de Janeiro teeb kõiki nooremaks . . .»

Blondiin — mitte nii noor kui ta eemalt näis, aga veel ilusam, hästi riietatud ja hästi mingitud, «välismaa nukuke»,

nagu liigitas teda kolonel Ribeirinho — ja luukerena kõhn mees seisid oodates pisut eemal. Mundinho esitles neid, jäljendades naljatlevalt tsirkuse reklaamitegijat:

«Prints Sandra, maag ja võlur — esimese klassi atraktsioon, ja tema abikaasa, tantsijatar Anabela . . . Annavad siin võõrusetendusi.»

Mees, kes oli pardalt teatanud kellegi piinarikkast surmast, kaelustas nüüd kail oma perekonda ja jutustas kurbi üksikasju:

«Ta vaeseke võitles terve kuu aega surmaga! Ma pole iial nii suuri kannatusi näinud . . . Ööd ja päevad oigas ta südantlõhestavalt.»

Naine nuttis üha valjemini. Mundinho, artistid, Kapten, Doktor, Nacib ja fazendeirod hakkasid mööda sadamasilda minema. Pakikandjad möödusid kohvritega. Anabela avas päikesevarju. Mundinho Falcão pani Nacibile ette:

«Kas te ei taha tütarlast oma baari tantsima palgata? Tal on üks looride tants, sel oleks suur menu . . .»

Nacib tõstis käed taeva poole:

«Baari? See sobib kinosse või kabareesse . . . Mina vajan köögitüdrukut.»

Kõik naersid. Kapten võttis Mundinhol käe alt kinni:

«Ja insener?»

«Tuleb kuu lõpul. Minister andis mulle kindla sõna.»

ÕDEDEST DOS REISIDEST JA NENDE PRESEEPIOST

Kui õed Dos Reisid, ümmargune Quinquina ja habras Florzinha, kella seitsmeselt missalt tagasi tulles nägid Nacibi nende maja ukse juures seismas ja ootamas, hakkasid nad kiiremini tippima. Need olid kaks rõõmsameelset vanakest, kahe peale kokku sada kakskümmend kaheksa aastat tublit vaieldamatut neitsilikkust. Nad olid kaksikud, ainukesed järelejäänud ühest vanast kakaoajastueelsest Ilhéuse perekonnast, inimestest, kes olid loovutanud oma koha Sergipest, Alagoasest, Cearást ja sertaanidest tulnud rahvale, araablastele, itaallastele ja hispaanlastele. Pärinud Kolonel Adami tänavas asetseva maja, milles nad elasid ja mida nii mõnigi rikas kolonel ihaldas, ning veel kolm maja Katedraali väljakul, said nad ülalpidamist üürirahast ja maiustuste valmistamisest, mida neegripoiss Tuísca õhtuti müütas. Silmapaistvate võimetega kondiitrikunsti alal, üliosavad kokad, võtsid nad vahel vastu tellimusi pidulike einete ja lõunasöökide

peale. Mis neile aga peamise kuulsuse tõi ja mis oli kujunenud nagu mingiks linna institutsiooniks, see oli suur jõulupreseepio, mis igal aastal nende siniseks värvitud maja ühes tänavapoolses võõrastetoas üles seati. Aasta läbi töötasid nad hoolega: lõikasid ajakirjadest pilte välja ja kleepisid neid kartongile, et suurendada preseepiot — nende meelelahutust ja nende vagaduse andi.

«Te olete täna varakult tõusnud, seu Nacib . . .»

«Vahel tuleb ette.»

«Ja need ajakirjad, mis te lubasite?»

«Ma toon, dona Florzinha, toon. Otsin neid kokku.»

Energiline Florzinha küsis kõigilt tuttavailt ajakirju, leebe Quinquina ainult naeratas. Reipad ja kärmesammulised, näisid nad oma vanamoelises riietuses ja peasallides nagu mõne vana raamatu lehekülgedelt esileastunud koomiliste kujudena.

«Mis teid niisugusel tunnil siia toob?»

«Tahtsin asja pärast rääkida.»

«Astuge siis sisse . . .»

Uks viis verandale, kus kasvas lilli ja ilutaimi, mille eest armastusega hoolitseti. Aastatest küüruvajunud teenija, veel vanem kui tema perenaised, käis ämbriga lillede vahel ringi ja kastis neid.

«Astuge preseepiosaali,» kutsus Quinquina.

«Anastácia, tooge seu Nacibile likööri!» tegi Florzinha korralduse. «Mida te eelistate? Kas ženipaapo[1] või ananassi oma? Meil on ka apelsini- ja marakužaalikööri . . .»[2]

Nacib teadis oma kogemustest, et kui ta tahtis läbirääkimistes edu saavutada, pidi ta tingimata likööri maitsma — nii vara hommikul, issand! —, seda kiitma, pärima, kuidas edenevad preseepiotööd, nende vastu huvi tundma. Tähtis oli kindlustada baarile mõneks päevaks suupisted ja maiustused ning omnibussiühingu poolt järgmiseks päevaks tellitud lõuna. Kuni ta uue ja hea köögitüdruku leiab.

See oli üks neid vanu maju, kus on kaks võõrastetuba akendega tänava poole. Üht neist ei kasutatud ammu enam oma otstarbe kohaselt, see oli muudetud preseepiosaaliks. Ent preseepio polnud aasta läbi üles seatud. See korraldati ja avati publikule alles detsembris ning kestis umbes karnevali ajani, siis võtsid Quinquina ja Florzinha ta ettevaatlikult maha ning hakkasid siis kohe järgmise preseepio jaoks ettevalmistusi tegema.

[1] Ženipaapo (portug. k. *jenipapo*) — ravimtaim, millest ka viina valmistatakse.

[2] Marakužaa (portug. k. *maracujá*) — brasiilia puuvili.

Nende preseepio polnud ainuke Ilhéuses. Oli teisigi, isegi ilusaid ja uhkeid, aga kui keegi rääkis preseepiost, siis mõtles ta alati õdede Dos Reiside oma, sest ükski teine polnud sellega võrreldav. See oli vähehaaval kasvanud enam kui viiekümne aasta jooksul. Õed korraldasid oma esimese väikese preseepio juba siis, kui Ilhéus oli alles mahajäänud kolgas, Quinquina ja Florzinha aga noored lõbusad tüdrukud, kes armastasid pidusid ja kurameerisid noormeestega (tänini pole selge, miks nad vallalisteks jäid — võib-olla valisid liiga). Tolles unustatud kakaoajastueelses Ilhéuses perekonnad päris võistlesid selles, kes kõige ilusama, kõige täielikuma ja uhkema jõulupreseepio teeb. Ilhéuses ei eksisteerinud euroopalikku jõuluvana, kes lume ja külma eest sooja kasukasse mässituna ringi sõidab, põhjapõdrad saani ees, ja lastele kingitusi toob. Siin korraldati jõulu ajal preseepioid, külastati vanadekodusid, õhtustati pärast jõuluõist jumalateenistust, ning siis algasid rahvalikud naljamängud, reisaadod, karjatüdrukute rongkäigud kolmekuningapäeva auks, bumba-meu-boid karjuse ja kaaporaga[1].

Aastast aastasse suurendasid neiud Dos Reisid oma preseepiot. Ja sedamööda kuidas nende tantsuaeg kaugemale jäi, pühendasid nad ikka rohkem aega preseepiole, liitsid sellesse uusi kujusid, laiendasid alust, millele see oli monteeritud, nii et see lõpuks võttis enda alla tervelt kolm saali neljast seinast. Märtsist kuni novembrini lõikasid nad ajakirjadest ja almanahhidest pilte välja ning kleepisid need hiljem hoolsalt kartongile, kasutades preseepio ettevalmistamiseks kogu oma vaba aja, niipalju kui neil seda jäi kohuslikest kirikuskäimistest (kell kuus hommikul missa, kell kuus õhtul õnnistus), maitsvate maiustuste valmistamisest, mida neegripoiss Tuísca müütas kindlale klientuurile, külaskäikudest sõprade ja sugulaste juurde, keelepeksust naabrinaistega. Preseepio ülesseadmisel aasta lõpus abistas neid Joaquim, «Papelaria Modêlo» müüja, kes oli trummilööjaks 13. Mai muusikaringis ja seepärast pidas end kunstnikuvõimetega inimeseks. João Fulgêncio, Kapten, Diógenes (kino «Ilhéus» omanik ja protestant), nunnade kooli õpilased, õpetaja Josué, Nhô-Galo (ehkki innukas kirikuvastane), varustasid õdesid alaliselt ajakirjadega. Detsembris, kui töö kiireks läks, tulid vanakestele abiks naabrinaised ja sõbratarid, pärast eksameid ka tütarlastekoolide kasvandikud. Suur preseepio sai peaaegu linna ühiseks omandiks, elanike uhku-

[1] Kaapora (portug. k. *caapora*) — metsavaim, fantastiline olend rahvajuttudes ja -uskumustes.

seks, selle avamine oli pidupäevaks kõigile, õdede Dos Reiside maja kogunes rahvast täis, uudishimulikke tungles tänavalgi, avatud akende all, et mitmevärviliste elektrituledega valgustatud preseepiot näha. Valgustusseade oli samuti Joaquimilt, kes end sel tähtsal päeval vahvasti vanapiigade magusaid likööre täis jõi.

Nagu arvata võib, kujutas preseepio Kristuse sündi kehvas laudas kaugel Palestiinas. Aga paraku oli too viljatu Hommikumaa tänapäeval ainult üheks detailiks keset kirevat maailma, kus demokraatlikult segunesid kõige mitmekesisemad stseenid ja kujud kõigist võimalikest ajalooperioodidest, kusjuures nende arv iga aastaga kasvas. Siin oli kuulsusi — poliitikamehi, teadlasi, sõjaväelasi, kirjanikke ja kunstnikke; kodu- ja metsloomi; pühakute askeetlikke nägusid kõrvuti poolalasti kinotähtede särava ihuga.

Poodiumil kerkis küngaste ahelik, nende keskel oli väike org, kus seisis laut Jeesuse hälliga, mille kõrval istus Maarja ja seisis püha Joosep, hoides päitseohelikkupidi pelglikku eeslit. Need kujud polnud preseepio suurimad ega uhkeimad. Vastupidi, nad näisid teiste kõrval väikeste ja armetutena, aga et nad olid kuulunud Quinquina ja Florzinha esimesse preseepiosse, siis tahtsid õed neid tingimata säilitada. Hoopis teisiti oli lugu suure ja salapärase komeediga, Jeesuse sünni kuulutajaga: see rippus traatide küljes lauda ja sinisest riidest taeva vahel, millesse olid torgatud tähed. See oli Joaquimi šedöövr ja kutsus esile kiidusõnu, mis autoril pisarad silmi tõid: hiiglasuur tsellofaanist täht punase sabaga, nii hästi välja mõeldud ja teostatud, et näis, nagu tuleks temast kogu valgus, millest preseepio säras.

Lauda ümber palveldasid vastsündinut lehmad, keda erakordne juhtumus oli nende rahulikust unest äratanud, hobused, kassid, koerad, kuked, pardid ja kanad, mitmesugused metsloomad, nagu lõvi ja tiiger, kaelkirjak. Ja Joaquimi tähest juhituna olid tulnud siia kolm tarka kuningat — Gaspar, Melchior ja Balthazar, tuues kaasa kulda, viirukit ja mürri. Kaks valget kuningat olid piiblilised kujud, mis ammu aja eest ühest almanahhist välja lõigatud. Mis aga puutub mustanahalisse kuningasse, kelle nägu oli niiskusest rikutud, siis oli see hiljuti asendatud Maroko sultani pildiga, mida tol ajal sageli ajalehtedes ja ajakirjades leida võis. Tõepoolest, missugune kuningas oleks paremini sobinud asendama vigastatud Melchiori kui see valitseja, kes nii väga kaitset vajas ja sõjariistadega oma maa iseseisvuse eest võitles?

Küngastelt voolas orgu jõgi — veenire, mis mööda pooleks lõigatud kummitorust sängi jooksis, ja isegi joa oli leidlik

Joaquim kombineerinud. Üle küngaste tulid teed, mis kõik lauda poole viisid, siin-seal kerkis asulaid. Ja nendel teedel, valgustatud akendega majade ees võis näha loomade keskel mehi ja naisi, kes mingil moel olid Brasiilias või mujal maailmas silma paistnud, kelle portreed olid väärinud avaldamist ajakirjades. Siin seisis Santos Dumont ühe oma primitiivse aeroplaani kõrval, spordimüts peas ja ilme nukravõitu nagu tavaliselt. Tema läheduses vestlesid ühe künka parempoolsel nõlvakul Herodes ja Pilatus. Edasi tulid sõjakangelased: Inglise kuningas George V, Saksa keiser, marssal Joffre, Lloyd George, Poincaré, tsaar Nikolai. Vasakul nõlval esines uhkelt Eleonora Duse, diadeem juustes, käsivarred paljad. Läbisegi olid koos Rui Barbosa, J. J. Seabra[1], Lucien Guitry[2], Victor Hugo, Dom Pedro II[3], Emílio de Menezes[4], parun do Rio Branco[5], Zola ja Dreyfus, luuletaja Castro Alves ja bandiit Antônio Silvino. Nende kõrvale oli paigutatud ajakirjadest leitud naiivseid värvilisi reproduktsioone, mida nähes õed tavatsesid hüüatada:

«See on tore preseepio jaoks!»

Viimastel aastatel oli filmitähtede arv tugevasti kasvanud — nunnade kooli kasvandike peamine panus —, nii et William Farnum, Eddie Polo, Lia de Putti, Rodolfo Valentino, Charlie Chaplin, Lilian Gish, Ramon Navarro, William S. Hart ähvardasid tõsiselt kõik teed ja künkad vallutada.

Oli näha ka kohalikke tegelasi: endine munitsipaliteedi-ülem Cazuza Oliveira, kelle headus oli kuulsaks saanud, kadunud kolonel Horácio Macedo, maade ülesharimise pioneer. Oli joonistus, mille Joaquim Doktori tungival palvel teinud ja mis kujutas unustamatut Ofenísiat. Oli savist žagunssosid, varitsusstseene, püssidega mehi.

Ühel laual akna juures oli ajakirju, seisid käärid, liim ja kartong. Nacibil oli kiire, ta tahtis korraldada omnibussiühingu lõuna asja, kindlustada baarile suupisted ja maiustused. Ta rüüpas ženipaapoliköörі, kiitis preseepio ettevalmistustöid:

«Tänavu tuleb see nähtavasti hiiglasuur?»

«Jumala abiga . . .»

[1] José Joaquim Seabra (1855—1942) — silmapaistev brasiilia poliitikategelane.

[2] Lucien Guitry (1860—1925) — kuulus prantsuse näitleja.

[3] Dom Pedro II — Brasiilia keiser (1825—1891).

[4] Emílio de Menezes — hispaania tööstur, kes leiutas hõbeda väljasulatamise menetluse, mis tema nime kannab.

[5] José Maria da Silva Paranhos do Rio Branco (1844—1912) — brasiilia poliitikategelane ja diplomaat.

«Palju uusi asju, eks ole?»

«Tjah . . . Ei tea veel.»

Mõlemad õed istusid sirgelt sohval ja naeratasid araablasele, oodates, et ta kõnelema hakkaks.

«No vaat . . . Kujutage ette, mis mul täna juhtus . . . Vana Filomena läks minema, sõitis ära oma poja juurde Água Pretasse.»

«Mis te ütlete! . . . Läkski minema? Ta rääkis sellest ju küll . . .» hakkasid mõlemad samaaegselt kõnelema, see oli uudis, mida tasus laiali kanda.

Nacib jätkas:

«Ma ei arvanud, et ta just nüüd ära läheb. Ja täna on veel turupäev, baaris palju tegemist. Ning pealegi on mult tellitud lõuna kolmekümnele inimesele.»

«Lõuna kolmekümnele inimesele?»

«Selle korraldavad venelane Jacob ja garaažiomanik Moacir, et pidulikult tähistada omnibussiliini avamist.»

«Aa!» hüüatas Florzinha. «Ma tean juba.»

«Jah!» sõnas Quinquina. «Olen sellest kuulnud. Räägitakse, et tuleb Itabuna munitsipaliteediülem.»

«Meie oma ja Itabuna oma, kolonel Misael, «Banco do Brasili» filiaali juhataja, seu Hugo Kaufmann, lühidalt, kõik valitud publik.»

«Kas te arvate, et see autobussiettevõte hakkab kindlat tulu andma?» tahtis Quinquina teada.

«Kas ta hakkab andma . . . Ta annab juba . . . Varsti ei sõida keegi enam rongiga. Terve tund vahet . . .»

«Aga hädaoht?» küsis Florzinha.

«Mis hädaoht?»

«Et ümber läheb . . . Ma lugesin ajalehest, et hiljuti olevat Bahias üks ümber läinud, kolm inimest saanud surma . . .»

«Mina nende riistapuudega küll ei sõida. Auto pole minu jaoks. Ma võin auto läbi surma saada, kui ta mulle tänaval otsa sõidab. Aga et ma ise sinna sisse läheksin, seda ei ole . . .» ütles Quinquina.

«Alles hiljuti tahtis vader Eusébio meid otse vägisi oma autosse panna ja sõitma viia. Isegi tädi Noca ütles, et me olevat ajast maha jäänud . . .» jutustas Florzinha.

Nacib naeris:

«Saan kindlasti veel näha, kuidas te endale auto ostate.»

«Meie?! . . . Isegi kui meil oleks raha . . .»

«Aga räägime nüüd asjast.»

Nad ajasid vastu, lasksid end paluda ja nõustusid lõpuks, olles enne veel kinnitanud, et teevad seda ainult lugupidamisest seu Nacibi vastu. Ons kunagi varem nähtud, et lõunasöök kolmekümnele nii tähtsale isikule tellitakse alles eelmisel päeval? Rääkimata sellest, et need kaks päeva lähevad preseepio jaoks kaduma, neil ei jää aega ühtainsatki pilti välja lõigata. Peale selle tuleb hankida mõni abiline . . .

«Mul on juba Filomenale kaks kabrošat appi kaubeldud . . .»

«Ei. Me eelistame dona Jucundinat ja tema tütreid. Oleme temaga juba harjunud. Ja ta on tõesti suurepärane kokk.»

«Kas ta ei nõustuks ehk viimati minule kokaks hakkama?»

«Kes? Jucundina? Säärast asja ei maksa mõteldagi, seu Nacib; tal on kodus kolm täiskasvanud poega ja mees — kes siis nende eest hoolitsema hakkab? Meie juurde ta tuleb mõnikord, sõpruse poolest . . .»

Nad võtsid kallist hinda. Kui niisugust raha maksta, siis ei too lõunasöök mingit tulu. Poleks Nacib Moacirile ja venelasele lubanud . . . Ta oli sõnapidaja mees, ei tahtnud sõpru tüssata, nende pidusööki nurja ajada. Ja ka baari ei võinud ta ilma suupisteteta ja maiustusteta jätta. Kui ta seda teeks, siis kaotaks ta külastajad, kahju oleks veel suurem. Aga nii võis see kesta ainult mõne päeva, muidu ei teagi, millega see pidi lõppema.

«Head köögitüdrukut on nii raske leida . . .» kaebas Florzinha.

«Kui mõni kuskil ilmub, siis püüab igaüks teda endale . . .» täiendas Quinquina.

See oli tõsi. Heal köögitüdrukul oli Ilhéuses kulla hind. Rikkad perekonnad lasksid neid Aracajust, Feira-de-Sant' Anast ja Estânciast otsida.

«Oleme siis kokku leppinud. Ma saadan Chico Moleza sisseostudega siia.»

«Mida varem, seda parem, seu Nacib.»

Ta tõusis püsti, ulatas vanapiigadele käe. Vaatas veel kord preseepio ettevalmistustöid, ajakirjadega kaetud lauda, piltidega täidetud pappkarpe:

«Ma toon ajakirjad. Olen teile väga tänulik, et päästsite mu kimbatusest . . .»

«Pole tänu väärt. Teeme seda teie pärast. Te peate abielluma, seu Nacib. Kui oleksite abielus, ei juhtuks teiega sääraseid asju . . .»

«Linnas on nii palju pruudieas neiusid . . . Ja nii tublisid.»

«Ma tean teie jaoks ühte väga head, seu Nacib. Korralik tütarlaps, mitte säärane eputis, kes ainult kino ja tantsimise

peale mõtleb . . . Hästi kasvatatud, oskab isegi klaverit mängida. Ainult vaene . . .»

Vanakestel oli maania abielusid sobitada. Nacib naeris:

«Kui ma otsustan naise võtta, siis tulen otse siia. Pruuti otsima.»

MEELEHEITLIKEST OTSINGUIST

Ta algas oma meeleheitlikke otsinguid Unhão kingult. Suur kere ettepoole kummargil, higist nõretades, kuub kaenla all, käis Nacib tol esimesel päikesepaistelisel hommikul pärast pikka vihmaperioodi kogu Ilhéuse otsast otsani läbi. Tänavail valitses lõbus elevus, fazendeirod, eksportöörid, kaupmehed tervitasid üksteist valjude hüüatustega. Oli turupäev, ärides tungles rahvas, arstikabinetid ja apteegid olid puupüsti täis. Nacib ronis nõlvakuist üles ja alla, rühkis läbi tänavate ja üle väljakute, vandudes endamisi. Kui ta eelmisel õhtul päevatööst ja kohtumisest Risoletaga väsinuna koju jõudis, oli tal järgmise päeva jaoks oma plaan — ta magab kella kümneni, kuni Chico Moleza ja Bico-Fino on baari korda seadnud ja esimesi külastajaid teenima hakkavad. Pärast lõunat peab ta siestat. Mängib Nhô-Galoga ja Kapteniga partii gamaani või kabet, vestleb João Fulgêncioga, kuuleb kohalikke uudiseid ja maailma asju. Pärast baari sulgemist läheb korraks kabareesse ja võib-olla lõpetab õhtu Risoleta seltsis. Selle asemel jooksis ta nüüd mööda Ilhéuse tänavaid, ronis mäenõlvakuist üles ja alla . . .

Unhão'l tühistas ta kokkuleppe kahe kabrošaga, keda ta oli omnibussiühingu lõuna ettevalmistusteks Filomenale appi kutsunud. Hambutu suuga naerdes teatas üks nendest, et oskab valmistada ainult lihtsaid toite. Teine ei osanud sedagi . . . Mis puutus akaražeedesse, abaraadesse, maiustistesse, krevettidest mokeekadesse ja praetud suupistetesse, siis neid oskas teha ainult Maria de São Jorge . . . Nacib päris siin ja seal järele, läks teisel pool jälle kingust alla. Leida Ilhéuses köögitüdruk, kes suudaks baari jaoks toitu valmistada, oli raske, peaaegu võimatu.

Ta küsis sadamas, astus onu poole sisse: võib-olla teavad nemad juhuslikult mõnd köögitüdrukut? Vastuseks sai ta kuulda tädi hädaldamist — oli seal olnud üks enam-vähem sobiv, ehkki mitte just suur asi, aga seegi oli heast peast minema läinud. Nüüd pidi tema, tädi, ise toitu valmistama, seni kui tuleb uus. Miks ei einetanud Nacib nendega?

Talle jutustati ühest kuulsast kokast, kes pidi elama Con-

quista kingul. «See lööb kõik üle,» tähendas teate andja, hispaanlane Felipe, kes oli osav niihästi saapaid ja kingi kui sadulaid ja hobuseriistu parandama. Kange jutumees, kardetav vastane kabemängus, ropu suuga, aga hea südamega, esindas see Felipe Ilhéuses äärmist vasakut tiiba, kuulutas igal sammul, et on anarhist, ja ähvardas puhastada maailma kapitalistidest ja preestritest, mis ei takistanud teda mitme fazendeiro — muu hulgas isa Basílio — sõber ja lauakaaslane olemast. Sellal kui ta talda alla lõi, laulis ta anarhistlikke laule, ja tasus kuulda, milliste needustega ta õnnistas preestreid, kui ta Nhô-Galoga kabet mängis. Ta tundis Nacibi köögidraama vastu huvi.

«On üks — Mariazinha on nimi. Päris imekokk.»

Nacib läks Conquistale; nõlv oli alles vihmast libe ja kari noori neegritare pani naerma, kui ta kukkus ning püksid tagant ära määris. Ühelt ja teiselt järele pärides tegi ta lõpuks kindlaks, kus kokk elab. See oli väike puust ja tsinkplekist majahütt ülal kingu tipus. Seekord oli Nacibil omajagu lootust. Lehmafarmi omanik seu Eduardo oli talle omalt poolt Mariazinha võimeid kiitnud. Too oli mõnda aega tema juures töötanud, oskas toite maitsestada. Tema ainukeseks nõrkuseks oli viin, ta armastas kõvasti juua ja joobnuna tegi hulle tempe, oli häbematu dona Mariana vastu ning sellepärast oli Eduardo ta lahti lasknud.

«Aga poissmehe majapidamise tarvis nagu teie oma . . .»

Olgu joodik või mitte, aga kui ta on hea kokk, siis Nacib palkab ta. Vähemasti nii kauaks, kuni leiab mõne teise. Lõpuks nägi ta viletsat onni ning selle ukse ees Mariazinhat paljajalu istumas — ta kammis oma pikki juukseid ja tappis täisid. See oli umbes kolmekümne või kolmekümne viie aastane naine, kelle välimus joomisest rikutud, aga kelle tõmmul näol oli veel jälgi endisest ilust. Kamm käes, jäi ta Nacibi kuulama. Siis hakkas ta naerma, nagu teeks ettepanek talle nalja.

«Ei, senjoor. Nüüd ma keedan ainult oma mehe ja iseenda jaoks. Tema aga ei taha niisugusest asjast mitte kuuldagi.»

Majast kostis mehe hääl:

«Kes seal on, Mariazinha?»

«Üks peen härra otsib köögitüdrukut. Pakub mulle kohta . . . Ütleb, et maksab hästi . . .»

«Saada ta kus kurat. Pole siin mingisugust köögitüdrukut.»

«Näete, senjoor? Sihuke ta on — ei taha kuuldagi sellest, et ma kuskile teenima läheksin. Armukade . . . Asja

ees, teist taga tõstab kohe suurt kisa ... Ta on politseiseersant,» jutustas ta meelsasti, nagu näidates sellega oma tähtsust.

«Mis sa seal veel lobised selle võõraga, naine? Saada ta minema, enne kui ma vihaseks saan ...»

«Kõige parem on, kui te siit jalga lasete ...»

Ta hakkas jälle juukseid kammima ja täisid otsima, istudes päikese käes, paljad jalasääred välja sirutatud. Nacib kehitas õlgu:

«Kas sa ei tea kedagi?»

Ta ei vastanud, raputas ainult pead. Nacib läks Vitória nõlvalt alla, möödus kalmistust. All elas ja liikus päikesest sätendav linn. Varahommikul saabunud «Itat» lossiti. Armetu paik — nii palju räägitakse progressist ja pole võimalik köögitüdrukutki leida.

«Just sellepärast,» seletas talle João Fulgêncio, kui araablane «Papelaria Modêlosse» sisse astus, et puhata, «mida suurem nõudmine, seda raskemaks läheb tööjõudu saada ja seda kallim ta on. Ehk kuulete turul midagi?»

Turg oli nagu rahvapidu, kära- ja värvirikas. Määratu suur väli sadamasildade vastas ulatus peaaegu raudteeni välja. Kuivatatud, soolatud ja suitsutatud liha, sigu, lambaid, põtru, pakasid[1] ja mitmesuguseid ulukeid. Valge maniokijahu kotte. Kullakarva banaane, kollaseid kõrvitsaid, rohelisi žiloosid[2], kiaabosid[3], apelsine. Müügiputkades serveeriti plekktaldrikuil sarapateli[4], feižuaadat[5], kaladest mokeekat. Maamehed sõid, kašassaklaas kõrval. Nacib päris ka siin järele. Paks turbani, kaelakeede ja käevõrudega neegrinaine krimpsutas nina:

«Töötada peremehe juures? Hoidku mind jumal ...»

Ennenägematu sulestikuga linde, kõnelevaid papagoisid.

«Mis te selle papagoi eest tahate, perenaine?»

«Teile annan kaheksa milreisi eest ...»

«Liiga kallis.»

«Aga see on ju tõesti rääkiv lind. Teab sõimusõnu ...»

Otsekui kinnituseks pani papagoi kriiskava häälega laulma: «Ah, seu Mé.» Nacib läks edasi kohupiima mägede

[1] Paka — aguutilaste sugukonda kuuluv näriline.

[2] Žiloo (portug. k. *jiló*) — brasiilia taime žiloeiro (portug. k. *jiloeiro*) vili.

[3] Kiaabo (portug. k. *quiabo*) — brasiilia kauntaime kiabeiro (portug. k. *quiabeiro*) vili.

[4] Sarapatel — seaverest ja maksast toit.

[5] Feižuaada (portug. k. *feijoada*) — toit ubadest ja kuivatatud lihast.

vahel, päike säras kuldselt küpsetel žakadel[1]. Papagoi karjus: «*Tabaréu*[2]*! Tabaréu!*» Keegi ei teadnud midagi köögitüdrukust.

Pime mees, kelle ees oli maas kõrvitsakoorest kausike, laulis kitarri saatel lugusid maa pärast peetud võitluste aegadest:

Oli vahva mees Amâncio
ja tabas märki mis ime.
Mees temast veel vahvam kandis
ent Juca Ferreira nime.
Said kokku nad metsarajal
ööajal, kui oli pime.
Ferreira hõikas: «Kes tuleb?»
Sai vastu kaikuval kajal:
«Mees tuleb ja mitte jänes!»
Amânciol püss õla najal.
Ja ahvidki värisesid
ööajal sel metsarajal.

Pimedad olid mõnikord kõigega hästi kursis, aga seekord ei teadnud nemadki mingit juhatust anda. Üks nendest, kes tuli sertaanist, sarjas kõvasti Ilhéuse kööki. Siin ei osatud toitu valmistada, vaat Pernambucos oli alles söök mis söök, mitte säärane sodi nagu siin, kus ei teatud, mis hea on.

Vaesed araablastest rändkaupmehed olid oma kohvrid avanud ja seadsid nähtavale nende sisu: igasugust rimpsu-rämpsu, odavat sitsi, järeletehtud eredaid kaelakeesid, klaasbriljantidega sõrmuseid, välismaiste nimedega, ent São Paulos valmistatud lõhnaõlisid. Mulatte ja neegritare, rikaste majade teenijaid, tungles avatud kohvrite ümber.

«Ostke, neiud, ostke. Annan odavalt ...» veider häälda-mine, ahvatlev toon.

Kaubeldi kaua. Kaelakeed mustal rinnal, käevõrud tõmmudel käsivartel, see oli kiusatus! Klaasikillud sõrmustes sätendasid päikeses, võta või jäta nagu briljant.

«Kõik on ehtne, kõige paremat sorti.»

Nacib katkestas vaidluse hindade üle: «Kas ei tea ehk keegi mõnd head köögitüdrukut?» — «Jah, härra, oli üks väga hea, üliosav keetja ja küpsetaja, aga ta teenis kommodoor Domingos Ferreira juures. Ja temaga käidi nii ümber, nagu polekski ta teenija...»

Rändkaupmees ulatas Nacibile kõrvarõngad:

«Ostke, aus härra, kingituseks naisele, pruudile, armukesele.»

[1] Žaka (portug. k. *jaca*) — leivapuu — žakeira (portug. k. *jaqueira*) — vili.

[2] Tabaréu — mats.

Nacib jätkas oma teed, ükskõikne igasuguste kiusatuste vastu. Neegritarid ostsid poole hinnaga, mis siiski asjade väärtuse kahekordselt ületas.

Üks tänavakaupmees, kel oli kaasas taltsutatud madu ja väike krokodill, kuulutas tema ümber kogunenud salgale, et arstib terveks kõigist haigustest. Ta demonstreeris pudelikest ravimiga, mille indiaanlased olevat teinud selvas, kaugel teisel pool kakaoistandusi.

«See parandab köha, külmetust, tiisikust, sügelisi, tuulerõugeid, leetreid, musti rõugeid, malaariat, peavalu, kubemesonga, igasugust paha haigust, selgrookõverdust ja reumat . . .»

Poolmuidu, ainult tuhande viiesaja reisi eest loovutab ta selle tervistava pudeli. Madu roomas mööda kaupmehe käsivart üles, krokodill lebas maas liikumatuna nagu kummaline kivi. Nacib jätkas oma küsitlemist.

«Köögitüdrukut ma ei tea, senjoor . . . Hea müürsepa võiksin soovitada . . .»

Mitmesugused savist nõud, potid vee jaoks, kausid kuskussi jaoks ja hobused, härjad, koerad, kuked, žagunssod püssidega, ratsanikud, politseinikud — terved grupid, mis kujutasid varitsusstseene, matuseid või pulmi, maksid üks kuni kaks tostaani[1] või krusaado[2]; need olid käsitööliste karedate, ent osavate käte töö. Peaaegu Nacibi-pikkune neeger tühjendas ühe sõõmuga klaasi kašassat, sülitas suures kaares maha:

«Esimese sordi märjuke, meie issand Jeesus Kristus olgu kiidetud.»

Teise väsinud küsimusele vastas ta:

«Ei tea, senjoor, ei tea. Kas sina tead mõnd köögitüdrukut, Pedro Paca? Siin kolonel küsib . . .»

Pedro ei teadnud. Võib-olla «orjaturul», ainult et praegu on seal tühi, sertaanist pole viimasel ajal kedagi tulnud.

Nacib ei võtnud vaevakski minna «orjaturule» teisel pool raudteed, kuhu kogunesid ümberasujad sertaanist, kes olid põgenenud põua eest ja otsisid tööd. Seal palkasid kolonelid töölisi ja žagunssosid, perekonnad otsisid teenijaid. Ent neil päevil polnud seal kedagi. Nacibile anti nõu Pontali otsima minna.

---

[1] Tostaan (portug. k. *tostão*) — tolleaegne Portugali ja Brasiilia münt, võrdus 100 reisiga.

[2] Krusaado (portug. k. *cruzado*) — tolleaegne Portugali ja Brasiilia münt, võrdus 400 reisiga (4 tostaaniga).

Tal ei tarvitsenud vähemalt mäkke ronida. Ta võttis paadi, sõitis sadama kaudu Pontali. Käis kõrvetava päikese käes läbi vähesed liivased tänavad, kus kehvad lapsed räbalaist palliga jalgpalli mängisid. Pagariäri omanik Euclides hävitas tema lootused:

«Köögitüdrukut? Ärge mõtelgegi . . . Ei saa te head ega halba. Šokolaadivabrikus teenivad nad rohkem. Ei maksa mitte otsidagi.»

Väsinud ja unisena jõudis ta Ilhéusesse tagasi. Sel kellaajal pidi baar juba avatud olema ja turupäeva tõttu vist külastajaid palju. Seal oli vaja tema juuresolekut, tema tähelepanelikkust klientide vastu, tema elavust, tema juttu, tema sõbralikkust. Tema kaks abilist — need lollpead! — ei saanud üksi hakkama. Aga Pontalis oli talle räägitud ühest vanaeidest, kes enne olnud hea köögitüdruk, teeninud mitmes perekonnas ja elavat nüüd abielus tütre juures Seabra väljaku lähedal. Ta otsustas õnne katsuda:

«Pärast seda lähen baari . . .»

Vanaeit oli juba enam kui kuue kuu eest surnud ja tütar tahtis jutustada tema haiguse loo, aga Nacibil polnud aega kuulata. Ta oli täiesti tujust ära ja kui võimalik, oleks ta koju magama läinud. Ta oli jälle Seabra väljakul, kus seisis munitsipaliteedihoone ja kus asus klubi «Progress», ning sammus oma kurbadesse mõtetesse süvenenult, kui äkki sattus kokku kolonel Ramiro Bastosega, kes munitsipaliteedilossi vastas pingil istus ja päikest võttis. Nacib peatus, et teda tervitada, kolonel pakkus talle enda kõrval istet:

«Ma pole teid ammu näinud, Nacib. Kuidas baar läheb? Äri õitseb? Vähemalt loodan seda.»

«Täna juhtus mul midagi, kolonel . . . Minu köögitüdruk läks minema! Olen juba kogu Ilhéuse läbi jooksnud, käisin isegi Pontalis, aga ei leia kedagi, kes oskaks toite valmistada . . .»

«Kerge see pole. Võib-olla peate otsima kuskil väljaspool. Või istandustes . . .»

«Ja just homseks on venelane Jacob lõunasöögi tellinud . . .»

«Tõsi jah. Ka mina olen kutsutud, võib-olla tulen.»

Kolonel naeratas, tundes mõnu päikesest, mis munitsipaliteedihoone aknaklaasidel säras ja tema väsinud keha soojendas.

MAA ISANDAST, KES END PÄIKESE KÄES SOOJENDAB

Nacib ei saanud edasi minna, kolonel Ramiro Bastos ei lasknud teda ära. Ja kes oleks hakanud koloneli käsule vastu vaidlema, isegi kui see anti naeratades, peaaegu nagu paludes:

«On alles vara. Ajame natuke juttu.»

Päikesepaistelistel päevadel astus kolonel Ramiro Bastos täpselt kell kümme oma majast välja, et kuldnupuga kepile toetudes aeglasel, ent veel kindlal sammul selja taha jätta tänav, mis Munitsipaliteedihoone väljakule viis, ja seal pingile istuda.

«Madu tuli juba päikest võtma . . .» tavatses lausuda Kapten, kui nägi teda «Papelaria Modêlo» vastas asetseva föderaalmaksude büroo ukselt.

Ka kolonel nägi teda, võttis panamakübara maha, noogutas hallijuukselist pead. Kapten vastas tervitusele, ehkki ta seda sugugi poleks tahtnud.

See oli linna ilusaim väljak. Kurjad keeled väitsid, munitsipaliteet hoolitsevat eriti selle skvääri eest just tema naabruse tõttu kolonel Ramiro majaga. Aga tegelikult asetses ju Seabra väljakul ka munitsipaliteedihoone, klubi «Progress» ja kino «Vitória», mille teisel korrusel elasid vallalised noormehed ning mille üks tänavapoolne saal oli Rui Barbosa ühingu käes. Peale selle seisid siin linna tähtsamate kodanike majad ja üksikelamud. On loomulik, et võimud selle väljaku eest iseäranis hoolt kandsid. See oli haljastatud kolonel Ramiro ühe valitsusperioodi kestel.

Tol päeval oli vanamees heatujuline, jutukas. Lõpuks ometi oli päike jälle välja tulnud, kolonel Ramiro tundis selle soojust oma küürus seljal, kondistel kätel, isegi südames. See hommikune päike oli temale, kaheksakümne kahe aastasele vanamehele, meelelahutuseks, toreduseks, suurimaks rõõmuks. Vihmase ilmaga tundis ta end õnnetuna, istus võõrastetoas oma viini toolil, võttis külastajaid vastu, kuulas palveid, tõotas abi. Iga päev käis kümneid inimesi. Aga kui päike paistis, tõusis ta kell kümme oma kohalt — olgu tema juures kes tahes —, vabandas, võttis jalutuskepi ja läks väljakule. Ta istus skvääril pingile ja varsti ilmus kindlasti keegi talle seltsiks. Tema pilk käis üle väljaku, peatus munitsipaliteedihoonel. Kolonel Ramiro vaatles kõike, nagu oleks see tema omandus. Ja eks lugu veidi nii olnudki, sest tema ja ta mõttekaaslased valitsesid Ilhéust juba palju aastaid.

See oli kõhn vanamees, kelle peale ajahammas nii kergesti ei hakanud. Tema väikestes silmades polnud veel kustunud käskima harjunud inimese pilgule omane võimukas läige. Üks piirkonna rikkamaid fazendeirosid, oli temast saanud lugupeetud ja kardetud poliitiline juht. Võim läks tema kätte maa omandamise eest peetavate võitluste ajal, kui Cazuza Oliveira vägevus varises. Vanamees toetas Seabrat ja too andis piirkonna tema haldusse. Ta oli kaks korda munitsipaliteediülemaks olnud, nüüd oli ta osariigi senaator. Iga kahe aasta järel vahetas ta munitsipaliteediülemat nii-öelda suleotsaga tehtud valimistel, aga tegelikult ei muutunud midagi, sest käskijaks jäi ikka seesama kolonel Ramiro, kelle elusuurust pilti võis näha munitsipaliteedihoone pidusaalis, kus koosolekud ja pidustused toimusid. Tema ustavad sõbrad ja sugulased vaheldusid ametis ja nad ei teinud ilma tema heakskiiduta kõrtki kõveraks. Tema poeg, lastearst ja osariigi saadikutekoja deputaat, oli pälvinud hea administraatori kuulsuse. Ta oli rajanud tänavaid ja väljakuid, istutanud puiestikke; tema juhtimise all oli linna ilme hakanud muutuma. Räägiti, seda kõike olevat tehtud selleks, et kergendada noormehe valimist osariigi saadikutekotta. Tegelikult aga oli lugu nii, et kolonel Ramiro armastas linna omal viisil, nagu ta armastas aeda oma maja juures, viljapuuaeda oma fazendas. Oma maja aeda oli ta istutanud isegi õuna- ja pirnipuid, mille istikud Euroopast saadud. Talle meeldis näha linna puhtana (selleks oli ta lasknud munitsipaliteedil veoautod muretseda), sillutatuna, haljastatuna, hea kanalisatsiooniga. Ta ergutas korralike majade ehitamist, rõõmustas, kui võõrad Ilhéuse ilust kõnelesid, selle väljakuid ja skvääre kiitsid. Seevastu jäi ta kangekaelselt kurdiks teatavate teiste probleemide ja nõudmiste suhtes, nagu haiglate avamine, linna gümnaasiumi asutamine, teede ehitamine provintsis, spordiväljakute rajamine. Ta krimpsutas nina klubi «Progress» üle ja ei tahtnud sadamasuudme süvendamisest kuuldagi. Sääraste küsimustega tegeles ta ainult siis, kui enam teisiti ei saanud, kui ta tundis oma prestiiži kõikuma löövat. Nõnda oli lugu olnud šosseega, mis ehitati Ilhéuse ja Itabuna munitsipaliteedi ühisel jõul. Ta suhtus umbusklikult teatavaisse ettevõtteisse ja eriti mõnedesse uutesse kommetesse. Ja kuna opositsiooni moodustas ainult väike grupp rahulolematuid, kel puudus suurem jõud ja mõju, siis tegi kolonel alati, mis ta tahtis, ega pannud avalikku arvamust mikski. Kuid oma kangekaelsusest hoolimata tundis ta viimasel ajal, et tema vaieldamatu prestiiž, tema sõna seadusjõud oli pisut kõikuma löönud. Seda polnud saa-

vutanud opositsioon, need tähtsusetud inimesed. Vaid just linna ja piirkonna kasv olid põhjuseks, et võim nende üle kippus mõnikord tema värisema hakanud käte vahelt libisema. Eks arvustanud tema oma pojatütred teda sellepärast, et ta oli mõjutanud munitsipaliteeti keelduma toetuse andmisest klubile «Progress»? Ja kas polnud Clóvis Costa ajaleht julgenud arutada gümnaasiumi asutamise probleemi? Kord oli ta kuulnud pojatütreid ütlevat: «Vanaisa on tagurlane!»

Ta leppis kabareede, lõbumajade, Ilhéuse ööelu metsikute orgiatega. Mehed vajasid seda, ta ise oli noor olnud. Aga ta ei suutnud mõista, milleks see klubi noormeestele ja neidudele, kus nad hiliste öötundideni vestlesid, kus nad tantsisid neid moodsaid tantse, milles isegi abielunaised võõraste meeste käte vahel keerlevad. Päris häbiasi! Naine peab oma nelja seina vahel elama, laste ja kodu eest hoolitsema. Tütarlaps peab meest ootama, peab õppima õmblema, klaverit mängima, perenaise kohuseid täitma. Kõigist püüetest hoolimata polnud tal korda läinud klubi asutamist takistada. See Riost tulnud Mundinho Falcão ei allunud tema kontrollile, ei tulnud teda külastama ega temaga nõu pidama, otsustas kõike iseseisvalt, tegi, mis heaks arvas. Kolonel tundis ähmaselt, et eksportöör on vaenlane, kes võib talle veel palju peavalu teha. Väliselt olid nende suhted kõige paremad. Kui nad kohtusid — mida harva juhtus —, vahetasid nad viisakuslauseid, kinnitasid vastastikku oma sõprust ja oma valmisolekut teisele igati abiks olla. Aga see Mundinho hakkas oma nina igale poole toppima, tema ümber koondus järjest enam inimesi, ta kõneles Ilhéusest, selle elust, selle progressist, nagu oleks see tema ettevõte, kuuluks tema kompetentsi, nagu oleks tal siin mingi võim. Ta pärines perekonnast, kes oli harjunud käsutama maa lõunaosas, tema vendadel oli mõju ja oli raha. Tema jaoks polnud kolonel Ramirot nagu olemaski. Eks talitanud ta niiviisi siis, kui oli otsustanud ehitada rannaavenüü? Ta oli maaomanikuna juba valmis plaanide ja joonistega äkki munitsipaliteeti ilmunud.

Nacib jutustas Ramiro Bastosele kõige värskemaid uudiseid, kolonel teadis juba, et «Ita» oli madalikule jooksnud.

«Mundinho Falcão tuli selle laevaga. Ta ütles, et sadamasuudme küsimus . . .»

«Ta on siin võõras . . .» katkestas teda kolonel. «Mida pagan tuli ta siia Ilhéusesse otsima, mida tal siit vaja on?» See karm hääl kuulus mehele, kes oli fazendasid süüdanud, asulaid rünnanud, halastamatult inimesi hävitanud. Nacib võpatas.

«Võõras . . .»

Nagu poleks Ilhéus igast ilmakaarest tulnud võõraste maa. Aga Mundinho oli erinev. Teised saabusid tagasihoidlikult, alistusid kohe Bastoste autoriteedile, tahtsid ainult raha teenida, end sisse seada, metsa maha võtta ja istandusi rajada. Nad ei hakanud «linna ja piirkonna progressi» eest hoolitsema, Ilhéuse vajaduste üle otsustama. Mõni kuu tagasi pöördus kolonel Ramiro Bastose poole nädalalehe omanik Clóvis Costa. Ta tahtis asutada osaühingu päevalehe väljaandmiseks. Masinad olid Bahias juba valmis vaadatud, ta vajas kapitali. Ta seletas pikalt-laialt, kuidas päevaleht tähendaks sammu edasi Ilhéuse progressi teel, oleks osariigis esimene provintsilinna päevaleht. Ajakirjanik lootis fazendeirodelt raha koguda, nad kõik pidid saama ajalehe kaasosanikeks, ajalehe, mille ülesandeks oli kakaopiirkonna huvide kaitsmine. Ramiro Bastosele ei meeldinud see idee. Kaitsmine — kelle või mille vastu? Kes ähvardab Ilhéust? Kas ehk valitsus? Opositsioon oli tühi asi, seda ei tarvitsenud arvestada. Päevaleht näis talle ülearuse luksusena. Kui Clóvis oleks vajanud tema abi millegi muu jaoks, oleks ta valmis olnud andma. Päevalehe jaoks, ei . . .

Clóvis väljus noruspäi, ta kurtis oma muret Tonico Bastosele, koloneli teisele pojale, linna notarile. Ta oleks võinud ühelt või teiselt fazendeirolt veidi raha saada. Aga Ramiro keeldumine tähendas enamiku keeldumist. Kui ta neile asjast kõneleks, küsiksid nad:

«Kui palju lubas kolonel Ramiro?»

Kolonel ei mõtelnud enam sellele loole. Päevalehe väljaandmine oli ohtlik asi. Tarvitses vaid ühel päeval mõni Clóvise palve rahuldamata jätta, ja leht asuks kohe opositsiooni tegema, end munitsipaliteedi asjadesse segama, urgitsema, inimeste head nime porisse tallama. Oma keeldumisega oli ta selle idee jäädavalt maha matnud. Seda ütleski ta Tonicole, kui too õhtul talle sellest asjast rääkima tuli ja Clóvise kaevetest jutustas:

«Kas sulle on päevalehte vaja? Mulle ka mitte. Tähendab, Ilhéusel pole vaja,» ja tegi teist juttu.

Kuis ta imestas, kui nägi mõni päev hiljem tänavatulpadel ja seintel kuulutusi lehe peatse ilmuma hakkamise kohta. Ta laskis kutsuda Tonico:

«Mis lugu selle ajalehega on?»

«Clóvise omaga või?»

«Jah. Mingisugused paberid on väljas, et ta hakkab ilmuma.»

«Masinad on juba pärale jõudnud ja neid seatakse üles.»

«Kuidas siis nii? Ma keeldusin ju talle toetust andmast. Kust ta raha sai? Bahiast?»

«Siitsamast, isa. Mundinho Falcão . . .»

Ja kes oli õhutanud klubi «Progress» asutamist, kes oli andnud noortele äriteenijatele raha jalgpalliklubide loomiseks? Mundinho Falcão vari langes kõikjale. Tema nimi kostis järjest tungivamalt koloneli kõrvu. Praegugi rääkis araablane Nacib temast, tema saabumisest ning teatest, et teedeministeeriumi insenerid tulevad sadamasuudme küsimust uurima. Kes oli palunud teda insenere kutsuda, kes oli linna asjade lahendamise tema hooleks andnud? Mis ajast alates oli tema autoriteet?

«Kes talle selle ülesande andis?» küsis vanamees järsul toonil Nacibilt, nagu oleks see kuidagi Mundinho eest vastutav.

«Seda ma küll ei tea . . . Räägin, mida kuulsin . . .»

Säravas päikesevalguses kirendasid skvääril lilled, puude otsas ümberringi laulsid linnud. Et koloneli nägu oli süngeks läinud, siis ei söandanud Nacib hüvasti jätta. Vanamees oli vihane, ta hakkas äkki rääkima. Kui nad arvavad, et temal on lõpp, siis nad eksivad. Ta pole veel surnud ega nõder. Nad tahavad võitlust? Siis olgu võitlus, mida muud oli ta oma eluajal teinud? Kuidas oli ta oma istandused loonud, oma suurte fazendade piirid kindlaks määranud, oma võimu rajanud? Ta polnud vanematelt pärinud, vendade kaitse all mõnes suures linnas kasvanud, nagu see Mundinho Falcão . . . Kuidas oli ta oma poliitilised vastased likvideerinud? Ta oli metsadesse tunginud, parabellum käes, žagunssod järel. Iga vanem iljeuslane võib sellest jutustada. Keegi polnud neid lugusid veel unustanud. See Mundinho Falcão eksib suuresti, ta tuli väljastpoolt, ei tunne Ilhéuse ajalugu, parem oleks olnud enne järele pärida . . . Kolonel koputab kepiotsaga kõnnitee tsemendile. Nacib kuulab vaikides.

Õpetaja Josué lahke hääl katkestab koloneli:

«Tere päevast, kolonel. Võtate päikest?»

Kolonel naeratab, ulatab noormehele käe:

«Ajan siin sõber Nacibiga juttu. Istuge.» Ta teeb pingil ruumi. «Minu vanuses ei jäägi muud teha kui päikest võtta . . .»

«Noh, kolonel, vähesed noored on nii tublid kui teie.»

«Ma just rääkisin Nacibile, et ma pole veel maha maetud. Mõned siin arvavad, et minust pole enam midagi asja . . .»

«Keegi ei arva seda, kolonel,» ütles Nacib.

Ramiro Bastos vahetas kõneainet ja küsis Josuélt:

«Kuidas on lood Enochi kolledžiga?»

Josué oli kolledžis õpetajaks ja abidirektoriks.

«Hästi, väga hästi. Kolledž sai riikliku kooli õigused. Nüüd on Ilhéusel oma gümnaasium. See on tähtis uudis.»

«Sai juba õigused? Ma ei teadnudki . . . Kuberner laskis mulle öelda, et see võib sündida ainult aasta algul. Et ministeerium ei saa seda varem teha, see on keelatud. Ma tundsin selle asja vastu suurt huvi.»

«Tõepoolest, kolonel, tavaline kord on niisugune, et õigused antakse aasta algul, enne kui õppetöö käima saab. Aga Enoch palus Mundinho Falcão'd, kui see Riosse sõitis . . .»

«Aa!»

«. . . ja too saavutaski, et minister tegi erandi. Juba käesoleval aastal tuleb eksamitele föderaalinspektor. See on Ilhéuse jaoks tähtis uudis . . .»

«Loomulikult . . . loomulikult . . .»

Noor õpetaja kõneles edasi, Nacib kasutas seda, et hüvasti jätta, kolonel ei kuulanud ühe ega teise sõnu. Tema mõtted viibisid kaugel. Mida pagan tegi tema poeg Alfredo Bahias? Osariigi saadikutekoja deputaat, kes võis igal kellaajal lossi pääseda ja kuberneriga kõnelda, mida pagan ta tegi? Kas isa polnud käskinud tal taotleda kolledžile riiklike õiguste andmist? Kui kuberner oleks Alfredo palvel tõeliselt asjast huvitunud, siis oleksid Enoch ja linn ainult temale ja mitte kellelegi muule kolledžile riikliku kooli õiguste andmise eest tänu võlgnenud. Tema, Ramiro, peaaegu ei käinudki viimasel ajal Bahias senati istungitel, reis oli pingutav. Ja tagajärg: tema palvekirjad valitsusele pandi ministeeriumides kalevi alla, nad venisid tavalist bürokraatlikku teed kaudu, sellal kui . . . Kolledž saab kindlasti riiklikud õigused aasta algul, oli kuberner talle ütelda lasknud, nagu täidaks ta kiiresti tema palvet. Ja tema oli rahule jäänud, oli asjast Enochile teatanud, rõhutades seda, kui kiiresti valitsus tema taotlusele vastanud.

«Aasta pärast on teie kolledžil föderaalinspektor.»

Enoch oli tänanud, aga ühtlasi kahetsenud:

«Kahju, et me ei saavutanud seda nüüd kohe, kolonel. Me kaotame ühe aasta, paljud poisid lähevad Bahiasse õppima.»

«Praegu pole õige aeg, mu kallis. Aasta keskel on õiguste andmine võimatu. Aga tuleb ju ainult veidi oodata . . .»

Ja nüüd äkki see teade. Kolledž on Mundinho Falcão armust ennetähtaegselt riikliku kooli õigused saanud. Noh, tema, Ramiro, läheb Bahiasse, kuberner saab mõndagi kuulda . . . Tema polnud mees, kellega võis nalja heita, kelle prestiižiga võis mängida. Aga mida pagan tegi ometi tema

poeg osariigi saadikutekojas? Poisil polnud üldse võimeid poliitika jaoks, ta oli hea arst, hea administraator, aga liiga pehme, polnud sugugi isa moodi, ei osanud ennast maksma panna. Teine, Tonico, mõtles ainult naistele, ei tahtnud millestki muust teadagi . . . Josué jättis hüvasti.

«Nägemiseni, mu poeg. Andke Enochile minu õnnesoovid edasi. Ootasin iga hetk teate saabumist . . .»

Ta jäi taas üksi väljakule. Päike ei rõõmustanud teda enam, tema nägu oli nüüd tusane. Ta mõtles endistele aegadele, kus selliseid asju oli lihtne lahendada. Kui keegi tülikaks muutus, tarvitses vaid kabra[1] kutsuda, talle raha tõotada ja tolle isiku nimi nimetada. Nüüd oli teisiti. Aga see Mundinho Falcão eksis siiski. Tõsi küll, Ilhéus oli viimaste aastate jooksul väga muutunud. Kolonel Ramiro püüdis mõista seda uut elu, seda Ilhéust, mis oli sündimas tollest teisest, tollest tema Ilhéusest. Ta oli arvanud, et mõistab Ilhéust, tunneb tema probleeme, tema vajadusi. Kas polnud ta linna väljakute ja skvääridega kaunistanud, tänavaid sillutanud, isegi šossee rajanud, hoolimata oma kokkulepetest inglastega, kes raudteed ehitasid? Miks näis siis linn nüüd nii äkki tema käte vahelt libisevat? Miks hakkasid kõik tegema mida tahtsid, omal algatusel tegutsema, ilma et oleksid teda kuulanud, tema korraldusi oodanud? Mis toimus Ilhéuses, mida tema enam ei mõistnud ega juhtinud?

Ta polnud mees, kes oleks alistunud ilma võitluseta. See siin oli tema maa, keegi polnud selle heaks rohkem teinud kui tema, Ramiro Bastos, keegi ei võta temalt valitsuskeppi, olgu see kes tahes. Ta tundis lähenevat uut võitluste aega. Teistsugust kui too endine, võib-olla raskemat. Ta tõusis püsti, ajas end sirgu, nagu ei tunneks ta kuigipalju aastate koormat. Ta võis ju vana olla, aga veel polnud ta mulla all ja seni kui ta elab, käsutab siin tema. Ta lahkus skväärilt ja läks üle tänava munitsipaliteedilossi. Uksel valvepostis seisev politseinik andis talle au. Kolonel Ramiro Bastos naeratas.

POLIITILISEST VANDENÕUST

Samal ajal kui kolonel Ramiro Bastos munitsipaliteedihoonesse astus ja araablane Nacib, ilma et oleks köögitüdrukut leidnud, baari «Vesuuv» jõudis, jutustas Mundinho oma mererannas asuvas majas Kaptenile:

[1] Kabra (portug. k. *cabra*) — siin sama mis žagunsso: relvastatud palgaline, bandiit.

«Tuli lüüa päris lahing, mu kallis. See polnud sugugi kerge.»

Ta lükkas tassi eemale, sirutas jalad välja, laskis end toolil poollamakile. Ta oli väheks ajaks kontorisse sisse astunud ja sõbra uudiste jutustamise ettekäändel koju kaasa toonud. Kapten rüüpas mõnuldes kohvi, päris üksikasju:

«Aga millest kogu see vastuseis? Lõpuks pole ju Ilhéus mõni tähtsusetu küla. See on munitsipaliteet, mis üle tuhande konto[1] tulu toob.»

«Noh, mu kallis, minister pole kõikvõimas. Ta peab kuberneride huvisid arvestama. Ja osariigi valitsus ei taha Ilhéuse sadamasuudme süvendamisest kuuldagi. Iga kott kakaod, mis Bahia sadamast välja saadetakse, tähendab ju sealsele sadamale raha. Ja kuberneri väimees on sadamameestega seotud. Minister ütles mulle: «Seu Mundinho, te rikute mu vahekorra Bahia kuberneriga.»»

«Päris häbiasi on see väimehelugu. Ja kolonelid ei taha sellest aru saada. Veel täna vaidlesime, sel ajal kui «Itat» madalikult lahti päästeti. Nemad toetavad valitsust, kes võtab Ilhéuselt kõik ega anna meile midagi.»

«Ei maksa rääkidagi . . . Ja siinsed poliitikud ei liiguta ennast ka põrmugi.»

«Oh ei, nemad teevad linna jaoks vajalikele ettevõtetele koguni takistusi. Kirjeldamatu rumalus. Ramiro Bastos istub, käed süles, tal pole ettenägelikkust, ja teised kolonelid võtavad temast eeskuju.»

Kui Mundinhol kontoris oli nii kiire olnud, et ta kliendid sinnapaika jättis ja tähtsad ärilised kohtumised õhtu peale edasi lükkas, siis nüüd, kus ta Kapteni kärsitust märkas, kadus see rutt. Oli tarvis, et teine teeks talle ettepaneku hakata poliitiliseks juhiks; ta pidi laskma ennast paluda ja anuda, pidi üllatust teesklema. Ta tõusis püsti, läks akna juurde, jäi vaatama lainete murdlemist päikesepaistelisel rannal:

«Mõnikord küsin ma endalt, Kapten, milleks kurat ma siia tulin. Õieti oleksin ma võinud Rios ja São Paulos elu nautida. Minu vend Emílio, see, kes on rahvasaadik, küsis minult nüüdki: «Kas sa pole veel tüdinud oma hullust ideest selle Ilhéusega? Ma ei tea, mis asi sind küll sundis sellesse kolkasse pugema.» Te teate, eks ole, et minu perekond kaupleb kohviga? Juba palju aastaid . . .»

Ta trummeldas sõrmedega aknale, vaatas Kapteni poole:

[1] Konto (portug. k. täielikul kujul *conto de réis*) — rahaühik, võrdub tuhande milreisi ehk miljoni reisiga.

«Ärge arvake, et ma nurisen, kakao on hea äri. Suurepärane. Aga siinset elu ei saa võrrelda Rio omaga. Sellest hoolimata ei taha ma sinna tagasi minna. Ja teate, miks?»

Kapten nautis seda usalduslikku lähedust eksportööriga, tundis end nii tähtsa mehe sõprusest meelitatud olevat:

«Ma ei salga, et olen uudishimulik. Aga mitte mina üksi, seda on kõik. Miks teie siia tulite, see on üks suuremaid saladusi siinmail . . .»

«Miks ma tulin, see pole tähtis. Miks ma jäin, seda tuleb küsida. Kui ma siia saabusin ja hotell «Coelhosse» asusin, siis tundsin esimesel päeval tahtmist kõnniteele maha istuda ja nutma hakata.»

«Kogu see mahajäämus . . .»

«Vaadake: ma arvan, et just see mind köitiski. Just nimelt see . . . Uus, rikas maa, kus kõik tuleb alles teha, kus kõik on ees. See, mis seni tehtud, on üldiselt vilets, vajab muutmist. Siin tuleb, nii-öelda, tsivilisatsioon üles ehitada.»

«Tsivilisatsioon üles ehitada, hästi öeldud . . .» toetas Kapten. «Vanasti, maa pärast peetava võitluse aegadel, tavatseti öelda, et kes Ilhéusesse tuleb, ei lahku enam iial. Jalad vajuvad kakaomahlasse, kleepuvad alatiseks kinni. Kas te pole seda ütlust kuulnud?»

«Olen küll. Aga et mina olen eksportöör, mitte fazendeiro, siis arvan, et minu jalad jäid kinni tänavate porisse. See tekitaski minus tahtmise siia jääda, et midagi üles ehitada. Ma ei tea, kas te mind mõistate.»

«Täiesti.»

«Muidugi, kui siin ei saaks raha teenida, kakaoga head äri teha, siis ma poleks jäänud. Aga sellest üksi ei jätkunud, et mind köita. Ma arvan, et mul on pioneeri hing,» naeris ta.

«Seepärast võtate nii palju ette? Saan aru . . . Ostate maad, rajate tänavaid, ehitate maju, paigutate raha kõige erinevamatesse ettevõtetesse . . .»

Samal ajal kui Kapten kõiki eksportööri tegevusalasid üles luges, kujutles ta ühtlasi Mundinho ettevõtete ulatust, tema osa kõiges, mis Ilhéuses toimus: uute pangafiliaalide asutamises, omnibussiühingu loomises, rannaavenüü rajamises, päevalehe väljaandmises, kakaopuude kärpimise spetsialistide tulekus, pöörase arhitekti saabumises, kes oli ehitanud tema maja ja nüüd moodi läinud ning tööga üle koormatud.

«. . . isegi näitlejatari tõite te siia . . .» lõpetas ta naerdes vihjega baleriinile, kes oli hommikul «Itaga» saabunud.

«Ilus, mis? Vaesekesed! Kohtasin neid Rios, nad ei teadnud, mis ette võtta. Tahtsid ringreisile minna, aga neil polnud sõidurahagi. Hakkasin impressaarioks . . .»

«Neil asjaoludel, mu kallis, pole küsimus tulus. Isegi mina hakkaksin impressaarioks. Tema mees näib kuuluvat sellesse tuntud vennaskonda . . .»

«Missugusesse vennaskonda?»

«Püha Corneliuse omasse — leplike ja heasüdamlike petetud abielumeeste vennaskonda.»

Mundinho tegi käega tõrjuva žesti:

«Minge ikka! . . . Nad polegi abielus, need inimesed ei abiellu. Nad elavad koos, aga igaüks käib oma teed. Mis ta teie arvates teeb, kui pole kuskil tantsida? Minule oli see meelelahutuseks reisi üksluisuse vastu. Ja sellega lõppeski. Ta on teie käsutuses. Tuleb ainult maksta, mu kallis.»

«Kolonelid kaotavad pea . . . Aga ärge rääkige neile, et nad pole abielus. Iga koloneli ideaaliks on magada abielus naisega. Aga muidugi, kui keegi tahaks magada nende naisega, siis . . . Kuid tuleme tagasi sadamasuudme juurde . . . Te kavatsete tõesti seda asja edasi ajada?»

«See on minule südameasjaks saanud. Rios astusin ma kontakti ühe rootsi kaubalaevaseltsiga. Nad on valmis sisse seadma laevaliini otse Ilhéusesse. Niipea, kui sadamasuue on säärases seisukorras, et võimaldab teatava süvisega laevade läbisõitu.»

Kapten kuulas tähelepanelikult, veeretades samaaegselt peas teatavaid ideid, mis teda juba ammu piinasid, teatavaid poliitilisi plaane. Oli saabunud hetk neid teoks teha. Mundinho tulek Ilhéusesse oli taeva õnnistus. Aga kuidas suhtub ta sellelaadilistesse ettepanekutesse? Tarvis oli tegutseda ettevaatlikult, võita tema usaldus, veenda teda. Mundinho tundis end teise imetluse mõjul heldivat, teda valdas avameelsuse hoog, ta andis sellele järele:

«Kuulge, Kapten, kui ma siia tulin . . .» Ta peatus hetkeks, otsekui kaheldes, kas tasub jätkata, « . . . tulin pooleldi põgenikuna.» Jälle vaikus. «Mitte politsei eest! Ühe naise eest. Kunagi jutustan teile kogu loo, täna mitte. Kas teie teate, mis on kirg? Enam kui kirg, hullus? Sellepärast ma tulingi, jätsin kõik maha. Mulle oli juba kõneldud Ilhéusest, kakaost. Tulin vaatama, kuidas siin on, ei läinudki enam ära. Muu on teil teada: ekspordifirma, minu elu siin, meeldivad sõprused, mis olen sõlminud, minu vaimustus sellest maast. Te mõistate, et see pole mitte ainult äri pärast, raha pärast? Ma oleksin võinud kohvi ekspordiga teenida niisama palju või rohkemgi. Aga vaadake, siin teen ma midagi, olen keegi. Teen

oma kätega . . .» Ja ta vaatas oma ilusaid hoolitsetud käsi, mis olid maniküüritud nagu naisel.

«Sellest tahangi teiega kõnelda . . .»

«Oodake. Laske mind lõpetada. Ma tulin siia intiimset laadi põhjustel, põgenikuna. Aga kui ma jäin, siis oma vendade pärast. Olen meist kolmest kõige noorem, pesamuna, teistest palju noorem; sündisin liiga hilja. Kõik oli juba tehtud, mul ei tarvitsenud end millekski pingutada. Kõik läks iseenesest. Ainult ei mina olin alati kolmas. Enne tulid teised kaks. See ei sobinud mulle.»

Kapten oli ülimal määral rahul, need ülestunnistused tulid õigel ajal. Ta oli sõbrunenud Mundinho Falcão'ga juba siis, kui too Ilhéusesse saabus ja uut ekspordifirmat asutama hakkas. Kapten oli föderaalmaksude koguja, tema osaks langes juhtida noore kapitalisti samme. Nad liikusid koos ringi, Kapten oli tšitšerooneks. Ta viis Mundinho Ribeirinho fazendasse, Itabunasse, Pirangisse, Água Pretasse, seletas talle siinse maa kombeid, soovitas isegi naisi. Mundinho omalt poolt oli lihtne, südamlik, seltsimehelik. Kapten tundis algul ainult uhkust sõpruse üle selle lõunast tulnud rikkaga, kelle perekond oli mõjukas niihästi äriilmas kui poliitikas, kelle vend oli deputaat, sugulased diplomaadid. Vanemast vennast oli räägitud isegi kui võimalikust rahandusministrist. Alles hiljem, aja jooksul, sedamööda kuidas Mundinho järjest mitmekülgsemat tegevust arendas, hakkas Kapten mõtteid mõlgutama ja plaane tegema: see oli mees, kes võis Bastoste vastu välja astuda, nad kukutada . . .

«Olin hellitatud poiss. Firmas polnud mul midagi teha, vennad otsustasid kõik. Olin juba täiskasvanud mees, aga nendele jäin ikka lapseks. Nad lasksid mind lõbutseda, kuni hiljem pidi tulema minu kord, «minu vastutuse aeg», nagu tavatses öelda Lourival . . .» Tema nägu tõmbus tusaseks, kui ta kõige vanemast vennast rääkis. «Kas mõistate? Ma tüdinesin mitte midagi tegemisest, noorima venna rollist. Võimalik, et ma poleks iial vastu hakanud, oleksin niisama loiult seda head elu edasi elanud. Aga siis ilmus too naine . . . Tekkis lahendamatu olukord . . .» Tema silmad olid nüüd jälle pöördunud avatud akna all laiuvale merele, ent nende pilk kiindus teisele poole horisonti, mälestustesse ja kujudesse, mida ainult tema nägi.

«Oli ta kena?»

Mundinho Falcão naeris lühidalt.

«Kena kõlab tema kohta solvamisena. Kas teate, mis on ilu, Kapten? Täiuslik ilu? Seesugust naist ei nimetata kenaks.»

Ta pühkis käega üle näo, et peletada nägemusi:

«Olgu pealegi . . . Õieti olen ma rahul. Nüüd pole ma enam Lourival Falcão ja Emílio Mendes Falcão vend. Olen mina ise. See siin on minu kodupaik, mul on oma firma, ja küll te näete, seu Kapten, ma pööran selle Ilhéuse pahupidi, teen temast . . .»

«. . . pealinna, nagu Doktor alles täna ütles . . .» katkestas teda Kapten.

«Seekord vaatasid vennad mind juba teise pilguga. Nad olid kaotanud lootuse, et näevad mind läbikukkununa, norus-päi tagasi tulevat. Tõepoolest, mul ei lähe siin ju nii halvasti, mis?»

«Halvasti? Kena jutt! Te tulite siia ju alles hiljuti ja olete juba suurim kakaoeksportöör.»

«Veel mitte. Kaufmannid eksporteerivad rohkem. Stevenson samuti. Aga ma jõuan neist ette. Kuid mis mind köidab, see on see alles ärkav maa, kus kõik on alles ees. Kõik tuleb veel teha ja mina võin seda kõike teha. Vähemalt aidata seda teha,» parandas ta. «See on minutaolisele mehele virgutuseks.»

«Kas teate, mida siin räägitakse?» Kapten tõusis püsti, läks üle toa. Silmapilk oli kätte jõudnud.

«Mida nimelt?» Mundinho ootas, ta aimas teise sõnu.

«Et teil on poliitilisi ambitsioone. Alles täna . . .»

«Poliitilisi ambitsioone? Ma pole sellele iial mõtelnud, vähemalt mitte tõsiselt. Olen mõtelnud ainult sellele, et raha teenida ja selle maa progressi ergutada.»

«See kõik on väga kena ja teile väga kohane. Aga teil ei lähe korda teha pooltki sellest, mis te kavatsete, seni kui te poliitilisse võitlusse ei astu, siin valitsevat olukorda ei muuda.»

«Kuidas?» Kaardid olid laual, mäng algas.

«Te ise ütlesite, et minister peab arvestama kuberneri. Valitsus pole asjast huvitatud, siinsed poliitikud on juhmardid. Kolonelid ei näe vaksa võrragi oma ninast kaugemale. Nendele on tähtis ainult kakaod istutada ja saaki koristada. Muu neid ei huvita. Nad valivad saadikutekotta idioote, hääletavad nende poolt, kelle poolt Ramiro Bastos käsib. Munitsipaliteedi juhtimine käib Ramiro poja käest tema kaimu kätte.»

«Aga kolonel ikkagi teeb midagi . . .»

«Sillutab tänavaid, rajab väljakuid, istutab lilli. Ja see on kõik. Et ta maanteid ehitaks, seda ei maksa mõeldagi. Juba Itabunasse viiva šossee pärast oli võitlemist. Tal olevat kokkulepe raudteed ehitavate inglastega ja nii edasi, üht kui

teist . . . Ning sadamasüue? Tal on kokkulepe kuberneriga . . . Nagu seisaks elu Ilhéuses juba kakskümmend aastat paigal . . .»

Nüüd oli Mundinho see, kes vaikides kuulas. Kapten kõneles kirgliku ägedusega, püüdis veenda. Mundinho mõtles: tal on õigus, kolonelide vajadused ei vasta enam kiiresti edeneva paikkonna vajadustele.

«Peab tunnistama, et teil on õigus . . .»

«Muidugi on mul õigus.» Kapten lõi eksportöörile õlale. «Kas tahate või ei, mu kallis, aga teil pole teist teed kui poliitilisse võitlusse astuda . . .»

«Miks nii?»

«Sellepärast et seda nõuab Ilhéus, nõuavad teie sõbrad, rahvas!»

Kapten rääkis pidulikult, käsi ette sirutatud, nagu seisaks ta kõnetoolis. Mundinho Falcão süütas sigareti:

«Selle asja üle peab mõtlema . . .» ja ta nägi end juba kakaopiirkonna deputaadina föderaalsesse saadikutekotta astuvat, nagu ta oli Emíliole ennustanud.

«Te ei kujutlegi . . .» Kapten võttis jälle istet, ta oli endaga rahul. «Kõik räägivad ainult sellest. Kõik, kes on huvitatud Ilhéuse, Itabuna, kogu piirkonna progressist . . . Te ei või arvatagi, kui palju rahvast . . .»

«Seda asja peab kaaluma, ma ei ütle ei ega jaa. Ma ei taha naeruväärsesse avantüüri laskuda.»

«Avantüüri? Kui ma teile ütleksin, et kõik on väga kerge, et ei tule võitlust, siis valetaksin. Heitlus saab tingimata raske, selles pole kahtlust. Aga üks asi on kindel: me võime võita.»

«Selle üle peab mõtlema . . .» kordas Mundinho Falcão.

Kapten naeratas, Mundinho oli huvitatud, ja sellest oli ainult üks samm nõustumiseni. Ja kogu Ilhéuses võis ainult Mundinho Falcão, tema ja ei keegi muu, kolonel Ramiro Bastose võimu vastu välja astuda, ainult tema võis Kapteni eest kätte maksta. Eks olnud Bastosed need, kes vana Cazuzinha välja tõrjusid, sundisid teda end kuulsusetult lõppenud poliitilises võitluses laostama, nii et Kaptenile ei jäänud krossigi pärida ja ta olenes nüüd täielikult oma riigiteenijapalgast.

Mundinho Falcão naeratas: Kapten pakkus talle võimu või vähemalt vahendeid selle saavutamiseks. Ja seda ta just sooviski.

«Peab mõtlema? Valimised lähenevad. Tuleb viivitamatult peale hakata.»

«Te arvate koguni, et leiaksin toetust, inimesi, kes oleksid nõus minuga kaasa minema?»

«Teil tarvitseb ainult peale hakata. Vaadake — see sadamasuudme lugu võib otsustavaks saada. See puudutab kogu elanikkonna huvisid, ja mitte ainult siin, vaid Itabunas, Itabiras, kogu provintsis. Küll te näete, et inseneri tulek tekitab sensatsiooni.»

«Ning inseneri järel tulevad bagerid, puksiirid . . .»

«Ja kellele võlgneb Ilhéus kõike seda? Kas näete, missugune trump teil käes on? See on rohkem väärt kui terve pakk salamärkidega kaarte. Kas teate, mis kõigepealt teha tuleb?»

«Nimelt?»

«Avaldada seeria artikleid «Diários», kus paljastatakse valitsust, munitsipaliteeti ning näidatakse sadamasuudme küsimuse tähtsust. Vaadake, meil on isegi ajaleht olemas.»

«Noh, ajaleht pole minu oma. Ma paigutasin sellesse raha, et Clóvis Costat aidata, aga tal pole minu vastu mingeid kohustusi. Arvan, et ta on Bastoste sõber. Vähemalt Tonico oma, neid näeb sageli koos . . .»

«Ta on selle sõber, kes talle paremini maksab. Jätke see minu hooleks.»

Eksportöör tahtis näidata, otsekui kõhkleks ta veel:

«Kas tasub üldse vaeva? Poliitika on alati räpane asi . . . Aga kui see on maa hüvanguks . . .» Ta tundis end pisut naeruväärsena. «Võib-olla pakub see omajagu lõbu,» parandas ta.

«Mu kallis, kui te tahate oma plaanid teoks teha, Ilhéusele kasulik olla, siis pole teil teist teed. Idealismist üksinda ei jätku.»

«See on tõsi . . .»

Ukse juures plaksutas keegi käsi, teenija läks avama.

See oli Doktor.

«Ma käisin teie kontoris, et teile tere tulemast öelda,» hüüdis ta. «Ei kohanud teid, ja nüüd olen siin, et teid tervitada.» Ta higistas oma kõva krae ja tärgeldatud rinnaesisega särgi sees.

«Mis te selle kohta ütlete, Doktor, kui Mundinho Falcão eelseisvail valimistel meie kandidaadiks on?» ruttas Kapten uudist kuulutama.

Doktor tõstis käed:

«Suur uudis! Sensatsiooniline teade!» Ta pöördus eksportööri poole: «Kui minu tagasihoidlikud teened teile kuidagi kasulikud võivad olla . . .»

Kapten vaatas Mundinhole otsa, nagu tahaks öelda: «Näete, et ma ei valetanud? Ilhéuse parimad inimesed . . .»

«Aga esialgu on see saladus, Doktor.»

Nad võtsid kolmekesi istet. Kapten hakkas kirjeldama siinse maa poliitilist mehhanismi, suhteid nende vahel, kes valimisi kontrollivad, mängus olevaid huvisid. Ezequiel Prado näiteks, kel oli palju sõpru fazendeirode hulgas, polnud Bastostega rahul, sest et need teda munitsipaalnõukogu esimeheks polnud pannud . . .

KEELEPEKSUKUNSTIST

Nacib kääris särgikäised üles ja silmitses baari kogunenud külastajaid. Sel kellaajal oli siin peamiselt võõrast, turupäeva tõttu ajutiselt linnas viibivat rahvast. Olid ka mõned reisijad «Italt», läbisõidul põhjapoolseisse sadamaisse; tavaliste külastajate jaoks oli aeg alles varajane. Nacib pidas Bico-Fino kinni ja tõmbas tal pudeli käest:

«Mis see tähendab?» See oli pudel portugali konjakiga. «Kus on seda varem nähtud?» Ta läks kelneriga leti juurde. «Neile matsidele ehtsat konjakit serveerida . . .» Ta võttis teise, samasuguse etiketiga, samasuguse välimusega pudeli, ainult et selles oli portugali ja kodumaa konjaki segu — üks araablase võtteid tulude suurendamiseks.

«See pole ju nende, vaid laevameeste jaoks, seu Nacib.»

«Ja mis siis? Ons need teistest paremad?»

Puhas konjak, segamata vermut, veega lahjendamata portvein ja madeira olid reserveeritud kindlate, igapäevaste külastajate jaoks, sõprade jaoks. Nacib ei võinud baarist ära minna, kelnerid tegid kohe kõik valesti; kui teda ennast kohal poleks, kannaks ta lõpuks kahjusid. Ta avas kassa. Täna oli oodata palju külastajaid! Ja palju juttu. Filomena ärasõit polnud talle mitte ainult ainelist kahju ja väsitavat askeldamist toonud, vaid see röövis talt ka meelerahu, takistas teda täielikult süvenemast igasugustesse uudistesse, nii paljudesse küsimustesse, mida tuli arutada, kui saabusid sõbrad. Uudiseid oli rohkesti ja Nacibi arvates polnud midagi meeldivamat — välja arvatud ainult söök ja naised — kui arutada uudiseid, mõtiskleda nende üle. Teiste elu üle keelt peksta — see oli iljeuslaste jaoks kõrgeim kunst ja ülim lõbu. Kunst, mille vanapiigad olid uskumatule täiusele viinud. «Kurjade keelte kongress on koos,» tavatses öelda João Fulgêncio, kui ta neid õhtuse jumalateenistuse tunnil kiriku

ees nägi. Aga kas mitte «Papelaria Modêlos», kus João Fulgêncio raamatute, vihikute, pliiatsite ja sulepeade keskel valitses, ei kogunenud kohalikud «talendid», kel olid niisama teravad keeled nagu vanapiigadelgi? Seal ja baarides, sadamasildade juures, pokkeriringides, igal pool peksti keelt, kommenteeriti päevasündmusi. Kord oli Nhô-Galole ütlema tuldud, et olevat arutatud tema seiklusi lõbumajades. Ta oli oma ninahäälega vastanud:

«Ma ei hooli sellest, kallis sõber. Tean, et räägitakse minust ja räägitakse kõigist. Kui hea patrioot, püüan neile ainult kõneainet anda.»

Keelepeks oli linna peamiseks meelelahutuseks. Ja et mitte kõigil polnud nii hea iseloom kui Nhô-Galol, siis lajatas baarides mõnikord kõrvakiile, ärritatud inimesed nõudsid seletust, revolvrid tõmmati välja. Nii polnud see siis täiesti ohutu kunst.

Tol päeval oli palju arutamist: kõigepealt sadamasuudme küsimus, kompleksne teema, mis hõlmas mitmesuguseid üksikasju, nagu näiteks «Ita» madalikule jooksmine, inseneri tulek, Mundinho Falcão tegevus («Mida ta ometi tahab?» päris kolonel Manuel das Onças), kolonel Ramiro Bastose äge pahameel. Juba üksi selle keerulise küsimuse ümber võisid kired lõkkele lüüa. Aga kas sai unustada artistide paari, ilusat naist ja toda armetut Printsi oma nälginud rotinäoga? Delikaatne ja veetlev teema, mis kindlasti annab Kaptenile ja João Fulgênciole põhjust õelateks naljadeks, Nhô-Galole sarkastilisteks vahemärkusteks, kutsub välja lõbusaid naerulaginaid. Tonico Bastos hakkab muidugi kohe baleriini ümber tiivaripsu lööma, aga seekord on Mundinho temast ees. Selge, et mitte armastusest tema tantsu vastu polnud Mundinho teda siia toonud, võttes ühtlasi šleppi ka suitsupitsiga mehe ja tasudes kindlasti ka nende sõidu eest. Siis oli veel omnibussiühingu pidusöök järgmisel päeval. Sai teada põhjusi, miks see või teine polnud kutsutud. Ja siis uued naised kabarees, öö Risoletaga . . .

Juhuslikult astus Nhô-Galo baari sisse. Polnud tema külastusaeg, ta pidi maksuametis olema:

«Rumalast peast läksin pärast «Ita» tulekut koju tagasi, ja magasin seni. Andke mulle lonks juua, lähen nüüd tööle . . .»

Nacib serveeris talle tavalist segu vermutist ja kašassast.

«Noh, kuidas väike kõõrdsilm on, mis?» Nhô-Galo naeris. «Te olite eile suurepärane, araablane, lihtsalt suurepärane!» kinnitas ta seejärel nagu fakti konstateerides. «Siinne naiste valik hakkab paremaks muutuma, selles pole kahtlust.»

«Ma pole iial näinud nii osavat naist . . .» Nacib jutustas sosinal üksikasju.

«Mis te räägite, senjoor!»

Neegripoiss Tuísca ilmus kohale oma saapapuhastajakastiga ja tõi sõna õdedelt Dos Reisidelt, et kõik on korras. Nacib võib muretu olla. Õhtupoolikul saadavad nad kandikud suupistete ja maiustustega.

«Et jutt on suupistetest, siis andke õige mulle midagi viina juurde. Mõni palake nälja vaigistamiseks.»

«Kas te ei näe, et mul midagi pole? Alles õhtu poole saab. Minu köögitüdruk läks ära . . .»

Nhô-Galo teravmeelitses:

«Miks te ei palka Machadinhot või miss Pirangit?»

Jutt oli kahest linna tuntud homoseksualistist. Üks oli mulatt Machadinho, alati puhas ja korralik, ametilt pesupesija, kelle õrnade käte vahele perekonnad usaldasid valged linased ja purjeriidest ülikonnad, peened särgid, kõvad kraed. Teine oli hirmus neeger, kes teenis Caetano pansionis ja keda nähti öösiti mererannas, paheliste naudingute otsingul. Poisikesed loopisid teda kividega, hüüdsid tema pilkenime: «Miss Pirangi! Miss Pirangi!»

Selle mõnitava nõuande peale sai Nacib maruvihaseks:

«Minge põrgusse!»

«Lähengi otsekohe, lähen oma osakonda. Teen näo, nagu töötaksin. Veidi aja pärast tulen tagasi ja siis tahan kuulda eilse öö kohta kõik pisimate üksikasjadeni.»

Baaris muutus üha elavamaks. Nacib nägi, kuidas ranna poolt tulid nähtavale Kapten ja Doktor koos Mundinho Falcão'ga. Nad vestlesid elavalt, Kapten žestikuleeris, aeg-ajalt katkestas teda Doktor. Mundinho kuulas, noogutas nõusolevalt pead. «Seal on midagi käimas . . .» mõtles Nacib. Mida pagan tegi eksportöör kodus (sest ta tuli kindlasti kodu poolt) sel kellaajal ja nende kahe kaimu seltsis? Saabunud täna hommikul pärast peaaegu kuuajalist eemalviimist, oleks Mundinho pidanud oma kontoris istuma, kolonele vastu võtma, äriasju arutama, kakaod ostma. See Mundinho Falcão talitas alati ootamatult, tegi kõike teisiti kui muud inimesed. Seal ta tuli vesteldes elavalt kahe sõbraga, nagu poleks tal vaja äriasju otsustada, kliente vastu võtta, nendega tehinguid sõlmida. Nacib andis kassa Bico-Fino hooleks ja ruttas välja kõnniteele.

«Kas leidsite juba köögitüdruku?» küsis Kapten istet võttes.

«Käisin kogu Ilhéuse läbi. Mitte jälgegi . . .»

«Konjakit, Nacib. Ja ehtsat!» tellis Mundinho.

«Ja mõned tursapirukad . . .»

«Alles õhtul . . .»

«Nonoh, araablane, mis see allakäik tähendab?»

«Niiviisi kaotate oma kunded. Me vahetame baari . . .» naeris Kapten.

«Õhtul on juba kõike. Ma tellisin õdedelt Dos Reisidelt.»

«Hea seegi . . .»

«Hea? Nad nöörivad hirmsasti . . . Ma kannan kahjusid.»

Mundinho Falcão soovitas:

«Te peate oma baari moderniseerima, Nacib. Peate muretsema külmutuskapi, moodsad seadmed.»

«Praegu vajan kõigepealt köögitüdrukut . . .»

«Tellige Sergipest.»

«Ja kuni ta siia jõuab?»

Nacib jälgis kolme sõpra, kel näis olevat mingi ühine saladus. Ta nägi Kapteni rahulolevat naeratust, pani tähele, kuidas tema lähenemisel jutt äkki katkes. Chico Moleza tuli jookidega. Nacib istus laua äärde:

«Seu Mundinho, mis pagan te olete kolonel Ramiro Bastosele teinud?»

«Kolonelile? Mitte midagi. Miks te küsite?»

Nüüd oli Nacibi kord tagasihoidlikkust näidata:

«Niisama . . .»

Tema sõnadest huvitatult patsutas Kapten talle seljale ja ütles käskivalt:

«Laduge välja, araablane. Mis seal oli?»

«Kohtasin teda täna munitsipaliteedihoone ees. Ta istus ja võttis päikest. Rääkisime ühest kui teisest, ma jutustasin talle, et seu Mundinho saabus täna, et varsti tuleb insener . . . Vanamees sai hirmus vihaseks. Ta küsis, mis on seu Mundinhol kõige sellega tegemist, miks segab ta end asjadesse, mis temasse ei puutu.»

«Näete?» katkestas teda Kapten. «Sadamasuue . . .»

«Ei, mitte ainult see üksi. Sel ajal kui kolonel kõneles, tuli õpetaja Josué ja jutustas, et kolledž on saanud riikliku kooli õigused. Vanamees kihvatas. Paistab, et ta oli seda ise valitsuselt palunud, aga polnud midagi saavutanud. Vihasena tagus ta kepiga vastu maad.»

Nacib nautis sõprade vaikimist, tema jutustusega tekitatud muljet, maksis kätte nende äsjase salatsemise eest. Küll ta varsti teada saab, mida nad sepitsevad. Kapten tähendas:

«Ta oli siis tulivihane, nagu te ütlesite? Noh, küllap ta saab veel enam vihastada, see vana posija. Ta arvab, et tema on siin peremees . . .»

«Temale on Ilhéus nagu osa tema oma fazendast. Ja meie,

iljeuslased, oleme lihtsalt tema sulased ning palgalised . . .» täpsustas Doktor.

Mundinho Falcão ei rääkinud sõnagi, ainult naeratas. Kino uksele ilmusid Diógenes ja artistide paar. Nad silmasid laua ääres istujaid ning seadsid sammud siiapoole. Nacib valas õli tulle:

«Just nimelt. Seu Mundinho on tema jaoks «võõras».»

«Tema ütles, et võõras?» küsis eksportöör.

«Jah, võõras. Ta tarvitas just seda sõna.»

Mundinho Falcão puudutas Kaptenit käsivarrest:

«Võite hakata asju ajama, Kapten. Ma olen otsustanud. Paneme vanamehe oma pilli järgi tantsima . . .» Viimase lause ütles ta Nacibi jaoks.

Kapten tõusis püsti, tühjendas oma klaasi, artistide paar jõudis parajasti laua juurde. «Mida pagan nad plaanitsevad?» mõtles Nacib. Kapten jättis hüvasti:

«Vabandage mind, ma pean minema, on kiire asi.»

Mehed tõusid laua juurest, nihutasid toole. Anabela seisis avatud päevavarjuga ja naeratas koketselt. Suitsupits suus, ulatas Prints oma pika ja ülikõhna, närvilise käe.

«Millal on debüüt?» küsis Doktor.

«Homme . . .»

«Me sõlmime parajasti seu Diógenesega kokkulepet.»

Kinoomanik, kel oli habe ajamata ja hääl alati kurb ning kaeblik nagu salmilauljal, seletas:

«Ma arvan, et mees võib meeldida. Poisid armastavad neid taskukunstitrikke. Ja isegi täiskasvanud. Aga naine . . .»

«Miks mitte?» küsis Mundinho sel ajal, kui Nacib uusi aperitiive serveeris.

Diógenes sügas habet:

«Te teate ju, senjoor, et Ilhéus on alles mahajäänud paik. Ja tema tantsib peaaegu alasti, perekonnad ei tule seda vaatama.»

«Saal tuleb mehi täis . . .» kinnitas Nacib.

Diógenesel oli ülikülluses kõiksugu seletusi käepärast. Ta ei tahtnud tunnistada, et Anabela julged tantsud šokeerisid teda ennast kui protestanti ja karsket inimest:

«See on midagi kabaree jaoks . . . Kinosse see ei sobi.»

Üliviisakalt ja peenekombeliselt palus Doktor naeratavat kunstnikku nende linna vabandada:

«Andestage, senjoora. Mahajäänud paikkond, kus ei mõisteta kunsti julgeid taotlusi. Kõike peetakse ebamoraalseks.»

«See on kunsttants,» kostis taskukunstniku hauatagune hääl.

«Muidugi, muidugi . . . Aga . . .»

Mundinho Falcão'le tegi lugu nalja:

«Noh, seu Diógenes . . .»

«Kabarees võib ta isegi rohkem teenida. Kinos töötab ta ühes abikaasaga trikkide näitamisel. Pärast tantsib kabarees . . .»

Kui mainiti võimalust rohkem teenida, lõid Printsi silmad särama. Anabela tahtis Mundinho arvamust teada:

«Mis teie selle kohta ütlete?»

«Oleks päris kena, mis? Kinos maagia, kabarees tants . . . suurepärane.»

«Aga kas kabareeomanik on huvitatud?»

«Seda saame kohe teada . . .» Mundinho pöördus Nacibi poole: «Nacib, tehke mulle head meelt, saatke poiss Zeca Lima järele, ma tahan temaga rääkida. Aga kiiresti, ja et ta kohe tuleks.»

Nacibi hõike peale pani neegripoiss Tuísca jooksujalu minema: Mundinho andis head jootraha. Araablane mõtles eksportööri käskivale häälele — see sarnanes kolonel Ramiro Bastose häälega, kui too alles noorem oli ja aina käsutas ning seadusi dikteeris. Midagi oli tulemas.

Baaris läks järjest elavamaks, saabus uusi külastajaid, laudade ümber satuti hoogu. Chico Moleza jooksis siia-sinna. Nhô-Galo tuli tagasi ja ühines seltskonnaga. Ka kolonel Ribeirinho istus nende lauda, pilk aplalt tantsijatarisse kiindunud. Anabela sädeles kõigi nende meeste keskel. Prints Sandra oma alatoidetuvälimusega istus väärikalt toolil ja kalkuleeris mõttes, kui palju võiks siin teenida . . . See oli koht, kuhu tasus jääda, et näljast lahti saada.

«See kabaree-idee pole halb . . .»

«Missugune idee?» tahtis Ribeirinho teada.

«Anabela hakkab tantsima kabarees.»

«Kinos mitte?»

«Kinos tuleb ainult maagia. Perekondade jaoks. Kabarees esitab ta seitsme loori tantsu . . .»

«Kabarees? Väga hea . . . Rahvast tuleb murdu . . . Aga miks ta ei tantsi kinos? Mina arvasin . . .»

«Need on uueaegsed tantsud, kolonel. Loorid langevad ükshaaval . . .»

«Ükshaaval? Kõik seitse?»

«Perekondadele võib-olla ei meeldi . . .»

«Aa! Sellepärast . . . Ükshaaval . . . Kõik? Kabarees on isegi parem . . . Lõbusam.»

Anabela naeris, vaatas kolonelile paljutõotava pilguga otsa. Doktor kordas:

«Mahajäänud maa. Kus kunst on tõrjutud kabareedesse.»

«Isegi köögitüdrukut ei leia,» kurtis Nacib.

Tänaval tulid nähtavale õpetaja Josué ja João Fulgêncio. Oli saabunud aperitiivitund. Baar oli puupüsti rahvast täis, nii et Nacib pidi ka ise külastajaid teenides laudade vahel siia-sinna liikuma. Inimesed nõudsid suupisteid ja maiustusi, araablane kordas oma seletusi, kirus vana Filomenat. Higist nõretav, punaste sassis juustega venelane Jacob tahtis teada, kuidas jääb homse pidusöögiga.

«Ärge muretsege. Ma pole uulitsatüdruk, et oma sõna murran.»

Josué suudles väga galantselt Anabela kätt. João Fulgêncio, kes iial kabarees ei käinud, protesteeris Diógenese puritaanluse vastu:

«Tühi jutt, mingit skandaali ei tuleks. Lihtsalt selle protestandi vagatsemine . . .»

Mundinho Falcão pidas tänavat silmas: ta ootas Kapteni tagasitulekut. Aeg-ajalt vahetasid tema ja Doktor pilke. Nacib jälgis neid pilke, pani tähele eksportööri kärsitust. Teda ei saadud petta: midagi oli käimas. Mere poolt tulnud tuuleiil tõmbas Anabelal päevavarju käest, paiskas selle lahtiselt laua kõrvale maha. Nhô-Galo, Josué, Doktor, kolonel Ribeirinho ruttasid seda üles tõstma. Ainult Mundinho Falcão ja Prints Sandra jäid istuma. Aga päikesevarju tõi tagasi hoopis Ezequiel Prado, kes parajasti kohale jõudis, silmad joomisest krillis.

«Minu lugupidamine, senjoora . . .»

Pikkade mustade ripsmete alt vaatas Anabela ühelt mehelt teisele, tema pilk peatus Ribeirinhol.

«Peen seltskond!» ütles Prints Sandra.

Tonico Bastos tuli notarikontorist, viskus Mundinho Falcão käte vahele, süleles teda suurimas sõpruses:

«Ja mis teeb Rio? Seal on alles elu . . .»

Ta mõõtis Anabelat oma vallutajapilguga, linna võluvaima mehe pilguga.

«Kes esitleb mind?» küsis ta.

Nhô-Galo ja Doktor istusid lauakese taha gamaani mängima. Teise laua taga jutustas keegi Nacibile imelugusid ühest köögitüdrukust. Teist niisugust toidu maitsestajat pole olemaski . . . Ainult et ta on Recifes, teenib Coutinhode juures, väga tähtsas perekonnas.

«Mis pagan mul sellest abi on?»

Maastik oli muutunud, lahkusetu kaatinga[1] oli asendunud viljakate aladega, roheliste karjamaadega, tihedate metsadega, jõgede ja ojadega, millest tuli voolava vihma all läbi minna. Nad olid ööbinud ühe viinavabriku läheduses, istandikus, kus suhkruroog tuule käes kõikus. Keegi tööline oli neile üksikasjaliselt seletanud, kuidas edasi minna: vaevalt üks päev veel käia, ja nad on Ilhéuses, raske teekond on lõppenud, algab uus elu.

«Kõik, kes põuaaladelt põgenevad, asuvad laagrisse sadama lähedusse, turuplatsi taha raudtee äärde.»

«Kas nad ei lähe kohe tööd otsima?» küsis neeger Fagundes.

«Parem on oodata. Varsti tulevad inimesed teid tööle palkama. Kas kakaoistandustesse või linna . . .»

«Ka linna?» tundis huvi Clemente, kelle nägu oli sünge ja pilk murelik; õlal kandis ta harmoonikat.

«Jah, senjoor. Neid, kes midagi oskavad — müürseppi, puuseppi, maalreid. Ilhéuses ehitatakse pööraselt palju maju.»

«Ainult niisugust tööd saab?»

«Tööd leiab ka kakaoaitades ja sadamas.»

«Mis minusse puutub,» ütles keskealine tugev sertaanimees, «siis lähen metsa. Räägitakse, et seal võib raha kokku ajada.»

«Vanasti oli küll nii. Tänapäeval on see raskem.»

«Ma olen kuulnud, et mees, kes lasta oskab, hea vastuvõtu leiab . . .» lausus neeger Fagundes ja tõmbas käega otsekui paitades üle püssi.

«Oli niisugune aeg.»

«Aga nüüd?»

«Omajagu ikka nõudmist on.»

Clemente ei osanud midagi niisugust. Ta oli alati töötanud põllul — istutada, kasvatada, saaki koristada, see oli kõik, mis ta teha võis. Pealegi tuli ta kavatsusega kakaoistandustesse tööle minna — ta oli kuulnud nii palju lugusid inimestest, kes olid nagu tema laastava põua eest sertaanist põgenenud, peaaegu nälga surnud, ja olid siinmail lühikese ajaga rikkaks saanud. Nii räägiti sertaanis, Ilhéuse kuulsus levis kõikjal, pimedad laulikud ülistasid kitarri saatel tema rikkust, kaubareisijad jutustasid sellest külluslikust maast,

[1] Kaatinga (portug. k. *caatinga*) — kõrbjas ala, kus kasvab madalaid puid ja okaspõõsaid.

kus tarmukad mehed imekähku heale järjele said, sest polnud kasutoovamat tegevust kui kakaokasvatamine ja -äri. Ümberasujate salgad tulid sertaanist, põgenedes põua eest, jätsid maha viljatu maa, kus lõppesid loomad ega valminud saak, rändasid mööda metsaradu lõuna poole. Paljud ei kannatanud kohutavaid raskusi välja, jäid teele, teised surid vihmapiirkonda jõudes, kus neid varitsesid tüüfus, malaaria, rõuged. Ainult üksikud jäid perekondadest järele, ainult väike arv jõudis väsimusest poolsurnuna kohale, ent nende südamed tuksusid lootusrikkalt toda teekonna viimast päeva oodates. Veel veidi pingutust, ja nad jõuavad tollesse rikkasse linna, mis tõotas kerget elu. Kakaopiirkonda, kus raha vedeleb tänaval.

Clementel oli raske kandam. Peale oma asjade — harmoonika ja pooltühja leivakoti — kandis ta ka Gabriela kompsu. Mindi aeglaselt, sest nende hulgas oli vanakesi ja nooredki olid juba väsimas, ei suutnud enam. Mõned komberdasid suure vaevaga, neid hoidis ülal ainult lootus.

Üksnes Gabriela ei tundnud nähtavasti teekonna raskusi, tema jalad otsekui libisesid üle raja, mis sageli oli alles nüüdsama võsanoa hoopidega ürgmetsa raiutud. Nagu poleks olemaski kive, kände, läbipõimunud liaane. Kaatinga teede tolm kattis teda nii täielikult, et tema näojooni polnud võimalik eraldada. Kammitükk ei käinud enam juustest läbi, nii palju oli sinna tolmu kogunenud. Ta sarnanes teedel eksleva hullumeelsega. Kuid Clemente teadis, missugune ta tõeliselt oli, ja tundis seda iga rakukesega, oma rinna, oma sõrmeotstega. Kui nende rühmad teekonna algul kohtusid, oli Gabriela näo ja jalgade värvus alles nähtav ja juuksed kähardusid kuklal, ning lõhnasid ahvatlevalt. Veel nüüdki nägi Clemente läbi Gabrielat katva mustusekorra teda samasugusena, nagu oli näinud teda esimesel päeval, kui ta saledana ja naeratava näoga seisis puu najale toetudes ning sõi guajaavat.

«Sinust pole nähagi, et sa kaugelt tuleksid . . .»

Gabriela naeris:

«Me oleme varsti kohal. Nüüd on juba üsna lähedal. Hea, et me pärale jõuame.»

Teise nägu läks veel süngemaks:

«Mina ei leia.»

«Miks nii?» Ta vaatas mehe karmi näkku, ta silmad olid kord arad ning siirad, kord häbematud ning väljakutsuvad. «Eks lahkunud sa kodunt selleks, et kakaoistandustes tööle asuda, et raha teenida? Sa rääkisid kogu aeg ainult sellest.»

«Sa tead, miks,» urises mees vihaselt. «Minu poolest oleks see teekond võinud kesta eluaeg. Mul polnud sellest midagi . . .»

Gabriela naerus oli pisut nukrust, ent see ei muutunud kurbuseks — ta näis saatusega leppivat.

«Kõik lõpeb — hea ja halb.»

Mehes tõusis võimetu raev. Häält talitsedes kordas ta jälle küsimust, mida oli juba esitanud talle teel ja unetuil öödel:

«Sa ei taha siis minuga metsadesse minna? Kahekesi kakaoistanduses töötada? Varsti oleks meil oma maa, hakkaksime elama.»

Gabriela vastas lahke, aga kindla häälega:

«Ma rääkisin sulle juba oma kavatsustest. Jään linna, ma ei taha enam metsas elada. Hakkan köögitüdrukuks, pesupesijaks või koristajaks . . .»

Ja meenutades lisas ta lõbusalt:

«Ma teenisin juba rikkas perekonnas, õppisin toitu valmistama.»

«Nii ei jõua sa edasi. Aga kui sa minuga koos kakaoistandusse tuleksid, koguksime vähehaaval raha, saaksime paremale järjele . . .»

Gabriela ei vastanud. Ta läks peaaegu kepseldes mööda teed. Sassis juuste ja kriimustatud jalgadega, üleni määrdunud ja räbalais, näis ta hullumeelsena. Kuid Clemente nägi teda saleda ja ilusana, lahtised juuksed peene näo ümber, pikkade jalgade ja kõrge rinnaga. Ta muutus üha süngemaks, ta oleks tahtnud, et Gabriela alati tema juurde jääks. Kuidas elada ilma tema soojuseta?

Kui nende salgad teekonna algul kohtusid, pani ta tüdrukut kohe tähele. Gabriela tuli haige onuga, kes oli juba täiesti jõuetuks jäänud ja keda kogu aeg köha piinas. Esimestel päevadel oli Clemente neiut kaugelt vaadanud, polnud julgenud lähenedagi. Gabriela käis ühe juurest teise juurde, ajas juttu, aitas, lohutas.

Öösiti kaatingas, kus oli palju madusid ja kus hirm inimese üle võimust sai, võttis Clemente harmoonika ja helid täitsid ümbritseva üksinduse. Neeger Fagundes jutustas lugusid vägitegudest, röövlilugusid, ta oli žagunssodega mestis olnud, inimesi tapnud. Ta vaatas Gabrielat oma nukrate alandlike silmadega, kuulas kiiresti sõna, kui neiu teda palus veenõud täitma minna.

Clemente mängis Gabriela jaoks, aga ei julgenud talle läheneda. Tüdruk ise tuli ühel ööl oma tantsusammul, oma süütute silmadega Clemente juurde, hakkas juttu ajama.

Onu magas rahutult, teda piinas õhupuudus. Gabriela naaldus puule. Neeger Fagundes jutustas:

«Tal oli kaasas viis sõdurit, viis ahvi, keda me võsanoaga vaikseks tegime, et mitte padruneid raisata . . .»

Pimedal õudust tekitaval ööl tundis Clemente Gabriela lähedust, kuid ei julgenud vaadata puu poolegi, millele neiu toetus. Harmoonikahelid vaibusid, vaikuses kostis valjusti Fagundese hääl. Gabriela ütles tasakesi:

«Mängi edasi, muidu nad panevad tähele.»

Clemente alustas üht sertaani viisi, tal oli mingi tükk kurku tõusnud, miski ängistas südant. Neiu hakkas tasa laulma. Oli juba hiline öö, lõkkes hõõgusid vaevalt söed, kui Gabriela tema kõrvale heitis, nagu poleks selles midagi erilist. Öö oli nii pime, et nad teineteist peaaegu ei näinud.

Sellest imelisest ööst alates kartis Clemente lakkamatult teda kaotada. Algul oli ta arvanud, et pärast juhtunut ei lahku neiu temast enam, läheb koos temaga kakaopiirkonna metsadesse õnne otsima. Kuid varsti mõistis ta, et eksib. Teekonna kestel käitus Gabriela nii, nagu poleks nende vahel midagi juhtunud, kohtles teda samuti nagu teisi. Ta oli loomult lõbus ja vallatlev, heitis nalja isegi neeger Fagundesega, naeratas kõigile ja saavutas kõigilt, mis ta tahtis. Aga kui öö kätte jõudis ja Gabriela oli onu magama pannud, tuli ta kaugesse nurka, kuhu Clemente endale aseme tegi, ja heitis tema kõrvale, nagu oleks ta kogu päeva ainult sellele mõtelnud. Kirglikus andumuses ohkas, kaebas ja naeris ta Clemente käte vahel.

Ja kui siis järgmisel päeval Clemente, kes tundis, et Gabriela oli talle kõik, tahtis lähemalt rääkida tulevikuplaanidest, neiu ainult naeris oma poolpilkavat naeru ja läks minema, et aidata onu, kes järjest viletsamaks ja kõhnemaks jäi.

Ühel pealelõunal pidid nad peatuse tegema: Gabriela onu oli hinge heitmas. Ta sülitas verd, ei suutnud enam käia. Neeger Fagundes viskas ta endale selga nagu koti ja kandis tüki teed. Vanamees hingeldas, Gabriela ei lahkunud tema kõrvalt. Ta suri videvikus, suust verd välja ajades. Urubuud[1] lendlesid tema laiba kohal.

Siis nägi Clemente Gabrielat orvuna ja üksinda, hädas ja kurvana. Esmakordselt mõtles ta, et mõistab teda: ta oli ainult vaene tüdruk, peaaegu alles laps, keda oli vaja kaitsta. Ta astus neiu juurde ning kõneles pikalt oma plaanidest. Talle oli palju jutustatud sellest kakaopiirkonnast, kuhu nad

[1] Urubuu (portug. k. *urubu*) — lõunaameerika raisakull.

läksid. Ta teadis inimesi, kes olid lahkunud Cearást ainsagi krossita ja kes mõne aasta pärast tulid kodupaika vaatama, taskud raha täis. Seda tahtis temagi teha. Ta mõtles metsa raiuda — seda oli ju veel kohati olemas — kakaod istutada, oma maatüki hankida, tublisti raha teenida. Gabriela tulgu temaga kaasa ja kui kuskil sealkandis leidub preester, siis nad abielluvad. Gabriela raputas pead, nüüd ei naernud ta oma pilkavat naeru, vaid ütles ainult:

«Ma ei lähe metsa, Clemente.»

Veel mõned surid teel, nende laibad jäid maha, urubuudele toiduks. Kaatinga lõppes, algasid viljakad alad, hakkas vihma sadama. Gabriela heitis endiselt Clemente juurde, ohkas ja naeris, magas tema palja rinna vastas. Clemente muutus üha süngemaks, kõneles talle ühisest tulevikust, seletas selle paremusi, Gabriela ainult naeris ja raputas ikka jälle eitavalt pead. Ühel ööl lükkas Clemente ta järsu tõukega endast eemale:

«Sa ei armasta mind!»

Äkki ilmus teadmata kust neeger Fagundes, püss käes, silmad välkumas. Gabriela ütles:

«Pole midagi, Fagundes.»

Gabriela oli põrganud puu tüve vastu, mille juures nad lamasid. Fagundes laskis pea longu, läks minema. Gabriela naeris, Clementes paisus viha. Ta astus neiu juurde, haaras tal randmeist kinni, nii et Gabriela põõsastesse kukkus ja näo kriimustas:

«Ma tahaksin tappa sinu ja iseenda . . .»

«Miks?»

«Sa ei armasta mind.»

«Sa oled rumal . . .»

«Mis ma ometi pean tegema, mu jumal?»

«Ah, ära mõtle . . .» ütles Gabriela ja tõmbas ta enda ligi.

Nüüd, sellel viimasel rännakupäeval oli nõutu ja kirglikult armunud Clemente viimaks otsusele jõudnud: ta jääb Ilhéusesse, loobub oma kavatsustest, sest tähtis oli ainult see, et Gabriela tema kõrval oleks.

«Kui sa ei taha minna, siis otsin ma võimaluse Ilhéusesse jääda. Aga mul pole mingit ametit, ma ei oska muud kui maad harida . . .»

Ootamatu liigutusega võttis Gabriela tal käest kinni ja Clemente tundis end juba võitjana ning õnnelikuna.

«Ei, Clemente, ära jää. Milleks?»

«Milleks?»

«Sa tulid selleks, et raha teenida, kakaod kasvatada, ühel

päeval fazendeiroks saada. See meeldib sulle. Milleks Ilhéusesse jääda ja puudust kannatada?»

«Ainult selleks, et sind näha, selleks et me saaksime koos olla.»

«Ja kui me ei saa koos olla? Ei, parem mine sina oma teed, ja mina lähen oma. Võib-olla saame kunagi jälle kokku. Siis oled sa rikas mees, ei tunne mind äragi.»

Ta rääkis kõike seda rahulikult, nagu ei tähendaks koos veedetud ööd midagi, nagu oleksid nad ainult tuttavad.

«Aga Gabriela . . .»

Ta ei teadnud, mida vastata, ta unustas kõik põhjendused, ka kõik solvamised, unustas tahtmise teda peksta ja talle õpetada, et mehega ei naljatata. Ta suutis ainult lausuda:

«Sa ei armasta mind . . .»

«On hea, et me kokku saime, tee paistis lühem.»

«Sa ei taha tõesti, et ma jääksin?»

«Milleks? Et puudust tunda saada? Ei tasu vaeva. Sul on oma siht, püüa selle poole.»

«Ja missugune on sinu siht?»

«Ma ei taha metsa minna. Kõik muu on jumala käes.»

Clemente jäi vait. Valu lõhestas tema rinda, ta oleks tahtnud Gabriela tappa, oma elule lõpu teha, enne kui nad pärale jõuavad. Gabriela naeratas.

«Ära mõtle . . . Clemente.»

TEINE PEATÜKK

GLÓRIA ÜKSINDUS

(ja kuis ta õhkab oma aknal)

«Need mahajäänud ja harimatud mehed,
kes ei suuda mõista uut aega, progressi,
tsivilisatsiooni, ei või enam valitseda . . .»

(Ühest Doktori artiklist «Diário de Ilhéuses»)

GLÓRIA KAEBUS

Mu põues leegitseb tuli,
ah, tuli leegitseb põues
(kelle süütab ükskord see?).

Kolonel tegi mu rikkaks,
nii rikkaks, et hoia alt:
on rokokoostiilis mööbel,
et istuda mugavalt,
on puhtast siidist mu särk,
on valgest batistist pluus.
Ei mata ent ükski pihik,
olgu atlassist või siidist
või peenimastki batistist,
seda tuld, mis muudkui leegib
kesk üksindust minu põues.

Mul katteks on päevavari,
mul raiskamiseks on raha.
Käin kõige kallimas poes
ja oste teen arve peale.
Mul on kõik, mis eales tahan
ja mu põues leegib tuli.
Milleks kõik see, mis mul on,
kui puudub see, mis ma tahan!

Naised teevad, et mind ei näe,
mehed näevad mind juba kaugelt:
koloneli Glória olen,
fazendeiro armuke olen.
Valge on voodis lina,
tuld põues kannan mina.
Kesk voodiüksindust mul
hõõguvad, leegivad rinnad,
põlevad niuded, ja suu
janust on kuivanud, ah!
Olen Glória, koloneli oma,
tuld põues kannan mina

ja õhtuti katab lina
kesk voodiüksindust mind.

Vaatavad raugelt mu silmad,
lavendlist lõhnab mu rind,
mille sees leegitseb tuli.
Rüpest ma parem ei räägi,
aga see lõke, mis süütab,
kuuvalges üksindusöös
leekima lahvabki sealt,
Glória magusast rüpest.
Ma saladusest ei räägi,
ei räägi lõkkest, mis süütab.

Ah, siidiudemeis näoga
tudengit tahaksin ma.
Tahaksin sõjaväemundris
vahvat sõdurit ma.
Tahaksin armastust ainult,
et kustuks põues see tuli,
et üksindus ükskord kaoks.

Mu uks on avatud talle,
mu riiv on lükatud eest,
võtit mul polegi üldse.
Tule kustuta kord see leek,
tule sütti sellest tulest,
too armastust kas või raas —
seda heldelt vastu mult saad.
Tule mu voodisse kord.

Mu põues leegitseb tuli,
ah, tuli leegitseb põues
(kelle süütab ükskord see?).

KIUSATUSEST AKNAL

Glória maja asetses väljaku nurgal ja pärastlõunati tavatses Glória aknal röötsutada, lopsakaid rindu otsekui pakkuvalt möödakäijate pilkude ette seades. See pahandas kirikusse tulevaid vanapiigasid ja kutsus iga päev õhtuse palvuse ajal välja ühtesid ja neidsamu laitvaid märkusi:

«Et tal ka häbi ei olé . . .»

«Mehed patustavad tahtmatult. Juba üksi vaatamisega.»

«Poisikesedki kaotavad silmade süütuse . . .»

Karm Dorotéia, voorusliku neitsina üleni musta riietatud, söandas vagas nördimuses sosistada:

«Kolonel Coriolano oleks võinud oma armukesele kuskil kõrvalises tänavas maja üürida. Aga tema tuleb ja seab ta siia otse linna paremate perekondade silme alla. Otse meeste nina alla . . .»

«Kiriku lähedusse. See on jumalateotus . . .»

Baarist, mis pealelõunal kella viiest alates rahvast tungil täis oli, vahtisid mehed ahnelt Glória akent teispool väljakut. Sidunud ette sinise valgete täppidega kikilipsu, juuksed briljantiinist läikimas, põsed sisse langenud nagu tiisikushaigel kunagi, läks õpetaja Josué, pikk ja sirge («nagu üksik nukker eukalüpt,» kirjutas ta enda kohta ühes poeemis), värsiraamatut käes hoides üle väljaku ja sammus edasi mööda Glória-poolset kõnniteed. Väljaku kaugemas nurgas, keset väikest hoolitsetud aeda, kus kasvas teeroose ja valgeid liiliaid, seisis uus maja, jasmiinipõõsas värava kõrval; maja kuulus kolonel Melk Tavaresele ja põhjustas pikki ning ägedaid vaidlusi «Papelaria Modêlos». See oli moodsas stiilis maja — esimene, mille ehitas Mundinho Falcão poolt väljatellitud arhitekt, ja kohaliku intelligentsi arvamused selle kohta läksid lahku ning olid käimas lõputud vaidlused. Oma selgete, lihtsate joontega moodustas maja täieliku kontrasti raskepäraste kahekordsete hoonetega ja madalate koloniaalstiilis ehitustega.

Lillede eest aias hoolitses Melki ainuke tütar Malvina, nunnade kooli õpilane, kelle poole Josué õhkas. Unistavana, kaunimana kui lilled, põlvitas neiu nende keskel. Igal õhtul pärast õppetööd ja vältimatut vestlust «Papelaria Modêlos» tuli õpetaja väljakule jalutama, möödus korda kakskümmend

Malvina aiast, korda kakskümmend peatus tema pilk neiul tumma armuavaldusega. Nacibi baaris jälgisid alatised külastajad seda igapäevast palveränna kut ja tegid lõbusaid märkusi.

«Õpetaja on visa . . .»

«Tahab iseseisvaks saada, kakaoistanduse kätte võita, ilma et tarvitseks istutamisega vaeva näha.»

«Seal ta on jälle oma patukahetsuskäigul . . .» tavatsesid vanapiigad öelda, kui nägid õpetajat hingeldavana väljakule ilmuvat; nad tundsid talle kaasa, tundsid kaasa sellele kirglikule armastusele, mis vastamata jäi.

«Tüdruk on lihtsalt eputis, teeb ennast tähtsaks. Mis ta veel paremat tahab kui niisugune intelligentne noormees?»

«Aga vaene . . .»

«Raha pärast sõlmitud abielu ei too õnne. Nii hea, nii haritud noormees, kirjutab isegi luuletusi . . .»

Kirikule lähenedes aeglustas Josué oma tõtlikku sammu, võttis kübara peast, tervitas vanapiigasid sügava kummardusega.

«Nii hästi kasvatatud, nii peen noormees . . .»

«Aga nõrga rinnaga . . .»

«Doktor Plínio ütles, et tema kopsudel pole midagi viga. Ta on ainult säärane habras.»

«Tüdruk on pirts. Sellepärast et tal on ilus näolapp ja isal on raha. Ja noormees vaeseke on nii armunud . . .» Vanatüdruku kuivanud rinnast kerkis ohe.

Vanapiigade heatahtlikest märkustest ja baari külastajate ülekohtustest tähendustest saadetuna lähenes Josué Glória aknale. Selleks et näha Malvinat, ilusat ja külma Malvinat, käis ta siin igal õhtul aeglaste sammudega kakskümmend korda edasi-tagasi, värsiraamat käes. Aga möödumisel peatus tema romantiline pilk Glória lopsakail kõrgetel rindadel, mis puhkasid aknalaual nagu sinisel kandikul. Ja rindadelt tõusis pilk tõmmule näole, lihavaile aplaile huultele, silmadele, milles kiirgas alaline kutse. Josué unistavad silmad süttisid patuses, maises ihas ja tema kahvatu nägu lõi kuumalt õhetama. Ainult hetkeks, sest niipea kui ta oli halva kuulsusega aknast möödunud, ilmus ta silmadesse taas anumine ja meeleheide, tema nägu muutus veel kahvatumaks, — need silmad ja see nägu olid Malvina jaoks.

Endamisi kritiseeris ka õpetaja Josué rikka fazendeiro, kolonel Coriolano Ribeiro õnnetut ideed paigutada oma nii ahvatlev ja end nii avalikult pakkuv armuke elama São Sebastião väljakule, tänavasse, kus elasid paremad perekon-

nad, paari sammu kaugusele kolonel Melk Tavarese majast. Oleks ta elanud mõnes teises tänavas, kaugemal Malvina aiast, oleks ehk Josuégi mõnel pimedal ööl, kui kuu ei paistnud, riskeerinud minna sisse nõudma seda, mida tõotasid Glória kutsuvad silmad, tema poolavatud huuled.

«Näe, kuidas ta häbematu poissi vahib . . .»

Vanapiigad oma pikkades mustades kõrge kaelusega kleitides, mustad sallid õlgadel, näisid öölindudena, kes olid väikese kiriku esisele laskunud. Nad nägid, kuidas Glória pead pöörates Josuéd jälgis, kui see kolonel Melki maja ees kõndis.

«Ta on nii korralik noormees. Vaatab ainult Malvinat.»

«Ma tahan püha Sebastiani paluda,» ütles paks Quinquina, «et Malvina teda armastama hakkaks. Ma panen hästi suure küünla.»

«Ja mina teise . . .» toetas teda habras Florzinha, kes igas asjas õega ühel nõul oli.

Glória ohkas oma aknal, see oli peaaegu oie. Igatsus, kurbus, meelepaha segunesid selles ohkes, mis hääbus väljakul.

Tema rinnas paisus meelepaha kõigi meeste vastu. Nad olid arad ja silmakirjalikud. Kui väljak pärastlõunase kuumuse ajal tühjaks jäi, perekonnaelamute aknad suleti ja mõni mees üksinda Glória avatud aknast möödus, naeratas ta talle, anus temalt pilku, tervitas teda ilmse erutusega. Aga kui vaid keegi väljakul oli, kas või üksainus vanapiiga, või mees tuli kellegagi koos, siis pööras ta kohe näo ära, vaatas sihilikult teisele poole, otsekui oleks tal vastik näha Glóriat aknal, kõrged rinnad tikitud batistpluusist esile tungimas. Solvatud häbelikkuse ilmet näitasid isegi need, kes varem, üksinda möödudes olid talle meelitusi lausunud. Glória oleks tahtnud neile aknaga näkku lüüa, aga paraku ei jätkunud tal jõudu seda teha, sest ihahelk, mida ta meeste silmis hõõguvat nägi, oli kõik, mis talle tema üksinduses oli jäänud. Liiga vähe tema janu ja tema nälja jaoks. Aga kui ta neid aknaga tõukaks, kaotaks ta isegi need naeratused, need küünilised pilgud, need arad ja põgusad sõnad. Ilhéuses, kus abielunaised oma nelja seina vahel elasid, ainult kodu ja perekonna eest hoolitsesid, ei leidunud ühtki abielunaist, keda oleks nii hästi valvatud, kes oleks olnud nii ligipääsematu kui see armuke. Kolonel Coriolano oli mees, kes nalja ei mõistnud.

Teda kardeti nii väga, et ei julgetud vaest Glóriat teretadagi. Ainult Josué oli erinev. Kakskümmend korda igal õhtul süttis tema pilk, kui ta Glória aknast möödus, ja tuhmus

taas romantiliselt Malvina värava ees. Glória teadis õpetaja kirest ja ka tema mõistis hukka tütarlast, kes nii suure armastuse vastu ükskõikseks jäi. Ta nimetas teda võimatuks lollikeseks. Ehkki ta Josué kirest teadis, naeratas ta talle ikka niisama kutsuva ning tõotava naeratusega ja oli talle tänulik, et noormees iialgi, isegi kui Malvina oma uue maja värava juures õitsva jasmiinipõõsa all oli, temalt nägu ära ei pööranud. Ah, kui sel mehel ometi natuke rohkem julgust oleks ja ta südaöösi maja ust tõukaks, mille Glória lahti jättis... Kes teab? Äkki... Küllap ta siis paneks teda tolle uhke tütarlapse unustama.

Josué ei söandanud massiivset majaust avada. Keegi ei söandanud seda. Tunti hirmu vanapiigade terava keele ees, linna klatši ees, skandaali ees, aga peamiselt kolonel Coriolano Ribeiro ees. Kõik teadsid ju Juca ja Chiquinha lugu.

Tol päeval oli Josué tulnud märksa varem, siesta ajal, kui väljak tühi oli. Baaris istusid ainult mõned kaubareisijad ja Doktor ning Kapten, kes mängisid kabet. Et kolledžile riikliku kooli õiguste andmist pühitseda, oli Enoch õpilased pealelõunaks koju lasknud. Õpetaja Josué oli turul käinud, näinud rohkearvulise põgenejate salga saabumist «orjaturule», oli veidi aega «Papelaria Modêlos» peatunud ja jõi nüüd baaris kokteili ning ajas Nacibiga juttu:

«Suur hulk põgenikke. Põud laastab sertaanis.»

«Kas naisi on?» tundis Nacib huvi.

Õpetaja tahtis selle huvi põhjust teada:

«Teil on siis nii suur puudus naistest?»

«Ärge naljatage. Minu köögitüdruk läks ära, ma otsin uut. Vahel leidub nende põgenike hulgas mõni...»

«Seal on jah mõni naine. Aga nad näevad lihtsalt hirmsad välja: räbalais, määrdunud, justkui katkuhakatised...»

«Lähen pärastpoole sinna, vaatan, ehk leian mõne...»

Malvina ei ilmunud väravasse, Josué muutus kärsituks. Nacib teatas:

«Tütarlaps on rannaavenüül. Ta läks hiljuti mõnede kooliõdedega sinna...»

Josué maksis ära ja tõusis. Nacib seisis baari uksel ning vaatas talle järele, kui ta eemaldus — küll on vist hea end nii armununa tunda. Just siis, kui tüdruk vähe hoolib, on ta vahest veel ihaldatavam. Varem või hiljem lõpeb see abieluga... Glória ilmus aknale, Nacibi pilk muutus himuraks. Kui kolonel ta ühel päeval maha jätab, tuleb Ilhéuses ennenägematu tormijooks. Aga ega tema, Nacib, teda ka siis omale saa, rikkad kolonelid ei lase seda sündida... Kandi-

kud suupistete ja maiustustega olid lõpuks kohale jõudnud, aperitiivisõbrad võisid rahul olla. Ainult et tema ei või ju alati õdedele Dos Reisidele seda hingehinda maksta. Kui hiljem, õhtu poole külastajaid vähemaks jääb, läheb ta põgenike laagrisse. Kes teab, ehk on tal õnne ja ta leiab sealt köögitüdruku...

Äkki katkestasid pärastlõunase vaikuse karjed, paljude häälte segane kisa. Kapten peatus keset mängu, kabenupp käes. Nacib astus sammu ettepoole, kisa muutus valjemaks.

Neegripoiss Tuísca, kes õdede Dos Reiside valmistatud maiustusi müütas, tuli joostes rannaavenüü poolt, kandik pealael balansseerimas. Ta hüüdis midagi, polnud kuulda, mida nimelt. Kapten ja Doktor pöördusid uudishimulikult ümber, külastajad tõusid püsti. Nacib nägi Josuéd ja ühes temaga veel paari inimest kiirel sammul avenüü poole minevat. Viimaks kuuldi neegripoiss Tuísca sõnu:

«Kolonel Jesuíno tappis dona Sinházinha ja doktor Osmundo. Seal on kõik kohad verd täis...»

Kapten lükkas mängulaua eemale ja tõttas pooljoostes välja. Doktor järgnes talle. Kõhelnud hetke, sööstis Nacib neile järele.

JULMAST SEADUSEST

Teade kuritööst levis silmapilkselt kogu linnas. Unhão kingust kuni Conquista kinguni, elegantseis villades rannaavenüül ja Madude saare hurtsikuis, Pontalis ja Malhados, perekonnaelamuis ja avalikes majades, igal pool arutati juhtunut. Pealegi oli turupäev, linn täis maalt tulnud rahvast, alevike ja istanduste elanikke, kes kõik tahtsid midagi osta ja müüa. Magasinides, bakaalkaupade ärides, apteekides ja arstikabinettides, advokaadibüroodes, kakaoekspordi kontorites, São Jorge katedraalis ja São Sebastião kirikus oli ainsaks kõneaineks too mõrv.

Eelkõige muidugi baarides, kuhu kohe kogunes palju rahvast, niipea kui lugu teatavaks sai. Eriti baaris «Vesuuv», mis tragöödia paiga läheduses asetses. Hambaarsti maja, väikese bangalo ette mererannas kogunes uudishimulikke. Ukse ees seisev politseinik andis seletusi. Inimesed ümbritsesid jahmunud teenijat, pärisid üksikasju. Nunnade kooli õpilased jalutasid rõõmsas erutuses rannavenüül ja sosistasid omavahel salapäraselt. Õpetaja Josué kasutas juhust, et läheneda Malvinale, ta tuletas tütarlastele meelde kuulsaid

armastajapaare: Romeod ja Juliat, Heloïse'i ja Abélard'i[1], Dirceud ja Maríliat[2].

Ja lõpuks sattusid kõik need inimesed Nacibi baari, täitsid kõik lauad, hakkasid arutama ja vaidlema. Üksmeelselt andsid nad fazendeirole õiguse, vaese kauni Sinhàzinha kaitseks ei kostnud ühtki häält — isegi mitte mõnelt naiselt kirikuesisel. Kolonel Jesuíno oli jälle kord näidanud end kindla, resoluutse, julge ja ausa mehena, mida ta muide maa pärast peetud võitluste kestel juba küllaldaselt oli tõendanud. Nagu mäletati, olid paljud ristid kalmistul ja mäanteede ääres tekkinud tänu tema žagunssodele, kelle kuulsus polnud tänini kustunud. Kolonel Jesuíno polnud mitte ainult kasutanud žagunssosid, vaid oli neid ka komandanud säärastel kuulsaks saanud puhkudel, nagu taplus kadunud major Fortunato Pereira meestega Boa Morte teeristmel Ferradase ohtlikel teedel. Kolonel Jesuíno oli kartmatu ja kindla iseloomuga mees.

See Jesuíno Mendonça pärines Alagoases tuntud Mendonçade perekonnast ja oli tulnud Ilhéusesse juba noorena, tol ajal kui maa pärast võitlusi peeti. Ta oli selvat üles harinud ja istandusi rajanud, kaitstes, püss käes, oma õigust maa peale, tema valdused olid aina suurenenud ja tema nimi lugupeetavaks saanud. Ta oli abiellunud Sinhàzinha Guedesega, kohaliku iludusega vanast iljeuslaste perekonnast, kes oli pärast isa surma pärinud kookospalmisalu Olivença ümbruses. Mehest peaaegu kakskümmend aastat noorem, väga ilus, järjekindel riide- ja jalanõudekaupluste külastaja, agar São Sebastião kiriku pidustuste organiseerija ja muide kaugelt sugulane Doktoriga, elas Sinhàzinha pikki aegu fazendas ja polnud kõigi nende abieluaastate kestel linna rohkearvulistele keelepeksjatele andnud mingit põhjust tagarääkimiseks. Ja nüüd äkki, sellel säraval päikesepaistelisel päeval, rahulikul siestatunnil oli kolonel Jesuíno Mendonça tühjendanud revolvri abikaasa ja armukese pihta, tekitades ärevust kogu linnas, viies selle tagasi kaugesse verevalamiste õhkkonda, pannes isegi Nacibi oma raske köögitüdrukuprobleemi unustama. Kapten ja Doktor unustasid samuti oma poliitilised mured ja isegi kolonel Ramiro Bastos lakkas mõtlemast Mundinho Falcão'le, kui ta õnnetusest teada sai. Uudis levis välgukiirusel ja lugupidamine ning imetlus, mis juba

[1] Pierre Abélard (1079—1142) — prantsuse teoloog ja filosoof-skolastik, kuulus oma traagilise armusuhte tõttu Heloïse'iga.

[2] Dirceu ja Marília — Brasiilias populaarsed romantilised kangelased.

fazendeiro kõhna ning süngevõitu kogu ümbritsesid, kasvasid veelgi. Sest nii oli Ilhéuses kombeks: petetud abielumehe au sai ainult verega puhtaks pesta.

Nii oli kombeks. Siin maal, kus alles hiljuti kostis sagedaste võitluste kära, kus teed eeslikaravanidele ja isegi veoautodele rajati sinna, kuhu žagunssod olid tihnikuisse raiunud rajad, mida tähistasid langenute mälestuseks püstitatud ristid, maal, kus inimese elul polnud suurt väärtust, ei tuntud naise truudusetuse eest muud karistust kui surm. See oli vana seadus, pärines kakaoajastu algaastaist, see polnud kuskil kirja pandud, ei kuulunud ühessegi koodeksisse, ent oli siiski kõige vääramatum kõigist seadustest, ja vandekohus, mis tapja saatuse üle otsustama kogunes, kinnitas seda üksmeelselt, otsekui tunnistades seda kõrgemaks kirjutatud seadusest, mis käskis süüdi mõista igaühe, kes oma ligimese tappis.

Hoolimata sellest, et viimasel ajal konkureeris siin kolm kohalikku kino, et klubi «Progress» korraldas balle ja tantsuõhtuid, et pühapäeviti oli jalgpallivõistlusi, et peeti loenguid — Bahiast ja koguni Riost tuli literaate Ilhéusesse, et teenida mõni milreis sellel harimatul ja rikkal maal —, kõigest sellest hoolimata olid kaks korda aastas toimuvad vandekohtuistungid ikka veel linna kõige elevusrikkamaks ja külastatavamaks meelelahutuseks. Ilhéuses oli kuulsaid advokaate, nagu Ezequiel Prado ja Maurício Caires ning kaikuva häälega eraadvokaat João Peixoto. Need olid tunnustatud kõnemehed, väljapaistvad oraatorid, kes publiku preestrite pooldaja, Püha Jorge vennaskonna esimees, oli värisema ja nutma panid. Maurício Caires, suur kiriku ja ületamatu piibli tsiteerimise alal. Enne õigusteaduskonda astumist oli ta õppinud seminaris, armastas tarvitada ladinakeelseid ütlusi ja mõned pidasid teda niisama suureks õpetlaseks kui Doktorit. Vandekohtus kestsid kõneduellid tundide kaupa, iga väide kutsus välja vastuväite, iga märkus vastumärkuse, nii jätkus see vahel koiduni. Need istungid olid kujunenud tähtsaimateks sündmusteks Ilhéuse vaimuelus.

Veeti kihla suurte summade peale — kas mõistetakse kohtualune õigeks või süüdi. Iljeuslased armastasid mängu ja kasutasid selleks iga võimalust. Mõnikord, nüüd juba harva, andis vandekohtu otsus põhjust tulevahetusteks ja uuteks tapmisteks. Kolonel Pedro Brandão näiteks tapeti munitsipaliteedihoone trepil pärast seda, kui vandekohus oli ta õigeks mõistnud. Kolonel ja tema žagunssod olid metsikul kombel tapnud Chico Martinsi ja selle poeg mõistis nüüd oma käega kohut.

Aga kui vandekohus abielurikkumise pärast toimepandud tapmise asja arutama kogunes, ei sõlmitud ühtki kihlvedu: kõik teadsid, et vältimatuks ja õiglaseks tulemuseks on teotatud abikaasa üksmeelne õigeksmõistmine. Kohtusse mindi ainult selleks, et prokuröri ja kaitsjate kõnesid kuulata, ning samuti lootuses pikantseid ja koomilisi üksikasju teada saada; kohtuliku asjaajamise ning seadusemeeste targutuste vastu ei tuntud huvi. Tapja süüdimõistmist ei tulnud iial ette, see oleks maa selle seaduse vastu käinud, mis käskis abielumehe teotatud au verega puhtaks pesta.

Sinhàzinha ja hambaarsti tragöödia kutsus välja rohkeid arutlusi ja ägedaid vaidlusi. Juhtunut esitati erinevais versioonides, lahkuminevate üksikasjadega, aga ühes punktis olid kõik üksmeelsed: kolonelile anti õigus, tema mehelikku tegu kiideti.

MUSTADEST SUKKADEST

Turupäeval käis baaris «Vesuuv» alati tavalisest rohkem rahvast, aga sel mõrvapäeval tuli külastajaid juba üle igasuguse normi, valitses peaaegu pidulik elevus. Peale harilike aperitiivisõprade, peale turuliste, ilmus loendamatul hulgal teisi, et uudiseid kuulda ja neid arutada. Nad käisid rannas hambaarsti maja silmitsemas, jäid siis baaris ankrusse.

«Kes oleks seda arvata võinud! Ta oli ju ilmast ilma kirikus . . .»

Nacib oli laudade ümber agarasti ametis, ergutas teenijaid ja kaalutles mõttes sissetulekute suurust. Iga päev üks säärane väike roim — ja ta võib endale varsti kakaoistanduse osta, millest on nii palju unistanud.

Mundinho Falcão, kes oli määranud Clóvis Costaga «Vesuuvis» kokkusaamise, sattus kohe päeva suursündmust käsitlevate arutluste keskele. Ta naeratas ükskõikselt, tundes huvi ainult oma poliitiliste projektide vastu, millele oli juba ihu ja hingega andunud. Niisugune ta oli: otsustanud midagi ette võtta, ei saanud ta enne rahu, kui asi oli teostatud. Doktor ja Kapten aga näisid olevat unustanud kõik peale mõrva, nagu poleks hommikust jutuajamist nende vahel olnudki. Mundinho kahetses ainult hambaarsti surma, kes oli tema naabriks rannaavenüül ja üheks tema vähestest kaaslastest merekümbluses, mida tol ajal Ilhéuses peaaegu skandaalseks peeti. Doktor, kelle ägeda temperamendiga see tragöödiaõhkkond sobis, meenutas Sinhàzinha puhul Ofenísiat, keisri armsamat:

«Dona Sinhàzinha oli Ávilate sugulane. See on romantiliste naiste perekond. Ta oli vist pärinud oma sugulase saatuse, tema kutsumuse õnnetuse jaoks.»

«Mis Ofenísia? Kes see on?» tundis huvi ärimees Rio do Braçost, kes oli Ilhéusesse turule tulnud ja tahtis kõige suurema ning täielikuma valiku üksikasju mõrva kohta koju kaasa viia.

«Üks minu esiemasid, kelle saatuslik ilu inspireeris luuletaja Teodoro de Castrot ja äratas Dom Pedro II kirgliku armastuse. Ta suri kurvastusse selle üle, et ei saanud temaga kaasa minna.»

«Kuhu?»

«Noh, kuhu . . .» naljatas João Fulgêncio. «Eks voodisse, kuhu siis mujale . . .»

Doktor seletas:

«Oukonda. Ta oli valmis keisri armukeseks hakkama, vend pidi ta seitsme luku taha panema. Vend, kolonel Luís Antônio D'Ávila, kes võttis osa sõjast Paraguaiga. Ofenísia suri kurvastusse. Dona Sinhàzinha soontes voolas Ofenísia veri, see Ávilate veri, millele on määratud traagiline saatus!»

Ilmus lõõtsutav Nhô-Galo, pahvatas laudkonnale uudise:

«Oli anonüümkiri. Jesuíno sai selle fazendas.»

«Kes võis selle kirjutada?»

Kõik jäid vaikides mõtisklema. Mundinho kasutas seda, et Kaptenilt tasakesi küsida:

«Ja Clóvis Costa? Kas rääkisite temaga?»

«Ta kirjutas parajasti sõnumit mõrvast. Lükkas isegi lehe ilmumise edasi. Me leppisime kokku täna õhtuks, tema juures kodus.»

«Siis ma lähen ära . . .»

«Ära? Kui on juhtunud niisugune lugu?»

«Ma pole siit inimesi, mu kallis . . .» naeris eksportöör.

Nii suur ükskõiksus säärase haruldase, mahlaka pala vastu põhjustas üldist hämmastust. Mundinho läks üle väljaku, kohtas rühma nunnade kooli õpilasi, kes tulid õpetaja Josué saatel. Eksportööri lähenemisel lõid Malvina silmad särama, tema suu naeratas, ta kohendas kleiti. Õnnelikuna, et ta Malvina seltskonnas viibib, õnnitles Josué Mundinhot veel kord kolledžile õiguste saavutamise eest:

«Ilhéus võlgneb teile tänu ka selle heateo eest . . .»

«Ah mis! Tühi asi . . .» Mundinho näis printsina, kes võis nagu käisest puistata heategusid, aadlitiitleid, raha, heldelt osutada armulikku soosingut.

«Ja mida arvate teie mõrvast, senjoor?» küsis Iracema,

temperamentne brünett, kes oma flirtimisega kodu õuevärav oli juba linnarahvale kõneainet andnud.

Malvina astus ettepoole, teda huvitas vastus. Mundinho lahutas käsi:

«Alati on kurb ilusa naise surmast kuulda. Eriti nii hirmsast surmast. Ilus naine on püha.»

«Aga ta pettis oma abikaasat,» süüdistas Celestina, alles nii noor ja juba nii vanapiigalik.

«Kui valida surma ja armastuse vahel, eelistan ma armastust . . .»

«Te kirjutate ka luuletusi, senjoor?» naeratas Malvina.

«Kes? Mina? Ei, senjoriita, mul pole seda annet. Meie õpetaja siin on luuletaja.»

«Ma arvasin. See, mis te ütlesite, meenutab luuletust . . .»

«Kahtlemata kaunis lause,» toetas Josué.

Esmakordselt pööras Mundinho tähelepanu Malvinale. Ilus tüdruk, ja vaatab teda ainiti oma sügavate ning salapäraste silmadega.

«Te räägite nii sellepärast, et olete vallaline,» ütles Celestina rõhuga.

«Ja kas senjoriita pole seda samuti?»

Kõik hakkasid naerma. Mundinho jättis hüvasti. Malvina silmad jälgisid teda mõtliku pilguga. Iracema naeris peaaegu häbematult:

«See seu Mundinho . . .» Ja kui eksportöör oma maja suunas eemaldus: «Ilus poiss!»

Baaris kummardus Ari Santos — kes kirjutas «Diário de Ilhéuse» päevauudiste nurgas Ariosto nime all, töötas ühes ekspordifirmas ja oli Rui Barbosa ühingu esimees — üle laua ja sosistas:

«Ta oli alasti . . .»

«Täitsa alasti?»

«Päris ihualasti?» See oli Kapteni himukas hääl.

«Päris alasti . . . Ainult mustad sukad olid jalas.»

«Mustad?» oli Nhô-Galo nördinud.

«Mustad sukad, oo!» laksutas Kapten keelt.

«Kõlvatu . . .» lausus Maurício Caires hukkamõistvalt.

«See pidi ilus olema.» Araablane Nacib, kes siinsamas seisis, nägi äkki enda ees dona Sinhàzinhat alasti, mustad sukad jalas. Ta ohkas.

Üksikasjad said hiljem kohtuprotokollidest teatavaks. Kahtlemata väga hea hambaarst Osmundo Pimentel pärines pealinnast, oli sündinud ja kasvanud Bahias, kust oli pärast diplomi saamist mõne kuu eest Ilhéusesse tulnud, veedeldud

rikka ja õitsva piirkonna kuulsusest. Ta oli siin hästi kodunenud. Oli endale mererannas tolle bangalo üürinud ja seal tänavapoolses toas kabineti sisse seadnud, nii et möödaminejad võisid kella kümnest kaheteistkümneni ja kella kolmest kuueni näha läbi suure akna uut, metallist läikivat, jaapani päritoluga hambaarstitooli ja elegantset hambaarsti oma valges kitlis patsientide hammaste kallal töötamas. Isa oli talle kabineti jaoks raha andnud ja alguses iga kuu teatava summa väljaminekute katteks saatnud — ta oli soliidne ärimees Bahias, pidas kauplust Chile tänavas. Kabinet oli sisse seatud tänavapoolses ruumis, aga fazendeiro leidis oma abikaasa magamistoas ilma riieteta, ainult — nagu jutustas Ari ja nagu selgus kohtuprotokollidest — kõlvatud mustad sukad jalas. Mis puutub doktor Osmundo Pimenteli, siis tema oli täiesti paljajalu, ilma mingit värvi sokkideta ja ühegi muu riietusesemeta, mis oleks tema uhket võidutsevat noorust katnud. Fazendeiro tulistas vääramatu käega kaks korda kumbagi armastajat. Ta oli kuulus osava laskurina, kes oli harjunud pimedail teedel öistes taplustes ja varitsustes märki tabama.

Baar oli rahvast täis ja Nacibil palju tegemist. Chico Moleza ja Bico-Fino ruttasid ühe laua juurest teise juurde, teenisid külastajaid ja püüdsid aeg-ajalt tabada mõne üksikasja vestlustest. Neegripoiss Tuísca oli neile abiks, mõtiskledes ise murelikult, kes küll tasub talle hambaarsti nädalaarve maiustuste eest — ta oli mehele iga päev maisi- ja aipimipirukat[1] ning samuti maniokikuskussi koju viinud. Nacib heitis aeg-ajalt pilgu üle täiskiilutud baari ja kui ta nägi, et õdede Dos Reiside saadetud kandikud maiustuste ja suupistetega olid juba tühjaks söödud, kirus ta endamisi vana Filomenat. Just seesugusel päeval, kus oli nii palju uudiseid ja nii suuri sündmusi, oli ta heaks arvanud ära minna ning tema, Nacib, ilma köögitüdrukuta jätta! Araablane käis ühe laua juurest teise juurde, võttis osa vestlustest, jõi sõpradega kaasa, aga ei saanud siiski nii täielikult ja nii suure mõnuga pühenduda arutlustele tragöödia üksikasjade kohta, nagu ta oleks soovinud ja kahtlemata oleks teinudki, kui teda poleks vaevanud mure köögitüdruku pärast. Mitte iga päev ei juhtunud ju säherdusi lugusid nagu see, kus oli keelatud armastust ja verist kättemaksu ja nii ahvatlevaid üksikasju nagu mustad sukad — jumaluke! Ja tema oli sunnitud varsti siit lahkuma, et minna otsima köögitüdrukut «orjaturule» saabunud põgenike hulgast.

[1] Aipim — magus maniokk.

Parandamatu laiskvorst Chico Moleza möödus klaasside ja pudelitega, kõrvad kikkis, järjest peatudes, et kuulatada. Nacib kiirustas teda:

«Liiguta ennast, va laiskelajas . . .»

Chico peatus laudade juures, temagi oli inimene, temagi tahtis uudiseid kuulda, mustadest sukkadest teada saada!

«Ülipeened välismaa sukad, mu kallis . . .» Ari Santos lisas üksikasju. «Ilhéuses niisugust kaupa ei ole.»

«Kahtlemata tellis hambaarst need Bahiast. Isa kauplusest.»

«Kus lugu!» Kolonel Manuel dos Onçasel kukkus hämmastusest suu lahti. «Mis siin maailmas kõik juhtub . . .»

«Nad olid teineteise kaisus, kui Jesuíno sisse tuli. Nad ei kuulnud.»

«Aga teenija karjatas ju, kui ta Jesuínot nägi . . .»

«Niisugusel silmapilgul ei kuule midagi . . .» ütles Kapten.

«Hästi tehtud! Kolonel mõistis kohut . . .»

Maurício näis end juba nagu kohtus tundvat:

«Ta tegi seda, mida niisugusel juhtumil oleks teinud igaüks meist. Ta toimis nagu korralik mees: ta polnud sarvekandjaks sündinud, ja et on olemas üksainus viis sarvi maha võtta, siis kasutas ta seda.»

Vestlus muutus üldiseks, kandus ühest lauast teise, aga selles kärarikkas kogus, kuhu kuulus linna tähtsamaid isikuid, ei tõusnud ühtki häält Sinhàzinha leegitsema löönud küpse naiseiha kaitseks, keegi ei püüdnud mõista, kuidas kolmkümmend viis aastat uinunud himud olid hambaarsti meelituste mõjul äkki ärganud ja sädemeid pilduvaks kireks muutunud. Oli mõjunud hambaarsti meelitav kõne, tema lainelised kiharad, tema suured silmad, mis olid kurvad nagu nooltest läbistatud pühal Sebastianil baari läheduses väljakul asuva väikese kiriku peaaltaril. Ari Santos, kes oli olnud hambaarsti kaaslaseks Rui Barbosa ühingu kirjanduslikel koosolekutel, kus pühapäevahommikuti kitsamale auditooriumile luuletusi deklameeriti ja proosapalu loeti, jutustas, kuidas kõik oli alanud: esiteks oli dona Sinhàzinha leidnud, et Osmundo sarnaneb püha Sebastianiga, pühakuga, kelle poole tema palvetas, — täpipealt needsamad silmad.

«Kõik tuleb sellest suurest kirikuskäimisest . . .» seletas Nhô-Galo, tuntud kirikuvastane.

«Just nimelt . . .» oli kolonel Ribeirinho temaga ühel nõul. «See pole õige, et abielunaine alatasa preestri kuuehõlmast kinni hoiab . . .»

Sinhàzinhal oli kolm hammast plombeerida ja jaapani päritoluga puurimisaparaadi sumina saatel kostis tema kõrvu

hambaarsti mesine hääl, tema ilusad sõnad ja võrdlused otsekui luuletustes . . .

«Tal oli luulesoont,» kinnitas Doktor. «Kord deklameeris ta mulle mõned imeilusad sonetid. Oivalised riimid, mis vääriksid Olavo Bilac'i.[1]»

Hambaarst, Sinhàzinhast kaksteistkümmend aastat noorem, erines ju nii väga karmist ja süngest abikaasast, kes oma kakskümmend aastat naisest vanem oli! Ja need anuvad püha Sebastiani silmad . . . Mu jumal! Milline naine suudaks vastu panna, eriti täies jõus olev naine, kelle vana abikaasa elab tavaliselt istanduses, on oma naisest tüdinud, ajab fazendas kõiki noori kabrošasid taga, on jõhkra käitumisega, ja pealegi kui sel naisel pole lapsi, kellele mõtelda ja kelle eest hoolitseda. Kuidas vastu panna?

«Ärge tulge mul seda häbitut kaitsma, kallis senjoor Ari Santos . . .» katkestas teda Maurício Caires. «Aus naine on vallutamatu kindlus.»

«Veri on süüdi . . .» ütles Doktor õudse häälega, otsekui mingi igavese needuse koorma all. «Ávilate, Ofenísia hirmus veri . . .»

«Ja teie leiate, et kõiges on süüdi veri . . . Tahate võrrelda platoonilist armulugu, mis ei läinud kaugemale pilkudest ja millel polnud mingeid tagajärgi, selle räpase orgiaga. Võrrelda süütut aadlineiut bakandiga, meie tarka keisrit, vooruslikkuse eeskuju, selle liiderliku hambaarstiga . . .»

«Kes võrdleb? Ma räägin ainult pärivusest, minu perekonna verest . . .»

«Ma ei kaitse kedagi,» kinnitas Ari, «ma ainult jutustan . . . Sinhàzinha ei käinud enam kirikupidustustel, vaid klubi «Progress» tantsuõhtutel . . .»

«See klubi on üks kommete laostamise tegureid . . .» katkestas Maurício.

«. . . ja jätkas ravi, aga nüüd juba ilma puurmasinata ja mitte enam metallist sätendavas arstitoolis, vaid magamistoa mustast puust voodis.»

Chico Moleza oli seisma jäänud, pudel ja klaas käes, ning kuulas ahnelt üksikasju, noorukisilmad pärani, suugi rumalas naeratuses avakil. Ari Santos lõpetas lausega, mis näis talle lapidaarne:

«Ja niiviisi teeb saatus ausa, uskliku ja ujeda senjoora tragöödia kangelannaks . . .»

---

[1] Olavo Braz Martins dos Guimarães Bilac (1865—1918) — tuntud brasiilia luuletaja, prosaist ja oraator.

«Kangelannaks? Ärge tulge mulle oma literatuuriga. Ärge püüdke seda patust õigustada. Kuhu me niiviisi jõuaksime?» Maurício tõstis ähvardava žestiga käe. «Kõige selle põhjuseks on kommete mandumine, mis meie maal levib: igal pool aina ballid ja tantsuõhtud, aina peod, flirt kinode pimeduses. Kino õpetab, kuidas abikaasasid petta, soodustab kõlbluse langust.»

«Noh, senjoor, ärge süüdistage kino ega balle. Juba enne kui see kõik olemas oli, petsid naised oma mehi. Sellele kombele pani alguse Eeva oma maoga . . .» naeris João Fulgêncio.

Kapten toetas teda. Advokaat nägi viirastusi. Ka tema, Kapten, ei õigustanud abielunaist, kes oma kohused unustas. See aga ei tähendanud veel kaugeltki seda, et pidi süüdistama klubi «Progress», kinosid . . . Miks ei süüdistanud advokaat mõningaid abielumehi, kes oma naistest ei hoolinud, kohtlesid neid nagu teenijaid, sellal kui kinkisid kõike — ehteid ja parfüüme, kalleid ja toredaid riideid — oma armukestele, prostituutidele, keda nad ülal pidasid, või mulatineiudele, kellele nad maju üürisid? Tarvitses vaadata vaid siiasamasse väljakule: Glória elab toreduses, riietub paremini kui iga senjoora — kas peaks kolonel Coriolano oma abikaasa peale nii palju raiskama?

«See on ju vana vare . . .»

«Ma ei kõnele temast, vaid sellest, mis üldse toimub. On lugu nii või ei ole?»

«Abielunaine peab oma kodus elama, lapsi kasvatama, mehe ja perekonna eest hoolitsema . . .»

«Ja armukesed on selleks, et raha läbi lasta?»

«Mina ei leia, et hambaarst nii suur süüdlane oleks. Lõpuks . . .» segas João Fulgêncio end vaidlusse — kohalviibivad fazendeirod võisid Kapteni nördinud sõnu halvas mõttes tõlgendada.

«Hambaarst oli poissmees, noor, tema süda oli vaba; kui naine leidis teda püha Sebastianiga sarnanevat, mis süüd oli siis temal selles, ta polnud ju isegi mitte katoliiklane, vaid nemad Diógenesega olid ainukesed protestandid linnas . . .»

«Ta polnud katoliiklanegi, senjoor Maurício.»

«Miks ei mõtelnud ta, enne kui abielunaisega voodisse heitis, tema mehe määrimata aule?» küsis advokaat.

«Naine on kiusatus, see on kurat, kes meil pea segi ajab.»

«Ja teie arvate, et naine viskus niisama, heast peast, tema käte vahele? Et mees ei teinud midagi, oli süütu?»

Publikut kütkestas vaidlus kahe lugupeetud intelligendi vahel, neist kahest käitus advokaat pidulikult ja agressiivselt, esines fanaatilise moraalikaitsjana, João Fulgêncio aga oli heasüdamlik ja lõbus, armastas naljatada ja ironiseerida, ilal ei võinud teada, millal ta tõsiselt räägib. Nacibile meeldis pööraselt säärast vaidlust kuulata. Pealegi olid siin ja võisid osa võtta ka Doktor, Kapten, Nhô-Galo, Ari Santos . . .

Ei, João Fulgêncio arvates poleks Sinhàzinha sellega hakkama saanud, et nii, asja ees, teist taga, hambaarsti käte vahele viskuda. Täiesti võimalik, et mees rääkis talle mesikeelseid sõnu. Aga, küsis ta, kas polnud hea hambaarsti esimene kohus meelitada pisut naispatsiente, kes arstiriistade, puuri ja kohutava tooli ees hirmu tundsid? Osmundo oli hea hambaarst, paremaid Ilhéuses, kes seda eitaks? Ja kes eitaks sedagi, et hambaarstid hirmu tekitavad? Armastusväärsed sõnad pidid vastava õhkkonna looma, hirmu peletama, usaldust sisendama.

«Hambaarsti kohuseks on hambaid ravida, mu sõber, mitte ilusatele naispatsientidele luuletusi lugeda. Mina kinnitan ikka ja ikka uuesti, et need mandunud maade kõlvatud kombed kipuvad meilgi võimust võtma . . . Ilhéuse seltskonda hakkab imbuma mürk, või õigemini, laostav räpp . . .»

«See on progress, senjoor.»

«Mina nimetan seda progressi ebamoraalsuseks . . .» Ta vaatas raevuka pilguga baaris ringi. Chico Moleza koguni võpatas.

Kostis Nhô-Galo ninahääl:

«Missugustest kommetest te räägite, senjoor? Ballidest, kinost . . . Aga mina elan siin juba üle kahekümne aasta ja tean, et Ilhéuses oli alati kabareesid, joomist, mängukirge, kergemeelseid naisi . . . See pole tänapäeval tekkinud, seda on alati olnud.»

«Need on meeste lõbustused. Mitte et ma kõike seda heaks kiidaksin, aga igatahes ei puuduta see perekonda niivõrd kui need klubid, kus noored neiud ja daamid tantsimas käivad, unustades perekondlikud kohustused. Kino on kõlvatuse kool . . .»

Nüüd esitas Kapten teise küsimuse, mis samuti ausse puutus: kuidas võis mees tagasi lükata ilusa naise, kes leidis teda pühakuga sarnanevat ja tema sõnadest kütkestatuna, tema mustadé kiharate lõhnast uimastatuna, tema käte vahele langes, hambad küll plombeeritud, ent süda jäädavalt haavatud? Mehel on ka oma meheau. Kapteni arvates oli hambaarst rohkem ohver kui süüdlane, kes vääris pigem kaastundmust kui hukkamõistu.

«Mida oleksite teie, seu Maurício, teinud, kui dona Sinhàzinha nii, nagu ta jumala poolt loodud oli, ihualasti ja mustad sukad jalas, teie kaenlasse oleks viskunud? Oleksite välja jooksnud ja appi hüüdnud?»

Mõned pealtkuulajad — araablane Nacib, kolonel Ribeirinho, isegi kolonel Manuel das Onças oma hallide juustega — kaalusid küsimust ja leidsid, et sellele on võimatu vastata. Nad kõik olid dona Sinhàzinhat tundnud, olid näinud teda mustas kinnises kleidis, tõsise ning keskendatud ilmega üle väljaku tulevat, et kirikusse minna... Chico Moleza, unustanud külastajate teenimise, ohkas kujutluse ees, kuidas alasti dona Sinhàzinha tema käte vahele viskub. Sel hetkel äratas teda Nacib.

«Tööle, tööle, poiss. Mis niisugune asi tähendab?»

Advokaat Maurício tundis end juba vandekohtus olevat.

«*Vade retro.*[1]»

Hambaarst polnud see süütu noormees, kellena teda kirjeldas Kapten (keda advokaat peaaegu oleks lugupeetud kolleegiks tituleerinud). Aga et talle vastata, otsis ta piiblist, tollest raamatute raamatust näitena Joosepi...

«Missugune Joosep?»

«Too, keda ahvatles vaarao naine...»

«See tüüp oli tõlplane...» naeris Nhô-Galo.

Maurício heitis maksuameti töötajale ähvardava pilgu:

«Säherdused naljad ei sobi kõnesoleva asja tõsidusega. See Osmundo polnud mingi süütus. Hea hambaarst võis ta olla, aga ühtlasi oli ta ohuks Ilhéuse kodudele...»

Ja ta kirjeldas teda, nagu seisaks ta kohtuniku ja vandemeeste ees: hambaarst oskas kenasti kõnelda ja ilusti riietuda — aga milleks kogu see elegants linnas, kus fazendeirod ratsapükstes ja säärsaabastes ringi käisid? Kas polnud juba see kommete laostumise tõenduseks, moraalse laostumise põhjuseks? Varsti pärast tema saabumist Ilhéusesse oli ilmsiks tulnud, et ta suurepäraselt argentiina tangot tantsib. Ah seda klubi küll, kus poisid ja tüdrukud ja abielunaised laupäeviti ja pühapäeviti tantsus keerlesid... «Progressi» asemel oleks teda õigem «Nühkimise Klubiks» nimetada... Seal kadusid häbelikkus ja tagasihoidlikkus... Kaheksa kuu kestel, mis Osmundo Ilhéuses elas, flirtis ta poole tosina kõige ilusama vallalise neiuga, kergelt nagu liblikas ühe juurest teise juurde hõljudes. Sest pruudiealised neiud ei huvitanud teda, ta tahtis suhet abielunaisega, et tasuta pidutseda võõra laua ääres. Üks neid paljusid kelme, keda nüüd

[1] Lühend ütlusest *vade retro, satana* — tagane minust, saatan (lad. k.).

Ilhéuse tänavaile siginema hakkab. Advokaat köhatas, noogutas pead, otsekui tänades aplausi eest, mis kohtus poleks ära jäänud, kohtuniku korduvaist keeldudest hoolimata.

Ka baaris ei jäänud heakskiit tulemata:

«Hästi öeldud...» toetas kõnelejat fazendeiro Manuel das Onças.

«Kahtlemata, nii see on...» ütles Ribeirinho. «Jesuíno andis head eeskuju, talitas nagu vaja.»

«Ma ei eita seda,» sõnas Kapten. «Aga fakt on see, et teie, senjoor Maurício, olete progressi vastu, nagu paljud teisedki.»

«Mis ajast peale tähendab progress häbitust?»

«Olete, jah, vastu, ja ärge tulge mulle nende juttudega häbitusest linnas, mis on täis kabareesid ja langenud naisi. Kus igal rikkal mehel on oma armuke. Te olete kino, seltskondliku klubi, isegi perekondlike pidustuste vastu. Teie tahate sulgeda naised koduseinte vahele, kööki...»

«Kodu on voorusliku naise kants.»

«Enda kohta võin öelda, et mul pole midagi kõige selle vastu,» seletas kolonel Manuel das Onças. «Mulle pakub isegi lõbu minna meelelahutuseks kinno mõnd koomilist filmi vaatama. Jalgu viibutada, ei, seda küll mitte — ma pole enam selles eas. Aga see kõik on üks asi, ja hoopis teine asi on arvata, et abielunaisel on õigus oma meest petta.»

«Kes seda ütleb? Kes nõustub sellega?»

Isegi Kapten, kogenud inimene, kes oli elanud Rios ja paljusid Ilhéuse kombeid hukka mõistis, isegi tema ei leidnud endas mehisust otseselt julma seaduse vastu välja astuda. Seaduse vastu, mis oli nii julm ja karm, et vaene doktor Felismino, arst, kes oli mõni aasta tagasi Ilhéusesse tulnud ja siin kliiniku avanud, polnud saanud edasi töötada pärast seda, kui oli avastanud oma abikaasa Rita armuvahekorra agronoom Raul Limaga ja loovutanud ta armukesele. Doktor oli muide õnnelik ootamatu juhuse üle vabaneda talumatust naisest, kellega oli abiellunud, ilma et isegi oleks teadnud, miks. Vaid harva oli ta säärast rahuldust tundnud, nagu sel hetkel, kui ta abielurikkumise avastas: agronoom, kes tema kavatsustest eksis, pani poolpaljana jooksu mööda Ilhéuse tänavaid. Felismino arvates polnud paremat, täielikumat ja hirmsamat kättemaksu kui see, et panna armukese õlgadele vastutus Rita meeletu pillamise, tema toredusearmastuse eest, tema talumatu türannia. Kuid Ilhéusel polnud nii palju huumorimeelt, keegi ei mõistnud teda, teda arvati küüni-

kuks, araks ja kõlvatuks inimeseks, ta kaotas kõik oma patsiendid, mõni mees keeldus talle isegi kätt andmast, teda hakati pilkavalt «kohihärjaks» kutsuma. Tal polnud teist teed kui jäädavalt lahkuda.

ARMUKESTE KOHTA KÄIVAST SEADUSEST

Tol päeval meenutati baaris, kus valitses peaaegu pidulik elevus, veel palju lugusid peale doktor Felismino nukra seikluse. Hirmuäratavaid lugusid armastusest ja truudusetusest ning kohutavast kättemaksust. Ja et läheduses nukrutses oma aknal üksildane Glória, sellal kui tema teenija mererannas rahva hulgas liikus ja isegi baari uudiseid tuli koguma, siis oli täiesti loomulik, et kellelegi meenus kuulsaks saanud lugu Juca Vianast ja Chiquinhast. Muidugi polnud too sündmus võrreldav tänasega: kolonelid rakendasid surmanuhtlust ainult abikaasa truudusemurdmisel. Armuke ei väärinud seda. Nõnda mõtles ka kolonel Coriolano Ribeiro.

Kui mõni kolonel teada sai, et teda petab naine, keda ta ülal peab — kas sel viisil, et maksis tema toa, söögi ja mugavuste eest kuskil prostituutide majas või üüris talle omaette maja vähemkäidavas tänavas —, rahuldus ta sellega, et jättis ta maha, ei võimaldanud talle enam senist komforti. Ja võttis endale teise. Aga siiski oli juba enam kui üks kord ka armukese pärast tulistamist ja tapmist ette tulnud. Kas polnud näiteks kolonel Ananias ja äriteenija Ivo (keda tunti Tiigri nime all tema osava mängu tõttu kesktormajana «Vera-Cruzi» jalgpallimeeskonnas) veel hiljuti tulistanud teineteist «Kuldses Märjukeses» Pernambucost pärit rõugearmilise Joana pärast?

Kolonel Coriolano Ribeiro oli olnud esimeste hulgas, kes metsadesse sööstsid ja kakaod kasvatama hakkasid. Vähesed fazendad võisid võistelda tema suurepäraste maadega, kus kakaopuud juba kolme aasta pärast vilja kandma hakkasid. Mõjuka mehena, kolonel Ramiro Bastose kaimuna, valitses Ribeiro üht Ilhéuse kõige rikkamat piirkonda. Lihtne ja vähenõudlik, säilitas ta vanaaegseid kombeid ja oli kasin oma vajadustes: ainuke toredus, mida ta endale lubas, oli pidada armukest tema jaoks sisseseatud majas. Ta elas peaaegu alati fazendas, tuli Ilhéusse ratsa, põlates rongi ja hiljuti käima pandud omnibusside mugavust, riietatuna vihmast luitunud kuube ja odavast materjalist pükstesse, peas õige eakas kaabu, jalas porised saapad. Talle meeldis elada

maal, kakaoistandustes, käsutada töölisi, tungida metsatihnikuisse. Kurjad keeled rääkisid, ta olevat niivõrd kokkuhoidlik, et söövat ainult pühapäevadel ja pühade puhul riisi, tavaliselt aga leppivat ubade ja tükikese kuivatatud lihaga — tööliste toiduga. Samal ajal elas tema perekond Bahias, ilusas majas Barral, ümbritsetud suurimast komfordist; poeg õppis juriidilises koolis, tütar külastas Atleetide Ühingu balle. Naine oli enneaegu vanaks jäänud, juba tollel võitluste ajal, noil ärevail öödel, kui kolonel žagunssode eesotsas kodunt lahkus.

«Hea kui ingel, inetu kui kurat . . .» tavatses öelda tema kohta João Fulgêncio, kui keegi koloneli sellepärast laitis, et ta naise hooletusse jättis ja ainult harva Bahias käis.

Isegi siis, kui tema perekond Ilhéuses elas — majas, kus nüüd asus Glória —, pidas kolonel endal alati armukest, kelle eest ta tasus korteri- ning söögikulud. Mõnikord suundus ta fazendast linna jõudes ilma hobuse seljast maha tulemata otse oma «filiaali», enne kui oli perekonda külastanudki. See oli toredus, mida ta endale lubas, tema elu kogu rõõm — need noorukesed kabrošad ja mulati neiud, kes kohtlesid teda, nagu oleks ta mõni kuningas.

Niipea kui lapsed kooliealiseks said, viis ta perekonna Bahiasse ja peatus nüüd ise Ilhéuses armukese juures. Võrkkiiges lamades ja maisilehest keeratud sigaretti pahvides võttis ta seal sõpru vastu, ajas äriasju, vaidles poliitika üle. Isegi poeg pidi isa sealt otsima, kui ta koolivaheajal sõidu Ilhéusesse ja fazendasse tegi. Kolonel, kes oma isiklikes kuludes iga krossi kokku hoidis, oli armukeste vastu väga helde, talle meeldis näha neid toreduses elavat, ta avas neile kaüplustes arveid.

Enne Glóriat olid juba paljud teised koloneli poolehoidu nautinud, kusjuures need vahekorrad tavaliselt kaua ei kestnud. Tema armuke oli majja suletud, käis harva väljas, viibis üksinduses, ei tohtinud kellegagi sõbrustada ega külalisi vastu võtta. «Päris koletis armukadeduse poolest,» öeldi koloneli kohta.

«Mulle ei paku lõbu teiste jaoks naist pidada . . .» seletas kolonel, kui temaga sellest asjast juttu tehti.

Peaaegu alati oli naine see, kes vahekorra lõpetas, sest oli tüdinud vangielust, hästi toidetud ja hästi riietatud orjatari elust. Mõned sattusid bordellidesse, teised läksid tagasi istandustesse, ühe viis keegi kaubareisija kaasa Bahiasse. Aga mõnikord oli ka kolonel see, kes tüdis, uue armukese järele vajadust tundis. Peaaegu alati avastas ta oma fazendas või ümberkaudseis asulais mõne meeldiva mestiitsi ja saatis

endise minema. Sel juhul tasus ta talle hästi. Ühe armukese jaoks, kes oli elanud temaga üle kolme aasta, seadis ta Sapo tänavas juurviljakaupluse sisse. Aeg-ajalt käis ta teda seal vaatamas, istus, ajas juttu, tundis huvi, kuidas äriasjad lähevad. Kolonel Coriolano armukeste kohta jutustati mitmesuguseid lugusid.

Õpetlikuks näiteks oli lugu Chiquinhast, noorukesest ja ujedast tütarlapsest. Selle kuueteistkümneaastase hapra tüdrukukese, kes näis kõike kartvat, kelle suured silmad lahkelt maailma vaatasid, oli kolonel oma fazendas avastanud, linna toonud ja ühte kõrvalises tänavas asuvasse majja elama pannud. Tolle maja juures seisis tema kõrb hobune alati, kui ta linnas viibis. Nii arg ja häbelik näis Chiquinha, et kolonel, kes oli juba ligi viiekümne aastane, käis ise talle kingi, kleidiriiet ja parfüüme ostmas. Kõige intiimsemail hetkedelgi nimetas tütarlaps teda aupaklikult «senjoor» ja «kolonel». Coriolano oli vaimustatud.

Õppevaheajale tulnud üliõpilane Juca Viana avastas Chiquinha ühel kirikliku rongkäigu päeval. Ta hakkas luusima halvasti valgustatud tänaval, tolle maja ümber; sõbrad hoiatasid teda hädaohu eest: kolonel Coriolano armukesele ei püüdnud keegi läheneda, kolonel oli mees, kes nalja ei mõistnud. Juca Viana, teise kursuse õigusteadlane, kel oli vapra noormehe kuulsus, kehitas õlgu. Chiquinha ujedus haihtus üliõpilase uljate vurrude, elegantse riietuse, tema armuvannete ees. Alguses hakkas neiu avama akent, mis muidu oli peaaegu alati suletud, kui kolonel kohal ei viibinud. Ühel ööl avas ta ukse ja Juca sai koloneli kompanjoniks tema armukese voodis. Ilma kapitalita ja kohustusteta äriosanikuks, kes kogus kõige oivalisemat tulu kirglikus armupalangus, millest kogu linn varsti teada sai ja rääkima hakkas.

Veel tänapäeval tuletatakse lugu kõigis selle üksikasjades meelde «Papelaria Modêlos», vanapiigade vestlustes, gamaanilaudade ümber. Juca Viana oli unustanud igasuguse ettevaatlikkuse, ta käis päise päeva ajal Coriolano poolt üüritud majas. Arglik Chiquinha oli muutunud julgeks armastajaks, kes sai hakkama isegi sellega, et väljus öösiti koos Jucaga kodunt ja käe alt kinni hoides läksid nad tühja randa ning lebasid seal kuupaistel. Kuueteistkümneaastane neiu ja vaevalt kahekümneaastane noormees näisid lastena, kes mõnest bukoolilisest poeemist esile astunud.

Koloneli kabrad saabusid öö hakul, tühjendasid süngelt mõned klaasid kašassat Toinho vähe külastatavas baaris «Kitsekoon», pomisesid ähvardusi ja läksid Chiquinha majja.

Armastajad nautisid armulõbusid koloneli poolt kinnimakstud voodis, armunutena ja muretutena naeratasid nad teineteisele õnnelikult. Lähimad naabrid kuulsid naeru, katkelisi ohkeid ja aeg-ajalt Chiquinha soiguvat häält: «Oo, mu arm!» Kabrad läksid aia kaudu sisse, lähedased ja kaugemad naabrid kuulsid teistsuguseid hääli, kogu tänav ärkas kisa peale, inimesi kogunes maja ette. Nagu räägitakse, pekstud noormees ja neiu vaeseomaks, lõigatud neil siis juuksed maha — Chiquinha pikad patsid ja Juca Viana blondid kiharad — ning antud neile vihase koloneli nimel käsk veel samal ööl Ilhéusest jäädavalt kaduda.

Juca Viana oli nüüd prokuröriks Jecquiés, isegi pärast diplomi saamist polnud ta Ilhéusesse tagasi tulnud. Chiquinhast polnud enam iialgi midagi kuuldud.

Kes oleks julgenud seda lugu teades ilma koloneli erikutseta üle tema armukese ukse läve astuda? Eriti üle raske ukse läve, mille taga raugles Glória, kõige ahvatlevam kõigist armukestest, keda Coriolano kunagi oli ülal pidanud? Kolonel oli vanaks jäänud, tema poliitiline mõjuvõim polnud enam endine, aga mälestus Juca Viana ja Chiquinha õpetlikust loost püsis ja Coriolano ise hoolitses selle meeldetuletamise eest, kui talle vajalik näis. Alles hiljuti oli Tonico Bastose notarikontoris üht-teist juhtunud.

SÜMPAATSEST LURJUSEST

Tonico Bastos, vastuvaidlematult linna elegantseim mees, suurte mustade silmade ja romantilise ševelüüriga, millesse hõbejaid niite põimus, näis tõelise dändina, kui ta sinises kuues ja valgetes pükstes, kingad läikima hõõrutud, oma muretul kõnnakul parajasti sel silmapilgul baari astus, kui tema nime oli mainitud. Seltskonnas tekkis piinlik vaikus ja Tonico küsis kahtlustavalt:

«Millest te rääkisite? Ma kuulsin oma nime.»

«Millest muust kui naistest?» ütles João Fulgêncio. «Ja kui jutt on naistest, siis on ka teie nimi mängus. Teisiti ei saa ollagi . . .»

Tonico näole ilmus lai naeratus, ta tõmbas endale tooli lähemale. See vallutajakuulsus, see vastupandamatu mehe kuulsus oli tema ainukeseks elumõtteks. Sellal kui vend Alfredo, arst ja rahvasaadik, oma kabinetis Ilhéuses lapsi läbi vaatas või Bahias saadikutekojas kõnesid pidas, lonkis Tonico tänaval, askeldas prostituutidega, pani fazendeirodele

nende sohinaiste voodites sarvi pähe. Iga ilus naine, kes esmakordselt Ilhéusesse saabus, leidis varsti Tonico Bastose oma seeliku ümber keerlemas: ta rääkis meelitusi, oli viisakas ja häbematu ühtlasi. Ei saa eitada — tal oli menu, ja vestlustes naiste üle paisutas ta seda mitmekordseks. Ta oli Nacibi sõber ja tuli tavaliselt siesta ajal, kui baar tukkus tühjana, et hämmastada araablast oma lugudega, oma vallutustega, juttudega sellest, kui armukadedad naised tema peale on. Ilhéuses polnud inimest, keda Nacib oleks rohkem imetlenud kui teda.

Tonico Bastose kohta läksid arvamused lahku. Ühed pidasid teda heaks poisiks, kes oli küll pisut egoist ja hoopleja, ent meeldiv vestleja ja põhiliselt mitte halb. Teiste silmis oli ta lollpea ja kehk, andetu ja arg, laisk ja enesega rahulolev. Aga tema veetlus oli vaieldamatu: oma naeratusega, mis reetis eluga rahulolu, oma kütkestava vestlusega äratas ta kõigis poolehoidu. Isegi Kapten ütles, kui Tonicost kõneldi:

«See on sümpaatne lontrus, kogu oma halva iseloomu juures on ta vastupandamatu.»

Tonico Bastos oli jõudnud ainult kolmanda aastani nendest seitsmest, mis olid ette nähtud õppimiseks inseneriteaduskonnas Rios, kuhu kolonel Ramiro oli ta saatnud, et tema skandaalidele Bahias kord lõpp teha. Väsinud talle raha läkitamast ja kaotanud lootuse, et see poeg kunagi diplomini jõuab ning püsivalt tööle hakkab nagu Alfredo, laskis ta tema Ilhéusesse tagasi tulla, seadis talle sisse parima notarikontori linnas ja naitis ta rikkaima pruudiga.

Dona Olga, rikka fazendeiro ainuke tütar, kelle isa oli jätnud elu viimastes võitlustes maa pärast, oli äärmiselt tülikas naine. Tonico polnud oma isa julgust pärinud ja mõnigi kord oli teda nähtud kahvatuvat ning kogelema hakkavat, kui ta lõbumajades sekeldustesse sattus. Aga isegi see ei suutnud seletada hirmu, mida ta abikaasa ees tundis. Kahtlemata oli see hirm skandaali ees, mis oleks võinud kompromiteerida ka vana Ramirot, üldiselt hinnatud ja lugupeetud meest. Dona Olga ähvardas nimelt alatasa skandaalidega, käras ja manitses, sest tema arvates ajasid kõik naised tema Tonicot taga. Naabrid kuulsid iga päev paksu senjoora ähvardusi, tema noomitusi mehele:

«Kui ma ühel päeval teada saan, et sa mõne naisega jandad! . . .»

Tema majas ei püsinud teenijad: dona Olga kahtlustas kõiki, vallandas neid tühiseimal ettekäändel — kindlasti ihaldasid nad ju kõik tema ilusat meest. Ta vaatas umbusk-

liku pilguga nunnade kooli õpilasi, senjoorasid klubi «Progress» ballidel, tema armukadedus muutus Ilhéuses legendaarseks. Tema armukadedus ja tema kasvatamatus, tema tahumatud kombed ja rabavad *faux-pas*'d.

Õieti ei teadnud ta midagi Tonico seiklustest, ei kahtlustanud teda minevat avalikku majja, kui mees õhtuti välja läks, et «poliitikat teha», nagu ta seletas. Dona Olga oleks kõik pahupidi pööranud, kui ta midagi säärast oleks teada saanud. Aga Tonico oli kaval, leidis alati mingi viisi teda petta, tema armukadedust vaigistada. Ta näis soliidseima abielumehena maailmas, kui ta pärastlõunal naisega rannas jalutas, teda baaris «Vesuuv» jäätisega kostitas või kinno viis.

«Vaadake, kui tõsiselt ta oma elevandiga läheb . . .» tavatseti öelda, kui nähti Tonicot nii väärikal ilmel sammuvat oma paksu Olgaga, kelle seljas riided olid pakatamas.

Aga põrmukese aja pärast — kui ta oli naise koju Parallelepipeedide tänavasse viinud, kus asus ka tema kontor, ja ta üksi väljus, et «sõpradega juttu ajada ja poliitikat teha», — muutus ta hoopis teiseks inimeseks. Ta läks kabareedesse tantsima, lõbumajadesse õhtustama ja leidis kõikjal sooja vastuvõttu, nii et prostituudid tema pärast tülitsesid, üksteist sõimasid, vahel koguni karvupidi kokku läksid.

«Ühel päeval on sellel lõpp . . .» ennustati. «Dona Olga saab teada ja siis tuleb kohutav skandaal . . .»

Mitu korda oli see juba pidanudki juhtuma. Aga Tonico Bastos oskas naist osavalt valede võrku mässida, tema kahtlustusi summutada. Üsna kallist hinda tuli maksta selle eest, et võida püsida vastupandamatu mehe, linna suurima südamevallutaja positsioonil.

«Mis te ütlete selle tapmise kohta?» küsis Nhô-Galo.

«Hirmus! Säärane lugu . . .»

Talle jutustati mustadest sukkadest, Tonico vidutas asjatundlikult silma. Hakati jälle meenutama samataolisi lugusid, näiteks, kuidas kolonel Fabrício oli naise surnuks pistnud ja saatnud žagunssod armukest tulistama, kui see massoonide koosolekult tuli. Karmid kombed, verise kättemaksu traditsioon. Halastamatu seadus.

Ka araablane Nacib võttis vestlusest osa, ehkki teda vaevasid omad mured (õdede Dos Reiside saadetud maiustused ja suupisted olid juba ära tarvitatud). Nagu tavaliselt, tähendas ta, et tema isade maal, Süürias, valitsesid veel hirmsamad kombed. Laua juures püsti seistes ulatus ta oma suure kehaga kõigist juuresolijaist üle. Ka teiste laudade ümber tekkis vaikus, kõik tahtsid teda kuulda.

«Minu isa kodumaal on asi veel hullem... Mehe au peetakse pühaks, keegi ei naljata sellega. Või muidu ähvardab teda...»

«Mis asi, araablane?»

Ta laskis pilgu aeglaselt üle kuulajate — külastajate ja sõprade käia, võttis dramaatilise ilme, ajas oma suure pea ette:

«Kõlvatu naine tapetakse noaga, lõigatakse tükkideks...»

«Tükkideks?» küsis Nhô-Galo ninahääl.

Nacib pistis pea talle lähemale, manas oma paksule valgepõselisele näole metsiku ilme ja keerutas vurruotsa:

«Jah, sõber Nhô, seal ei lepi keegi sellega, et tappa häbitu naine ja too lurjus lihtsalt kahe-kolme pauguga. Seal on mehiste meeste maa ja truudusetu naisega talitatakse teisiti: ta lõigatakse väikesteks tükkideks alates rinnanibudest...»

«Alates rinnanibudest? Mäherdune barbaarsus!» Isegi kolonel Ribeirinho võpatas.

«See pole sugugi barbaarsus! Naine, kes on oma mehele truudust murdnud, pole muud väärt. Kui mina abielus oleksin ja mu naine mind petaks, oo! mina teeksin Süüria seaduse järgi: hakiksin ta peeneks... Vähemaga ma ei lepiks.»

«Ja mis tehakse armukesega?» tundis huvi Maurício Caires, kellele Nacibi sõnad olid mõju avaldanud.

«Teise mehe au rüvetajaga?» Ta seisis süngena, tõstis käe, naeris lühikest karmi naeru. «Oo, selle viletsa haaravad mitu meest, tugevad mägilased, tõmbavad tal püksid maha, ajavad tal jalad laiali... ja terava habemenoaga varustatud abielumees...» ta langetas käe kiire žestiga, mis öeldut täiendas.

«Mis te räägite! Pole võimalik!»

«Just nii see on, senjoor. Ta kohitsetakse...»

João Fulgêncio pühkis käega üle lõua:

«Kummalised kombed, Nacib. Aga lõpuks on igal maal oma pruuk...»

«See on kurat teab mis,» ütles Kapten. «Ja türklaste ägedust silmas pidades võib arvata, et seal on üsna palju neid kohitsetuid...»

«Aga kes käsib siis võõrasse majja tungida ja röövida seda, mis sulle ei kuulu?» oli Maurício pooldaval seisukohal. «Ning peale selle perekonna au...»

Araablane Nacib võidutses, naeratas, vaatas lahkelt oma külastajaid. Talle meeldis see baariperemehe tegevus, need vestlused, vaidlused, gamaani- ja kabepartiid, pokkerimäng.

«Asume mängu juurde...» pani Kapten ette.

«Täna ma ei saa. Rahvast on palju. Ja varsti pean ära minema, köögitüdrukut otsima.»

Doktor oli nõus, nad istusid Kapteniga mängulaua taha. Nhô-Galo ühines nendega, et mängida võitjaga. Seni kui nuppe segati, jutustas Doktor:

«Ühe Ávilaga oli samasugune lugu... Ta ameles mõisavalitseja naisega, mees sai teada, tekkis skandaal...»

«Ja teie sugulane kohitseti?»

«Kes rääkis kohitsemisest? Abielumees ilmus relvaga, aga minu esiisa tulistas enne teda...»

Seltskond läks vähehaaval laiali, lähenes lõunatund. Võõrastemajast kinosse minnes ilmusid nagu hommikul Diógenes ja artistide paar. Tonico Bastos tahtis teada:

«On ta ainüüksi Mundinho jaoks?»

Kapten, kes end Mundinho tegude eest pisut vastutavana tundis, teatas mängulaua juurest:

«Ei. Mundinho ja tema vahel pole midagi. Ta on vaba nagu linnuke, teie käsutuses...»

Tonico vilistas tasakesi. Artistid teretasid, Anabela naeratas.

«Ma lähen tervitan teda linna nimel...»

«Ärge segage linna sellesse, teie kelm.»

«Ettevaatust — abielumehe habemenuga...» naeris Nhô-Galo.

«Ma tulen teiega...» ütles kolonel Ribeirinho.

Aga nad ei jõudnud veel minema hakata, kui tuli kolonel Amâncio Leal, ja uudishimu sai võitu: kõik teadsid, et Jesuíno oli pärast mõrva tema majja varjule läinud. Rahuldanud oma kättemaksuhimu, oli kolonel rahulikult kuriteopaigalt lahkunud, et teda seal ei tabataks. Sammu kiirendamata oli ta kõndinud läbi linna, kus valitses turupäevakohane elavus, oma ammuse sõbra ja võitluskaaslase majja läinud ning lasknud kohtunikule teatada, et ilmub tema ette järgmisel päeval. Ta ei kahelnud, et lastakse otsekohe rahus minema ja ta võib vabaduses kohtuotsust oodata, nagu seesugustel juhtumitel kombeks oli. Kolonel Amâncio otsis kedagi silmadega ja astus Maurício juurde.

«Kas saaksin teiega paar sõna rääkida, senjoor?»

Advokaat tõusis püsti ja nad läksid kahekesi baari kaugemasse nurka. Fazendeiro rääkis midagi, Maurício noogutas pead ja tuli oma kübarat võtma:

«Teie lahke loaga. Ma pean ära minema.»

Kolonel Amâncio jättis hüvasti:

«Head õhtut, senjoorid.»

Nad läskid mööda Kolonel Adami tänavat: Amâncio elas väljakul, kus asus algkool. Mõned kõige uudishimulikumad tõusid püsti, et vaadata, kuidas nad vaikivatena ja tõsistena mööda tänavat lähevad, otsekui sammuksid nad pidulikus rongkäigus või matustel.

«Ta tahab Maurício kaitsjaks palgata.»

«Asi on õigetes kätes. Kohtus näeme esindatuna Vana ja Uut testamenti.»

«Seda küll. Aga advokaati pole vajagi. Õigeksmõistmine on kindel.»

Kapten pöördus ümber, gamaaninupp käes, ja pahvatas: «See Maurício on igavene silmakirjateener . . . Va liiderlik lesk . . .»

«Räägitakse, et ükski neegritar ei kannata tema käes välja . . .»

«Olen sellest kuulnud jah . . .»

«Unhão kingult käib üks peaaegu igal ööl tema juures.»

Kinouksest ilmusid jälle Prints ja Anabela ning nende taga Diógenes oma kurva näoga. Naisel oli raamat käes.

«Nad tulevad siia . . .» pomises kolonel Ribeirinho.

Anabela lähenemisel tõusid nad püsti, pakkusid toole. Raamat, mis osutus nahkköites albumiks, käis käest kätte. See sisaldas ajaleheväljalõikeid ja käsitsi kirjutatud hinnanguid tantsijatari kunsti kohta.

«Palun kõiki senjoore, et nad pärast minu debüüti oma arvamuse siia kirjutaksid.» Ta seisis püsti, ei nõustunud istet võtma. «Me lähme kohe hotelli,» teatas ta, najatudes kolonel Ribeirinho toolile.

Ta pidi samal õhtul kabarees debüteerima ja järgmisel päeval koos Printsiga kinos taskukunstinumbritega esinema. Prints hüpnotiseeris, tal oli suuri võimeid telepaatia alal. Nad olid äsja lõpetanud proovidemonstratsiooni Diógenesele ja kinoomanik tunnistas, et polnud iial midagi sarnast näinud. Kirikuesiselt jälgisid seda steeni vanapiigad, kes olid juba niigi suures ärevuses kahekordse mõrva pärast; nad osutasid tantsijatarile:

«Jälle üks, kes hakkab meestel päid segi ajama . . .»

Anabela küsis õrna häälega:

«Ma kuulsin, siin olevat täna mõrv toime pandud?»

«Jah. Üks fazendeiro tappis oma naise ja selle armukese.»

«Vaeseke . . .» ütles Anabela heldinult ja see oli ainuke kaastundlik sõna, mis kogu selle päeva jooksul Sinhàzinha kurva saatuse kohta lausufi.

«Feodaalsed kombed,» lausus Tonico Bastos tantsijatari poole pöördudes. «Me elame siin veel möödunud sajandis.»

Prints naeratas põlglikult, noogutas pead, kummutas suhu klaasitäie puhast kašassat — ta ei armastanud segusid. João Fulgêncio andis tagasi albumi, millest ta oli lugenud kiitusi Anabela töö kohta. Artistid jätsid hüvästi ja lahkusid. Tantsijatar tahtis enne debüüti puhata:

«Ootan kõiki täna «Bataclani» . . .»

«Tuleme kindlasti.»

Kirikuesisel tunglesid nördinult vanapiigad, lõid risti ette. Kõlvatu paik see Ilhéus . . . Kolonel Melk Tavarese maja väravas vestles õpetaja Josué Malvinaga. Glória õhkas üksildasena oma aknal. Õhtu jõudis kätte. Baar hakkas tühjenema. Kolonel Ribeirinho lahkus artistide kannul.

Tonico Bastos tuli, toetus kassa lähedal küünarnukkidega letile. Nacib tõmbas kuube selga, tegi Chico Molezale ja Bico-Finole korraldusi. Tonico vahtis mõttesse süvenenult peaaegu tühja klaasi põhja.

«Mõtlete tantsijatarile? See on kallis kaup, nõuab kulu . . . Ja võistlus tuleb suur. Ribeirinho on talle juba silma heitnud . . .»

«Ma mõtlesin Sinhàzinhale. Hirmus lugu, seu Nacib . . .»

«Mulle räägiti juba varem temast ja hambaarstist. Ausõna, ma ei uskunud. Ta oli nii tõsine.»

«Te olete lihtsameelne.» Baari alatise külastajana teenis ta end ise, täitis uuesti klaasi, käskis kirjutada arvele — ta tasus alati kuu lõpus. «Aga oleks võinud minna halvemini, palju halvemini.»

Hämmastunult tasandas Nacib häält:

«Ka teie seilasite neis vetes?»

Tonico ei tihanud jaatada, tal jätkus sellest, et kahtlust äratada. Ta tegi ebamäärase žesti.

«Ta näis nii tõsine . . .» Nacibi hääl muutus sapiseks. «Ja vaata, mis kõik selle tõsiduse taga . . . Tähendab, teie!»

«Ärge pekske keelt, araablane. Jätke surnud rahule.»

Nacib avas suu, tahtis midagi öelda, aga ei öelnud, ainult ohkas. Niisiis polnud hambaarst esimene . . . See igavene naistekütt Tonico oma halliseguste juustega oli pagana osav — temagi oli Sinhàzinhat oma käte vahel hoidnud, see keha oli tema päralt olnud. Kui palju kordi oli tema, Nacib, Sinhàzinhat lõmura ja ühtlasi lugupidava pilguga jälginud, kui ta kirikusse minnes baari eest möödus.

«Just sellepärast ma ei abiellu ega amele iial abielunaistega.»

«Mina samuti . . .» ütles Tonico.

«Küünik . . .»

Nacib läks ukse poole:

«Lähen vaatan, kas leian ehk köögitüdruku. Sertaanist tuli põgenikke, vahest on nende hulgas mõni sobiv naine.»

Neegripoiss Tuísca seisis Glória akna all ja jutustas talle baaris kuuldud uudiseid, üksikasju mõrva kohta. Tänulik mulati neiu silitas poisi karme kiharaid, patsutas teda põsele. Kapten, kes oli võitnud partii, jälgis stseeni.

«Õnnelik neegripoiss!»

NUKRAST VIDEVIKUTUNNIST

Kui Nacib nukral videvikutunnil raudtee poole sammus, laia äärega kübar peas, revolver vöö vahel, mõtles ta Sinhàzinhale. Majadest kostis naeru ja juttu — ilmselt istusid inimesed söögilauas ja kahtlemata kõnelesid nad Sinhàzinhast ning Osmundost. Nacib meenutas naist õrnusega ja soovis südamepõhjas, et see vilets Jesuíno Mendonça, kõrk ja ebameeldiv mees, kohtu poolt süüdi mõistetaks, mis muidugi oli võimatu, aga täiesti ära teenitud. Siin Ilhéuses valitsesid metsikud kombed . . .

Sest kogu see Nacibi hooplemine, tema hirmsad lood Süüriast, naise peenekshakkimisest, armukese kastreerimisest habemenoaga — see kõik oli tühi loba. Kuidas oleks võinud tema arvata, et noor ning ilus naine väärib surma, sellepärast et ta on petnud vana jõhkrat meest, kes kindlasti ei ole suuteline hellitlema, ühtki õrna sõna lausuma? See tema kodupaik, see Ilhéus oli veel kaugel tõelisest tsivilisatsioonist. Kõneldi palju progressist, raha oli rohkesti liikvel, kakao ehitas teid, rajas asulaid, muutis linna ilmet, aga vanad jäledad kombed püsisid ikka veel. Nacib ei söandanud öelda midagi säärast valjusti — ainult Mundinho Falcão üksi oleks ehk võinud endale selle julguse võtta —, aga sel nukral tiheneva videviku tunnil sammus ta mõttesse süvenenult ja teda valdas kurbus, ta tundis end väsinuna.

Just sellepärast ei abiellunud tema, Nacib, et teda ei petetaks, et ta ei tarvitseks tappa, verd valada, kuule naise rinda lasta. Ja ta oleks ometi nii väga tahtnud abielluda . . . Ta igatses hellitusi, õrnust, tundis vajadust kodu järele, kus naine teda poole ööni ootaks, kuni ta on baari sulgenud. See mõte piinas teda aeg-ajalt, nagu praegugi teel «orjaturule». Tema polnud mees, kes oleks hakanud mõne neiuga amelema, pruuti otsima, tal polnud selleks aegagi, ta oli terve

päeva baaris. Tunnetele pühendas ta end ainult niivõrd, et sõlmis lühemat või pikemat aega kestvaid vahekordi kabareedes kohatud naistega, kes olid samaaegselt tema ja teiste päralt, — need olid kerged seiklused, kus polnud ruumi armastusele. Nooremas eas oli tal paar-kolm armsamat olnud. Aga kuna ta tol ajal ei võinud mõelda abiellumisele, siis polnud asi läinud kaugemale tähtsusetuist vestlustest, kirjakestest, milles määrati kohtumisi kinos, kus hommikustel etendustel vahetati arglikke suudlusi.

Nüüd polnud tal armulugudeks aega, baar võttis kogu tema päeva. Ta tahtis raha teenida, edasi jõuda, et võida osta maad, kuhu kakaod istutada. Nagu kõik iljeuslased unistas ka Nacib kakaoistandustest, maast, kus kasvavad puud kuldkollaste viljadega, mis kulda sisse toovad. Võib-olla mõtleb ta siis abiellumisele. Esialgu piirdus ta sellega, et heitis igatsevaid pilke ilusaile senjooradele, kes väljakul möödusid, kättesaamatule Glóriale tema aknal, avastas säherdusi uustulnukaid, nagu see Risoleta, ja veetis ööd nendega.

Ta naeratas meenutades eileõhtust Sergipe tüdrukut, tema pisut kööritavat pilku, tema osavust armastusekunstis. Kas minna täna õhtul jälle teda külastama või mitte? Tüdruk ootas teda kindlasti kabarees, aga Nacib tundis end väsinuna ja kurvana. Ta mõtles jälle Sinhàzinhale: palju kordi oli ta seisnud baari ees ja vaadanud, kuidas senjoora üle väljaku läks, kirikusse astus. Silmad olid himustanud fazendeiro omandit, rüvetanud teise au vähemasti mõtteski, kui ta ei saanud seda rüvetada tegude ja meeletustega. Ta ei teadnud ilusaid sõnu, mis oleksid nagu luuletus, tal polnud lainelisi kiharaid, ta ei tantsinud argentiina tangot klubis «Progress». Kui ta oleks seda teinud, võib-olla lamaks tema nüüd vereloigus, rind kuulidest läbi lastud, naise kõrval, kel olid jalas mustad sukad.

Nacib sammus videvikus, vastates aeg-ajalt mõnele tervitusele, mõtted mujal. Mehe läbilastud rind, naise kuulidest lõhestatud valged rinnad — ta nägi seda pilti enda ees, kuidas kaks alasti laipa kõrvuti vereloigus lamavad, naisel mustad sukad jalas. Kas sukapaeltega või ilma, kuidas see küll oli? Ilma sukapaelteta näis talle elegantsem — peene koega sukad, mis ilma millegi abita valgetel jalgadel püsisid. Ilus! Ilus ja kurb. Nacib ohkas, ta ei näinud enam hambaarst Osmundot Sinhàzinha kõrval. See oli tema, Nacib, ise, keda ta nägi, pisut kõhnemana ja mitte nii kõhukana lamas ta surnult, tapetult naise kõrval. See oli ilus! Rind kuulidest lõhestatud. Ta ohkas jälle. Tal oli romantiline süda, need kohutavad lood, mida ta jutustas, ei tähendanud midagi. Ka

mitte revolver, mida ta vöö vahel kandis, nagu tol ajal iga mees Ilhéuses. Nii oli selle maa komme ... Tema armastas hästi süüa — maitsvaid pipardatud roogasid —, juua jääga jahutatud õlut, mängida keerulise partii gamaani, istuda koiduni pokkeri juures, ometi kartlikult hoidudes maha mängimast baari sissetulekuid, mis ta lootuses maad osta panka hoiule viis. Ta tegi jookidega sohki, et rohkem teenida, lisas ettevaatlikult mõne milreisi nende arvele, kes kuuviisi maksid, talle meeldis käia sõpradega kabarees, lõpetada öö mõne Risoleta kaisus, kes teda paariks päevaks köitis. See kõik meeldis talle, nagu ka tõmmu nahaga brünetid naised. Ja talle meeldis vestelda ning naerda.

SELLEST, KUIDAS NACIB KÖÖGITÜDRUKU PALKAS, EHK ARMASTUSE KEERULISTEST TEEDEST

Nacib jättis selja taha turuplatsi, kus juba kaubaputkasid maha võeti ja kaupu ära veeti. Ta läks raudteehoonete vahelt läbi. Siinpool Conquista kinku asetses «orjaturg». Keegi oli kunagi ammu andnud niisuguse nime paigale, kus põgenikud laagris olid ja töölepalkamist ootasid. Nimi jäi külge, keegi ei kutsunud seda kohta teisiti. Siia kogunesid põua eest põgenenud sertaanielanikud, kõige vaesemad kõigist, kes kakao kutsel oma kodud ja maad maha jätsid.

Ratsapiitsaga vastu saapasääri laksutades silmitsesid fazendeirod äsja saabunud valikut. Sertaanielanikel oli tublide tööinimeste kuulsus.

Kurnatud ja näljased mehed ning naised ootasid. Nad nägid eemal turgu, kus oli kõike müüa, ja nende südames paisus lootus. Neil oli korda läinud võita teekonna raskused, nad olid jagu saanud kaatingast, näljast, madudest, taudidest, väsimusest. Nad olid küllusemaale jõudnud, viletsuspäevadel pidi lõpp tulema. Nad kuulsid jutustatavat hirmuäratavaid lugusid tapmistest ja vägivallast, aga nad teadsid, et kakaohinnad on tõusmas, teadsid inimesi, kes olid saabunud sertaanist poolsurnuna nagu nemad ja kes nüüd käisid ringi läikivates saabastes, hõbenupuga ratsapiits käes, — nad olid kakaoistanduste omanikud.

Turul tekkis äkki kaklus, inimesi jooksis kokku, loojuva päikese kiirtes välgatas nuga, kisa ulatus põgenike laagrisse. Turg lõppes iga kord niiviisi, joomise ja mölluga. Sealt, kus sertaanist tulnud inimesed laagris olid, kostis meloodilisi harmoonikahelisid, naisehääl laulis.

Kolonel Melk Tavares viipas harmoonikamängijale, pill jäi vait.

«Oled abielus?»

«Ei, senjoor.»

«Kas tahad koos nendega minu juures töötada?» Ta osutas teistele meestele, keda ta oli juba välja valinud. «Hea pillimees pole fazendas kunagi ülearune. Temaga on pidupäevad lõbusamad ...» Ta naeris enesekindlalt, temast räägiti, et ta oskavat paremini kui keegi muu häid töömehi valida. Tema fazendad asusid Cachoeira do Sulis, suured paadid ootasid raudteekai ääres.

«Kas tahate agregaadot[1] või empreteirot[2]?»

«Nii ühte kui teist. Mul on tarvis metsa maha võtta, nii et vajan ka empreteirosid.» Sertaanimehed eelistasid töötada empreteirodena uute kakaoistanduste rajamisel, kus nad võisid oma riisikol ja vastutusel raha teenida.

«Hea küll, senjoor.»

Melk silmas Nacibi, küsis naljatades:

«Kas saite istanduseomanikuks, Nacib, tulite töölisi palkama?»

«Mis nüüd mina, kolonel ... Otsin köögitüdrukut, minu oma läks täna ära ...»

«Ja mis te ütlete tolle juhtumuse kohta? Jesuíno ...»

«Jah ... Küll on lugu, nii äkki ...»

«Mina käisin juba Amâncio juures, et Jesuínot kaelustada ... Pean ju veel täna nende meestega fazendasse sõitma ... Ilm on päikeseline, nii et tuleb tore saak.» Ta osutas väljavalitud meestele, kes kobaras koos tema lähedal seisid. «Need sertaani omad on head töömehed, hoopis teistsugused kui siinne rahvas. Grapiuuna ei armasta rasket tööd teha, talle meeldib linnas ringi lonkida ...»

Veel üks fazendeiro käis põgenike salkade vahel ringi, Melk jätkas:

«Mees sertaanist ei karda tööd, tema tahab raha teenida. Kell viis hommikul on nad juba istanduses ja alles pimeduse hakul panevad kõpla käest. Kui neil on ube ja kuivatatud liha, kohvi ja napsi, siis on nad rahul. Minu arvates pole ükski teine tööline neid sertaanimehi väärt,» kinnitas ta kui inimene, kes on selles küsimuses autoriteet.

Nacib silmitses koloneli poolt palgatud mehi, kiitis valiku heaks. Teine fazendaomanik, kes säärsaabastes ringi käis ja

[1] Agregaado (portug. k. *agregado*) — tööline, kes teatavail tingimustel võõra maa peale elama asub (tavaliselt peab peremehele päevi tegema).

[2] Empreteiro — akordtöö tegija.

samuti inimesi tööle palkas, kadestas Melki. Mis puutub Nacibisse, siis tema otsis ainult üht vanemat tõsist naist, kes suudaks tema väikest maja Ladeira de São Sebastião'l korras hoida, pesu pesta, temale toitu valmistada ja baari suupistete ning maiustustega varustada. Seda oli ta otsinud terve päeva, kogu linnas ringi käies.

«Köögitüdrukut on siin raske leida . . .» ütles Melk.

Vaistlikult otsis Nacib sertaanist tulnute hulgas mõnd Filomena-taolist naist, umbes niisama vana, samasugust torisejat. Kolonel Melk surus tal kätt, paadid olid juba lastis, ootasid teda.

«Jesuíno talitas õigesti. Ta on aumees . . .»

Nacib kraamis ka oma uudise välja:

«On teatavaks saanud, et insener tuleb sadamasuuet uurima.»

«Kuulsin sellest. Asjatu ajaraiskamine, seda sadamasuuet ei paranda keegi.»

Nacib liikus põgenike vahel edasi. Vanad ja noored vaatasid tema poole, lootus pilkudes. Naisi oli vähe ja neilgi peaaegu kõigil lapsed seelikusabas kinni. Viimaks märkas ta üht umbes viiekümneaastast suurt tüsedat naist, kel polnud meest kaasas:

«Ta jäi teele, senjoor . . .»

«Kas oskad keeta?»

«Peenemaid toite mitte.»

Mu jumal, kust leida köögitüdruk? Ta ei võinud ju ödedele Dos Reisidele edasi sääraseid tohutuid summasid maksta. Ja just nüüd käis baaris nii palju külastajaid: täna oli mõrv, homme on matused . . . Ja mis veel hullem, ta peab einetama ja lõunatama «Coelho» võõrastemajas, seda viletsat, maitsetut toitu sööma. Ainuke võimalus oli tellida köögitüdruk Aracajust, tasuda sõidukulud. Ta peatus ühe vanaeide ees, kes näis tõesti nii vana, et oleks tema majja jõudes vist küll kohe surnud. Ta seisis kõveras kepi najal — kuidas ta ometi oli selle pika tee Ilhéusesse ära käinud? Temast võis ainult muret ja tüli olla, nii vana ning kortsus oli ta, täielik inimesevare. Küll on maailmas palju häda . . .

Siis ilmus teine naine, kes oli riietatud viletsaisse räbalaisse, kaetud nii paksu mustusekorraga, et võimatu oli tema nägu seletada ja tema vanust ära arvata, tema tolmunud juuksed olid sassis, jalad paljad. Ta tõi kõrvitsakoorest tehtud nõuga vett ja ulatas vanakesele, kes nõu oma värisevate käte vahele võttis ning ahnelt jooma hakkas.

«Jumal tasugu sulle . . .»

«Pole tänu väärt, vanaema . . .» see oli noor hääl, võib-olla sama hääl, mis siis laulis, kui Nacib tuli.

Kolonel Melk ja tema mehed kadusid raudteevagunite taha, harmoonikamängija peatus hetkeks, viipas hüvastijätuks. Naine tõstis samuti käe ja lehvitas, pöördus siis jälle vanakese poole, võttist temalt tühja nõu vastu. Ta pidi juba ära minema, kui Nacib, ikka veel hämmastunud selle küürus vanaeide üle, küsis:

«On see sinu vanaema?»

«Ei, noormees.» Ta peatus ja naeratas, ning alles siis tegi Nacib kindlaks, et ta on tõesti noor, sest ta silmad särasid, kui ta naeris. «Me kohtasime teda teel mõni päev tagasi.»

«Kes, meie?»

«No need seal . . .» Ta osutas sõrmega üht põgenike salka ja naeris jälle oma ootamatult helisevat kristallselget naeru. «Me asusime kõik koos teele, samast külast. Põud tappis kõik elava, kuivatas viimase veepiisa, puud muutusid kuivadeks raagudeks. Teel saime kokku teiste põgenikkudega.»

«On sul siin sugulasi?»

«Ei, noormees. Olen päris üksi maailmas. Mul oli onu kaasas, aga ta heitis hinge, enne kui me Jeremoabosse jõudsime. Tiisikus . . .» Ja ta naeris, nagu oleks see midagi naljakat.

«Kas mitte sina ei laulnud veidi aja eest?»

«Mina jah, senjoor. Siin oli üks pillimees, ta palgati istandusse, ütles, et saab seal rikkaks. Kui me laulame, siis unustame oma hädad . . .»

Puusale toetuv käsi hoidis tühja veenõu. Nacib püüdis oma pilku mustusekorrast läbi puurida. Naine näis tugev ja hakkaja.

«Mida sa oskad?»

«Pisut kõike, noor senjoor.»

«Pesu pesta?»

«Kes seda ei oska?» imestas ta. «On tarvis ainult vett ja seepi.»

«Ja keeta?»

«Ma olin juba koguni rikkas perekonnas köögitüdrukuks . . .» Ja jälle naeris ta, nagu meenuks talle midagi lõbusat.

Võib-olla sellepärast, et ta naeris, otsustas Nacib, et ta ei sobi. Need näljased sertaanist tulnud põgenikud olid valmis ükskõik mida kokku valetama, et aga tööd saada. Mis toitu võis ta teha osata? Kuivatatud liha küpsetada ja ube keeta,

see oli kõik. Nacib vajas elatanud, tõsist, puhtusearmastajat ja töökat naist, niisugust nagu vana Filomena. Ja ta pidi tubli kokk olema, taipama midagi vürtsidest, headest maiustustest. Tüdruk seisis ikka veel oodates, talle näkku vaadates. Nacib ei teadnud, mida ütelda, heitis käega:

«Noh . . . Nägemiseni. Head õnne.»

Ta pööras selja, hakkas juba minema, kui kuulis enda taga sooja, laulvat häält:

«Kui ilus noormees!»

Ta peatus. Ta ei mäletanud, et keegi oleks leidnud teda ilusa olevat, välja arvatud vana Zoraia, tema ema, siis kui ta väike laps oli. See peaaegu vapustas teda.

«Oota.»

Ta silmitses taas tüdrukut, see oli tugev, miks temaga mitte katset teha?

«Oskad sa siis tõesti keeta?»

«Võtke mind kaasa, noormees, siis näete . . .»

Kui ta ei peakski oskama keeta, siis võib ta vähemalt kraamida, pesu pesta.

«Kui palju sa palka tahad?»

«Seda teate ise, noormees. Nii palju, kui te maksta tahate . . .»

«Vaatame kõigepealt järele, mis sa oskad. Pärast lepime palga asjus kokku. Passib see sulle?»

«Mina olen kõigega nõus, mis te ütlete, noormees.»

«Siis võta oma komps.»

Tüdruk naeris jälle, nii et valged hambad läikisid. Nacib oli väsinud, ta hakkas juba arvama, et oli teinud rumaluse. Kaastundest selle sertaaninaise vastu viis ta tema nüüd endale tülinaks koju. Aga oli juba hilja kahetseda. Kui ta vähemasti pesta oskaks . . .

Tüdruk tuli tagasi riide sisse köidetud pambukesega — tal oli üsna vähe asju. Nacib hakkas aeglaselt minema. Tüdruk järgnes talle mõni samm tagapool, komps käe otsas. Kui nad olid juba üle raudtee jõudnud, pööras Nacib pead ja küsis:

«Kuidas on õieti su nimi?»

«Gabriela, senjoor, teie teenistuses.»

Nad läksid edasi, Nacib ees, mõeldes jälle Sinhàzinhale, ärevale päevale, madalikule jooksnud laevale, mõrvale. Ja siis veel see Kapteni, Doktori ja Mundinho Falcão salatsemine. Seal oli midagi käimas, teda, Nacibi, ei saanud petta. Küllap nende sepitsused varsti välja tulevad. Tõtt öelda oli teade mõrvast pannud teda unustama nende kolme mehe saladusliku ilme ja kolonel Ramiro Bastose pahameele. Mõrv

oli inimeste meeled vallutanud, kõik muu oli tagaplaanile jäänud. See vaene hambaarst, sümpaatne poiss, oli kallilt maksnud selle eest, et oli ihaldanud abielunaist. Riskantne oli amelda teise mehe naisega, see lõppes kuuliga rindu. Tonico Bastos peab ettevaatlik olema, muidu võib temaga ühel päeval samasugune lugu juhtuda. Ei tea, kas ta tõesti magas Sinhàzinhaga või oli see lihtsalt jutt, hooplemine, et temale, Nacibile, mõju avaldada? Igal juhul riskis Tonico kõvasti, ühel päeval võis temagagi õnnetus juhtuda. Nacib mõtles järele: kes teab, vahest tasus tõesti riskida kõigega naise pilgu, ohke, suudluse pärast?

Gabriela tuli oma kompsuga mõni samm tagapool, olles juba unustanud Clemente, tundes rõõmu selle üle, et oli pääsenud välja põgenike summast, sellest räpasest laagrist. Tema silmad ja suu naersid, paljad jalad puudutasid kergelt maad, ta oleks tahtnud laulda sertaanilaule ja ei laulnud ainult sellepärast, et see poleks ehk ilusale ja kurvale noormehele meeldinud.

PAADIST SELVAS

«Räägitakse, et kolonel Jesuíno olevat tapnud oma naise ja ühe arsti, kes temaga magas. On see tõsi, kolonel?» küsis üks sõudjatest Melk Tavareselt.

«Ka mina kuulsin sellest . . .» ütles teine.

«On tõsi jah. Ta tabas naise ja hambaarsti voodis. Tegi mõlemale lõpu.»

«Naine on ilge loom, toob meile ainult õnnetust.»

Paat sõitis jõge mööda üles, kõrgeil kallastel kasvas selva, endised sertaanielanikud vaatlesid võõrast maastikku, ebamäärane hirm südames. Heidutav pimedus laskus puudelt vete kohale. Paat oli nii suur, et seda võis peaaegu pargaseks nimetada, see oli kakaokottide lastiga jõge mööda alla sõitnud ja läks nüüd toiduaineid täis laadituna tagasi. Keha painutades pingutasid sõudjad endid kõigest väest, aga jõudsid aeglaselt edasi. Üks nendest süütas paadininas väikese laterna, punane valgus heitis kummalisi varje jõepinnale.

«Cearás juhtus kord samasugune lugu . . .» hakkas üks uustulnuk jutustama.

«Naine on petlik, sa ei tea iialgi, mis tal mõttes on . . . Ma tundsin üht, see näis pühakuna, keegi poleks võinud arvata . . .» meenutas neeger Fagundes.

Clemente vaikis. Melk Tavares ajas uute töölistega juttu, tahtis nende häid ja halbu omadusi tundma õppida, nende

minevikku teada saada. Sertaanielanikud jutustasid endast, nende lood olid kõik sarnased: seesama põuast kõrvetatud kuiv maa, hukkunud maisi- ja maniokinurmed, lõputu raske teekond. Nad olid kasina jutuga. Nende kätte oli jõudnud teateid Ilhéusest: rikas maa, kerge teenistus, töö, millel oli tulevikku; tapluste ja verevalamise maa. Kui põud liiga tegi, jätsid nad kõik maha ja võtsid koosi lõunasse. Neeger Fagundes oli jutukam, pajatas lugusid vapratest tegudest.

Sertaanist tulnud pärisid:

«Räägitakse, et on veel palju metsa maha võtta . . .»

«Mahavõtmiseks on palju. Aga väljamõõtmiseks pole küll palju. Kõigil maatükkidel on juba peremehed,» naeris üks sõudjatest.

«Aga töökas mees võib siiski veel raha teenida, ja üsna tublisti,» lohutas Melk Tavares.

«Igatahes on need ajad möödas, kus mees tuli siia paljaste kätega, ainult julgus ja ettevõtlikkus südames, ning läks metsa istandust rajama. Too oli hea aeg . . . Tarvitses ainult mehiselt otse edasi tungida, hävitada neli-viis teist, kel oli sama kavatsus, ja inimene sai rikkaks . . .»

«Olen neist aegadest kuulnud . . .» ütles neeger Fagundes. «Sellepärast ma tulingi siia . . .»

«Kas kõblas pole sulle meele järgi, va must?» küsis Melk.

«Ei ma põlga sedagi, senjoor. Aga parema meelega käin selle va tulevemblaga ümber . . .» naeris ta püssi silitades.

«On veel üsna suuri metsi. Näiteks Baforé mägede juures. Parem maa kakao jaoks kui kuskil mujal . . .»

«Aga iga jalatäis maad tuleb osta. Kõik on mõõdetud ja kirja pandud. Ka meie peremehel on seal maad.»

«Natuke on . . .» tunnistas Melk. «Väike lapike. Hakkan tuleval aastal raiuma, kui jumal annab.»

«Tänapäeval pole Ilhéus enam midagi väärt, pole kaugeltki see, mis ta varem oli. Ta muutub tähtsaks linnaks,» kurtis üks sõudja.

«Ja sellepärast ei kõlba enam?»

«Varem seisis inimese väärtus tema vapruses. Tänapäeval koguvad rikkust ainult türklasest rändkaupmees ja hispaanlasest äriomanik. Mitte nii nagu vanasti . . .»

«Too aeg on möödas . . .» seletas Melk. «Nüüd on meil progress, kõik on teiseks muutunud. Aga kes tööd ei põlga, see leiab ikka veel midagi. Veel jätkub kõigile ruumi.»

«Nüüd ei või enam tänavatel mõnd paukugi lasta. Kohe tahavad su kinni võtta.»

Paat liikus aeglaselt edasi keset ööpimedust, selvast kostis loomade hääli, puude otsas tõstsid papagoid äkki valju kisa. Ainult Clemente vaikis, kõik teised võtsid vestlusest osa, jutustasid mitmesuguseid lugusid, vaidlesid Ilhéuse üle.

«Kui kakaod hakatakse siit otse välja vedama, läheb see maa veel rikkamaks.»

«Nii see on.»

Sertaanielanikud ei saanud aru, Melk Tavares seletas: kogu kakao, mis välismaale veeti — Inglismaale, Saksamaale, Prantsusmaale, Ühendriikidesse, Skandinaaviasse, Argentiinasse —, läks Bahia sadama kaudu. Määratu suured maksusummad, väljaveotoll, kõik jäi pealinna, Ilhéus ei näinud sellest kõige vähematki. Sadamasuue oli kitsas, liiga madal. Nõuaks palju tööd ja vaeva, kui tahaks seda suurte laevade läbisõidu jaoks kõlblikuks teha — mõned väitsid koguni, et see pole üldse võimalik. Kui suured kaubalaevad Ilhéuse sadamasse kakaod laadima tuleksid, alles siis võiks tõelisest progressist rääkida . . .

«Nüüd on palju juttu kellestki seu Mundinho Falcão'st, kolonel. Öeldakse, et tema ajab asja joonde . . . Et see on osav mees.»

«Sa mõtled ikka tüdrukule?» küsis Fagundes Clementelt.

«Ta ei ütelnud mulle head aegagi . . . Ei vaadanud lahkumisel otsagi.»

«Ta on su pea päris segi ajanud. Sa pole enam oma moodigi.»

«Nagu poleks me tuttavad olnudki . . . Ei jätnud hüvasti.»

«Naised on nii. Ei tasu nende pärast südant valutada.»

«Ta on muidugi väga ettevõtlik mees. Aga kuidas suudab tema sadamasuudme asja joonde ajada, kui isegi kaim Ramiro sellega hakkama ei saanud?» Melk kõneles Mundinho Falcão'st.

Clemente käsi silitas paadi põhjas lebavat harmoonikat, ta nagu kuulis Gabrielat laulmas. Ta vaatas ringi, otsekui otsiks teda: igal pool jõe ümber selva, puud ja läbipõimunud liaanide sasimik, hirmutekitav loomade kisa ja öökullide kurjakuulutavad huiked, lopsakas mustana paistev rohelus, — kõik hoopis teisiti kui tuhkhallis ja paljas kaatingas. Üks sõudjaist osutas sõrmega metsale:

«Siin oli tulevahetus Onofre ja seu Amâncio Leali kabrade vahel . . . Oma kümmekond meest sai surma.»

Siin maal võis raha teenida, ei tohtinud ainult tööd karta. Jah, ta tahtis raha teenida ja linna tagasi tulla Gabrielat otsima. Ta pidi tema leidma, iga hinna eest.

«Ei maksa tema peale mõtelda, viska ta peast välja,» soovitas Fagundes. Neegri silmad uurisid selvat, tema hääl muutus pehmeks, kui ta Gabrielast kõneles. «Viska ta peast välja. Tema ei passi naiseks sinule ega minule... Ta pole nagu teised tüdrukud...»

«Ta on mul aina meeles ja mõttes, ma ei saa teda unustada, isegi kui tahaksin.»

«Sa oled hull. Tema pole naine, kellega elu elada.»

«Mis sa räägid?»

«Ma ei tea... Minu arust on nii. Sa võid temaga magada, teha kõik mis tahes. Aga teda ennast omale saada, tema peremees olla nagu teiste naiste oma — see ei lähe iial kellelgi korda.»

«Ja miks?»

«Kurat seda teab. Mina ei oska seletada.»

Jah, neeger Fagundesel oli õigus. Nad magasid öösi koos, järgmisel päeval aga Gabriela nagu poleks seda mäletanudki, vaatas teda sama pilguga nagu teisi, kohtles teda nagu teisi. Justkui poleks sellel mingit tähtsust...

Öö katab ja ümbritseb paati, selva näib üha lähemale tulevat, nende üle sulguvat. Öökullide kisa lõhestab pimedust. Öö ilma Gabrielata, ilma tema tõmmu kehata, tema põhjuseta naeruta, tema pitangapunaste[1] huulteta. Ta ei öelnud talle hüvasti. Arusaamatu naine. Valu paisub Clemente rinnus. Ja äkki teab ta kindlasti, et ta Gabrielat enam iial ei näe, teda oma käte vahel ei hoia, teda oma rinna vastu ei suru, tema armuoigeid ei kuule.

Öövaikuse katkestas Melk Tavarese hääl, kolonel ütles Clementele:

«Mängi meile midagi, poiss. Et aeg lõbusamini läheks.»

Clemente võttis harmoonika. Puude vahel tõusis kuu jõe kohal. Clemente nägi enda ees Gabriela nägu. Eemal helkisid tuhmid tulukesed. Muusikas kostis ahastava, igaveseks üksijäänud inimese nuttu. Selvas naeris kuukiirtes Gabriela.

UINUNUD GABRIELA

Nacib viis Gabriela oma majja Ladeira de São Sebastião'l. Vaevalt oli ta võtme lukuauku pistnud, kui värisev dona Arminda oma aknale ilmus:

«Kus lugu, seu Nacib! Mis te ütlete? Ja näis nii viisakas, nii korralik, käis iga päev kirikus. Sellepärast ütlen ma

[1] Pitanga — mürdiliste perekonda kuuluva puu pitangeira vili.

alati...» Tema silmad langesid Gabrielalè, lause jäi lõpetamata.

«Palkasin teenija. Hakkab pesu pesema ja toitu valmistama.»

Dona Arminda silmitses põgenikku teraselt pealaest jalatallani, nagu tahaks ta teda mõõta ja kaaluda. Ta pakkus oma teeneid:

«Kui sul midagi vaja on, kullake, siis kutsu aga mind. Naabrid on ju selleks, et üksteist aidata, eks ole? Ainult täna õhtul pole mind kodus. Täna on seanss kaim Deodoro juures, sel päeval räägib kadunuke alati minuga... Ja võimalik, et isegi dona Sinhàzinha ilmub...» Tema silmad käisid Gabriela pealt Nacibi peale. «Noor, mis? Te ei taha enam säärast vana nagu Filomena...» Ta naeris mõistvalt.

«See oli kõik, mis ma leidsin...»

«Nojah, nagu ma ütlesin: minule polnud see üllatuseks, alles hiljuti nägin hambaarsti tänaval. Kokkusattumuse tõttu oli just seansi päev, täpselt nädal tagasi. Vaatasin teda ja kuulsin oma kõrvus kadunukese häält ütlevat: «Seal ta on, aga ära usu, ta on surnud.» Ma arvasin, et kadunuke teeb nalja. Alles täna, kui asjast teada sain, taipasin, et ta mulle ette kuulutas.»

Dona Arminda pöördus jälle Gabriela poole. Nacib oli juba majja läinud.

«Kui sul aga midagi vaja läheb, kutsu kohe mind. Homme räägime pikemalt. Olen alati valmis aitama, seu Nacib on sama hea kui sugulane. Ta on minu Chico peremees...»

Nacib näitas Gabrielale õuepoolset kambrit, kus varem oli elanud Filomena, seletas, mis tal teha tuleb: tube kraamida, pesu pesta, temale toitu valmistada. Ta ei rääkinud maiustustest ega suupistetest baari jaoks, tahtis enne näha, missugust toitu tüdruk üldse valmistada oskab. Juhatas talle kätte sahvri, kuhu Chico Moleza turul ostetud kraami pani.

«Kui midagi tarvis on, küsi dona Armindalt.»

Nacib ruttas, õhtu oli kätte jõudmas, varsti kogunes baar jälle rahvast täis ja tema pidi enne veel lõunat sööma. Võõrastetoas seisis Gabriela ja vaatas pärani silmi õhtust merd, ta nägi seda esimest korda elus. Nacib ütles talle ära minnes:

«Ja pese ennast, sul on seda hädasti vaja.»

«Goelho» võõrastemajas leidis ta koos lõunatamas Mundinho Falcão, Kapteni ja Doktori. Ta istus muidugi nende lauda, hakkas kohe köögitüdrukust jutustama. Teised kuu-

lasid vaikides. Nacib taipas, et ta oli katkestanud mingi tähtsa jutuajamise. Nad kõnelesid veidi tänasest mõrvast, ja Nacib sai vaevalt sööma hakata, kui sõbrad, kes olid juba lõunatamise lõpetanud, lahkusid. Ta jäi mõtisklema. Need kolm sepitsesid midagi. Mis pagan võis see olla?

Tol õhtul ei saanud ta baaris hetkegi vaba aega. Vahetpidamata tuli askeldada, kõik lauad olid täis, kõik tahtsid päevasündmusi arutada. Kella kümne paiku ilmusid Kapten ja Doktor «Diário de Ilhéuse» peatoimetaja Clóvis Costa saatel. Nad tulid Mundinho Falcão juurest ja teatasid, et eksportöör läheb «Bataclani» kella kaheteistkümne paiku, Anabela debüüdiks. Clóvis ja Doktor vestlesid poolvaljusti, Nacib teritas kõrvu.

Teise laua ääres jutustas Tonico Bastos Amâncio Leali juures korraldatud uhkest lõunasöögist. See oli tõeline võõruspidu, kuhu olid kutsutud Jesuino Mendonça sõbrad, ühes arvatud advokaat Maurício Caires, kes oli koloneli kaitsmise enda peale võtnud. Suurejooneline pidusööming portugali veiniga, rohkete söökide ja jookidega. Nhô-Galo leidis selle kohatu olevat. Naise keha oli alles soe, mehel polnud õigust . . . Ari Santos jutustas, kuidas Sinhàzinha põrm lebas kurvalt ja mahajäetult tema sugulaste majas, selle juures valvas ainult viis-kuus inimest. Osmundoga oli lugu veel halvem. Tundide kaupa viibis põrmu juures ainult teenija. Ari oli sinna sisse astunud, sest lõpuks oli ta ju surnuga tuttav olnud, nad olid koos Rui Barbosa ühingu koosolekutel käinud.

«Ma lähen veidi aja pärast ka sinna . . .» ütles Kapten. «Ta oli kena poiss ja mitte andetu. Kirjutas suurepäraseid luuletusi . . .»

«Ka mina lähen,» oli Nhô-Galo temaga ühel nõul.

Veel mõni mees liitus nendega ja uudishimu pärast läks ka Nacib kaasa, kui kella üheteistkümne paiku baaris vaiksemaks jäi. Nägu veretu, naeratas Osmundo veel surmaski. Kaamed käed olid risti pandud. Nacibile jättis see sügava mulje.

«Kuulid tabasid rinda. Otse südamesse.»

Hiljem läks ta siiski kabareesse, et tantsijatari vaadata ja et peletada mälestus surnust. Ta istus Tonico Bastosega samasse lauda. Ümberringi tantsiti. Teises saalis, üle koridori, käis mäng. Oli juba üsna hilja, kui Ezequiel Prado nende juurde istus. Ta suskas nimetissõrmega Nacibile rindu:

«Mulle öeldi, et te olete sellesse kõversilma armunud?» Ta osutas Risoletale, kes tantsis ühe kaubareisijaga.

«Armunud? Ei. Olin ainult eile öösi temaga, see on kõik.»

«Ma ei armasta end sõprade ameluste vahele segada. Sellepärast ma küsisin. Aga kui lugu nii on . . . Ta on ju magus suutäis, eks ole?»

«Ja Marta, senjoor Ezequiel?»

«On päris ogaraks läinud, ma isegi kolkisin teda. Täna ma sinna ei lähe.»

Ta võttis Tonico klaasi, jõi selle ühe sõõmuga tühjaks. Advokaadi tülid tema armukesega, blondiiniga, keda ta juba mitu aastat ülal pidas, olid linnas alaliseks kõneaineks, nad kordusid iga kolme päeva takka. Mida enam advokaat teda purjuspäi peksis, seda enam naine temasse kiindus. Kirglikult armununa käis ta otsimas Ezequieli mööda kabareesid, lõbumaju, tiris ta vahel otse teise naise voodist välja. Advokaadi perekond elas Bahias, naisest oli ta lahku läinud.

Ta tõusis taarudes püsti, läks tantsijate sekka, lahutas Risoleta tema partnerist. Tonico Bastos kuulutas:

«Tuleb kaklus.»

Aga kaubareisija, kes Ezequieli ja tema kuulsust tundis, loovutas talle naise ning vaatas ringi, otsides endale teist. Risoleta pani vastu, aga Ezequiel hoidis teda randmeist, haaras ta oma käte vahele.

«Teie magus suutäis on läinud . . .» naeris Tonico Bastos.

«See on heategu. Mul pole tüdrukut täna vaja, olen surmani väsinud. Niipea kui see tantsunumber möödas on, lähen minema. Mul oli pagana raske päev.»

«Ja köögitüdruk?»

«Leidsin lõpuks ühe sertaaninaise.»

«Noore?»

«Ei mina tea . . . Justkui oleks noor. Sellest paksust mustusekorrast ei näinud läbigi. Neil inimestel pole iga, seu Tonico, isegi noored tüdrukud näivad juba vanaeitedena.»

«On ta ilus?»

«Kust mina tean? Räbalad, mustus, juuksed tolmust vanunud. Küllap ta on nõia moodi, aga ega minu maja niisugune ole nagu teie oma, kus isegi teenija näeb välja nagu peenema seltskonna preili.»

«Kui Olga lubaks, siis oleks muidugi nii. Tarvitseb ainult vaesekesel veidi kenam näolapp olla ja kohe lendab tänavale ning saab veel sõimata pealekauba.»

«Dona Olga ei armasta naljatada. Ja ta teeb õigesti. Teid tulebki kõvasti ohjes hoida.»

Tonico Bastos tõrjus teeseldud tagasihoidlikkusega:

«Ärge liialdage, sõber. Teid kuulates võiks arvata . . .»

Mundinho Falcão tuli ühes kolonel Ribeirinhoga, nad istusid Kapteni juurde.

«Ja Doktor?»

«Tema ei käi iial kabarees. Teda ei saa väevõimugagi siia.»

Nhô-Galo astus Nacibi juurde:

«Loovutasite tüdruku Ezequielile?»

«Täna tahan ma magada.»

«Noh, mina lähen Zilda juurde. Mulle on räägitud, seal olevat üks Pernambuco tüdruk, ahvatlev tots,» ta laksutas keelt. «Võib-olla tuleb ta siia . . .»

«Säärane patsiga . . .»

«Just nimelt. Paksu tagumikuga . . .»

«Ta on «Trianonis». Iga õhtu on ta seal . . .» seletas Tonico. «Ta on kolonel Melki kaitsealune, tema tõi ta Bahiast siia. On kõrvuni armunud . . .»

«Kolonel sõitis täna fazendasse. Ma nägin, kui ta paati asus,» teatas Nacib. «Ta palkas «orjaturul» töölisi.»

«Mina lähen «Trianoni» . . .»

«Enne tantsijatari esinemist?»

«Kohe pärast seda.»

«Bataclan» ja «Trianon» olid Ilhéuse tähtsamad kabareed, mida külastasid eksportöörid, fazendeirod, ärimehed, suurte firmade kaubareisijad. Aga kõrvalistes tänavates oli teisi kabareesid, kus liikusid sadamatöölised, istanduste rahvas, kõige odavamad naised. Neis kõigis käis avalikult mäng, mis kindlustas omanikule suuremaid sissetulekuid.

Väike orkester mängis tantsuks. Tonico läks üht naist kutsuma, Nhô-Galo vaatas järjest kella, oli juba aeg tantsijanna esinemiseks, ta muutus kärsituks, sest tahtis «Trianoni» minna, seda patsidega tüdrukut, seda kolonel Melki armualust vaatama.

Kesköö oli juba läbi ja kell peaaegu üks, kui orkester mängimast lakkas ja tuled kustutati. Põlema jäid ainult mõned väikesed sinised lambid, mängusaalist tuli palju rahvast, istuti laudade ümber, osa jäi ukse juurde seisma. Anabela ilmus saali kaugemast otsast, tohutu suured sulgedest lehvikud käes, mis kord katsid teda, kord paljastasid ühe või teise kehaosa.

Smoking seljas, vasardas Prints pianiinol. Anabela tantsis keset saali, naeratades lauasistujaile. Tal oli suur menu. Kolonel Ribeirinho karjus: «Bis!» ja aplodeeris püsti seistes.

Tuled süüdati, Anabela tänas aplausi eest — ta oli riietatud ihukarva trikoosse.

«Sigadus . . . Meie arvasime, et näeme paljast ihu, aga see on hoopis roosa trikoo . . .» pahandas Nhô-Galo.

Aplausi saatel eemaldus tantsijatar ja ilmus veidi aja pärast uuesti, et esineda teise, veel sensatsioonilisema numbriga: mitmevärvilised loorid, mis teda katsid, hakkasid ükshaaval langema, nagu Mundinho oli ennustanud. Ja põgusa hetke jooksul, kui viimane loor oli langenud ning tuled taas süttisid, võis publik näha Anabela kõhna ilusat keha peaaegu paljalt, kaetud ainult tillukese niudevööga ja punase sidemega väikeste rindade kohal. Saalitäis rahvast karjus kooris, nõudis kordamist, Anabela möödus joostes laudade vahelt. Kolonel Ribeirinho tellis šampanjat.

«See oli juba midagi väärt . . .» oli isegi Nhô-Galo vaimustatud.

Anabela ja Prints istusid Mundinho Falcão laua juurde. «Kõik läheb minu arvele,» ütles Ribeirinho. Orkester hakkas jälle mängima, toolidele komistades tiris Ezequiel Prado Risoletat tantsima. Nacib otsustas ära minna. Lakkamatult Anabelat vahtides istus Tonica Bastos ümber Mundinho laua juurde. Nhô-Galo oli kadunud. Tantsijatar naeratas, tõstis šampanjaklaasi:

«Kõigi terviseks! Ilhéuse progressi auks!»

Talle aplodeeriti. Naaberlaudade juurest vaadati neid kadedusega. Paljud läksid teise saali, mängima. Nacib astus trepist alla.

Ta läks mööda vaikseid tänavaid. Maurício Cairese majas paistis aknast valgust. Küllap ta uurib Jesuíno protsessi, valmistab materjale kaitse jaoks, mõtles Nacib, meenutades advokaadi nördinud arutlusi baaris. Akna tagant aga kostis naise naeru, mis hääbus tänava vaikuses. Räägiti, et lesk advokaat viis öösiti oma juurde neegritare kingult. Ja ometi ei võinud Nacib aimata, et advokaat sel hetkel, võib-olla puhtprofessionaalsest huvist, nõudis ühelt Unhão kingu tüdrukult, peaaegu hambutult ja ehmunud mulatilt, et ta voodisse heidaks, ainsaks kehakatteks mustad puuvillased sukad.

«Kõiksugu asju tuleb maailmas ette . . .» naeris kabroša, oma harvu katkisi hambaid näidates.

Nacib tundis väsimust pärast vaevarikast päeva. Tal oli lõpuks korda läinud teada saada, mis oli Mundinho äkiliste tulekute ja minekute põhjuseks, mis saladused olid tal Kapteni ja Doktoriga, milleks toimus salajane kokkusaamine Clóvisega. See kõik oli ühenduses sadamasuudme problee-

miga. Ta oli tabanud katkeid nende vestlustest. Nende jutu järgi pidid varsti saabuma insenerid, bagerid, puksiirid. Kui see ka mõnele mehele peavalu tegi, aga suured välismaa laevad hakkaksid siis sadamasse sisse sõitma, tuleksid kakaod otsima, eksport hakkaks toimuma otse Ilhéusest. Kellele võis see peavalu teha? Kas ei tähendanud see ehk avalikku võitlust Bastoste vastu, kolonel Ramiro vastu? Kapten oli alati soovinud kohalikku poliitikat juhtida. Aga ta polnud fazendeiro, tal polnud võimalik raha välja anda. See seletas tema sõprust Mundinho Falcão'ga. Suuri asju oli tulemas. Kolonel Ramiro polnud vanadusest hoolimata mees, kes oleks käed rüpes istuma jäänud, ilma võitluseta alla andnud. Nacib ei tahtnud end sellesse loosse segada. Tema oli kõikide sõber, Mundinho ja koloneli, Kapteni ja Tonico Bastose oma. Baariomanik ei või hakata poliitikat tegema. See toob ainult kahju. On ohtlikumgi kui abielunaisega amelemine.

Sinhàzinha ja Osmundo ei saa näha puksiire ja bagereid sadamas töötamas, sadamasuuet süvendamas. Nad ei saa näha seda nii hoogsa progressi aega, millest rääkis Mundinho. Niisugune on see maailm, igal sammul põimuvad temas rõõm ja kurbus.

Ta pööras ümber kirikunurga ja hakkas aeglaselt nõlvakust üles sammuma. Kas Tonico Bastos oli tõesti Sinhàzinhaga maganud? Või ütles ta seda ainult niisama, et mõju avaldada? Nhô-Galo väitis, et Tonico valetavat häbematult. Tavaliselt ta ei amelnud abielunaistega. Teise mehe armukesega küll, siin ta ei hoolinud peremehest. Inimene, kel oli õnne. Ja siis see elegantne välimus, pisut hõbelevad juuksed, mahe hääl. Nacib oleks tahtnud olla niisugune nagu tema, et naised teda ihaldusega vaataksid, tema pärast kirglikku armukadedust tunneksid. Et teda meeletult armastataks, nagu Lidia, kolonel Nicodemose armuke Tonicot armastas. Saatis temale kirjakesi, jooksis ei tea kui´kaugele, et teda vähemalt nähagi saada, õhkas tema poole, ehkki mees ei teinud temast väljagi, sest oli nii suurest andumusest tüdinud. Tema pärast, ühe tema pilgu või sõna pärast riskeeris Lidia iga päev oma seisundiga. Olgu kelle armuke tahes, Tonico ei säästnud kedagi, välja arvatud Glória, ja kõik teadsid, mispärast. Aga et ta oleks amelnud abielunaisega, seda polnud kuulda olnud.

Tõusust hingeldades pistis Nacib võtme lukuauku. Võõrastetuba oli valgustatud. Kas ehk mõni varas? Või oli uus teenija unustanud tule kustutamata?

Ta astus tasakesi sisse ja nägi teda toolil istumas ning magamas, pikad juuksed õlgadel laiali. Pärast pesemist ja

kammimist võis näha, et juuksed olid mustad, kerged, kähärad. Seljas olid tal mingisugused puhtamad hilbud, nähtavasti nendest, mis ta pambus kaasa tõi. Kärisenud seeliku vahelt paistis tükike kaneelikarva puusa, rind kerkis ja vajus unes tasakesi, nägu naeratas.

«Mu jumal!» Nacib jäi seisma, ta ei uskunud oma silmi.

Ääretus hämmastuses vaatas ta teda — kas võis nii suur ilu teetolmu all peidus olla? Kui ta niiviisi seal toolil suikus, täidlane käsivars alla langenud, tõmmu nägu unes naeratamas, näis ta pildina. Kui vana ta võis olla? Keha nagu noorel naisel, nägu lapse oma.

«Mu jumal, missugune imel» pomises araablane peaaegu harduses.

Tema hääle peale ärkas tüdruk ehmunult, ent naeratas kohe ja kogu tuba näis naeratavat ühes temaga. Ta tõusis püsti, siludes kätega oma riideid, tasane ja selge nagu laiguke kuupaistet.

«Miks sa voodisse ei läinud, magama ei heitnud?» See oli kõik, mis Nacib lausuda suutis.

«Noormees ei ütelnud midagi . . .»

«Missugune noormees?»

«Teie, senjoor. Ma pesin juba pesu puhtaks, kraamisin toad. Pärast jäin teid ootama ja uinusin.» Tal oli kirdebrasiillanna laulev hääl.

Temast hoovas nelgilõhna, võib-olla tuli see juustest, aga võimalik ka, et kuklast.

«Sa oskad siis tõesti toitu valmistada?»

Valgus ja vari mänglesid tema juustes, pilk oli langetatud, parem jalg libises mööda põrandat, nagu tahaks ta tantsima minna.

«Jah oskan, senjoor. Ma töötasin rikaste inimeste juures, nad õpetasid mind. Ma isegi armastan toitu valmistada . . .» Ta naeratas ja kõik naeratas ühes temaga, isegi araablane Nacib, kes oli toolile vajunud.

«Kui sa tõesti keeta oskad, siis määran sulle hea palga. Viiskümmend milreisi kuus. Siin makstakse kakskümmend, kõige rohkem kolmkümmend. Kui töö sulle raske tundub, võid mõne tüdruku endale abiks võtta. Vana Filomena polnud iial nõus kedagi appi võtma. Ta ütles, et ei hakka veel surema ja tal pole mingit abilist vaja.»

«Ka minul pole vaja.»

«Ja palk? Mis sa selle kohta ütled?»

«Mina olen kõigega rahul, mis noormees maksab . . .»

«Saame näha, missuguse toidu sa homme valmistad.

Eine ajal saadan poisi siia järele... Mina söön baaris. Nüüd...»

Gabriela ootas, naeratus huultel, kuukiir mängles tema juustel ja neist hoovas nelgilõhna.

«...nüüd mine magama, sest on juba hilja.»

Ta läks ukse poole, Nacib vaatles tema sääri, keha õõtsumist käimise juures, riide lõhest paistvat kaneelikarva puusalaiku. Gabriela pööras pead:

«Head ööd siis, noor senjoor...»

Ta kadus koridori pimedusse, Nacibile näis, nagu kuuleks ta teda sosinal juurde lisavat: «...ilus noormees...» Ta tahtis juba tõusta ja teda hüüda. Ei, tüdruk oli öelnud seda õhtul, seal turul. Kui ta nüüd hüüab, võib ta teda ehmatada, tal on nii lihtsameelne ilme, vahest on ehk veel süütu tütarlaps... Aega on. Nacib võttis kuue seljast, riputas toolikorjule, tõmbas särgi maha. Tuppa oli jäänud too lõhn, nelgilõhn. Homme ostab ta talle sitskleidi ja toakingad. Annab need kingituseks, ei arva palgast maha.

Ta istus voodile ja hakkas kinganööre lahti päästma. Oli olnud raske päev. Nii palju sündmusi. Ta tõmbas öösärgi selga. Küll ta oli tõmmu, see tema uus teenija. Missugused silmad, issakene... Ja just niisugune päevituspruun nahk nagu temale meeldis. Nacib heitis pikali, kustutas tule. Uni sai temast võimust, aga see oli rahutu uni: ta nägi Sinhàzinhat paljana, ainult mustad sukad jalas, lebamas surnult ühe välismaa laeva lael, mis sadamasuudmest sisse sõitis. Osmundo oli põgenenud autobussiga, Jesuíno tulistas Tonicot. Mundinho Falcão ilmus dona Sinhàzinhaga, kes oli jälle elus ja naeratas Nacibile ning sirutas tema poole käsi, kuid dona Sinhàzinhal oli uue teenija tõmmu nägu. Nacib ei saanud teda kätte, ta kadus tantsides kabareesse.

MATUSTEST JA BANKETTIDEST ÜHES ÕPETLIKU VAHELOOGA

Eelmisel päeval tagasivõidetud päike oli juba suures kõrges, kui Nacib dona Arminda hüüete peale ärkas:

«Lähme matuseid vaatama, kullake. Tasub vaeva!»

«Ei, senjoora. Noormees pole veel tõusnud.»

Nacib hüppas voodist: egas matuseid või ometi vaatamata jätta! Ta tuli juba riietatuna vannitoast, kui Gabriela parajasti aurava kohvi- ja piimakannu lauale asetas. Valge laudlinaga kaetud laual oli maisikuskussi kookosepiimaga,

praetud banaani, jamssi, magusat maniokki. Gabriela jäi köögiuksele seisma, küsiv ilme näol:

«Noormees peab mulle ütlema, mis toitu ta armastab.»

Heldinud pilgul neelas Nacib kuskussipalu, aplus kippus teda laua juures kinni hoidma, uudishimu aga kihutas ruttama, oli ju parajasti matuste aeg. Jumalik kuskuss, oivalised praetud banaanilõigud. Ta kiskus end vägisi laua juurest lahti. Gabriela oli juuksed paelaga kokku köitnud, oleks vist tore tema tõmmut kukalt hammustada. Nacib väljus majast ja peaaegu jooksis baari poole. Teel kuulis ta, kuidas Gabriela laulis:

Sealt ära mine, mu kallis,
seal järsud veered on teel.
Sa komistad seal ja kukud,
murrad roosipuult oksigi veel.

Osmundo matuserong jõudis rannaavenüü poolt tulles väljakule.

«Pole inimesi, kes kirstugi kannaksid...» tähendas keegi. «Sulatõsi.»

Raske oli kujutleda veel väiksema osavõtjate arvuga matuserongi. Ainult Osmundo kõige lähedasemad sõbrad olid söandanud tulla teda saatma sel viimsel jalutuskäigul läbi Ilhéuse tänavate. Kanda hambaarsti kirstu kalmistule tähendas peaaegu solvangut kolonel Jesuínole ja seltskonnale. Ari Santos, Kapten, Nhô-Galo, üks «Diário de Ilhéuse» toimetuseliige ja veel mõni mees vaheldusid kirstu käepidemete juures.

Kadunul polnud Ilhéuses perekonda, aga siin veedetud kuude jooksul oli ta sõlminud palju tutvusi — ta oli seltsiv ja armastusväärne inimene, külastas alati klubi «Progress» balle, Rui Barbosa ühingu koosolekuid, perekondlikke tantsuõhtuid, baare ja kabareesid. Ja siiski viidi ta nüüd kalmistule nagu vaene mehike, ilma ühegi pärjata, ilma et keegi oleks tema järel nutnud. Osmundo isa oli saatnud telegrammi ühele Ilhéuse kaupmehele, kellega tal oli ärisuhteid, ja palunud teda korraldada tema poja matus, teatades ühtlasi, et saabub ise esimese laevaga. Kaupmees oli tellinud puusärgi ja hauakoha, kaubelnud sadamast paar meest kirstu kandma seks puhuks, kui ükski kadunu sõpradest ei peaks ilmuma, aga ta polnud vajalikuks pidanud pärgade ja lillede peale raha raisata.

Nacibile polnud Osmundo eriti lähedane sõber. Üks või teine kord astus hambaarst baari sisse, aga alaliseks külaliseks oli ta kohvikus «Šikk». Ta jõi mõne klaasikese pea-

aegu alati Ari Santose või õpetaja Josué seltskonnas. Nad deklameerisid sonette, lugesid proosapalu, vaidlesid kirjanduse üle. Mõnikord istus araablane nende juurde: ta kuulis katkeid jutustustest, luuletusi, mis kõnelesid naisest. Ta leidis, nagu kõik teisedki, et hambaarst on kena poiss, temast räägiti kui asjatundlikust arstist, tema patsientide arv üha kasvas. Nähes nüüd seda viletsat matust, neid väheseid saatjaid, seda paljast lilledeta kirstu, tundis Nacib nukrust. Lõpuks oli see ebaõiglane ja ei sobinud säärasele linnale nagu Ilhéus. Kus olid need, kes olid kiitnud tema luuleannet, patsiendid, kes olid ülistanud tema kerget kätt purihammaste väljatõmbamisel, tema kolleegid Rui Barbosa ühingust, sõbrad klubist «Progress», baarikaaslased? Nad kartsid, et kolonel Jesuíno teada saab, et vanapiigad hakkavad keelt peksma, et linn arvab neid Osmundo poolt olevat.

Üks poisike jooksis matuserongi vahele ja jagas välja kino reklaamlehekesi teatega, et samal õhtul debüteerib «kuulus india maag, Prints Sandra, sajandi suurim illusionist, fakiir ja hüpnotisöör, kellele aplodeerib Euroopa teatrite publik, ja tema kaunis abiline, madam Anabela, selgeltnägija meedium ja telepaatia ime». Tuulest kantuna lendas üks reklaamleheke kirstu kohal. Osmundo ei saa Anabelaga tuttavaks, ei liitu tema austajate salgaga, ei võta osa võistlusest tema keha pärast. Matuserong möödus õige lähedalt kiriku eest, Nacib ühines saatjatega. Ta ei lähe kalmistule, ta ei või kauaks baarist lahkuda — täna õhtul on ju omnibussiühingu pidusöök. Aga ta saadab kirstu vähemalt läbi kahe kvartali, ta tundis end kohustatud olevat seda tegema.

Matuserong suundus Paralleelepipeedide tänavasse — kelle idee võis see olla? Otsem ja lühem tee läks Kolonel Adami tänava kaudu — milleks oli vaja mööduda maja eest, kus lebas kirstus Sinhàzinha põrm? See oli arvatavasti Kapteni tegu. Oma aknast jälgis matuserongi Glória, hommikumantel öösärgi peale tõmmatud; kirst hõljus mööda tema puudulikult batistiga kaetud rindade alt.

Enochi kolledži ukse juures, kus tunglesid uudishimulikud õpilased, asus õpetaja Josué Nhô-Galo kohale kirstukandjate hulgas. Akendel oli kobaras vahtijaid, kostis märkusi. Sinhàzinha sugulaste maja ees seisid mõned musta riietatud inimesed. Osmundo kirst liikus aeglaselt väheste matuseliste saatel. Möödaminejad paljastasid pead. Leinamaja aknast hüüdis keegi:

«Kas teist teed polnud? Kas sellest ei jätkunud, et ta vaesekese elu hävitas?»

Katedraali väljakult pöördus Nacib tagasi. Ta viibis lühikest aega ka Sinhàzinha põrmu juures. Kirst polnud veel suletud, küünlad põlesid, oli lilli ja mõni pärg. Naised nutsid. Osmundo järel ei nutnud keegi.

«Peab veidi ootama. Las teine maetakse enne maha,» seletas üks sugulane.

Majaisand, ühe Sinhàzinha nõo abikaasa, kõndis koridoris edasi-tagasi, varjamata oma tuska. See oli ootamatu komplikatsioon tema elus: lõpuks ei võinud ju surnukeha Jesuíno majast välja kanda, samuti mitte hambaarsti omast, see poleks olnud viisakas. Tema naine oli ainuke Sinhàzinha sugulastest, kes linnas elas, teised asusid Olivenças: mis jäi siis muud üle, kui lasta surnukeha siia tuua ja teda siit viimsele teekonnale saata? Ja seejuures oli tema kolonel Jesuíno sõber ning ärjas temaga isegi äriasju.

«Ebameeldiv lugu . . .» kurtis ta.

Ööl ja päeval tülikaid askeldusi, rääkimata kuludest. Kes maksab kõige eest?

Nacib astus surnu juurde ja vaatles teda: silmad olid suletud, nägu rahulik, täiesti siledad juuksed lahtiselt õlgadel, sääred kaunikujulised. Ta pööras pilgu ära, praegu polnud aeg Sinhàzinha säärі uurida. Saali ilmus Doktori pidulik kogu. Ta peatus hetkeks surnu juures ja ütles Nacibile, aga nii, et kõik kuulsid:

«Tema soontes voolas Ávilate veri. Veri, millele traagiline saatus ette määratud, Ofenísia veri.» Ta tasandas häält. «Ta oli ka minu sugulane.»

Ustele ja akendele kogunenud tänavaelanike hämmastunud pilkude all astus leinamajja Malvina, kimp oma aiast korjatud lilli kaasas. Milleks tuli see noor, alles kooliealine tüdruk, fazendeiro tütar, siia, abielurikkumise pärast tapetud naise matusele? Nad polnud ju kadunuga lähedased sõbratarid. Talle heideti hukkamõistvaid pilke, nurkades sosistati. Malvina naeratas Doktorile, asetas oma lilled kirstu jalutsisse, luges tasakesi palve ja väljus, pea püsti, nagu ta oli tulnud. Nacib seisis, suu imestusest lahti.

«See Melk Tavarese tütar on häbematu tüdruk.»

«Ta ameleb Josuéga.»

Nacib saatis teda silmadega, talle meeldis tütarlapse tegu. Ta ei saanud aru, mis temaga täna toimus: ta oli ärganud hommikul kummalises meeleolus, tundis poolehoidu Osmundole ja Sinhàzinhale, teda pahandas, et hambaarsti matusele oli nii vähe inimesi tulnud, teda ärritasid tolle sugulase kaebed, kelle majas seisis kirst mõrvatud naise põrmuga. Kohale

jõudis isa Basílio, surus kõigil käsi, rääkis säravast päikesepaistest, vihmaaja lõppemisest.

Lõpuks hakkas matuserong liikuma, see oli suurem kui Osmundol, aga samuti haletsemisväärne; isa Basílio vuristas palveid, Olivençast saabunud perekond nuttis, majaisand ohkas kergendatult. Nacib läks baari tagasi. Miks ei maetud neid kahekesi koos, ei kantud kirste ühel ajal ühest ja sestsamast majast välja, ei pandud ühte hauda? Nii oleks pidanud tegema. Alatu, silmakirjalik elu, südametu linn, kus hinnati ainult raha.

«Seu Nacib, uus teenija on imekena. Päris iludus!» kostis Chico mahe hääl.

«Käi põrgusse!» Nacib oli kurb.

Ta sai hiljem teada, et Sinhàzinha kirst oli kalmistuväravast parajasti sel hetkel sisse kantud, kui selle kaudu väljusid Osmundo vähesed saatjad. Peaaegu samal tunnil koputas kolonel Jesuíno Mendonça, keda saatis advokaat Maurício Caires, kohtuniku uksele, et seaduse palge ette ilmuda. Hiljem tuli advokaat baari, aga keeldus igasugusest joogist peale mineraalvee:

«Eile sai Amâncio juures põhjalikult võetud. Tal oli priima portugali vein . . .»

Nacib astus eemale, ta ei tahtnud eelmise päeva pummelduse üksikasju kuulda. Ta läks õdede Dos Reiside juurde, et järele vaadata, kuidas arenevad pidusöömingu ettevalmistused. Õed olid mõrvast veel üsna erutatud:

«Alles eile hommikul oli õnnetu naine kirikus,» ütles Quinquina risti ette lüües.

«Kui te siia tulite, olime temaga just missal koos olnud,» täiendas värisev Florzinha.

«Jah, sääraseid lugusid juhtub . . . Sellepärast ma ei võtagi naist.»

Nad viisid Nacibi kööki, kus askeldas Jucundina oma tütardega. «Ärge pidusöögi pärast muretsege, kõik läheb hästi.»

«Aga teate, ma leidsin ikkagi köögitüdruku.»

«Tore. Kas ta keedab hästi?»

«Kuskussi igatahes oskab valmistada. Aga kuivõrd muud, seda saan pisut hiljem, eine ajal teada.»

«Te ei soovi siis enam meie suupisteid ja maiustusi?»

«Siiski veel mõne päeva jooksul.»

«Me küsime preseepio pärast . . . Sellega on palju tööd.»

Kui baaris vaiksemaks jäi, saatis Nacib Chico Moleza einetama:

«Tagasi tulles võta minu toit kaasa.»

Eine ajal jäi baar tavaliselt tühjaks. Nacib luges kassa üle, võttis kokku sissetulekud ja väljaminekud. Ilmtingimata ilmus pärast einet esimesena kohale Tonico Bastos, jõi seedimise ergutamiseks kašassat *bitter*'iga[1]. Sel päeval rääkisid nad matustest, pärast jutustas Tonico, mis eelmisel õhtul kabarees pärast araablase lahkumist juhtunud oli. Kolonel Ribeirinho oli end niivõrd täis joonud, et teda tuli peaaegu koju kanda. Trepil oli ta kolm korda oksendanud, kõik oma rõivad ära määrinud.

«Ta on tantsijatarisse kõrvuni armunud . . .»

«Ja Mundinho Falcão?»

«Läks vara ära. Kinnitas mulle, et tal pole selle naisega mingit vahekorda. Ja siis muidugi . . .»

«Sööstsite teie . . .»

«Hakkasin tegutsema.»

«Ja tema?»

«Noh, ta on igatahes huvitatud. Aga senikaua kui ta pole Ribeirinhot oma võrku saanud, mängib ta pühakut. Mulle on kõik selge.»

«Ja abikaasa?»

«On täiesti koloneli poolt. Ta teab juba kõik Ribeirinho kohta. Ja ei taha minuga tegemist teha. Et naine Ribeirinhole naeratab, end tantsides tema vastu surub, tal pead hoiab, kui teine oksendab — see on vana liiderdaja meelest suurepärane. Aga tarvitseb minul lähemale astuda, ja kohe on ta meie vahel. Niiviisi talitab just «väljateeninud» alfons.»

«Ta kardab, et teie rikute tema äri.»

«Mina? Ma tahan ainult ülejääke. Las Ribeirinho maksab ja mina lepin «puhkepäevadega» . . . Abikaasa suhtes ei tarvitse siiski muret tunda. Praegu on tal arvatavasti juba teada, et ma kohaliku poliitilise liidri poeg olen. Et ta peab minuga vastavalt käituma.»

Chico Moleza tuli einega. Nacib lahkus leti tagant, seadis end ühe laua juurde istuma, sidus endale suuräti kaela ümber.

«Vaatame, mis see köögitüdruk oskab . . .»

«Uus või?» Tonico astus uudishimulikult lähemale.

«Ma pole iial nii ilusat tõmmut naist näinud!» Chico Moleza venitas aeglaselt sõnu.

«Ja teie ütlesite mulle, et ta on nõid, te häbematu araablane. Varjate oma sõbra ees tõtt, mis?»

Nacib tõstis menaažilt kaane, eraldas üksikud anumad.

---

[1] Bitter — mõru õlu (ingl. k.).

«Oo!» hüüatas ta, haistes lõhnu, mis kerkisid hautatud kanasisikonnast, küpsetatud soolalihast, riisist, ubadest ja banaanilõikudest, mis olid magustoiduks.

Tonico päris Chico Molezalt:

«On ta tõesti ilus?»

«Ja kui ilus veel . . .»

Ta kummardus roogade kohale:

«Ja ta ei oska keeta, eks ole? Te valelik türklane . . . Suu läheb vesiseks . . .»

Nacib kutsus teda lauda:

«Siin jätkub kahele. Tehke suu seks.»

Bico-Fino tegi õllepudeli lahti, asetas lauale.

«Mis ta praegu teeb?» küsis Nacib.

«Ajab emaga pikka juttu. Räägivad spiritismist. See tähendab: ema räägib, tüdruk ainult kuulab ja naerab. Kui tema naerab, seu Tonico, läheb inimesel kohe pea segi.»

«Oo!» hüüatas Nacib uuesti, kui oli esimese kahvlitäie suhu pistnud. «Taevamanna, seu Tonico. Jumala eest, seekord teenitakse mind tõesti hästi.»

«Lauas ja voodis, mis, seu türklane . . .»

Nacib sõi kõhu kõvasti täis ja pärast Tonico lahkumist heitis nagu tavaliselt puude varjus baari taga ülesseatud lamamistooli. Ta võttis kätte Bahia ajalehe, mis oli peaaegu nädal vana, süütas sigari. Nacib silus vurre: ta oli eluga rahul, hommikune kurbus oli kadunud. Hiljem läheb ta onu juurde poodi, toob sealt odava kleidi ja paari toakingi. Siis lepib köögitüdrukuga kokku baari jaoks vajalike suupistete ja maiustuste asjus. Ta poleks küll arvanud, et see tolmune, räbalais põgenik keeta oskab . . . Ja et tolmu all on peidus nii palju kenadust, nii palju võlu . . . Ta uinus rahulikult. Kerge meretuul paitas ta vurre.

Kell polnud veel viiendat pärastlõunatundi kuulutanud ja maksuametis oli töö alles täies hoos, kui Nhô-Galo, «Diário de Ilhéuse» number käes, erutatuna baari astus. Nacib serveeris talle vermutit ja tahtis juba hakata uuest köögitüdrukust jutustama, kui teine oma ninahäälega valjusti tähendas:

«Asi on käima pandud!»

«Mis asi?»

«Siin on tänane ajaleht. Praegu ilmus. Lugege . . .»

Esimesel leheküljel oli rasvase kirjaga trükitud pikk artikkel. Pealkiri ulatus üle nelja veeru: «Pahandav hoolimatus sadamasuudme küsimuses». Käre kriitika oli suunatud munitsipaalvõimude vastu, Alfredo Bastose vastu, keda «Ilhéuse rahvas oli osariigi saadikutekoja deputaadiks valinud, et ta

kakaopiirkonna pühi huve kaitseks» ja kes oli need huvid unustanud, kelle kesist kõneosavust võis kuulda ainult siis, kui oli vaja ülistada valitsuse tegusid, kes oskas hüüda ainult: «Väga hea!» ja «Toetan!» Munitsipaliteediülemat, kolonel Ramiro südamesõpra, nimetati «võimetuks ja keskpäraseks meheks, kes näitab ainult eeskuju, kuidas kasiiki ees, tähtsa tegelase ees lömitada». Võimul olevaid poliitikuid süüdistati hoolimatus suhtumises Ilhéuse sadamasuudmesse. Artikli ettekäändeks oli eilne juhtum «Itaga», mis madalikule jooksis. «Piirkonna suurimat ja pakilisimat probleemi, probleemi, mis moodustab kohaliku progressi apogee, mis tähendab rikkust ja tsivilisatsiooni või mahajäämust ja viletsust, Ilhéuse sadamasuudme probleemi, või ütleme, kakao otsese väljaveo tähtsat probleemi» ei eksisteeri nende jaoks, kes on «erilistel asjaoludel juhtivad positsioonid endi kätte haaranud». Ja siis järgnes hirmus äge kallaletung, mis lõppes ilmse vihjega Mundinhole, meeldetuletusega, et «munitsipaalvõimude kuritegeliku ükskõiksuse tõttu on mõned arenenud kodanikutundega isikud valmis selle probleemi ise käsile võtma ja lahendama. Ja küllap Ilhéuse kuulsusrikas ning kartmatu rahvas, see traditsiooniderikas rahvas oskab teha otsuse, oskab karistada ja tasuda.»

«Asi on tõsine, poiss . . .»

«See on Doktori kirjutatud.»

«Ennem küll Ezequieli.»

«Ei, Doktori. Ma olen kindel. Ezequiel oli eile purjus, istus kabarees. No nüüd tuleb alles virvarr . . .»

«Virvarr! Te olete optimist. Siin läheb päris põrgu lahti . . .»

«Kui see mitte juba täna siinsamas baaris ei alga.»

«Miks siin?»

«Noh, aga omnibusside pidusöök, kas olete unustanud? Kõik tulevad kokku: munitsipaliteediülem, Mundinho, kolonel Amâncio, Tonico, Doktor, Kapten, Manuel das Onças, isegi kolonel Ramiro Bastos ütles, et vahest tuleb temagi.»

«Kolonel Ramiro? Ta ei käi enam õhtuti väljas.»

«Ütles, et tuleb. Ta on julge mees ja nüüd tuleb just nimelt, küll te näete. On võimalik, et lõunasöök lõpeb kaklusega . . .»

Nhô-Galo hõõrus käsi:

«Saab nalja . . .» Ja läks tagasi maksuametisse, jättes Nacibi muretsema. Baariomanik oli kõigi sõber, ta pidi sellest poliitilisest võitlusest võimalikult eemale hoidma.

Tulid lõunasöögi jaoks tellitud kelnerid, hakkasid saali valmis seadma, laudu kokku lükkama. Peaaegu samal ajal

võttis kohtunik, kel oli raamatupakk kaenla all, väljas ühe laua juures istet ühes João Fulgêncio ja Josuéga. Nad vaatlesid Glóriat tema aknal, kohtunik leidis, et see on päris skandaalne lugu. João Fulgêncio vaidles talle naerdes vastu:

«Glória on sotsiaalne vajadus, senjoor, teda tuleb ühiskondlikult kasulikuks institutsiooniks pidada nagu Rui Barbosa ühingut, Kolmeteistkümnenda Mai muusikaringi, nagu haiglat. Glórial on ühiskonnas tähtis funktsioon täita. Ainuüksi sellega, et ta end oma aknal näitab, et ta aeg-ajalt tänavale ilmub, tõstab ta linna elu ühe tähtsama aspekti — selle seksuaalse elu — kõrgemale tasemele. Te õpetab noormehi ilu hindama ja õilistab abielumeeste unistusi, kergendades inetute naiste meestel (ja kahjuks on selliseid naisi meie linnas suur enamus) nende abielukohuste täitmist, mis muidu oleks talumatuks ohvriks.»

Kohtunik suvatses nõustuda:

«Ilus kaitsekõne, mu kallis, niihästi kaitsja kui kaitsealuse vääriline. Aga omavahel öeldud, kas pole see mõttetu: nii külluslik naiseihu üheainsa mehe jaoks? Pealegi väikese kõhnukese mehe jaoks... Kui ta vähemasti mitte terve päeva niiviisi kõigi silmade all ei oleks...»

«Mis te õieti arvate, senjoor? Et keegi temaga ei maga? Eksitus, mu kallis kohtunik, eksitus...»

«Mis te räägite, João! Kes julgeks?»

«Suurem osa mehi, üliauväärne. Kui nad magavad oma naistega, siis mõtlevad nad Glóriale. Tähendab, nad magavad temaga.»

«Noh, seu João Fulgêncio, ma oleksin pidanud kohe aimama, et tegemist on paradoksiga...»

«Igal juhul on see naine seal kiusatuseks,» ütles Josué. «Ta otsekui haaraks silmadega meestest kinni...»

Keegi astus juurde, lehvitas käes «Diário de Ilhéuse» numbrit:

«Nägite juba?»

João Fulgêncio ja Josué olid juba lugenud. Kohtunik haaras lehe oma kätte, pani prillid ette. Ka teiste laudade ümber arutati artiklit.

«Mis te selle kohta ütlete?»

«Nüüd võtab poliitiline võitlus hoogu...»

«Tänane lõunasöök tõotab saada huvitav.»

Josué kõneles edasi Glóriast:

«Imekspandav on see, et keegi ei julge temaga amelda. See on mulle lihtsalt mõistatus.»

Õpetaja Josué oli siinmail uustulnuk, kelle Enoch kolledži asutamisel kohale toonud. Ja ehkki ta oli otsekohe kodunenud, hakanud «Papelaria Modêlot» ja «Vesuuvi» külastama, kabareedes käima, pidulikkudel puhkudel kõnedega esinema, avalikes majades õhtustama, olid tal siiski veel paljud lood Ilhéuse mineyikust teadmata. Ja sel ajal kui teised «Diários» ilmunud artiklit arutasid, jutustas João Fulgêncio talle sellest, mis oli juhtunud kolonel Coriolano ja Tonico Bastose vahel vähe aega enne Josué Ilhéusesse tulekut, siis, kui kolonel oli Glória jaoks maja sisse seadnud.

HOIATAV VAHELUGU

Niipea kui kolonel oli Glória linna toonud — jutustas João Fulgêncio, Ilhéuse ajaloo ja sündmuste tõeline varaait, — ja vanapiigade nördimuseks oma parimasse majja elama paigutanud, sinna, kus enne pealinna kolimist oli elanud tema perekond, hakkas neiu peale silma viskama kohalik donžuan — notar Antoninho Bastos, kolonel Ramiro Bastose kallis poeg, armukadeda naise mees ja kahe kena lapse isa, niivõrd elegantne noormees, et kandis pühapäeviti vesti.

Siin ei kordunud muidugi mitte Juca Viana ja Chiquinha idüll. Kas Josué oli sellest vanast loost juba kuulnud? Kas talle oli jutustatud selle poolkoomilisi, poolkurbi üksikasju? Pigem küll kurbi kui koomilisi — see iljeuslaste huumor on pisut sünget laadi. Praegusel juhtumil ei esinenud jalutuskäike mererannas, käsikäes kõndimist sadamasildadel, Tonico polnud veel julgenud ööajal Glória maja ust avada. Ta oli ainult sagedasti pärastlõunal sisse astunud, et tuua kingituseks Nacibi baaris ostetud kompvekke, pärida tervise järele ja küsida, kas tal ehk midagi vaja on. Ning nukrad pilgud ja meelitavad sõnad — kaugemale polnud notar Tonico veel läinud.

Traditsiooniline sõprus sidus kolonel Coriolanot Bastoste perekonnaga. Ramiro Bastos oli Coriolano ühe poja vaderiks, nad olid poliitilised mõttekaaslased, puutusid sageli kokku. Seda ärakasutas Tonico, et seletada naisele, sellele hiiglatüsedale dona Olgale, et sõprussidemete ja poliitiliste huvide ühtsuse tõttu koloneliga oli ta sunnitud tegema neid kahtlasi pealelõunasi külaskäike tollesse halva kuulsusega majja. Dona Olga monumentaalne rind kerkis, ta ähvardas:

«Kui sa oled sunnitud minema, Tonico, kui kolonel sind palub, siis mine julgesti. Aga hoia ennast! Kui ma midagi teada saan — oo! kui ma teada saan . . .»

«Juhul kui sul kahtlusi on, mu lapsuke, ma parem ei lähe. Ainult et ma lubasin Coriolanole . . .»

Mesine keel oli sellel Tonicol, nagu tavatses öelda Kapten. Vaese dona Olga jaoks oli ta karskeim mees, keda eranditult kõik linna naised taga ajasid, küll tütarlapsed ja abielunaised, küll teiste meeste armukesed ja prostituudid. Aga igaks juhuks pidas ta teda siiski kontrolli all, et võimalikku kiusatusse sattumist ära hoida. Kui vähe ta oma meest tundis . . .

Niiviisi, kannatlikkuse ja kompvekkide abil «valmistas Tonico endale aset, kuhu heita», nagu juba sosistati «Papelarias» ja baaris. Aga enne, kui juhtus see, mis kindlasti oleks juhtunud, sai kolonel Coriolano külaskäikudest, kompvekkidest ja kirglikest pilkudest teada. Ta ilmus ootamatult nädala keskel Ilhéusesse ja läks otse Tonico majja, kus asetses ka notarikontor, mis oli sel kellaajal rahvast täis.

Antoninho Bastos võttis sõbra valjude tervitushüüetega vastu, kaelustas teda ja patsutas seljale — ta oli tõesti erakordselt südamlik ja meeldiv inimene. Coriolano talus heameeleavaldusi, istus pakutud toolile, laksutas ratsapiitsaga vastu poriseid saapaid ja ütles ilma häält kõrgendamata:

«Seu Tonico, minu kõrvu on ulatunud kuuldus, et teie jalutate minu kaitsealuse maja ümber. Ma hindan väga teie sõprust, seu Tonico. Nägin teid lapsena kaim Ramiro juures. Seepärast tahan vana sõbrana teile nõu anda: ärge end enam sealkandis näidake. Ma hindasin väga ka Juca Vianat, kadunud Viana, minu pokkeripartneri poega, tundsin teda samuti juba üsna väikesena. Kas mäletate, mis temaga juhtus? Ta vaeseke hakkas kahjuks võõra naisega amelema . . .»

Kontoris valitses rõhuv vaikus. Tonico kogeles:

«Aga kolonel . . .»

Coriolano jätkas ilma häält muutmata ja endiselt ratsapiitsaga mängides:

«Teie olete ilus ja tore mees, teie ümber keerleb palju naisi, teil pole neist puudust. Mina oled vana ja elust vaevatud, minu pärisnaine, vaeseke, on juba hoopis igerikuks jäänud, mul pole kedagi peale Glória. See tüdruk meeldib mulle ja ma tahan, et ta oleks ainult minu päralt. Mul pole jäal kombeks olnud teiste jaoks naist pidada.» Ta naeratas

Tonico Bastosele: «Ma olen teie sõber ja seepärast hoiatan teid: jätke need jalutuskäigud seal ümbruses.»

Notar oli kahvatu, kontoris valitses hauavaikus. Juuresolijad vahetasid pilke. Manuel das Onças, kes oli tulnud mingit dokumenti koostama, väitis hiljem, ta olevat tundnud õhus «surnu lehka», ja temal oli selle leha jaoks kindlasti hea nina, sest tema arvel oli möödunud aegade taplustes nii mõnigi laip. Tonico hakkas seletama: see oli laim, tema vaenlaste ja Coriolano vaenlaste alatu laim. Tema oli käinud Glória juures ainult selleks, et pakkuda oma teeneid koloneli kaitsealusele, keda kõik alalõpmata teotasid. Needsamad inimesed, kes Coriolanot sellepärast hukka mõistsid, et ta oli paigutanud Glória sellesse majja São Sebastião väljakul, kus varem oli elanud tema perekond, inimesed, kes näo tüdruku eest kõrvale pöörasid ja tema möödumisel sülitasid, needsamad inimesed sepitsesidki praegu intriigi. Tema, Tonico, oli tahtnud ainult avalikult demonstreerida oma poolehoidu ja lugupidamist koloneli vastu. Tal polnud mitte midagi tüdrukuga, polnud mingit kavatsustki. Mesine keel oli ikka küll sel Tonicol!

«Et teil temaga midagi pole olnud, seda ma tean. Vastasel korral poleks ma siin niiviisi juttu ajanud, siis oleks teistsugune jutt olnud. Kas teil kavatsus oli, selle eest ei tea ma kätt tulle pista. Aga kavatsus ei võta kellelgi tükki küljest ega pane kellelegi sarvi pähe . . . Kõige parem on, kui te teete nii, nagu teised: pöörate tema eest näo kõrvale. Just see mulle meeldib. Ja nüüd, kui ma olen teid hoiatanud, ärgem kõnelgem enam sellest.»

Otsekohe hakkas ta äriasjadest rääkima, nagu poleks millestki muust juttu olnudki, siis läks maja sisemistesse ruumidesse, tervitas dona Olgat, patsutas laste põski. Tonico Bastos lakkas isegi Glória maja poolset kõnniteed mööda käimast ja Glória elas sestsaadik veel suuremas nukruses ning üksinduses. Linn peksis juhtumuse üle keelt: «Ase langes kokku, enne kui ta sinna heitagi sai,» öeldi, «langes suure mürinaga kokku,» lisati juurde — halastamatud ja kaastundeta inimesed olid need iljeuslased. Kolonel Coriolano hoiatus tuli kasuks veel teistelegi peale Tonico: paljud mehed otsustasid jääda ainult kavatsuste juurde, mis igavail öödel ärevaiks unenägudeks muutusid ja mis olid tärganud aknal raugleva Glória rinna vaatlemisest, tema naeratuse mõjul, mis «ihast niiskena», nagu Josué väga kenasti ühes luuletuses ütles, silmades sündides huultele levis. Ja nagu João Fulgêncio jutustust lõpetades kinnitas, võitsid sellest just vanad ja inetud abielunaised, sest, nagu ta koh-

tunikule oli öelnud, oli Glória ühiskondlikult kasulik, täitis sotsiaalset funktsiooni, tõstes kõrgemale tasemele seksuaalse elu selles Ilhéuses, mis paljukõneldud ja vaieldamatust progressist hoolimata oli ikka veel suurel määral feodaalne...

VAHELUGU ON LÕPPENUD, JÕUAB KÄTTE BANKETT

Vastupidi Nacibi ootustele ja kartustele möödus omnibussiühingu bankett täielikus rahus ja üksmeeles. Juba enne kella seitset, kui lahkusid viimased aperitiivitarvitajad, keerles venelane Jacob käsi hõõrudes Nacibi ümber, lai naeratus näol. Ka tema oli ajaleheartiklit lugenud ja kartis samuti peo ebaõnnestumist. Need iljeuslased on ju äge rahvas... Tema kompanjon Moacir Estrêla ootas garaažis autobussi saabumist Itabunast kutsutud külalistega — neid oli kümme isikut, munitsipaliteediülem ja kohtunik ühes arvatud. Ja nüüd pidi see õnnetu artikkel ilmuma ning külaliste keskele tüli, umbusaldust ja lahkhelisid külvama.

«See tekitab veel palju kõmu.»

Kapten, kes polnud tahtnud oma tavalisest gamaanipartiist ilma jääda, oli tulnud varem ja Nacibile saladuskatte all teatanud, et see artikkel on alles algus. See on esimene tervest sarjast, ja üldse ei piirdu asi artiklitega, Ilhéuses on oodata suuri sündmusi. Silmapilguks astus sisse Doktor, sõrmed tindised, silmis auahnusetuluke, ja lahkus kiiresti, öeldes, et tal on hirmus palju tegemist. Mis puutub Tonico Bastosesse, siis ei tulnud tema baari tagasi, sest, nagu teatavaks sai, oli kolonel Ramiro teda kiires korras enda juurde kutsunud.

Esimestena jõudsid kohale Itabunast kutsutud külalised, nad kiitsid bussisõitu — kogu reis oli kestnud ainult poolteist tundi, sellele vaatamata, et tee veel täiesti kuiv polnud. Üleoleva uudishimuga silmitsesid nad tänavaid, maju, katedraali, baari «Vesuuv», jookide varusid, kino «Ilhéus», ja leidsid, et neil Itabunas oli kõik parem, et siin polnud sääraseid kirikuid nagu neil, säärast kino, maju, mida Itabuna uute elamutega kõrvutada võiks, polnud nii rikkaliku jookide valikuga baare, nii rahvarohkeid kabareesid. Just tol ajal hakkas tugevnema võistlus kakaopiirkonna kahe tähtsama linna vahel. Itabuunlased kõnelesid oma maa määratust progressist, hämmastavast tõusust, ja ometi oli Itabuna veel mõne aasta eest olnud ainult üks Ilhéuse rajoone, alev,

mida tunti Tabocase nime all. Nad vaidlesid Kapteniga, arutasid sadamasuudme probleemi.

Perekonnad seadsid sammud kino poole, et maag Sandra debüüti vaadata. Möödumisel silmitsesid nad elavat tegevust baaris, sinna kogunenud tähtsaid isikuid, suurt T-kujuliselt asetatud lauda. Jacob ja Moacir võtsid külalisi vastu. Mundinho Falcão tuli koos Clóvis Costaga, see äratas teatavat uudishimu. Eksportöör kaelustas itabuunlasi, nende hulgas oli tema ärisõpru. Kolonel Amâncio Leal, kes Manuel das Onçase seltskonnas viibis, jutustas, et Jesuíno olevat kohtuniku sellekohasel loal oma fazendasse sõitnud, kuhu jääb kohtuasja edasist käiku ootama. Kolonel Ribeirinho ei pööranud silmi kino ukselt, lootes näha Anabelat. Vestlus muutus üldiseks, räägiti matustest, eilsest mõrvast, äriasjadest, vihmaaja möödumisest, saagi väljavaateist, Prints Sandrast ja Anabelast, hoolega välditi igasugust vihjet sadamasuudme probleemile, «Diáro de Ilhéuse» artiklile. Kõik näisid kartvat vaenulikku tegevust alustada, keegi nagu ei soovinud säärast vastutust enda peale võtta.

Kui kella kaheksa paiku hakati juba lauda istuma, teatas keegi baari ukse juurest:

«Sealt tuleb kolonel Ramiro Tonicoga.»

Amâncio Leal läks talle vastu. Nacib ehmus: õhkkond muutus pinevamaks, naer kõlas võltsilt, ta märkas revolvreid kuubede all. Mundinho Falcão vestles João Fulgênciooga, Kapten astus nende juurde. Teisel pool väljakut võis näha õpetaja Josuéd Malvina värava ees. Kepile toetudes astus kolonel Ramiro Bastos väsinud sammul baari ja liikus edasi kõiki ükshaaval tervitades. Ta peatus Clóvis Costa ees, surus tal kätt:

«Kuidas läheb ajaleht, Clóvis? Ikka edukalt?»

«Läheb hästi, kolonel.»

Ta peatus veidi aega Mundinhost, João Fulgênciost ja Kaptenist moodustunud grupi juures. Päris Mundinho reisi järele, tegi João Fulgênciole etteheiteid, et see polnud teda viimasel ajal külastanud, naljatas Kapteniga. Nacib oli vanamehest päris vaimustatud: küllap ta seesmiselt kees vihast, aga ei lasknud midagi välja paista. Ta vaatas vastastele, neile meestele, kes valmistusid tema vastu võitlema, temalt juhipositsiooni ära kiskuma, nagu mõistmatuile lastele, kes endast mingit hädaohtu ei kujuta. Ta asetati lauas aukohale, mõlema munitsipaliteediülema vahele, kohe edasi istus kahe kohtuniku vahel Mundinho. Hakati serveerima õdede Dos Reiside valmistatud roogi.

Alguses ei tundnud keegi end päris mugavalt. Söödi, joodi, vesteldi, naerdi, aga laua ümber valitses mingi rahutus, nagu ootaksid kõik midagi. Kolonel Ramiro Bastos ei puudutanud toite, maitses ainult veini. Tema lühinägelikud silmad käisid ühelt külaliselt teisele. Nad tumenesid peatudes Clóvis Costal, Kaptenil, Mundinhol. Äkki küsis ta, miks polnud Doktor ilmunud, ja kahetses tema puudumist. Vähehaaval muutus meeleolu rõõmsamaks ja vabamaks. Hakati jutustama anekdoote, kirjeldati Anabela tantse, kiideti õdede Dos Reiside valmistatud toite.

Lõpuks jõudis kätte kõnede pidamise aeg. Venelane Jacob ja Moacir olid palunud Ezequiel Pradot kõnelda banketi korraldanud ettevõtte nimel. Advokaat tõusis püsti, ta oli palju joonud, keel oli pehme, aga mida rohkem ta jõi, seda paremini ta rääkis. Amâncio Leal sosistas midagi Maurício Cairesele. Kahtlemata soovitas tal tähelepanelikult kuulata. Kui Ezequiel, kelle poliitiline lojaalsus kolonel Ramiro suhtes oli viimastest valimistest saadik kõikuma löönud, peaks puudutama sadamasuudme probleemi, siis tuleb temal, Mauríciol, selle peale vastata. Kuid Ezequiel oli sellel erutaval päeval valinud peateemaks sõpruse Ilhéuse ja Itabuna vahel, nende kakaopiirkonna kahe vennaliku linna vahel, mis nüüd olid seotud ka veel uue omnibussiühingu kaudu. Selle «suurejoonelise ettevõtte» olid teostanud tarmukad mehed, nagu Jacob, «kes oli tulnud Siberi jäistest steppidest, et selle Brasiilia nurgakese progressi ergutada», — lause, mis Jacobile vee silma tõi, ehkki ta oli tegelikult sündinud ühes Kiievi getos, — ja Moacir, «mees, kes omal jõul haljale oksale tõusnud, ausa töö eeskuju»; Moacir langetas tagasihoidlikult pea, sellal kui ümberringi kostis heakskiiduhüüdeid. Siis sattus kõneleja hoogu, rääkis sõnaohtralt tsivilisatsioonist ja progressist, ennustas suurt tulevikku piirkonnale, mis oli määratud «kiiresti kultuuri kõrgematele tippudele jõudma».

Ilhéuse munitsipaliteediülem tervitas igavas ja mitte lõppeda tahtvas kõnes Itabuna elanikke, kes olid siin nii hästi esindatud. Itabuna munitsipaliteediülem Aristóteles Pires tänas lühidalt. Mõtlikuna jälgis ta kõike ümberringi toimuvat. Siis tõusis püsti Maurício Caires ja hakkas pikalt-laialt kõnelema, külalistele järelroaks piiblit serveerides. Lõpuks laskis ta elada «seda laitmatut iljeuslast, kellele meie piirkond nii palju tänu võlgneb, silmapaistvate võimetega, lugupeetud meest, suurt, toimekat administraatorit, eeskujulikku perekonnaisa, juhti ja sõpra kolonel Ramiro Bastost». Kõik jõid, ka Mundinho tõstis klaasi koloneli terviseks. Maurício

oli vaevalt oma kohale istunud, kui Kapten püsti tõusis, pokaal käes. Ta ütles, et temagi tahab tõsta klaasi kellegi auks sellel peol, mis tähistab uut sammu edasi kakaopiirkonna progressi teel. Mehe auks, kes on tulnud lõuna suurtest linnadest, et rakendada selles piirkonnas oma varandust ja oma erakordset energiat, oma riigimehepilku, oma patriotismi. Selle mehe auks, kellele Ilhéus ja Itabuna juba nii palju tänu võlgnesid, kelle nimi oli anonüümselt seotud selle omnibussiühinguga nagu kõige muugagi, mis iljeuslased viimastel aastatel olid ette võtnud, — Raimundo Mendes Falcão auks tõstab tema oma klaasi. Oli koloneli kord eksportööri terviseks juua. Nagu hiljem räägiti, oli Amâncio Leal kogu Kapteni kõne kestel kätt revolvripäral hoidnud.

Ja rohkem midagi ei juhtunudki. Aga kõik said aru, et sellest päevast peale hakkab Mundinho opositsiooni juhiks ja võitlus algab. Mitte enam niisugune võitlus nagu maa anastamise ajal. Nüüd ei otsustanud enam püssid ega varitsused, notarikontorite mahapõletamine ega võltsdokumendid. João Fulgêncio ütles kohtunikule:

«Paukude asemel kõned ... Nii on parem.»

Aga kohtunik kahtles:

«See lõpeb ikkagi kuulidega, küll te näete.»

Kolonel Ramiro Bastos lahkus varsti Tonico saatel. Teised istusid laiali baarilaudade ümber, jõid edasi. Eri ruumi kogunes grupp pokkerimängijaid, mõni mees läks kabareesse. Nacib käis ühe laudkonna juurest teise juurde, ergutas kelnereid. Joodi ohtrasti. Keset kogu seda askeldust tõi keegi poiss Nacibile Risoletalt kirjakese. Tüdruk tahtis temaga tingimata sel ööl kokku saada, lubas teda «Bataclanis» oodata. Alla oli kirjutatud «sinu väike putukas Risoleta». Araablane naeratas rahulolevalt. Kassa kõrval lebas pakike Gabriela jaoks: sitskleit ja paar sandaale.

Kui kinoseanss lõppes, kogunes baar külastajaid täis. Nacibil polnud hetkegi vaba aega. Nüüd keerlesid vestlused peamiselt ajaleheartikli ümber. Mõni kõneles küll veel eilsest mõrvast, perekonnad kiitsid taskukunstnikku. Aga peaaegu kõikide laudade ümber oli peateemaks siiski «Diário de Ilhéuse» artikkel. Külastajad lahkusid alles hilja, oli juba üle kesköö, kui Nacib kassa sulges ja kabareesse läks. Ühe laua ümber istusid Ribeirinho, Ezequiel ja teised ning Anabela palus neid kirjutada albumisse arvamusi tema tantsu kohta. Romantiline Nhô-Galo kirjutas: «Sina, tantsijatar, oled kunsti enda kehastus.» Ja Ezequiel Prado, kes oli meeletult purjus, lisas ebakindla käekirjaga juurde: «Tahak-

sin olla selle kunsti *gigolo*.» Prints Sandra suitsetas, pikk järeletehtud elevandiluust munstükk suus. Ribeirinho patsutas talle väga tuttavlikult seljale, jutustas oma fazenda suurusest ja rikkusest.

Risoleta ootas Nacibi. Ta viis araablase saalinurka, rääkis talle oma muredest: ta oli ärganud haigena, jälle oli end tunda andnud üks vana viga, mis teda varem piinanud, ta oli pidanud arsti kutsuma. Ja tal polnud üldse raha, isegi mitte ravimite jaoks. Ega olnud seda ka kelleltki küsida, ta ei tundnud peaaegu kedagi. Ta pöördus Nacibi poole, sest see oli tol ööl nii kena olnud... Araablane andis talle ühe paberraha, pomisedes midagi oma nina alla. Risoleta silitas tema juukseid.

«Ma saan varsti terveks, kahe-kolme päeva pärast, siis lasen sind kutsuda...»

Risoleta lahkus kiiresti. Oli ta tõesti haige või mängis komöödiat, et temalt, Nacibilt, raha saada ja raisata see õhtusöögi ning veinijoomise peale mõne üliõpilase või poeselliga? Araablane tundis pahameelt, ta oli lootnud temaga öö veeta, unustada tema süleluses selle päeva vaevad — matuste nukruse, töö ning mured banketi pärast, poliitilised intriigid. Säärane päev kurnas inimese ära. Ja nüüd lõppes see veel niisuguse pettumusega. Ta hoidis käes Gabriela jaoks määratud pakki. Tuled kustusid, tantsijatar ilmus sulgedesse riietatuna. Kolonel Ribeirinho kutsus kelneri, tellis šampanjat.

GABRIELA ÖÖ

Nacib astus võõrastetuppa, võttis kingad jalast. Ta oli suurema osa päevast jalgadel olnud, ühe laua juurest teise juurde käinud. Missugune mõnu oli kingad ja sokid maha võtta, varbaid liigutada, mõni samm paljajalu käia, vanad laiaks tallatud toakingad jalga tõmmata. Mõttekatkeid ja kujutlusi segunes tema peas. Anabela oli arvatavasti oma numbri lõpetanud, küllap ta istus nüüd lauas Ribeirinhoga ja jõi šampanjat. Tonico Bastos polnud sel ööl kabareesse tulnud. Ja Prints? Tema nimi oli Eduardo da Silva, nimekaardil oli tähendatud: «Artist». Küünik, seda oli ta küll. Meelitas fazendeirot, tõukas naist tema sülelusse, äritses tema kehaga. Nacib kehitas õlgu. Võib-olla oli ta ainult vaene mehike, võib-olla ei tähendanud Anabela talle suurt midagi, see oli ainult juhuslik ühendus töö alusel. See oli tema äri, tema teenistus, näost oli näha, et ta oli elus küllalt nälga näi-

nud. Räpane teenistus, kahtlemata, aga missugune on puhas? Miks teda süüdistada ja hukka mõista? Võib-olla käituks ta väärikamalt kui Osmundo sõbrad, tema kaaslased baarist, kirjandusühingust, klubi «Progress» ballidelt, mehed, kellega ta vestles naistest, — kõik ausad kodanikud, kes ei saanud hakkama sellega, et sõbra põrm kalmistule kanda... Kapten — vaat see oli korralik inimene. Vaene, ilma muu varanduseta kui föderaalmaksude koguja palk, ilma kakaoistandusteta, kaitses ta kindlalt oma seisukohti, astus kartmatult igaühele vastu. Ta polnud Osmundo lähedane sõber, aga ta tuli matusele ja kandis kirstu. Ja kõne pidusöögil? Julgelt oli ta kolonel Ramiro Bastose juuresolekul, kõikide ees Mundinho nime nimetanud.

Pidusöögi meenutamisel võpatas Nacib. Oleks võinud minna laskmiseni, õnn, et kõik lõppes rahulikult. Muide oli see ainult algus, nagu Kapten oli ütelnud. Mundinhol oli raha, mõju Rios, sõpru föderaalvalitsuses, ta polnud «mingisugune tühipaljas» nagu see doktor Honorato, vana igerik arst, opositsiooni juht, kes oli Ramirolt heategusid vastu võtnud, temalt oma poegadele kohti palunud. Mundinho tõmbab kindlasti paljusid enda poole, tekitab lahkhelisid fazendeirode keskel, kes valijate häälte üle otsustavad, toob mõnelegi muret ja pahandusi. Peaks tal ometi õnnestuma insenere ja bagereid hankida — nagu ta lubas —, et sadamasuuet süvendada... Ta võis Ilhéuse eest hoolitsemise enda peale võtta, Bastosed kõrvale heita. Vanamees oligi juba üsna otsas, Alfredo istus saadikutekojas ainult sellepärast, et oli oma isa poeg, ta oli hea lastearst, ja muud midagi. Mis puutub Tonicosse, siis see polnud sündinud poliitika jaoks, polnud sündinud käskima ja vastu hakkama, ehitama ja lammutama. Kui asi just naistesse ei puutunud. Ta polnud täna öösi kabareesse tulnud. Kindlasti sellepärast, et ei tahtnud osa võtta vaidlustest artikli üle, ta ei armastanud tülisid. Nacib vangutas pead. Tema oli nii ühtede kui teiste sõber, Kapteni ja Tonico, Amâncio Leali ja Doktori oma, ta jõi, mängis ja vestles nendega, käis nendega lõbumajades. Nendelt tuli raha, mida ta teenis. Ja nüüd olid nad vastamisi, ühed ühel, teised teisel pool. Ainult ühes asjas olid nad kõik üksmeelsed: abielurikkuja naine vääris surma, isegi Kapten ei kaitsnud Sinhàzinhat, isegi mitte tema sugulane, kelle majast põrm kalmistule kanti. Mille pagana jaoks tuli sinna kolonel Melk Tavarese tütar, kellesse Josué nii kirglikult armunud oli, see vaikiv ilusa näo ja rahutute silmadega tütarlaps, kes näis kandvat endas mingit saladust? Kord, kui ta ühes teiste koolitüdrukutega

oli baaris šokolaadi ostnud, oli João Fulgêncio tähendanud:

«See tüdruk on teistest erinev, tal on iseloomu.»

Miks erinev, mida oli nii haritud João Fulgêncio selle «iseloomuga» öelda tahtnud? Tõsiasi on see, et tüdruk tuli Sinhàzinha põrmuga hüvasti jätma, tõi lilli kaasa. Isa aga külastas Jesuínot, «et teda kaelustada», nagu ta ise oli «orjaturul» Nacibile öelnud. Mida pagan otsis siis tütar, noor pruudieas neiu, koolitüdruk, Sinhàzinha kirstu juurest? Kõik olid vastamisi, isa seisis ühel, tütar teisel pool. Maailm on keeruline, mõistku seda, kes tahab, temal käis see üle jõu, ta oli ainult baariomanik, milleks mõtles ta kõigele sellele? Tema pidi raha teenima, et ükskord kakaoistandus osta. Kui jumal aitab, ostabki ta selle. Siis võib ta ehk Malvinale näkku vaadata, tema saladust mõistatada püüda. Või vähemalt üürida maja Glória-taolise armukese jaoks.

Nacibil oli janu, ta otsustas kööki vett jooma minna. Siis silmas ta pakki kleidi ja sandaalidega, mis ta onu poest toonud. Ta peatus kõheldes. Kõige parem oli anda see tüdrukule üle homme hommikul. Või panna tema kambri ukse juurde, et ta selle ärkamisel leiaks. Nagu oleksid jõulud . . . Nacib naeratas, võttis paki. Köögis rüüpas ta suurte sõõmudega vett, ta oli sel päeval kõvasti joonud, kui ta pidusööki serveerida aitas.

Kõrgel taevas paistis kuu ja valgustas õues kasvavaid meloni- ning guajaavapuid. Teenijatoa uks oli avatud. Võibolla palavuse pärast. Filomena ajal seisis see lukus, vanaeit kartis vargaid — tema rikkuseks olid pühakute pildid. Kuuvalgus tungis tuppa. Nacib astus lähemale; ta paneb ehk paki voodi jalutsisse, las tüdruk ehmub hommikul . . . Ja võib olla, et järgmisel ööl . . .

Ta silmad vaatasid teraselt pimedusse. Kuukiir langes voodile, valgustas tükikest Gabriela säärt. Kasvava erutusega kiindus Nacibi pilk sellesse. Ta oli lootnud veeta selle öö Risoleta kaisus, selle kindla ootusega oli ta kabareesse läinud, nautides juba ette suurlinna prostituudi osavaid kallistusi. Temase oli jäänud rahuldamata iha. Nüüd nägi ta Gabriela tõmmut keha, tema jalga üle voodiääre alla rippumas. Veel enamat kui ta nägi, aimas ta lapitud vaiba all, mis hädavaevalt katkist sõrki, kõhtu ja rindu kattis. Üks rind oli pooleldi paljastatud, Nacib püüdis pimedusest läbi näha. Ja see nelgilõhn, mis pea pööritama pani!

Gabriela liigutas end unes, araablane astus üle läve. Ta

seisis, käsi välja sirutatud, ega söandanud magaja keha puudutada. Milleks rutata? Kui ta äkki karjub, skandaali teeb, ära läheb? Siis jääb ta ilma köögitüdrukuta, teist seesugust ei leia ta ilal. Kõige parem on pakike voodiäärele jätta. Järgmisel päeval katsub ta rohkem kodus olla, püüab vähehaaval tema usalduse võita, ning lõpuks saab tüdruk tema omaks.

Tema käsi värises kergelt, kui ta pakki voodile asetas. Gabriela ehmus üles, lõi silmad lahti, tahtis midagi öelda, aga nägi siis Nacibi seismas ja üksisilmi teda vaatamas. Vaistlikult otsis ta käega vaipa, — aga oli see nüüd kohmetus või kavalus — igatahes libises vaip voodist maha. Ta tõusis istukile, naeratas häbelikult. Ta ei püüdnud katta rinda, mis nüüd kuuvalguses oli selgesti nähtav.

«Tõin sulle kingituse,» kogeles Nacib. «Tahtsin selle sulle voodisse panna. Tulin just praegu . . .»

Gabriela naeratas — kas kartis ta või tahtis teist julgustada? Kõik oli võimalik, ta näis lapsena, kui ta seal nii istus, puusad ja rind paljad, nagu ei leiaks ta selles midagi halba, nagu ei teaks ta midagi noist asjust, oleks täiesti süütu. Ta võttis paki Nacibi käest:

«Tänan, noormees, jumal tasugu teile . . .»

Ta avas paki, Nacibi silmad jälgisid teda järelejätmatult. Naeratades seadis tüdruk kleidi oma keha vastu, silitas riiet käega:

«Ilus . . .»

Ta vaatas odavaid kingi. Nacib hingeldas.

«Noormees on nii hea . . .»

Iha kerkis Nacibi rinnus, ängistas tal kõri. Tema silmad tumenesid, nelgilõhn uimastas teda. Gabriela võttis kleidi kätte, et seda paremini vaadelda, paljastades jälle naiivselt oma keha.

«Ilus . . . Ma olin kogu aeg üleval, ootasin, et noormees tuleks ja ütleks, mis homseks süüa teha. Aga läks hiliseks, ma heitsin voodisse . . .»

«Mul oli palju tööd,» suutis ta vaevaga lausuda.

«Vaeseke . . . Kas olete väsinud?»

Ta pani kleidi kokku, asetas kingad põrandale.

«Anna mulle, ma riputan naela otsa.»

Tema käsi puudutas Gabriela kätt, neiu naeris:

«Küll on külm käsi . . .»

Nacib ei suutnud end enam talitseda, haaras tema käsivarrest kinni, teine käsi sirutus rinna poole, mis üha

selgemalt kuuvalguses paistis. Gabriela tõmbas ta enda poole:

«Ilus noormees . . .»

Nelgilõhn täitis tuba, Gabriela kehast õhkus kuumust, see haaras Nacibi, põletas ta nahka, kuuvalgus hääbus voodis. Suudluste sekka sosistas Gabriela vaevalt kuuldav hääl:

«Ilus noormees . . .»

TEINE OSA

UHE RAHVATÜTRE RÕÕMUDEST JA MUREDEST ILHÉUSE TÄNAVAIL, TEMA TEEL KOOGIST ALTARI ETTE (USUNDLIKE KOMPLIKATSIOONIDE TÕTTU ALTARIT MUIDE POLNUDKI), AJAL, KUI RAHA LAIALT LIIKUS JA LINNA ELU MUUTUS — NING ABIELUDEST JA ABIELULAHUTUSTEST, ARMUOHETEST JA ARMUKADEDUSEKARJETEST, POLIITILISTEST REETMISTEST JA KIRJANDUSLIKEST LOENGUTEST; ATENDAATIDEST, PÕGENEMISTEST, LEEKIDES HÄVIVAIST AJALEHTEDEST, VALIMISVÕITLUSEST JA ÜKSINDUSE LÕPPEMISEST, VÕITLUSMÄNGUDEST JA «CHEF DE CUISINE'IST»[1]; KUUMUSEST JA AASTAVAHETUSEPIDUSTUSTEST, KARJATÜDRUKUTE TANTSUST JA VILETSAST TSIRKUSEST, KIRMESEST JA TUUKRITEST, IGA LAEVAGA SAABUVATEST NAISTEST, VIIMSEID PAUKE TULISTAVATEST ŽAGUNSSODEST, SADAMASSE SÕITVATEST SUURTEST KAUBALAEVADEST, TÜHISTATUD SEADUSEST JA ÜHEST LILLEST NING ÜHEST TÄHEST

EHK

GABRIELA, NELK JA KANEEL

[1] Chef de cuisine — ülemkokk (prants. k.).

KOLMAS PEATÜKK

MALVINA SALADUS

(Malvina, kes on sündinud suure
saatuse jaoks ja on suletud oma aeda)

«Kõlblus variseb, kombed laostuvad,
väljastpoolt tulnud seiklejad . . .»

(Ühest Maurício Cairese kõnest).

HÄLLILAUL MALVINALE

Unine lapsuke, uinu,
head uned ootavad eel.
Purjetab unes su voodi
kaugete merede veel.

«On vangla mulle mu aed
ja ahelad alalilled.
Appi! Mind tullakse pooma.
Appi! Mind tullakse tapma.
Appi! Mind tullakse naitma,
võõrasse majasse matma,
võõrale virtinaks viima,
põrandapühkijaks andma,
sundima klaveri taha
ja kiriku pihipinki.
Appi! Mind tullakse naitma
ja käima peale mind saatma.»

Purjetab unes su voodi
kaugete merede veel.

«Mu mees ja mu isand hakkab
siis määrama minu elu.
Määrama, mis panen selga,
ja määrama mu parfüümi.
Määrama kõiki mu soove
ja määrama ööks mu und.
Määrama seda, mis tohib
mu keha ja hing ja mis ei.
Mul õigus on ainult nutta.
Mind tappa on õigus tal.»

Purjetab unes su voodi
kaugete merede veel.

«Appi! Mind minema viige.
Meest armastamiseks tahan,
ainult austamiseks ei taha.

Ta olla võib ükskõik kes,
ta olla võib kas või vaene
või inetu või mulatt —
kui vaid mind minema viiks.
Ei taha ma olla ori.
Appi! Mind minema viige.»

Purjetab unes su voodi
kaugete merede veel.

«Kaugete merede veele
lähen kas või üksi ma.
Kas või äraneetult lähen
kaugete merede veele.
Ise naitma ennast lähen
kaugete merede veele.
Mehele andma end lähen
kaugete merede veele.
Tööd leidma endale lähen
kaugete merede veele.
Iseennast leidma lähen,
ei tule tagasi iial.»

Unine lapsuke, uinu,
head uned ootavad eel.

GABRIELA LILLEGA

Ilhéuse väljakuil puhkesid peenardel roosid, krüsanteemid, daaliad, maarjalilled, saialilled. Täpsed nagu munitsipaliteedihoone kell, avanesid keset muru onse-oorase[1] õielehed, pritsides puna muruvaiba rohelusele. Malhado ümbruse metsades, Unhão ja Conquista niisketes saludes pakatasid õitsele fantastilised orhideed. Aga linnas valitsev lõhn ei tulnud mitte aedadest, metsasaludest, lillepeenardest, metsikuist orhideedest. See tuli pakkimisaitadest, sadamast ja väljaveofirmade hoonetest, see oli kuivade kakaoubade lõhn, niivõrd tugev, et pani võõrastel pea pööritama, aga kohalikele elanikele nii tavaline, et nad seda enam ei tundnudki. See lõhn hõljus linna, jõe ja mere kohal.

Istandustes valmisid kakaoviljad, maastikupildis pääses valitsema kollane värvus kõigis toonides ja varjundeis, õhk oli kuldne. Lähenes saagikoristuse aeg. Ja saak oli nii suur, et seesugusest polnud varem kuuldud.

Gabriela seadis valmis määratu suure kandikutäie maiustusi. Ja teise veel suurema akaražeesid, abaraasid, tursapirukaid ja praetud suupisteid. Neegripoiss Tuísca ootas paberossikoni suitsetades ja jutustas talle baaris kuuldud vestlustest ning kõiksugu väikestest sündmustest, mis teda eriti huvitasid: Mundinho Falcão kümnest kingapaarist, jalgpallivõistlustest mererannas, riidekaupluses toimepandud vargusest, sellest, et lähemal ajal tuleb «Suur Balkani Tsirkus» elevandi ja kaelkirjaku, kaameli, lõvide ja tiigritega. Gabriela naeris teda kuulates, teated tsirkusest äratasid temas huvi:

«Kas tõesti tuleb?»

«Tulpadel on juba kuulutused väljas.»

«Kord oli meil seal tsirkus. Ma käisin tädiga vaatamas. Näidati üht meest, kes tuld neelas.»

Tuíscal olid omad plaanid: kui tsirkus pärale jõuab, saadab ta eesli seljas ratsutavat klouni selle sõidul läbi linna. Iga kord kui tsirkus oma telgi tühjal väljakul kalaturu juures üles lõi, kordus üks ja seesama. Kloun küsis:

«Mis asjamees on kloun?»

Ja lapsed vastasid:

---

[1] Onse-ooras (portug. k. *onze-horas*) — kell üksteist.

«Naisteröövel . . .»

Kloun tõmbas Tuíscale lubjaveega märgi otsaette ja ta pääses tasuta õhtusele etendusele. Mõnikord tegi ta end kasulikuks, aitas tsirkuseteenritel maneeži korrastada. Sel juhul muutus ta tsirkuses oma inimeseks ja jättis oma saapapuhastajakasti mõneks ajaks hooletusse.

«Üks tsirkus tahtis mu kaasa viia. Direktor kutsus mind . . .»

«Teenriks?»

Tuísca peaaegu solvus:

«Ei. Artistiks.»

«Mis sa pidid siis tegema?»

Väike must nägu lõi särama:

«Pidin aitama numbris ahvidega. Ja ka tantsima . . . Ainult ema pärast jätsin minemata . . .» Neegritar Raimunda oli reuma tõttu liikumisvõimetu ega saanud enam oma pesunaiseametit pidada, pojad teenisid nüüd ülalpidamist: Filó, autobussijuht, ja Tuísca, kes oli meister mitme töö peale.

«Oskad sa siis tantsida?»

«Kas sa pole näinud? Tahad näha?»

Ja viivitamatult hakkas ta tantsima, tal oli tants otse veres, jalad tegid mitmesuguseid paasid, keha liikus kergelt ja vabalt, käed tagusid rütmi. Gabriela vaatas pealt, temaga oli lugu samuti ja ta ei suutnud end pidada. Ta jättis kandikud ja kastrulid, suupisted ja maiustused sinnapaika, haaras käega seelikust ning hakkas keerlema. Päikesest valgustatud õues tantsisid nad nüüd kahekesi — neegripoiss ja mulati neiu. Nad unustasid kogu maailma. Keset tantsu peatus Tuísca ja tagus nüüd ainult veel kätega rütmi tühja kastruli põhjale. Gabriela keerles, nii et seelik lendas, käed viipusid, keha sirgus ja paindus, puusad õõtsusid, suu naeratas.

«Jumal hoidku, kandikud . . .»

Kiiresti seadsid nad kõik korda, maiustuste kandik pandi suupistete kandiku otsa, see kõik asetati Tuíscale pea peale ja neegripoiss lahkus tantsuviisi vilistades. Gabriela jalad tegid veel mõne sammu, nii tore oli tantsida. Köögis hakkas midagi susinal keema, Gabriela ruttas sinna.

Kui ta kuulis, et Chico Moleza kõrvalmajja einetama tuli, oli tal juba kõik valmis, ta võttis menaaži, pistis kingad jala otsa, astus värava poole. Ta tahtis Nacibile süüa viia ja baaris abiks olla, senikaua kui Chicot seal polnud. Kuid ta pöördus veel kord tagasi, murdis õuest lillepeenralt roosiõie ja pistis selle vartpidi endale kõrva taha; sametised õielehed puudutasid kergelt tema põske.

Selle moe oli talle õpetanud kingsepp Felipe — ropu suuga anarhist, kui ta preestreid kirus, ja viisakas nagu hispaania aadlik, kui ta daamiga kõneles. «Kõige ilusam mood,» oli ta ütelnud.

«Kõik Sevilla tüdrukud kannavad punast lille juustes . . .»

Ta elas juba nii palju aastaid Ilhéuses saapataldu alla lüües, aga ikka veel segas ta oma portugali keele hulka hispaania sõnu. Varem käis ta ainult väga harva baaris. Ta töötas palju, parandas sadulaid ja hobuseriistu, valmistas ratsapiitsu, lõi kingadele ja saabastele taldu alla, vabal ajal luges punaste kaantega brošüüre ja käis «Papelaria Modêlos» vaidlemas. Ainult pühapäeviti tuli ta baari, et gamaani ja kabet mängida, olles kardetav vastane. Nüüd käis ta baaris igal ennelõunal, aperitiivi ajal. Kui Gabriela kohale jõudis, langetas hispaanlane tervituseks oma tõrksate hallide juustega pea ja lai naeratus paljastas tema laitmatud noormehehambad:

«*Salve la gracia, olé!*»[1]

Ja klõpsutas sõrmi nagu kastanjette.

Ka paljud teised juhuslikud külastajad olid nüüd alalisteks muutunud, «Vesuuv» töötas erakordselt edukalt. Gabriela suupistete ja maiustuste kuulsus oli juba esimesest päevast alates aperitiivisõprade keskel levinud ja inimesi sadamabaaridest ära meelitama hakanud, mis tegi rahutuks «Kuldse Märjukese» omaniku Plínio Araçá. Nhô-Galo, Tonico Bastos, Kapten olid igaüks kord Nacibi einest osa võtnud ja jutustasid nüüd imelugusid Gabriela valmistatud toitudest. Tema akaražeesid, banaanilehtede sees küpsetatud liha või kala ja teravalt vürtsitatud lihapirukaid ülistati proosas ja värssides — värssidest oli nimelt õpetaja Josué pühendanud neile roogadele neljarealise salmi, milles ta riimis frigideira[2] abrideiraga[3], cozinheira[4] faceiraga[5]. Mundinho Falcão oli juba palunud Nacibi loovutada talle Gabriela üheks päevaks tookord, kui ta korraldas enda pool lõunasöögi sel puhul, et juhuslikult sõitis «Ital» siit läbi üks tema sõpru, Alagoase osariigi poolt valitud senaator.

Külastajad tulid aperitiivi pärast, täringupokkeri pärast, pipardatud akaražeede, soolaste tursapirukate pärast, mis ergutasid isu. Nende arv aina kasvas: ühed tõid teisi kaasa, jutustades neile Gabriela kokakunstist. Aga paljud nendest

[1] Ole tervitatud, ilu (bisp. k.).
[2] Frigideira — pann; pannil praetud toit.
[3] Abrideira — alkohoolne jook, naps.
[4] Cozinheira — köögitüdruk, kokk.
[5] Faceira — moedaam.

jäid nüüd pisut kauemaks kui tavaliselt, viivitasid einele minekuga. See algas siis, kui Gabriela hakkas ise Nacibile einet baari tooma.

Tema ilmumisel kostis hüüatusi: see tantsuline samm, need mahalöödud silmad, see naeratus, mis tema huultelt kõikidele nägudele levis! Ta tuli, teretas laudade vahelt läbi minnes külalisi, läks otse leti juurde, asetas sellele menaaži. Tavaliselt oleks pidanud baar sel kellaajal peaaegu tühi olema, vahest mõni üksik hilineja oleks veel koju kiirustades oma aperitiivi rüübanud. Aga vähehaaval olid külalised hakanud kauem aperitiivi juures istuma, pikendades aega Gabriela tulekuni, rüübates veel viimase lonksu pärast tema ilmumist.

«Veel üks «kukesaba», Bico-Fino.»

«Siia kaks vermutit . . .»

«Kas mängime veel ühe?» Täringud põrisesid nahkpeekris, veeresid lauale. «Kolm kuningat ühe korraga . . .»

Gabriela aitas serveerida, et rutem külastajaid rahuldada, muidu jahtus toit menaažis ja kaotas maitse. Tema kerged kingad libisesid mööda tsementpõrandat, juuksed olid paelaga kokku köidetud, nägu minkimata, puusad höörisid otsekui tantsul. Ta kõndis laudade vahel, mõni kõneles talle meelitusi, mõni vaatas teda anuvate silmadega, Doktor patsutas talle käele, nimetas teda oma «tütrekeseks». Gabriela naeratas kõigile, teda oleks võinud lapseks pidada, kui poleks olnud neid õõtsuvaid puusi. Äkiline elevus levis baaris, nagu oleks Gabriela kohalolek selle külalislahkemaks ja mugavamaks muutnud.

Leti tagant nägi Nacib, kui ta väljakule ilmus, roos kõrva kohale juustesse pistetud. Araablase silmad tõmbusid vidukile: toidukandenõud olid maitsvat toitu täis, tema aga tundis sel kellaajal alati nälga ja pidi ennast pingutama, et mitte ära süüa liha- ning krevetipirukaid ja muid külastajate jaoks valmistatud suupisteid. Ka tähendas Gabriela tulek uusi joogitellimisi peaaegu kõigilt laudkondadelt, tähendas sissetulekute suurenemist. Pealegi oli suureks silmalõbuks näha teda päeva kestel, meenutada möödunud ööd, kujutleda järgmist.

Leti varjus näpistas ta teda, pistis talle käe seelikute alla, puudutas tema rindu. Siis naeris Gabriela tasakesi, talle meeldis see.

Kapten kutsus teda:

«Tule vaata seda mängu, sa oled ju minu õpilane . . .»

Teeseldud isalikkusega nimetas ta teda õpilaseks sest päevast alates, kui ta peaaegu tühjas baaris oli katset teinud

teda gamaani saladustesse pühendada. Gabriela oli naernud ja pead raputanud, peale «eesli» ei suutnud ta ühtki teist mängu ära õppida. Aga pikaleveninud partiide lõpus tegi Kapten meelega aeglasi käike, oodates Gabriela tulekut, ja nõudis tema juuresolekut otsustavate visete puhul:

«Tule siia, too mulle õnne . . .»

Mõnikord tõi ta õnne Nhô-Galole, kingsepp Felipele või Doktorile:

«Tänan, mu tütreke, andku jumal sulle veel suuremat ilu.» Doktor patsutas talle kergelt käele.

«Veel suuremat ilu? Võimatu!» protesteeris Kapten isalikust toonist loobudes.

Nhô-Galo ei ütelnud midagi, ainult vaatas. Kingsepp Felipe kiitis roosi Gabriela juustes:

«Ah, kui ma kahekümneaastane oleksin . . .»

Ta päris Josuélt, miks ei kirjutanud too sonetti selle lille, selle kõrva, nende roheliste silmade kohta? Josué vastas, et sonetist oleks vähe, ta kirjutab oodi või ballaadi.

Kui kell pool üks lõi, tõusid nad ehmudes ja lahkusid, jättes rikkalikku jootraha, mida Bico-Fino oma räpaste kätega ahnelt kokku kogus. Nad läksid kellalöögist aetuna, otsekui sunnitult, vastu tahtmist. Baar tühjenes, Nacib asus einetama. Gabriela pani talle toitu ette, kõndis laua ümber, avas õllepudeli, valas talle klaasi. Tema tõmmu nägu säras, kui Nacib küllastatuna kahe röhituse vahel («See on tervisele kasulik,» seletas ta) roogasid kiitis. Ta kogus toidukandenõud kokku, Chico Moleza tuli tagasi, nüüd oli Bico-Fino kord einetama minna. Gabriela seadis lamamistooli üles väikesele baari taga asuvale platsile, kuhu oli istutatud puid ja kust avanes vaade väljakule. Ta ütles: «Nägemiseni, seu Nacib,» ja läks koju tagasi. Araablane süütas sigari «São Félix», võttis kätte mõned nädalavanused Bahia ajalehed ja jälgis Gabriela tantsulist kõnnakut, tema õõtsuvaid puusi, kuni ta kiriku juures käänaku taha kadus. Gabrielal polnud enam lille juustes. Nacib oli leidnud selle lamamistoolilt — võib-olla oli see juhuslikult kukkunud, kui tüdruk kummardus, või oli ta selle juustest võtnud ja meelega toolile jätnud? Nelgilõhnaga — Gabriela lõhnaga — erepunane roos.

KAUAOODATUD SOOVIMATUST KÜLALISEST

Ülevas tujus ilmusid Kapten ja Doktor varakult «Vesuuvi», tuues kaasa umbes kolmekümneaastase, avala näo ja sportliku välimusega mehe. Juba enne kui nad teda esitlesid, aimas Nacib, et tegemist on inseneriga. Lõpuks oli ta päevavalgele ilmunud, see nii kauaoodatud ja nii paljukõneldud tegelane . . .

«Senjoor Rômulo Vieira, teedeministeeriumi insener.»

«Väga rõõmustav, senjoor, teie teenistuses . . .»

«Ka minul on väga meeldiv teiega tutvuda.»

Seal ta oli oma päevitanud näo, lühikeseks lõigatud juustega, väike arm otsaesisel. Ta surus tugevasti Nacibi kätt. Doktor naeratas nii õnnelikult, nagu esitleks mõnd lähedast ja kuulsat sugulast või haruldaselt ilusat naist. Kapten naljatas:

«See araablane kuulub linna institutsioonide hulka. Ta mürgitab meid oma tembitud jookidega, röövib meilt pokkeriga raha, tunneb põhjalikult meie kõikide elu.»

«Ärge rääkige nii, Kapten. Mis võib senjoor insener minust arvata?»

«Nacib on hea sõber,» õiendas Kapten. «Korralik inimene.»

Insener naeratas pisut sunnitult ja silmitses umbusklikult väljakut ning tänavaid, baari, kino, läheduses asuvaid maju, mille akendele ilmus uudishimulikke silmi. Mehed võtsid baari ees ühe laua juures istet. Glória ilmus aknale, alles negližees, juuksed lahti, nähtavasti oli ta vannist tulnud. Ta avastas kohe võõra mehe, silmitses teda teraselt, ruttas tuppa ennast kenitama.

«Veetlev naine, mis?» Kapten seletas insenerile, kes oli üksildane Glória.

Nacib asus isiklikult külalisi teenima, tõi taldrikul jäätükke — õlu polnud küllalt külm. Viimaks ometi oli insener tulnud! «Diário de Ilhéus» oli eelmisel päeval avaldanud esiküljel rasvase kirjaga teate, et ta jõuab järgmisel päeval «Bahiana» laevaga kohale. Ja teraval toonil oli leht juurde lisanud, et: «. . . neil piiratuil ja tigedail inimestel, neil õnnetuseprohveteil, kes oma ebapatriootilises meeles rumala naeruga eitasid mitte ainult inseneri tulekut, vaid isegi seda, et ministeeriumis üldse insener olemas on, — neil jääb nüüd üle ainult sunnitult naeratada . . . Juba homme pannakse nad vaikima, ja nende tühimeelsus saab karistatud.» Insener oli tulnud Bahia kaudu ja samal hommikul Ilhéusesse jõudnud.

Ajalehesõnum oli kirjutatud ägedas toonis, vastaseid sarjati selles häbematult. Ometi oli tõsiasi, et insener oli oma tulekuga tublisti hilinenud: juba umbes kolme kuu eest oli tema peatsest saabumisest teatatud. Ühel päeval — Nacib mäletas seda väga hästi, sest tol päeval oli vana Filomena tema juurest lahkunud ja ta oli palganud Gabriela — oli Mundinho Falcão «Itaga» tagasi jõudnud ja oma piiritu mõjuvõimu tõendamiseks iga nelja tuule poole kuulutanud, et sadamasuudme probleemi asutakse uurima ning see lahendatakse. Esimese sammuna oli oodata ministeeriumi inseneri peatset tulekut. Teade oli linnas vähemalt niisama suurt kõmu tekitanud kui kolonel Jesuíno Mendonça roim. See oli tähistanud poliitilise võitluse algust enne tulevaks aastaks ettenähtud valimisi, Mundinho Falcão asumist opositsiooni juhi kohale, kellena ta oli kaasa tõmmanud kenakese hulga inimesi. «Diário de Ilhéus», mille alapealkirjas oli tähendatud «Apoliitiline informatsioonileht», oli hakanud sarjama munitsipaaladministratsiooni, ründama kolonel Ramiro Bastost, tegema salvavaid märkusi osariigivalitsuse kohta. Doktor oli kirjutanud sarja artikleid, julmi paskville, viibutades tõotatud inseneri nagu mõõka Bastoste pea kohal.

Oma kontoris, mis asetses ülal, kogu alumist korrust enda alla võtva kakaopakkimise ruumi peal, vestles Mundinho fazendeirodega, aga nad ei rääkinud mitte lihtsalt äriasjadest, saagi müügivõimalustest ja maksutingimustest. Mundinho arutas poliitilisi küsimusi, pakkus liitu, tutvustas oma plaane, kõneles valimistest, nagu oleksid need juba võidetud. Kolonelid kuulasid, eksportööri sõnad avaldasid neile mõju. Bastosed käsutasid Ilhéuses juba üle kahekümne aasta, üksteisele järgnevate osariigivalitsuste toetusel. Mundinho aga küündis kõrgemale: tema mõjuvõim toetus Riole, föderaalvalitsusele. Kas polnud ta osariigivalitsuse vastuseisust hoolimata saavutanud, et insener seni lahendamatuks peetud sadamasuudme probleemi uurima saadeti, kas ei tõotanud ta selle lahendamist lähemal ajal?

Kolonel Ribeirinho, kes iial polnud temast sõltuvate valijate häältest hoolinud ja oli need alati kergel käel Ramiro Bastosele ära andnud, oli vaimustusega uue juhi võitlusrühma hulka astunud ja esmakordselt poliitikast osa võtma hakanud. Ta rändas provintsis ringi, vestles oma kaimudega, mõjutas väikepõllumehi. Mõned väitsid, see poliitiline sõprus olevat tärganud tantsijatar Anabela voodis, kelle eksportöör kaasa tõi ja kes siin oma partneri, illusionisti ja maagi, maha jättis, et tantsida ainuüksi kolonelile. «Tühi jutt, et ainuüksi,» mõtles Nacib. Eeskujulikku poliitilist neutraalsust

demonstreerides magas ta Tonico Bastosega, sel ajal kui kolonel maad mööda ringi sõitis. Ja ta reetis mõlemaid, kui Mundinho Falcão, kes vaheldust armastas, talle sõna saatis. Just tema peale panigi Anabela oma viimase lootuse seks puhuks, kui talle peaks juhtuma mõni õnnetus sellel kohutaval maal, kus nii metsikud kombed valitsesid.

Teised fazendeirod, eriti nooremad, kelle kohustused kolonel Ramiro Bastose vastu olid alles hiljutised ega kandnud ühistes võitlustes valatud vere pitserit, nõustusid Mundinho Falcão'ga Ilhéuse probleemide ja vajaduste analüüsi ning lahenduste suhtes: oli tarvis rajada teid, kasutada osa sissetulekuist provintsipiirkondade — Água Preta, Pirangi, Rio de Braço, Cachoeira do Suli — heaks, nõuda inglastelt, et nad ehitaksid valmis Ilhéust ja Itapirat ühendava raudteeharu, mille kallal tööd lõputult venisid.

«Aitab juba väljakutest ja parkidest... Meil on vaja teid...»

Neid mõjutas eriti otsese ekspordi väljavaade, sadamasuudme süvendamine ja õgvendamine, mis võimaldaks suurte laevade sissesõitu. Munitsipaliteedi sissetulekud kasvaksid, Ilhéus saaks tõeliseks pealinnaks. Veel mõni päev, ja insener on kohal...

Tegelikult aga möödus aeg nädal nädala, kuu kuu järel, aga insener ei ilmunud. Fazendeirode vaimustus jahtus, ainult Ribeirinho püsis kindlana, vaidles baarides, tõotas ja ähvardas. «Jornal do Sul», Bastoste nädalaleht, küsis: «Kus on see viirastuslik insener, mõnede sääraste auahnete ja kuritahtlike võõraste väljamõeldis, kelle mõjuvõim ei ulatu kaugemale vestlustest baarilaua taga.» Isegi Kapten, kogu selle liikumise hing, muutus närviliseks, nii väga kui ta seda varjata püüdiski, ta ärritus gamaanilaua taga, kaotas partiisid.

Kolonel Ramiro Bastos sõitis Bahiasse, kuigi sõbrad ja pojad selle tema ea kohta ohtliku sõidu ära laitsid. Nädala pärast tuli ta võidutsevana tagasi ja kutsus kõik mõttekaaslased enda juurde kokku.

Amâncio Leal jutustas oma pehme häälega igaühele, kes kuulda tahtis, kuidas osariigi kuberner olevat kolonel Ramirole kinnitanud, et ministeerium polevat mingisugust inseneri Ilhéuse sadamasuuet uurima määranud. See oli lahendamatu probleem, osariigi teedeminister oli seda juba igakülgselt uurinud. Siin ei saanud midagi parata, oleks asjata ajakaotus püüda midagi ette võtta. Lahendus seisis selles, et Ilhéusele tuli ehitada uus sadam Malhados, väljaspool suuet. See oli tohutu ulatusega töö, mis nõudis aastatepikkust uurimist ja ettevalmistamist, enne kui võis mõelda selle alustamisele. Selleks läks vaja miljoneid, läks vaja föderaalvalitsuse, osariigi- ja munitsipaalvõimude koostööd. Säärase suurejoonelise ürituse ettevalmistamine arenes pikaldaselt, teisiti ei võinud ollagi. Tuli läbi viia mitmesuguseid aeganõudvaid ja keerulisi uurimisi. Aga neid oli juba alustatud. Iljeuslased pidid veel veidi kannatama...

«Jornal do Sul» avaldas artikli tulevase sadama kohta, kiitis kuberneri ja kolonel Ramirot. «Mis puutub inseneri-sse,» kirjutas ta, «siis on see igaveseks madalikule kinni jäänud...» Ramiro õhutusel laskis munitsipaliteediülem haljastada veel ühe väljaku, selle, mis «Banco do Brasili» uue hoone kõrval asetses.

Iga kord, kui Amâncio Leal Kaptenit või Doktorit kohtas, küsis ta pilkava naeratusega:

«Ja millal insener siis pärale jõuab?»

Doktor vastas järsult:

«Kes pärast naerab, naerab paremini.»

Kapten lisas juurde:

«Te ei kaota ootamisega midagi.»

«Kui kaua tuleb veel oodata?»

Jutt lõppes sellega, et nad läksid koos napsi võtma. Amâncio nõudis, et teised maksaksid:

«Kui insener kohal on, siis hakkan mina maksma.»

Ta tahtis ka Ribeirinhot niiviisi nokkida, aga teine erutus, karjus valjusti üle baari:

«Mina ei armasta väiklust. Tahate kihla vedada? Siis pange ka tõesti raha mängu. Vean kümne konto peale kihla, et insener tuleb.»

«Kümne konto peale? Mina panen kakskümmend kontot teie kümne vastu ja annan aastase tähtaja. Või tahate rohkem?» Hääl oli mahe, pilk õel.

Nacib ja João Fulgêncio olid tunnistajateks.

Kapten käis Mundinhole peale, et ta Riosse sõidaks ja ministrit kiirustaks. Eksportöör keeldus. Saagikogumine oli alanud, ta ei võinud niisugusel silmapilgul oma äriasju hooletusse jätta. Pealegi oli reis täiesti ülearune, sest inseneri tulek oli kindel, see viibis ainult bürokraatlike formaalsuste tõttu. Ta ei jutustanud tõelistest raskustest, hirmust, mida ta oli tundnud, kui sõbra kirjast teada sai, et minister oli Bahia kuberneri protesti tõttu oma lubadusest taganenud. Mundinho pani siis asja otsustamiseks mängu kõik oma sidemed, välja arvatud oma perekonna. Ta kirjutas kirju, saatis hulga telegramme, palus ja tõotas. Üks tema sõpradest rääkis vabariigi presidendiga — ja mida Mundinho iial teada ei

saanud — just Lourivali ning Emílio prestiiž osutus otsustavaks teguriks selle ummiku lahendamisel. Kuulnud palvekirja autori nime ja saanud teada tema sugulusest São Paulo mõjukate poliitikategelastega, oli president ministrile öelnud:

«Lõpuks on see õiglane palve. Kuberneri volituste aeg on lõppemas, ta on paljudega tülis, pole teada, kes tema järglaseks saab. Me ei pea alati osariikide valitsuste tahtmistele järele andma . . .»

Mundinho elas läbi peaaegu paanilise hirmu päevi. Kui ta seekord kaotab, ei jää tal muud üle kui asjad kokku panna ja Ilhéusest lahkuda. Ta ei või ju ometi elada siin pärast säherdust kõlbelist hoopi, pilgete ja mõnituste märklauana. Tuleb läbikukkununa, longuspäi vendade tiiva alla tagasi minna . . . Ta peaaegu ei käinud enam baarides ega kabareedes, kus keelepeks aina rohkem hoogu võttis.

Isegi Tonico Bastos, kes oli tavaliselt väga tagasihoidlik ja vältis Mundinho poolehoidjate juuresolekul nii palju kui võimalik tolle õnnetu küsimuse puudutamist, temagi ei suutnud ennast enam pidada, ta tundis vastaste halvast meeleolust rõõmu. Kord tekkis tema ja Kapteni vahel nägelus ja João Fulgêncio pidi vahele astuma, et tüli ära hoida. Tonico oli, sellal kui nad jõid ja vestlesid, ette pannud:

«Miks ei too Mundinho inseneri asemel veel mõne tantsijatari siia? See nõuab vähem vaeva ja on ühtlasi heategu sõpradele . . .»

Samal õhtul oli Kapten ilma ette teatamata eksportööri juurde koju ilmunud. Mundinho oli teda jahedalt vastu võtnud:

«Vabandage mind, Kapten, mul on külaline. Tütarlaps Bahiast, kes tuli täna laevaga. Tahtsin pisut meelt lahutada . . .»

«Ma pean teid ainult silmapilgu kinni.» See lugu Bahiast väljatellitud tüdrukuga pahandas Kaptenit. «Kas teate, mis Tonico Bastos täna baaris ütles? Teie kõlbavat ainult selleks, et naisi Ilhéusesse tuua. Naisi, ja muud midagi . . . Inseneri küll mitte.»

«Ta on teravmeelne,» Mundinho naeris. «Aga ärge muretsege . . .»

«Kuidas ei peaks ma muretsema? Aeg läheb, inseneri ei ole ikka veel . . .»

«Ma tean juba kõik, mis te ütelda tahate, Kapten. Te arvate vist, et ma olen lollpea ja istun, käed rüpes?»

«Miks te ei pöördu oma vendade poole? Neil on võimu . . .»

«Seda ei tee ma iialgi. Ja seda pole vaja. Täna saatsin ma tõelise ultimaatumi. Olge rahulik ja vabandage niisuguse vastuvõtu pärast.»

«Mina pean vabandama, et tulin ebasobival ajal . . .» Ta kuulis kõrvaltoas naise samme.

«Ja küsige Tonicolt, kas ta eelistab blondi või brünetti . . .»

Mõni päev hiljem tuli ministrilt telegramm, milles teatati inseneri nimi ja kuupäev, millal ta Bahiasse välja sõidab. Mundinho laskis kutsuda Kapteni, kolonel Ribeirinho ja Doktori. «On määratud insener Rômulo Vieira.» Kapten võttis telegrammi, tõusis püsti:

«Lähen pistan Tonicole ja Amânciole nina alla . . .»

«Võitsin ilma vaevata pataka raha . . .» Ribeirinho ajas käed laiali. «Nüüd korraldame «Bataclanis» vägeva pummelungi.»

Mundinho võttis telegrammi tagasi, ei lasknud Kaptenil seda kaasa viia. Ta isegi palus neid asja veel mõni päev saladuses pidada, sest hoopis efektsem on paigutada teade ajalehte siis, kui insener on juba Bahias. Tegelikult kartis ta uut surveavaldust kuberneri poolt, ministri uut taganemist. Ja alles nädal aega hiljem, kui insener oli juba Bahias ning teatas oma saabumisest järgmise «Bahianaga», kutsus Mundinho sõbrad uuesti kokku, näitas neile kirju ja telegramme, mida ta selles asjas oli vahetanud, — see oli olnud karm ja raske võitlus osariigivalitsuse vastu. Ta polnud tahtnud sõpru rahutuks teha, seepärast polnud ta neile varem üksikasju teatanud. Aga nüüd, kui nad olid võitnud, pidid nad teada saama kogu selle võidu ulatuse ja hinna, mis selle eest oli tulnud maksta.

Baaris «Vesuuv» tellis Ribeirinho kõikidele napsi ja Kapten, kelle hea tuju oli tagasi tulnud, tõstis oma klaasi «insener Rômulo Vieira, Ilhéuse sadamasuudme vabastaja» tervise eks. Teade levis, ilmus siis ajalehes, paljud fazendeirod sattusid uuesti hoogu. Ribeirinho, Kapten, Doktor tsiteerisid kirju. Osariigivalitsus oli teinud kõik selleks, et inseneri tulekut takistada. Ta oli pannud mängu kogu oma autoriteedi, kogu oma jõu. Oma väimehe pärast oli kuberner isiklikult võitluses kaasa löönud. Ja kes oli võitnud? Kas tema, valitsuse juht, kelle käes on kogu osariik, või Mundinho Falcão, ilma et oleks väljunud oma kontorist Ilhéuses? Tema isiklik autoriteet oli osariigivalitsuse üle võidu saavutanud. See oli vaieldamatu tõde. Fazendeirod vangutasid pead, asi avaldas neile mõju.

Vastuvõtt sadamas oli pidulik. Nacib, kes oli hilja ärga-

nud — seda juhtus temaga nüüd sageli —, polnud sinna jõudnud. Aga niipea kui ta baari tuli, sai ta Nhô-Galo suu läbi kõigest teada. Sadamasillale olid kogunenud Mundinho Falcão ja tema sõbrad, mõned fazendeirod ja suur hulk uudishimulikke. Sellest insenerist oli nii palju kõneldud, et inimesed tahtsid näha, mismoodi ta välja näeb, — ta oli ju muutunud peaaegu üleloomulikuks olendiks. Ilmus isegi fotograaf, kelle oli palganud Clóvis Costa. Ta kogus kõik kohalviibijad gruppi inseneri ümber, pistis pea musta rätiku alla, ja kestis pool tundi, enne kui ta ülesvõtte tegi. Kahjuks äpardus see ajalooline dokument: plaat oli üle valgustatud, mees oskas pildistada ainult oma ateljees.

«Millal te alustate?» tahtis Nacib teada.

«Kohe. Esialgu ettevalmistavate uurimistega. Pean ainult oma abiliste ja vajalike instrumentide päralejõudmist ootama, nad tulevad otse Riost ühe «Lloydi» laevaga.»

«Kestab see kaua?»

«Seda on raske ette näha. Kuud poolteist, kaks, ma ei tea veel . . .»

Insener omalt poolt tundis huvi:

«Rand on ilus: On siin hea supelda?»

«Väga hea.»

«Aga rannas pole kedagi . . .»

«Siin pole merekümblus kombeks. Ainult Mundinho supleb, ja varem ka kadunud Osmundo, hambaarst, kes tapeti . . . Hommikul hästi vara . . .»

Insener naeris:

«Aga see pole ometi keelatud?»

«Keelatud? Ei. See pole ainult kombeks.»

Nunnade kooli tütarlapsed, kes kirikupüha puhul saadud vaba päeva kasutasid, et ärides ostusid teha, tulid baari kompvekke otsima. Nende hulgas oli ilus ja tõsine Malvina. Kapten esitles neid:

«Õppiv noorsugu, tulevased perekonnaemad, Iracema, Heloísa, Zuleika, Malvina . . .»

Insener surus käsi, naeratas, kiitis:

«Ilusate tütarlaste linn . . .»

«Te jäite väga kauaks,» ütles Malvina ja vaatas talle oma salapäraste silmadega teraselt otsa. «Me mõtlesime juba, et te ei tulegi.»

«Kui ma oleksin teadnud, et mind nii ilusad senjoriitad ootavad, siis oleksin juba ammu tulnud, isegi ilma et mind siia oleks määratud . . .» Missugused silmad sel tütarlapsel olid, tema ilu ei seisnud mitte ainult näos ja siredas kehas, vaid see oleks nagu tulnud ka seestpoolt.

Lõbus grupp lahkus, minnes vaatas Malvina kaks korda tagasi. Insener sõnas:

«Kasutan õige seda päikest ja lähen merre suplema.»

«Tulge aperitiiviajaks tagasi. Seda juuakse siin kella üheteistkümne, poole kaheteistkümne paiku . . . Õpite tundma poolt Ilhéust . . .»

Ta oli peatunud «Coelho» võõrastemajas. Varsti nähti teda, supelmantel seljas, ranna poole minevat. Kaelad õieli, vaatasid baaris olijad, kuidas ta supelmantli seljast võttis, paljastades atleetliku keha, mida kattis ainult trikoo, siis merre jooksis ja kiirete kätelöökidega ujuma hakkas. Malvina oli rannas pingile istunud ja jälgis teda silmadega.

SELLEST, KUIDAS ARAABLASE NACIBI RINNUS TUNNETE VIRVARR TEKKIS

Suitsetades healõhnalist sigarit «São Félix», vaatas ta natuke ajalehte. Tavaliselt ei jõudnud ta kogu sigarit ära tõmmata ega Bahia lehtedest kuigi palju lugeda. Ta uinus varsti hällitatuna kergest meretuulest, roidununa aplalt söödud headest toitudest, Gabriela oivaliselt maitsestatud roogadest. Õndsalik norskamine kostis ta lopsakate vurrude alt. See pool tunnikest und puude varjus oli suuremaid mõnusid tema elus, tema heas, rahulikus elus, kus puudus ärevus, keerukus, tõsised probleemid. Iial polnud äriasjad nii hästi läinud: baari külastajate arv aina kasvas, Nacib kogus panka raha, unistus maatükist, kuhu kakaod istutada, oli tõelikkuseks muutumas. Ta polnud kunagi teinud kasulikumat tehingut kui Gabriela «orjaturult» palkamine. Kes oleks võinud arvata, et ta on nii osav kokk, kes oleks ütelnud, et määrdunud räbalate all peitub nii palju veetlust ja ilu, nii kuum keha, nii hellitavad käsivarred, nii uimastav nelgilõhn? . . .

Täna, kus insener oli kohale jõudnud ja baaris valitses elevus ning uudishimu, oli esitlusi ja tervitusi, kostis rohkesti kiidusõnu («Ta on priima ujuja»), kus kõik eined Ilhéuses hilinesid, meenutas Nacib päev päeva järel aega, mis oli möödunud sestsaadik, kui inseneri tulekust esmakordselt oli teatatud. Gabriela oli koju läinud. Enne seda oli ta palunud:

«Kas ma võin täna kinno minna? Ühes dona Armindaga . . .»

Heldena oli Nacib kassast viiemilreisilise paberraha võtnud:

«Maksa tema eest ka . . .»

Vaadates, kuidas Gabriela naerusui minema tõttab (Nacib polnud isegi söömise ajal lakanud teda näpistamast ja puudutamast), oli ta päevi kokku arvanud: täpselt kolm kuud ja kaheksateist päeva. Täis rahutust, salasosinat, ärevust, täis kahtlusi ja lootusi oli olnud see aeg Mundinhole ja tema sõpradele, kolonel Ramiro Bastosele ja tema mõtteosalistele. Vastastikused sarjamised ajalehtedes, salatsevad jutuajamised, kihlveod, sõnelused, varjatud ähvardused olid õhkkonda aina kuumemaks kütnud. Oli päevi, kus baar näis plahvatava katlana. Kus Kapten ja Tonico teineteisega peaaegu ei kõnelnud. Kus kolonel Amâncio Leal ja kolonel Ribeirinho teineteist vaevalt teretasid.

Imelik on see maailmaelu. Needsamad päevad olid Nacibile vaikuse, täieliku hingerahu ja helge rõõmu päevad. Võib-olla kõige õnnelikumad kogu tema elus.

Iial polnud ta nii magusasti maganud siesta ajal, millest ta Tonico hääle peale heatujulisena ärkas; too pidi seedimise ergutamiseks pärast einet ilmtingimata lonksu aperitiivi jooma ja enne kontori avamist paar sõna juttu ajama. Veidi aja pärast istus nende juurde João Fulgêncio, kes oli «Papelaria Modêlosse» minemas. Nad kõnelesid Ilhéuse ja kogu maailma asjadest, raamatukaupmees oli autoriteet rahvusvahelistes küsimustes ja Tonico teadis kõik, mis linna naisperesse puutus.

Kolm kuud ja kaheksateist päeva oli inseneri tulek viibinud ja täpselt niisama palju oli möödunud sestsaadik, kui Nacib oli palganud Gabriela. Tol päeval oli kolonel Jesuíno Mendonça tapnud dona Sinhàzinha ja hambaarst Osmundo. Aga alles järgmisel päeval oli Nacib teada saanud, et Gabriela oskab toitu valmistada. Nacib lebas lamamistoolis, kustuv sigar suus, ajaleht tooli kõrval maas, ja naeratas seda kõike meelde tuletades . . . Kolm kuud ja seitseteist päeva oli ta Gabriela poolt valmistatud toitu söönud — jah, terves Ilhéuses polnud kokka, keda oleks võinud temaga võrrelda. Kolm kuud ja seitseteist päeva oli ta Gabrielaga maganud, alates teisest ööst, kui kuuvalgus tema säärt noolis ja hämaras toas katkise särgi alt tema rind paistis . . .

Täna ei saanud Nacib uinuda — võib-olla oli selles süüdi baaris valitsenud erakordne elevus, kogu see kära inseneri saabumise ümber, igatahes püsis ta ärkvel ja mõtted aina keerlesid peas. Alguses polnud ta suuremat hoolinud kummastki asjast: ei toidu headusest ega põgeniku kuumast kehast kireöödel. Ta oli toidu maitsega ja roogade valikuga rahul, aga taipas nende õiget väärtust alles siis, kui

külastajate arv kasvama hakkas, kui suupistete ja maiustuste hulka tuli suurendada, kui hakkas kostma üksmeelseid kiitusi ja Plínio Araçá, kelle ärilised meetodid olid väga vaieldavad, tegi katset Gabrielat enese poole meelitada. Mis puutub kehasse — oo, see lõõmav kiretuli, need unetult veedetud meeletud ööd! —, siis köitis see teda märkamatult. Eslalgu otsis ta Gabriela üles vaid mõnikord harva: kui Risoleta vaba ei olnud või end haiglasena tundis ja Nacib koju tulles väsinud ega unine polnud, siis heitis ta Gabriela juurde, sest muud paremat polnud teha. Aga see põlglik suhtumine polnud kaua kestnud. Varsti oli ta Gabriela valmistatud toiduga sel määral harjunud, et kui ta Nhô-Galo sünnipäeva külalisena roogasid maitses, tundis ta kohe, kuivõrd peenem oli Gabriela maitsestamiskunst. Ja endale märkamatult hakkas ta järjest sagedamini õuepoolses toakeses käima, unustades osava Risoleta, tundes peagi vastumeelsust tema teeseldud õrnuse, tema tujude, tema igaveste kaevete, isegi selle armatsemiskunsti vastu, mida ta kasutas, et Nacibilt raha välja meelitada. Lõpuks ei läinudki ta enam tema juurde, ei vastanud tema kirjadele, ja sestsaadik, see on peaaegu kaks kuud, polnud tal olnud ühtki teist naist peale Gabriela. Nüüd läks ta igal õhtul koju, püüdes baarist lahkuda nii vara kui võimalik.

Nende kuude jooksul oli elu hea ja rõõmus, ihu rahuldatud, toit maitsev ja külluslik, hing muretu, armastus naudingurohke. Gabriela vooruste loendisse, mille Nacib siesta ajal oma mõttes koostas, kuulusid töökus ja kokkuhoidlikkus. Kuidas leidis ta aega ja jõudu pesu pesta, maja koristada — nii puhas polnud see iial olnud! —, baari jaoks suupisteid, Nacibile einet ja lõunat valmistada? Kõnelemata sellest, et öösel oli ta värske ja reibas, tulvil iha, andus ja võttis küllastamatult, polnud iial unine või loid. Ta näis aimavat Nacibi mõtteid, jõudis tema soovidest ette, tegi talle üllatusi: valmistas mõne keerulisema roa, mida teine armastas — maniokiputru krabidega, vatapaa[1], «oinalese» —, asetas klaasiga lilli tema pildi kõrvale väikesele lauale võõrastetoas, tõi tagasi turul tehtud ostudest ülejäänud raha, tuli mõttele baaris abiks käia.

Varem oli Chico Moleza see, kes einetamast tagasi tulles Nacibile Filomena valmistatud toidu kaasa tõi. Kõht andis tunda, et oli söögiaeg, araablane ootas kannatamatult. Ta oli Bico-Finoga üksi viimaseid aperitiivijoojaid teenima jää-

[1] Vatapaa (portug. k. *vatapá*) — maniokijahust püree liha- või kalatükikestega.

nud. Ühel päeval oli Gabriela ilma ette teatamata ilmunud menaažiga, ta tuli luba küsima spiritistlikule seansile minna, kuhu dona Arminda teda kutsus. Ta asus appi külastajaid teenima, hakkas siis käima iga päev. Tol ööl oli ta Nacibile öelnud:

«Ma hakkan parem ise teile einet tooma. Niiviisi saate varem süüa ja mina võin veidi abiks olla. Ega teil selle vastu midagi pole?»

Kuidas võis tal selle vastu olla, kui Gabriela kõhalviibimine kujunes uueks peibutuseks külastajatele? Nacib märkas kohe: nad jäid nüüd kauemaks istuma, tellisid veel jooki, juhuslikud käijad muutusid alalisteks, hakkasid tulema iga päev. Et Gabrielat näha, talle midagi öelda, talle naeratada, tema kätt puudutada. Ja lõpuks, mis oli Nacibil sellest: see oli ju ainult tema köögitüdruk, kellega ta magas, ilma et oleks mingeid kohustusi enda peale võtnud. Gabriela pani talle sööki ette, seadis presendist lamamistooli üles, jättis sellesse endalõhnalise roosi. Eluga rahul olles süütas Nacib sigari, võttis ajalehed, uinus õndsalikult, sellal kui meretuuleke tema lopsakaid vurre silitas.

Aga sel pärastlõunal ei saanud ta magama jääda. Ta tegi mõttes kokkuvõtet möödunud kolmest kuust ja kaheksateistkümnest päevast, mis olid linnale nii ärevad, temale, Nacibile, aga rahulikud olnud. Ta oleks siiski heameelega kas või kümme minutitki tukkunud, selle asemel et viita aega kõiksugu tühiste pisiasjade meeldetuletamisega, mil polnud suuremat tähtsust. Äkki tundis ta, et tal puudub midagi, võibolla sellepärast ta ei saanudki uinuda. Tal puudus roos, mille ta oli igal pärastlõunal lamamistooli põhjas leidnud. Ta oli näinud, kuidas kohtunik, unustades oma ameti kohase väärikuse, oli varastanud selle Gabriela juustest ja enesele nööpauku pistnud... Elatanud, umbes viiekümneaastane mees, kohtunik, kasutas inseneri ümber tekkinud segadust, et röövida roos... Nacib oli kartnud, et Gabriela mõne ägeda liigutusega oma pahameelt ilmutab, aga see tegi, nagu poleks midagi märganud. Kohtunikul oli nähtavasti tõsi taga. Vanasti ei käinud ta iialgi aperitiiviajal baaris, vaid tuli ainult mõnikord õhtu poole ühes João Fulgêncio või advokaat Maurícioga. Nüüd unustas ta igasugused sündsusenõuded ja alati, kui vähegi sai, oli baaris, jõi portveini, lipitses Gabriela ümber.

Lipitses Gabriela ümber... Nacib jäi mõttesse. Jah, lipitses, mõistis ta äkki. Ja mitte tema üksi, paljud teised samuti. Miks istusid nad muidu veel eine ajal siin, kuigi teadsid, et see kodus pahandust tekitab? Kas mitte selleks, et teda näha,

temale naeratada, talle mõne naljasõna lausuda, tema kätt puudutada, võib-olla talle mõnesuguseid ettepanekuid teha? Nacib teadis ainult sellest ettepanekust, mille oli teinud Plínio Araçá. Aga too oli pöördunud Gabriela kui koka poole. Et paljud «Kuldse Märjukese» külastajad olid «Vesuuvi» ümber kolinud, oli Plínio pakkunud Gabrielale kõrgemat palka, kui too praegu sai. Aga ta oli valinud halva vahetalitaja, usaldades oma ettepaneku edasiandmise neegripoiss Tuiscale, kes oli ustav «Vesuuvile» ja Nacibile. Nii et araablane ise oli see, kes teate Gabrielale edasi andis.

See naeratas:

«Ma ei taha... Ainult kui te mind ära ajate, seu Nacib...»

Nacib haaras ta oma käte vahele — oli ööaeg —, mässis end tema soojusse. Ja tõstis tema palka kümne milreisi võrra.

«Ma ei nõua midagi...» ütles Gabriela.

Mõnikord ostis Nacib talle kõrvarõngad, prossi, kinkis odavaid ehteid, millest mõned tal midagi ei maksnud, sest ta tõi nad onu poest. Ta andis nad üle öösel, Gabriela heldis, tänas teda alandlikult, suudles peaaegu idamaise orjatari kombel tema peopesa:

«Te olete nii hea, seu Nacib...»

Prossid, mis maksid kümme tostaani, kõrvarõngad poolteise milreisi väärtuses — see oli tema tänu Gabrielale armuööde, ohete, minestuste, kustumatult leegitseva tule eest. Kaks korda oli ta kinkinud Gabrielale odavat riiet kleidi jaoks, oli annetanud ühe paari toakingi — see oli kõik, millega ta tasus tema tähelepanelikkuse ja hoolitsuse eest: maitsvate roogade, puuviljamahlade, lumivalgete ja hästi triigitud särkide eest, roosi eest, mis tema juustest lamamistooli langes. Pisut kõrk ja üleolev, pidas ta alati rangelt distantsi ja kohtles teda nii, nagu tasuks ta kuninglikult tema töö eest ning teeks talle sellega meelehead, et tema juurde heitis.

Teised lipitsesid baaris tema ümber. Lipitsesid võib-olla ka Ladeira de São Sebastião'l, saatsid talle kirjakesi, tegid ettepanekuid — miks ei peaks see nii olema? Egas kõik hakanud Tuiscat käskjalana kasutama — kust võis tema, Nacib, siis teada saada? Milleks käis näiteks kohtunik baaris, kui mitte selleks, et teda ahvatleda? Kohtunik oli oma armukese, ühe noore kabrošа istandusest, maha jätnud, sest oli selgunud, et too põeb paha haigust.

Kui Gabriela oli hakanud baaris käima, oli tema — idioot niisugune! — rõõmustanud, mõeldes ainult sellele, et sisse-

tulekud suurenevad, et tellitakse rohkem viina, ega olnud kujutlenud, kui ohtlik on see päevast päeva korduv kiusatus. Ta ei võinud takistada teda tulemast, — teenistus oleks vähemaks jäänud. Aga oli vaja teda silmas pidada, talle rohkem tähelepanu osutada, osta talle mõni kallim kingitus, lubada talle palka juurde panna. Hea köögitüdruk oli Ilhéuses haruldus, keegi ei teadnud seda paremini kui tema, Nacib. Küllap paljud rikkad perekonnad, baari- ja hotellimanikud ihkasid endale tema teenijat, olid valmis talle pööraselt kõrget palka maksma. Aga kuidas pidi baar edasi töötama ilma Gabriela suupistete ja maiustusteta, ilma tema igapäevase naeratuseta, tema põgusa kohalviibimiseta keskpäeval? Ja kuidas pidi tema, Nacib, elama ilma Gabriela eineteta ja lõunasöökideta, aromaatsete roogadeta, piprast tumedate kastmeteta, hommikuse kuskussita?

Ja kuidas elada ilma temata, ilma tema argliku ja heleda naeruta, tema kaneelpruuni kehata, tema nelgilõhnata, tema tulisuseta, tema andumuseta, tema hääleta, mis sosistas talle «ilus noormees», ilma öise kirerauguseta tema süleluses, selle rinna soojuseta, nende säärte kuumuseta, kuidas? Ja siis tundis ta, mis Gabriela talle tähendas. Mu jumal, mis oli lahti, miks see äkiline hirm teda kaotada, miks oli kerge briis muutunud jäiseks tuuleks, mis teda judisema pani? Ei, ta ei või mõeldagi sellele, et võiks ta kaotada, kuidas elada ilma temata!

Iial ei võiks talle meeldida mõni teine toit, mille olid valmistanud ja vürtsitanud kellegi teise käed. Ialgi, oh, mitte iialgi ei võiks ta nii väga armastada, ihaldada, nii tungivalt ja alaliselt vajada ühtki teist naist, olgu ta nii valge kui tahes, nii hästi riides ja hoolitsetud kui tahes, olgu ta rikas või tähtsa mehe naine. Mida tähendas see kartus, see hirm Gabrielat kaotada, see äkiline viha külastajate vastu, kes teda vahtisid, talle kes teab mida rääkisid, tema kätt puudutasid, kohtuniku vastu, kes oma ametist hoolimata lilli varastab? Nacib küsis endalt murelikult: mida tundis ta õieti Gabriela vastu, kas see polnud lihtsalt köögitüdruk, ilus kaneelpruun mulatt, kellega ta ajaviiteks magas? Või polnud asi siiski nii lihtne? Ta ei söandanud vastust otsida.

Kostis Tonico Bastose hääl («Õnneks!» — Nacib hingas kergendatult) ja kiskus teda neist segaseist ning heidutavaist mõtteist välja. Aga ainult selleks, et samas jälle paisata teda nende keerisesse, sundida teda nende põhja sukelduma.

Niisiis, kui nad olid leti najale toetunud ja Tonico oli hakanud oma aperitiivi rüüpama, tähendas Nacib, et oma nukrat meeleolu lahutada:

«Nii et insener jõudis nüüd lõpuks pärale... Mundinho viis asja ikkagi läbi, seda peab tunnistama.»

Süngestunud Tonico heitis talle kurja pilgu:

«Miks te omaenda asjade eest ei hoolitse, seu türklane? Öeldakse, et kes holatab, see on sõber. Selle asemel et siin rumalusi lobiseda, valvake parem selle järele, mis teile kuulub.»

Kas Tonico tahtis ainult vältida kõnelust insenerist või teadis ta tõesti midagi?

«Mis te sellega öelda tahate?»

«Valvake oma aarde järele. On inimesi, kes seda röövida tahavad.»

«Aarde?»

«Gabriela, te lollpea. Isegi maja tahetakse talle üürida.»

«Kohtunik?»

«Tema ka? Olen kuulnud räägitavat Manuel das Onçasest.»

Kas see polnud Tonico riugas? Vana kolonel oli suur Mundinho pooldaja... Aga tõsi oli ka see, et ta nüüd ühtelugu Ilhéuses käis, alalõpmata baaris istus. Nacib judises — kas see jäine tuul puhus merelt? Ta võttis leti salajasest panipaigast pudeli lahjendamata konjakit ja valas endale tubli lonksu. Ta tahtis Tonico käest veel midagi kuulda saada, aga notar hakkas Ilhéust kiruma:

«Igavene rämps linn, va mahajäänud kolgas, satub ärevusse mingisuguse inseneri saabumise pärast. Nagu oleks ta teisest ilmast tulnud...»

VESTLUSTEST JA SÜNDMUSTEST ÜHES AUTODAFEEGA

Mida rohkem päev õhtu poole kaldus, seda suuremaks kasvas nukrus Nacibi rinnas, nagu polekski Gabrielat enam siin, nagu oleks tema lahkumine paratamatu. Ta otsustas talle kingituse osta, näiteks paari kingi, mida Gabriela väga vajas. Kodus käis ta kogu aeg paljajalu, baari tuli toatuhvlites. See polnud hea. Kord voodis vallatledes, tema jalgu kõditades oli Nacib juba nõudnud: «Muretse endale kingad.» Istanduses veedetud aeg, pikk rännak sertaanist lõunasse ja harjumus paljajalu käia polnud Gabriela jalgu rikkunud — ta kandis jalatseid number kolmkümmend kuus —, nad olid ainult pisut laiaks vajunud, suur varvas hoidus naljakalt eemale. Iga üksikasi, mis Nacibile meenus, täitis teda õrnuse ja igatsusega, nagu oleks ta juba Gabriela kaotanud.

Nacib tuli mööda tänavat, kaenla all pakk kollaste kingadega, mis olid talle kenad paistnud. «Papelaria Modêlole» lähenedes märkas ta seal elevust. Ta ei suutnud vastu panna — ta otse vajas meelelahutust — ja seadis sammud sinnapoole. Vähesed toolid leti ees olid kinni, muist inimesi seisis püsti. Nacib tundis, kuidas temas jälle süttib esialgu veel nõrk uudishimutuluke. Küllap nad rääkisid insenerist, avaldasid oletusi poliitilise võitluse kohta. Ta lisas sammu, nägi Ezequiel Pradot kätega vehkimas. Kohale jõudes kuulis ta tema viimaseid sõnu:

«... lugupidamatus ühiskonna ja rahva vastu ...»

Imelik! — nad ei rääkinud insenerist. Nad arutasid kolonel Jesuíno Mendonça ootamatut tagasitulekut linna: pärast naise ja hambaarsti tapmist oli too ju oma fazendasse sõitnud, nüüd aga oli teda veidi aja eest nähtud munitsipaliteedihoonest mööduvat ja kolonel Ramiro Bastose majja astuvat. Seda tagasitulekut pidas advokaat tublidele iljeuslastele solvavaks ja selle vastu ta nüüd paukuski. João Fulgêncio naeris:

«Noh, Ezequiel, millal te enne olete näinud, et siinne rahvas solvuks, kui mõrtsukad vabalt tänaval ringi jooksevad? Kui kõik tapmises süüdi olevad kolonelid peaksid oma fazendades elama, siis jääksid Ilhéuse tänavad tühjaks, kabareed ja baarid paneksid uksed kinni, meie sõber Nacib siin kannaks kahju.»

Advokaat ei nõustunud. Aga lõppeks oli ta kohustatud mitte nõustuma, sest Osmundo isa oli teda palganud Jesuínot kohtus süüdistama, kuna ärimees prokuröri ei usaldanud. Sääraste, abielurikkumise pärast toimepandud mõrvade puhul jäi süüdistus tavaliselt lihtsaks formaalsuseks.

Osmundo isa, jõukas mõjukate sidemetega ärimees Bahias, oli Ilhéuse terveks nädalaks ärevile ajanud. Kaks päeva pärast matuseid oli ta laevaga siia jõudnud ja sügavas leinas linna ilmunud. Ta oli jumaldanud oma vanemat poega Osmundot, kelle hiljutist arstiks saamist oli tähistatud suurte pidustustega. Tema abikaasa oli lohutamatuna arstide hoole alla jäetud. Vanamees oli Ilhéusesse tulnud, valmis tegema kõik selleks, et mõrvar karistamata ei jääks. Kõigest sellest saadi linnas kohe teada, leinarõivais isa dramaatiline kuju pani paljusid heldima. Ja juhtus huvitav lugu. Osmundo matusel polnud, nagu teada, peaaegu kedagi, vaevalt jätkus kirstukandjaid. Isa esimesi muresid oli korraldada käik poja hauale. Ta oli rohkesti pärgi tellinud, oli lasknud Itabunast protestantliku pastori tulla, oli käinud kutsumas kõiki, kes ühel või teisel põhjusel olid Osmundoga

suhelnud. Ta läks isegi õdede Dos Reiside juurde, seisis seal, kübar käes, kuivades silmades hõõgumas valu. Osmundo oli Quinquinale abi andnud ühel ööl, kui tollel olid hambad hirmsasti, hulluks minemiseni valutanud.

Võõrastetoas oli ärimees jutustanud vanapiigadele ühtteist Osmundo lapsepõlvest, tema usinusest õppimisel, oli kõnelnud vaesest masendatud emast, kes oli kaotanud elutahte ja kõndis sihitult mööda maja nagu nõdrameelne. Lõppes sellega, et nad kõik kolmekesi nutsid ja lisaks veel vana teenija, kes koridori viiva ukse juures kuulatas. Õed Dos Reisid näitasid Osmundo isale preseepiot, kiitsid hambaarsti:

«Väga kena ja peenetundeline noormees.»

Ja eks kujunenudki siis palverännak poja hauale — vastandina matusele — tõeliseks sündmuseks! Oli palju rahvast: ärimehi, Rui Barbosa ühing täies koosseisus, klubi «Progresso» juhid, õpetaja Josué, hulk teisi. Õed Dos Reisid seisid seal sirgetena ja rangetena, kummalgi lillekimp käes. Nad olid isa Basiliolt nõu küsinud: kas pole patt protestandi hauale minna?

«Patt on surnute eest mitte palvetada ...» oli preester tõtlikult vastanud.

Tõsi küll, kõhn, müstiku ilmega isa Cecílio oli nende teo hukka mõistnud. Seda teada saades oli isa Basílio tähendanud:

«Cecílio on vagatseja, talle meeldivad rohkem põrgupiinad kui taevarõõmud. Ärge hoolige sellest, mina annan teile patu andeks, mu tütred.»

Lohutamatu, aga toimeka isa kõrval sammusid Ezequiel Prado, Kapten, Nhô-Galo, koguni Mundinho Falcão ise. Eks tema olnud ju peaaegu hambaarsti naaber, tema kaaslane merekümblusel? Hauale toodi pärgi, mis olid matusel puudunud, ülekülluses lilli, millega kirstu polnud kaunistatud. Kalmu kattis nüüd marmorplaat, millele oli kirjutatud Osmundo nimi, sünni- ja surmadaatum, ning et roim ei ununeks, oli raiutud meisliga kaks sõna: REETLIKULT TAPETUD. Ezequiel oli hakanud asja ajama. Ta oli nõudnud fazendeirole eelvangistust, kohtunik oli nõudmise tagasi lükanud, siis oli ta esitanud apellatsiooni Bahia kõrgemale kohtule, kus avaldus lahendamist ootas. Räägiti, et Osmundo isa olevat lubanud talle viiskümmend kontot — terve varanduse! — kui tal õnnestub kolonel vangi panna.

Aga Jesuíno Mendonçast ei räägitud kuigi kaua. Päeva suursündmuseks oli ikkagi inseneri tulek. Ezequielil ei läinud korda kuulajatele oma hästi makstud nördimust edasi

anda ja lõpuks läks temagi üle sadamasuudme küsimuse lahendamise ning selle tagajärgede arutamisele.

«Hästi tehtud, et selle vana žagunsso kangekaelsust murda.»

«Ega te ometi taha öelda, et samuti kavatsete Mundinho Falcão'd toetada?» küsis João Fulgêncio.

«Ja mis keelab mind seda tegemast?» vastas advokaat. «Ma olen pagana kaua nende Bastoste poole hoidnud, palju kordi nende huvisid kaitsnud, ja millega on nad mulle tasunud? Munitsipaalnõunikuks valimisega? Kas nendega või nendeta, mind valitakse nii palju kordi, kui ma tahan. Kui aga aeg tuli munitsipaalnõukogu esimeest valida, siis eelistasid nad mulle toda täiesti kirjaoskamatut Melk Tavarest. Ja ometi oli minu nime juba nimetatud, asi oli kindel.»

«Te talitate väga õigesti,» kõlas Nhô-Galo ninahääl. «Mundinho Falcão'l on hoopis teine mõttelaad. Tema juhtimisel muutub Ilhéuses mõndagi. Kui minul oleks mõju, heidaksin samasse kilda . . .»

Nacib tähendas:

«Insener on sümpaatne mees. Atleedi tüüp, mis? Või pigem näib filminäitlejana . . . Ajab mõnelgi tüdrukul pea segi . . .»

«Ta on abielus,» teatas João Fulgêncio.

«Aga ei ela oma naisega . . .» täiendas Nhô-Galo.

Kust teadsid nad juba neid inseneri intiimelu üksikasju? João Fulgêncio seletas: insener ise oli neile jutustanud pärast einet, kui Kapten oli ta «Papelariasse» toonud. Naine oli hull, teda peeti kuskil raviasutuses.

«Kas teate, kes praegusel silmapilgul Mundinhoga räägib?» küsis Clóvis Costa, kes seni oli vaikinud ja tänavale vaadanud, oodates, et ajalehepoisid hakkaksid hõigates «Diário de Ilhéust» pakkuma.

«Kes?»

«Kolonel Altino Brandão . . . Ta müüb oma saagi tänavu Mundinhole. Ja võib-olla kaupleb ka oma hääled maha . . .» Ta muutis tooni: «Mille pagana pärast pole ajaleht veel väljas?»

Kolonel Brandão Rio do Braçost . . . Kolonel Misaeli järel piirkonna suurim fazendeiro. Tema eeskujul hääletas kogu ringkond, ta oli poliitilises elus tähtis tuus.

Clóvis Costa oli tõtt rääkinud. Mundinho kontoris istus sügavas pehmes, nahaga kaetud tugitoolis fazendeiro, kannustega säärsaapad jalas, ning maitses prantsuse likööri, millega eksportöör teda kostitas.

«Niisiis, seu Mundinho, tänavune kakaosaak teeb head meelt. Te peaksite korraks fazendasse tulema. Mõni päev

meil olema. Me elame vaeselt, aga kui te meile külaskäigu au teete, ei sure te jumala abiga nälga. Siis näete, kuidas kakaopuud on viljasid täis, nii et kogu istandus kuldselt sädeleb. Ma hakkan juba saaki koristama . . . Lausa silmarõõm on seda kakao küllust vaadata.»

Eksportöör patsutas fazendeirole põlvele:

«Võtan teie kutse vastu. Mõnel lähemal pühapäeval tulen teie juurde . . .»

«Tulge laupäeval, pühapäeval töölised ei tööta. Esmaspäeval tulete tagasi. Kui soovite, on minu maja teie käsutuses . . .»

«Kokku lepitud, laupäeval olen seal. Nüüd võin juba korraks siit lahkuda, seni olin selle inseneri tuleku pärast otsekui paigale needitud.»

«Räägitakse, et see mees olevat kohale jõudnud, on see tõsi?»

«Päris tõsi, kolonel. Juba homme hakkab sadamasuudmes askeldama. Valmistuge selleks, et varsti näete, kuidas teie fazendadest tulev kakao otse Ilhéusest Euroopasse, Ühendriikidesse läheb . . .»

«Jah, senjoor . . . Kes oleks võinud arvata . . .» Ta rüüpas jälle likööri ja jälgis Mundinhot oma tarkade silmadega. «Esimese sordi kašassa, peenike kraam. See pole kohalik, ega ju?» Ja vastust ootamata jätkas ta: «Räägitakse ka, et teie hakkate valimistel kandideerima? Mulle jutustati seda uudist, aga ma ei uskunud.»

«Miks mitte, kolonel?» Mundinho oli rahul, et vanamees ise seda teemat puudutas. «Kas mul pole selleks eeldusi? Te olete minust siis nii halval arvamisel?»

«Mina? Teist halval arvamisel? Jumal keelgu ja kaitsku! Te olete ülimal määral selle vääriline. Ainult et . . .» Ta tõstis likööriklaasi, silmitses seda vastu valgust. «Ainult et teie, niisama nagu see liköör, pole siit pärit . . .» Ta tõstis pilgu ja vaatas jälle Mundinhole otsa.

Eksportöör vangutas pead: see argument polnud uus, ta oli sellega juba harjunud. Ja seda ümber lükata oli tal samuti harjumuseks, teatavat laadi vaimseks spordiks muutunud:

«Kas teie sündisite siin, kolonel?»

«Mina? Ma olen Sergipest, olen «hobusevargaid», nagu siinsed poisikesed meid kutsuvad.» Ta vaatles kristalli helklemist päikese käes. «Aga sellest on juba üle neljakümne aasta, kui ma Ilhéusesse tulin.»

«Mina olen siin ainult neli, õieti peaaegu viis aastat. Aga

olen samal määral grapiuuna nagu teiegi. Siit ma enam ei lahku . . .»

Ta esitas oma argumentatsiooni, nimetas möödaminnes kõiki huvisid, mis teda piirkonnaga sidusid, mitmesuguseid ettevõtteid, milles ta oli osaline või millele oli kaasa aidanud. Ja lõpuks mainis sadamasuudme lugu, inseneri tulekut.

Fazendeiro kuulas, keerates endale maisilehest ja rulltubakast sigaretti, kusjuures ta elavad silmad aeg-ajalt Mundinhot uurisid, otsekui tahaks ta tema näost välja lugeda, kuivõrd siiras ta on.

«Te olete palju ära teinud . . . Mõned tulevad siia ainult selleks, et raha kokku ajada, ei mõtle millelegi muule. Teie mõtlete kõigele, mõtlete piirkonna vajadustele. Kahju, et teie pole abielus.»

«Miks, kolonel?» Ta võttis karahvini — see oli peaaegu kunstiteos —, valas uuesti likööri sisse.

«Vabandage mind . . . See siin on väga peen kraam. Aga täiesti otsekohene olles pean ütlema, et eelistan lihtsat kašassat . . . See teie märjuke on petlik: lõhnav, magus, näib naiste joogina. Aga on ometi pagana kange, paneb purju, ilma et sa märkaksid. Kašassaga on lugu teisiti, seal pole mingit pettust, tead juba kohe, mis ta on.»

Mundinho võttis kapist pudeli kašassat:

«Kuidas te soovite, kolonel. Aga miks peaksin ma abielus olema?»

«Noh, kui lubate, siis annan teile nõu: abielluge mõne kohaliku tüdrukuga, meiesuguse tütrega. Ma ei paku teile oma tütart: mul on kõik kolm mehele pandud, ja jumalale tänu, hästi mehele pandud. Aga on veel palju sobivaid tüdrukuid siin ja Itabunas. Niiviisi näeksid kõik, et teie pole siin mitte külaskäigul, mitte ainult selleks, et kasu saada.»

«Abiellumine on tõsine asi, kolonel. Kõigepealt on tarvis leida naine, kellest unistad, abielu sünnib armastusest.»

«Või vajadusest, kas pole? Istandustes abiellub tööline kas või puukännuga, kui sellele seelik selga panna. Et aga oleks naine majas, kellega magada, ja kellega saaks ka juttu ajada. Te ei kujuta ette, kui palju kasu on naisest. Ta on abiks isegi poliitikas. Ta sünnitab meile lapsi, toob suuremat lugupidamist. Muu jaoks on olemas armukesed . . .»

Mundinho naeris:

«Te tahate sundida mind valimiste eest ülearu kõrget hinda maksma. Kui edu oleneb sellest, et abielluda, siis kardan, et olen juba kaotanud. Ma ei taha niiviisi võita, kolonel. Tahan võita oma programmiga.»

Siis rääkis ta kolonelile, nagu juba varem paljudele teistele, piirkonna probleemidest, esitas lahendusi, kavandas ähkatava entusiasmiga teid ja väljavaateid.

«Teil on täiesti õigus. Kõik, mis te ütlete, võib otse seaduse käsulaudadele kirjutada: see on absoluutne tõde. Kes võiks selle vastu vaielda?» Kolonel vaatas nüüd maha. Kui palju kordi oli ta tundnud meelehärmi selle üle, et provints oli niivõrd hooletusse jäetud, Bastoste poolt sootuks unustatud. «Kui siinsel rahval on kainet mõistust, siis võidate teie. Kas aga valitsus teid tunnustab, seda ma ei tea, see on juba teine jutt . . .»

Mundinho naeratas, arvates, et ta on koloneli veennud.

«Üht asja tuleb silmas pidada: teil on küll õigus, aga kolonel Ramirol on poolehoidu, ta on paljudele inimestele heategusid teinud, tal on palju sugulasi ja sõpru, kõik on harjunud temaga koos hääletama. Vabandage mind: miks ei lepi te temaga kokku?»

«Mis kokkuleppest te räägite, kolonel?»

«Kui te kahekesi ühineksite? Teil on selge pea, kindlad seisukohad, temal autoriteet ja valijad. Tal on ilus pojatütar, kas te ei tunne teda? Ja teine veel päris nooruke . . . Doktor Alfredo tütred.»

Mundinho püüdis kannatlik olla:

«Mitte sellest pole jutt, kolonel. Minul on oma mõtteviis, te tunnete minu vaateid. Kolonel Ramirol on teistsugune mõtteviis, tema jaoks seisab juhtimine ainult selles, et tänavaid sillutada ja linna haljastada. Ma ei näe võimalust kokkuleppeks. Esitasin teile oma tööprogrammi, administratsiooniprogrammi. Mitte enda jaoks ei palu ma teie häält, vaid Ilhéuse jaoks, kakaopiirkonna progressi jaoks.»

Fazendeiro sügas oma sassis pead:

«Ma tulin siia, et oma kakaod müüa, seu Mundinho, müüsin selle soodsalt, olen rahul. Olen rahul ka jutuajamisega, sain teie mõtteid teada.» Ta vaatas teraselt eksportöörile. «Ma hääletan koos Ramiroga juba oma kakskümmend aastat. Ma ei vajanud teda võitlustes maa pärast. Kui mina Rio do Braçosse jõudsin, polnud seal veel kedagi, need, kes hiljem ilmusid, olid lihtsalt vilets jõuk, sain nendega ilma teiste abita hakkama. Aga ma olen harjunud Ramiro eeskujul hääletama, ta pole mulle iial halba teinud. Ükskord, kui mind puudutati, asus ta minu poolele.»

Mundinho tahtis midagi öelda, kolonel peatas teda käeliigutusega:

«Ma ei tõota teile midagi, teen seda ainult siis, kui kind-

lasti täidan. Aga me räägime sellest veel. Seda võin teile kindlasti lubada.»

Ta läks minema ja jättis pahase eksportööri kahetsema, et oli kaotanud nii palju aega, suure osa pärastlõunast. Nii ütleski Mundinho Kaptenile, kui see mõni hetk pärast Rio de Braço vaieldamatu isanda lahkumist tema juurde ilmus:

«Vana lollpea tahab naita mind Ramiro Bastose pojatütrega. Raiskasin asjatult aega. «Ma ei tõota midagi, aga me räägime sellest veel,»» matkis ta fazendeiro laulvat kõnetooni.

«Ta ütles, et tahab veel rääkida? Väga hea märk,» vaimustus Kapten. «Te ei tunne veel meie kolonele, mu kallis. Ja eelkõige ei tunne te Altino Brandão'd. Tema pole mees, kes pool suud kinni hoiaks. Ta oleks teile otse näkku öelnud, et hääletab meie vastu, kui teie sõnad poleks talle mõju avaldanud. Ja kui tema meid toetab . . .»

«Papelarias» jätkus vestlus. Clóvis Costa muutus järjest rahutumaks: kell oli juba neli läbi ja lehemüüjad ei ilmunud ikka veel «Diário de Ilhéusega».

«Lähen toimetusse vaatama, mis kurat see tähendab.»

Nunnade kooli õpilased, nende hulgas Malvina, tulid ja katkestasid meeste jutuajamise, hakkasid «Roosa Raamatukogu» raamatuid lehitsema. João Fulgêncio teenis neid. Malvina laskis silmad üle riiulite käia, võttis mõned Eça[1] ja Aluísio Azevedo[2] romaanid, sirvis neid. Iracema astus tema juurde, kaval naeratus näol:

«Meil kodus on «Isa Amaro roim», tahtsin seda lugema hakata, aga vend võttis käest ära, ütles, et see pole noorte tütarlaste jaoks . . .» Vend oli arstiteaduse üliõpilane Bahias.

«Aga miks võib tema lugeda ja sina mitte?» Malvina silmis välgatas jälle too kummaline mässuline tuluke.

«On teil «Isa Amaro roim», seu João?»

«On küll. Soovite? Hea romaan . . .»

«Jah, senjoor, ma võtan selle. Kui palju maksab?»

Iracema imestas sõbratari julguse üle:

«Sa ostad selle? Mis siis küll öeldakse?»

«Ja mis minul sellest?»

Diva ostis ühe tütarlaste romaani, lubas teistele laenata. Iracema palus Malvinat:

---

[1] José Maria Eça de Queiroz (1846—1900) — tuntud portugali kirjanik.

[2] Aluísio Gonçalves de Azevedo (1858—1913) — brasiilia romaanikirjanik, Brasiilia Kirjandusakadeemia asutajaid.

«Kas laenad pärast mulle? Aga ära kellelegi räägi. Ma loen sinu juures.»

«Need tänapäeva tütarlapsed . . .» tähendas keegi juuresolijaist, «ostavad isegi ebamoraalseid raamatuid. Sellepärast juhtub niisuguseid asju nagu see lugu Jesuínoga.»

João Fulgêncio segas end jutusse:

«Ärge rääkige rumalusi, Maneca, te ei saa sellest aru. See on väga hea raamat, selles pole midagi ebamoraalset. See tüdruk on arukas.»

«Kes on arukas?» tahtis teada kohtunik, kes võttis istet toolil, millelt Clóvis oli tõusnud.

«Me rääkisime Eça de Queirozist, üliauväärne,» vastas João Fulgêncio kohtuniku kätt surudes.

«Väga õpetlik autor . . .» kohtunikule olid kõik autorid «väga õpetlikud». Ta ostis virnade viisi kõiksugu raamatuid läbisegi, juriidilisi ja ilukirjanduslikke, teaduslikke ja spiritistlikke. Nagu räägiti, ostis ta neid ainult raamaturiiuli ehteks, selleks et linnas enda vastu aukartust äratada, aga ei lugenud ühtki neist. João Fulgêncio tavatses temalt küsida.

«Nii et teile meeldis siis Anatole France, üliauväärne?»

«Väga õpetlik autor . . .» vastas kohtunik häirimatult.

«Kas te ei leidnud teda pisut ebaviisaka olevat?»

«Ebaviisaka? Jah, õige pisut. Aga siiski väga õpetlik . . .»

Kohtuniku tulekuga algasid Nacibi piinad uuesti. Vana liiderdaja . . . Mis oli ta Gabriela roosiga teinud, kuhu selle jätnud? Muide algas sel kellaajal baaris jälle elavam tegevus, oli aeg jutud lõpetada.

«Kas lähete juba ära, kallis sõber?» tundis kohtunik huvi. «Te olete endale hea teenija saanud . . . Soovin teile õnne. Kuidas on õieti tema nimi?»

Nacib lahkus. Vana liiderdaja . . . Ja küsib veel temalt Gabriela nime järele, vana küünik, ei hooli oma ametist ega midagi. Ja temast räägitakse veel kui kandidaadist kõrgema kohtu liikme kohale . . .

Väljakule jõudes silmas ta Malvinat, kes vestles inseneriga rannaavenüül. Tütarlaps istus pingil, Rômulo seisis tema kõrval. Malvina naeris valjusti ja südamest. Nacib polnud teda iial niiviisi naermas kuulnud. Insener oli abielus, tema naine viibis vaimuhaigena kuskil raviasutuses. Malvina saab seda varsti teada. Baarist jälgis ka Josué rõhutuna seda stseeni, kuulis tütarlapse kristallselget naeru leebes õhtuvaikuses kõlavat. Nacib istus tema kõrvale, ta tundis tema kurbusele kaasa, jagas seda. Noor õpetaja ei püüdnud varjata, et armukadedus tema hinge piinas. Araablane mõtles

Gabrielale: kohtunik, kolonel Manuel das Onças, Plínio Araçá ja paljud teised lipitsesid tema ümber. Josuégi polnud erandiks, ta kirjutas Gabrielale luuletusi. Ilhéuse sooja õhtu ääretu rahu valitses väljakul. Glória rinnutas aknal. Armukadedusest meeletuna tõusis Josué püsti, pöördus keelatud akna poole, ahvatlevate pitside ja rindade poole. Ta võttis kübara peast ja tervitas Glóriat ennatliku, väljakutsuva žestiga.

Malvina naeris rannas, oli pehme vaikne õhtu.

Mööda tänavat tuli joostes neegripoiss Tuísca, see heade ja halbade sõnumite kuulutaja, ning peatus hingeldades laua juures:

«Seu Nacib! Seu Nacib!»

«Mis on, Tuísca?»

««Diário de Ilhéusele» pandi tuli otsa.»

«Kuidas? Hoonele? Masinatele?»

«Ei, senjoor. Ajalehtedele, nad aeti tänaval hunnikusse, valati petrooleumiga üle, ja sai niisuke lõke, et jaaniöölgi pole säärast . . .»

TULEST JA VEEST AJALEHTEDES JA SÜDAMETES

Mõnel õnnelikul läks korda niiske tuha seest peaaegu rikkumatuid ajaleheeksemplare kätte saada. Mida tuli polnud hävitanud, selle oli vesi läbi leotanud: plekknõude ja ämbritega olid ajaleherahvas ja vabatahtlikud abistajad lõkke kustutamiseks vett kohale kandnud. Kerge õhtutuul puistas tuhka mööda tänavat laiali, seda lendas õhus ning ühes sellega levis kõrbenud paberi lehka.

Doktor oli toimetusest väljatoodud lauale roninud ja nördimusest kahvatuna pidas katkeval häälel kõnet uudishimulikele, kes olid «Diário de Ilhéuse» ette kogunenud:

«Torquemada hingesugulased, viletsad Nerod, Caligula hobused, te tahate võidelda ideede vastu, hävitada kirjasõna valgust tagurlike ässitajate, harimatute pimedusejüngrite poolt süüdatud kuritegeliku tulega!»

Mõni inimene aplodeeris, lõbus poistesalk karjus, plaksutas käsi, vilistas. Doktor, kes kuidagi oma näpitsprille kuuetaskust kätte ei leidnud, sirutas nii suurest vaimustusest erutatuna ja liigutatuna käsi kuulajate poole:

«Oo mu rahvas, mu iljeuslased, selle tsivilisatsiooni ja progressi maa elanikud! Iial ei salli me, et siia asuks must inkvisitsioon ja hakkaks vaba kirjasõna taga kiusama.

Ainult üle meie laipade pääseb ta siia. Me püstitame tänavaile barrikaadid, ehitame nurkadele tribüünid . . .»

Lähedal asetsevas «Kuldses Märjukeses» kuulas kolonel Amâncio Leal ukse juures laua ääres istudes Doktori tulist kõnet. Tema terve silm säras ja naeratades tähendas ta kolonel Jesuíno Mendonçale:

«Doktor on täna hoos . . .»

Jesuíno imestas:

«Ta pole veel Ávilatest rääkinud. Ilma Ávilateta aga pole tema kõne palju väärt . . .»

Sealt, tolle laua juurest olid nad kogu sündmuste arengut jälginud. Esiteks olid tulnud relvastatud mehed — fazendadest kohaletoodud žagunssod — ja ajalehehoone lähedusse laiali paigutunud ning jäänud ootama poisikesi ajalehepakkidega. Trükikojast välja tulles oli mõni neist veel jõudnud hõigata:

««Diário de Ilhéus»! Lugege «Diáriot» . . . Inseneri saabumine, valitsuse poliitika läbikukkumine . . .»

Ajalehed olid ehmunud poisikeste käest ära võetud. Mõned žagunssod olid toimetuseruumidesse ja trükikotta läinud ning ülejäänud osa tiraažist välja toonud. Hiljem jutustati, et vana Ascendino, vaene portugali keele õpetaja, kes ajaleheteadete ja -sõnumite ning Clóvis Costa artiklite korrigeerimisega pisut lisasissetulekut hankis, oli end hirmu pärast täiesti ära määrinud, ja käed risti, anunud:

«Ärge tapke mind, mul on perekond . . .»

Plekknõud petrooleumiga olid veoautos, mis seisis kõnnitee ääres, kõik oli ette nähtud. Tuli lahvatas põlema, kerkis kõrgete leekidena, valgustas ähvardavalt majade fassaade, inimesed jäid seisma ja vaatasid pealt ega mõistnud, mis õieti toimub. Oma harjumustele truuks jäädes, ja et endale vaba taganemistee kindlustada, lasksid žagunssod mõne paugu õhku, ajasid rahvahulga laiali. Nad ronisid veoautosse, juht sõitis tuututades läbi kesklinna tänavate, nii et pidi peaaegu eksportöör Stevesoni alla ajama. Meeletu kiirusega kihutas ta šossee suunas ja kadus.

Uudishimulikke kogunes kaupluste uste juurde, neid liikus ajalehehoone poole. Amâncio ja Jesuíno polnud oma kohalt tõusnudki, nende laud asetses soodsas kohas. Üht meest, kes uksele seisma jäi ja nende väljavaate ära varjas, palus Amâncio oma maheda häälega:

«Palun minge sealt eest ära . . .»

Kuna mees ei kuulnud, puudutas ta tema käsivart:

«Minge ära, ma ütlesin juba . . .»

Pärast seda kui veoauto oli möödunud, tõstis Amâncio õlleklaasi, naeratas Jesuínole:

«Puhastusoperatsioon . . .»

«Hästi korda läinud . . .»

Nad istusid edasi baaris ega hoolinud neid ümbritsevast uudishimust, inimestest, kes teisel pool tänavat kõnniteel peatusid, et neid vahtida. Paljud olid Amâncio, Jesuíno ja Melk Tavarese žagunssod ära tundnud. Kõike juhtinud ning mehi käsutanud oli keegi Loirinho, Amâncio kaitsealune, elukutseline kakukull, kelle peamine tegevus seisis selles, et lõbumajades märuldada.

Clóvis Costa oli jõudnud kohale siis, kui leegid juba alanema hakkasid. Ta tõmbas revolvri välja, asetus sangarlikult toimetuse uksele. Oma laua ääres baaris tähendas Amâncio põlglikult:

«Ei oska isegi revolvrit hoida . . .»

Siis oli hakanud saabuma sõpru, oli korraldatud too miiting. Kogu õhtu jooksul tuli inimesi, kes oma abi pakkusid.

Mundinho ilmus koos Kapteniga, kaelustas Clóvis Costat. Ajakirjanik aina kordas:

«Niisugune on juba kord meie elukutse . . .»

Tol õhtul ei ilmunud Glória akna alla tema uudistejanu kustutama mitte neegripoiss Tuísca, kellel oli hirmus palju tegemist poistesalga komandamisega ajalehetoimetuse ees. Tuli hoopis õpetaja Josué, nägu kahvatum kui kunagi, romantilised silmad looritatud, süda täis leina. Ta oli unustanud igasuguse ettevaatlikkuse ja väärikuse . . . Malvina jalutas inseneriga rannaavenüül, Rômulo osutas merele, võib-olla jutustas oma kutsetööst. Tütarlaps kuulas huvitatult, naeris vahel sekka. Nacib oli viinud Josué kaasa ajalehehoone juurde, aga õpetaja oli jäänud sinna ainult mõneks minutiks, tõeliselt huvitas teda vaid see, mis toimus plaažil, — Malvina vestlus inseneriga. Kirikuesisel kätsatasid juba isa Cecílio ümber kogunenud vanapiigad, arutades tulekahjuasja. Mere ääres naeris valjusti Malvina, keda põletatud ajalehed täiesti ükskõikseks jätsid. See naer ajas Josué lõplikult vihale. Eks olnud ju õieti insener kõiges süüdi? Vastsaabunu ei suvatsenud linnas tekkinud äkilise ärevuse vastu huvigi tunda, osavõtmatult süvenes ta vestlusse Malvinaga. Josué sammus üle väljaku, läks vanapiigade salga vahelt läbi, astus Glória akna alla; mulati lihavad huuled avanesid naeratuseks.

«Tere õhtust.»

«Tere õhtust, senjoor. Mis seal juhtus?»

««Diário» tänane number pandi põlema. Bastose meeste poolt. Selle inseneritohmuse pärast, kes täna saabus . . .»

Glória vaatas rannaavenüü poole:

«See noormees, kes vestleb teie armsamaga?»

«Minu armsamaga? Eksitus. Lihtsalt tuttav. Ilhéuses on olemas ainult üks naine, kes minult une röövib . . .»

«Ja kes see on, kui küsida tohib?»

«Kas võin öelda?»

«Ärge häbenege . . .»

Vanapiigad kirikuuksel ajasid silmad pärani, Malvina all mererannas polnud midagi tähele pannud.

GABRIELA NIMI KÕIKIDE SUUS

See oli hulkuv, poolmetsik kõuts kingult. Tal oli avantüristi välimus: karv oli saviga koos, kohati mõni tutt välja kistud, üks kõrv lõhkine. Ta seikleski ringi mööda kogu ümbruskonna emakasse, pidas nende pärast lahinguid, milles ta alati võitjaks jäi. Kõigis köökides kingunõlval käis ta vargil, kõik perenaised ja teenijad vihkasid teda, aga et ta oli osav ja umbusklik, siis polnud neil iial õnnestunud teda kätte saada. Kuidas oli Gabriela tema poolehoiu võitnud, kuidas oli ta saavutanud, et kass näugudes tema järel käis, tema seelikuäärele magama heitis? Võib-olla sellega, et ta teda kisaga minema ei kihutanud, harjavarrega ei ähvardanud, kui kõuts julgelt ja ettevaatlikult toidujäänuseid otsima tuli. Gabriela viskas talle lihaäärekesi, kalasabu, kanasisikondi. Kass harjus vähehaaval ja veetis nüüd suurema osa päevast maja õues, kus ta guajaavade varjus magas. Ta ei näinud enam nii lahja ning räpane välja, ehkki öösiti jätkas endist vaba eluviisi, liiderlikuna ja sigivana kingul ja katustel ringi joostes.

Kui Gabriela baarist tagasi jõudis ja laua äärde einet võtma istus, tuli kass end tema jalgade vastu hõõruma, nurru lööma. Ta mälus mõnuga palu, mis Gabriela talle andis, ja näugus tänulikult, kui Gabriela käe välja sirutas ning tal pead või kõhtu silitas.

Dona Arminda jaoks oli see tõeline ime. Ta polnud iial arvanud, et nii metsikut kassi saab taltsaks teha, et ta hakkab käest sööma, laseb end sülle võtta, jääb kellegi põlvedel magama. Gabriela surus kassi vastu rinda, tonksis näoga vastu tema kriimu koonu, ja kass ainult näugus tasakesi, silmad pooleldi suletud, ning küünistas teda mängeldes. Dona

Arminda jaoks oli olemas ainult üks seletus: Gabriela oli veel väljaarendamata ja isegi avastamata meedium, kellest hoovas võimsaid fluidume, töötlemata teemant, mida «seanssidel» lihvida tuli, et temast kujuneks täiuslik vahend ühenduse pidamiseks hauataguse maailmaga. Mis muu kui need fluidumid olid võinud nii tõrksa looma taltsutada?

Kui nad kahekesi ukselävel istusid, lesk sukki nõeludes ja Gabriela kassiga mängides, püüdis dona Arminda teda veenda:

«Kullake, sa pead kindlasti järgmisele seansile tulema. Alles hiljuti küsis kaim Deodoro sinu järele. «Miks ei tulnud see õde tagasi? Tal on tugevad meediumivõimed. Mõistsin seda, kui tema taga toolil istusin.» Just nii ta ütles, sõnasõnalt. Näe, missugune kokkusattumus — mina mõtlesin sedasama. Ja kaim Deodoro juba tunneb asja. Tema nooruse juures ei võiks seda küll arvatagi. Aga tal on nii lähedane läbikäimine vaimudega, et aina imesta. Ta käsutab neid, kuidas tahab. Sina võid isegi selgeltnägijaks meediumiks saada . . .»

«Ma ei taha . . . Ma ei taha, dona Arminda. Milleks see? Parem on surnuid mitte puudutada, nad rahule jätta. Mulle ei meeldi see asi . . .» Ta sügas kassi kõhtu, nurrumine muutus valjemaks.

«Sa talitad väga halvasti, mu tütar. Niiviisi ei saa sind juhtiv vaim sulle nõu anda, sa ei mõista, mis ta ütleb. Liigud elus nagu pime. Sest vaim on seesama mis pimedatalutaja. Ta näitab meile teed, juhib takistustest kõrvale . . .»

«Mul pole neid, dona Arminda. Mis takistused?»

«Mitte ainult takistustes pole asi, ta annab meile ka nõu. Hiljuti võtsin dona Amparo juures last vastu. See oli raske sünnitus: poisil oli halb asend, ta ei tahtnud kuidagi välja tulla. Ma ei teadnud, mis teha, seu Milton tahtis juba arsti kutsuda. Ja kes aitas mind? Minu kadunud mees, kes mind igal pool saadab, mind maha ei jäta. Seal ülal,» ta osutas taevale, «teavad nad kõik, isegi arstiteaduse alalt. Tema sosistas mulle kõrva ja mina tegin nii. Sündis priske poiss! . . .»

«On vist kena ämmaemand olla . . Aidata lapsukestel sündida.»

«Aga kes annab sulle nõu? Iseäranis sinule, kel seda nii väga vaja on . . .»

«Minul vaja, dona Arminda, miks siis? Ma ei tea tõesti . . .»

«Küll sa oled rumal, mu laps. Vabanda, et ma seda ütlen, aga sa oled päris tobu. Ei oska kasutada seda, mis jumal sulle on andnud.»

«Mitte ei saa aru, mis te räägite, dona Arminda. Ma kasutan ju kõike, mis mul on. Isegi kingi, mis seu Nacib mulle andis. Käin nendega baaris. Aga nad ei meeldi mulle, toasussid on palju mõnusamad. Ma ei armasta kingi kanda . . .»

«Kes räägib kingadest, lollike! Sa ei saa siis aru, et seu Nacib on armunud, käib nukrana ringi, ei leia kuskil rahu . . .»

Gabriela naeris, kassi vastu rinda surudes:

«Seu Nacib on hea inimene, mida ma peaksin kartma? Ta ei mõtle mind ära ajada, ja mina püüan teha kõik, et ta rahul oleks . . .»

Niisugusest pimedusest hämmastudes torkas dona Arminda endale koguni nõelaga sõrme:

«Ai, ma torkasin end . . . Sa oled veel rumalam, kui ma arvasin. Seu Nacib võib sulle kõik anda . . . Ta on rikas! Kui sa nõuad siidi, annab ta seda sulle; nõuad sa mõnd tüdrukut abiks töö juures, palkab ta kohe kaks; küsid sa raha, annab ta sulle nii palju, kui sa soovid.»

«Mul pole vaja . . . Milleks?»

«Sa arvad, et jääd elu lõpuni ilusaks? Kui sa nüüd võimalust ei kasuta, on pärast hilja. Ma võiksin vanduda, et sa ei palu seu Nacibilt midagi. Eks ole?»

«Palun küll, palun natuke raha, siis kui ma teiega kinosse lähen. Mida peaksin veel paluma?»

Dona Arminda kaotas enesevalitsuse, viskas puuseene peale tõmmatud suka eemale, nii et kass ehmus ja tigedate silmadega tema poole vaatas:

«Kõike! Kõike, kullake, mis sa aga saada tahad, võid temalt paluda.» Ta tasandas hääle sosinaks. «Kui sul osavust jätkub, võib ta su isegi ära võtta . . .»

«Mind ära võtta? Milleks? Mul pole seda vaja, dona Arminda. Seu Nacib võtab korraliku tüdruku lugupeetud perekonnast. Milleks peaks ta mind võtma? Seda pole vaja . . .»

«Sa ei taha siis senjoora olla, majas käsutada, mehel käe alt kinni hoides väljas jalutada, ilusaid riideid kanda, tähtis seltskonnadaam olla?»

«Siis peaksin küll kogu päeva kingades käima . . . See ei meeldi mulle . . . Kogu päeva kingad jalas, ei . . . Aga seu Nacibile mehele minna, see võiks juba meeldida. Siis jääksin eluks ajaks tema juurde, valmistaksin toitu, aitaksin teda . . .» Ta naeratas, tegi kassile: «Nurr-nurr,» puudutas tema niisket ja külma koonu. «Ah mis, seu Nacibil on muudki muret. Ta ei hakka niisugust naiseks võtma nagu mina — ma polnud ju enam puutumatu, kui temaga kokku

sain ... Ma ei taha sellele mõelda, dona Arminda. Isegi kui tema peaks nii hull olema ...»

«Aga mina ütlen sulle, mu laps: kui sa ainult tahad ja õigesti asja ajada oskad, ahvatled ja tõrjud, ta vesise suuga vahtima jätad ... Ta tunneb juba nüüdki hirmu. Chico jutustas mulle, kohtunik rääkivat, et tahab sulle maja üürida. Ja ta oli kuulnud, kuidas seu Nhô-Galo ütelnud, et seu Nacib on suures mures.»

«Ma ei taha ...» Naeratus kustus Gabriela huultel. «See kohtunik ei meeldi mulle. Vastik vanamees.»

«Seal on veel teinegi ...» sosistas dona Arminda.

Oma maamehekõnnakuga lähenes mööda tänavat kolonel Manuel das Onças. Ta peatus naiste ees, võttis panamakübara peast, pühkis värvilise taskurätikuga higi.

«Tere õhtust.»

«Tere õhtust, kolonel,» vastas lesk.

«See on Nacibi maja, eks ole? Ma tundsin selle neiu järgi ära.» Ta osutas Gabrielale. «Ma käin ringi ja otsin teenijat, tahan perekonna Ilhéusesse tuua. Kas te ei tea mõnda?»

«Missugust teenijat, kolonel?»

«Hm ... köögitüdrukut ...»

«Seda on siin raske leida.»

«Kui palju Nacib sulle maksab?»

Gabriela tõstis oma siirad silmad:

«Kuuskümmend milreisi, senjoor ...»

«Hea tasu, kahtlemata.»

Tekkis pikk vaikus, fazendeiro vaatas koridori poole, dona Arminda korjas oma nõelumistöö kokku ja eemaldus hüvasti jättes, et oma maja ukse taha pealt kuulama minna. Kolonel naeratas rahulolevalt:

«Tõtt-öelda, pole mul köögitüdrukut vaja. Kui perekond siia tuleb, toon istandusest mõne naise. Aga on kahju, et sinusugune neiu peab köögis talitama.»

«Miks, seu kolonel?»

«See rikub käsi. Aga oleneb ainult sinust ... Kui soovid, võid kastrulid maha jätta ja ma annan sulle kõik: korraliku maja, teenija, avan sulle arve kaupluses. Sa meeldid mulle, lapsuke.»

Gabriela tõusis püsti, ikka veel naeratades, peaaegu tänulik ilme näol.

«Mis sa minu ettepaneku kohta ütled?»

«Vabandage mind, senjoor, aga ma ei taha. Ärge pange pahaks ... Mul on siin hea, mul pole millestki puudust. Lubage mind ära minna, seu kolonel ...»

Madala müüri kohal õue teises otsas ilmus nähtavale dona Arminda pea. Ta hõikas Gabrielat:

«Nägid, missugune kokkusattumus? Kas ma ei rääkinud sulle? Ka see tahab sulle maja üürida ...»

«Ta ei meeldi mulle ... Isegi kui ma oleksin nälga suremas.»

«Lugu on nii, nagu ma ütlesin: kui sa ainult tahad ...»

«Ma ei taha midagi ...»

Ta oli rahul sellega, mis tal oli, sitskleitidega, toatuhvlitega, kõrvarõngastega, prossiga, käevõruga; kingi ta ei armastanud, need pigistasid jalgu. Ta oli rahul õuega, köögiga ja oma pliidiga, toakesega, milles ta magas, ta tundis rõõmu sellest, et võis iga päev baaris käia, kus kohtas keni noormehi — õpetaja Josuéd, seu Tonicot, seu Arit —, ja viisakaid vanemaid isandaid — seu Felipet, Doktorit, Kaptenit —, ta tundis head meelt oma sõbrast, neegripoisist Tuíscast, oma kingult leitud kassist.

Talle meeldis seu Nacib. Hea oli temaga magada, pea tema karvasel rinnal, tundes puusadel selle suure ja tüseda mehe, ilusa noore mehe jala raskust. Vurrudega kõditas ta Gabriela kukalt. Gabrielal käis värin üle keha, nii hea oli magada mehega, aga mitte vana mehega — maja ja söögi, riiete ja jalanõude eest —, vaid noore mehega — ainult selleks et magada —, tugeva ja ilusa noore mehega nagu seu Nacib.

See dona Arminda läks oma spiritismist päris hulluks. Mis rumal mõte talle pähe pistis! Et seu Nacib teda naiseks võtab! Aga hea oli sellele mõelda, ah, kui hea! ... Minna temaga mööda tänavat, käe alt kinni. Astuda kinno sisse, istuda tema kõrvale, toetada pea tema pehmele õlale nagu padjale. Minna peole, tantsida Nacibiga. Laulatussõrmus sõrmes ...

Milleks mõelda sellele? Ei tasunud ... Seu Nacib võtab naiseks peenesse seltskonda kuuluva neiu, kes on üleni ehetes, kannab kingi, siidsukki, tarvitab lõhnaõli. Süütu tütarlapse, kes pole veel meest tundnud. Gabriela kõlbas selleks, et toitu valmistada, maja korras hoida, pesu pesta, mehega magada. Mitte vana ja inetu mehega, mitte raha pärast. Lõbu pärast. Teel oli Clemente, istanduses Nhôzinho, ka Zé do Carmo. Linnas oli Bebinho, noor üliõpilane väga rikkast perekonnast. See tuli tasakesi, kikivarvul, sest ta kartis ema. Ja kõigist kõige esimene oli onu, siis kui Gabriela oli alles üsna noor tütarlaps. Tema oli nooruke tütarlaps, ja onu, vana ning haige onu, tuli öösel tema juurde.

SUITSEVA LAMBI VALGUSEST

Kõrvetava päikese all vööni paljad, lõikasid töölised pikkade keppide külge kinnitatud sirpidega vilju kakaopuudelt. Tumeda mütsuga kukkusid kollased viljad, naised ja lapsed kogusid neid ja lõhestasid suurte nugade abil. Kuhjus hunnikuisse pehmeid mahlast valendavaid kakaoteri, nad puistati suurtesse korvidesse, mis eeslite seljas künade juurde toimetati. Töö algas päikesetõusu ajal, lõppes pimeduse tulekuga, toiduks oli tükike praetud soolaliha jahuga ja küps leivapuuvili, mis keskpäeval kiiruga ära söödi. Naised laulsid nukraid töölaule:

Murepõlve ma talun,
raske on mustal töölisel.
Ütle minule, palun,
ütle, seu kolonel,
millal tuleb kord tasu,
lõpp armupiinadel!

Meeste koor vastas kakaopuude vahelt:

Kakaopuudelt lähen
kakaod ma koguma . . .

Eesliajajad hakkasid loomi kiirustama, niipea kui kakaovoor teele välja jõudis: «Eh, neetud muul! Rutem, Diamante!» Kolonel Melk Tavares ratsutas ülevaataja saatel mööda istandusi ringi, kontrollis tööd. Mõnikord tuli ta hobuse seljast maha, nurises naiste ja lastega:

«Mis te venite? Rutem, naised, ega te endal täisid otsi!»

Kiiremaks muutuvad löögid, mis peopesale asetatud kakaovilja pooleks lõhestavad — suure noa vahe tera ähvardab iga kord sõrmi purustada. Kiireneb ka istanduse kohal hõljuva, kogujaid ergutava laulu rütm:

Palju õisi on salul,
mahla kakaoviljadel.
Ütle minule, palun,
ütle, seu kolonel,
millal ühises sängis
armsam mu vastu on hell!

Puude vahel siuglevail kitsastel radadel astuvad mehed mööda kuivi lehti, lõikavad järjest kiiremini vilju maha, järjest valjemini kostavad nende hääled:

Kakaopuudelt lähen
kakaod ma koguma . . .

Kolonel uuris puid, ülevaataja kärkis töölistega, jätkus igapäevane raske orjus. Äkki peatus Melk Tavares ja küsis:

«Kes kogus siin?»

Ülevaataja kordas küsimust, töölised tulid vaatama ja neeger Fagundes vastas:

«Mina.»

«Tule siia!»

Kolonel osutas kakaopuudele, kus kõige kõrgematel okstel paksus lehestikus mahalõikamata vilju paistis.

«Kas sina oled ahvide kaitsja või mis? Kas arvad, et ma nende jaoks kakaod kasvatan? Igavene laiskvorst, sa ei oska muud kui ainult tänavail kakelda . . .»

«Jah, senjoor. Ma ei pannud tähele . . .»

«Sa ei pannud tähele, sest et see pole sinu istandus, mitte sina ei kanna kahju. Edaspidi ole tähelepanelikum.»

Ta jätkas ülevaatust. Neeger Fagundes tõstis sirbi ja vaatas oma leebete, lahkete silmadega kolonelile järele. Mis võis ta vastata? Melk oli teda politsei käest päästnud, kui ta kord asulas viibides purjuspäi lõbumajas märuldas. Ta polnud mees, kes oleks vaikides kõik ära kuulanud, aga kolonelile polnud tal midagi vastata. Eks olnud Melk teda hiljuti lihéusesse viinud ja lasknud mingisugustele ajalehtedele tule otsa pista ning selle naljaka tembu eest hästi maksnud? Ja eks olnud kolonel öelnud, et tapluste ajad tulevad tagasi — head ajad julgetele täpse silmaga meestele, niisugustele nagu neeger Fagundes? Seda oodates koristas ta kakaod, tantsis barkassides kuivavatel teradel, higistas künade juures ja kuivatites, jalad üleni kakaomahlaga koos. Need tõotatud tapluste ajad kippusid viibima, too linnas süüdatud lõke polnud nähtavasti küllalt kuum olnud. Aga hea seegi, et ta oli saanud natuke ringi vaadata, veoautoga sõita, hirmutamiseks mõned paugud õhku lasta ja pilgu Gabrielale heita, niipea kui ta linna jõudis. Ta oli möödunud ühest baarist, kuulnud naermist — see võis ainult tema olla. Fagundes oli minemas kuhugi majja, kus nad pidid paraja silmapilguni ootama. Noormees nimega Loirinho, kes neid juhtis, oli vastanud tema küsimusele:

«See on araablase köögitüdruk, magus suutäis.»

Fagundes oli sammu aeglustanud, maha jäänud, et Gabrielat vaadata. Loirinho oli teda kurjalt tagant kiirustanud:

«Edasi, must. Ära sea ennast siin nähtavale, sa ajad meie plaani nurja. Läki minema.»

Öösi fazendasse tagasi jõudnud, kui ääretus taevas loendamatuid tähti siras ja harmoonika üksildaselt kaebas, oli Fagundes Clementele Gabrielast jutustanud. Suitseva lambi

punakas valgus lõi istanduse pimeduses ähmaseid kujusid: nad nägid Gabriela nägu, tema tantsuliselt liikuvat keha, pikki sääri, vetruvaid jalgu.

«Ta oli nii ilus, et aina vaata . . .»

«Töötab kuskil baaris?»

«Valmistab baari jaoks toite. Töötab türklase juures, härjanäoga paksu türklase juures. Ta oli ilusti riides, tuhvlid jalas, pestud ja puhas.»

Clemente ei seletanud peaaegu midagi lambi tuhmis valguses, ta istus kõveras, kuulas vaikides ja mõtles.

«Ta naeris parajasti, kui ma mööda läksin. Naeris ja rääkis mingisuguse tüübiga, vist mõne rikkaga. Tead, Clemente, tal oli roos kõrva kohal juustes, ma pole iial midagi säärast näinud.»

Roos kõrva kohal juustes, hääbub Gabriela kuju videvas lambivalguses. Clemente tõmbub endasse nagu kilpkonn oma kilpi.

«Ma vaatasin koloneli majas ringi. Nägin tema naist, see on säärane haiglane, näeb välja nagu pühapilt. Ka tütart nägin — nii ilus teine, et otse särab, aga uhke, läheb mööda, ei pane inimest tähelegi. Ilus tüdruk, aga ma ütlen sulle, Clemente, teist niisugust nagu Gabriela ei ole olemaski. Mis temas ometi on, Clemente? Ütle mulle . . .»

Mis temas on? Kust pidi Clemente seda teadma? Ei aidanud midagi, et ta oli rännakuöödel Gabrielaga maganud, tema pead oma rinnal hoides, sertaanis, kaatingas, hiljem rohelistel aasadel. Ta polnud temast midagi teada saanud ega saa iialgi. Aga Gabrielas oli midagi, mida oli võimatu unustada. Kaneelikarva ihu? Nelgilõhn? Tema naer? Kust pidi Clemente teadma? Gabriela hõõgus kuumusest, mis põletas sind seest- ja väljastpoolt nagu tuleleek.

«See oli paberist lõke, põles ühe silmapilguga ära. Ma tahtsin Gabrielat vaatama minna, temaga juttu ajada. Aga sellest ei tulnud midagi välja, ehkki ma nii väga tahtsin.»

«Sa ei näinud teda enam?»

Suitseva lambi valgus nilpas pimedust, see näis tihenevat ilma Gabrielata. Koerte haukumine, öökullide kisa, madude sisin. Vaikuses haaras mehi piinav nukrus. Neeger Fagundes võttis lambi ja läks magama. Üksinda ääretu öö pimeduses, leidis mulatt Clemente taas Gabriela. Tema naerva näo, tema vetruvad jalad, tõmmud puusad, kõrged rinnad, nõgusa kõhu — kogu tema kaneelpruuni keha, tema nelgilõhna. Ta võttis Gabriela oma kätele, kandis ta lattidest tehtud asemele. Ta heitis tema juurde ja Gabriela pani pea tema rinnale.

BALLIST JA ÜHEST INGLISE LOOST

Üheks selle aasta tähtsamaks sündmuseks Ilhéuses oli Kommertsühingu uue hoone avamine. Uus hoone oli tegelikult esimene hoone, sest mõne aasta eest loodud ühing oli seni asunud Ataulfo Passose kontoris, kes oli ühingu esimees ja lõunas asuvate firmade esindaja. Viimasel ajal oli ühing linna elus tähtsa koha omandanud, oli saanud progressi teguriks, soodustas mitmesuguseid algatusi, tal oli mõju. Ühingu uueks asukohaks oli kahekorruseline maja baari «Vesuuv» läheduses, tänavas, mis São Sebastião väljakut sadamaga ühendas. Avamispidustuse jaoks vajalikud joogid, suupisted ja maiustused olid tellitud Nacibilt, kel seekord ei jäänud teist teed, kui kaks kabrošat Gabrielale appi palgata, sest tellimus oli suur.

Enne uue maja pidulikku avamist toimus juhatuse valimine. Varem pidi ärimehi, importööre ja eksportööre meelitama, et nad nõustuksid juhatusse astuma. Nüüd võideldi nende ametite pärast, sest nad andsid prestiiži, krediiti pankades, õigust avaldada oma seisukohta linna administratsiooni kohta. Oli esitatud kaks nimekirja, üks Bastose meeste, teine Mundinho Falcão sõprade poolt. Praegu oli iga asja puhul nii: ühel pool Bastosed, teisel pool Mundinho. «Diário de Ilhéuses» ilmunud ja eksportööride, mõnede ärimeeste ning impordikontorite omanike poolt allakirjutatud manifestis soovitati nimekirja, mille eesotsas oli uuesti esimehe kohale kandideeriv Ataulfo Passos, asesimeheks aga oli ette nähtud Mundinho ja ametlikuks kõnelejaks Kapten. Nimekirja täiendasid üldtuntud nimed. Samalaadilise manifesti, mis samuti oli mõnede tähtsate ühinguliikmete poolt alla kirjutatud, avaldas «Jornal do Sul». Aga siin soovitati teistsugust nimekirja. Esimehe kandidaadiks oli küll ka seekord Ataulfo Passos — tema nime puhul polnud kahtlusi. Ta polnud poliitikamees ja temale võlgnes ühing tänu oma edusammude eest. Aga aseesimeheks oli esitatud süürlane Maluf, Ilhéuse suurima kaupluse omanik, Ramiro Bastose lähedane sõber: kolonel Bastose maade peal oli ta nimelt paljude aastate eest oma äritegevust alustanud, avades seal toiduainete poe. Ametliku kõneleja kandidaadiks oli seatud Maurício Caires. Peale Ataulfo Passose nime kordus mõlemas nimekirjas veel teinegi nimi: neljanda sekretäri tagasihoidlikule kohale esitati nii siin kui seal araablane Nacib A. Saad. Võis ette näha ägedat võitlust, jõud olid enam-vähem võrdsed. Kuid Ataulfo, osav ja kogenud mees, teatas, et tema nõustub oma kandidatuuri üles seadma ainult sel juhul, kui

vastased kokku lepivad ja ühise nimekirja koostavad, kuhu kuulub mõlema grupi esindajaid. Polnud kerge neid veenda. Aga Ataulfo oli viisakas, külastas Mundinhot, kiitis tema patriotismi, tema pidevat huvi Ilhéuse ja ühingu vastu, ütles, et tal oleks meelitav Mundinhot aseesimehe kohal näha. Aga kas senjoor Mundinho ei arva, et Kommertsühingul tuleb poliitilistest võitlustest eemale hoida, et see peab moodustama nagu neutraalse territooriumi, kus vastased jõud võiksid koos töötada Ilhéuse ja kodumaa hüvanguks? Tema pani ette ühendada mõlemad nimekirjad sel viisil, et loodaks kaks aseesimehe kohta, sekretäride, kahe laekahoidja, kõneleja ja raamatukoguhoidja koht aga jagataks mõlema grupi vahel. Progressi teenistuses seisev ühing, kel oli täita suur programm, et Ilhéus tõeliselt õitsvaks linnaks muuta, pidi kahetsusväärseist poliitilistest lahkhelidest kõrgemal seisma.

Mundinho nõustus, ta oli isegi valmis loobuma oma kandidatuurist aseesimehe kohale, mis oli ilma tema teadmata üles seatud. Aga siiski pidi ta oma sõpradega nõu pidama, sest vastandina kolonel Ramirole ei andnud tema käske, ei otsustanud midagi ilma oma mõtteosaliste arvamust ära kuulamata.

«Ma usun, et nad nõustuvad. Kas olete juba koloneliga rääkinud?»

«Tahtsin enne teie seisukohta teada saada. Lähen õhtul tema poole.»

Kolonel Ramiroga oli raskem kokkuleppele jõuda. Vanamees ei tahtnud alguses sellest kuuldagi, torises vihaselt:

«Võõras, kel pole juuri siin maal. Tal pole ühtki kakaopuud . . .»

«Ega minulgi ole, kolonel.»

«Teiega on teine lugu. Te elate siin juba enam kui viisteist aastat. Olete korralik inimene, perekonnaisa, te ei tulnud siia kellegi pead segi ajama, ei toonud abielumeest meie tütardega flirtima, te ei taha siin kõike muuta, nagu ei kõlbaks ükski asi kuhugi.»

«Te teate, kolonel, et ma pole poliitikamees. Ma pole isegi valija. Ma tahan kõikidega hästi läbi saada, ajan asju nii ühtede kui teistega. Aga on kindel, et Ilhéuses peab paljugi muutuma, me ei ela enam endisel ajal. Ja kes on Ilhéusesse rohkem muudatusi toonud kui teie, kolonel?»

Vanamees, kelle viha aina paisus ja juba välja pahvatama pidi, muutus suurkaupmehe viimaste sõnade juures leebemaks.

«Jah, kes on Ilhéusesse rohkem muudatusi toonud . . .» kordas ta. «Siin oli ju lausa pärapõrgu, igavene kolgas, te mäletate muidugi. Tänapäeval pole osariigis teist niisugust linna nagu Ilhéus. Miks ei oodanud nad vähemalt, kuni ma suren? Ma olen ju juba ühe jalaga hauas. Miks see tänamatus minu elu lõpus? Mis kurja ma olen teinud, millega olen selle senjoor Mundinho pahameele ära teeninud, keda ma peaaegu ei tunne?»

Ataulfo Passos ei teadnud, mis vastata. Koloneli hääl värises, see oli nüüd vana jõuetu inimese hääl.

«Ärge arvake, et ma mõnesuguste muudatuste ja uuenduste vastu olen. Aga milleks see meeletu kiirustamine, nagu oleks maailma lõpp tulemas? Kõigeks jätkub aega.» Jälle tuli nähtavale maa peremees, võitmatu Ramiro Bastos. «Ma ei kaeba. Olen võitleja ega tunne hirmu. See senjoor Mundinho arvab, et Ilhéus tekkis siis, kui tema siia ilmus. Ta tahab eilse päeva maha kriipsutada, seda ei saa keegi teha. Ta saab ränga kaotuse osaliseks, tal tuleb mulle selle nurjatuse eest kallilt maksta . . . Ma võidan teda valimistel ja pärast viskan Ilhéusest välja. Keegi ei saa mind takistada.»

«Neisse asjadesse ma ennast ei sega, kolonel. Mina tegelen ainuüksi ühingu küsimusega. Milleks kiskuda ühingut neisse tülidesse? See asutus seisab hoopis eemal, hoolitseb ainult äritegevuse, kaubanduse huvide eest. Kui ta hakkab poliitikat teenima, läheb kõik allamäge. Milleks raisata praegu jõudu nende rumaluste peale?»

«Missugune on teie ettepanek?»

Ataulfo Passos seletas, kolonel Ramiro Bastos kuulas, lõug kepile toetatud, peen krimpsus nägu hästi raseeritud, vaibuva viha tulukesed veel silmis välgatlemas.

«Hüva, ma ei taha, et inimesed räägivad, nagu oleksin mina ühingu hävitanud. Pealegi hindan teie teeneid väga. Olge mureta, ma ise seletan sõber Malufile kõik ära. Aga mõlemad aseesimehed on ikka võrdsed, ega seal ole esimese- ja teisejärgulist aseesimeest?»

«Täiesti võrdsed. Tänan, kolonel.»

«Kas rääkisite juba selle senjoor Mundinhoga?»

«Veel mitte. Tahtsin kõigepealt teie arvamust kuulda, nüüd lähen tema poole.»

«Võib-olla et ta ei nõustu.»

«Kui teie, kes olete siin peremees, nõustusite, miks peaks siis tema ära ütlema?»

Kolonel Ramiro Bastos naeratas, tema oli ikka veel esimene.

Niiviisi tuli, et Nacib Ilhéuse Kommertsühingu neljandaks sekretäriks valiti ja ta Ataulfo, Mundinho, Malufi, juveelikaupmees Pimenta, advokaat Maurício ja Kapteni ning teiste tähtsate isikute kaaslaseks sai. Peaaegu kõige rohkem vaeva tuli Ataulfo Passosel näha ametliku kõneleja küsimuse lahendamisel. Polnud kerge veenda Kaptenit leppima raamatukoguhoidjaametiga, mis nimekirjas viimasel kohal seisis. Aga eks tema olnud juba ametlikuks kõnelejaks 13. Mai ühingus? Advokaat Maurício seevastu polnud ühegi ühingu kõnelejaks. Pealegi anti raamatukogu jaoks üsna suuri summasid ja kes peale Kapteni oleks osanud küllaldase asjatundlikkusega raamatuid valida ning osta? Sellest pidi tegelikult saama Ilhéuse avalik raamatukogu, kuhu vanad ja noored tulid lugema ja ennast harima, mis oli kõigile avatud.

«Heldekene! Siin on ju João Fulgêncio, on Doktor — kõige väärikamad isikud . . .»

«Aga nemad pole kandidaadid. Doktor pole isegi mitte ühingu liige, meie kallis João aga ei võta ühtki ametit vastu . . . Ei, peale teie pole kedagi määrata. Linna parim kõnemees olete igal juhul.»

Uude hoonesse asumise ja uue juhatuse ametisseastumise pidustus kujunes vaatamis- ja jutustamisväärseks. Suures saalis, mis kogu alumise korruse enda alla võttis ja kuhu edaspidi pidi paigutatama raamatukogu (teisel korrusel olid mitmesugused osakonnad ja sekretariaat), toimusid pealelõunal pidulikud koosolekud kõnede ja šampanjaga ning uued juhatuseliikmed asusid oma ametikohustuste täitmisele. Nacib oli aktuse jaoks koguni uue ülikonna tellinud. Ere kaelaside, läikivad kingad, briljantsõrmus sõrmes — nii näis ta mõne kolonelina, fazendade omanikuna.

Õhtul oli ball, mille juurde Nacib einelaua korraldas (Plínio Araçá levitas kuuldusi, nagu oleks Nacib oma ametikohta kasutades ränka raha kokku ajanud, aga see oli vale ja laim). Toidud olid mitmekesised ja maitsvad, jookide valik suur — ainult kašassa puudus. Seinte ääres toolidel istusid ärevalt naeratades tütarlapsed ja ootasid, et neid tantsima kutsutaks. Teise korruse tubades, mis olid avatud ja heledasti valgustatud, vestlesid daamid ja nende kavalerid, sõid Gabriela valmistatud maiustusi ja suupisteid ning leidsid, et Bahiaski polnud iial nii peent pidu korraldatud.

«Bataclani» orkester mängis valsse, tangosid, fokstrotte, sõjaväepolkasid. Tol ööl ei tantsitud kabarees. Eks olnud ju kõik kolonelid, kommersandid, eksportöörid, äriteenijad,

arstid ja advokaadid ühingusse kogunenud? Kabaree tukkus tühjana, mõni üksik naine istus ja ootas asjatult.

Ballisaalis arvustasid vanad ja noored daamid sosinal juuresolijate tualette ja ehteid, peksid keelt armuvahekordade üle, ennustasid abielusid. Kõige suuremat nördimust tekitas Malvina oma imeilusas Bahiast tellitud õhtukleidis. Nüüd polnud linnas enam kellelegi saladuseks, et sadamasuudme uurimiseks tulnud insener oli abielus, elas naisest lahus. Tõsi küll, naine oli parandamatu vaimuhaigena hullumajja paigutatud. Aga mis sellest, mehel polnud ikkagi õigust noorele pruudieas tüdrukule silma heita. Mis võis ta talle pakkuda? Ta võis teda ainult häbisse saata, talle linna keelepeksu kaela tõmmata, sest ta ei saanud iial enam abielluda. Sellest hoolimata ei lahkunud nad teineteisest, olid kõige püsivamaks paariks kogu õhtu jooksul, ei jätnud vahele ühtki valssi, ühtki polkat, ühtki fokstrotti. Rômulo tantsis argentiina tangot isegi paremini kui kadunud Osmundo. Malvina elas otsekui unenäos: õhetavate põskedega, silmis sügav sära, hõljus ta õhkkergena inseneri atleetlike käte vahel. Sosin jooksis mööda toolide ridu seinte ääres, tõusis treppidest üles, levis kõigis tubades. Dona Felícia, kelle tütar Iracema, temperamentne brünett, armastas flirtida majaväravas, keelas tollel Malvinaga läbikäimise. Õpetaja Josué aina segas endale jooke, kõneles valjusti, näidates ükskõiksust ja head tuju. Muusikahelid ulatusid hääbudes väljakule, tungisid Glória aknast sisse. Viimane kuulis neid, lebades sängis kolonel Coriolanoga, kes oli tulnud pealelõunasest pidustusest osa võtma. Ballidel kolonel ei käinud, need olid noorte jaoks. Tema pidas oma balli Glória voodis.

Mundinho Falcão läks alla tantsusaali. Dona Felícia mükssas Iracemat ja sosistas:

«Seu Mundinho vaatab sind. Tuleb tantsima kutsuma.»

Ta peaaegu tõukas tütre eksportööri käte vahele. Kas oli kogu Ilhéuses paremat partiid? Kakaoeksportöör, miljonär, poliitiline liider ja poissmees. Jah, poissmees, kes võis abielluda.

«Kas teete mulle seda au?» küsis Mundinho.

«Hea meelega . . .» Dona Felícia kergitas end pisut tervituseks.

Lopsaka kehaga Iracema surus end raugena ja edvistavana Mundinho vastu. Tütarlapse rindade ja puusade puudutust tundes pigistas see teda ettevaatlikult.

«Te olete peo kuninganna . . .» ütles ta.

Iracema surus end veel lähemale ja vastas:

«Oh mind vaesekest . . . Keegi ei vaata mind.»

Dona Felícia naeratas oma toolil istudes; uueks aastaks lõpetab Iracema õppimise nunnade koolis, oli aeg tema mehelepanekule mõelda.

Kolonel Ramiro Bastos oli päevasel aktusel lasknud Tonicol ennast esindada. Teine poeg Alfredo oli Bahias, tal oli tegemist saadikutekojas. Õhtul tuli Tonico ballile koos dona Olgaga, kelle rasvad olid naeruväärsesse roosasse ja nooruslikku kleiti pigistatud. Nendega koos tuli vanem vennatütar, kel olid kahvatusinised silmad ja õrn pärlmutrikarva nahk. Väga tõsine ja väärikas Tonico ei vaadanud üldse naisi, vaid tegeles ainult sellega, et panna keerlema lihamäge, kelle jumal ja kolonel Ramiro olid talle kaasaks andnud.

Nacib jõi šampanjat. Mitte selleks, et kalli joogi tarvitust suurendada ja rohkem teenida, nagu torises pahane Plínio Araçá. Ta jõi, et unustada kannatused, et peletada hirm, mis temast enam ei lahkunud, mis teda ööd kui päevad piinas. Järjest enam kogunes Gabriela ümber lipitsejaid, nad tükkisid järjest lähemale. Talle saadeti tervitusi, ettepanekuid, armastuskirju. Võrratule köögitüdrukule pakuti ennekuulmatut palka, võrratule armukesele lubati sisse seada maja, avada piiramatud arved ärides.

Alles mõni päeva tagasi, kui Nacibi kurbus tolle neljandaks sekretäriks valimise tõttu pisut järele andis, leidis aset juhtum, mis näitas, kui kaugele nende inimeste jultumus läks.

Raudteedirektori mister Granti abikaasa ei häbenenud Nacibi majja tulla Gabrielale ettepanekuid tegema. See Grant oli eakas, kõhn ja vaikiv inglane, kes elas Ilhéuses 1910. aastast alates. Teda tunti lihtsalt Misteri nime all. Tema abikaasa, pikk blond väga vaba ning isegi pisut meheliku käitumisega inglanna, ei talunud Ilhéust ja elas juba palju aastaid Bahias. Linnas säilis seni mälestus tema erakordselt nooruslikust kujust ja üks tenniseväljak, mille ta oli lasknud ehitada raudteele kuuluval maatükil ning mis pärast tema ärasõitu oli rohtu kasvanud. Bahias korraldas ta suurepäraseid lõunaid oma majas Barra Avenidal, sõitis autos, suitsetas sigarette, ja nagu teati, võttis päise päeva ajal armukesi vastu. Mister ei lahkunud iial Ilhéusest, ta jumaldas siinset head kašassat, mängis täringupokkerit, jõi end järjekindlalt igal laupäeval «Kuldses Märjukeses» purju ja käis igal pühapäeval ümbruskonnas küttimas. Ta elas ilusas aia keskel asuvas majas üksinda indiaanlannaga, kellel oli temalt poeg. Kui abikaasa kaks-kolm korda aastas Ilhéusesse ilmus, tõi ta kingitusi indiaanlannale, kes oli tõsine ja

vaikiv nagu puuslik. Ja niipea kui poiss oli kuueaastaseks saanud, oli inglanna ta endaga Bahiasse kaasa viinud ning kasvatas teda seal, nagu oleks see tema poeg. Pühade puhul lehvis Misteri aias varda otsas Inglise lipp, sest Grant oli Tema Armulise Majesteedi Briti kuninga viitsekonsul Ilhéuses.

Hiljuti oli inglanna laevaga Ilhéusesse saabunud. Kust oli ta Gabrielast teada saanud? Ta oli lasknud baarist suupisteid ja maiustusi tuua, tuli siis ühel päeval Ladeira de São Sebastião'le, koputas Nacibi uksele ja silmitses naeratavat teenijat tähelepanelikult.

«*Very well*![1]»

Sellest jultunud naisest jutustati hirmsaid asju: ta jõi nagu mees, käis poolpaljana mererannas, armastas poisikeseohtu noormehi, ja liikus isegi kumu, et talle meeldivat naised. Ta tegi Gabrielale ettepaneku, et viib ta Bahiasse, maksab talle palka, millisele Ilhéuses ei võinud mõeldagi, annab talle elegantsed riided ja kõik pühapäevad on ta vaba. See häbematu inglanna ei hoolinud millestki, tuli otse Nacibi majja ...

Ja kohtunik, kas ei käinud see nüüd iga päev pärast istungeid Ladeiral jalutamas? Ning kui palju oli neid, kes unistasid sellest, et Gabriela jaoks maja üürida, teda oma armukeseks saada? Teised, tagasihoidlikumad, igatsesid ainult veeta üks öö Gabrielaga mererannas, kaljude taga, kus pimeduses tavatsesid jalutada kahtlased paarikesed. Austajad muutusid iga päevaga julgemaks, sosistasid talle meeletuna armusõnu baaris, liikumine Nacibi maja ees kõnniteel muutus järjest elavamaks. Teateid ulatus araablase letini, tema kõrvu. Tonicol oli igal õhtupoolikul mõni uudis jutustada, ka Nhô-Galo rääkis talle juba üha suurenevast ohust:

«Iga naise ustavusel on oma piir ...»

Dona Arminda oma vaimude ja kokkusattumustega oli talle juba öelnud, et Gabriela oleks loll, kui ta kõik need ahvatlevad pakkumised tagasi lükkaks.

«Ja ega te ei hooligi sellest, kui ta ära läheb, seu Nacib, eks ole?»

Või tema ei hoolinud sellest! ... Ta ei mõelnud enam millelegi muule, aina otsis lahendust, oli kaotanud une, isegi siesta ajal lamamistoolil lebades ei puhanud ta, vaid süvenes oma muredesse. Mu jumal, ta hakkas koguni isu kaotama, kõhnuma! Peol tervitati ja õnnitleti teda, patsutati seljale,

[1] Väga hea (ingl. k.).

kaelustati, tema aga püüdis uputada šampanjasse oma hirmud, oma piinavad küsimused. Mida tähendas Gabriela tema elus, kui kaugele pidi ta minema, et teda kinni hoida? Ta otsis Josué nukrat seltskonda; õpetaja otsis unustust vermutist ja pahandas ise:

«Mille kuradi pärast pole sellel viletsal peol kašassat?»

Kuhu olid jäänud tema ilusad sõnad, ta riimis värsid?

Ballil oli veel kaks sensatsiooni. Esiteks see, et Mundinho Falcão, kes kättesaadavast Iracemast kiiresti tüdis (tema polnud mees, kes oleks flirtinud majaväravas või hommikustel seanssidel kinos, otsides võimalust puudutusteks, suudlusteks), pööras tähelepanu heledajuukselisele peene pärlmutrilise nahaga tütarlapsele, kel olid taevakarva sinised silmad.

«Kes see on?» küsis ta.

«Kolonel Ramiro pojatütar Jerusa, doktor Alfredo tütar.»

Mundinho naeratas, asi tegi talle nalja. Noor kaunitar oli koos oma onu ja dona Olgaga. Mundinho ootas, kuni orkester mängima hakkas, astus siis Tonico juurde ja puudutas teda käsivarrest:

«Lubage, et ma teie abikaasat ja teie vennatütart tervitan.»

Tonico esitles kogeldes, aga seltskonnainimesena sai peagi enesevalitsuse tagasi. Nad vahetasid mõne sõbraliku sõna. Mundinho küsis neiult:

«Te tantsite?»

Naeratades vastas tütarlaps kerge peanoogutusega. Nad läksid tantsima, ja see tekitas saalis säärast ärevust, et mõned paarid neid vahtides taktist välja sattusid. Daamid hakkasid ägedamini sosistama, ülemiselt korruselt tuli inimesi neid vaatama.

«Teie olete siis see koll? Ei näe küll niimoodi välja . . .»

Mundinho naeris:

«Olen tavaline kakaoeksportöör.»

Nüüd naeris tütarlaps omakorda ja vestlus jätkus.

Õhtu teise sensatsiooni tekitas Anabela. See oli olnud João Fulgêncio idee, kes polnud iial teda tantsimas näinud, sest ta ei käinud kabareedes. Kesköö1, kui pidu täies hoos oli, kustutati peaaegu kõik tuled, nii et saalis muutus hämaraks, ja Ataulfo Passos teatas:

«Tantsijatar Anabela, tuntud kunstnik Rio de Janeirost.»

Vaimustatult aplodeerivate neiude ja daamide ees tantsis Anabela sulgede ja looridega. Ribeirinho, kes istus oma abikaasa kõrval, võidurõõmutses. Kohalviibivad mehed teadsid, et see kõhn ja väle keha on tema päralt, et temale tantsib Anabela ilma trikoota, ilma sulgede ja loorideta.

Doktor väitis pidulikult:

«Ilhéus tsiviliseerub seitsmepenikoormasammudega. Veel mõne kuu eest oli kunst salongidest põlustatud. See andekas Terpsichore pidi esinema kabareedes, kunst oli rentslisse tõrjutud.»

Kommertsühing päästis kunsti rentslist ja tõi ta linna paremate perekondade keskele. Kostis mürisev aplaus.

VANADEST MEETODITEST

Mundinho Falcão oli lõpuks kolonel Altinole antud lubaduse täitnud ja tema fazendasid külastama läinud. Mitte kokkulepitud laupäeval, vaid kuu aega hiljem ja Kapteni pealekäimisel. Maksukoguja pidas Altino poolehoiu võitmist väga tähtsaks ja kinnitas, et kui tema nende poole lööb, hakkavad neid toetama ka paljud fazendeirod, kes isegi pärast sadamasuudme uurimise tööde alustamist ikka veel kõhklevad.

Inseneri saabumine, mis tähendas osariigivalitsuse lüüasaamist, oli kahtlemata olnud täistabamus Mundinho vaenlaste pihta. Seda tõendas Bastoste reageerimise ägedus, mis avaldus «Diário de Ilhéuse» tiraaži põletamises. Sellele järgnevatel päevadel olid mõned kolonelid ekspordifirma kontorisse tulnud, et Mundinhole oma poolehoidu väljendada, talle oma hääli pakkuda. Kapten pani arve ritta, võttis paberi peal hääli kokku. Ta tundis kohalikus poliitikas valitsevaid kombeid ja teadis, et napp võit ei vii edasi. Ainult purustava, rabava võidu puhul võis oodata tunnustamist niihästi föderaalse saadikutekoja ja osariigi saadikutekoja deputaatide kui ka munitsipaliteediülema ja munitsipaalnõunike poolt. Aga isegi siis polnud kerge tunnustamist saavutada. Sellepoolest lootis Kapten eksportööri sidemetele föderaalseis ringkondades, Mendes Falcão perekonna prestiižile. Aga nad pidid hiilgavalt võitma, muidu ei kanna nende püüdlused vilja.

Pärast hiljutisi sündmusi valitses Ilhéuses vähemalt näiliselt jälle rahu. Mõnedes ringkondades kasvas poolehoid Mundinhole. Inimesed olid ehmunud vägivallameetodite tagasitulekust, tollest ajalehtede põletamisest. Senikaua kui Bastosed käsutavad, ütlesid nad, pole žagunssode võimule lõppu näha. Aga Kapten teadis, et need kaupmehed, äriteenijad, sadamatöölised tähendasid ainult väikest arvu hääli. Hääled olid kolonelide käes, eelkõige suurte fazendade

omanike, piirkondade isandate käes, kel oli rohkesti sõpru ja kes kontrollisid valimismehhanismi. Just nemad otsustasid valimiste tulemused.

Kolonel Altino Brandão maja Rio do Braços asetses jaama läheduses. Ta oli ümbritsetud verandadest, seinu mööda looklesid vääntaimed, aias kasvas mitmesuguseid lilli, maja ümbruses viljapuid. Imestusega mõtles Mundinho, et Kaptenil oli vist õigus, kui ta Altinot Ilhéuse kohta haruldaseks avara mõttelaadiga fazendeiroks nimetas. Selles piirkonnas polnud säilinud traditsiooni sääraseid mugavaid ja toredaid mõisamaju ehitada, nagu olid suhkruistandustes. Kakaoistandustes ja siinseis asulais puudusid kolonelide majadel sageli kõige algelisemadki mugavused. Fazendades ehitati elumajad vaiadele, nii et nende all magasid sead. Või kui just mitte nii, siis asetses sigala igal juhul elumaja läheduses, sest see oli kaitseks loendamatute mürgiste madude vastu. Sead tapsid madusid, kelle surmava mürgi vastu nende paks rasvakiht neid kaitses. Relvastatud võitluste ajajärgust oli säilinud tagasihoidlik eluviis, mis alles viimasel ajal vähehaaval kadus Ilhéuses ja Itabunas, kus kolonelid olid hakanud ostma ja ehitama ilusaid elamuid, bangaloid ja villasid. Bahia kõrgemais õppeasutustes õppivad pojad olid need, kes fazendeirosid nende lihtsatest elukommetest loobuma sundisid.

«Te teete meile suurt au . . .» oli kolonel Mundinhole öelnud, esitledes teda oma naisele hästi sisustatud võõrastetoas, mille seintel rippusid Altino ja tema naise värvilised nooreea-portreed.

Siis juhatas kolonel Mundinho külaliste jaoks määratud tuppa, mis samuti oli kuningliku toredusega sisse seatud: ahvikarvadega täidetud madrats, linane voodipesu, väljaõmmeldud vaip, kogu tuba täis põletatud lavendli lõhna.

«Kui teie nõus olete, panen ette kohe pärast einet välja sõita. Siis jõuame vaadata tööd istandustes. Ööbime Águas Clarases, hommikul supleme jões, teeme väikese ringsõidu fazendas. Eineks sööme seal metsloomaliha ja lõunaks tuleme siia tagasi.»

«Suurepärane. Olen rõõmuga nõus.»

Altinole kuuluv fazenda Águas Claras, ääretu suur maaala, asetses asula läheduses, sinna polnud leeguatki. Kolonelil oli kaugemal teine fazenda, kus tuli veel metsa maha võtta.

Einel järgnes üks roog teisele: jõekalad, kõiksugused linnud, looma-, lamba- ja sealiha. Ja see oli tavaline perekonnaeine, kutsutud külalistega pidulik lõuna pidi olema pühapäeval.

Pärast seda kui Mundinho oli näinud töölisi kakaovilju koristamas, teri künadesse puistamas, barkassides päikese käes kuivaval kakaol tantsimas, seda jalgadega ümber segades, istusid nad õhtul fazendas ja vestlesid petrooleumilampide valgel. Altino jutustas lugusid žagunssodest, rääkis vanadest aegadest, kui nad olid maa pärast võidelnud. Mõned töölised, kes istusid maas, võtsid vestlusest osa, meenutasid üksikasju. Altino osutas ühele neegrile:

«See töötab minu juures juba ümmarguselt kakskümmend viis aastat. Ta tuli siia põgenikuna, oli enne Badaróde kabra. Kui ta peaks kõikide inimeste eest, keda ta on teise ilma saatnud, karistust kandma, siis ei jätkuks kogu tema elust.»

Neeger naeratas, nii et valged hambad välkusid; ta mälus tubakat, käed olid tal rakkus, jalgu kattis kuivanud kakaomahla koorik:

«Oo, seu kolonel, mis noorisand minust mõelda võib?!»

Mundinho tahtis poliitikast rääkida, rikka fazendeiro oma poole võita. Kuid Altino vältis seda teemat, ainult kord — eine ajal Rio do Braços — mainis ta «Diário de Ilhéuse» eksemplaridest tehtud tuleriita. Ta mõistis seda hukka:

«Väga rumal temp . . . Sääraseid asju tehti endistel aegadel, mis, jumal tänatud, juba möödas on. Amâncio on korralik inimene, aga äge nagu kurat, ma ei teagi, kuidas ta ellu on jäänud. Sai teine taplustes kolm korda haavata, kaotas ühe silma, käsivars jäi kangeks. Aga ikka ei muutu. Ka Melk Tavares ei mõistnud nalja, rääkimata vaesest Jesuínost . . . Keegi ei või kindel olla, et tal samasugust kuritegu teha ei tule — Jesuínol polnud teist teed. Aga miks hakkasid nad ajalehti põletama? Väga rumal temp . . .» Ta noppis kalast luid välja. «Aga andke andeks, kui ma ütlen, et ka teie ei talitanud õigesti. See on minu arvamine.»

«Miks? Sellepärast, et ajalehe toon oli järsk? Poliitilist võitlust ei peeta vastaste ülistamisega.»

«See on tõsi, et teie ajaleht on pagana terav ja julge. Iga artiklit loed mõnuga . . . Olen kuulnud, et Doktor kirjutavat neid, sel mehel on targemad ajud kui kogu Ilhéusel ühtekokku. Väga arukas inimene . . . Armastan kuulda teda kõnelevat, ta lõõritab nagu lõoke. Teil on õigus: ajaleht on selleks, et vastasele pihta anda, teda purustada. Sellepoolest on asi korras, isegi mina tellisin endale teie ajalehe. Aga ma ei räägi mitte sellest.»

«Millest siis?»

«Seu Mundinho, ajalehe põletamine oli halb tegu. Ma ei kiida seda heaks. Aga kui nad ta juba ära põletasid, siis olite

teie väljapääsmatusse olukorda asetatud. Nagu Jesuíno. Tahtis ta oma naist tappa? Ei tahtnud. Aga naine tegi teda sarvekandjaks, tal ei jäänud muud üle kui tappa, vastasel korral oleks ta oma au kaotanud, millekski kohikuke- või veohärjataoliseks muutunud. Miks ei põletanud teie nende ajalehte ära, mitte ühe numbri tiraaži, vaid terve hoone, ei purustanud nende masinaid? Vabandage, aga seda oleksite te pidanud tegema, muidu hakatakse rääkima, nagu oleksite liiga pehme ja nii edasi, selleks aga et valitseda Ilhéust ja Itabunat, peab olema tugev, mitte kellelegi alla andma.»

«Uskuge, kolonel, ma pole arg. Aga nagu te ise ütlesite — need meetodid kõlbasid möödunud aegadel. Just selleks, et neid muuta, neile lõppu teha, Ilhéus tsiviliseeritud linna tasemele tõsta, segasingi end poliitilisse võitlusse. Ja peale muu, kust oleksin ma žagunssosid võtnud, mul pole neid . . .»

«Sellest ei maksa rääkida. Teil on sõpru, julgeid, meelekindlaid mehi nagu Ribeirinho. Mina ise rääkisin mõne mehega, sest mõtlesin, et äkki läheb seu Mundinhol vaja, tahab neid minult laenata . . .»

See oligi kõik, mis nad poliitikast rääkisid. Mundinho ei teadnud, mida mõtelda. Tal oli mulje, et kolonel kohtleb teda nagu last, heidab tema üle nalja. Istanduses veedetud õhtul püüdis Mundinho juttu poliitikale viia, aga Altino ei vastanud, vaid kõneles aina kakaost. Nad läksid Rio do Braçosse tagasi pärast suurepärast einet, kus söödi mitmesugust metsloomaliha, paka- ja põdraliha ning veel üht haruldaselt maitsvat, mille kohta Mundinho hiljem teada sai, et see oli župaraa-ahvi liha. Asulas korraldas Altino uhke lõunasöögi, millele olid kutsutud fazendeirod, kaupmehed, arst, apteeker, preester, ühesõnaga kõik kohalikud vähegi tähtsad tegelased. Altino oli tellinud harmoonika- ja kitarrimängijad, laulikud, eriti üks pime oli imeosav laule looma. Sobival momendil oli apteeker Mundinholt küsinud, kuidas poliitika läheb. Ta polnud jõudnud vastata, sest Altino oli järsult vahele astunud:

«Seu Mundinho tuli siia külaskäigule, ta ei tulnud poliitikat tegema.» Ja viis jutu mujale.

Esmaspäeval pöördus eksportöör Ilhéusesse tagasi. Mida pagan see kolonel Altino Brandão tahtis? Ta ise oli tulnud oma kakaod — üle kahekümne tuhande arooba — Mundinhole müütama, Stevesoni kõrvale jättes. Mundinhole oli see suurepärane tehing. Kolonelil polnud mingisuguseid kohustusi Bastoste vastu ja ometi ei tahtnud ta poliitikast kuuldagi. Kas ei taibanud tema, Mundinho, midagi või oli vanamees hull? Tahta, et tema hooneid põlema süütaks, masinaid purustaks, võib-olla inimesi tapaks!

Kapten väitis, et Mundinho ei mõista kolonele, nende elu- ja tegutsemisviisi. Mis sellesse puutus, et «Jornal do Sulile» oleks tulnud «Diário de Ilhéuse» eksemplaride idiootliku põletamise eest kätte maksta, siis oli Kapten mõtlikuna vastanud:

«Tal on omajagu õigust. Ka mina mõtlesin sellele. Nende Bastoste meestele tuleks tõepoolest õpetust anda. Kuidagi siinsele rahvale näidata, et Bastosed pole enam maa peremehed nagu vanasti. Ma olen palju sellele mõtelnud. Rääkisin isegi Ribeirinhoga.»

«Ettevaatust, Kapten! Ärgem tehkem rumalusi. Vägivallategudele vastame puksiiridega ja bageritega sadamasuudme jaoks.»

«Millal see insener viimaks oma uurimised lõpetab ja süvendajad välja tellib? Ma pole säärast aeglust veel näinud . . .»

«See pole nii kerge asi, et seda üks-kaks-kolm ära teha. Ta töötab päevad läbi, ei kaota silmapilkugi. Kiiremini pole võimalik.»

«Ta töötab ööd ja päevad,» naeris Kapten. «Päeval töötab sadamasuudmes, öösel Melk Tavarese majaväravas. Ta on meeletult Melki tütresse armunud, nad ei saa teineteisest lahti . . .»

«Poiss peab ju ometi meelt lahutama . . .»

Nädalapäevad pärast külaskäiku Rio do Braçosse nägi Mundinho klubi «Progress» juhatuse koosolekult tulles selja tagant kolonel Altinot Ramiro Bastose maja juures. Ka silmas ta aknal blondi Jerusat, võttis kübara peast, ja neiu tervitas teda käeviipega. See andis tunnistust kui mitte muust, siis huumorimeelest, sest eelmisel päeval oli Ribeirinho Guaracist, tema fazenda läheduses olevast asulast ühe Bastoste voliniku, munitsipaliteedivalitsuse ametniku välja kihutanud. Läbipekstuna ja alasti oli mees kuidagiviisi jala maanteele pääsenud, endale kelleltki tohutu suured riided selga laenanud ja õhtul viletsas seisukorras Ilhéusesse jõudnud . . .

SOFRÊ'ST

Nacib ei suutnud enam, ta oli kaotanud rahu, hea tuju, elurõõmu. Ta isegi ei keerutanud enam vurruotsi üles, need rippusid nüüd sorgus suu kohal, kust oli kadunud naer. Ta aina mõtles lõputult ja see piinab ning kurnab ju inimest

kõige rohkem, röövib talt une ja isu, nalja ja lõbu, teeb teda nukraks.

Tonico Bastos kummardus leti kohale, valas endale aperitiivi, silmitses baariomaniku masendatud nägu iroonilise pilguga:

«Te käite alla, araablane. Te pole enam endine.»

Nacib noogutas nukralt. Tema suured pungis silmad peatusid elegantsel notaril. Viimasel ajal oli ta hakanud Tonicost rohkem lugu pidama. Nad olid alati sõbrad olnud, aga varem olid nende suhted pealiskaudsed, piirdusid lõbunaistest rääkimisega, kabareedes käimisega, joomingutega. Gabriela ilmumisest saadik aga oli nende vahel tekkinud lähedasem sõprus. Kõigist päevastest aperitiivitarvitajatest oli Tonico ainuke, kes käitus tagasihoidlikult, kui Gabriela keskpäeval ilmus, lill juustes. Ta ainult teretas viisakalt, päris tema tervise järele, kiitis tema võrratut kokakunsti. Ei õrnu pilke, ei sosistatud sõnu, ei katseid teda puudutada. Ta kohtles Gabrielat, nagu oleks see auväärt senjoora, ilus ja ihaldatav, aga kättesaamatu. Tookord, kui Nacib Gabriela palkas, kartis ta kõige rohkem võistlust just Tonico poolt. Eks olnud ju notar suurim südametevallutaja, kellele polnud võrdset?

Maailm on juba kord säärane imelik ja keeruline: Tonico säilitas Gabriela erutaval juuresolekul suurimat tagasihoidlikkust ja aupaklikkust. Kõik teadsid araablase suhetest tema ilusa teenijaga. Tõsi küll, ametlikult oli Gabriela ainult tema köögitüdruk, mingid muud kohustused neid ei sidunud. Sellele toetudes sosistasid nad isegi Nacibi silme all Gabrielale õrnusi, meelitasid teda mesitsi keeli, pistsid Nacibile tema jaoks kirjakesi pihku. Alguses oli ta neid hooletult lugenud, nad kuulikesteks keeranud ja pühkmete hulka visanud. Nüüd kiskus ta nad maruvihasena tükkideks. Neid oli palju, mõned isegi lausa siivutud. Tonico ei talitanud nagu teised. Tema andis tunnistust tõelisest sõprusest sellega, et kohtles Gabrielat, nagu oleks see abielus daam, mõne koloneli abikaasa. Kas see polnud sõpruse ja lugupidamise märk? Nacib ei ähvardanud teda, nagu kolonel Coriolano oli teinud Glória puhul. Siiski oli Tonico ainuke, kelle peale ta kaevata ei võinud ja kellele ta avas oma südame, mis oli valus nagu pinnust tekkinud paistetus.

«Kõige hullem asi maailmas on see, kui inimene ei tea, kuidas ta peab talitama.»

«On teil mõni mure?»

«Kas te ei näe? See närib mu südant, kurnab mu ihu ära.

Olen otsekui juhm. Mõtelge, mõne päeva eest unustasin ühe dokumendi järgi tasuda, nii kaugele olen jõudnud . . .»

«Kirg pole naljaasi . . .»

«Kirg?»

«Kuidas siis? Armastus — see parim ja halvim asi maailmas.»

Kirg . . . Armastus . . . Nacib oli kaua võidelnud nende sõnade vastu, kui ta siestaajal lamamistoolis puhates mõtiskles. Ta ei tahtnud oma tunnete ulatust mõista, ei tahtnud tõele silma vaadata. Ta mõtles, et see on tavaline mänglev armatsemine, olgugi pisut ägedam, pisut kestvam kui teised. Aga tial polnud ta ühegi säärase armatsemisloo pärast nii kannatanud, tial polnud ta tundnud säärast armukadedust, nii suurt hirmu naist kaotada. See polnud ärritav kartus jääda ilma kuulsast kokast, kelle maagilistest kätest baari praegune õitseng suurelt osalt olenes. Ta ei mõtelnud enam sellele, need mured olid kestnud lühikest aega. Pealegi oli ta kaotanud isu, ei hoolinud põrmugi söögist . . . Lugu oli nii, et ta ei suutnud enam kujutleda ainsatki ööd ilma Gabrielata, ilma tema keha soojuseta. Isegi neil päevil, kui Gabriela haiglane oli, heitis Nacib tema juurde, peitis pea tema rinnale ja hingas sisse nelgilõhna. Neil öödel magas ta halvasti, hoides tagasi iha, paisuvat iha, kuni see vallandus tõelistel pulmaöödel, mis kordusid iga kuu. Kui see polnud armastus, meeletu kirg, mis see siis oli, mu jumal? Ja kui see oli armastus, kui elu ilma Gabrielata muutus võimatuks, missugune oli siis lahendus? «Iga naise ustavusel on oma piir,» oli talle öelnud Nhô-Galo, kes oli arukas inimene. Ka see mees oli tema sõber. Ta polnud nii tagasihoidlik kui Tonico, heitis Gabrielale igatsevaid, anuvaid pilke. Aga sellest kaugemale ta ei läinud, ei teinud talle ettepanekuid.

«Küllap see nii on. Ütlen teile, Tonico, et ma ei suuda ilma selle naiseta elada. Ma lähen hulluks, kui ta mu maha jätab . . .»

«Mis te siis mõtlete teha?»

«Kust mina tean . . .» Nacibi oli kurb vaadata. Tema paksud põsed ei lõkendanud heatujulisusest nagu varem. Nägu oli pikaks veninud ja nukker, peaaegu sünge.

«Miks te temaga ei abiellu?» pahvatas äkki Tonico, otsekui aimates, mis sõbra rinnus toimub.

«Te teete nalja? Niisuguste asjadega ei naljatata . . .»

Tonico tõusis püsti, laskis joodud aperitiivi arvele kirjutada ja viskas Chico Molezale raha, mille see õhust kinni püüdis:

«Kui mina teie asemel oleksin, siis talitaksin just nii . . .»

Tühjaks jäänud baaris mõtiskles Nacib. Mida muud võis ta teha? Ammu oli möödas too aeg, kus ta läks Gabriela tuppa ainult meelelahutust otsima, olles tüdinud Risoletast ja teistest naistest. Kus ta temale tasuks odavaid prosse ja klaasitükikestega sõrmuseid andis. Nüüd tegi ta Gabrielale järjekindlalt kord või kaks nädalas kingitusi. Tõi kleidiriideid, lõhnaõlisid, pearätte, kompvekke. Aga mis tähendas see kõik ettepanekute kõrval üürida talle hästi sisustatud maja, lasta tal toreduslikku jõudeelu elada, nagu elas Glória, anda võimalus ärides raha raisata, riietuda paremini kui paljud rikaste meeste abikaasad? Oli tarvis pakkuda talle midagi paremat, midagi suuremat, mis oleks kohtuniku, Manuel das Onçase ja nüüd ka Ribeirinho ettepaneku naeruväärseks teinud. Kolonel Ribeirinho oli nimelt äkki Anabelast ilma jäänud. Tantsijatar oli ära sõitnud, sest see maa tegi talle hirmu. Lahkumisotsus oli valminud kära tõttu, mis pärast munitsipaliteediametniku läbipeksmist Ribeirinho ümber tekkis ja mis ähvardas tõsisemaid sündmusi kaasa tuua. Ta pakkis tasakesi oma asjad, ostis salaja pileti ühele «Bahiana» laevale, jättis hüvasti ainult Mundinhoga. Ta läks õhtul enne ärasõitu tema juurde koju, Mundinho andis talle isegi raha — ühe konto. Ribeirinho viibis istanduses ja sai tagasi tulles uudisest teada. Anabela oli kaasa viinud briljantsõrmuse, kuldse rippehte ja muid kallisasju enam kui kahekümne konto väärtuses. Tonico ütles baaris:

«Meie Ribeirinhoga oleme leseks jäänud. Nüüd oleks aeg, et Mundinho meile jälle kellegi hangiks . . .»

Ribeirinho pöördus jälle Gabriela poole, tal oli maja juba valmis, Gabriela pidi ainult otsustama. Kolonel lubas ka temale kinkida briljantsõrmuse ja kuldse rippehte. Kõigest sellest jutustas Nacibile dona Arminda, ise Gabrielat kiites:

«Ma pole nii korralikku tütarlast veel näinud . . . Säärased pakkumised ajaksid ju igal naisel pea segi. Peab tõesti kedagi väga armastama, rohkem armastama kui iseennast . . . Iga teine supleks juba toreduses nagu mõni printsess . . .»

Gabriela tundmustes Nacib ei kahelnud. Eks pannud too ju vastu kõigile ettepanekuile ja pakkumistele, nagu ei hooliks ta neist midagi! Ta naeris vastuseks meeste sõnadele, ei pahandanud, kui mõni julgem tema kätt puudutas või tal lõuast kinni hakkas. Ta ei lükanud kirjakesi tagasi, ei olnud häbematu, tänas meelitussõnade eest. Aga ta ei lasknud kedagi ligi, ei kaevanud iial Nacibile, ei palunud temalt midagi, kingitusi vastu võttes plaksutas rõõmu pärast käsi. Ja eks lebanud ta iga öösi raugena tema süleluses, aina kor-

rates kirglikus, küllastamatus ihas «mu ilus noormees, mu arm»?

«Kui mina teie asemel oleksin, siis talitaksin just nii . . .» Kerge öelda, kui asi puutub teistesse. Aga kuidas abielluda Gabrielaga — köögitüdrukuga, mulatiga, ei tea kust tulnud naisega, kes polnud enam vooruslik, kelle olid leidnud «orjaturult»? Abielluda tuli korraliku tütarlapsega lugupeetud perekonnast, hästikasvatatud neiuga, kes oli tagasihoidlik ja süütu, kel oli kaasavara valmis. Mis ütleksid tema onu ja tema tädi, kes nii väga armastas end teiste asjadesse segada, tema õde ja tema õemees, heast perekonnast pärit agronoom? Mis ütleksid tema rikkad sugulased Aschcarid, maaomanikud, kes Itabunas võimumehed olid? Tema baarisõbrad Mundinho Falcão, Amâncio Leal, Melk Tavares, Doktor, Kapten, Maurício Caires, Ezequiel Prado? Mis ütleks linn? Sellele ei võinud mõeldagi, see oli rumalus. Ja ometi mõtles ta.

Baari tuli maamees, kes müütas linde. Ühes puuris laulis *sofrê* oma kurba ja meloodilist laulu. Ilus ja rahutu mustkollane lind ei püsinud hetkegi paigal. Ta laulis järjest valjemini, teda oli kena kuulata. Chico Moleza ja Bico-Fino sattusid valmustusse.

Üks asi oli kindel ja seda teeb Nacib viivitamatult. Ta keelab Gabrielal keskpäeval baari tuleku. Äri saab kahju? Olgu . . . Ta kaotab raha, halvem oleks, kui ta kaotaks tema. Gabriela joovastav juuresolek oli meestele igapäevaseks kiusatuseks. Kas võis teda mitte armastada, mitte ihaldada, tema järele mitte igatseda, kui olid teda näinud? Nacib tajus Gabrielat kogu kehaga, tundis teda oma sõrmeotstes, oma sorgu vajunud vurrudes, oma puusade nahal, oma jalataldades. *Sofrê* näis laulvat Nacibile, nii kurb oli laul. Miks ei peaks ta lindu Gabrielale viima? Nüüd, kus tal baaritulek keelatakse, vajas ta meelelahutusi.

Ta ostis *sofrê*. Ta oli päris jõuetu lakkamatust mõtlemisest, lakkamatust piinlemisest.

GABRIELA PUURIPANDUD LINNUGA

«Oo, kui ilus!» hüüdis Gabriela *sofrê*'d nähes.

Nacib pani puuri toolile, lind peksles vastu varbu.

«See on sinu jaoks . . . Et sul seltsi oleks.»

Nacib oli istet võtnud. Gabriela istus põrandale tema jalgade juurde. Ta võttis Nacibi suure karvase käe ja suudles tema peopesa ning millegipärast meenutas see žest Nacibile

tema isade maad, Süüria mägesid. Siis toetas Gabriela pea tema põlvedele ja Nacib silitas ta juukseid. Lind oli rahunenud ja hakkas jälle laulma.

«Kaks kingitust korraga ... Kui hea te olete!»

«Kaks?»

«Lind — ja mis veel parem, et te ise selle tõite. Muidu tulete alati nii hilja õhtul koju ...»

Kas ta tõesti pidi tema kaotama? ... «Iga naise ustavusel on oma piir.» Nhô-Galo oli muidugi tahtnud öelda, «oma hind». Nukrus peegeldus tema näos ja Gabriela, kes kõneldes oli silmad tõstnud, märkas seda.

«Te olete nii nukker, seu Nacib ... Varem te polnud niisugune ... Olite alati lõbus ja heas tujus, nüüd olete kurb. Miks, seu Nacib?»

Mis võis ta talle öelda? Et ta ei teadnud, kuidas teda endale hoida, teda alatiseks enda külge köita? Ta kasutas juhust, et Gabriela baaris käimisest rääkida.

«Ma pean sulle midagi ütlema ...»

«Rääkige, mu isand ...»

«Üks asi ei meeldi mulle, teeb mulle muret.»

Gabriela ehmus:

«Toit on halb? Pesu halvasti pestud?»

«Ei, ei. Midagi hoopis muud.»

«Mis see siis on?»

«Et sa baaris käid. Mulle ei meeldi see ...»

Gabriela vaatas talle pärani silmi otsa:

«Ma tulen ju ainult selleks, et aidata, et söök ei jahtuks. Sellepärast ma tulen.»

«Ma tean. Aga teised ei tea seda ...»

«Saan aru. Ma ei mõtelnud sellele ... See ei kõlba, et ma baari tulen, eks? Teistele ei meeldi, et köögitüdruk baaris on ... Ma ei mõtelnud sellele.»

Soodsat olukorda kasutades vastas Nacib:

«Just nimelt. Mõned ei tee sellest välja, aga teised nurisevad.»

Gabriela silmad olid kurvad. *Sofrê* laulis, nii et süda kippus lõhkema. Kui kurvad olid Gabriela silmad!

«Mis ma siis halba tegin?»

Miks paneb ta teda kannatama, miks ei räägi ta tõtt, ei jutusta talle oma armukadedusest, ei kisenda oma armastusest, ei kutsu teda Biéks, nagu ta ammu on tahtnud ja nagu ta teda endamisi kutsubki?

«Homsest peale teen ma nii: tulen tagaukse kaudu sisse ja toon ainult eine. Ma ei lähe ei saali ega väljas olevate laudade juurde.»

Miks mitte? Nii jääb Nacibile võimalus teda päeval näha, enda läheduses tunda, tema kätt, tema säärt, tema rinda puudutada. Ja eks tähenda tema poolvarjatud kohalolek nagu eitavat vastust ahvatlevaile pakkumistele, mesimagusaile sõnadele?

«Kas sulle meeldib baaris käia?»

Gabriela noogutas. See oli tema vaba tund, kui hea meelega tegi ta käigu baari! Talle meeldis sammuda päikesepaistel, menaaž käes, kõndida siis laudade vahel, kuulda meeste sõnu, tunda endal ihaldavaid pilke. Mitte vanade meeste omi. Ta ei hoolinud kolonelide ettepanekuist üürida talle maja. Aga meeldiv oli tunda, et teda vaadatakse, hellitatakse pilkudega, ihaldatakse. See oli nagu ettevalmistus ööks, lõi tema ümber ihast küllastunud õhkkonna ja Nacibi süleluses nägi ta taas noid ilusaid mehi baarist: seu Tonicot, seu Josuéd, seu Arit, seu Epaminondast, kassapidajat kauplusest. Ei tea, kas mõni nendest oli selle riuka taga? Vist mitte. Küllap see oli mõni neist inetuist vanameestest, kes oli viisakas, et Gabriela temast välja ei teinud.

«Hüva, siis tule ikkagi. Aga sa ei hakka enam külalisi teenima, vaid istud leti taga.»

Siis saavad nad vähemasti teda vaadata, talle naeratada, ja mõni tuleb leti juurde temaga juttu ajama.

«Ma lähen nüüd tagasi ...» ütles Nacib.

«Nii ruttu ...»

«Ma poleks õieti tohtinud tullagi ...»

Gabriela käsivarred olid tema säärte ümber, hoidsid teda kinni. Ilal polnud Gabriela päeval Nacibi päralt olnud, ikka ainult öösel. Nacib tahtis püsti tõusta, aga tänulik Gabriela hoidis teda vaikides tagasi. Siis tõmbas ta Gabriela endaga kaasa:

«Tule siia ... Kohe ...»

Esmakordselt süleleb ta teda oma magamistoas, oma voodis, nagu oleks ta tema naine, mitte tema köögitüdruk. Kui ta Gabrielal sitskleidi seljast tõmbas ja paljas keha ahvatlevalt ta ees voodis oli, kui Gabriela Nacibi pea ümbert kinni hakkas ja tema silmi suudles, küsis Nacib talt, ja see oli esimene kord, et ta seda tegi:

«Ütle mulle ühte: kas sa armastad mind?»

Gabriela naeris, ja see kõlas nagu linnulaul, nagu lõõritus:

«Ilus noormees ... Armastan liigagi ...»

Gabriela oli nukker tolle baariskäimise loo pärast. Miks panna teda kannatama, miks mitte öelda talle tõtt?

«Keegi pole sinu baarituleku üle nurisenud. Mina ise ei

taha seda. Sellepärast olengi kurb. Kõik räägivad sinuga, lobisevad igasuguseid rumalusi, võtavad sul käest kinni, puudub ainult, et nad su haaraksid ja siinsamas maha paiskaksid . . .»

Gabriela naeris, talle oli see kõik naljakas:

«Mis sellest on? Ma ei hooli nendest . . .»

«Tõesti ei hooli?»

Gabriela tõmbas ta enda poole, surus tugevasti rinna vastu. Nacib sosistas: «Bié . . .» Ja teda kaisutades ütles oma armastuse keeles, araabia keeles: «Tänasest peale oled sa Bié, ja see on sinu voodi, siin hakkad sa magama. Sa pole köögitüdruk, ehkki valmistad toitu. Oled selle maja perenaine, päikesekiir, kuupaiste, lindude laul. Sinu nimi on Bié . . .»

«Bié on võõramaa nimi? Kutsuge mind Biéks, rääkige rohkem selles keeles . . . Mul meeldib seda kuulata.»

Kui Nacib oli ära läinud, istus Gabriela puuri ette. Seu Nacib on hea, mõtles ta, ta on armukade. Gabriela naeris ja pistis sõrme puuri varbade vahelt läbi, linnuke hakkas ehmunult rabelema. Ta oli armukade, kui naljakas . . . Tema, Gabriela, polnud armukade, kui seu Nacib tahtis, võis ta teise naise juurde minna. Alguses oligi nii, Gabriela teadis seda. Seu Nacib magas temaga ja teistega. Aga sellest polnud midagi. Ta võis teise naise juurde minna. Mitte sinna jääda, ainult teisega magada. Seu Nacib oli armukade, see on naljakas. Ega see tal tükki küljest võtnud, kui Josué tema kätt puudutas. Kui seu Tonico, see ilus mees, kes seu Nacibi nähes alati nii tõsine oli, tema seljataga Gabriela kukalt suudelda püüdis. Kui seu Epaminondas kohtamist palus, kui seu Ari talle kompvekke kinkis ja tal lõua alt kinni võttis. Kõigi nendega magas Gabriela iga öö seu Nacibi süleluses olles, nendega ja teistega, kes tal enne olnud, välja arvatud onu. Kord magas ta ühega, kord teisega, kõige sagedamini aga noorukese Bebinhoga ja seu Tonicoga. See oli nii hea, tarvitses ainult mõelda.

Nii hea oli käia baaris, kõndida seal meeste vahel. Elu oli hea, ta oli rahul sellega, et elas. Et ta võis end päikeses soojendada, külma vanni võtta. Guajaavasid näsida, mangosid süüa, pipart haugata. Tänavail kõndida, laule laulda, noore mehega magada. Ja mõnest teisest noormehest unistada.

Bié — talle meeldis see nimi. Seu Nacib, säärane suur mees, kes oleks võinud arvata! Nüüdsama alles oli ta võõrast keelt rääkinud, armukadedust tundnud . . . Kui naljakas! Gabriela ei tahtnud teda pahandada, ta oli ju nii hea! Ta püüab ettevaatlik olla, et talle mitte meelehärmi teha. Aga

seda ta küll ei saa, et ta üldse majast välja ei lähe, akna juurde ei astu, tänavail ei kõnni. Ei saa alati tõsine olla, ei saa ilma naeruta elada. Ei saa elada, kui ta mehehäält, tema erutatud hingeldust ei kuule, tema silmade sära ei näe. «Ärge palugegi, seu Nacib, seda ma ei saa.»

Lind peksles vastu puurivarbu, kui kaua oli ta juba vangis? Kindlasti mitte kaua, ta polnud veel harjuda jõudnud. Kes harjubki elama vangistuses? Gabriela armastas loomi, linde, sõbrustas nendega — kassidega, koertega, isegi kanadega. Tal oli istanduses olnud papagoi, kes oskas rääkida. See oli surnud nälga veel enne onu. Ta polnud iial soovinud endale puuri suletud lindu. Tal oli valus seda vaadata. Ta polnud seda ainult öelnud, et seu Nacibi mitte kurvastada. Too oli ju tahtnud talle kingituse teha, tõi talle seltsiks *sofrê*. Selle laul on nii kurb, ka seu Nacib on kurb! Gabriela ei taha teda pahandada, ta püüab ettevaatlik olla. Ta ei taha talle meelehärmi teha, ta ütleb, et lind pääses välja ja lendas minema.

Gabriela läks õue, avas guajaavapuu juures seistes puuri. Kass magas. *Sofrê* tõusis lendu, istus puuoksale ja laulis Gabrielale. Missugune kõlav, missugune rõõmus lõõritus! Gabriela naeratas. Kass ärkas.

KÕRGETE KORJUDEGA TOOLIDEST

Kirjatud nahaga kaetud mustad ja rasked austria toolid oma nikerduste ja kõrgete korjudega näisid olevat ainult vaatamiseks ja imetlemiseks, mitte selleks, et neil istuda. Mõne võisid nad ehk koguni ära hirmutada. Püsti seistes silmitses kolonel Altino Brandão jälle seda võõrastetuba. Seinal olid, nagu tema juures koduski, São Paulos tehtud värvilised portreed, mis kujutasid kolonel Ramirot ja tema kadunud abikaasat; piltide vahel rippus peegel. Ühes nurgas oli pühakujude nišš. Küünalde asemel tillukesed elektripirnid — sinised, rohelised, punased — kui kena! Teises seinas võis näha väikesi jaapani bambusmatte, millele oli kinnitatud postkaarte, sugulaste näopilte, gravüüre. Toa kaugemas nurgas seisis klaver vereva tikandiga kaunistatud musta katte all.

Kui Altino oli majauksel Jerusat tervitanud ja küsinud, kas kolonel Ramiro Bastos on kodus ning võib talle mõne minuti ohverdada, oli neiu teda koridori juhatanud, mis kaht tänavapoolset võõrastetuba lahutas. Sealt kuulis ta, kuidas

majas algas askeldamine: aknariive tõmmati lahti, toolidelt eemaldati katteid, põranda- ja tolmuharjad asusid tegevusse. See võõrastetuba avati ainult pidulikel puhkudel: koloneli sünnipäeval, uue munitsipaliteediülema ametisse astumisel, Bahiast saabunud tähtsate poliitikategelaste vastuvõtuks. Või mõne haruldase ja eriti lugupeetud külalise visiidi puhul. Jerusa ilmus uksele, kutsus teda sisse.

«Palun astuge sisse, kolonel.»

Kolonel Altino oli harva Ramiro Bastose majas käinud, tavaliselt ainult pidupäevadel, ja nüüd imetles ta uuesti luksuslikku võõrastetuba — seda kolonel Ramiro rikkuse ja võimu kaheldamatut tõendust.

«Vanaisa tuleb kohe . . .» ütles Jerusa, naeratas ja lahkus kerge peanoogutusega. «Ilus tüdruk, päris võõramaalanna moodi oma heledate juuste ja otse sinakasvalge nahaga. See Mundinho Falcão on lollpea. Milleks tülitseda, kui kõike saab nii kergesti lahendada?»

Ta kuulis Ramiro lohisevaid samme ja võttis istet.

«No tervist, tervist! Mis ime teid siia tõi?»

Nad surusid teineteisel kätt. Vanamehe välimus hämmastas Altinot: kuis oli ta viletsaks jäänud, sestsaadik kui nad mõne kuu eest viimati koos olid. Varem näis ta tugeva puuna, millele ajahammas peale ei hakanud, mis ükskõikselt talus tuuli ja torme, mis nagu selle jaoks oligi Ilhéuses juurdunud, et siin igavesti valitseda. Sellest mõjukusest oli säilinud ainult võimukas pilk. Tema käed värisesid kergelt, õlad olid küüru vajunud, samm ebakindlaks muutunud.

«Teie lähete aina tublimaks,» valetas Altino.

«Püüan viimset jõudu kokku võtta. Noh, istume.»

Sirge tooliselg võis küll ilus olla, aga mitte mugav. Altino eelistas Mundinho kontori pehmeid sinise nahaga tugitoole — nad olid nii hästi polsterdatud ja mugavad, et keha vajus sügavale nende sisse, kadus tahtmine tõusta ja ära minna.

«Andestage, kas tohin küsida, kui vana te olete?»

«Käin kaheksakümne kolmandat aastat.»

«Kena vanus. Andku jumal teile veel palju eluaastaid, kolonel.»

«Meie perekonnas surrakse hilja. Minu vanaisa elas kaheksakümne üheksa aastaseks. Isa üheksakümne kaheseks.»

«Ma mäletan teda.»

Jerusa tuli võõrastetuppa, tuues kandiku kohvitassidega.

«Pojatütred sirguvad juba neiudeks . . .»

«Mina abiellusin hilja, samuti Alfredo ja Tonico. Muidu

oleks mul juba lapselapselapsi, isegi lapselapselapselapsi võiks olla.»

«Lapselapselast ei tule kaua oodata. Kui on nii ilus pojatütar . . .»

«Võimalik.»

Jerusa astus jälle tuppa, võttis tassid ja sõnas:

«Vanaisa, onu Tonico on siin ja küsib, kas ta võib teie juurde tulla.»

Ramiro vaatas Altinole otsa:

«Mis te ütlete, kolonel? Kas soovite omavahelist jutuajamist?»

«Seu Tonico ees pole mul saladusi, ta on ju teie poeg.»

«Ütle talle, et tulgu . . .»

Tonico ilmus, vest seljas, kedrid jalas. Altino tõusis püsti, sai sooja, südamliku kaelustuse osaliseks. «Vigurdaja,» mõtles fazendeiro.

«Mul on suur rõõm teid siin majas näha, kolonel. Te käite nii harva . . .»

«Mina olen maamees, ainult siis tulen Rio do Braçost välja, kui enam teisiti ei saa. Liigun Águas Clarase vahet . . .»

«Kuidas tänavune saak on, kolonel?» katkestas teda Tonico.

«Võib jumalat tänada. Ma pole iial nii palju kakaod näinud . . . No vaat, tulin siis Ilhéusesse ja tegin otsuseks, et astun õige kolonel Ramiro poole sisse. Tahaksin rääkida mõnedest asjadest, millele olen mõtelnud. Seal istandustes me ju mõlgutame õhtuti mõtteid . . . Te teate, kuidas see käib — esiteks hakkad mõtlema, pärast tahad sellest rääkida.»

«Ma kuulan teid tähelepanelikult, kolonel.»

«Te teate, et mina pole end iial poliitikasse seganud. Ainult üks kord tegin seda, olin lihtsalt sunnitud. Teie vist mäletate: see oli siis, kui seu Firmo prefektiks oli. Nad tahtsid Rio do Braços võimu enda kätte võtta, sinna oma mehe määrata. Tulin teiega selles asjas rääkima . . .»

Ramiro mäletas seda juhtumit. Politseikomissar, kes oli tema mehi, oli vallandanud Rio do Braço abikomissari, Altino kaitsealuse, ja määranud asemele ühe sõjaväepolitsei kaprali. Altino oli Ilhéusesse sõitnud ja Ramiro juurde kaebama tulnud. See oli umbes kaksteist aastat tagasi. Ta oli nõudnud, et kapral kõrvaldataks ja tema kaitsealune jälle ametisse määrataks. Ramiro oli nõustunud. See võimude vahetus oli toimunud ilma tema teadmata, sel ajal kui ta Bahias senatis oma kohuseid täitis.

«Ma lasen kaprali ära kutsuda,» oli ta tõotanud.

«Pole vaja. Ta tuli sama rongiga siia, mis minagi; näib, et ta kartis sinna jääda. Ma ei tea õieti miks, ma pole asjaga päris kursis. Kuulsin, et temaga olevat pisut nalja tehtud, mingisuguseid koerustükke. Ma arvan, et ta ei taha enam tagasi minna. On tarvis ta ainult kohalt vallandada ja minu kaim jälle ametisse seada. Võim ilma jõuta pole midagi väärt . . .»

Nii oli tehtudki. Ramiro mäletab toda rasket jutuajamist. Altino oli ähvardanud suhted katkestada, opositsiooni toetada. Mida tahtis ta nüüd?

«Täna tulin jälle teie juurde. Võib-olla topin oma nina sinna, kuhu mind pole palutud. Keegi pole minu nõu küsinud. Aga istanduses olles mõtlen sellele, mis toimub Ilhéuses. Isegi kui me end asjadesse ei sega, tuletavad asjad end ise meile meelde. Sest kõik kulud, mida poliitika nõuab, tasuvad ju lõpuks fazendeirod, kes elavad istandustes ja koguvad kakaod. Hakkasin muret tundma . . .»

«Mida te praegusest olukorrast arvate?»

«Arvan, et see on halb. Teist on alati lugu peetud ja palju aastaid juba olete täiesti teenitult kohalik poliitiline juht. Kes võiks seda eitada? Mina mitte, jumal hoidku selle eest.»

«Siiski leidub mõni, kes seda eitab. Mitte siinsete inimeste hulgast. Üks ei tea miks Ilhéusesse tulnud võõras. Tema vennad, kes on korralikud inimesed, viskasid ta oma firmast välja, nad ei taha selle ülejooksiku nägugi näha. Ta tuli tooma lahkhelisid sinna, kus valitses üksmeel, lahutama seda, mis oli üks. Et Kapten minu vastu võitleb, see on teada, mina võitlesin tema isa vastu, tõrjusin ta võimu juurest kõrvale. Tal on oma põhjus, sellepärast olen teda alati arvestanud, temast lugu pidanud. Aga see senjoor Mundinho peaks leppima sellega, et teenib raha. Milleks segab ta end igale poole vahele?»

Altino süütas maisilehest keeratud sigareti, vaatles elektripirne pühakute nišis:

«Suurepärane valgustus. Meil kodus on ka pühakujud. Perenaine palvetab nende poole ja raiskab hirmus palju küünlaid. Ma lasen samasuguse valgustuse sisse seada nagu siin. Ilhéus on võõraste maa, seu kolonel. Kes me ise oleme? Keegi meist pole siin sündinud. Mis see siinne rahvas väärt on? Välja arvatud Doktor, kes on haritud inimene, on teised lihtsalt jätised, rämps. Meie oleme nii-öelda esimesed grapiuunad. Meie lapsed on iljeuslased. Kui meie neisse hirmsaisse metsadesse tulime, eks siis võinud ju ka öelda, et me oleme võõrad?»

«Ma ei tahtnud teid solvata. Ma teadsin, et te oma kakao temale müüsite, aga ma ei teadnud, et te sõbrad olete, seepärast ma rääkisin. Aga ma ei võta oma sõnu tagasi. Mis ma olen öelnud, seda olen ma öelnud. Ärge võrrelge end temaga, kolonel, ja ärge võrrelge mind temaga. Meie tulime siia, kui siin polnud veel midagi. See oli hoopis teine asi. Kui palju kordi me oma elu kaalule panime, surma käest pääsesime? Ja mis veel hullem, kui palju kordi pidime ise laskma inimesi teise ilma saata? Kas see ei tähenda siis midagi? Ärge võrrelge ennast temaga, kolonel, ärge võrrelge mind.» Tahtepingutusega sundis vanamees oma hääle rahule, see ei värisenud enam, see oli jälle tema endine käskiv hääl. «On ta oma elu kaalule pannud? Ta tuli siia rahadega, seadis kontori sisse, ostab ja ekspordib kakaod. Keda on tema teise ilma saatnud? Kust sai ta õiguse siin käsutada? See on meie õigus, me oleme selle endale kätte võidelnud.»

«Tõsi küll, kolonel. See kõik on tõsi, aga see kuulub minevikku. Me rühime tööd teha, ei pane tähelegi, et aeg möödub ja asjad muutuvad. Äkki avame silmad ja näeme, et kõik on teisiti.»

Tonico kuulas vaikides. Ta tundis rahutust ja peaaegu kahetses, et oli võõrastetuppa tulnud. Koridoris tegi Jerusa teenijatele korraldusi.

«Mille poolest teisiti? Ma ei mõista teid . . .»

«Kohe seletan. Endisel ajal oli kerge käsutada. Selleks oli vaja ainult jõudu. Valitsemine oli kerge. Tänapäeval on kõik muutunud. Meie võitsime võimu, nagu teie juba ütlesite, verevalamisega. Võitsime selleks, et kindlustada endale maa, see oli vajalik. Aga me oleme juba teinud, mis meil teha oli. Kõik on kasvanud. Itabuna on niisama suur kui Ilhéus. Pirangi, Água Preta, Macuco, Guaraci on linnadeks muutumas. Kõik kohad on täis ülikooliharidusega inimesi: agronoome, arste, advokaate. Kõik nõuavad uuendusi. Kas meie oskame ja võime veel valitseda?»

«Ja miks on olukord niisugune, miks on nii palju haritud inimesi, nii suur progress? Kes seda tegi? Seda tegite teie, kolonel, ja teie alandlik teener siin. Seda ei teinud mõni võõras. Ja missuguse õigusega pöörduvad nad nüüd, kus see tehtud on, nende vastu, kes seda tegid?»

«Meie istutame kakaod, hoolitseme selle kasvu eest, kogume vilju, lõhestame neid, puistame terad künadesse, kuivatame neid barkassides, kuivatites, saadame eeslite seljas Ilhéusesse, müüme eksportööridele. Kakao on kuiv, aromaatne, parim maailmas, ja meie toodame seda. Aga kas

me võime šokolaadi teha, oskame meie seda teha? Selleks pidi Euroopast seu Hugo Kaufmann tulema. Ainult tema valmistab kakaopulbrit. Teie, kolonel, olete kõik selle teinud. Mis Ilhéuses iganes on, mis siin head leidub, kõige eest võlgneb ta tänu teile. Jumal hoidku mind seda eitamast, olen esimene, kes seda tunnustab. Aga te olete juba teinud kõik, mis te oskate, kõik, mis te teha suutsite.»

«Ja mida nõuab Ilhéus siis veel peale selle? Mis on vaja teha? Ütlen tõtt — mina ei näe neid vajadusi. Te peate juba otse näpuga näitama, et ma märkaksin.»

«Seda pole raske märgata. Ilhéus on ilus nagu mõni aed. Aga Pirangi, Rio do Braço, Água Preta? Rahvas pole rahul, nuriseb. Meie rajasime teid oma meeste, žagunssode abil. Nüüd on vaja šosseesid, neid ei saa žagunssod teha. Kõige hullem on see lugu sadamasuudmega. Miks olete selles asjas vastu, kolonel Ramiro Bastos? Sest et kuberner nii soovib? Kogu rahvas aga nõuab lahendust — kui kakao siit kogu maailma välja läheks, oleks see meie maale õnnistuseks. Ja meie ei tarvitseks maksta veo eest Bahiasse. Sest kes maksab? Eksportöörid ja fazendeirod.»

«Meil on omad kohustused. Igaüks peab oma kohustusi täitma. Kes seda ei tee, see ei väärі lugupidamist. Mina olen enda omi alati täitnud, te teate seda. Meie lapsed ehitavad hiljem sadama, väljapoole suuet, Malhadosse. Igal asjal on oma aeg.»

«Aeg on kätte jõudnud, te ei taha seda mõista. Meie ajal polnud kino, kombed olid teistsugused. Jah, ka kombed on muutumas, nii palju on uut, et sa ei tea teinekord, kuidas ollagi. Selleks et juhtida, tarvitses vanasti ainult käsutada ja täita oma kohustusi valitsuse vastu. Tänapäeval ei jätku sellest. Teie täidate oma kohustusi kuberneri vastu, ta on teie sõber, sellega ei teeni te enam lugupidamist. Rahvas ei taha teie kohustustest teada. Ta tahab valitsust, kes tema vajaduste eest hoolitseks. Miks võidab seu Mundinho nii palju inimesi enda poole?»

«Miks? Sellepärast et tema ostab inimesi ära, tõotab neile igasuguseid hüvesid ja rikkusi. Ja leidub häbematuid, kes oma kohustused unustavad.»

«Vabandage, kolonel, asi pole nii. Kas võib tema midagi tõotada, mida teie ei või? Kandidaadiks ülesseadmist valimistel, mõjuvõimu, tähtsat ametit, prestiiži? Teie võite rohkem. Tema tõotab ainult ajanõuete kohaselt valitseda ja seda ta ka teeb.»

«Valitseda? Millal ta siis valimistel võitis?»

«Tal pole vaja võita. Ta rajas rannaavenüü, asutas ajalehe, aitas osta autobussid, hoolitses selle eest, et siin avati pangafiliaal, laskis saata inseneri sadamasuudme uurimiseks. Mis see siis on, kas see pole valitsemine? Teie käsutate munitsipaliteediülemat, prefekti, võimuesindajaid maal. Aga valitseb juba ammu Mundinho Falcão. Sellepärast ma siia tulingi: ühel maal ei või olla kaht valitsust. Tulin oma kolkast välja, et teiega rääkida. Kui niisugune olukord kestab, toob see häda ja viletsust kaasa. Algus on juba tehtud: teie lasksite ajalehe põlema süüdata, üks teie mehi peaaegu tapeti Guaracis. See kõlbas endisel ajal, siis ei saanudki teisiti olla. Tänapäeval see ei lähe. Sellepärast tulin teiega rääkima, koputasin teie uksele.»

«Mida tahtsite mulle siis öelda?»

«Ei on ainult üks väljapääs olukorrast. Üksainuke, teist ma ei näe.»

«Ja missugune see on, ütelge mulle?» Koloneli hääl kõlas teravalt, nüüd näis peaaegu, nagu seisaksid vastamisi kaks vaenlast.

«Ma olen teie sõber, kolonel. Hääletan teie poolt juba kakskümmend aastat. Ma pole teilt ilalgi midagi nõudnud, ainult üks kord tõstsin kaebust, ja siis oli mul õigus. Tulin siia sõbrana.»

«Tänan teid selle eest. Te võite kõnelda.»

«On olemas ainult üks väljapääs, nimelt kokku leppida.»

«Kuidas? Mina peaksin selle võõraga kokku leppima? Mis te minust arvate, kolonel? Ma ei leppinud kokku siis, kui olin noor ja riskisin eluga. Olen korralik inimene ja ei mõtle järele anda nüüd, kus surm on lähedal. Ärge kõnelge sellest.»

Aga Tonico segas end vahele. See kokkuleppeidee oli talle meeltmööda. Mõni päev tagasi oli Mundinho Altino fazendas käinud. Kindlasti tuli ettepanek eksportööri poolt.

«Laske kolonelil rääkida, isa. Ta tuli siia sõbrana, te peate teda kuulama. Kas te temaga nõustute või mitte, see on teine asi.»

«Miks ei võta teie sadamasuudme asjas juhtimist oma kätte? Ei kutsu Mundinhot oma parteisse? Ei ühenda kõiki ja ei asu ise etteotsa? Mitte keegi Ilhéuses ei vihka teid, isegi mitte Kapten. Aga kui te oma praegust kurssi jätkate, siis kaotate.»

«On teil mõni konkreetne ettepanek, kolonel?» küsis Tonico.

«Ei. Seu Mundinhoga ei tahtnud ma poliitikast rääkida. Ütlesin talle ainult niipalju, et minu arvates pole teist teed kui kokkulepe teie kahe vahel.»

«Ja mis ütles tema?» päris Tonico tähelepanelikult ja huvitatuna.

«Ta ei ütelnud midagi, ja ma ei nõudnudki vastust. Aga kui kolonel Ramiro soovi avaldab, mis jääb tal siis muud üle kui nõustuda? Kui kolonel käe ulatab, kas võib ta selle siis tagasi lükata?»

«Võib-olla on teil õigus . . .» Tonico nihutas raske tooli Altinole lähemale.

Kolonel Ramiro Bastose erutatud hääl katkestas nende kahekõne:

«Kolonel Altino Brandão, kui te ainult sellepärast siia tulite, siis on teie visiit lõppenud . . .»

«Isa! Mis see tähendab?»

«Sina pea suu kinni. Kui sa minu õnnistust tahad, siis ei tohi sa kokkuleppele mõeldagi. Andestage, kolonel, ma ei taha teid solvata, olen teiega alati hästi läbi saanud. Võite selles majas käsutada nagu enda omas. Räägime millestki muust, kui te soovite. Aga mitte kokkuleppest. Kuulge, mis ma teile ütlen: kui ma ka päris üksi peaksin jääma, kui minu pojadki mind maha jätaksid ja selle võõraga ühineksid, kui ma kõik sõbrad kaotaksin peale üheainsa — sest kaim Amâncio ei jäta mind maha, selles olen ma kindel —, ka siis, üksi olles ei nõustuks ma kokkuleppega. Enne minu surma ei hakka keegi teine Ilhéust juhtima. See, mis eile kõlbas, kõlbab ka täna. Isegi kui ma peaksin surema, relv käes. Isegi kui ma peaksin jälle — andku jumal mulle andeks — mõrtsukaid välja saatma. Aasta pärast on valimised. Ma võidan, kolonel, isegi kui kogu maailm minu vastu on, isegi kui Ilhéus jälle bandiitide ja röövlite pesaks muutub.» Ta kõrgendas värisevat häält, tõusis püsti . . . «Mina võidan!»

Ka Altino tõusis püsti, võttis kübara:

«Mina tulin heade kavatsustega, teie ei soovi mind kuulata. Ma ei taha lahkuda teie majast teie vaenlasena, pean teist väga lugu. Aga ma lahkun siit ilma kohustusteta, ma pole teie võlglane, võin vabalt hääletada, kelle poolt tahan. Jumalaga, kolonel Ramiro Bastos.»

Vanamees kummardas kergelt, ta silmad olid klaasistunud. Tonico saatis koloneli ukseni:

«Minu isa on isemeelne, kangekaelne. Aga võib-olla ma saan . . .»

Altino surus tema kätt ja katkestas teda:

«Nii jääb ta siis lõpuks üksi. Ainult paar-kolm ustavat sõpra ei lahku ehk temast.» Ta silmitses elegantset noormeest. «Ma arvan, et Mundinhol oli õigus. Ilhéust peavad

hakkama juhtima uued inimesed. Mina asun tema poolele. Aga teie kohus on isa juurde jääda, tema sõna kuulata. Mõnel teisel on õigus läbirääkimisi pidada, kokkulepet otsida, isegi halastust paluda, teil mitte. Teie võite teha ainult ühte: jääda tema juurde kas või selleks, et surra. Midagi muud pole teil teha.»

Ta tervitas heledajuukselist Jerusat, kes uudishimulikuna teise toa aknal vaatas, ja lahkus.

SELLEST, KUIDAS LINNAS OLI VANAKURI LAHTI

«See on ju lausa nõidus! . . . Paistab, et Ilhéuses on vanakuri lahti pääsenud. Kus seda enne on nähtud, et noor neiu naisemehega ameleb?» Nii manas karm Dorotéia kirikuesisel vanapiigade keskel.

«Vaene õpetaja! Puudub ainult, et ta hulluks läheks. Ta käib nii kurvana ringi, et kahju vaadata . . .» haletses Quinquina.

«Ta on nii nõrguke, võib tõesti haigeks jääda,» toetas teda Florzinha. «Tal pole kuigi tugev tervis.»

«Ei ole tema ka ingel ühtigi. Kurvastus viis teda nii kaugele, et hakkas selle häbitu naise ümber lipitsema . . . Jääb isegi kõnniteel seisma ja ajab temaga juttu. Ma ütlesin juba isa Basíliole . . .»

«Mida?»

«Et Ilhéus läheb päris hukka, ühel päeval nuhtleb teda jumal. Saadab säärased kahjulikud putukad, mis kõik kakaoistikud hävitavad . . .»

«Ja mis tema vastas?»

«Ütles, et mul olevat kuri keel. Sai vihaseks. Et mina kutsuvat õnnetust kaela.»

«Pidite te siis ka just temaga rääkima minema! . . . Ta on ju istanduseomanik. Miks te ei rääkinud isa Cecílioga? Temal vaesel pole patte.»

«Ma rääkisin ju. Ja tema ütles: «Dorotéia, Ilhéuses on vanakuri lahti pääsenud. Tema üksi valitseb siin.» Ja see on tõsi.»

Nad pöörasid näo ära, et mitte näha Glóriat, kes oma aknal Nacibi baari külastajatele naeratas. See oli niisama hea kui vaadata pattu, vanakurja ennast.

Baaris oli Kapten võidurõõmsalt sensatsioonilist uudist kuulutanud: kolonel Altino Brandão, Rio do Braço isand, kelle käsutada oli rohkem kui tuhat häält, oli liitunud Mundinhoga. Ta oli eksportööri juures käinud ja talle oma otsuse

teatavaks teinud. Koloneli ootamatust meelemuutusest üllatunud Mundinho oli temalt küsinud:

«Mis sundis teid selle otsuse tegema, kolonel?»

Ta mõtles vastuvaidlematuile argumentidele ja veenvaile kõnelustele.

«Mõned kõrge korjuga toolid,» oli Altino vastanud.

Aga baaris teati juba ebaõnnestunud jutuajamisest, Ramiro vihast. Muidugi liialdati kõike: olevat olnud äge tüli, vana poliitikamees olevat Altino oma majast välja visanud, viimane olevat läinud Mundinho poolt kokkulepet pakkuma, vaherahu ja halastust paluma. Selle versiooni autoriks oli Tonico, kes tänavail vaimustatult kuulutas, et Ilhéusesse tulevad tagasi endised tulevahetuste ja tapmiste ajad. Doktor ja Nhô-Galo, kes olid kolonel Altinot kohanud, jutustasid omapoolseid teisendeid sellest, kuidas Ramiro olevat kaotanud pea, kui Rio do Braço fazendeiro talle öelnud, et loeb teda kaotajaks juba enne valimisi, ja hoiatanud, et tema hääletab Mundinho poolt. Enne seda olevat Tonico pannud ette Bastoste jaoks alandava kokkuleppe. Ramiro olevat keeldunud. Versioonid põimusid läbisegi, olenevalt jutustajate poliitilistest sümpaatiatest. Aga üks asi oli kindel: pärast Altino lahkumist oli Tonico kiiresti läinud arsti, doktor Demósthenest kutsuma, sest kolonel Ramirole oli nõrkushoog peale tulnud. See oli lõputute arutluste ja vaidluste, üldise ärevuse päev. Kui João Fulgêncio «Papelariast» baari tuli, nagu igal õhtul, paluti teda oma arvamust avaldada.

«Mina mõtlen nii nagu dona Dorotéia. Ta ütles mulle nüüdsama, et Ilhéuses on kurat valla pääsenud. Ta ei tea täpselt, kas ta varjab end Glória majas või siin, baaris. Kuhu te selle vanakurja peitsite, Nacib?»

Mitte ainult kurat, vaid terve põrgu oli tema rinnas peidus. Kokkuleppest Gabrielaga polnud midagi kasu. Gabriela tuli baari ja asus kassa taha. Liiga ebakindel tõke, liiga lühike vahemaa meeste ihade jaoks. Nüüd trügisid nad leti ees ja jõid seistes, peaaegu nagu miiting kogunes tema ümber, päris häbiasi. Kohtunik oli isegi niivõrd jultunuks läinud, et oli Nacibile endale öelnud:

«Valmistage end selleks ette, mu kallis, et ma teilt Gabriela röövin. Otsige endale juba teine köögitüdruk.»

«Kas ta andis teile lootusi, senjoor?»

«Kui ei andnud, siis annab veel. See on aja ja oskuse küsimus.»

Manuel das Onças, kes varem istandustest ei lahkunud, näis olevat unustanud oma fazendad — nüüd keset saagi-

koristamise aega. Ta oli lasknud Gabrielale isegi maatükki pakkuda. Vanapiigal oli õigus. Kurat oli Ilhéuses lahti pääsenud, ajas meeste päid segi. Küllap ta lõpuks ajab segi ka Gabriela pea. Alles kahe päeva eest oli dona Arminda Nacibile öelnud:

«Vaadake, missugune kokkusattumus: ma nägin unes, et Gabriela oli ära läinud, ja samal päeval saatis kolonel Manuel talle sõna, et kui Gabriela soovib, kirjutab ta ühe istanduse tema nimele.»

Naisel on nõder pea, tarvitseb ainult rannaavenüüle vaadata: seal istus Malvina pingil ja ajas inseneriga juttu. Kas João Fulgêncio polnud öelnud, et tema on kõige targem tüdruk Ilhéuses, kel on tugev iseloom ja kõik? Ja kas polnud ta nüüd kaotanud pea — flirtis kõigi nähes naisemehega?

Nacib läks kuni baariesise laia kõnnitee lõpuni. Ta oli oma mõtteisse süvenenud ning ehmus, kui äkki nägi kolonel Melk Tavarest majast välja tulevat ja ranna poole minevat.

«Vaadake!» hüüdis Nacib.

Mõned kuulsid ja pöörasid pead.

«Läheb nende juurde . . .»

«No nüüd on lugu lahti . . .»

Ka neiu nägi isa lähenevat ja tõusis püsti. Nähtavasti oli kolonel nüüdsama istandusest saabunud, ta polnud säärsaapaidki ära võtnud. Baaris lahkuti laudade juurest, et vaadata, mis toimub.

Insener oli kahvatanud, kui Malvina teda hoiatas:

«Minu isa tuleb siia.»

«Mis me teeme?» Hääl reetis teda.

Süngena peatus Melk Tavares nende juures, ratsapiits käes, pilk ainiti tütrele suunatud. Ta nagu poleks inseneri näinudki, ei vaadanud tema poole. Tema hääl oli nagu sihvav löök, kui ta Malvinale ütles:

«Kohe koju!» Ratsapiits laksatas teravalt vastu saapasäärt.

Ta seisis ja vaatas, kuidas tütar aeglasel sammul eemaldub. Insener ei liigutanud ennast, ta jalad olid rasked, otsaesine ja käed higised. Kui Malvina majaväravast sisse astus ja nende silmist kadus, tõstis Melk ratsapiitsa, toetas selle nahkse otsa vastu Rômulo rinda:

«Ma sain teada, et te olete oma uurimised sadamasuudmes lõpetanud, ja telegraafi teel luba palunud siia jääda, edasisi töid juhatama. Kui mina teie asemel oleksin, ei teeks ma seda. Ma saadaksin telegrammi ja paluksin endale asendaja saata ega jääks tema saabumist ootama. Ülehomme läheb laev.» Ta võttis ratsapiitsa ära, aga nii, et selle ots ker-

gelt Rômulo nägu riivas. «Ülehomme, see on tähtaeg, mille ma teile annan.»

Ta pööras insenerile selja ja jäi baari poole vaatama, nagu uurides, mis põhjusel oli selle ette hulgake inimesi kogunenud. Siis sammus ta sinnapoole, uudishimulikud istusid jälle kohtadele ja alustasid kiiresti vestlust, heites salaja pilke Melkile, kes sisse astus ja Nacibi seljale patsutas:

«Kuidas elu läheb? Valage mulle üks konjak.»

Ta silmas João Fulgênciot ja istus tema kõrvale:

«Tere õhtust, seu João. Mulle on räägitud, et te müüte minu tütrele halbu raamatuid. Palun teid nii lahke olla ja talle enam üldse mitte raamatuid müüa. Tal on vaja ainult kooliraamatuid, teistest pole kasu, need viivad ainult eksiteele.»

João Fulgêncio vastas väga rahulikult:

«Mina kauplen raamatutega. Kui ostja soovib, siis müün talle. Mis te mõistate halva raamatu all? Teie tütar ostis ainult häid raamatuid, parimate autorite teoseid. Kasutan juhust teile öelda, et teie tütar on tark ja andekas neiu. Teda peab mõistma, teda ei tohi kohelda nagu iga teist, tavalist.»

«Ta on minu tütar, lubage minul otsustada, kuidas teda kohelda. Ma tunnen rohtusid teatavate haiguste vastu. Mis puutub raamatutesse, olgu headesse või halbadesse, siis ei osta ta neid enam.»

«See on tema asi.»

«Ka minu asi.»

João Fulgêncio kehitas õlgu, nagu heidaks ta endalt vastutuse tagajärgede eest. Bico-Fino tõi konjaki, Melk jõi selle ühe sõõmuga ära, tahtis juba tõusta, aga João Fulgêncio pani käe tema käsivarrele:

«Kuulge, kolonel Melk: rääkige oma tütrega rahulikult ja arusaamisega, siis kuulab ta ehk teie sõna. Kui te jõudu kasutate, siis võib juhtuda, et teil seda hiljem kahetseda tuleb.»

Melk näis end vägisi rahule sundivat:

«Seu João, kui ma teid ei tunneks, kui ma poleks teie isa sõber olnud, siis ei kuulaks ma teid. Jätke tüdruk minu hooleks. Mul pole kombeks kahetseda. Igatahes tänan teid heade soovide eest.»

Ratsapiitsaga vastu saapasäärt laksutades läks ta üle väljaku. Josué vaatas ühe laua juurest tälle järele, siis tuli ja istus João Fulgêncio kõrvale toolile, kust kolonel oli tõusnud:

«Mis ta kavatseb teha?»

«Võimalik, et mõne rumaluse.» Ta vaatas oma lahkete silmadega õpetajale otsa.

«Ärge imestage selle üle, eks teie tee ju samuti rumalusi. See on tugeva iseloomuga, teistest hoopis erinev tütarlaps. Ja teda koheldakse, nagu oleks ta mõni lollike . . .»

Melk lükkas lahti oma «moodsas stiilis» ehitatud maja ukse. Baaris läks jutt jälle Altino Brandão, kolonel Ramiro ja ärevate poliitiliste uudiste peale. Insener oli rannaavenüü pingilt kadunud. Ainult João Fulgêncio, Josué ja Nacib, kes seisis tänaval, jälgisid tähelepanelikult, mis fazendeiro ette võtab.

Võõrastetoas ootas teda naine, hirmu pärast kössis. Ta näis tõesti askeetliku pühakuna, neeger Fagundesel oli õigus.

«Kus ta on?»

«Läks üles oma tuppa.»

«Kutsu alla.»

Ta ootas võõrastetoas, ratsapiitsaga vastu saapasäärt pekstes. Malvina astus sisse, ema jäi koridori viiva ukse juurde. Pea püsti, sirgena, uhkena, meelekindlana astus Malvina isa ette ja jäi ootama. Ka ema ootas, hirm silmis. Melk sammus üle toa:

«Mis on sul öelda?»

«Mille kohta?»

«Sa pead minu vastu aupaklik olema!» karjus Melk. «Olen sinu isa, painuta pead. Sa tead, millest ma räägin. Kuidas sa seletad mulle seda flirti? Kogu Ilhéus on jutte täis, isegi istandusse ulatus kõla. Ära tule mulle ütlema, nagu poleks sa teadnud, et ta naisemees on, ta ei varjanud seda. Mis on sul öelda?»

«Mis mõtet on rääkida? Te ei mõista niikuinii. Siin ei mõista mind keegi. Ma olen juba enam kui üks kord öelnud, isa, et ma ei nõustu vanemate poolt valitud abikaasaga, ei mõtle ennast ühegi fazendeiro kööki matta, ühegi Ilhéuse isanda ümmardajaks hakata. Tahan elada oma moodi. Kui ma tänavu kooli lõpetan, tahan tööle hakata, kuhugi kontorisse ametisse astuda.»

«Sul pole midagi tahta. Sul tuleb teha seda, mis mina käsin.»

«Ma teen ainult seda, mis mina tahan.»

«Mi-is?»

«Seda, mis mina tahan . . .»

«Vait, õnnetu!»

«Ärge karjuge minu peale, olen teie tütar, mitte teie ori.»

«Malvina!» hüüdis ema. «Ära vasta isale nii.»

Melk haaras tütrel randmest kinni, lõi teda käega näkku. Malvina kisendas:

«Siis lähen temaga minema, teadke seda.»

«Oo jumal!» Ema kattis näo kätega.

«Lita!» Kolonel tõstis ratsapiitsa, ei hoolinud sellest, kuhu löögid sattusid.

Ta peksis teda säärtele, tuharatele, käsivartele, näkku, rinnale. Lõhenenud huulest voolas verd, Malvina hüüdis:

«Võite peksta. Lähen temaga minema!»

«Ei sa lähe, ma tapan su . . .»

Ta tõmbas tüdruku jõhkralt sohvale. Malvina langes sinna kummuli, jälle tõstis isa käe, vihinal tõusis ja vajus ratsapiits. Malvina kisa kajas väljakul vastu.

Nuttes anus ema kartliku häälega:

«Küllalt, Melk, küllalt . . .»

Siis äkki sööstis ta juurde ja haaras mehel käest kinni.

«Ära tapa minu tütart!»

Raskelt hingates peatus Melk. Malvina ainult nuuksus veel sohval.

«Oma tuppa! Ja kuni minu korralduseni ei tohi sa sealt välja tulla.»

Baaris muljus Josué oma käsi, hammustas huuli. Nacib oli masendatud, João Fulgêncio vangutas pead. Ülejäänud kohalolijad vaikisid nõutult. Oma aknal naeratas nukralt Glória.

Keegi ütles:

«Jättis peksmise järele.»

NEITSIST KALJUL

Mustad kaljud kerkisid merest, nende kiviste külgede vastu purunesid lained valgeks vahuks. Hirmuäratavate sõrgadega krabid ilmusid varjatud õõntest. Hommikul ja õhtul ronisid poisikesed osavalt neile kaljudele, mängisid siin žagunssosid ja kolonele. Öösel mühas vesi, puredes väsimatult kivi. Mõnikord süttis rannas kummaline valgus, liikus kaljut mööda üles, kadus pimedaisse urgudesse, tuli ülal jälle nähtavale. Neegrite jutu järgi oli see sireenide, häiritud veteneitsite nõidus, see oli roheliseks tuleks muutunud dona Janaína[1]. Ööpimeduses kostsid ohked, armuoiged. Kõige vaesemad paarid — kerjused, kelmid, elukohata prostituudid — leidsid omale armusängi kaljude vahele peidetud ranna liival. Nende ees mühises metsik meri, tagapool magas metsik linn.

[1] Brasiilia neegrite mütoloogias esinev olend.

Kuupaistelisel ööl ronis üks sale ja julge kogu kaljusid mööda üles. See oli Malvina, kes liikus paljajalu, kingad käes, silmis meelekindlus. Sel kellaajal pidi noor tütarlaps voodis olema, magama ning õpingutest, pidudest ja mehelemineмisest und nägema. Malvina nägi ilmsi und, kui ta kaljudest üles ronis.

Ühes kohas olid tormid õõnestanud kivisse midagi ookeani poole avaneva laia tooli taolist, siin tavatsesid istuda armastajad, jalad kuristiku äärel rippumas. All murdlesid lained, sirutasid kutsuvalt valgeid vahukäsi. Sinna istus Malvina, ärevas ootuses minuteid lugedes.

Isa oli vaikivana, karmina tema tuppa tulnud. Oli võtnud temalt raamatud, ajakirjad, otsinud kirju ja pabereid, jätnud talle ainult paar Bahia ajalehte ja valu ning nördimuse, mis tema läbipekstud, hoopidest sinises kehas mäsles. Armastuskirja — «Sina annad mulle tagasi elu, kaotatud rõõmu, närtsinud lootused. Sina üksi oled mulle kõik!» — hoidis ta põues. Ka ema oli tulnud, toonud süüa, andnud nõu, rääkinud, et tahab surra. Mis elu see oligi säärase isa ja säärase tütre vahel, kahe vaenuliku uhkuse, kahe karmi tahte, kahe ähvardavalt tõstetud pistoda vahel? Ta palus pühakuilt surma. Et ta ei tarvitseks näha, kuidas möödapääsmatu saatus tälde läheb, kuidas heakstehtamatu õnnetus juhtub.

Ta oli tütart kaelustanud, Malvina oli talle öelnud:

«Nii õnnetuks nagu teie, ema, ma küll ei saa.»

«Ära räägi rumalusi.»

Malvina polnud muud midagi öelnud, otsustav tund oli kätte jõudmas. Ta lahkub ühes Rômuloga, hakkab elama.

Kõva nagu kõige kõvem kivi oli tema isa, ta võis murduda, mitte painduda. Juba lapsena istanduses oli Malvina kuulnud lugusid, mida jutustati võitluste aegadest. Relvastatud žagunssode öistest taplustest teedel tema isa juhtimisel. Hiljem oli ta oma silmaga näinud. Tühja asja pärast, sellepärast et kari oli tarad ära lõhkunud ja põldudele tunginud, oli naabritega, Alvestega, tüli tekkinud. Oli vahetatud ägedaid sõnu, solvatud teineteise uhkust ja oli alanud võitlus. Jälle varitsused, žagunssod, tulevahetused, veri. Malvina nägi veel praegu, kuidas tema onu Aluísio seisab majaseinale toetudes ja õlast voolab tal verd. Ta oli Melkist palju noorem, habras ja rõõmsameelne, kena mees. Ta armastas loomi — hobuseid, lehmi, kasvatas koeri, ta laulis majas, kandis Malvinat seljas, mängis temaga, armastas elu. Too lugu oli juunikuus. Lõkete ja tulevärgi asemel paugud tee-

del, varitsused puude taga. Ja ema piinatud nägu — seesugusena oli Malvina teda alati näinud. Ta oli ju ööd läbi unetult valvanud noil rahutuil aegadel enne Malvina sündi, kui toimusid suured taplused. Ta oli alati värisenud Melki ees, tema võimuka tahte ees, kartnud tema käratusi ja käske. Ema sidus kuulihaava onu õlal. Melk oli öelnud ainult:

«Nii tühja asja pärast tulid tagasi? Kus on žagunssod?»

«Tulid ühes minuga tagasi . . .»

«Mis ma sulle ütlesin?»

Anuvate silmadega vaatas Aluísio vennale otsa, aga ei vastanud.

«Mis ma sulle ütlesin? Tulgu mis tuleb, aga metsalagendikult ei tohi lahkuda. Miks sa ära tulid?»

Ema tohterdav käsi värises, onu oli nii habras, ta polnud sündinud tapluste, öiste tulevahetuste jaoks. Onu laskis pea longu.

«Sa lähed sinna tagasi. Ühes žagunssodega. Ja otsekohe.»

«Nad tungivad uuesti kallale.»

«Seda ma just tahangi. Niipea kui nad kallale tungivad, tulen mina selja tagant teiste žagunssodega ja teen neile lõpu. Kui sa poleks esimese paugu juures plehku pannud, oleks mul kõik juba tehtud.»

Onu oli nõustunud. Malvina oli näinud, kuidas ta hobuse selga istus, veel korra majale, verandale, uinuvale karjaaiale, haukuvaile koertele vaatas. See oli viimne pilk, hüvastijätupilk. Ta ratsutas mõnede žagunssode saatel minema, teised jäid õue ootama. Kui paugud kostsid, käsutas isa:

«Läki!»

Ta tuli võitjana tagasi, oli Alvestele lõpu teinud. Kummuli hobuse seljas oli onu laip. Ta oli olnud ilus rõõmus mees.

Kellelt oli Malvina pärinud selle armastuse elu vastu, selle elujanu, selle vastumeelsuse sõna kuulata, pead painutada, Melki juuresolekul tasa kõnelda? Võib-olla just temalt endalt. Juba varakult oli ta hakanud vihkama oma kodu ja linna, siinseid seadusi ja kombeid. Ema alandust ja hirmu Melki ees, tema kõigega leppimist, ilma et temaga kunagi oleks nõu peetud. Melk tuli, sõnas käskivalt:

«Sea end valmis. Täna läheme Tonico kontorisse ühele dokumendile alla kirjutama.»

Ema ei küsinud, mis dokument see oli, kas osteti või müüdi midagi, ta ei püüdnudki teada saada. Tema rõõmuks ja lohutuseks oli kirik. Kõik õigused kuulusid Melkile, tema otsustas kõik. Ema hoolitses kodu eest, see oli tema ainuke

õigus. Isa veetis aega kabareedes ja lõbumajades, raiskas raha armukeste peale, mängis hotellides ja baarides, jõi sõpradega. Ema hääbus kodus, kuulas sõna, täitis käsku. Kurnatuna ja alandatuna oli ta kõigega leppinud, täiesti oma tahte kaotanud, tal polnud mõjuvõimu tütregi üle. Niipea kui Malvina suuremaks oli sirgunud, oli ta vandunud, et temaga nii ei lähe. Tema ei alistu. Melk täitis tema tujusid, vahel jälgis teda murelikult. Ta tundis tütres ära mõningaid enda jooni, märkas sama kirglikku elujanu. Aga ta nõudis temalt kuulekust. Kui Malvina oli talle öelnud, et tahab õppida gümnaasiumis ja pärast ülikoolis, oli Melk otsustanud:

«Mul pole õpetatud tütart vaja. Sa lähed nunnade kooli, õpid õmblema, arvutama ja lugema, klaverit mängima. Rohkem pole sul vaja. Naine, kes tikub teadusi õppima, on häbitü olend ja tahab hukatuse teele minna.»

Malvina teadis, missugune oli abielunaiste elu — niisugune nagu tema emal. Nad pidid oma isandale ja käskijale vastuvaidlematult alistuma. See oli hullem kui nunnade elu. Malvina vandus endale, et ta iialgi, iialgi, mitte iialgi ei lase ennast aheldada. Kooliõues vestlesid tütarlapsed, rikaste vanemate lapsed, nad olid noored ja rõõmsad. Nende vennad õppisid Bahias gümnaasiumides ja kõrgemais koolides. Said vanemailt iga kuu raha, võisid seda raisata, teha kõik, mis süda kutsus. Tütarlaste päralt oli ainult see lühike noorusaeg. Peod klubis «Progress», kerge flirt, väikesed armastuskirjad, arglikud suudlused, mis röövitud hommikustel kinoseanssidel, mõnikord pisut kestvamad õueväravas. Ühel päeval tuli isa mõne sõbraga, flirtimisel oli lõpp, algas kosjasobitamine. Kui tüdruk ei tahtnud, sundis isa teda. Vahel juhtus, et neiu abiellus oma kallimaga, kui poiss vanematele meele järgi oli. Aga see ei muutnud millegi poolest olukorda. Isa poolt valitud abikaasa või saatuse juhatatud peigmees — see tegi üks välja. Pärast abiellumist polnud mingit vahet. Abikaasa oli peremees, isand, tema sõna oli seadus, tema tahtmist pidi tegema. Mehel olid õigused, naistel kohused, aukartus. Nad olid perekonna au, mehe hea nime hoidjad, vastutasid kodu ja laste eest.

Malvina lähedaseks sõbratariks oli saanud Clara, kes oli temast vanem ja õppis kõrgemas klassis. Ühtelugu sosistasid ja naersid nad kahekesi õuel. Polnud lõbusamat ja elurõõmsamat tüdrukut kui Clara oma õitsvas ilus. Ta tantsis imehästi tangot ja unistas seiklustest. Ta oli nii kergesti armuv ja romantiline, nii alistamatu ja julge! Ta abiellus armastuse pärast, vähemalt arvas ta ise nii. Peigmees pol-

nud mõni mahajäänud meelsusega fazendeiro. Ta oli lõpetanud õigusteaduskonna, deklameeris luuletusi. Ja ometi tuli seesama välja. Mis oli juhtunud Claraga, kus ta oli, kuhu oli peitnud oma rõõmu, oma hoogsuse, kuhu matnud oma plaanid, oma rohked kavatsused? Ta käis kirikus, hoolitses majapidamise eest, sünnitas lapsi. Ta isegi ei minkinud ennast, advokaat ei soovinud seda.

Nii oli alati olnud, nii kestis see edasi, nagu poleks midagi muutunud, elu teiseks saanud, linn kasvanud. Koolis pani kõiki heldima Ofenísia lugu. See Ávilate soost neitsi oli surnud armastusse. Ta polnud tahtnud parunit, oli enženjoomaniku tagasi lükanud. Tema vend Luís Antônio oli talle kosilasi toonud. Ofenísia oli unistanud keisrist.

Malvina vihkas seda paika, seda keelepeksu ja tühjade juttude linna. Vihkas seda elu ja oli asunud selle vastu võitlema. Ta oli hakanud lugema, João Fulgêncio juhtis teda, soovitas talle raamatuid. Ta avastas teise maailma peale Ilhéuse, kus elu oli ilus, kus naine polnud ori. Seal olid suured linnad, kus võis töötada, endale leiba teenida ja vaba olla. Ta ei vaadanud Ilhéuse mehi. Iracema nimetas teda ühe romaani pealkirja järgi «pronksist neitsiks», sest tal polnud kavalere. Väljastpoolt tulnud Josué lipitses tema ümber, kirjutas talle sonette, avaldas neid ajalehtedes. «Pühendatud ükskõiksele M-ile.» Iracema luges neid kooliõuel valjusti ette. Ühel päeval, tookord kui petetud abikaasa oli tapnud oma naise, oli Malvina Josuéga kõnelnud. Nad olid lühikest aega flirtinud. Kes teab, ehk oli Josué teistsugune? Oh ei, ta oli samasugune kui teised. Ta oli kohe tahtnud keelata tal minkimise, sõbrustamise Iracemaga — «kõik räägivad temast, ta pole teile sobiv sõbratar» —, ei tahtnud lubada tal kolonel Misaeli juurde peole minna, kuhu teda, Josuéd polnud kutsutud. Ja nad polnud veel kuud aegagi tuttavad . . .

Ilhéuses meeldis Malvinale ainult nende uus maja, millele tema ise oli ühest Rio ajakirjast eeskuju valinud. Isa oli tema tahtmise täitnud, temal oli ükskõik. Mundinho Falcão oli toonud siia selle hullu arhitekti, kes Rios tööd ei leidnud, ja Malvina oli Mundinho majast vaimustatud. Muide unistas ta ka temast endast. Jah, see mees oli kindlasti teistsugune, see võis ta siit välja kiskuda, viia ära mujale, maadesse, millest räägitakse prantsuse romaanides. Malvinale polnud vaja armastust, meeletut kirge. Ta oleks armastanud seda, kes oleks pakkunud talle õigust elada, kes oleks vabastanud ta hirmust kõigi Ilhéuse naiste saatuse eest. Muidu oli juba parem vanapiigaks jääda, kuuluda selle

mustis rõivais grupi hulka kirikuesistel. Võib ka olla, et ta oleks eelistanud surra revolvrilasust nagu Sinhàzinha.

Mundinho oli temast eemale hoidma hakanud, niipea kui ta tüdruku huvi aimas. Malvina kannatas selle all, see oli nurjunud lootus. Josué muutus talumatuks, oli nõudlik ja despootlik. Siis tuligi Rômulo, läks supelmantlis üle väljaku, sööstis vette, lõhestas laineid hoogsate käelöökidega. Jah, sel mehel oli teine mõttelaad. Ta oli õnnetu — tema naine oli hull. Ta jutustas Malvinale Riost. Mis tähendas abielu, väline kombetäitmine? Malvina võis töötada, teda abistada, olla ühtaegu armsam ja sekretär, õppida mõnes kõrgemas koolis — kui ta nii soovis —, saada iseseisvaks, ainult armastus ühendaks neid. Ah, kui rikast elu elas ta neil kuudel! . . . Ta teadis, et kogu linn peksab keelt, et koolis pole muud juttu; mõned sõbratarid pöördusid temast ära, esimesena Iracema. Mis hoolis ta sellest? Ta kohtas Rômulot rannasavenüül, nende vahel toimus unustamatuid vestlusi. Hommikustel kinoseanssidel suudlesid nad meeletult, mees väitis, et Malvinaga tutvudes on ta uuesti sündinud. Kui Melk istanduses viibis, oli Malvina mõnikord hilja õhtul, kui majas kõik juba uinusid, kaljudele Rômuloga kohtama läinud. Nad istusid kivisse õõnestatud toolile ja inseneri käed libisesid üle tema keha. Erutusest hingeldades anus ta neiut. Miks mitte nüüd kohe, siinsamas rannal? Malvina tahtis Ilhéusest lahkuda. Kui nad on ära sõitnud, siis on ta tema päralt. Nad tegid põgenemisplaane.

Kui ta läbipekstuna oma tuppa oli suletud, luges ta Bahia ajalehes: «Itaalia kõrgemas seltskonnas on puhkenud skandaal. Printsess Alexandra, Hispaania infanta donja Beatrizi ja prints Vittorio tütar, lahkus vanemate majast ja asus üksinda elama, hakates tööle kassapidajana ühes moemajas. Seda sellepärast, et isa soovis naita tütart rikka hertsogi Umberto Visconti de Modromega Milaanost, neiu aga oli armunud lihtsasse töösturisse Franco Martinisse.» See oli otsekui tema jaoks kirjutatud. Pliiatsijupiga kritseldas ta ajaleheäärele kirjakese Rômulole ja määras kokkusaamise. Teenija viis kirja hotelli, andis Rômulo enda kätte. Kui mees tahab, saab Malvina sel ööl tema omaks. Sest nüüd oli ta lõplikult otsustanud: ta läheb siit ära, läheb ära, et elada. Seni oli teda tagasi hoidnud ainult üks asi — ta mõistis seda alles täna: ta polnud tahtnud isale kannatusi valmistada. Jah, Melk kannatab kindlasti, ja kuidas veel! Aga nüüd ei hoolinud Malvina sellest enam.

Ta istub niiskel kivil, jalad kuristiku äärel, ja ootab. Pimedusest varjatud rannas kudrutavad armastajapaarid.

Ülal kaljudel hüpleb virvatuluke. Malvinal on plaan valmis, iga üksikasi läbi mõeldud, ta ootab kannatamatult. All rannas purunevad lained, lendab vaht. Miks ei tule Rômulo? Ta oleks pidanud juba enne teda siin olema, Malvina oli kirjas kindla kellaaja määranud. Miks ta ei tule?

Suletud ukse taga «Coelho» hotellis ei saa uinuda teede ja avalike tööde ministeeriumi insener Rômulo Vieira, ta väriseb hirmust. Mis naistesse puutub, siis on ta alati idioot olnud. Ta tükkis täbaraisse olukordadesse, tõmbas endale pahandusi kaela. Aga ei parandanud ennast. Ta kippus aina noorte neiudega flirtima, Rios oli ta kellegi Antonietaga kohtamistel käinud ja suure vaevaga tema ägedate vendade viha eest pääsenud. Vennad olid neljakesi nõuks võtnud talle õpetust anda, sellepärast oligi ta valmis olnud Ilhéusesse tulema. Ja ta oli vandunud, et iial ei vaata enam mõrsjaealiste neiude poolegi. See töö Ilhéuses tõotas head teenimisvõimalust. Ja tema kogus raha. Peale muu oli Mundinho Falcão talle kenakese summa tõotanud, kui ta kiiresti tegutseb ja esitab aruande, milles nõuab bagerite viivitamatut kohaletoimetamist. Nii oli ta teinudki ja Mundinhoga kokku leppinud, et palub ministeeriumi määrata teda sadamasuudme õgvendamise ja süvendamise tööde juhatajaks. Eksportöör oli tõotanud maksta talle veel suurema summa siis, kui esimene välismaa laev sadamasse sisse sõidab. Oli lubanud talle ametikõrgendust taotleda. Mida võis ta veel soovida? Aga näe, tema oli hakanud amelema selle noore neiuga, mehkeldama temaga kinodes, andma talle teostamatuid lubadusi. Ja tagajärg: pärast ebameeldivat jutuajamist Mundinhoga oli ta pidanud telegraafi teel endale asendajat paluma. Ta oli sõna andnud, et Riosse jõudes ei jäta ministeeriumi rahule, enne kui bagerid ja puksiirid on välja saadetud. See oli kõik, mis ta teha võis. Jääda Ilhéusesse ootama, et teda tänaval ratsapiitsaga läbi pekstaks või öövaikuses nurga tagant maha lastaks, seda ta ei võinud. Seejärel oli ta enese oma tuppa lukustanud, kust kavatses lahkuda ainult laevale minekuks. Ja too hull tüdruk määras kohtamise kaljudel — Rômulo ei uskunud, et Melk oleks juba istandusse tagasi läinud, kus saagikoristamine oli lõppemas. Hull tüdruk, teda, Rômulot, nähtavasti veetlesidki hullumeelsed, aina sattus ta nendega kokku . . .

Malvina ootas ülal kaljudel. All mühisesid lained kutsuvalt. Rômulo ei tule, ta oli päeval peaaegu hirmu kätte surnud, nüüd mõistis Malvina seda. Ta vaatas, kuidas vaht lendas, vood kutsusid, ja hetkeks mõtles ta sellele, et alla viskuda. Siis oleks kõigel lõpp. Aga tema tahtis elada, tahtis

Ilhéusest ära minna, töötada, kellekski saada, vallutada endale koha maailmas. Mis mõte on surra? Ta heitis lainetesse oma plaanid, Rômulo ahvatlused, tema tõotused ja kirja, mille ta oli kirjutanud talle paar päeva pärast saabumist. Malvina mõistis oma eksitust: ta oli arvanud, et siit võib välja pääseda ainult mehe — abikaasa või armukese käele toetudes. Miks nii? Eks olnud see veel Ilhéuse mõju, mis ei lubanud tal oma jõusse uskuda? Miks lahkuda kellegi käe najal, seotult kohustusega, nii suure võlakoormaga? Miks mitte minna omil jalul, üksi, tal oli ju kõik võita. Nii ta lahkubki. Mitte surmavärava kaudu, sest ta tahtis elada, elada hoogsalt ja vabalt nagu ääretu meri. Ta võttis kingad, ronis kaljudelt alla, peas küpsemas uus plaan. Tal oli kerge tunne. Oli kõige parem, et Rômulo polnud tulnud, sest kuidas oleks ta võinud elada ara mehega?

IGAVESEST ARMASTUSEST EHK SELLEST, KUIDAS JOSUÉ RINNUS TUNDED VOHAVAD

Terves hulgas sonettides, mis olid pühendatud «ükskõiksele, tänamatule, kõrgile ja uhkele M-ile» ja olid kursiivkirjas ilmunud «Diário de Ilhéuses» selle paljuloetava veeru algul, mis sisaldas sünni-, ristimis-, surma- ja abiellumisteateid, oli Josué vaevaga sepitsetud riimides korduvalt kinnitanud, et tema ärapõlatud armastus on igavene. Õpetaja armukirge iseloomustasid üldse paljud kõrged omadused, kõik suurepärased, aga kõige valjemini kuulutas ta leheveergudel selle igavest kestvust. See igavene kestvus oli nõudnud higi ja vaeva, õpetaja oli pidanud aleksandriinide ja dekasüllaabiliste värsside silpe kokku arvama, riime otsima. Armastus oli üha kasvanud, kirglikus sõnavalingus igaveseks ja surematuks tõusnud, kuni Malvina uhkus Sinhàzinha ja Osmundo tapmise ümber tekkinud ärevuses lõpuks oli murdunud, ja nende vahel oli alanud flirt. See oli pikkade poeemide ajajärk, neis ülistati armastust, mida ei hävita surm ega isegi sajandid. «Igavene nagu igavik ise», «suurem kui kõik tuntud ja tundmatud maailmad, surematum kui surematud jumalad», kirjutas luuletajast õpetaja.

Veendumuse tõttu ja ka praktilistel kaalutlustel (pikkade poeemide koostamine meetrika ja riimi seaduste järgi nõudis võimatult palju aega) oli Josué liitunud São Paulos peetud kuulsa Moodsa kunsti nädalaga, mille revolutsioonilised vastukajad jõudsid Ilhéusesse kolmeaastase hilinemi-

sega. Nüüd vandus ta ustavust Malvinale ja moodsale poeesiale, mis oli vaba riimi ja meetrika ahelaist, nagu ta tavatses öelda «Papelaria Modêlos» toimuvail kirjanduslikel vaidlustel, millest võtsid osa Doktor, João Fulgêncio ja Nhô-Galo, või Rui Barbosa ühingus, kus ta kaasvestlejaks oli Ari Santos. Moodne luule nõuab vähem vaeva, pole vaja silpe lugeda, riime otsida. Ja, peale muu, eks olnud Malvina maja ehitatud moodsas stiilis? «Me oleme sugulashinged isegi maitse poolest,» mõtles ta.

Imelik, et see igavene kestvus, niisama piiritu kui igavik ise, see surematus, mis oli suurem kõigi jumalate surematusest kokku, veelgi kasvada võis, ja nüüd juba pamfletilaadilises proosas uue tõusu saavutas, kui neiu flirdi katkestas ja Rômuloga skandaalset sõprust pidama hakkas. Nacibil oli avar, arusaaja süda, ta tundis õpetajale kaasa, kui too nukrana baaris istus. Ka sõbrad «Papelariast» ja kirjandusühingust hoidsid tema poole, tundes ühtlasi pisut uudishimu. Aga arusaamatul kombel püüdis Josué oma mures hispaanlasest kingsepa Felipe anarhistliku õla najale toetuda. Hispaanlasest kingalappija oli linna ainuke filosoof, kel oli oma kindel arvamus ühiskonnast ja elust, naistest ja preestritest. Väga halb arvamus muide. Josué luges õhinal läbi tema punaste kaantega brošüürid, loobus luulest ja alustas viljakat proosakirjaniku karjääri. See oli mesimagus ja pretensioonikas proosa: Josué oli ihu ja hingega anarhismi poole üle läinud, oli hakanud vihkama olemasolevat ühiskonda, ülistama pomme ja dünamiiti, mis pidid kõik uueks looma, oli hakanud nõudma kättemaksu kõigele ja kõigile. Doktor kiitis tema ülevat stiili. Õieti oli kogu see sünge eksaltatsioon suunatud Malvina vastu. Josué väitis end olevat jäädavalt pettunud naistes, eriti fazendeirode ilusais tütardes, kes olid ihaldatud partiid. «Lihtsalt väikesed libud . . .» sähvas ta, kui nad möödusid, nooruslikud oma nunnadekooli vormis või ahvatlevad oma elegantseis rõivastes. Aga armastus Malvina vastu, ah! see püsis igavesena ka tema eksalteeritud proosas, see ei pidanud tema rinnas iial surema, ja kui Josué meeleheitest ei hääbunud, siis ainult sellepärast, et ta oli ette võtnud oma sule abil ühiskond ja naiste südamed teiseks muuta.

Oli loogiline, et vihavaen, mis tal brošüüride uduste ideede mõjul oli tekkinud parema seltskonna neidude vastu, lähendas teda rahva hulka kuuluvaile naistele. Kui ta esimest korda Glória üksildase akna poole pöördus — see tore revolutsiooniline žest, ainuke sõjakas tegu tema äkilise poliitilise karjääri kestel, oli muide kavatsetud ja teoks teh-

tud veel enne tema liitumist anarhismiga —, siis tegi ta seda sihiga näidata Malvinale, millisesse meeletuse kuristikku paiskas teda neiu häbitu vestlemine inseneriga. See polnud Malvinale mingit mõju avaldanud, ta polnud seda märganudki, niivõrd oli ta Rômulo sõnadest võlutud . . . Aga seltskonnas oli see samm tugevat vastukaja leidnud. Huiljulge ja ebaviisakas žest, mis ainult sellepärast linna keelepeksu keskseks märklauaks ei saanud, et tähelepanu köitsid säärased sündmused nagu toosama flirt Malvina ja Rômulo vahel, «Diário de Ilhéuse» eksemplaride põletamine, munitsipaliteediametniku läbipeksmine.

Felipe oli Josuéd julge teo puhul õnnitlenud. Niiviisi oli alanud tema sõprus kingalappijaga. Õpetaja viis brošüüre oma tuppa kino «Vitória» peal. Ta hakkas nüüd Malvinat põlgama, aga säilitas siiski tema vastu igavese, surematu armastuse, ehkki neiu polnud seda väärt. Ta ülistas Glóriat, ühiskonna ohvrit, kes oli häbistatud, kelle süütus oli kindlasti vägivaldselt röövitud ja kes siis ühiskonnast välja heidetud. Ta oli pühak. Kõigest sellest kirjutas Josué — muidugi ilma nimesid nimetamata —, täites terveid vihke oma hoogsa kirgliku proosaga. Ja see polnud teesklus, Josué kannatas tõsiselt, ta kavatses Ilhéuses enneolematuid skandaale välja kutsuda. Ta tahtis tänaval kisendada oma kaastundest Glória vastu, ihast, mida see naine temas äratas (tema armastus oli ikka veel Malvina päralt), lugupidamisest, mida ta vääris. Tahtis vestelda Glóriaga, kui see oma aknal rinnutas, kõndida temaga tänavail, tal käe alt kinni hoides, viia ta elama oma tagasihoidlikku tuppa, kus ta kirjutas ja puhkas. Elada temaga hüljatute elu, kes on katkestanud sidemed ühiskonnaga ja oma kodudest välja heidetud. Ja paisata siis hirmus süüdistus Malvinale näkku: «Näed, kui kaugele sa mu oled viinud? See on sinu süü!»

Kõike seda rääkis ta baaris juues Nacibile. Araablane ajas silmad pärani, uskus lihtsameelselt. Kas ei mõtelnud tema ise saata kõik kus kurat ja Gabrielaga abielluda? Ta ei kiitnud ega laitnud teise kavatsusi, ennustas ainult:

«Sellest tuleb päris revolutsioon.»

Seda Josué just tahtiski. Ometi oli Glória naeratades akna juurest tagasi tõmbunud, kui Josué teist korda sellele lähenes. Hiljem saatis ta talle teenijaga väga halvasti kirjutatud ning rohkete õigekirjutusvigadega kirjakese. Parfüümist niiske kirja lõpus oli öeldud: «Vabandage tindiplekkide pärast.» Neid oli tõepoolest palju, nad tegid lugemise raskeks. Josué ei pidanud enam aknale lähenema, vanamees võis lõpuks teada saada, see oli ohtlik. Eriti nüüd, kus ta

iga päev linna tulemas oli ja pealegi alati tema juures peatus. Kohe pärast vanamehe lahkumist teatab Glória Josuéle, kuidas nad võivad kokku saada.

See oli Josuéle uus hoop. Nüüd põlgas ta ühevõrra niihästi kõrgema seltskonna tütarlapsi kui lihtrahva naisi. Tema õnneks ei lugenud Glória «Diário de Ilhéust». Seal sarjas ta Glória ettevaatlikkust: «Ma sülitan naiste peale, olgu nad rikkad või vaesed, suursugused või lihtsad, vooruslikud või kergemeelsed. Neid kõiki juhib ainult egoism, madal kasuhimu.»

Tükk aega, seni kui Josué Malvina flirdi jälgimisega ametis oli, kui ta kannatas, kirjutas, sarjas, ärapõlatud armastaja romantilist rolli mängis, ei vaadanudki ta üksildase akna poole. Ta keerles Gabriela ümber, kirjutas talle värsse, olles ajuti tagasi pöördunud riimitud luule juurde, pakkus talle oma väikest, mugavustelt vaest, ent kunsti poolest rikast kambrit. Gabriela naeratas, talle meeldis seda kuulda.

Aga tol õhtul, kui Melk Malvinat piitsutas, nägi Josué Glória kurba nägu — see oli kurb läbipekstud tütarlapse pärast, mahajäetud Josué pärast, sellepärast, et ta ise oli jälle nii väga üksi. Siis kirjutas Josué talle kirja ja aknast mööbudes andis selle üle.

Mõni päev hiljem, õhtul, kui väljak oli vaikseks jäänud ja viimased ööhulkurid koju läinud, astus Josué paotatud raskest uksest sisse. Üks suu surus end tema suule, kellegi käsivarred võtsid ta kõhnade õlgade ümbert kinni, tõmbasid ta sissepoole. Ta unustas Malvina, oma igavese, surematu armastuse.

Kui koit väljas oli ja ühes sellega lahkumistund kätte jõudis — enne kui varatõusjad hakkasid kalaturule minema —, kui Glória talle oma ahned huuled selle lõõmavmagusa öö viimasteks suudlusteks ulatas, rääkis Josué talle oma plaanidest: Glórial käe alt kinni hoides läheb ta temaga tänavale, nad heidavad väljakutse seltskonnale, asuvad kahekesi elama kambrisse kino «Vitória» peal askeetlikus vaesuses, ent miljonärid armastuse poolest... Sellist maja nagu see, toredust ega teenijaid, parfüüme ega ehteid ei võinud ta talle pakkuda, ta polnud kakaokolonel. Ta oli tagasihoidlik kehva sissetulekuga õpetaja. Aga armastust...

Glória ei lasknud teda oma romantilist ettepanekut lõpetada:

«Ei, mu poiss, ei. Nii ei lähe.»

Tema tahtis mõlemat: armastust ja komforti, Josuéd ja

Coriolanot. Ta teadis oma kogemustest, mis tähendas viletsus, tundis vaesuse kibedat maiku. Ta tundis ka meeste mõttlikkust. Ta tahtis oma vahekorda õpetajaga suurimas saladuses hoida, et kolonel Coriolano sellest teada ega isegi aimu ei saaks. Josué pidi tulema hilja öösi ja koidu ajal ära minema. Pidi tegema, nagu ei näekski teda aknal, teda mitte tervitamagi. Nii oli kõige parem, see andis nende ühendusele patu ja saladuse maigu.

«Kui vanamees teada saab, olen kadunud. On vaja kõige suuremat ettevaatlikkust.»

Ta oli armunud, jah, kas võis selles kahelda pärast seda meeletut ööd, seda ohjeldamatut kirepalangut? Kuid ta oli ühtlasi kaalutlev ja ettevaatlik, püüdis võimalikult vähe riskida, soovis kõike säilitada. Risk oli muidugi alati olemas, aga nad pidid seda vähendama, niipalju kui said.

«Ma sunnin oma poissi selle halva tüdruku unustama.»

«Ma olen juba unustanud...»

«Kas tuled öösel jälle? Ma ootan...»

Mitte niisugusest vahekorrast Glóriaga polnud ta unistanud. Aga mis mõte oleks talle öelda, et ta enam ei tule? Isegi praegusel hetkel, veel solvununa sellest, kui asjalikult Glória kaalutles armu ohtusid ja võimalusi nende vältimiseks, kui osavalt ta Josuéd koloneli laualt langevate raasukestega leppima sundis — isegi nüüd tundis Josué, et ta paratamatult tagasi tuleb. Ta oli aheldatud selle voodi külge, kus ta vapustavaid kiresähvatusi oli kogenud. Nüüd algas teistsugune armastus.

Oli aeg lahkuda, uksest välja lipsata, ja mõni minutki magada, enne kui kella kaheksa ajal geograafia tunnis õpilaste ette astuda. Glória avas ühe laeka, võttis sealt sajamilreisilise paberraha:

«Tahaksin sulle midagi kinkida, mõne asja, mida sa tarvitaksid ja mis sulle kogu päeva mind meelde tuletaks. Aga ma ei saa osta, see ärataks kahtlusi. Osta minu eest...»

Ta tahtis uhke žestiga keelduda. Glória hammustas teda kõrvast:

«Osta kingad, kui sa käid, siis mõtle, nagu astuksid minu peal. Ära ütle ei, ma palun.» Ta oli tema kinga katkist talda näinud.

«Kingad maksavad ainult kolmkümmend milreisi...»

«Osta sokid ka...» ohkas Glória tema käte vahel.

Ümberkukkumiseni uninę, kuulutas Josué õhtul «Papelarias» oma lõplikku tagasipöördumist luule juurde, seekord meelelise luule juurde, mis lihalikke naudinguid ülistab. Ja ta lisas juurde:

«Igavest armastust ei ole olemas. Kõige tugevamale kirelegi on antud oma aeg. Saabub päev, mil ta sureb, ja siis sünnib uus armastus.»

«Sellepärast ongi armastus igavene,» järeldas João Fulgêncio. «Sest et ta sünnib uuesti. Kirgedele tuleb lõpp, armastus jääb.»

Võidutsev ja edvistav Glória naeratas oma aknal leebelt vanapiigadele. Ta ei kadestanud enam kedagi. Tema ükindus oli lõppenud.

GABRIELA LAUL

Niiviisi parhkleidis, korralikult riides, kingad ja sukad jalas, näis Gabriela peaaegu mõne rikka mehe tütrena, jõukasse perekonda kuuluva neiuna. Dona Arminda kiitis:

«Ilhéuses pole mitte ühtegi naist, kes sinu suurt varvastki väärt oleks. Ei abielunaist, ei tütarlast, ei ülalpeetavat armukest. Mina ei tea küll kedagi.»

Gabriela keerles peegli ees ja imetles ennast. Tore oli ilus olla: mehed läksid hulluks, sosistasid talle summutatud häälel kõiksugu ahvatlevaid ettepanekuid. Talle meeldis neid kuulata, eriti kui need mõnelt noorelt mehelt tulid.

«Mõtelge, seu Josué tahtis, et ma temaga elama hakkaksin! Ta on nii ilus noormees . . .»

«See va tühipaljas õpetaja, igavene näljakoi. Ära mõtlegi sellele, sa võid valida . . .»

«Ma ei mõtlegi. Ma ei taha temaga elada. Isegi kui . . .»

«Kolonel armastab ju sind, kohtunik samuti. Seu Nacibist ei maksa rääkidagi, see vaevleb ja piinleb nii kangesti . . .»

«Mispärast, ma tõesti ei tea.» Gabriela naeratas. «Seu Nacib on hea. Nüüd ta aina toob mulle kingitusi. Liiga paljugi . . . Ta pole ju vana ega midagi . . . Milleks nii palju kinkida? Ta on niigi väga hea . . .»

«Ära imesta, kui ta sind endale naiseks kosib . . .»

«Seda pole vaja, milleks peab ta seda tegema? Pole vaja.»

Nacib oli avastanud, et Gabrielal oli ühes hambas auk, ja oli saatnud ta arsti juurde, et see kuldkrooni paneks. Ta oli ise arsti valinud (talle meenusid Osmundo ja Sinhàzinha), kõhna vanamehe ühes sadamatänavas. Kaks korda nädalas, pärast seda kui Gabriela oli suupisted baari saatnud ja Nacibile lõuna valmistanud, läks ta hambaarsti juurde, parhkleit seljas. Nüüd oli ravimine lõpule jõudmas, hammas parandatud. Gabrielal oli päris kahju. Puusi hööritades läks ta läbi linna, silmitses vaateaknaid, rahvarohkeid tänavaid, kus

möödaminejad teda riivasid. Mõned kõnetasid teda, rääkisid meelitusi. Ta nägi seu Epaminondast leti tagà kauplemas, riiet mõõtmas. Tagasitulekul peatus ta baaris, mis sel kellaajal, aperitiivitunnil, rahvast täis oli. Nacib pahandas:

«Milleks sa siia tulid?»

«Astusin ainult möödaminnes sisse, tahtsin näha . . .»

«Kedà näha?»

«Seu Nacibi . . .»

Kohkem ei tarvitsenud tal öelda, Nacib heldis. Vanapiigad vaatasid teda, mehed vaatasid, isa Basílio tuli kirikust, õnnistas teda:

«Jumal õnnistagu sind, mu Jeeriku roos.»

Gabriela ei teadnud, mis see oli, aga see kõlas ilusti. Need olid meeldivad päevad, kui ta pidi hambaarsti juurde minema. Ootetunnis hakkas ta mõtisklema. Seu kolonel Manuel das Onças — naljakas nimi! —, kangekaelne vanamees, oli saatnud talle sõna, et kui Gabriela tahab, kirjutab ta notari juures, must valgel, kakaoistanduse tema nimele. Istandus . . . Kui seu Nacib poleks nii hea ja vanamees nii vana, siis oleks ta nõus. Mitte enda jaoks, mis teeks ta sellega? Kelle jaoks siis? Enda jaoks ta seda ei tahtnud . . . Ta oleks andnud istanduse Clementele, kes seda nii väga igatses . . . Kus oli Clemente nüüd? Kas ikka veel selle fazendeiro juures, kellel too ilus tütar oli, too inseneri oma? See oli ülekohtune, et ta vaesekese ratsapiitsaga läbi peksis. Mis oli ta siis teinud? Kui Gabrielal istandus oleks, annaks ta selle Clementele. See oleks tore . . . Aga seu Nacib ei mõistaks seda, ei, ta ei jäta teda ilma köögitüdrukuta. Aga muidu võiks ta küll nõus olla. Vanamees oli inetu, aga ta elas suurema osa ajast istanduses ja selle aja sees võis seu Nacib teda trööstima, temaga magama tulla . . .

Küll võis inimene kõiksugu rumalusi mõtelda! Mõnikord oli tore mõtelda, mõnikord mitte. Surnutele, üldse kurbadele asjadele ta ei armastanud mõtelda. Aga äkki mõtles ta siiski. Neile, kes olid teekonnal surnud, ka onule. Vaene onu, ta oli Gabrielat väikesest peast peksnud. Oli tema voodisse heitnud, kui ta alles laps oli. Tädi oli endal juukseid kitkunud, sõimanud, onu oli teda tõuganud, talle kõrvakiile andnud. Aga ta polnud halb, oli ainult hirmus vaene, sellepärast ei saanud ta hea olla. Lõbusatele asjadele mõtelda, see meeldis Gabrielale. Mõtelda tantsudele istanduses, kui paljad jalad rütmiliselt vastu maad löövad. Tuledest valgustatud linnale, kus ta oli elanud, kui tädi suri, tollele uhkete inimeste rikkale majale. Mõtelda Bebinhole. See oli tore.

Mõned inimesed rääkisid ainult kurbadest asjadest. Pole midagi rumalamat... Dona Armindal oli päevi, kus ta ärkas tusasena, tal tulid meelde kõiksugu kurvastused, mured, haigused. Ta ei rääkinud millestki muust. Aga kui ta ärkas heatujulisena, siis voolas magus jutt niisuguse mõnuga, et aina kuula. Ta rääkis kõiksugu lugusid, jutustas sünnitustest ja äsjasündinutest. See oli tore.

Hammas oli terveks ravitud — kui kahju! — ja kuldkroon pandud. Seu Nacib oli päris pühak, ta maksis hambaarstile, ilma et Gabriela oleks palunud. Ta oli pühak, et tegi talle nii palju kingitusi, ja milleks?

Kui ta Gabrielat baaris nägi, pahandas ta. Ta oli armukade... Kui naljakas...

«Mis sa siin teed? Mine kohe koju...»

Ja Gabriela läks koju. Parhkleit seljas, kingad-sukad jalas, ja kõik nagu vaja. Väljakul kiriku ees mängisid lapsed ringmängu. Seu Tonico tütardel olid nii heledad juuksed otsekui küps mais. Siin olid prokuröri pojad, üks haige käega poiss, João Fulgêncio tervisest lõkendavad võsud, isa Basílio ristilapsed. Ringi keskel aga laulis ja tantsis neegripoiss Tuísca:

Roos oli haigeks jäänud,
nelk tuli sedamaid.
Roos oli minestanud,
nelk valas pisaraid.

Gabriela sammus mööda väljakut. Ta oli seda laulu lapsena laulnud. Ta peatus ja jäi kuulama, vaatas, kuidas lapsed ringis keerlesid. Ta oli laulnud seda laulu enne isa ja ema surma, enne kui ta onu juurde elama asus. Kui ilusti väikesed jalad tantsisid! Ka Gabriela jalad nõudsid liikumist, tahtsid tantsida. Ta ei suutnud vastu panna, ta armastas pööraselt ringmänge mängida. Ta kiskus kingad jalast, jättis need kõnniteele ja jooksis laste juurde. Ühel pool Tuísca, teisel pool Rosinha. Lauldes ja tantsides keerles ta väljakul.

Käed, käed, käed.
Jalad, jalad, jalad.
Keeruta, keeruta...
Krabid kah on kalad.

Tüdrukuke Gabriela laulis, keerles ringis, palksutas käsi.

Poliitiline võitlus ulatus isegi katedraali rüppe, puudutas ka püha Jorge vennaskonna valimisi. Paljud soovisid, et piiskop oleks erinevad voolud lepitanud, korrates Ataulfo Passose tähtusviisi. Nad oleksid tahtnud püha sõjamehe altari ümber näha ühendatuna Bastoste ustavaid poolehoidjaid ja Mundinho valmustunud jüngreid. Aga ei aidanud midagi, et ta oli kõrgestipühitsetud piiskop, kes punast peakatet kandis, — asi ei läinud tal korda.

Peab otse ütlema, et Mundinho ei võtnud seda vennaskonnalugu tõsiselt. Ta maksis oma igakuist maksu ja sellega oli lõpp. Ta ütles piiskopile, et kui ta peaks neist valimistest osa võtma, siis annab ta oma hääle sellele, keda piiskop soovitab. Aga Doktor, kes esimehekohta silmas pidas, ajas visalt oma joont. Ta hakkas intrigeerima. Advokaat Maurício Caires, usklik ja ustav isik, oli kandidaat, kes arvatavasti tagasi valiti. Ja selle eest võlgnes ta tänu peamiselt Inseneritle.

Inseneri ja Malvina romaani torniline lõpp oli linnas laialdast tähelepanu äratanud. Hoolimata sellest, et õieti polnud ju keegi Melki ja Rômulo vahelist dialoogi rannas kuulda võinud, oli sellest vähemalt kümme versiooni liikvel, üks teisest ikka moonutatum, insenerile ikka ebameeldivam. Ta oli pandud isegi siinsamas rannaavenüü pingi juures põlvili langema ja armu paluma. Ta oli muudetud kõlbeliseks monstrumiks, kirjeldamatult paheliseks naistevõrgutajaks, kohutavaks ohuks Ilhéuse perekondadele. «Jornal do Sul» pühendas talle ühe oma pikima ja kõrgelennulisima artikli — see võttis enda alla kogu esimese leheküljе ja jätkus veel teiselgi. Siin oli juttu moraalist, piiblist, perekondade aust, Bastoste väärikusest, nende eeskujulikust elust, kõikide opositsioonääride liiderlikkusest, alustades nende juhiga, Anabelast ja vajadusest kaitsta Ilhéust maailmas leviva kommete laostumise eest — see oli lausa antoloogia, ja päris ulatuslik.

«Rumaluse antoloogia...» oli Kapten öelnud.

Poliitiline kirg oli kõiki haaranud... Seepärast kuulasid paljud iljeuslased, eriti vanapiigad, suure mõnuga, kui vennaskonna esimeheks tagasivalitud Maurício Caires oma ametisseastumise kõnes tsiteeris pikki väljavõtteid sellest artiklist: «...seiklejad, kes vaieldavate ja ülearuste tööde ettekäändel on tulnud korruptsioonipesadest ja tahavad iljeuslaste puhast hinge laostada...» Insenerist oli saanud liiderlikkuse, kõlbelise rikutuse sümbol. Võib-olla selle-

pärast, et ta oli aralt põgenenud, oli värisenud hirmust oma hotellitoas ja salaja laeva läinud, ilma et oleks sõpradegagi hüvasti jätnud.

Kui ta oleks vastupanu osutanud, võidelnud, oleks ta kindlasti leidnud inimesi, kes oleksid teda toetanud. Aga teda ümbritsev antipaatia ei puudutanud Malvinat. Muidugi klatšiti nende amelemise üle, suudluste üle kinos ja majaväravas, mõned avaldasid isegi kahtlusi tema neitsilikkuse suhtes. Aga võib-olla sellepärast, et teati, kuidas neiu püstipäi vihasele isale vastu astus, alistamatult talle protestihüüdeid näkku paiskas, kui too teda piitsutas, kuulus temale linna sümpaatia. Kui Melk tütre paar nädalat hiljem Bahhiasse viis, et teda Halastajate Õdede ordu kooli paigutada, kogunes sadamasse üsna palju saatjaid, tulid isegi mõned nunnade kooli õpilased. João Fulgêncio tõi talle karbi kompvekke, surus tema kätt ja ütles:

«Julgust!»

Malvina naeratas, tema jäine ja kõrk pilk leebus, kujutaoline jäikus andis järele. Iial polnud ta nii ilus olnud. Josué polnud sadamasse tulnud, aga ta oli baari leti juures seistes Nacibile tunnistanud:

«Ma olen talle andestanud!» Ta oli elav ja jutukas, ehkki põsed olid endisest enam sisse langenud, silmade ümber tohutu suured mustad rõngad.

Nhô-Galo, kes siinsamas oli, vaatas akna poole, kus naeratas Glória:

«Te varjate midagi, õpetaja. Kabarees pole teid näha. Mina tunnen kõiki naisi Ilhéuses ja tean, kellega igaüks neist armuvahekorras on. Teiega mitte ükski ... Kust teie heldus endale siis need mustad ringid silmade alla muretseb?»

«Need tulevad õppimisest ja tööst ...»

«Õpite anatoomiat ... Säärane töö meeldiks mullegi ...» Tema ebadiskreetsed silmad jooksid Josué ja Glória akna vahet.

Ka Nacibil oli kahtlus tekkinud. Josué ilmutas liialdatud ükskõiksust Glória suhtes ja oli täielikult lakanud Gabrielaga naljatamast. Seal oli midagi ...

«See insener tegi Mundinho Falcão'le tublisti kahju ...»

«Ah, sel pole suuremat tähtsust. Mundinho võidab kindlasti. Olen valmis kihla vedama.»

«See pole nii kindel. Aga isegi kui ta võidab, ei tunnista valitsus valimisi, küll te näete ...»

Kolonel Altino lahkulöömine Bastostest ja liitumine Mundinhoga oli mitmeid teisigi kaasa tõmmanud. Mõne päeva jooksul järgnesid talle kolonel Otaviano Pirangist, kolonel

Pedro Ferreira Mutunsist, kolonel Abdias de Souza Água Pretast. Tekkis mulje, et kui Bastoste autoriteet mitte täiesti pole varisenud, siis on ta vähemalt tugevasti kõikuma löönud.

Kolonel Ramiro sünnipäev, mis oli mõni nädal pärast vahejuhtumit Rômuloga, tõendas, et need järeldused on ennatlikud. Tal polnud seda päeva nii kärarikkalt pühitsetud. Hommikul õrutasid raketid linna, Bastoste maja ja munitsipaliteedihoone ees paugutati ja tehti tulevärki. Missat pidas piiskop, kirik oli rahvast täis, püha Jorge vennaskond täies koosseisus kohal, isa Cecílio ütles oma õrna harda häälega jutluse, milles ta koloneli voorusi ülistas. Fazendeirosid oli tulnud kogu piirkonnast, kohal oli ka Itabuna

munitsipaliteedihoone peosaalis korraldati. Ta polnud julgenud teda kutsuda, aga oli Doktorile mõista andnud, et Mundinho kohalolek leiaks soodsat vastuvõttu.

Eksportöör ei tulnud. Talle oli Bahiast uus preili tulnud, ta pidutses kodus.

Kõike seda arutati baaris, kõigest sellest võttis Nacib osa. Suupisted ja maiustused munitsipaliteedihoones peetava balli jaoks olid tellitud temalt, neiu Jerusa oli ise Gabrielaga rääkimas käinud ja talle seletanud, mida ta soovib. Tagasi tulles oli ta Nacibile öelnud:

«Teie köögitüdruk on iludus, seu Nacib, ja nii sümpaatne . . .» Need sõnad tegid Jerusa araablasele pühaks.

Joogid olid tellitud Plínio Araçált — vana Ramiro ei tahtnud kellegagi suhteid rikkuda.

Nacib võttis kõigest osa, arutas kõike, aga ilma vaimustuseta. Ükski linnas asetleidnud poliitiline või sotsiaalne sündmus, isegi mitte õnnetusjuhtum autobussiga, mis šosseel ümber läks, kusjuures neli inimest haavata said ja üks neist suri, — miski ei võinud Nacibi tähelepanu tema enda murelt kõrvale juhtida. Mõte, mille Tonico kord hooletult liikvele lasknud, et ta peaks Gabrielaga abielluma, oli tema üle järjest enam võimust saanud. Ta ei näinud muud lahendust. Ta armastas Gabrielat, see oli kindel. Armastas piiritult, vajas teda nagu vett, nagu toitu, nagu voodit magamiseks. Ja ka baar ei saanud ilma Gabrielata läbi. Praegu kogus Nacib panka raha, kakaoistandus nihkus lähemale — kui Gabriela ära läheks, variseks kogu see jõukus kokku. Kui ta aga abiellub, siis ei tarvitse tal enam hirmu tunda, sest kes võiks Gabrielale iial midagi suuremat pakkuda? Ja kui Gabriela baari perenaisena köögis kolme-nelja köögitüdrukut käsutaks, ainul toitude vürtsitamist juhtides, siis võiks Nacib teostada ammuse kavatsuse: avada restorani. Linnas puudus see, Mundinho Falcão oli juba korduvalt öelnud: Ilhéus vajas head restorani, hotellides oli söök halb, poissmehed olid sunnitud leppima viletsate pansionidega, külma toiduga. Kui saabusid laevad, siis polnud läbisõitjatel kuskil võimalust hästi süüa. Ja kus võis korraldada piduliku lõunasöögi, mälestuspeo, kui külalised kodustesse ruumidesse ei mahtunud? Tema, Mundinho, ise oleks valmis osanikuks hakkama. Liikus jutt, et kreeklaste abielupaar mõtles sellele, otsis ruume. Kui oleks kindel, et Gabriela asub kööki juhtima, siis avaks Nacib restorani.

Aga kas ta võis kindel olla? Nacib mõtiskles, lebades siestaajal — see oli tema suurima piina aeg — lamamistoolis, kustunud ja kibe sigar suunurgas, vurrud sorgus. Alles

hiljuti oli dona Arminda, see mingitud näoga Kassandra, teda hirmsasti rahutuks teinud. Esmakordselt oli üks ettepanek Gabrielat ahvatlenud. Dona Arminda oli üksikasjaliselt, peaaegu sadistliku mõnuga kirjeldanud neiu kõhklusi, kui ta oli saanud kolonel Manuel das Onçase pakkumise. Kakaoistandus, mis oma kakssada arroobat saaki andis, — kes ei tööks kõhklema? Nad ei teadnud kumbki midagi Clementist, ei Nacib ega dona Arminda, nad teadsid üldse vähe Gabrielast . . .

Nacib käis mõne päeva kestel murest meeletuna ringi, oli juba enam kui üks kord suud avamas, et talle abielust rääkida. Aga seesama dona Arminda kinnitas, et Gabriela lükkab ettepaneku tagasi:

«Ma pole niisugust tüdrukut veel näinud . . . Ta on seda väärt, et teda naiseks võtta, jah, ta on tõesti seda väärt.»

Need pakkumised polnud veel Gabriela ustavuse piiriks. «Iga naise ustavusel on oma piir,» kuulis ta Nhô-Galo ninahäält. See polnud Gabriela piir, tema hind, aga lähenes sellele — eks tundnud ta ju kiusatust vastu võtta? Ja kui kolonel Manuel das Onças lisab kakaoistandusele veel Gabriela nimele kirjutatud maja äärelinnatänavas? Miski ei vaimusta niivõrd naist kui oma maja. Tarvitses ainult meelde tuletada, kuidas õed Dos Reisid keeldusid müümast suure summa eest niihästi seda maja, milles nad elasid, kui ka seda, mida nad välja üürisid. Ja Manuel das Onças võis seda väga hästi teha. Tema fazendas oli raha külluses ja tänavuse pööraselt suure saagiga pidi ta veel rikkamaks minema. Ta ehitas oma perekonnale Ilhéuses päris lossi, mille tornist võis näha kogu linna, laevu sadamas, raudteed. Ja kuna vanamees Gabriela järele hull oli, siis võis arvata, et ta lõpuks maksab tema hinna, olgu see nii kõrge kui tahes.

Dona Arminda kiusab teda kodus, Tonico küsib igal pärastlõunal baaris:

«Noh, kuidas on pulmadega, araablane? Olete juba otsustanud?»

Õieti oli tema otsus juba tehtud. Ta viivitas ainult kartusest selle ees, mis teised ütlevad. Kas tema sõbrad suudavad mõista? Tema onu, tema tädi, õde, õemees, rikkad sugulased Itabunas, need uhked Aschcarid? Aga mis see lõpuks temale tähendas? Itabuna sugulased ei käinud temaga läbi, neil oli tegemist oma kakaoga. Onule ei võlgnenud ta midagi, õemees sõitku põrgusse. Mis puutub sõpradesse, baari külastajatesse, gamaani- ja pokkeripartneritesse — kas oli neist keegi peale Tonico tema vastu lugupidamist ilmutanud? Kas nad ei tikkunud Gabrielale ligi, ei püüdnud teda üksteise

võidu otse tema, Nacibi silme all? Miks pidi ta nendest siis nii väga hoolima?

Tol päeval oli baaris enne einet palju vaieldud poliitika üle, sadamasuudme küsimuse üle. Liikusid Bastose meeste poolt levitatavad kuuldused, et inseneri aruanne olevat arhiivi antud, sadamasuudme süvendamise asi uuesti maha maetud. Olevat mõttetu peale käia, see olevat lahendamatu probleem. Paljud jäid uskuma. Nad ei näinud enam inseneri oma instrumentidega paadis istuvat ja liivamadalikku uurivat. Peale selle oli Mundinho Falcão Riosse sõitnud. Bastoste poolehoidjad särasid. Amâncio Leal pani Ribeirinhole ette kahekümne konto peale kihla vedada, et puksiirid ja süvendajad iialgi ei tule. Jälle kutsuti Nacib tunnistajaks.

Võib-olla sellepärast oli Tonico tavalisel aperitiivitunnil nii heas tujus. Ta oli hakanud jälle kabareedes käima, ameldes nüüd ühe mustapatsilise Ceará tüdrukuga.

«Elu on tore . . .»

«Teil on põhjust rahul olla. Uus naine . . .»

Küünte kallal näperdades möönis Tonico:

«Ma olen tõesti rahul . . . Sadamasuudme tööd läksid untsu . . . Sel Ceará totsil on särtsu . . .»

Mitte kolonel Manuel das Onças polnud see, kes Nacibi lõpuks otsust tegema sundis. See oli just kohtunik.

«Ja teie, araablane, olete ikka kurb?»

«Mis ma siis pean tegema?»

«Küllap jääte veel kurvemaks. Mul on teie jaoks halb uudis.»

«Mis see siis on?» Hääles avaldus rahutus.

«Kohtunik üüris maja Nelja Liblika põiktänavas . . .»

«Millal?»

«Eile õhtul . . .»

«Kelle jaoks?»

«Kelle jaoks siis ikka?»

Tekkis nii sügav vaikus, et võis kärbseid lendamas kuulda. Chico Moleza tuli einetamast tagasi, täiendas omalt poolt:

«Sia Gabriela käskis teile öelda, et läheb välja, aga tuleb varsti tagasi.»

«Kuhu ta läheb?»

«Ma ei tea, senjoor. Läheb vist ostma midagi, mis tal vaja on.»

Tonico vaatas iroonilise pilguga. Nacib küsis temalt:

«Kui te sellest abiellumisest räägite, kas mõtlete seda tõsiselt? Kas arvate tõepoolest, et ma peaksin? . . .»

«Muidugi. Ma ütlesin ju teile, araablane: kui mina teieks oleksin . . .»

«Ma olen sellele mõelnud. Arvan, et teen seda . . .»

«Olete otsustanud?»

«Aga on mõned küsimused, milles teie võite aidata.»

«Las ma kaelustan teid! Võtke vastu minu õnnesoovid! Õnnelik türklane!»

Kui nad olid teineteist kaelustanud, jätkas Nacib, ikka veel segaduses:

«Ma olen välja uurinud, et tal pole mingisuguseid dokumente. Pole sünnitunnistust, ta ei teagi, millal ta sündinud on. Ei tea oma isa perekonnanime. Vanemad surid, kui ta oli väike, ja ta ei tea midagi. Onu nimi oli Silva, aga see oli ema vend. Ta ei tea, kui vana ta on, ei tea midagi. Mis teha?»

Tonico kummardus Nacibi poole:

«Olen teie sõber, Nacib. Ma aitan teid. Dokumentide pärast ärge muretsege. Ma ajan oma kontoris kõik joonde. Kirjutan sünnitunnistuse, mõtlen temale, tema isale ja emale nime välja . . . Ainult üks tingimus: tahan laulatusel tunnistajaks olla . . .»

«Te olete juba kutsutud . . .» Ja äkki tundis Nacib end nagu vabanenuna, tema rõõmus meel tuli tagasi, ta tajus päikese sooja paitust, meretuule mahedust.

Baari tuli João Fulgêncio, täpne nagu alati — «Papelaria» avamise aeg lähenes. Tonico hüüdis:

«Kas teate uudist?»

«Neid on nii palju . . . Missugust nimelt?»

«Nacib abiellub . . .»

Alati nii rahulik João Fulgêncio üllatus:

«On see tõsi, Nacib? Te polnud ju minu teada kellegagi kihlatud. Kes see õnnelik siis on, kui küsida tohib?»

«Kes see võib olla? Arvake . . .» naeratas Tonico.

«Ma abiellun Gabrielaga,» ütles Nacib. «Armastan teda ja abiellun temaga. Ma ei hooli sellest, mis teised ütlevad . . .»

«Võib öelda ainult seda, et teil on õilis süda, et te olete korralik inimene. Midagi muud ei või öelda. Õnnitlen . . .»

João Fulgêncio kaelustas teda, aga tema silmad olid murelikud. Nacib käis peale:

«Andke mulle nõu: kas arvate, et kõik läheb hästi?»

«Neis asjus ei anta nõu. Kas kõik läheb hästi — kes teab seda ette öelda? Mina soovin, et läheks, te olete seda väärt . . . Ainult . . .»

«Ainult mis?»

«On mõningaid lilli — kas olete ehk tähele pannud? —, mis on ilusad ja lõhnavad, seni kui nad väljas kasvavad. Kui nad aga vaasidesse, kas või hõbevaasidesse panna, siis nad närtsivad ja surevad.»

«Miks peaks ta surema?»

Tonico segas end vahele:

«Tühi jutt, seu João! Jätke see luule kus seda ja teist... Sellest saab kõige lõbusam pulm Ilhéuses.»

Naeratades nõustus João Fulgêncio:

«Ma rääkisin rumalusi, Nacib. Õnnitlen teid südamest. Teie talitusviis on üllas, kultuurinimese vääriline.»

«Joome selle peale,» pani Tonico ette.

Kerge meretuul, särav päikesepaiste, Nacib kuulis lindude laulu.

SÜVENDAJAIST JA NOORIKUST

See oli kõige lõbusam pulm Ilhéuses. Kohtunik (kes oli võtnud endale uue armukese ja üürinud sellele maja Nelja Liblika põiktänavas, kui ta oli kaotanud lootuse Gabrielat võita) soovis mõne sõnaga õnne vastsele abielupaarile, keda ühendas tõeline armastus, mis seisis kõrgemal konventsionaalsusest, sotsiaalse seisundi ja klassi erinevustest.

Gabriela oli võluv, kui ta taevasinises kleidis ja kitsastes kingades ilmus külaliste ette mahalöödud silmi, häbelik naeratus huultel. Ta oli astunud saali Tonico käekõrval — notar oli riietatud suurte pidupäevade kohase elegantsiga. Maja Ladeira de São Sebastião'l oli külalisi tungil täis. Kõik olid tulnud, olgu kutsutud või mitte, keegi ei tahtnud vaatemängust ilma jääda. Niipea kui Nacib oli Gabrielale abieluettepaneku teinud, oli ta tema ära dona Arminda juurde saatnud. Tal ei sobinud peigmehega ühe katuse all magada.

«Miks?» küsis Gabriela. «See pole ju tähtis...»

Siiski, see oli tähtis. Nüüd oli Gabriela tema mõrsja, saab tema naiseks, ta väärib suurimat lugupidamist. Kui Nacib oli talle asjast rääkinud, tema kätt palunud, oli Gabriela mõttesse jäänud:

«Miks, seu Nacib? Seda pole vaja...»

«Sa pole siis nõus?»

«Olen küll nõus. Aga seda pole vaja. Ma armastan teid ilma selletagi.»

Nacib oli palganud esialgu kaks teenijat: ühe, kes pidi kraamima, ja teise, plikakese, kes pidi toiduvalmistamist õppima. Hiljem tuleb mõtelda veel teistele, restorani jaoks. Ta oli lasknud maja üle värvida, oli uut mööblit ostnud. Tädi oli aidanud mõrsja kaasavara valida. Kleite, alusseelikuid, kingi, sukki. Üllatusest toibunud, olid onu ja tädi väga lahked olnud. Nad olid Gabrielale isegi ajutiseks ulualust

pakkunud. Nacib polnud nõustunud — kuidas võis ta need päevad ilma Gabrielata läbi saada? Müür, mis tema õue dona Arminda omast lahutas, oli madal. Gabriela hüppas sellest üle nagu mägikits, nii et sääred välkusid. Ta tuli öösel Nacibiga magama. Õde ja õemees ei tahtnud asjast teadagi, jäid pahaseks. Aschcarid Itabunast saatsid kingituseks huvitava ahasuuri, mis koosnes üleni konnakarpidest.

Kõik olid tulnud vaatama Nacibi; kes kandis meresinist ülikonda, nelki nööpaugus, lakk-kingi, kelle vurrud olid jäiis endiselt lopsakad. Gabriela naeratas, silmad maas. Kohtunik kuulutas nad abielupaariks: Nacib Aschcar Saadi, kolmekümne kolme aastase kommersandi, kes oli sündinud Ferradases ja registreeritud Itabunas, ning Gabriela da Silva, kaheksümne ühe aastase koduperenaise, kes oli sündinud Ilhéuses ja seal registreeritud.

Maja oli inimesi täis kiilutud, palju mehi, vähe naisi: Tonico naine, kes oli tunnistajaks, Alfredo Bastose tütar, blond Jerusa, Kapteni abikaasa, hea ja lihtne naine, õed Dos Reisid, kes ühtelugu naeratasid, João Fulgêncio naine, kuue lapse rõõmsameelne ema. Teised polnud tahtnud tulla — mis isesugune pulm see oli? Laudadel oli rikkalikult roogasid, jooke niipalju kui süda kutsus. Kõik külalised ei mahtunud majja, neid jätkus ka kõnniteele maja ees. See oli Ilhéuse lõbusaim pulm. Isegi Plínio Araçá oli unustanud baaride omavahelise konkurentsi ja toonud šampanjat. Kiriklik laulatus, mis oleks veel suurepärasemaks kujunenud, ei leidnud aset. Alles siis saadi teada, et Nacib oli muhameedlane, kuigi ta oli Ilhéuses kaotanud Allahi ja Muhamedi, ilma et oleks siiski Kristust või Jehoovat asemele saanud. Sellest hoolimata tuli isa Basílio Gabrielat õnnitlema:

«Aja rohkesti võsusid, mu Jeeriku roos.»

Ta ähvardas Nacibi:

«Tehke mis tahate, aga teie lapsi ma ristin...»

«Olen nõus, auväärt isa...»

Pidu oleks kindlasti ööni kestnud, kui videvikus poleks keegi kõnniteel hüüdnud:

«Vaadake, süvendajad tulevad...»

Kõik tormasid tänavale. Riost tagasijõudnud Mundinho Falcão oli tulnud pulma ja toonud Gabrielale punaseid roose, Nacibile hõbeportsigari. Nüüd sööstis ta tänavale, nägu naerul. Kaks puksiiri sõitsid sadamasuudmest sisse, vedades nelja süvendajat. Kostis elaguhüüe, millele järgnes teisi, ja külalised hakkasid hüvasti jätma. Mundinho lahkus esimesena ühes Kapteni ja Doktoriga.

Pidu kandus üle sadamasse, kaidele. Ainult daamid jäid pisut kauemaks, samuti Josué ja kingsepp Felipe. Glória jälgis pidu tänavalt — temagi oli sel päeval oma aknalt lahkunud. Kui dona Arminda lõpuks head ööd soovis ja ära läks, kui nad üksi tühja ja segipaisatud majja jäid, kus igal pool oli laiali pudeleid ja taldrikuid, hakkas Nacib kõnelema:

«Bié . . .»

«Seu Nacib . . .»

«Miks «seu» Nacib? Olen sinu mees, mitte peremees . . .»

Gabriela naeratas, võttis kingad jalast, hakkas paljajalu liikudes tuba korda seadma. Nacib võttis tal käest kinni ja ütles etteheitvalt:

«Nii ei või enam, Bié . . .»

«Mida?»

«Ilma kingadeta käia. Sa oled nüüd senjoora.»

Gabriela ehmus:

«Ei või? Ei või paljajalu käia?»

«Ei.»

«Ja miks?»

«Sa oled nüüd jõukas ja auväärt senjoora.»

«Ei ole, seu Nacib. Olen ainult Gabriela . . .»

«Ma hakkan sind kasvatama.» Ta haaras Gabriela sülle, viis voodisse.

«Ilus noormees . . .»

Sadamas karjus ja aplodeeris rahvahulk. Kuskilt oli saadud rakette. Need tõusid taevasse, pimedus taganes, rakettide tuli valgustas süvendajatele teed. Venelane Jacob oli nii erutatud, et rääkis oma tundmatut keelt. Puksiirid vilistasid ja sõitsid sadamasse sisse.

NELJAS PEATÜKK

GABRIELA KUUPAISTE

(Gabriela — võib-olla laps, võib-olla rahvas, kes teab?)

«Mitte ainult linn ja sadam, külad ja asulad pole teiseks saanud. Ka kombed on muutunud, inimesed arenenud . . .»

(Advokaat Ezequiel Prado süüdistuskõnest kolonel Jesuíno Mendonça protsessil)

GABRIELA SÕBRA LAUL

«Oh mida tegid sa, sultan,
minu rõõmsast tütarlapsest?»

«Ta sai mult vürstliku lossi
ja kalliskividest trooni,
kullaga tikitud kingad
ja smaragde ja rubiine
ja ametüstisid sõrme,
briljandisäraseid kleite
ja teenijaks orjatare,
mu baldahhiini all koha
ja kuningannagi nime.»

«Oh mida tegid sa, sultan,
minu rõõmsast tütarlapsest?

Ta ei tahtnud muud kui aasal
noppida õitsevaid lilli.
Ta ei tahtnud muud kui peeglit,
et sellest vaadata ennast.
Ta ei tahtnud muud kui päikest,
et elada oleks soojem.
Ta ei tahtnud muud kui kuud,
et puhata hõbeöös.
Ta ei tahtnud muud kui saada
ja jagada armastust.

Oh mida tegid sa, sultan,
minu rõõmsast tütarlapsest?»

«Ma vürstliku balli peale
sinu rõõmsa lapse viisin,
tal olid vürstlikud ehted,
printsessidega ta rääkis
ja õpetlastega vestles,
välismaa tantsu ta tantsis,
jõi kõige kallimat veini,

Euroopa puuvilja maitses
ja kuninga kaissu tuli
nagu ikka kuninganna.»

«Oh mida tegid sa, sultan,
minu rõõmsast tütarlapsest?

Tagasi koju ta saada
oma guajaavade aeda,
madrusetantsude juurde,
ja sitsikleitide juurde,
oma süütu mõtteviisi
ja ehtsa naermise juurde,
oma möödunud lapseea,
oma voodiõhkamiste
ja armuihade juurde.
Miks tahad sa muuta teda?»

On laulu Gabrielast
nüüd laulnud mu keel:
tal on lõhn nagu nelgil,
nahk pruun kui kaneel.

ANDEKAST LUULETAJAST, KES VÕITLEB MADALATE RAHALISTE MUREDEGA

«Argileu Palmeira, meie andekas ja väljapaistev luuletaja, Bahia kirjanduse au ja uhkus.» Doktor esitles, uhkusvarjund hääles.

«Luuletaja, hm . . .» Kolonel Ribeirinho vaatas võõrast umbusklikku pilguga: need luuletajad olid tavaliselt osavad väljapressijad. «Väga rõõmustav . . .»

Andekas luuletaja oli tohutu suur ja paks viiekümneaastane heledanäoline mulatt, lõvilakataoliste juuste ja laia naeratusega, mis alatasa ta kuldhambaid paljastas; ta kandis triibulisi pükse ja kõrvetavast kuumusest hoolimata mustast melanžriidest kuube ning vesti, endal hoiak nagu suvitusel viibival senaatoril. Nähtavasti oli ta harjunud tooreste provintslaste umbusuga muusade ja nende äravalitute vastu. Ta võttis vestitaskust nimekaardi, köhatas, et tõmmata endale kogu baari tähelepanu, ja lausus valjusti ning häält moduleerides:

«Juriidiliste ja sotsiaalsete teaduste bakalaureus ehk: diplomeeritud advokaat ja kirjanduse bakalaureus. Bahia sertaanis asuva Mundo Novo ringkonna prokurör. Teie teenistuses, kallis senjoor.»

Kummardusega ulatas ta kaardi hämmastunud Ribeirinhole. Fazendeiro otsis prille ja luges siis:

ARGILEU PALMEIRA
Bakalaureused
(juriidiliste ja sotsiaalsete teaduste ning kirjanduse alal)
Prokurör
L u u l e t a j a - l a u r e a a t
Kriitika poolt tunnustatud kuue raamatu autor
MUNDO NOVO — BAHIA PARNASS

Ribeirinho sattus täielikult segadusse, tõusis toolilt, kogeles katkendlikke lauseid:

«Väga hea, senjoor . . . Teie teenistuses . . .»

Üle fazendeiro õla luges ka Nacib kaarti ja see avaldas temalegi mõju. Ta vangutas pead:

«Jah, senjoor. See vast on midagi!»

Luuletaja ei tahtnud aega raisata: ta asetas suure nahk-

portfelli lauale ja hakkas seda avama. Ilhéus oli Brasiilia provintsilinnade hulgas suuremaid ja Argileul tuli veel palju visiite teha. Kõigepealt võttis ta välja paki pileteid oma kirjandusõhtule.

Parnassi kuulsusrikas asukas allus kahjuks materiaalsele juhuslikkusele, mis on omane elule selles tühises ja nurjatus maailmas, kus kõht prevaleerib hinge üle. Nii oli ta siis omandanud üsna väljapaistva praktilise meele, ja kui ta loengute turneele asus, kandis ta hoolt, et igast paigast maksimum tulu välja pigistada. Eriti säärasesse rikkasse kohta jõudes nagu Ilhéus, kus kerge vaevaga raha teeniti, püüdis ta osavasti asju ajada ja koguda teatav reserv, et kompenseerida kehvi sissetulekuid mahajäänumaist paikadest, kus niivõrd põlati luulet ja jälestati kirjandusõhtuid, et lubati endale jämedat käitumist ja uste paugutamist. Aga isegi säärastes äärmistes tingimustes ei lasknud suurepärase jultumusega varustatud poeet end põgenema lüüa. Ta käis peale ja jäi peaaegu alati võitjaks: vähemalt ühest piletist sai ta lahti.

Kehvadest prokurörisissetulekutest jätkus vaevalt rohkearvulise perekonna, aina kasvava lastepere vajaduste rahuldamiseks. Õigem oleks küll öelda mitte rohkearvulise perekonna, vaid rohkearvuliste perekondade, sest neid oli vähemalt kolm. Suure vaevaga alistus luuletaja kirjutatud seadustele, mis kõlbasid ehk tavalistele surelikkudele, aga mis kahtlemata olid väga tülikad säärastele erandlikele olenditele nagu «bakalaureused» Argileu Palmeira. Näiteks abielu ja monogaamia. Kuidas võis tõeline poeet säherdustele kitsendustele alistuda? Ta polnud iial tahtnud abielluda, ehkki oli juba aastat kakskümmend elanud kunagi elurõõmsa, nüüd vananenud Augustaga majas, mida võis tema peamajaks nimetada. Augustale oli ta kirjutanud oma kaks esimest raamatut: «Smaragdid» ja «Briljandid» (kõik tema raamatud kandsid kallis- või poolkalliskivide nimesid) ja naine oli talle vastutasuks kinkinud viis tugevat järglast.

Muusade austaja ei või ühtainsat muusat kummardada, luuletaja peab oma inspiratsiooniallikaid uuendama. Ja tema uuendas neid kartmatult, tema teele sattuv naine muutus peagi sonetiks voodis. Veel kahe muusaga, kes talle inspiratsiooniallikaks olid, soetas ta perekonna ja uusi raamatuid. Raimundale, ilusale noorele mulatist ettekandjale, kes nüüd oli tema kolme lapse ema, kirjutas ta «Türkiisid» ja «Rubiinid». «Safiirid» ja «Topaasid» tekkisid tänu Clementinale, kes oma lesepõlvega rahul polnud ja kes talle Hérculese ning Afrodite sünnitas. Muidugi sisaldus neis pea-

muusadele pühendatud köiteis luuletusi ka mitmele väiksemale muusale. Võimalik samuti, et oli veel teisi lapsi peale kümne lapsendatu, kes preestrite nördimuseks kõik olid registreerimisel ja ristimisel saanud kreeka jumalate ja kangelaste nimed. Tuli ülal pidada kümmet mitmesuguses vanuses tugevat Palmeirat (ja omadele lisaks veel kaht Clementina kadunud abikaasast jäänud last), toita kõiki neid suid — oma isa müütilise isu pärijaid. Peamiselt siis lapsed, aga ka luuletaja kalduvus kohta vahetada, tema huvi uute paikade vastu viisid teda neile kirjanduslikele rännakutele kohtuistungite vaheajal. Ta asus teele, virn raamatuid ja kakskolm ettekannet tohutu suures mustas kohvris, mille all kõige tugevama kandja õlad küüru vajusid.

«Üksainus? See ei lähe . . . Võtke ka madaam kaasa. Ja lapsed, kui vanad nad on? Juba viieteistaastased suudavad mõista luulet ja minu ettekandes sisalduvaid mõtteid. Need on muide ülimalt kasvatavad, sobivad noore hinge kujundamiseks.»

«Ega teie ettekandes midagi ebaviisakat ole?» küsis Ribeirinho, meenutades Leonardo Motta kirjandusõhtuid, kes käis Ilhéuses kord aastas, ja ilma et oleks tarvitsenud pileteid peale sundida, meelitas alati kokku täismaja oma vestlustega sertaanist. «Te ei jutusta sündsusetuid anekdoote?»

«Kelleks te mind peate, mu kallis senjoor? Kõige rangem kõlblus . . . Kõige üllamad tunded.»

«Ega ma seda laituseks ei öelnud, see isegi meeldib mulle. Tõtt-öelda, on need ainukesed loengud, mida ma välja kannatan . . .» Ta sattus uuesti segadusse. «See tähendab — ärge pange pahaks — ma tahan öelda, et nad pakuvad meelelahutust, eks ole? Olen lihtne mees ilma suurema hariduseta, loengud ajavad mulle une peale . . . Ma küsisin ainult perenaise ja laste pärast . . . Sest muidu ei saaks ma ju neid kaasa võtta, eks ole? Lühidalt — kui palju maksavad siis neli piletit?»

Nacib võttis kaks piletit, kingsepp Felipe ühe. Loeng pidi toimuma järgmisel õhtul munitsipaliteedihoone peosaalis, kusjuures sissejuhatava sõnavõtuga oli lubanud esineda Ezequiel Prado, Argileu ülikoolikaaslane.

Luuletaja asus tehingu teise, raskema osa juurde. Piletitest ei keeldunud peaaegu keegi. Raamatud ei leidnud niisama head vastuvõttu. Paljud vaatasid nina krimpsutades lehekülgi, kus lõputult reastusid peene kirjaga trükitud värsid. Isegi need, kes huvi või viisakuse pärast otsustasid raamatu osta, ei teadnud, kuidas talitada, kui nad hinna järele pärides said autorilt vastuseks:

«Teie heaksarvamise järgi... Luule ei ole müüdav. Kui ma ei peaks maksma trükkimise ja paberi, ladumise ja brošeerimise eest, siis jagaksin oma raamatuid tasuta, heldel käel, nagu käskis suur luuletaja. Aga... kuhu sa pääsed elu madala materialismi käest? See köide, kuhu on koondatud minu uusimad ja kõige väljapaistvamad luuletused, mille teemaks on kogu meie maa, põhjast lõunasse, ja mis on Portugalis vaimustatud kriitika osaliseks saanud, läks mul väga kalliks maksma. Ma pole veel kõike tasunudki... Jääb teie otsustada, kulla sõber...»

See oli hea võte, kui tegemist oli kakaoeksportööri või rikka fazendeiroga. Mundinho Falcão oli andnud raamatu eest sada milreisi ja peale selle ostnud ühe pileti. Kolonel Ramiro Bastos oli andnud viiskümmend, aga see-eest ostnud kolm piletit ja kutsunud luuletaja kahe päeva pärast lõunatama. Argileu kogus alati juba ette informatsiooni iga paiga kohta, mida ta külastada kavatses. Nii oli ta Ilhéuses toimuvast poliitilisest võitlusest teada saanud ja oli tulnud varustatuna kirjadega niihästi Mundinho kui Ramiro jaoks, soovitustega, mis olid adresseeritud nii ühe kui teise grupi tähtsatele isikutele.

Teades paljude aastate kogemustest, kuidas kannatlikkuse ja julguse abil oma raamatute minekut kindlustada, mõistis kehakas luuletaja kohe, kas ostja oli võimeline ise otsustama ja suurema summa maksma või tuli talle kavalalt märku anda:

«Kakskümmend milreisi ja lisaks minu autogramm.»

Kui arvatav ostja ikka veel tõrkus, muutus luuletaja suuremeelseks ja pani ette äärmise hinna:

«Kuna ma teie huvi minu luule vastu aiman, siis annan teile kümnega. Et teie ei jääks ilma oma osast unelmaist, illusioonidest, ilust!»

Raamat käes, sügas Ribeirinho kukalt. Pilguga küsis ta Doktorilt nõu, kui palju peaks maksma. See oli ju lihtsalt väljapressimine, tuulde visatud raha. Ta pistis käe taskusse ja võttis veel kakskümmend milreisi välja. Ta tegi seda Doktori pärast. Nacib ei ostnud raamatut, Gabriela oskas vaevalt lugeda, ja mis temasse endasse puutus, siis oli talle enam kui küllalt neist luuletustest, mis Josué ja Ari Santos baaris deklameerisid. Kingsepp Felipe keeldus, ta oli tublisti purjus:

«Andke mulle andeks, senjoor luuletaja. Mina loen ainult proosat, ja teatavat proosat.» Ta rõhutas sõna «teatavat»: «Mitte novelle, ei! Võitlevat proosat, säärast, mis mägesid

paigast nihutab ja maailma teiseks muudab. Kas olete juba Kropotkinit lugenud?»

Kuulus luuletaja lõi kõhklema. Ta tahtis öelda, et on lugenud, nimi oli talle tuttav, aga arvas paremaks lahendada olukord kõlava fraasiga:

«Luule seisab poliitikast kõrgemal.»

«Aga mina sülitan luule peale, senjoor.» Ta tõstis sõrme. «Kropotkin on kõigi aegade suurim luuletaja!» Ta kõneles sulasseljes hispaania keeles, nagu alati, kui oli väga erutatud või väga joobnud. «Temast suurem on ainult dünamiit. Elagu anarhia!»

Ta oli juba baari tulles vintis olnud ja siin edasi joonud. Seda juhtus temaga täpselt üks kord aastas ja ainult vähesed teadsid, et ta sel viisil mälestas venda, kes oli palju aastaid tagasi ühe streigi ajal Barcelonas maha lastud. Too vend oli tõesti võitlev anarhist, vaimustatud tulipea, kelle südames polnud hirmu. Felipe oli tema brošüürid ja raamatud alal hoidnud, aga polnud tema kärisenud lippu üles tõstnud. Ta oli eelistanud Hispaaniast lahkuda, et pääseda kahtlustustest, mida too sugulus tema peale heitis. Aga veel nüüd, enam kui kakskümmend aastat hiljem, sulges ta streigi ja mahalaskmiste päeval töötoa ja jõi end täis. Ta vandus, et läheb tagasi Hispaaniasse, viskab pomme ja maksab venna eest kätte.

Bico-Fino ja Nacib talutasid venda mälestava hispaanlase pokkerituppa, kus ta võis juua nii palju kui süda kutsus, ilma et oleks kedagi tülitanud. Felipe tegi Nacibile ettepaneku:

«Mis sa tegid, uskmatu saratseen, minu punase lillega, Gabriela kenadusega? Tal olid rõõmsad silmad, ta oli nagu laul, nagu rõõm, nagu pidu. Miks röövisid sa ta endale üksinda, miks panid ta vangi? Ilge pursui...»

Bico-Fino tõi talle kašassapudeli, asetas lauale.

Doktor seletas luuletajale hispaanlase purjusoleku põhjust ja palus temalt vabandust. Felipe oli tavaliselt viisakas inimene, lugupeetud kodanik, ainult üks kord aastas...

«Ma mõistan täielikult. Aeg-ajalt väike pummeldus, seda juhtub isegi parimasse seltskonda kuuluvate inimestega. Ka mina pole karsklane. Võtan kah omad napsid...»

Jookide alal oli Ribeirinho asjatundja. Leides võimaluse oma teadmisi esile tuua, alustas ta loengut kašassa ja selle mitmesuguste sortide üle. Ilhéuses toodeti oivalist marki — «Cana de Ilhéus»[1]; see müüdi peaaegu täielikult Šveitsi, kus

[1] Ilhéuse suhkruroog.

seda joodi viskina. Mister — «Inglasest raudteedirektor,» seletas ta Argileule — ei joonud iial muud. Ja tema juba tundis asja . . .

Koloneli seletust katkestati mitu korda. Jõudis kätte aperitiivitund, tuli uusi külastajaid, neid esitleti luuletajale. Ari Santos kaelustas teda tugevasti, surus oma rinnale. Ta tundis hästi tema nime ja oli lugenud tema luuletusi, ta kinnitas, et see külaskäik Ilhéusesse jääb püsima linna kultuurielu annaalidesse. Luuletaja oli vaimustatud ja tänas. João Fulgêncio uuris tema nimekaarti ning peitis selle siis hoolikalt taskusse. Kogunud oma noosi piletite pealt, määrinud ühe raamatu kaela Arile — sellesse kirjutas ta pühenduse — ja teise kolonel Manuel das Onçasele, võttis Argileu ühes Doktori, João Fulgêncio, Ribeirinho ja Ariga ühe laua ääres istet, et kiidetud «Cana de Ilhéust» proovida.

Ja vastsete sõprade seltsis kašassat rüübates heitis luuletaja vähehaaval oma tähtsuse kõrvale ning näitas end oivalise vestlejana. Ta jutustas oma kõuehäälel lõbusaid anekdoote, naeris valjusti, päris kohalike asjade järele, nagu oleks ta juba ammu siin elanud, mitte alles samal hommikul saabunud. Aga niipea kui mõni uus külastaja tuli, laskis ta end sellele esitleda, võttis portfellist piletid ja raamatud välja. Lõpuks leiutasid nad Nhô-Galo ettepanekul midagi kooditaolist, et luuletaja vaeva kergendada. Kui võis arvata, et ohver oli suuteline omandama niihästi piletid kui raamatu, pidi Doktor teda esitlema. Kui võis loota ainult mõne pileti, mitte raamatu, ostmist, oli esitlejaks Ari. Poissmeest või raha poolest kehva inimest, kes tõenäoliselt ostis ainult ühe pileti, tutvustas Nhô-Galo. Niiviisi võideti aega. Luuletaja tõrkus pisut, enne kui nõustus:

«Siin võib eksida . . . Mul on kogemusi. Mõnikord võtab inimene, kellest seda ei arvagi, raamatu . . . Ja lõpuks on ju hind mitmesugune . . .»

Ta ei häbenenud enam põrmugi selles lõbusas seltskonnas, kuhu olid juurde tulnud veel Josué, Kapten ja Tonico Bastos. Nhô-Galo kinnitas:

«Siin ei või eksida, mu kallis. Me tunneme igaühe võimalusi, maitset, haridustaset . . .»

Baari tuli poiss, kes tsirkuse reklaamlehti välja jagas: järgmisel päeval pidid algama etendused. Luuletaja sattus ärevusse:

«Ei, seda ei või ma lubada! Homme õhtul on minu loeng. Ma valisin just selle päeva, sest et mõlemas kinos näidatakse noorsoofilme, täiskasvanuid läheb sinna vähe. Ja nüüd äkki sajab mulle see tsirkus kaela . . .»

«Aga, senjoor, kas teie piletid pole siis ette müüdud? Sularahas kinni makstud? Ei ole mingit ohtu,» rahustas Ribeirinho.

«Ja teie arvate, et mina hakkan kõnelema tühjadele toolidele? Lugema oma luuletusi poolele tosinale inimesele? Kallis senjoor, ma pean oma nime au hoidma, sel nimel on teataval kõla ja pisut kuulsustki Brasiilias ning Portugalis . . .»

«Ärge muretsege,» seletas Nacib, kes seisis laua juures, kus istus kuulus külaline. «See on vilets rändtsirkus, mis tuleb Itabunast. Ta pole midagi väärt. Seal pole loomi ega õigeid artiste. Ainult lapsed lähevad sinna . . .»

Luuletaja oli Clóvis Costa juurde einele kutsutud. Oma esimese visiidi, kohe pärast saabumist, oli ta teinud «Diário de Ilhéuses» toimetusse. Ta küsis Doktorilt, kas see võib teda saata.

«Muidugi, kõige suurema heameelga viin meie lugupeetud sõbra Clóvise juurde.»

«Ja einetate ühes meiega, mu kallis.»

«Ma pole kutsutud . . .»

«Aga mina olen kutsutud ja kutsun teid. Sääraseid eineid ei maksa põlata, mu kallis. Nad on ikka paremad kui tavaline kodune toit, rääkimata hotelli einetest, mis on viletsad ja napid, üpris napid!»

Kui nad olid lahkunud, tähendas Ribeirinho:

«See kahekordne bakalaureus ei jäta midagi kasutamata . . . Ahmib kõike kokku: küll raha piletite ja raamatute eest, küll eine . . . Ja pugib teine vist nagu žiboia[1] . . .»

«Ta on üks Bahia suuremaid luuletajaid,» kinnitas Ari.

João Fulgêncio võttis taskust Argileu nimekaardi:

«Nimekaart vähemasti on imetlusväärne. Ma pole iial säärast näinud. «Bakalaureused» . . . Kujutlege! Elab Parnassil . . . Andestage, Ari, aga isegi ilma tema luuletusi lugemata ütlen, et nad mulle ei meeldi. See ei või suurem asi luule olla . . .»

Josué lehitses kolonel Ribeirinho ostetud «Topaaside» eksemplari, luges tasakesi mõningaid värsse:

«Hingetu, verevaene luule. Ja mahajäänud, otsekui poleks luulekunst edasi arenenud. Tänapäeval, futurismi ajastul . . .»

«Ärge rääkige nii . . . See on päris pühaduseteotus.» Ari erutus. «Kuulake seda sonetti, João Fulgêncio. See on jumalik,» ta luges juba pealkirja deklamatsioonitoonis: «Kuis mühiseb kosk.»

---

[1] Ziboia (portug. k. *jibóia*) — väga suur madu boalaste sugukonnast.

Edasi ta ei saanud lugeda, sest tuigerdades ja laudade vastu kukkudes tuli saali hispaanlane Felipe, kes takerduva keelega hõikas:

«Saratseen, pursui, lurjus, kus on Gabriela? Mis sa tegid minu punase lillega, kauni Gabrielaga . . .»

Nüüd tõi Nacibile iga päev baari toitu noor kabroša, kes Gabriela juures kokakunsti õppis. Toolidele komistades päris Felipe Nacibilt, kuhu see oli matnud Gabriela kauniduse ja rõõmsa tuju. Bico-Fino katsus teda pokkerituppa tagasi viia. Nacib tegi käega ebamäärase žesti, otsekui paluks ta vabandust, ei tea kas Felipe käitumise pärast või sellepärast, et baaris puudus Gabriela veetlus, rõõmus tuju ja ilu. Teised jälgisid stseeni vaikides. Kuhu oli jäänud möödunud päevade elevus, kui Gabriela keskpäeval ilmus, roos juustes? Kõik tundsid raskelt tema puudumist, otsekui oleks baar ilma temata soojuse ja intiimsuse kaotanud. Tonico katkestas vaikuse:

«Kas teate, missugune on luuletaja loengu teema?»

«Ei. Missugune siis?»

««Pisar ja igatsus».»

«Igav joru, küll te näete,» ennustas Ribeirinho.

SENJOORA SAADI EKSIMUSTEST

See oli kõige viimane tsirkuste hulgas. Neegripoiss Tuísca vangutas pead, kui ta kõikuva masti ees seisis, mis oli peaaegu niisama väike nagu kaluripaadi mast. Väiksemat ja viletsamat tsirkust oli võimatu kujutleda. Telgi present oli auklik nagu taevas tähisel ööl või hullu Maria Me Dá kleit ja kogu telk polnud palju suurem kalaturust, nii et ta seda sadamaesisel väljal vaevalt ära varjas. Kui poleks olnud seda vääramatut ustavust tsirkuse vastu, mis neegripoiss Tuíscat iseloomustas, oleks ta «Kolme Ameerika Tsirkuse» vastu täiesti ükskõikseks jäänud. Mäherdune vahe, kui võrrelda «Suure Balkani Tsirkusega», millel oli monumentaalne telk, puurid kiskjatega, neli klouni, härjapõlvlane ja hiiglane, dresseeritud hobused, kartmatud õhuakrobaadid. Selle tulek oli linnas pidupäevaks. Tuísca polnud ühtki etendust vahele jätnud. Nüüd vangutas ta pead.

Tema väikesesse kuuma südamesse mahtus rohkesti armastust ja ustavust. Seal elas neegritar Raimunda, tema ema, kes töötas pesupesijana ja triikijana ja kes oli nüüd õnneks reumast paranenud; väike kuldjuukseline Rosinha,

Tonico Bastose tütar, tema salajane armastus; dona Gabriela ja seu Nacib; head õed Dos Reisid; tema vend Filó, sissesõidu kangelane, roolikuningas, kes majesteetlikult veoautosid ja autobusse juhtis. Ja tsirkused. Nii kaugele kui Tuísca mäletas, ei olnud ükski tsirkus ilma tema agara toetuseta, tema tõhusa kaastegevuseta oma telki Ilhéuses üles löönud; ta saatis klouni tänavail, oli abiks tsirkuseteenritele, komandas valmustatult poisikesi-klaköörе, täitis jooksupoisi ülesandeid, oli väsimatu ja asendamatu. Ta armastas tsirkust mitte ainult ülima meelelahutusena, nõidusliku vaatemänguna, ahvatleva seiklusena. Ta läks sinna nagu kohta, mis talle saatuse poolt määratud. Ja kui ta seni polnud mõne tsirkusega kaasa läinud, siis peamiselt Raimunda reuma tõttu. Kodus vajati tema abi, neid krosse, mida ta teenis kõige mitmekesisemate ametitega: hoolsa saapapuhastajana, juhusliku kelnerina, õdede Dos Reiside hinnatavate maiustuste müüjana, armastuskirjade diskreetse kättetoimetajana, araablase Nacibi suurepärase abilisena jookide segamisel. Ta ohkas äsja saabunud tsirkuse vaesust nähes.

Vaevalt veel hingitsedes oli «Kolme Ameerika Tsirkus» mööda teid Ilhéuse poole rännanud. Oma viimse looma, vana hambutu lõvi olid nad Conquista munitsipaliteedivalitsusele kinkinud tänutäheks sõidupiletite eest ja sellepärast, et nad teda enam toita ei jaksanud. «Danaoslaste kink,» oli munitsipaliteediülem ütlenud. Igas paigas, kus nad peatusid, deserteerisid artistid, ilma et oleksid saamata jäänud palka nõudma hakanudki. Nad olid muutnud toiduks kõik, mis said, isegi maneeži vaibad. Trupp koosnes ainult direktori perekonnast: tema naisest, kahest abielus olevast ja ühest vallalisest tütrest, kahest väimehest ja ühest kaugest sugulasest, kes pileteid kontrollis ning pärast maneežiteenreid käsutas. Seitsmekesi vaheldusid nad maneežis, esinedes ekvilibristikaga ja saltomortaaledega, mõõga- ja tuleneelajatena, kõietantsijatena, tehes trikke kaartidega, kogunedes «inimpüramiididesse». Vana direktor oli kloun, illusionist ja tegi sae peal muusikat, mille helide saatel tema kolm tütart tantsisid. Etenduse teises osas kandsid kõik ühiselt ette «Klouni tütre», mingi segu jandist ja melodraamast, «lõbusa ja liigutava tragikomöödia, mis paneb lugupeetud publiku südamest naerma ja nutma». Jumal üksi teab, kuidas nad Ilhéusesse olid jõudnud. Seal lootsid nad teenida vähemalt nii palju, et saavad laevaga Bahiasse sõita, kus võivad mõne edukama tsirkusega liituda. Itabunas olid nad peaaegu kerjanud. Raha rongisõidu jaoks olid hankinud kolm tütart — kaks abielus

olevat ja üks vallaline, alles alaealine —, tantsides kabarees.

Tuísca sai neile nagu jumaliku ettehoolduse poolt saadetud abistajaks: ta viis armetu direktori politseikomissari juurde (et saavutada vabastamist politsei poolt võetavast maksust), seu João Fulgêncio juurde (et korraldada programmide trükkimist krediidi peale), kino «Vitória» omaniku seu Côrtese juurde (et paluda tasuta laenuks vanad toolid, mis kino ümberehitamisest saadik kasutamata seisid), halva kuulsusega kõrtsi «Odav Kašassa» Sapo tänavas (et Tuísca nõuandel palgata maneežiteenreid sealsete vurlede hulgast), ja ta oli võtnud enda peale teenri osa näidendis «Klouni tütar» (artist, kes seda osa varem mängis, oli Itabunas karjäärist ja saadaolevast palgast loobunud ning ärileti taha asunud).

«Ta jahmus päris, kui ma tema käsul oma teksti kordama hakkasin ja kõik täpipealt õigesti ära ütlesin. Mis veel siis, kui ta mind tantsimas näeb . . .»

Gabriela plaksutas rõõmsalt käsi, kuulates Tuísca jutustusi selle päeva ootamatuist juhtumustest, neid teateid nõiduslikust tsirkusemaailmast.

«Tuísca, sinust saab veel päris artist. Mina istun homme esimeses reas. Kutsun dona Arminda ka.» Ta mõtles pisut. «Ja ma räägin seu Nacibiga, et temagi tuleks. Ta võib küll baari natukeseks ajaks üksi jätta ja sind vaatama tulla . . . Ma plaksutan nii, et kas või käed paiste.»

«Ka ema tuleb vaatama. Ta pääseb tasuta sisse. Võib olla, et kui ta seda kõike näeb, siis laseb mind ehk nendega ära minna. Ainult et see on nii hirmus vaene tsirkus . . . Nad on täitsa ilma rahata. Toitu valmistavad nad endale sealsamas, et mitte hotelli peale raisata.»

Gabrielal olid tsirkuse kohta oma kindlad arvamused.

«Iga tsirkus on hea. Olgu ta või koost lagunemas, ikkagi on ta hea. Maailmas pole midagi toredamat kui tsirkuseetendus. See meeldib mulle hullupööra. Homme olen seal ja plaksutan mis võin. Toon ka seu Nacibi kaasa. Võid selle peale kindel olla.»

Tol ööl tuli Nacib väga hilja koju, baaris oli tegemist peaaegu koiduni. Pärast kinoseansside lõppu oli luuletaja Argileu Palmeira ümber rohkesti rahvast kogunenud. Silmapaistev luuletaja oli lõunatanud Kapteni juures, teinud veel mõned viisiidid, müünud veel mõned eksemplarid «Topaase», ja oli Ilhéusest vaimustatud. Sadama juures nähtud vilets tsirkus ei olnud talle võistlejaks. Vestlus baaris kestis hilja ööni, luuletaja näitas end vahva joojana. Ta

nimetas kašassat «jumalate nektariks» ja «indiaani absindiks». Ari Santos luges talle oma luuletusi, pälvis kuulsa külalise kiitust:

«Väga inspiratsioon. Laitmatu vorm.»

Tungivate palvete peale deklameeris ka Josué oma luuletusi. Ta valis selleks meelega modernistlikud poeemid, et külalist šokeerida. Aga see polnud šokeeritud:

«Väga ilus. Ma ei jaga küll futuristide seisukohti, aga aplodeerin talendile, kus ta ka ei esineks. Milline jõud, millised kujundid!»

Josué andis alla: lõpuks oli ju Argileul tuntud nimi. Tal oli rohkesti teoseid, kriitika poolt tunnustatud raamatuid. Josué tänas teda heatahtliku hinnangu eest ning palus luba esitada ühe oma viimastest luuletustest. Õhtu jooksul oli kannatamatu Glória enam kui üks kord aknale ilmunud, et jälgida, mis baaris toimub. Nii nägi ja kuulis ta siis, kuidas Josué püsti seistes deklameeris salme, kus ohtrasti esines rindu ja tuharaid, paljaid kõhtusid, patuseid suudlusi ja kaisutusi, kirjeldamatuid bakanaale. Isegi Nacib aplodeeris. Doktor mainis Teodoro de Castro nime, Argileu tõstis klaasi:

«Teodoro de Castro, suur Teodoro! Ma kummardun Ofenísia lauliku ees, joon tema mälestuseks.» Kõik jõid. Luuletaja meenutas katkendeid Teodoro poeemidest, neid siin-seal moonutades:

«Veetlev Ofenísia, aknal kummargil
Kuuvalgel valjusti haliseb . . .»

«Pisaraid valab . . .» parandas Doktor.

Toostide saatel meenutatud Ofenísia loole järgnes teisi, kerkisid esile Sinhàzinha ja Osmundo nimed, ning siis hakati anekdoote jutustama. Küll Nacib naeris . . . Kapten esitas kogu oma ammendamatu repertuaari. Ka üllas poeet oskas jutustada. Ja jutu sekka pahvatas ta aeg-ajalt oma kõuehäälega mürinal naerma, nii et väljak vappus ja kaja kaugel kaljudel hääbus. Ka pokkeritoas oldi tegevuses: Amâncio Leal mängis Ezequiel Prado, süürlase Malufi, Ribeirinho ja Manuel das Onçasega. See oli põnev pokker, mida nad viiekesi mängisid.

Nacib oli väsinuna ja unisena koju jõudnud. Kui ta voodisse heitis, ärkas Gabriela nagu igal öösel:

«Nacib . . . Sa jäid kauaks . . . Kas tead juba uudist?»

Nacib haigutas, ta vaatas linade vahel nähtavale tulevale kehale, sellele kehale, mis teda iga päev üha uueneva salapärase võimuga köitis, ja kerge ihatuluke süttis väsimuse ja une vahel.

«Ma olen hirmus unine. Mis uudis see siis on?»

Ta sirutas end, pani jala Gabriela puusale.

«Tuísca on nüüd artist.»

«Artist? Mis jutt see on?»

«Tsirkuseartist. Ta hakkab esinema . . .»

Väsinult nihkus araablase käsi mööda Gabriela sääri ülespoole.

«Esinema? Tsirkuses? Ma ei tea, millest sa räägid.»

«Ega võigi teada.» Gabriela tõusis voodis istukile — põnevamaid uudiseid ei võinud ju üldse olla. «Ta käis pärast lõunat siin ja jutustas mulle . . .» Ta kõditas Nacibi, et teda äratada, ja ärataski.

«Sa tahad?» Nacib naeris himuralt. «Noh, siis saad . . .»

Aga Gabriela jutustas Tuíscast ja tsirkusest, kutsus teda:

«Nacib, sa võid väga hästi tulla homme koos minuga ja dona Armindaga Tuíscat vaatama. Jätad baari natukeseks ajaks üksi.»

«Homme ei saa. Homme läheme kahekesi loengule.»

«Kuhu, Nacib?»

«Loengule, Bié. Siia tuli üks väga õpetatud mees, üks luuletaja. Ta teeb värsse kõigest, mis ta aga näeb. Ta on kole haritud — tarvitseb ainult öelda, et ta on kahekordne bakalaureus . . . Maailmatu tark. Täna kogunesid kõik külastajad tema ümber. Osav kõnemees, kannab hästi luuletusi ette . . . Lihtsalt suurepärane! Homme peab ta munitsipaliteedihoones loengu. Ma ostsin kaks piletit, endale ja sulle.»

«Ja mismoodi see loeng on?»

Nacib keerutas vurre:

«Oo, see on midagi väga toredat, Bié.»

«Etem kui kino?»

«Peenem . . .»

«Etem kui tsirkus?»

«Neid ei saa võrrelda. Tsirkus on rohkem lastele. Kui on mõni hea number, siis võib ju vaadata. Aga niisuguseid loenguid peetakse väga harva.»

«Ja mis seal siis tehakse? On seal muusikat, tantsu?»

«Muusikat, tantsu . . .» Nacib naeris. «Sa pead veel palju õppima, Bié. Seal pole midagi selletaolist.»

«Mis seal siis on, mis teda kinost ja tsirkusest paremaks teeb?»

«Ma seletan sulle, pane tähele. Seal astub ette üks isik, mõni luuletaja, mõni haritud mees, kes millestki räägib.»

«Millest ta räägib?»

«Igasugustest asjadest. See praegune räägib pisaratest ja igatsusest. Tema räägib ja meie kuulame.»

Gabriela ajas ehmunud silmad pärani:

«Tema räägib ja meie kuulame. Ja siis?»

«Siis? Tema lõpetab ja meie plaksutame.»

«See on kõik? Muud midagi?»

«See on kõik, aga tähtis on see, mis ta räägib.»

«Ja mis ta siis räägib?»

«Kõiksugu ilusatest asjadest. Mõnikord räägivad nad küll nii keeruliselt, et ei saa õieti arugi. Need on just need kõige peenemad loengud.»

«Õpetatud mees räägib ja meie kuulame . . . Ja sa võrdled seda kinoga, tsirkusega! Kus lugu! Ise oled veel niisugune haritud inimene, Nacib. Paremat kui tsirkus ei või ollagi.»

«Kuule, Bié, ma olen sulle juba öelnud, et sa pole nüüd enam mingisugune teenija. Sa oled senjoora. Senjoora Saad. Sa pead sellest hästi aru saama. Tuleb loeng, kus kõneleb hiiglakuulus luuletaja. Kogu Ilhéuse koorekiht on seal koos. Meie läheme ka. Ei saa ju ometi niisugusest tähtsast kohast puududa, et seda kõige viimasemat ja viletsamat tsirkust vaatama minna.»

«Ei või, Nacib? Tõesti ei või? Miks?»

Tema murelik hääl liigutas Nacibi. Ta kallistas Gabrielat:

«Sellepärast et ei või, Bié. Mis ütlevad teised? Kõik inimesed? See idioot Nacib, harimatu mats, ei tulnud loengule, vaid läks seda rämpsu tsirkust vaatama. Ja pärast? Kõik arutavad baaris luuletaja loengut ja mina hakkan siis tsirkuses nähtud lollusi jutustama.»

«Saan aru . . . Sa ei või, Nacib . . . Kahju . . . Vaene Tuísca. Ta oleks nii väga rõõmustanud, kui sa oleksid tulnud. Ma lubasin. Aga sa ei või, sul on õigus. Ma ütlen Tuíscale. Ja plaksutan enda ning sinu eest.» Ta naeris ja surus end Nacibi vastu.

«Kuule, Bié: sa pead palju õppima, sa oled senjoora. Sa pead elama, pead end ülal pidama nagu ärimehe abikaasa. Mitte nagu ükskõik missugune lihtne naine. Sa pead käima seal, kuhu Ilhéuse parem seltskond kokku tuleb. Sest sa pead õppima, ennast harima, sa oled senjoora.»

«Sa tahad öelda, et ma ei või?»

«Mida teha?»

«Homme tsirkusesse minna? Ma lähen dona Armindaga.»

Nacib tõmbas tagasi käe, mis Gabrielat silitas:

«Ma ütlesin sulle juba, et ostsin piletid meile mõlemale.»

«Tema räägib, meie kuulame. See ei meeldi mulle. Mulle ei meeldi parem seltskond. Kõik on peenelt riides, naised kole igavad, ei, see ei meeldi mulle. Tsirkus on nii torel Luba mul minna, Nacib. Teinekord lähen loengule.»

«Seda sa ei või, Bié.» Jälle hellitas ta Gabrielat. «Loengut pole iga päev . . .»

«Tsirkust ka mitte . . .»

«Sa ei või loengult puududa. Minult on juba küsitud, miks sa kuskil ei käi. Kõik ütlevad, et see pole õige.»

«Aga ma tahan ju küll minna. Baari, tsirkusesse, tänavatele jalutama.»

«Sa tahad minna ainult sinna, kuhu sa ei tohi. Ainult seda tahad sa teha. Millal sa ometi taipad, et sa minu naine oled, et ma sinuga abiellusin, et sa oled soliidse, jõuka ärimehe proua? Et sa pole enam . . .»

«Sa vihastasid, Nacib? Miks? Ma pole midagi teinud . . .»

«Ma tahan teha sinust peene, paremasse seltskonda kuuluva senjoora. Tahan, et kõik sinust lugu peaksid, sind kohtleksid nagu kord ja kohus. Nad peavad unustama, et sa köögitüdruk olid, paljajalu käisid, põgenikuna Ilhéusesse tulid. Et baaris sinu vastu viisakas ei oldud. Saad sa sellest aru?»

«Ma ei kõlba sääraste asjade jaoks, Nacib. See kõik on nii tüütu ja igav. Olen sündinud lihtsaks värvukeseks ega saa minust iial paabulindu. Mis ma pean tegema?»

«Sa õpid. Mis sa arvad, kes need teised, ülesmukitud siis on? Lihtsalt istandusetüdrukud, ainult et nad on õppinud.»

Tekkis vaikus, uni hakkas Nacibist jälle võimust võtma, tema käsi puhkas Gabriela kehal.

«Lase mind tsirkusesse minna, Nacib. Ainult homme . . .»

«Ma ütlesin juba, et sa ei lähe. Tuled minuga loengule. Ja lõpp sellega.»

Ta pööras Gabrielale selja, tõmbas endale lina peale. Tal puudus Gabriela soojus, ta oli harjunud magama, jalg tema puusal. Aga ta pidi talle näitama, et oli tüdinud tema kangekaelsusest. Kui kaua veel mõtleb Gabriela seltskonnaelust kõrvale hoiduda? Millal hakkab ta käituma nagu lugupeetud senjoora, tema abikaasa? Lõpuks pole ju tema, Nacib, mõni vaene mehike, ei, vaid senjoor Nacib A. Saad oli küllalt tähtis isik, linna parima baari omanik, kel oli raha pangas ja krediiti äriilmas, kes oli kõigi mõjukate inimeste sõber ja Kommertsühingu sekretär. Viimasel ajal oli juttu isegi tema valimisest klubi «Progress» juhatusse. Gabriela aga istus aina kodus, käis ainult vahel dona Armindaga kinos või pühapäeval tema, Nacibiga, jalutamas, nagu poleks tema elus midagi muutunud, nagu oleks ta ikka veel see perekonnata Gabriela, keda ta oli kohanud «orjaturul», nagu poleks ta senjoora Gabriela Saad. Kui palju oli tulnud võidelda, enne

kui Gabriela sellega nõusse jäi, et ta ei hakka enam Nacibile toitu baari tooma. Kole raske oli olnud panna teda kingi kandma. Nacib oli pidanud talle selgeks tegema, et ta kinos valjusti ei räägiks, ei näitaks kõigile oma lähedast sõprust teenijatega, ei lõkerdaks iga juhuslikult kohatud baarikülastajaga nagu varem. Et ta ei pistaks roosi juustesse, kui nad jalutama lähevad! Ja nüüd tahab ta mingisuguse armetu tsirkuse pärast loengule minemata jätta . . .

Nõutuna tõmbas Gabriela enda kerra. Miks oli Nacib vihastanud? Vihasena oli ta temale selja pööranud, ilma et oleks teda puudutanudki. Gabriela ei tundnud tema jala raskust oma puusal. Tal puudusid harjunud kallistused, meeltehõõm. Kas ta oli ehk sellepärast vihane, et Tuísca ilma temalt nõu küsimata oli tsirkusesse artistiks läinud? Tuísca kuulus baari juurde, seal seisis tema saapapuhastajakast, ja neil kordadel, kui baaris palju tegemist oli, aitas ta külalisi teenida. Ei, Nacib polnud mitte Tuísca peale vihane, vaid tema, Gabriela peale. Ta ei tahtnud, et tema tsirkusesse läheks, aga miks? Ta tahtis teda munitsipaliteedilossi suurde saali viia toda õpetatud meest kuulama. Aga see ei meeldinud Gabrielale! Tsirkusesse võis ta minna vanade kingadega, milles ta harevil varvastel nii lahe oli olla. Munitsipaliteedilossi pidi siidkleidi selga, uued kitsad kingad jalga panema. Seal oli koos peen seltskond, naised vaatasid temale ülalt alla, naersid tema üle. Ei, see polnud tema meele järgi. Miks käib Nacib nii väga peale? Baari ei lubanud ta tal tulla, ja ometi meeldis Gabrielale seal nii väga . . . Nacib oli armukade — naljakas küll! Gabriela ei läinud enam baari, täitis tema soovi, ei tahtnud talle haiget teha, oli ettevaatlik. Aga miks sundida teda tegema nii paljusid igavaid, vastumeelseid asju? Nacib oli hea, kes võis selles kahelda? Kes võis seda eitada? Miks sai ta siis vihaseks ja pööras selja ainult sellepärast, et Gabriela palus luba tsirkusesse minna? Ta ütles, et Gabriela oli nüüd senjoora Saad. Ei, ta polnud seda, ta oli ainult Gabriela, ja kõrgem seltskond ei meeldinud talle. Siiski, kenad noored mehed kõrgemast seltskonnast, need küll. Aga mitte siis, kui nad mõnes tähtsas paigas koos olid. Siis olid nad nii tõsised, ei naljatanud temaga, ei naeratanud talle. Temale meeldis tsirkus, maailmas polnud midagi paremat. Ja pealegi veel, kui Tuísca artistina kaasa teeb . . . Ta lihtsalt sureks kurvastuse kätte, kui ta minna ei saaks . . . Isegi kui ta peaks salaja ära jooksma.

Nacib magas rahutult. Unes pani ta jala Gabriela puusale ja rahunes kohe. Gabriela tundis harjunud raskust, ei taht-nud seda ära lükata.

Järgmisel päeval ütles Nacib kodunt välja minnes Gabrielale:

«Pärast päevast aperitiivi tulen ma koju lõunat sööma ja end loengule minekuks valmis seadma. Ma tahan, et sa oleksid pidulikult ehitud, ilusas kleidis, nii et kõik naised kadedust tunneksid.»

Jah, sellepärast ostis ta talle lõputult siidkleite, kingi, kübaraid, isegi kindaid. Kinkis talle sõrmuseid, kalleid keesid, käevõrusid, ei hoolinud rahast. Ta tahtis, et Gabriela oleks niisama hästi riides nagu kõige rikkamad senjoorad, justkui võiks see kustutada tema mineviku, pliidi ääres saadud põletushaavad, tema kohmakuse. Kleidid rippusid kapis, Gabriela kõndis kodus, sitsiürp seljas, toatuhvlid jalas või paljajalu, kui ta köögis askeldas või kassiga jandas. Mis abi oli sellest, et oli kaks teenijat palgatud? Toatüdruku oli Gabriela minema saatnud, — milleks oli teda vaja? Ta oli küll nõustunud pesupesemise Raimunda hooleks jätma, aga tegi seda ainult selleks, et Tuísca ema toetada. Tüdrukust köögis oli vähe kasu.

Gabriela ei tahtnud Nacibi pahandada. Loeng pidi algama kell kaheksa, ja tsirkus samuti. Dona Arminda oli talle öelnud, et säärane loeng ei kesta üle tunni aja. Ja Tuísca esines alles kava teises osas. Muidugi oli kahju esimesest osast ilma jääda, mitte näha klouni, trapetsinumbrit, traadil kõndivat tütarlast. Aga ta ei tahtnud Nacibi pahandada ega kurvastada.

Riietatud nagu printsess, kitsad kingad jalgu pigistamas, sammus Gabriela Nacibi käekõrval, kes sinist pulmaülikonda kandis, mööda Ilhéuse tänavaid ja astus kohmakalt munitsipaliteedihoone trepist üles. Araablane peatus siin-seal, et sõpru ja tuttavaid tervitada, daamid mõõtsid Gabrielat pealaest jalatallani, sosistasid omavahel ja muigasid. Gabrielal oli ebamugav, ta tundis piinlikkust ja hirmu. Peosaalis seisis palju mehi, kaugemal istusid daamid. Nacib viis Gabriela teise toolide rea juurde, pani ta istuma ja astus ise sinnapoole, kus seistes ajasid juttu Tonico, Nhô-Galo ja Ari. Gabriela ei teadnud, kuidas olla, mida teha. Tema naabruses istus doktor Demósthenese naine, upsakas olend lornjetiga — ja palavusest hoolimata! — karusnahkse keebiga. Ta heitis põgusa pilgu Gabrielale, pööras siis pea ära ning jätkas vestlust prokuröri naisega. Gabriela hakkas saali vaatlema. Küll oli see ilus, nii et võttis silmad valusaks! Mõne aja järel pöördus ta arsti abikaasa poole ja küsis valjusti:

«Mis kell see lõpeb?»

Umberringi hakati naerma. Gabriela tundis end veel ebamugavamalt. Miks oli Nacib sundinud teda siia tulema? Talle ei meeldinud siin põrmugi.

«See pole veel alanudki.»

Lõpuks astus üks suur, paks, tärgeldatud rinnaesisega mees Ezequiel Prado saatel estraadile, kuhu olid asetatud kaks tooli ja laud karahvini ning klaasiga. Kõik plaksutasid käsi, Nacib istus Gabriela kõrvale. Senjoor Ezequiel tõusis püsti, köhatas, valas vett klaasi.

«Kõrgesti austatud senjoorad, lugupeetud senjoorid! Tänane päev on Ilhéuse intellektuaalse elu kalendris märgitud punasega. Meie haritud linn võtab uhkuse ja erutusega vastu kõrgeandelist luuletajat Argileu Palmeirat, kelle loomingulisest palangust kantud esinemine on pühendatud . . .»

Ja samas vaimus ikka edasi. Tema kõneles, inimesed kuulasid. Ka Gabriela kuulas. Aeg-ajalt plaksutas publik käsi, Gabriela samuti. Ta mõtles tsirkusele, nüüd oli etendus vist juba alanud. Õnneks viibis algus alati vähemalt poole tunni võrra. Enne abiellumist oli ta kaks korda dona Armindaga «Suures Balkani Tsirkuses» käinud. Etenduse algus oli määratud kella kaheksa peale, aga tegelikult oli see alanud alles pärast poolt üheksat. Ta vaatas suurt kapitaolist kella saali teises otsas. Selle vali tiksumine lahutas pisut tema meelt. Senjoor Ezequiel rääkis ilusti, Gabriela ei eraldanud hästi sõnu, ühtlane hällitav kõnevool tegi uniseks. Seda katkestas ainult kella tikk-takk, sedamööda kuidas osutid edasi liikusid. Tugevad käteplaksutused peletasid Gabriela unisuse ja virgudes küsis ta Nacibilt:

«Kas lõppes juba?»

«See oli tutvustamine. Nüüd algab loeng.»

Tärgeldatud rinnaesisega mehemürakas tõusis püsti, talle aplodeeriti. Ta võttis taskust suure paki pabereid, pani lauale, silus neid käega, köhatas nagu Ezequiel Prado, ainult valjemini, jõi lonksu vett. Tema mürisev hääl pani saali vappuma.

«Veetlevad senjoriitad, Ilhéuse, selle õitsva aia ilusaimad lilled! Vooruslikud senjoorad, kes te oma kodukolde pühapaigast tulite, et mind kuulata ja mulle aplodeerida! Lugupeetud senjoorid, kes te olete loonud Atlandi rannikul selle Ilhéuse tsivilisatsiooni . . .»

Ja nii puistas ta edasi sõnu, vahel peatudes, et vett juua, köhatades, taskurätiga higi pühkides. Näis, et ta ei jõua iial lõpule. Kogu kõne oli luuletustega läbi põimitud. Mõne valjusti müristatud lause järel pehmenes hääl, järgnes luule:

«Ema pisarad väikese poja laiba juures, keda Kõigevägevam ära taevasse kutsunud, on kõige pühamad pisarad. Kuulake: «Ema pisar, püha pisar . . .»»

Nüüd oli raske tukkuda. Gabriela pööras küll pilgu kellalt ja mõtte tsirkuselt ära ning sulges luuletuste rütmi saatel silmad, aga siis äkki lõppesid värsid ja hääl mürises uue jõuga. Võpatades küsis Gabriela Nacibilt:

«Kas nüüd lõpeb?»

«Tss!» sosistas Nacib.

Aga temagi oli unine, Gabriela nägi seda väga hästi. Tal oli küll tähelepanelik ilme ja ta vaatas üksisilmi kõnelejat, aga mõnede eriti pikkade luuletuste lugemise ajal pilkusid tema ripsmed ja laud kippusid vägisi kinni vajuma. Nacib ärkas plaksutuste peale, hakkas ka ise plaksutama ja tähendas tema kõrval istuvale doktor Demósthenese abikaasale:

«Missugune talent!»

Gabriela vaatas kellaosuteid — üheksa, kümme minutit üle üheksa, veerand kümme. Tsirkuses pidi etenduse esimene osa lõpule lähenema. Isegi kui see oli alanud kell pool üheksa, lõpeb see pool kümme. Tõsi küll, oli ju veel vaheaeg, võib-olla jõuaks ta õigeks ajaks sinna, et näha teist osa, kus esineb Tuísca. Aga nähtavasti ei tahtnud see luuletaja enam üldse lõpetada. Venelane Jacob magas oma toolil. Mister, kes oli ukse läheduses istunud, oli ammu kadunud. Siin polnud vaheaega, kõik läks ühe hooga. Gabriela polnud iial midagi nii igavat kaasa teinud. Mehemürakas jõi vett, Gabriela hakkas janu tundma.

«Mul on janu . . .»

«Tss . . .»

«Millal see lõpeb?»

Kõneleja aina pööras lehti ja luges tükk aega igaüht neist. Kui Nacibile siin samuti ei meeldi, kui talle uni peale tikub, miks tuli ta siis? Mis imelik asi see küll oli, mille pärast ta siia tuli, piletiraha maksis, baari üksi jättis, tsirkusesse ei läinud? Gabriela ei mõistnud . . . Ja Nacib pahandas veel ning pööras selja, kui Gabriela luba palus siia tulemata jätta. Imelik lugu.

Plaksutati kõvasti ja kaua, hakati toole nihutama, kõik läksid estraadi juurde. Nacib viis sinna ka Gabriela. Luuletajal suruti kätt, talle räägiti meelitusi:

«Suurepärane! Imeväärne! Milline inspiratsioon! Milline talent!»

Nacib ütles samuti:

«Mulle meeldis väga . . .»

Ei meeldinud talle ühtigi, ta valetas, Gabriela teadis, kuidas ta oli, kui talle meeldis. Ta oli isegi pisut tukkunud, milleks see meelitus? Nad teretasid tuttavaid. Doktor, seu Josué, seu Ari ja Kapten ei lasknud luuletajat lahti. Tonico võttis kübara peast, astus ühes dona Olgaga nende juurde.

«Tere õhtust, Nacib. Kuidas elate, Gabriela?» Dona Olga naeratas. Seu Tonico oli väga tõsine.

See seu Tonico, haruldaselt ilus mees, ilusam kõigist, oli kavalpea. Dona Olga juuresolekul näitas ta end lausa pühakuna. Aga niipea kui Olga eemaldus, hakkas ta mesitsi keeli Gabriela ümber lipitsema, nimetas teda «iluduseks», saatis käemususid. Ta oli hakanud Ladeiral käima, ja kui nägi Gabrielat, peatus tema akna juures. Abiellumisest alates nimetas ta teda oma kaitsealuseks, just tema olevat see olnud, ütles ta, kes oli Nacibile selgeks teinud, et ta peab Gabrielaga abielluma. Ta tõi kompvekke, vaatas talle silma, puudutas tema kätt. Kena mees, tõesti kena mees.

Tänaval liikus palju rahvast. Nacib ruttas baari, see pidi nüüd külastajaid täis olema. Gabrielalgi oli rutt, tsirkuse pärast. Nacib ei saatnud teda koju, vaid lahkus temast keset tühja nõlvakut. Niipea kui ta oli nurga taha kadunud, pöördus Gabriela pooljoostes tagasi. Raskus seisis selles, et teda ei tohitud baarist näha. Ta ei tahtnud Unhão kaudu, mööda tühja tänavat minna, vaid läks piki mereranda. Seu Mundinho, kes parajasti sel ajal oma majja astus, jäi Gabrielat vaatama. Baarist eemale hoidudes ruttas Gabriela sadamasse. Seal nägi ta tillukest, peaaegu valgustamata tsirkust. Ta hoidis raha kõvasti peos, aga polnud kedagi, kes oleks pileteid müünud. Ta lükkas presendi sissekäigu eest kõrvale ja astus sisse. Teine osa oli alanud, aga Tuíscat polnud näha. Gabriela istus tagumisse ritta ja jäi tähelepanelikult vaatama. Siin oli midagi vaadata! Ja siis ilmus Tuísca — nii kentsakas oma orjariietuses. Gabriela plaksutas, ja suutmata end pidada, hüüdis:

«Tuísca!»

Poiss ei kuulnudki. See oli kurb lugu õnnetust klounist, kelle halb naine oli maha jätnud. Aga oli ka naljakaid kohti, kus naerda sai, ja Gabriela naeris ning aplodeeris Tuíscale. Ta tundis kuklas mehe hingeõhku, üks hääl lausus:

«Mis mu kaitsealune siin teeb?»

Seu Tonico seisis tema kõrval.

«Tulin Tuíscat vaatama.»

«Kui Nacib teada saab . . .»

«Ta ei tea . . . Ma ei taha, et ta teada saaks. Nacib on nii hea.»

«Olgu pealegi, ega ma ei ütle.»

Kõik lõppes nii ruttu, ja kõik oli nii tore!

«Ma saadan teid . . .»

Uksel otsustas ta (see seu Tonico oli ikka kavalpea!):

«Lähme Unhão kaudu, teeme kingul väikese ringi, et mitte baari lähedusse sattuda.»

Nad sammusid kiiresti. Kaugemal lõppesid laternapostid, kadus valgustus. Seu Tonico rääkis kogu aeg summutatud häälel. Ta oli kõige kenam mees.

KANDIDATUURIDEST JA TUUKRITEST

Vaatemäng kestis kuude kaupa, kordus peaaegu iga päev, ja ometi ei väsinud iljeuslased tuukreid imetlemast. Niiviisi üleni rauas ja klaasis, näisid nad mõnelt teiselt planeedilt siia sadamasuhu laskunud olenditena. Nad sukeldusid vette seal, kus meri jõega ühines. Algul kogunes terve linn ikka Unhão neemele, et lähemalt näha. Üllatushüüetega jälgisid nad tuukrite tegevust — vette sukeldumist, pumpade töötamist, veekeeriseid, õhumulle. Töölised jätsid kakaokotid sinnapaika, müüjad lahkusid lettide tagant, köögitüdrukud köökidest, õmblejad õmblustöö juurest, Nacib oma baarist. Mõned üürisid paadi ja tiirlesid kogu aeg puksiiride ümber. Peainsener, punaka näoga poissmees (Mundinho oli ministrit palunud saata vallaline mees, et vältida pahandusi), andis valju häälega käske.

Dona Armindat hämmastasid koletistena näivad tuukrid:

«Mis kõik välja ei mõelda! Kui ma sellest oma kadunukesele seansil jutustan, võib juhtuda, et ta mind valelikuks nimetab. Tema vaeseke ei elanud nii kaua, et seda näha.»

«Ka mina oleksin arvanud, et see vale on, kui ma poleks oma silmaga näinud. Minna alla mere põhja . . . Ma poleks uskunud,» tunnistas Gabriela.

Inimesed tunglesid Unhão neemel kõrvetava päikese käes, mis iga päevaga kuumemaks muutus. Saagikoristusaeg lähenes lõpule, kakao kuivas barkassides ja kuivatites, täitis ekspordifirmade aitu, laevaseltside «Bahiana», «Costeira» ja «Lloyd» väikeste laevade kiiluruume. Kui mõni nendest sadamasse tuli või välja sõitis, vabastasid puksiirid ja bagerid sadamasuudme, tulid aga kohe jälle tagasi ja töö edenes kiiresti. Tuukrid olid selle hooaja suurim sensatsioon.

Gabriela seletas dona Armindale ja neegripoiss Tuíscale:

«Räägitakse, et merepõhjas on ilusam kui maa peal. Seal leidub kõike, nii et aina vaata! Seal on suurem kink kui

Conquista, igat värvi kalu, ja karjamaa, kus nad söövad, lilleaed, ilusam kui munitsipaliteedihoone juures. Seal kasvab puid, on istandus, tühi linngi on seal. Ja muidugi ka uppunud laev.»

Neegripoiss Tuísca kahtles:

«Seal pole muud kui liiv. Ja räga.»

«Jumal, Ma räägin ju sügavatest kohtadest kaugel meres. Üks noormees, üliõpilane, jutustas mulle, ta uuris aina raamatuid ja teadis kõik. Ma teenisin nende juures, ühes linnas. Ta jutustas kõiksugu asju . . .»

Gabriela naeratas meelde tuletades.

«Missugune kokkusattumus!» hüüatas dona Arminda. «Nägin unes, et üks noormees koputas seu Nacibi uksele. Tal oli lehvik käes ja ta peitis ikka nägu selle taha. Ta küsis sind.»

«Jumal hoidku, dona Arminda! See on nagu mingi ilmutus.»

Kogu Ilhéus elas sadamas toimuvatele töödele kaasa. Peale tuukrite tekitasid imestust ja hämmastust ka bagermasinad. Kuidas nad liiva tõstsid, madaliku põhja süvendasid, nõvasid kaevasid ja avardasid. Nad mürisesid otsekui maavärisemine, näis, nagu pööraksid nad kogu linna elu pahupidi, et seda jäädavalt ümber kujundada.

Juba nende saabumisega oli poliitiliste jõudude vahekord Ilhéuses muutunud. Kolonel Ramiro Bastose prestiiž, mis ennegi tublisti kõikus, ähvardas täiesti kokku variseda selle tohutu löögi all, mida bagerite ja puksiiride, ekskavaatorite ja inseneride, tuukrite ja tehnikute tulek endast kujutas. Iga kopatäie liivaga, mille masinad merepõhjast haukasid, kaotas kolonel Ramiro kümme häält, nagu väitis Kapten. Poliitiline võitlus oli muutunud teravamaks ja ägedamaks tollest videvikutunnist alates, millal puksiirid pärale jõudsid — see oli just Nacibi ja Gabriela pulmapäeval. Too õhtu oli olnud kärarikas: Mundinho mõttekaaslased olid valjusti võidurõõmutsenud, Ramiro Bastose omad ähvardusi pomisenud. Kabarees oli puhkenud kaklus. Dora Cu de Jambo oli saanud kuuli kintsu, kui Loirinho ja žagunssod lampe tulistades sisse tormasid. Kui nad — nagu kõigest näha — olid kavatsenud peainseneri läbi peksta, et teda Ilhéusest lahkuma sundida, siis oli nende plaan igatahes nurjunud. Segaduses oli Kaptenil ja Ribeirinhol korda läinud punasenäoline spetsialist eemale viia, kes end muide üsna tubli kaklejana näitas: ta oli ühel vastasel pea viskipudeliga lõhki löönud. Nagu Loirinho ise hiljem jutustas, oli nende ettevõte kiiruga, halvasti organiseeritud.

Järgmisel päeval tõstis «Diário de Ilhéus» valju kisa: maa endised isandad, kes end juba ette võidetuna tundsid, tarvitasid jälle samu võtteid nagu kaks-kolmkümmend aastat tagasi. Nad olid maskid kõrvale heitnud ja näitasid oma tõelist nägu: nad polnud iialgi midagi muud olnud kui žagunssode peamehed. Aga nad eksisid, kui arvasid, et võivad hirmutada kompetentseid insenere ja tehnikuid, keda valitsus tänu teeneka progressisõbra Raimundo Mendes Falcão jõupingutustele kohale oli saatnud, ja seda võimuahnete röövlite ebapatriootilisest lärmist hoolimata. Ei, nad ei hirmuta kedagi. Kakaorajooni progressi pooldajad põlgavad sääraseid võitlusviise. Aga kui nurjatud vastased neid sunnivad, siis oskavad nad neile ka paraja vastuse anda. Ühtki inseneri ei sööda enam Ilhéusest välja. Seekord lähevad kõik ettekäänded ja ähvardused tühja. «Diário de Ilhéuse» number tekitas sensatsiooni.

Altino Brandão ja Ribeirinho fazendadest olid tulnud žagunssod. Mõnda aega liikusid inseneríd tänavail kummaliste ihukaitsjate saatel. Kurikuulsat vigase silmaga Loirinhot nähti omalt poolt komandavat Amâncio Leali ja Melk Tavarese žagunssosid, kellede hulka kuulus ka Fagundese-nimeline neeger. Aga välja arvatud mõned kaklused avalikes majades ja pimedais kõrvaltänavais, polnud midagi tõsisemat juhtunud. Tööd jätkusid, üldine imetlus ümbritses puksiiride ja bagerite mehi.

Järjest rohkem fazendeirosid liitus Mundinhoga. Kolonel Altino ennustus oli täide minemas. Ramiro Bastos hakkas üksi jääma. Tema pojad ja tema sõbrad hindasid olukorda õigesti. Nad lootsid nüüd ainult valitsuse solidaarsusele, opositsiooni võidu mittetunnustamisele, kui see peaks saavutatama. Sellest kõnelesid kolonel Ramiro kodus tema kaks poega (doktor Alfredo viibis ka parajasti Ilhéuses) ja kaks tema kõige ustavamat sõpra Amâncio ja Melk. Nad pidid vana viisi järgi valimisi ette valmistama: hoidma kontrolli all valimiskomisjone, valijate kogusid ja valimisprotokolle. Need olid nii-öelda suleotsaga tehtud valimised. Sellega kindlustaksid nad endale võidu provintsis. Õnnetuseks oli sääraste meetodite rakendamine tähtsamais linnades nagu Ilhéus ja Itabuna teataval määral riskantne. Alfredo sõnade järgi olevat kuberner talle absoluutse kindlusega garanteerinud, et Mundinho ega tema meeste valimine ei leia iial tunnustamist, isegi kui nad peaksid hääletamisel täieliku võidu saavutama. Iial ei loovuta ta kakaopiirkonda, osariigi kõige rikkamat ja õitsvamat piirkonda, opositsionääridele, Mundinho-taolistele auahnuritele. See oli absurdne mõte.

Vana kolonel kuulas, lõuga jalutuskepi kuldsele nupule toetades. Tema tuhmunud silmad ahenesid. Säärane võit polnud võit, see oli hullem kui kaotus. Tema polnud seda iial vajanud. Tema oli alati valimisurnide abil võitnud, hääled olid kuulunud temale. Hävitada vastaseid nende volituste tunnustamise hetkel, see oli asi, mida tal iial polnud tarvitsenud teha. Nüüd kõnelesid Alfredo ja Tonico, Amâncio ja Melk sellest rahulikult ega mõistnud, kui raskelt nad teda alandasid.

«Meil ei lähe seda vaja. Me võidame hääletussedelite abil!»

See, et Mundinho Falcão föderaalsesse saadikutekotta kandideeris, oli julgustav fakt. Väga ohtlik oleks olnud, kui ta oleks munitsipaliteediülema kohta taotlenud. Ta oli populaarseks muutunud, mõju saavutanud. Suur osa, kui mitte enamik linnavalijaid oleks tema poolt hääletanud, tema valimine oleks peaaegu kindel olnud.

«Nüüd on juba raske suleotsa abil valimisi teha nagu enne,» konstateeris Melk Tavares.

Mundinho valimine föderaalsesse saadikutekotta aga sõltus sellest, kuidas hääletab kogu piirkond — seitsmes valimisringkond, millesse kuulus mitte ainult Ilhéus, vaid ka Belmonte, Itabuna, Canavieiras ja Una, kakaomunitsipaliteedid, kes kaks deputaati valisid. Ühe nendest Itabuna, Ilhéuse ja Una häältega. Una tähendas vähe, seal polnud kuigipalju hääli. Aga Itabunal oli nüüd juba peaaegu niisama suur osatähtsus kui Ilhéusel ja seal valitses täielikult, ilma igasuguse opositsioonita, kolonel Aristóteles Pires, kes oma poliitilise karjääri eest ainuüksi Ramiro Bastosele tänu võlgnes. Eks olnud ju Ramiro see, kes teda omal ajal endise Tabocase ringkonna abikomissariks tegi?

«Aristóteles hääletab selle poolt, kelle poolt mina käsin.»

Pealegi ei olenenud föderaalse saadikutekoja deputaadid munitsipaalpoliitikast ja nende puhul — välja arvatud osariikide pealinnade kandidaadid — jäid valimised puhtaks formaalsuseks. Säärased deputaadid sugenesid kuberneri ja föderaalvõimu kokkuleppest. Praegune Ilhéust ja Itabunat esindav deputaat (teine oli valitud Belmonte ja Canavieirase poolt) oli ainult üks kord pärast viimaseid valimisi piirkonnas käinud. See oli keegi Rios elav arst, ühe föderaalsenaatori protežee. Et niisugusele kohale saada, selleks polnud Mundinhol mingeid väljavaateid. Isegi kui ta Ilhéuses võidaks, kaotaks ta Itabunas ja Unas, munitsipaliteedi maapiirkonnis aga võltsitaks valimiste tulemusi.

«See mees jääb jänni . . .» tegi Amâncio lõppotsuse.

«Ta peab kaotama! Peab igal pool lüüa saama, Ilhéusest alates. Ma tahan, et ta täielikult purustataks,» nõudis Ramiro.

Kapten oli muidugi kandidaadiks munitsipaliteediülema kohale, Ezequiel Prado osariigi deputaadi kohale. Advokaadi kandidatuuri ei võtnud Ramiro tõsiselt. Kindlasti valitakse Alfredo. Ezequiel oli paras mees kohtus ja mitmesuguste tumedate tehingute juures, ta oskas ka pidupäeval kõnet pidada. Aga ta oli lodevate elukommetega, armastas purjutada, mürgeldas naistega. Pealegi vajas tema, samuti nagu Mundinho, kogu valimisringkonna hääli.

«Tema pole ohtlik,» kinnitas Amâncio.

«Tal oleks üsna kasulik õppida, et ei kõlba nii kergesti meelt muuta . . .»

Kapten olenes ainult Ilhéuse munitsipaliteedi häältest. Tema oli ohtlik vastane, seda tunnistas ka Ramiro ise. Ta tuli läbi kukutada munitsipaliteedi maapiirkonnis, linnas võis ta võita. Tema isa, Cazuzinha, kelle Bastosed olid võimu juurest kõrvale tõrjunud, oli jätnud endast linna legendaarse kuulsuse kui ausast inimesest ja eeskujulikust administraatorist. Tema oli see, kes oli lasknud sillutada esimese tänava — see kandis tänini Paralleelepipeedide tänava nime. Oli rajanud esimese väljaku, esimese skvääri. Fanaatiliselt ausameelsena oli ta Badaródele ustavaks jäänud ja raisanud kogu oma vara lootusetus võitluses Bastoste vastu. Tema nime mainiti seni headuse ja truuduse sümbolina. Aga mitte ainult see legend tema isa mälestuse ümber ei tulnud Kaptenile kasuks, vaid ka temal endal oli suur poolehoid.

Sündinud Ilhéuses, oli ta elanud suurtes linnades ja omandanud haritud inimese kuulsuse, oli tunnustatud kõnemees ja väga populaarne. Cazuzinhalt oli ta pärinud armastuse romantiliste ja heroiliste žestide vastu.

«Ohtlik kandidatuur . . .» tunnistas Tonico.

«Ta on meeldiv inimene ja tal on linnas poolehoidu,» nõustus Melk.

«Oleneb sellest, kes meie kandidaadiks saab.»

Ramiro Bastos pani ette Melki — eks olnud ta juba munitsipaalnõukogu esimees? Kaim Amâncio ei võtnud poliitilist ametit vastu, sellepärast ei pakutudki talle seda. Ka Melk keeldus:

«Tänan väga, aga ma ei taha. Minu arvates ei kõlba sinna fazendeiro . . .»

«Miks?»

«Rahvas tahab näha seal haritumaid inimesi, nad ütlevad, et fazendeirodel pole aega administratsiooniasjadega tegelda.

Ja et nad sellest ka palju ei taipa. Ega või öelda, et neil poleks õigus. Meil ei jätku tõesti aega . . .»

«Tõsi ta on,» sõnas Tonico. «Rahvas nõuab võimekamat munitsipaliteediülemat. See peab olema linnainimene.»

«Kes?»

«Miks mitte Tonico?» pani Amâncio ette.

«Mina? Jumal kaitsku! Mina pole selle jaoks sündinud. Kui ma poliitikaga tegelen, siis ainult isa pärast. Jumal hoidku mind munitsipaliteediülemaks olemast. Tunnen ennast oma nurgas väga hästi.»

Ramiro kehitas õlgu, säärast võimalust ei tasunud kaaludagi. Tonico munitsipaliteediülemana . . . Või olgu siis ainult selleks, et munitsipaliteedihoone prostituutidega täita.

«Ma näen ainult kaht sobivat kandidatuuri,» ütles ta. «Kas Maurício või doktor Demósthenes. Peale nende pole meil kedagi esitada.»

«Doktor Demósthenes asus siia vaevalt nelja aasta eest. Pärast Mundinhot. See pole nimi, mida võiks Kapteni oma vastu üles seada,» vaidles Amâncio.

«Mina pean teda siiski Maurício omast paremaks. Vähemalt on ta üsna tuntud arst, võitleb agaralt haigla ehitamise eest. Mauríciol on palju vaenlasi.»

Nad vaagisid mõlemat kandidaati, arutasid läbi nende head ja vead. Ja otsustasid advokaadi kasuks. Hoolimata sellest, et tema tuntud rahaahnus, tema liialdatud ja silmakirjalik puritaanlus, tema valevagadus, tema poolehoid preestritele teda sellel uskmatute maal ebapopulaarseks olid teinud. Ka doktor Demósthenes polnud kuigi populaarne. Ta oli küll hinnatud arst, aga inimesena nii iseteadev, enesega rahulolev ja upsakas, et teist säärast ei leidunud kogu linnas.

«Väga hea arst, aga tema upsakust on raskem alla neelata kui mõnd lahtistit,» kajastas Amâncio kohalikku arvamust. «Mauríciol on vaenlasi, aga on ka palju inimesi, kellele ta meeldib. Ta räägib hästi.»

«Ja on ustav inimene.» Ramiro oli viimasel ajal ustavuse väärtust hindama õppinud.

«Aga siiski võib ta kaotada.»

«Me peame võitma. Ja võitma siin, Ilhéuses. Ma ei taha kuberneri abi kasutada, et kellelgi pead maha võtta. Ma tahan võita!» Ta sarnanes kangekaelse lapsega, kes mõnd mänguasja nõuab. «Ma olen valmis kõigest loobuma, kui ma peaksin püsima ainult võõra autoriteedi abil.»

«Teil on õigus,» sõnas Amâncio. «Aga selleks peab inimesi natuke hirmutama. Mõned kabrąd linnas lahti laskma.»

«Kõik mis vaja, ainult mitte hääletamisel kaotada.»

Nad arutasid ka munitsipaalnõukogu jaoks ettenähtud kandidaate. Traditsiooniliselt valis opositsioon ühe nõuniku. Samuti traditsiooniliselt oli selleks alati vana Honorato, ainult nime poolest opositsionäär, kes Ramirole mõneski asjas tänu võlgnes. Ta oli muutunud suuremaks valitsusepooldajaks kui kõik tema kolleegid.

«Seekord pole teda nimekirja võetud.»

«Doktor valitakse. See on peaaegu kindel.»

«Valitagu pealegi. Ta on tubli mees. Ja mis opositsiooni võib ta üksi teha?»

Kolonel Ramirol oli Doktori vastu nõrkus. Ta imetles tema eruditsiooni, tema teadmisi Ilhéuse ajaloo alal, armastas kuulata tema jutustusi minevikust, Ávilate segaseist perekonnaasjust. Tema juuresolek lisaks nõukogule sära ja lõpuks hakkaks ta hääletama ühes kõigi teistega nagu vana Honorato. Isegi sel tunnil, kus valimiste prognoosid kaugeltki kõige paremad polnud, kus võimalik kaotus juba oma varju sellesse võõrastetuppa heitis, oli Ramiro suur isand, kes oma helduses armulikult ühe tooli opositsioonile loovutas ja sellele oma kõige üllama vastase istuma määras.

Mis valimistel võitmisesse puutus, siis tõotas Amâncio:

«Olge rahulik, sõber Ramiro, ma võtan selle asja enda hoolde. Senikaua kui jumal mulle elupäevi annab, ei irvita Ilhéuse tänavail keegi minu sõbra üle. Teid valimistel võita — seda lõbu nad tunda ei saa. Jätke see meie, minu ja Melki hooleks.»

Samal ajal liigutasid end sel kuumal suvel ka Mundinho sõbrad. Kuski kauem püsimata käis Ribeirinho ühest ringkonnast teise, kavatsedes kogu piirkonna läbi rännata. Ka Kapten käis Itabunas, Pirangis, Água Pretas. Tagasi jõudes soovitas ta Mundinhol viivitamatult Itabunasse sõita:

«Itabunas ei hääleta keegi kurivaim meie poolt.»

«Miks nii?»

«Kas olete kunagi kuulnud valitsusest, mil oleks rahva poolehoid? Aga seesugune on olemas: nimelt kolonel Aristóteles oma Itabunas. Teda kuulavad kõik, alates fazendeirodest kuni kerjusteni.»

Mundinho pidi selle väite tõeks tunnistama, ehkki teda naaberlinnas väga hästi vastu võeti. Tema saabumispäeval olid mõned inimesed jaama kogunenud ja tüssata saanud. Mundinho tuli šosseed kaudu oma uues mustas autos, mis tekitas sensatsiooni. Kõik aknad tänavais, kust ta läbi sõitis, kogunesid uudishimulikke täis. Tema kliendid korraldasid tema auks eineid ja lõunaid, viisid teda jalutuskäikudele,

kabareedesse, klubisse «Grapiúna», isegi kirikutesse. Ainult poliitikast nad ei kõnelnud. Kui Mundinho neile oma programmi esitas, olid nad täielikult nõus:

«Kui mul Aristótelese vastu kohustusi poleks, siis annaksin oma hääle teile.»

Häda seisis selles, et neil kõigil oli kohustusi Aristótelese vastu. Mundinho sealviibimise teisel päeval tuli Aristóteles hotelli teda külastama. Mundinhot eest leidmata jättis ta talle sõbraliku kutse munitsipaliteedihoonesse kohvile tulla. Mundinho otsustas kutse vastu võtta.

Kolonel Aristóteles Pires oli tüvekas mestiitsi tüüpi mees rõugearmilise näoga; ta naeris meelsasti ja nakatavalt. Keskmise jõukusega fazendeiro, kes oma tuhat viissada arroobat saaki kogus, oli ta Itabunas vaieldamatu autoriteet. Ta oli sündinud administreerima, kalduvus poliitikaga tegelda oli tal veres. Sestsaadik kui ta abikomissariks oli määratud, polnud kellelgi, isegi mitte piirkonna kõige tähtsamatel fazendeirodel, pähe tulnud temaga võimu pärast võistlema hakata.

Ta oli alustanud Badaróde poolel, aga varem kui keegi teine oli ta taibanud, et maa endine isand, kes oli võitlustes Sequeiro Grande metsade pärast lüüa saanud, läheneb oma poliitilisele lõpule. Ta lahkus nendest siis, kui polnud veel näotu neid maha jätta. Ja isegi siis olid nad tahtnud teda tappa, ta pääses imekombel. Üks kuul tabas teda saatvat kabrat. Tänutäheks tegid Bastosed ta abikomissariks tookordses Tabocases, Aristótelese istanduste lähedal olevas asulas. Ja vähe aja pärast hakkas vilets alevik linnaks muutuma.

Mõne aasta pärast alustas ta võitlust selle eest, et eraldada Tabocase ringkond Ilhéusest ja muuta see Itabuna munitsipaliteediks. Selle lipukirja võttis omaks kogu elanikkond. Kolonel Ramiro Bastos sai maruvihaseks. Tol korral pidid nad peaaegu tülli minema. Kes see Aristóteles on — ärritus Ramiro —, et ta tahab Ilhéust niiviisi kärpida, tema küljest säärase suure tüki ära kiskuda? Näidates end alandlikumana kui kunagi, püüdis Aristóteles teda veenda. Tookordne kuberner oli talle Bahias ütelnud, et laseb dekreedi ainult siis kinnitada, kui Aristóteles Ramiro nõusoleku saavutab. See polnud kerge, tuli vaeva näha, aga Aristóteles saavutas nõusoleku. Mis Ramiro sellega kaotaks? küsis ta. Uue munitsipaliteedi moodustamine oli möödapääsmatu, see tuleks niikuinii, tahtku ta või mitte. Kolonel võis seda edasi lükata, mitte takistada. Miks ei peaks Ramiro, selle asemel et uue idee vastu võidelda, selle eestkostjaks hakkama. Tema, Aristóteles, tahab alati Ramiro toetajaks jääda, olgu ta abikomis-

sari või munitsipaliteediülema kohal. Ramiro jaoks seisab ainuke vahe selles, et ta on edaspidi mitte enam ühe, vaid kahe munitsipaliteedi juhiks. Ramiro laskis end lõpuks veenda ja tuli isegi uue munitsipaliteedi asutamise pidustustele. Aristóteles täitis, mis ta oli lubanud: toetas ikka edasi Bastost, ehkki säilitas salajase meelekibeduse alanduste pärast, mis kolonel oli lasknud tal läbi teha. Muide kohtles Ramiro teda edaspidigi, nagu oleks ta ikka veel Tabocase noor abikomissar.

Aristótelesel oli ideid ja algatusvõimet, ta pidas oma kohuseks Itabuna õitsengule viia ja asus energiliselt selle ülesande kallale. Ta puhastas linna žagunssodest, laskis peatänavad sillutada. Aga ta ei hoolitsenud suurt väljakute ja iluaedade eest, ei näinud vaeva linna kaunistamisega. See-eest andis ta talle hea valgustuse, parima veevärgi, rajas teid, mis linna maa-asulatega ühendasid, kutsus kohale kakaopuude hooldamise spetsialiste, asutas kakaotootjate kooperatiivi, tegi kaubandusele kõikvõimalikke soodustusi, pidas silmas ümberkaudsete piirkondade vajadusi ja lõi noorest linnast keskuse, mis ühendas kogu sertaanini ulatuvat tohutut maa-ala.

Mundinho läks munitsipaliteedihoonesse temaga kokku saama ja leidis ta uurimas plaane, mille järgi jõele pidi ehitatama uus, mõlemaid linnaosi ühendav sild. Ta näis eksportööri ootavat, laskis kohe kohvi tuua.

«Tulin siia, kolonel, et õnnitleda teid teie linna puhul. Te olete oma tööga erakordseid tulemusi saavutanud. Peale selle tahaksin kõnelda poliitikast. Aga kuna ma ei armasta pealetükkiv olla, siis palun otsekohe öelda, kui see kõnelus teid ei huvita.»

«Miks mitte, seu Mundinho? Poliitika on minu kirg. Ilma poliitikata oleksin ma rikas mees. Mina olen poliitika peale ainult kulutanud. Ma ei nurise, see meeldib mulle. See on minu nõrkus. Mul pole lapsi, ma ei mängi, ei joo . . . Naised, noh, seal juhtub vahel mõni patuke . . .» Ta naeris oma meeldivat naeru. «Poliitika tähendab minule administreerimist. Teistele tähendab see äri või prestiiži. Minule mitte, võite uskuda.»

«Usun täielikult. Itabuna on sellele parimaks tõendiks.»

«Minule pakub rahuldust see, kui ma Itabunat kasvamas näen. Ühel ilusal päeval jõuame Ilhéusest ette, seu Mundinho. Ma ei räägi linnast, Ilhéus on sadam. Aga munitsipaliteedist. Seal on hea elada, siin on hea töötada.»

«Kõik rääkisid mulle teist head, senjoor. Kõik peavad teist lugu ja austavad teid. Opositsiooni ei ole olemas.»

«See pole just täpselt nii. Umbes pool tosinat opositsionääri leidub . . . Kui te hästi otsite, siis leiate mõned isikud, kellele ma ei meeldi. Ainult et nad ei ütle põhjust. Nad käivad siin teie ümber ringi. Kas nad pole teid veel üles otsinud?»

«On küll. Teate, mis ma neile ütlesin? Kes tahab minu poolt hääletada, hääletagu, aga mina ei taha saada tugipunktiks võitluses kolonel Aristótelese vastu. Itabunal on hea valitseja.»

«Ma sain seda kohe teada . . . Ja ma tänan teid.» Jälle naeratas ta Mundinhole, tema lai mestiitsinägu kiirgas südamlikkust. «Mina omalt poolt olen teie tegevust jälginud. Ja sphinxerinud. Millal lõpevad sadamasuudmes tööd?»

«Veel mõni kuu ja meil algab otsene eksport. Töö edeneb kiires tempos. Aga on veel palju teha.»

«Selle sadamasuudme lugu on rohkesti kõneainet andnud. Selle tagajärjeks võib olla teie võit valimistel. Ma olen seda asja uurinud ja ütlen teile ühte: tõeliseks lahenduseks on sadama ehitamine Malhadosse, mitte sadamasuudme süvendamine. Te võite bagerdada nii palju kui tahate, liiv tuleb ikka jälle tagasi. Lõplikuks lahenduseks on ainult uue sadama ehitamine Malhados.»

Kui ta ootas, et Mundinho vastu vaidlema hakkab, siis ta eksis.

«Ma tean seda väga hästi. Lõplikuks lahenduseks on Malhado sadam. Aga kas te arvate, et valitsus on valmis seda ehitama? Ja kui palju aastaid võiks teie arvates mööduda ehituse algusest, enne kui ta ükskord avatakse? Malhado sadam nõuab rasket võitlust, kolonel. Ja kas vahepeal peab kakaod endiselt Bahia kaudu välja veetama? Kes maksab transpordi eest? Meie, eksportöörid, ja teie, fazendeirod. Arge arvake, et ma pean sadamasuudme parandamist lahenduseks. Need, kes minu vastu võitlevad, argumenteerivad sadamaga, nad ei tea, et ma mõtlen nagu nemadki. Ainult et seni kui pole sadamat, olgu vähemalt kasutamiskõlblik sadamasuue. Alustame otsest väljavedu. Aga niipea kui sadamasuudmetööd on lõpule viidud, hakkan ma võitlema sadama ehitamise eest. Veel midagi: üks bager jääb pidevalt Ilhéusesse, et sõiduteed lahti hoida.»

«Mõistan ...» Aristóteles oli mõtlik, ei naeratanud enam.

«Ma tahan, et te teaksite üht asja: kui ma poliitikat teen, siis samal motiivil mis teiegi.»

«See on Ilhéusele õnneks. Kahju, et te oma tegevust ka Itabuna peale ei laienda. Kui mitte arvata autobussijuhi.»

«Ilhéus on minu tegutsemistsentrum. Aga valitagu mind või mitte, igal juhul kavatsen oma ettevõtete ulatust tublisti suurendada, eeskätt Itabunas. Üks põhjusi, mis mind siia tõi, oli soov uurida võimalusi ekspordifirma osakonna avamiseks. Ja ma teen seda.»

Nad jõid kohvi. Seda mõnuga rüübates tähendas Aristóteles:

«Väga hea. Itabuna vajab ettevõtlikke mehi.»

«Noh, meie jutud on aetud. Ütlesin teile, kolonel, mis mul öelda oli. Ma ei tulnud teilt hääli paluma, ma tean, et te olete lahutamatult seotud kolonel Ramiro Bastosega. Mulle pakkus suurt heameelt teiega tuttavaks saada.»

«Miks säärane rutt? Te ju vast alles tulite ... Kes ütles teile, et ma olen vana Ramiroga lahutamatult seotud?»

«Seda teavad ju kõik ... Ilhéuses räägitakse, et teie hääled kindlustavad föderaaldeputaadi ja osariigi deputaadi valimise. See tähendab, doktor Vitor Melo ja doktor Alfredo Bastose valimise.»

Aristóteles naeris, nagu oleks ta midagi väga naljakat kuulnud:

«Kas võite veel pisut aega raisata? Jutustan teile midagi, mida tasub kuulata.»

Ta kutsus teenija ja laskis veel kohvi tuua:

«See doktor Vítor, föderaalse saadikutekoja deputaat, on hirmus tähtis isik. Valitsus sundis ta meile peale, kolonel nõustus, mis sain mina teha? Mul polnud kedagi, kelle poolt hääletada, isegi kui ma oleksin tahtnud. Opositsioon oli Ilhéuses ja Itabunas seu Cazuza surmaga lõppenud. Heakene küll, pärast seda kui see doktor oli valitud, ilmus ta kord siia. Suure kiiruga. Linna nähes kirtsutas ta nina. Leidis kõik näotu olevat. Ta küsis, mis pagan ma siin teen, et ma linna ei haljasta, seda ei kaunista. Vastasin, et ma pole aednik, vaid munitsipaliteediülem. See ei meeldinud talle. Tõtt-öelda ei meeldinud talle miski. Ta ei tahtnud vaadata maanteid, veevärki ega midagi. Tal polnud aega. Palusin summasid mitmesugusteks otstarveteks. Saatsin hulga kirju. Kas arvate, et ta need summad eelarvesse võttis? Oh ei! Et ta kirjadele vastas? Oh ei. Suur heldus oli see, et ta uueks aastaks õnnesoovikaardi saatis. Räägitakse, et ta jälle kandidaadiks üles seatakse. Aga Itabunas ta hääli ei saa.»

Mundinho tahtis kõnelda, aga kolonel naeris ja jätkas:

«Kolonel Ramiro on omamoodi tubli mees. Tema oli see, kes mu siia abikomissariks pani, sellest on nüüd enam kui kakskümmend aastat. Ta räägib kõigile, et selle eest, mis ma olen, võlgnen tänu temale. Kas tahate tõtt teada? Ta sai

Badaródest ainult sellepärast jagu, et mina tema poole üle läksin. Ja veel räägitakse, mina olevat Badaródest lahku löönud sellepärast, et nad kaotajad olid. Ma jätsin nad maha siis, kui nad olid alles võimul ja võidukad. Nad olid tõepoolest kaotajad, aga sellepärast, et nad enam valitsema ei kõlvanud. Poliitika tähendas neile ainult võimalust endale maad kokku ahmida. Tol ajal oli kolonel Ramiro neile seda, mis teie tänapäeval kolonelile olete.»

«Te tahate öelda ...»

«Oodake veidi, ma lõpetan varsti. Kolonel Ramiro nõustus Itabuna lahkulöömisega. Kui ta poleks nõustunud, oleks asi venima hakanud, valitsus oleks kõhelnud. Sellepärast toetasin teda. Tema arvab aga, et tegin seda kohustusest tema vastu. Sestsaadik kui te Ilhéuse asjadega tegelema hakkasite, pean teid silmas. Eile, teie saabumisel, ütlesin endale: noh, nüüd otsib see vurlede kari teda üles. Vaatame, mis ta teeb — see on kõige parem proov.» Ta naeris oma lahket naeru. «Seu Mundinho Falcão, kui te minu hääli tahate, on nad teie päralt. Ma ei palu teilt midagi, see pole tehing. Ainult ühte ütlen: hoolitsege ka Itabuna eest — see on ju kõik üks kakaopiirkond. Pühendage oma huvi kogu sellele hooletusse jäetud alale.»

Mundinho oli nii üllatatud, et suutis öelda ainult:

«Teiega koos teeme suuri asju, kolonel.»

«Esialgu aga pidage kuuldu endale. Ma võtan enda peale asjast teatada, kui valimised lähemale jõuavad.»

Aga ometi ei osutunud tal võimalikuks nii kaua oodata, kui mõistlikkus ja ettevaatlikkus nõudsid. Sest mõni päev hiljem kutsus kolonel Ramiro teda Ilhéusesse, et talle valitsuspartei kandidaatide nimestik teatavaks teha. Aristóteles rääkis oma kõige mõjukamate sõpradega läbi ja sõitis autobussiga Ilhéusesse.

Tema jaoks ei lasknud kolonel Ramiro avada võõrastetuba, kus seisid kõrgete korjudega toolid. Ta andis Aristótelesele üle paberi, kuhu oli märgitud kandidaatide nimed:

«Föderaaldeputaadiks: doktor Vítor Melo.» Järgnesid teised nimed. Aristóteles luges pikkamisi, otsekui veerides. Ta andis paberilehe tagasi:

«Mina ei hääleta senjoor Vítori poolt, kolonel. Varisegu või maailm kokku. Ta ei kõlba kuhugi. Ma olen nii paljudes asjades temalt abi palunud, ta pole midagi teinud.»

Ramiro rääkis oma võimuka tooniga, justkui noomiks ta sõnakuulmatut last:

«Miks ei pöördunud te oma palvetega minu poole? Kui te oleksite minu kaudu palunud, poleks ta ära ütelnud. Teie

oma süü. Mis aga hääletamisse puutub, siis on tema valitsuse kandidaat ja me valime tema. Nii on kuberneriga kokku lepitud.»

«Teie olete kokku leppinud, mitte mina.»

«Mis te tahate öelda?»

«Ma ütlesin juba, kolonel. Ma ei hääleta selle isiku poolt.»

«Ja kelle poolt te hääletate?»

Aristóteles laskis pilgu toas ringi käia ja peatas selle lõpuks Ramirol:

«Mundinho Falcão poolt.»

Vanamees kahvatas ja ajas end kepile toetudes püsti:

«Te mõtlete seda tõsiselt?»

«Just nii nagu ma ütlen.»

«Siis lahkuge sellest majast.» Ta osutas sõrmega uksele. «Ja kiiresti!»

Aristóteles väljus rahulikult, ta ei vihastunud. Ta läks otse «Diário de Ilhéuse» toimetusse ja ütles Clóvis Costale:

«Te võite ajalehes avaldada, et ma olen ühinenud seu Mundinhoga.»

Tuppa tulles leidis Jerusa, et vanaisa oli abitult toolile vajunud:

«Vanaisa! Mis on? Mis teil on?» Ta hüüdis ema, teenijaid, käskis arsti kutsuda.

Vanamees toibus vähehaaval ja sõnas:

«Ei, arsti mitte. Pole vaja. Laske kutsuda sõber Amâncio. Kiiresti.»

Arstid käskisid tal voodisse jääda. Doktor Demósthenes seletas Alfredole ja Tonicole:

«See oli nähtavasti väga tugev erutus. Sääraste asjade kordumist tuleb vältida. Veel midagi selletaolist, ja süda võib üles ütelda.»

Amâncio Leal oli parajasti einetama asunud, kui talle Bastoste juurest teade toodi. Ärevusse sattunud perekonda sinnapaika jättes oli ta kohale rutanud ja astus nüüd Ramiro magamistuppa.

Samal ajal, kui linnas hakkas tsirkuleerima «Diário de Ilhéuse» number, mis kandis üle kogu esimese lehekülje ulatavat pealkirja «ITABUNA TOETAB MUNDINHO FALCÃO PROGRAMMI», tulid Aristóteles ja eksportöör paadiga tagasi sadamasuudmest, kus nad olid bagerite ja puksiiride tööd jälginud. Nad olid näinud, kuidas tuukrid merepõhja laskusid, kuidas süvendajad liiva neelasid nagu mingid muinasjutulised elukad. Aristóteles naeris oma lahket naeru. «Meie koos ehitame Malhado sadama,» oli ta Mundinhole öelnud.

Kuul tabas teda rindu, kui nad Mundinhoga üle Unhão välja Nacibi baari poole läksid, et pisut kehakinnitust võtta.

«Alkoholi ma ei joo...» oli ta just öelnud, kui kuul ta maha rabas.

Üks neeger sööstis joostes kingu poole, teda ajasid taga kaks lihtsalt riietatud meest, kes olid juhtumi pealtnägijaiks olnud. Eksportöör toetas Itabuna munitsipaliteediülemat, kuum veri niisutas tema särki. Kohale tuli inimesi, neid kogunes järjest rohkem.

Eemal oli kuulda hüüdeid:

«Võtke kinni! Võtke mõrtsukas kinni! Ärge laske tal põgeneda!...»

SUUR JAHT

Sel õhtupoolikul valitses veel suurem ärevus kui Sinhàzinha ja Osmundo tapmise päeval. Võimalik, et sestsaadik kui aastat kakskümmend tagasi olid lõppenud taplused maa pärast, polnud ükski sündmus nii tugevasti vapustanud ja erutanud mitte ainult linna, vaid ka naabruses asuvaid munitsipaliteete, kogu piirkonda. Itabunas toimus midagi pöörast. Mõni tund pärast atentaati hakkas Ilhéusesse saabuma naaberlinnast tulevaid autosid, õhtune buss oli puupüsti täis ja kahe veoautoga sõitsid kohale žagunssod. Näis, nagu oleks sõda algamas.

«Kakaosõda. See kestab oma kolmkümmend aastat,» ennustas Nhô-Galo.

Kolonel Aristóteles Pires oli viidud doktor Demósthenese erahaiglasse, mille ehitamine polnud veel lõpule jõudnud. Kasutamiseks olid avatud ainult mõned palatid ja operatsioonisaal. Haavatu ümber olid kogunenud kõik kohaliku arstkonna kuulsused. Doktor Demósthenes, kes poliitiliste vaadete poolest kolonel Ramiro poolehoidjate hulka kuulus, ei tahtnud vastutust operatsiooni eest enda peale võtta. Aristótelese seisukord oli raske, ja kes teab, mis oleks hakatud rääkima, kui see mees tema noa all oleks surnud. Aristótelest opereeris kahe kolleegi kaasabil doktor Lopes, kuulus arst, kes oli must nagu öö ja haruldaselt heasüdamlik. Kui Itabunast jõudsid kohale sealsed arstid, keda sugulased ja sõbrad kiires korras välja saatnud, oli operatsioon juba lõppenud ja doktor Lopes pesi piiritusega käsi:

«Nüüd oleneb temast. Tema vastupanujõust.»

Baarid olid külastajaid täis, rahvas tungles tänavail, kõikjal valitses närviline erutus. «Diário de Ilhéuse» number, mis

Aristótelese sensatsioonilist intervjuud sisaldas, oli mõne minutiga lehepoistel käest haaratud ja hiljem oli eksemplari müüdud kümne tostaani eest. Neeger, kes oli Aristótelest tulistanud, varjas end Unhão kingu metsatukkades ja tema isikut polnud saadud kindlaks teha. Üks sündmuse pealtnägijaid, keegi müürsepp, kinnitas, et olevat juba varem korduvalt näinud teda Loirinho seltskonnas äärelinna tänavais ja viimase järgu kabarees «Ankrupaik». Teine mees, kes oli mõrtsukat jälitanud ja peaaegu ka kuuli saanud, polnud teda varem iial näinud, aga kirjeldas tema riietust: toimsed püksid, ruuduline pluus. Kes olid mõrtsuka saatnud, selles polnud kellelgi kahtlust, tasakesi sosistati nimesid.

Seni kui operatsioon kestis, ei lahkunud Mundinho haiglast. Ta oli oma auto Itabunasse Aristótelese abikaasa järele saatnud. Hiljem läkitas ta terve rea telegramme Bahiasse ja Riosse. Mõned Altino Brandão ja Ribeirinho žagunssod, kes puksiiride tulekust saadik linnas olid, otsisid Unhão kingu saludes neegrit, neil oli käsk teda elusalt või surnult kohale tuua. Politsei oli välja ilmunud, Mundinho üle kuulanud, komissar oli saatnud kaks politseinikku ümbruskonda läbi otsima. Kapten, kes samuti haiglas viibis, süüdistas valjusti kolonel Ramirot, Amânciot ja Melki mõrtsukatöö organiseerimises. Komissar keeldus tema seletusi protokollimast, sest Kapten polnud sündmuse pealtnägija. Aga ta küsis Mundinholt, kas tema Kapteni süüdistused õigeks tunnistab.

«Mis see aitab?» ütles eksportöör. «Ma pole laps, ma tean, et senjoor leitnant (komissar oli sõjaväepolitsei leitnant) mingisuguseid abinõusid tarvitusele ei võta. Tähtis on žagunsso kinni püüda. Tema ütleb meile, kes talle relva pihku pistis. Ja kinni püüame ta meie ise.»

«Te solvate mind.»

«Milleks peaksin teid solvama? Ma saadan teid lihtsalt Ilhéusest minema. Võite minna asju pakkima.» Ta kõneles nüüd peaaegu samasugusel hääletoonil nagu mõni endiste aegade kolonel.

Baaris ruttas Nacib ühe laua juurest teise juurde, et külastajate jutte kuulda. João Fulgêncio kuulutas:

«Ükski muudatus ühiskonnas ei toimu ilma verevalamiseta. See kuritegu on Ramiro Bastosele halvaks endeks. Kui ta oleks Aristótelese tapnud, siis oleks ta ehk osa Itabuna hääli endale saanud. Aga nüüd Aristótelese prestiiž aina kasvab. See on Ramiro I Aedniku pika valitsemisaja lõpp. Ja meie ei saa Tonico Paljuarmastatu alamaiks. Algab Mundinho Lõbusa valitsemisaeg.»

Sosinal arutati ka kolonel Ramiro Bastose tervislikku seisukorda, ehkki perekond püüdis seda salajas hoida. Tônico ja Alfredo ei lahkunud hetkekski isa juurest. Vana kolonel öeldi suremas olevat. Õhtul lükkasid aga Doktor ja Josué selle teate ümber.

Doktoriga oli kentsakas lugu juhtunud. Üks Mundinho poolt juhitava kampaania tähtsaid liidreid, lõunatas ta siiski atentaadipäeval koduselt Ramiro ja tema perekonna seltsis. Ta oli eelmisel päeval ühes Ari ja Josuéga oma vastase juurde lõunale kutsutud, mida see luuletaja Argileu auks korraldas. Ja ta oli kutse vastu võtnud: poliitiline vastasrindlus polnud rikkunud tema isiklikke häid suhteid Bastostega. Isegi hoolimata ägedaist artiklitest «Diário de Ilhéus»es, mille autoriks ta oli. Tol päeval olid Doktor, Argileu ja Josué teinud jalutuskäigu teisele poole Pontali boheemlasest advokaadi Helvécio Marquese maamajasse, kus nad kookospalmide varjus sõid eineks hõrka mokeekat ja rüüpasid peale kašassat, millega peremees neid kostitas. Nad jäid sinna pisut kauaks istuma. Siis tulid nad pooljoostes hotelli tagasi, kus poeet kaelasideme vahetas, ning seejärel ruttasid nad otse Ramiro juurde. Josué juhtis küll oma kaaslaste tähelepanu ebatavaliselt elavale liikumisele tänavail, aga need ei omistanud sellele suuremat tähtsust. Vahepeal oli Ari Santos baaris istudes otsustanud, et kutse on nähtavasti tühistatud, ja polnud läinud.

Ei või öelda, et lõuna oleks möödunud lõbusalt. Valitses murelik ja sunnitud meeleolu. Põhjusena mainiti seda, et kolonel oli end hommikul halvasti tundnud. Pojad polnud isegi tahtnud, et ta lauda tuleks, aga Ramiro polnud järele andnud ja istus nüüd teiste hulgas, ehkki ta midagi ei söönud. Tonico oli kummaliselt vaikne, Alfredo ei suutnud oma tähelepanu vestlusele koondada. Tema abikaasal, kes teenijaid käsutas, olid silmade ümber otsekui pisarate jäljed. Jerusa oli see, kes laudkonda pisut elustada püüdis: ta ergutas isa vastama, kui temaga kõneldi, vestles luuletaja ja Doktoriga, sellal kui Ramiro häirimatult küsitles Josuéd Enochi kolledži õpilaste kohta. Aeg-ajalt jäi vestlus hoopis soiku, siis elustasid Ramiro ja Jerusa selle jälle. Ühel niisugusel hetkel tekkis neiu ja luuletaja vahel dialoog, mille kohta hiljem baaridas pilkavaid märkusi tehti:

«Kas olete abielus, senjoor Argileu?» küsis Jerusa armastusväärselt.

«Ei, senjoriita,» vastas luuletaja oma kõuehäälega.

«Siis lesk? Vaeseke ... On vist kurb üksi jääda.»

«Ei, senjoriita. Ma pole lesk ...»

«Siis olete alles poissmees. On juba aeg abielluda, senjoor Argileu.»

«Ma pole poissmees, senjoriita.»

Hämmeldunud Jerusa käis naiivselt peale:

«Aga mis te siis olete, senjoor Argileu?»

«Ma olen vabaabielus, senjoriita,» vastas luuletaja kerge kummardusega.

See oli nii ootamatu, et Tonico, kes kogu aeg oli vaikides ja nukrana istunud, valjusti naerma pahvatas. Ramiro heitis talle range pilgu. Jerusa lõi silmad maha, jäi oma taldrikusse vaatama, luuletaja sõi edasi. Josué suutis vaevaga naeru tagasi hoida. Doktor päästis olukorra, jutustades ühe loo Ávilatest.

Lõuna lõpul tuli Amâncio Leal. Doktor tundis, et midagi erakordset oli juhtunud. Nähtavasti oli Amâncio üllatatud teda siin nähes. Ta vaikis ootavalt. Kogu perekond ootas. Lõpuks ei suutnud Ramiro end pidada ja küsis:

«Kas teate operatsiooni tulemust?»

«Näib, et ta pääseb eluga. Vähemasti räägitakse nii.»

«Kes pääseb eluga?» tundis Doktor huvi.

«Te ei tea midagi?»

«Me tulime otse Helvécio maamajast.»

«Kolonel Aristótelest tulistati.»

«Itabunas?»

«Siin, Ilhéuses.»

«Ja miks?»

«Kes seda teab . . .»

«Kes tulistas?»

«Keegi ei tea. Näib, et mingisugune žagunsso. Laskja põgenes.»

Doktor, kes polnud ajalehte lugenud ja midagi ei teadnud, kahetses:

«Hull lugu . . . Ta oli ju teie suur sõber, eks ole, kolonel?»

Ramiro langetas pea. Lõuna lõppes nukralt, pärast seda deklameeris Argileu Jerusale mõned luuletused. Aga ruumis valitses nii rusuv vaikus, et Josué ja Doktor otsustasid lahkuda. Luuletaja, kes oli hästi söönud, tahtis veel jääda, ta rüüpas mõnuga konjakit. Teiste pealekäimisel lahkus ta nurisedes:

«Milleks säärane rutt? Hea seltskond, oivaline konjak . . .»

«Nad tahtsid üksi olla.»

«Mis kurat siis lahti on?»

Seda said nad alles baaris teada. Doktor ruttas haiglasse. Kuulus luuletaja ei suutnud asjaga leppida:

«Mille pagana pärast lasevad nad siis just täna inimesi tappa, kui nad minu auks lõuna korraldasid? Kas nad ei võinud mõnd teist päeva valida?»

«Asi oli kiireloomuline,» seletas João Fulgêncio.

Baaris tuli ja läks inimesi.

Nad tõid teateid Unhão kingu ümberpiiramisest, toimepandud haarangutest, suurest jahist, mis oli korraldatud selleks, et neeger elusalt või surnult kätte saada. Itabunast tulnud inimesed ja veoautodega kohaletoodud žagunssod kinnitasid, et nad ei pöördu tagasi ilma bandiidi peata. Nad tahavad seda kogu linnale näidata. Ka haiglast tuli inimesi. Aristóteles magas, doktor Lopese sõnade järgi oli veel liiga vara mingisuguseid ennustusi teha. Kuul oli kopsust läbi tunginud.

Ka Nacib oli nõlvaku jalal vaatamas käinud, kuidas kinku ümber piiratakse. Ta oli jutustanud uudised Gabrielale ja dona Armindale, kes imestasid inimeste liikumise üle kingul.

«Taheti tappa Itabuna munitsipaliteediülem kolonel Aristóteles. Aga ta sai ainult haavata. Praegu võitleb ta haiglas surmaga. Räägitakse, et laskja on Ramiro Bastose mees, võib-olla ka Amâncio või Melki oma, aga see on ju üks ja seesama. Kabra peitis enda kingule. Aga ega ta ei pääse, enam kui kolmkümmend meest ajavad teda taga. Ja kui nad ta kinni püüavad . . .»

«Mis siis saab? Panevad vangi?» tahtis Gabriela teada.

«Vangi? Nagu nad räägivad, viivad nad tema pea Itabunasse. Nad kihutasid isegi politseikomissari minema.»

See oli tõsi. Komissar oli ühe politseiniku saatel tulnud Unhão jalamile sadama poolt küljest, kust neeger oli tulistanud. Relvastatud mehed valvasid kingule viivaid teid. Komissar tahtis üles minna, teda ei lastud.

«Siit ei pääse keegi läbi.»

Komissar oli vormis, kandis leitnandi eraldusmärke. Teed tõkestas tal ülbe ilmega noormees, revolver peos.

«Kes te olete?»

«Mina olen Itabuna munitsipaliteedivalitsuse sekretär. Mu nimi on Américo Matos, kui te teada tahate.»

«Ja mina olen Ilhéuse politseikomissar. Ma tahan kurjategijat areteerida.»

Nooruki ümber seisid viis žagunssot püssidega:

«Areteerida? Ärge ajage mind naerma. Selleks et kedagi areteerida, pole teil vaja kingule ronida. Areteerige kolonel Ramiro, see lurjus Amâncio Leal, Melk Tavares või too Loirinho-nimeline subjekt. Teil pole vaja üles minna, teil on linnaski palju tegemist.»

Ta andis käega märku, žagunssod tõstsid relva. Nooruk ütles:

«Minge ära, seu komissar, kui teil elu armas on.»

Leitnant heitis kiire pilgu, politseinik oli kadunud.

«Te kuulete minust veel.» Ta tegi poolpöörde ja läks tagasi.

Kõik kingule viivad teed olid valve all. Neid oli kolm: kaks sadama poolt küljest ja üks mere poolt, kus asetses Nacibi maja. Üle kolmekümne relvastatud mehe, Itabuna ja Ilhéuse žagunssod, otsisid kingul, kammisid läbi salusid, kus hõredate puude all vohas tihe põõsastik, astusid vaese rahva majadesse ja pöörasid seal kõik pahupidi. Linnas levivail kuuldustel polnud enam piiri. Iga natukese aja järel ilmus «Vesuuvi» keegi ja jutustas jälle mõne uudise. Teati rääkida, et politsei olevat võtnud oma kaitse alla Ramiro maja, kuhu olid sulgunud tema ise, tema pojad ja kõige ustavamad sõbrad, ühes arvatud Amâncio ja Melk. See oli väljamõeldis, sest mõni minut hiljem tuli Amâncio ise baari ja Melk oli istanduses. Kaks korda levis kuuldus Aristótelese surmast. Jutustati, et Mundinho olevat kolonel Altino Brandão'lt mehi juurde palunud ja autoga kiirkäskjala Ribeirinhot otsima saatnud. Tekkis järjest absurdsemaid kuulujutte, mis üldist ärevust suurendades mõne minuti kestel suust suhu käisid ning kohe seejärel uutega asendusid.

Amâncio tulek tekitas teatavat sensatsiooni. Nagu tavaliselt, ütles ta oma pehme häälega: «Tere õhtust, senjoorid,» läks leti juurde, tellis konjakit ja küsis, kas ei leidu partnereid pokkeri jaoks. Neid ei leidunud. Ta läks laudade vahelt läbi, vahetas ühe või teisega mõne sõna, kõik tundsid, et kolonel tahtis heita väljakutse neile, kes teda ehk süüdistasid. Keegi ei tihanud tema juuresolekul seda küsimust puudutadagi. Amâncio kummardas hüvastijätuks, lahkus baarist ja läks mööda Kolonel Adami tänavat Ramiro maja poole.

Tagaajajad olid kingul kõik urud läbi kobanud, metsatukkades otsinud. Enam kui üks kord olid nad neeger Fagundesest ainult mõne sammu kaugusel olnud.

Ta oli kingule jooksnud, revolver ikka veel käes. Sestsaadik kui Aristóteles oli paadist välja hüpanud, oli Fagundes varitsenud parajat momenti, et lasta. Unhão väljal, mis sel kellaajal peaaegu tühi oli, vajutas ta siis päästikule ja sihtis otse südamesse. Ta nägi, kuidas kolonel — seesama, keda Loirinho oli talle sadamas näidanud, — kukkus, ja ta ruttas minema. Keegi mees hakkas talle järele jooksma, ühe lasuga ajas Fagundes ta põgenema. Ta peitis enda puude vahele ja

jäi pimeduse tulekut ootama. Tubakat närides mõtles ta, et nüüd teenib ta palju raha. Lõpuks ometi olid jälle algamas taplused. Clemente teadis, kus maatükke müüa oli — kogu ta meel ja mõte olid selle küljes kinni; nad kavatsesid kahekesi koos väikese istanduse soetada. Kui taplused hoogu võtavad, võib Fagundese-taoline mees, kel on julge süda ja osav käsi, lühikese ajaga heale järjele jõuda. Loirinho oli talle ütelnud, et ta «Ankrupaika» temaga kokku saama tuleks, siis kui pimedaks hakkab minema, enne kui baaris elavaks läheb, umbes kella kaheksa paiku. Fagundes oli rahulik. Ta puhkas pisut ja hakkas siis mäkke ronima, kavatsusega pimeduse tulekul teiselt poolt alla laskuda ning mööda mereranda baari minna Loirinhot kohtama. Rahulikult möödus ta mõnedest majahüttidest ja isegi tervitas üht pitsitegijat. Ta puges põõsastesse, otsis varjatud koha ja heitis pimenemist oodates pikali ning hakkas mõtisklema. Siit paistis mererand. Videvik venis pikale. Pisut pead kergitades võis Fagundes näha, kuidas päike mere kaugemal piiril veripunase lehviku avas. Ta mõtles ihaldatud maatükile. Ja vaesele Clementele, kes ikka veel Gabrielast rääkis ja teda unustada ei suutnud. Clemente ei teadnud, et Gabriela oli nüüd abielus, oli rikas senjoora — linnas oli Fagundesele sellest jutustatud. Vähehaaval tihenes pimedus. Kingul valitses vaikus.

Kui ta allaminekukoha poole hakkas minema, märkas ta inimesi. Ta oleks nendega peaaegu kokku põrganud ja taganes metsa. Sealt jälgis ta, kuidas nad majadesse sisse astusid. Nende arv kasvas järjest. Nad jagunesid rühmadesse. Neid oli väga palju ja kõik olid relvastatud. Ta kuulis jutukatkeid. Nad tahtsid teda kätte saada, olgu elusalt või surnult, ja Itabunasse viia. Ta pistis sõrmed oma käharaisse juustesse ja kratsis pead. See mees, keda ta oli tulistanud, oli siis nii tähtis isik? Küllap ta nüüd oli siruli lillede keskel. Fagundes elas, ta ei tahtnud surra. Oli olemas üks maatükk, see pidi tema ja Clemente omaks saama. Taplused olid vast algamas, võis palju raha teenida. Nelja-viiemeheliste rühmadena liikusid tagaajajad metsatukkades.

Neeger Fagundes puges sinna, kus rägastik kõige tihedam. Okkad rebisid tema pükse ja särki. Revolver oli tal käes. Veidi aega kükitas ta põõsaste vahel. Varsti kuulis ta hääli:

«Siit on keegi läbi läinud. Võsa on ära tallatud.»

Ärevalt jäi ta ootama. Hääled kaugenesid, ta tungis tihedas võsastikus edasi. Säär jooksis verd, terav okas oli seda õigevasti kriimustanud. Üks loom põgenes teda nähes, nii

avastas ta sügava põõsastega varjatud augu. Ta puges sinna. Oli õige aeg. Hääled kostsid jälle lähedalt:

«Siin on keegi olnud. Vaadake . . .»

«Neetud okkad . . .»

Otsimine kestis, kuni pimedus kätte jõudis. Mõnikord tundusid hääled nii lähedal olevat, et Fagundes ootas iga silmapilk mõnd meest läbi hapra põõsaseesriide tema juurde auku tungivat. Okste vahelt nägi ta helendavat tõuku lendamas. Ta ei tundnud hirmu, aga hakkas kärsituks muutuma. Niiviisi jääb ta kohtamisele hiljaks. Ta kuulis nende juttu: nad ähvardasid teda noaga surnuks raiuda, tahtsid teada, kes oli teda saatnud. Ta ei tundnud hirmu, aga ta ei tahtnud surra. Just nüüd, kus relvastatud kokkupõrked olid algamas ja oli leidunud maatükk, mille nad Clementega koos osta tahtsid.

Mõnda aega kestis vaikus, pimedus laskus kiiresti, nagu oleks ta tüdinud ootamast. Ka Fagundes oli ootamisest tüdinud. Kummargil väljus ta august, sest põõsad olid madalad, ja piilus ettevaatlikult ringi. Läheduses polnud kedagi. Kas nad olid ehk otsimisest loobunud? Võib-olla pimeduse tõttu? Ta ajas end sirgu ja vaatas ringi, aga ei seletanud midagi peale lähemate puude, kõik muu uppus pilkasesse pimedusse. Kuid õiget suunda polnud raske leida. Tema ees oli meri, seljataga sadam. Ta pidi ettepoole minema, randa välja jõudma, kaljude ümber ringi tegema ja Loirinho üles otsima. Ega ta vist enam «Ankrupaigas» olnud. Fagundes pidi oma ausalt teenitud raha kätte saama, tal oli õigus isegi lisatasu peale, selle tagaajamise eest. Temast paremal oli posti küljes latern, mis ülalt üht teeotsa valgustas, teine latern põles madalamal, poolel nõlval. Kaugemal paistsid nõrgalt harvad majade tuled. Ta hakkas minema. Aga vaevalt oli ta paar sammu põõsastikust eemaldunud, kui teel esimene tõrvik nähtavale ilmus. Tuul kandis temani häälte kõminat. Nad tulid põlevate tõrvikutega tagasi ega olnud otsimisest loobunud, nagu tema oli arvanud.

Esimesed tõrvikukandjad jõudsid kingu tippu, majade juurde. Nad peatusid, et teisi järele oodata, ja pärisid elanikkudelt, kas neegrit polnud nähtud.

«Me tahame teda elusalt kinni võtta. Et piinata.»

«Me viime tema pea Itabunasse.»

Et piinata . . . Fagundes teadis, mis see tähendas. Kui ta peab surema, siis tapab ta enne vähemalt kaks nendest. Ta võttis uuesti revolvri kätte. Jah, too, kelle ta teise ilma saatis, pidi küll tähtis isik olema. Kui Fagundes eluga pääseb, nõuab ta suurt lisatasu.

Äkki lõhestas elektrilambi valgus pimeduse, langes otse neegri näole. Kostis hüüd:

«Seal ta on!»

Inimesed hakkasid jooksma. Fagundes kummardus kiiresti alla ja tormas padrikusse. August välja ronides oli ta põõsaste oksi murdnud, sinna ei saanud ennast enam peita. Jälitajad lähenesid. Neeger sööstis ettepoole nagu tagaaetav loom, oksi purustades tungis ta kummargil okaspõõsastesse, mis ta õlgu lõhki kiskusid. Nõlv laskus järsult, padrik oli hirmus tihe, puud ja põõsad läbi põimunud, jalad komistasid kivide vastu. Müra järgi otsustades oli jälitajaid palju. Seekord polnud nad lahku läinud, vaid liikusid kõik koos. Nad olid lähedal. Tulid järjest lähemale. Suure vaevaga tungis neeger paksust padrikust läbi, kukkus kaks korda, kogu keha oli haavatud, nägu verine. Ta kuulis, kuidas noaga võsa raiuti, kuulis üht häält käsutavat:

«Ta ei pääse meie käest. Eespool on kuristik. Haarame ümber.» Ja mehed paigutati laiali.

Nõlv muutus üha järsemaks. Fagundes roomas neljakäpukil. Nüüd tundis ta hirmu. Ta ei pääse nende käest. Ja siin oli raske tulistada, tappa kaks-kolm meest, nagu tema tahtis, et tedagi tapetaks ilma piinata, talle mõni kuul kerre lastaks. See oli paras surm temataolisele. Noalöökide vahel kuulis ta üht häält hoiatavat:

«Oota aga, mõrtsukas, me rahime su pussidega peeneks.»

Ta tahtis surra kuulist, äkki, ilma midagi tundmata. Kui ta elusalt kinni võetakse, hakatakse teda piinama . . . Ta värises, sellal kui ta vaevaga mööda maad edasi roomas. Surma ta ei kartnud. Inimene sünnib selleks, et surra, kui tema tund kätte jõuab. Aga kui nad ta elusalt kinni püüavad, hakkavad nad teda piinama, vähehaaval tapma, uurides, kes oli teda saatnud. Kord sertaanis oli Fagundes ühes mõnede teistega tapnud niiviisi ühe istandusetöölise, püüdes teada saada, kus üks inimene peidus oli. Nad olid raiunud teda noaga, terava pussiga. Olid õnnetul kõrvad ära lõiganud, silmad välja pistnud. Niiviisi ei tahtnud Fagundes surra. Ta soovis nüüd ainult ühte: kuhugi lageda peale jõuda, kus võiks neid oodata, relv käes. Et tappa ja surra. Et teda ei hakataks piinama nagu toda õnnetut sertaanis.

Ja nüüd oli ta otse kuristiku ees. Ta ei kukkunud ainult sellepärast, et päris serval kasvas puu, millest ta kinni haaras. Ta vaatas alla, aga oli võimatu midagi eraldada. Siis nihkus ta vasakule ja avastas eespool peaaegu püstloodis allalaskuva mäenuki. Padrik muutus siin hõredamaks, kasvasid mõned puud. Võsanoa hoobid kostsid kaugemalt. Jälita-

jad tungisid nüüd läbi paksu rägastiku kuristiku serval. Fagundes lähenes eendi äärele ja hakkas meeleheitliku jõupingutusega alla laskuma. Ta ei tundnud, kuidas okkad tema nahka rebisid, aga ta tundis pussiteravikke oma rinnas, silmades, kõrvades. Eend lõppes umbes kahe meetri kõrgusel tasasest pinnast. Fagundes haaras mingisugustest okstest kinni ja laskis end kukkuda. Ta kuulis ikka veel noahoope. Peaaegu hääletult kukkus ta kõrgete põõsaste otsa istukile. Revolvrit hoidev käsi sai viga. Ta ajas end püsti. Tema ees oli madal õuemüür. Ta hüppas sellest üle. Üks kass ehmus teda nähes ja põgenes kingule. Fagundes ootas müüri varju hoidudes. Maja tagumistes ruumides oli valgust. Neeger laskis käe revolvriga langeda, läks üle õue. Ta nägi valgustatud kööki. Ja Gabrielat nõusid pesemas. Fagundes naeratas, maailmas polnud teist temasugust, polnud temast ilusamat naist.

SELLEST, KUIDAS SENJOORA SAAD OMA ABIKAASA TRADITSIOONILIST NEUTRALITEETI RIKKUDES END POLIITIKASSE SEGAS, JA JULGETEST NING OHTLIKEST SAMMUDEST, MIDA SEE PEENEMA SELTSKONNA DAAM TOL RAHUTUL ÖÖL ETTE VÕTTIS

Neeger Fagundes naeris, nägu mürgiste okaste torgetest paistetanud, särk verine, püksid lõhki.

«Nad peavad öö läbi neegri peale jahti. Aga neeger istub rahulikult siin ja ajab Gabrielaga juttu.»

Ka Gabriela naeris ja valas talle veel kašassat:

«Mis sa tegema hakkad?»

«Siin on üks mees, kelle nimi on Loirinho. Kas tunned teda?»

«Loirinho? Olen seda nime kuulnud. Mõne aja eest, baaris.»

«Sa otsi ta üles. Las määrab koha, kus me kokku saame.»

«Aga kus ma ta leian?»

«Ta oli «Ankrupaigas» — see on säärane kena koht, kus tantsida saab. Sapo tänavas. Aga ega teda nüüd vist enam seal ei ole. Ta määras kokkusaamise kella kaheksaks. Kui palju kell on?»

Gabriela läks tuppa kella vaatama, nad ajasid köögis juttu:

«Üheksa läbi. Ja kui teda pole?»

«Kui teda pole?» Neeger sügas oma käharat kukalt. «Kolonel on istanduses, naine peast juhm, temaga ei tasu vaeva rääkida.»

«Missugune kolonel?»

«Seu Melk. Kas tunned kolonel Amânciot? Toda ühe silmaga?»

«Tunnen küll. Ta käib tihtilugu baaris.»

«Noh, temaga saab ka hakkama. Kui sa seda Loirinhot kätte ei saa, siis otsi kolonel üles, et tema aitaks.»

Onneks ei ööbinud tüdruk, kes majas abiks oli, töökohas. Ta läks pärast lõunasööki koju. Gabriela viis Fagundese õuepoolsesse kambrisse, kus ta oli nii mitu kuud elanud.

«Kas annad mulle veel ühe lonksu?» palus neeger.

Gabriela ulatas talle kašassapudeli:

«Ära liiga palju joo.»

«Ole mureta. Ainult üks lonks veel, et unustada. Kuuli kätte surra, see pole midagi. Rõõmsalt naerdes sureme kakluses. Aga ma ei taha, et mind piinataks, noaga surnuks torgitaks. See on hirmus surm, kurb ja halb surm. Nägin üht inimest niiviisi suremas. Kole vaadata.»

Gabriela päris:

«Miks sa tema peale lasksid? Milleks sul seda vaja oli? Mis ta sulle halba oli teinud?»

«Minule polnud ta midagi teinud. See oli koloneli pärast. Loirinho käskis, mis mina sain parata? Igaühel on oma amet, ja see on minu oma. Peale selle tahame me maatüki osta, mina ja Clemente. See on juba kokku räägitud.»

«Aga too mees pääses. Küll sa näed, sa ei teeni midagi.»

«Kuidas ta võis pääseda, seda ma küll ei tea. Nähtavasti polnud see tema surmapäevaks määratud.»

Gabriela soovitas tal mitte müra teha, mitte tuld süüdata, mitte toast välja tulla. Kingul jätkus jaht. Kass, kes kiiresti läbi rägastiku jooksis, oli žagunssosid eksiteele viinud. Nad otsisid kõik metsatukad hoolega läbi.

Gabriela tõmbas vanad kollased kingad jalga. Kell oli natuke üle poole kümne. Nii hilisel tunnil ei lähe Ilhéuses ükski abielunaine üksinda tänavale. Ainult prostituudid. Gabriela ei mõtelnud sellele. Ta ei mõtelnud ka sellele, mis ütleb Nacib, kui ta tema käigust teada saab, või mida hakkavad rääkima need, kes teda tänaval näevad. Neeger Fagundes oli tema vastu hea olnud, kui ta ühes põgenikkudega teed mööda rändas. Ta oli tema onu seljas kandnud veidi aega enne tolle surma. Kui Clemente oli vihahoos Gabrielale kallale tulnud, oli Fagundes teda kaitsta tahtnud. Gabriela ei jäta teda ilma abita, teda ähvardab ju hädaoht žagunssode kätte sattuda. Tappa oli hirmus, Gabrielale ei

meeldinud see! Aga neeger Fagundes ei osanud midagi muud teha. Ta polnud muud õppinud, oskas ainult tappa.

Gabriela lahkus majast, sulges välisukse, võttis võtme kaasa. Sapo tänavas, mis kahel pool raudteed kulges, polnud ta iial käinud. Ta läks alla mereranda. Baaris näis elav tegevus olevat, palju inimesi seisis püsti. Nacib kõndis laudade vahel, peatus siin-seal. Rui Barbosa väljakul pööras Gabriela kõrvale, läks otseteed Seabra väljakule. Tänaval oli inimesi, mõned vaatasid teda uudishimulikult, mõned teretasid. Need olid Nacibi tuttavad, baari külastajad. Aga nad olid selle päeva sündmustest nii haaratud, et ei pühendanud talle suuremat tähelepanu. Gabriela jõudis raudtee juurde välja ja lähenes äärelinna tänavate viletsatele majadele. Viimase järgu prostituute möödus temast, nad vaatasid teda imestusega. Üks tõmbas teda kättpidi:

«Sa oled siin vist uus, ma pole sind iial näinud... Kust sa tuled?»

«Sertaanist,» vastas ta automaatselt. «Kus on Sapo tänav?»

«Veel edasi. Sa lähed sinna? Mé juurde?»

«Ei «Ankrupaika».»

«Sinna? Sul on julgust. Mina sinna küll ei lähe. Kõige vähem veel täna, seal on põrgumürgel. Pööra paremale ja oledki seal.»

Nurgal pööras Gabriela paremale. Üks neeger pidas teda kinni:

«Kuhu lähed, kena laps?» Ta vaatas Gabrielale näkku, leidis teda ilusa olevat, näpistas tugevate sõrmedega tema põske. «Kus sa elad?»

«Kaugel siit.»

«See ei tee midagi. Lähme, vallatame natuke, lapsuke.»

«Praegu ma ei saa. Mul on kiire.»

«Kardad, et ma sind tüssan? Vaata siia...» Ta pistis käe taskusse, tõmbas mõned väikesed paberrahad välja.

«Ma ei karda. Mul on kiire.»

«Mul on veel kiirem. Just sellepärast tulin välja.»

«Aga mina tulin ühe teise asja pärast. Lase mind minna. Ma tulen varsti tagasi.»

«Tuled tõesti tagasi?»

«Vannun, et tulen.»

«Ma ootan sind.»

«Võid oodata, just siinsamas.»

Gabriela eemaldus kiiresti. Üsna «Ankrupaiga» läheduses, kust kärarikast tamburiini- ja kitarrimuusikat kostis, tükkis üks joobnu talle ligi, tahtis teda kaelustada. Gabriela tõukas teda küünarnukiga, joobnu kaotas tasakaalu, haa-

ras laternapostist kinni. «Ankrupaiga» uksest kandus viletsasti valgustatud tänavale valju jutukõminat, naerulaginaid ja kisa. Gabriela astus sisse. Kohe hõikas teda üks hääl:

«Tule siia, mustuke, rüüpa paar lonksu.»

Keegi vanamees mängis kitarri, poiss põristas tamburiini. Oli närtsinud, tugevasti värvitud naisi, mõned neist joobnud. Aga oli ka üsna noorukesi kabrošasid. Üks säärastest, lahtiste juuste ja kõhna näoga plikake, polnud vist viitteist aastat vana. Keegi mees nõudis tungivalt, et Gabriela tema juurde istuks. Naised, niihästi vanad kui noored, vaatasid teda umbusklikult. Kust tuli see ilus ja erutav võistleja? Veel üks mees kutsus teda. Baariperemees, ühe jalaga mulatt, tuli puujalaga vastu põrandat kopsides tema poole. Keegi meremeheriides mees, võib-olla madrus mõnelt «Bahiana» laevalt, pani talle käe piha ümber, sosistas:

«Kas oled vaba, mu kullake? Ma tulen sinuga?»

«Ma ei ole vaba...»

Gabriela naeratas talle, see oli sümpaatne poiss, temast hoovas merehõngu. «Kahju,» ütles madrus, surus Gabrielat pisut enda vastu ja läks kaugemale, mõnd teist naist otsima. Uhejalgne peatus Gabriela ees:

«Kus ma sind näinud olen? Näinud ma olen, see on kindel. Aga kus?»

Ta jäi mõtlema, Gabriela küsis:

«On siin keegi Loirinho-nimeline mees? Ma pean temaga rääkima. Kiire asi.»

Üks naistest oli küsimust kuulnud, hüüdis teisele:

«Edith! Madaamil on Loirinhot vaja!»

Saalis kostis naeru, viieteistkümneaastane plika kargas püsti:

«Mis see lehm minu Loirinhost tahab?» Ta tuli ukse poole, käed väljakutsuvalt puusas.

«Täna sa temaga kokku ei saa,» naeris keegi mees. «Tal on kibe päev.»

Vaevalt põlvini ulatuvas kleidis tüdruk jäi Gabriela ette seisma:

«Mis sa, sõnnikukäkk, minu poisist tahad?»

«Ainult temaga rääkida...»

«Rääkida?..» Tüdruk sülitas. «Tunnen teid, lirvasid. Sul on kihu tema järele. Kõik naised ajavad teda taga. Kõik on lehmad.»

Ta polnud üle viieteistkümne aasta vana. Millegipärast meenus Gabrielale onu. Üks elatanud naine astus vahele:

«Jäta järele, Edith. Mees ei hooli ju sinust.»

«Lase mind. Ma õpetan seda lehma . . .»

Ta sirutas oma väikesed lapsekäed Gabriela näo poole, aga too oli valvel, haaras ta kõhnade randmete ümbert kinni ja vajutas käed alla. «Lehm!» karjus Edith ja viskus ettepoole. Kogu saalitäis tõusis püsti, et paremini näha — miski ei pakkunud neile suuremat lõbu kui naiste kaklus. Aga ühejalgne astus vahele ja lahutas vastased. Ta tõukas tüdruku eemale:

«Kao siit või muidu löön su larhvi lõhki!» Ta võttis Gabriela käest kinni ja viis ta välja, ukse taha. «Ütle mulle ühte: kas sa ei ole seu Nacibi, selle baaripidaja naine?»

Gabriela noogutas.

«Ja mida pagan sa siis siin teed? Ameled Loirinhoga?»

«Ma ei tunne teda. Aga pean temaga rääkima. Väga tähtis asi.»

Ühejalgne mõtles, vaatas talle silma:

«Mõni sõnum edasi anda? Tänases asjas?»

«Jah, senjoor.»

«Tule minuga. Aga ära räägi midagi, las mina räägin . . .»

«Hüva, senjoor. Asi on kiire, väga kiire.»

Nad pöördusid ühte tänavasse, siis teise ja jõudsid pimedasse põiktänavasse. Ühejalgne läks pisut ette ja jäi teda ühe maja juures ootama. Ta koputas pooleldi avatud uksele, otsekui teatades oma tulekust, ja astus sisse:

«Tule minuga kaasa . . .»

Ilmus üks kahtlase välimusega naine pesuväel, juuksed sassis:

«Kes see on, Puujalg? Uus sööt?»

«Kus on Teodora?»

«Ta on oma toas, ei taha kedagi näha.»

«Ütle talle, et ma pean temaga rääkima.»

Naine mõõtis Gabrielat pilguga ja eemaldus öeldes:

«Siin käidi juba.»

«Politsei?»

«Žagunssod. Otsisid, tead ise, keda.»

Sosistanud veidi aega kellegagi ühe toa paotatud ukse juures, tuli ta tagasi teise naisega, kel olid vesinikuga värvitud juuksed.

«Mis sul vaja on?» küsis blondeeritu.

Esimene naine seisis kuulatades ja silmitses Gabrielat. Aga ühejalgne astus Teodora juurde, surus ta seina ligi ja sosistas talle midagi kõrva, kusjuures mõlemad Gabriela poole vaatasid.

«Ma ei tea, kus ta on. Tuli korraks siia, küsis raha ja kadus kiiresti. Oli ka paras aeg. Sest kohe seejärel tormasid

sisse žagunssod, kes teda taga ajavad. Kui nad oleksid ta siit leidnud, oleksid nad ta tapnud . . .»

«Ja kuhu ta läks, kas sa ei tea?»

«Jumala eest ei tea.»

Gabriela ja mulatt lahkusid majast. Ukse ees ütles ühejalgne:

«Kui teda siin pole, siis ei tea keegi, kus ta on. Kõige tõenäolisem, et ta on metsa pääsenud. Kas paadi või hobusega.»

«Ega kuidagi teada ei saa? On väga vaja.»

«Mina küll ei oska arvata.»

«Kus elab kolonel Amâncio?»

«Amâncio Leal?»

«Jah.»

«Algkooli läheduses. Tead, kus see on?»

«Ranna pool, avenüü lõpus. Tean. Palju tänu.»

«Saadan sind veidi.»

«Pole vaja . . .»

«Et nendest põiktänavatest välja pääseda. Muidu sa ehk ei jõuagi pärale.»

Ta saatis Gabrielat kuni Seabra väljakuni. Tänavanurgalt, klubi «Progress» juurest vaatasid mõned uudishimulikud kolonel Ramiro maja pole, mis oli veel valgustatud. Ühejalgne oli Gabrielale palju küsimusi esitanud. Ta oli vastanud ebamääraselt, põiklevalt. Mööda tühje tänavaid jõudis Gabriela kooli lähedusse ja tundis ära Amâncio elamu — sinise uksega maja, nagu «Ankrupaiga» peremees talle oli seletanud. Kõik oli vaikne, tuled kustutatud. Nüüd tõusis taevasse hiline kuu ja valgustas laia mereranda ning kookospalme Malhadosse viival teel. Gabriela plaksutas käsi. Ei midagi. Veel kord. Naabruses hakkasid koerad haukuma, kaugemal vastasid teised. Gabriela hüüdis: «Hei, majarahvas!» Ta plaksutas uuesti kõigest jõust käsi, nii et need valutasid. Lõpuks tekkis maja sisemuses liikumine. Süüdati valgus, küsiti:

«Kes seal on?»

«Sõber.»

Ilmus palja ülakehaga mulatt, revolver käes.

«Kas seu kolonel Amâncio on kodus?»

«Mis sa temast tahad?»

«Pean temaga rääkima tähtsa ja väga kiire asja pärast.»

«Teda pole.»

«Kus ta siis on?»

«Milleks sul vaja teada? Mis sa temast tahad?»

«Ma ütlesin juba . . .»

«Sa ei ütelnud midagi. Tähtis ja kiire asi... See on kõik?»

Mis teha? Gabriela pidi riskima:

«Ma tõin talle sõna.»

«Kellelt?»

«Fagundeselt . . .»

Mees taganes sammu võrra, nihkus siis ettepoole, vaatas talle teraselt otsa:

«Kas räägid tõtt?»

«Sulatõtt . . .»

«Pane hästi tähele, mis ma ütlen! Kui välja tuleb, et see polnud tõsi . . .»

«Rutem, rutem, palun.»

«Oota siin.»

Ta läks majja, jäi sinna mõneks minutiks ja tuli siis tagasi; ta oli särgi selga tõmmanud ja majas tule kustutanud.

«Tule minuga.» Ta pistis revolvri püksivärvli vahele, nii et pära paistma jäi.

Nad hakkasid minema. Mulatt esitas Gabrielale ainult ühe küsimuse:

«Kas ta pääses ära?»

Gabriela noogutas. Nad jõudsid tänavasse, kus elas kolonel Ramiro, ja peatusid hästituntud maja ees. Nurgal, munitsipaliteedihoone läheduses seisid kaks politseinikku. Tulijaid nähes astusid nad mõne sammu nende suunas. Revolvriga mees koputas uksele. Avatud akendest kostis summutatud jutukõminat. Aknale ilmus Jerusa ja vaatas Gabrielat nii imestunud ilmel, et viimane naeratas. Nii paljud olid täna õhtul teda nähes imestunud . . . Ja kõige rohkem veel neeger Fagundes.

«Kas võite kutsuda kolonel Amâncio? Ütelge, et Altamiro küsib teda.»

Kolonel ilmus kiiresti uksele.

«On midagi juhtunud?»

Politseinikud lähenesid majauksele. Mulatt vaatas neid ja vaikis. Amânciot nähes küsis temalt üks politseinikest:

«Kas on mõni halb uudis, kolonel?»

«Ei ole midagi, tänan. Jääge sinna, kus te olite.»

Pärast politseinike eemaldumist sõnas revolvriga mees:

«See siin . . . Tahab teiega rääkida. Fagundese poolt.»

Alles nüüd märkas Amâncio Gabrielat. Ta tundis tema kohe ära:

«Kas see pole Gabriela? Tahate minuga rääkida? Astuge sisse, palun.»

Ka mulatt astus majja. Koridorist nägi Gabriela söögituppa, kus suitsetades istusid Tonico ja doktor Alfredo ning oli veel teisigi inimesi. Amâncio ootas, Gabriela osutas mulatile:

«Minu teade on ainult teile, senjoor.»

«Mine sisse, Altamiro. Rääkige, mu laps,» sõnas kolonel oma pehme häälega.

«Fagundes on meie juures. Saatis teile sõna. Ta laseb küsida, mis ta peab tegema. Ja sellega on kiire, sest seu Nacib tuleb varsti koju.»

«Teie juures? Kuidas ta sinna sattus?»

«Ta põgenes kingult. Meie maja õu algab juba kingul.»

«Tõsi jah, ma ei mõtelnud sellele. Ja miks te ta ära peitsite?»

«Tunnen Fagundest juba ammu. Sertaanist . . .»

Amâncio naeratas. Tonico tuli uudishimulikuna koridori.

«Palju tänu, ma ei unusta seda iial. Tulge minuga koos sisse.»

Tonico läks söögituppa tagasi. Ka Gabriela astus ühes Amâncioga sisse. Ta nägi kogu perekonda koos. Vana Ramiro istus kiiktoolis, kahvatu nagu surnu, ainult silmad särasid otsekui noormehel.

Laual oli taldrikuid toiduga, kohvitasse ja õllepudeleid. Ühes toanurgas istusid toolidel doktor Alfredo, tema abikaasa ja Jerusa. Tonico seisis jahmununa ja heitis vargsi pilke Gabrielale. Laua taga istusid doktor Demósthenes, Maurício Caires ja paar-kolm koloneli. Köök ja maja siseõu olid relvastatud mehi täis. Seal oli enam kui viisteist žagunssot. Teenijad andsid neile plekktaldrikutega toitu ette. Amâncio ütles:

«Te kõik tunnete teda, eks ole? Ga . . . Dona Gabriela, baariomanik Nacibi abikaasa. Ta tuli siia, et meile heategu teha,» ja nagu oleks ta siin peremees, pöördus Gabriela poole: «Istuge, palun.»

Seepeale tervitasid kõik Gabrielat, Tonico nihutas talle tooli lähemale. Amâncio läks vana koloneli juurde ja rääkis talle midagi tasakesi. Ramiro nägu elavnes, ta naeratas Gabrielale:

«Braavo, mu laps. Nüüdsest peale olen teie võlglane. Kui teil kunagi mind vaja läheb, tarvitseb ainult siia tulla . . . Ükskõik, kas vajate mind või kedagi minu omadest . . .» Ta osutas toa nurka kogunenud perekonnale, kellest kolm istusid ja üks seisis, — kõik otsekui pildil, puudusid ainult dona Olga ja noorem pojatütar. «Te peate teadma . . .» ütles ta poegadele, miniale ja pojatütrele. «Kui dona Gabriela

kunagi meie abi vajab, siis ta ei palu, vaid käsib. Tulge, kaim.»

Ta tõusis püsti ja läks Amâncioga teise tuppa. Revolvriga mees möödus neist, jättis hüvasti ning lahkus. Gabriela ei osanud kuidagi olla, ei teadnud, mis teha, mis öelda, kuhu käed panna. Siis naeratas talle Jerusa ja hakkas kõnelema:

«Ma olen teiega juba kord rääkinud, kas mäletate? Vanaisa sünnipäevapeo puhul . . .» alustas Jerusa, aga jäi kohe vait, sest vahest polnud peenetundeline meenutada aega, kui Gabriela oli alles araablase köögitüdruk.

«Mäletan küll. Ma küpsetasin kokku igavese portsu maiustusi. Olid nad head?»

Tonico elavnes:

«Gabriela on meie vana sõber. Minu ja Olga kaitsealune. Me olime tema abiellumisel tunnistajaiks.»

Doktor Alfredo abikaasa suvatses naeratada. Jerusa küsis:

«Kas te ei võtaks kooki? Ehk soovite likööri?»

«Tänan. Ärge tehke endale tüli.»

Ta nõustus jooma tassi kohvi. Kõrvaltoast hüüdis Amâncio doktor Alfredot. Varsti tuli deputaat tagasi ja pöördus Gabriela poole:

«Palun, tulge minuga kaasa.»

Kui Gabriela kõrvaltuppa astus, ütles talle Ramiro:

«Mu tütar, te tegite meile suure heateo ja me oleme teile väga tänulikud. Aga ma tahaksin teile veel rohkem tänu võlgneda. On see võimalik?»

«Kui ma suudan . . .»

«Neeger peab teie majast lahkuma, nii et keegi ei näeks. See võib sündida alles koidu ajal. Ta peab jääma sinna peitu, aga keegi ei tohi sellest teada saada. Vabandage, et ma seda ütlen, aga isegi Nacib ei tohi sellest midagi teada.»

«Ta tuleb pärast baari kinnipanemist koju.»

«Ärge öelge talle midagi. Las ta magab. Kella kolme paiku, ei, täpselt kell kolm, tõuske üles, minge akna juurde. Vaadake, kas tänaval on mehi ja sõber Amâncio ühes nendega. Kui nad seal on, siis avage uks, laske Fagundes välja, me kanname tema eest hoolt.»

«Ega teda kinni ei võeta? Talle midagi halba ei tehta?»

«Olge mureta. Me ei lase teda tappa.»

«Hea küll siis. Kui lubate, lähen ma nüüd minema. On juba hilja.»

«Te ei lähe üksi. Ma annan teile saatja kaasa. Alfredo, vii dona Gabriela koju.»

Gabriela naeratas.

«Ma ei tea, senjoor . . . Öösel doktor Alfredoga üksinda tänaval . . . Ma pean mööda mereranda minema, et mind baarist ei nähtaks . . . Kui keegi meid märkab, mis nad siis mõtlevad? Mõtlevad ja ütlevad? Juba homme saab Nacib sellest teada.»

«Teil on õigus, mu laps. Vabandage, ma ei mõtelnud sellele.» Ta pöördus poja poole. «Ütle oma naisele ja Jerusale, et nad end valmis seaksid. Kolmekesi lähete Gabrielat saatma. Ruttu!»

Alfredo avas suu, et midagi öelda, Ramiro kordas:

«Ruttu!»

Nii juhtus, et Gabriela tuli sel ööl koju ühe deputaadi, tema abikaasa ja tütre saatel. Alfredo naine vaikis, sisemiselt oli ta pahane. Aga Jerusa hoidis Gabrielal käe alt kinni ja lobises lakkamatult. Õnneks oli dona Arminda maja uks suletud. Oli seansipäev ja ämmaemand polnud veel tagasi jõudnud. Tänaval liikus ainult mõni harv uudishimulik, jaht neegrile jätkus.

Nacib tuli koju veidi pärast kesköödd ja vaatas siis veel tükk aega aknal, kuidas žagunssod kingult tagasi pöördusid. Ainult ülesminekukohtadesse jäeti valve. Mõned väitsid, et neeger olevat kuristikku kukkunud. Lõpuks heitsid Nacib ja Gabriela magama. Juba ammu polnud Gabriela nii õrn ja tuline, nii anduv ja küllastamatu olnud kui sel ööl. Viimasel ajal oli Nacib isegi nurisenud, et Gabriela ei hooli tema lähedusest, hoidub eemale, nagu oleks ta alati väsinud. Ta ei keeldunud küll iial, kui Nacib teda ihaldas. Aga ta ei ergutanud teda enam nagu enne — ei kõditanud teda, ei nõudnud õrnust ja kirge —, kui Nacib väsinult koju tuli ning unisena voodisse heitis. Ta ainult naeris ja laskis teda magada, jalg tema puusal. Kui Nacib tema lähedust otsis, andus ta naeratades, nimetas teda «ilusaks noormeheks», oigas tema kaisutuses, aga kus oli tema endine tulisus? Nagu oleks nüüd muutunud meeldivaks mänguks see, mis varem oli armuhullustus, oli aiva korduv sündimine ja suremine, saladus, mis iga öö lahenduse leidis ja taas uuenes, mis alati niisama hämmastava avastusena tundus nagu esimesel korral ning lõpus meeleheitliku ägeduse saavutas, otsekui jääks see kord viimaseks.

Nacib oli isegi oma ammusele usaldusmehele Tonicole kurtnud. Notar oli talle seletanud, et nii läheb igas abielus: armastus rahuneb, ägedast, nõudlikust ja iharast armukirest muutub see vaikseks ja tagasihoidlikuks abikaasaarmastuseks. See oli hea seletus, võib-olla õigegi, aga see ei lohutanud. Nacib mõtles isegi rääkida sellest Gabrielaga.

Aga tol ööl oli Gabriela taas endine. Tema kirg põletas Nacibi, see oli lõõmav tuleriit, kustutamatu leek, tuhata tuli, ohete ja oiete palang. Gabriela nahk kõrvetas Nacibi nahka. See naine polnud tal mitte ainult voodi jaoks. Ta oli alatiseks tema hinge tunginud, tema kehaga liitunud, ta tundis teda oma jalataldadega, oma peanahaga, sõrmeotstega. Nacib mõtles, et õnnis oleks tema käte vahel surra. Ta uinus õnnelikuna, jalg Gabriela väsinud puusal.

Kella kolme ajal vaatas Gabriela aknaeesriide prao vahelt välja ja silmas Amânciot, kes suitsetades laternaposti juures seisis. Pisut eemal olid žagunssod. Ta läks Fagundest otsima. Magamistoast mööbudes nägi ta, et Nacib unes end rahutult liigutab, otsekui tema puusa otsides. Gabriela astus sisse ja pani padja rahutu sääre alla. Nacib naeratas, ta oli nii heal

«Jumal tasugu sulle!» Fagundes jättis hüvasti.

«Ostke Clementega koos istandus.»

Amâncio kiirustas:

«Läki. Ruttu!» Ja Gabrielale: «Tänan veel kord.»

Pisut eemal pöördus Fagundes ja nägi Gabrielat uksel seismas. Maailmas polnud teist temasugust. Kes võis end temaga võrrelda?

ABIELU MEELDIVATEST JA EBAMEELDIVATEST KÜLGEDEST

Sel unustamatul ööl, kui nende voodis olid vallandunud loodusjõud, kui Gabriela põles nagu tuli ja Nacib aina sündis ning suri selles kohutavas ning õnnestavas lõõmas, sel ööl olid kurvad tagajärjed.

Õnnelikuna oli Nacib arvanud, et pärast pikka vaheaega, pärast kestvat vaikset vetevoolu on jälle saabunud endised tormised ööd. Vaheaja olid põhjustanud rumalad väikesed pahandused. Tonico, kellelt ta usalduslikes ülestunnistustes oli nõu küsinud, oli muudatuse nende suhetes selle arvele pannud, et nad olid abiellunud, oli seletanud kõike peente ja keerukate erinevustega, mis on abikaasa- ja armukese-armastuse vahel. See võis ju nii olla, aga Nacib kahtles. Sest miks polnud siis jahenemine tulnud kohe pärast abiellumist? Mõnda aega olid veel kestnud endised meeletud ööd, mille järel Nacib magas järgmisel hommikul kaua ja hilines baari. Muudatus oli saanud märgatavaks siis, kui nende vahel olid alanud arusaamatused. Gabriela pahandas arvatavasti palju enam kui ta seda väliselt näitas. Võib-olla oli Nacib nõudnud liiga palju, kui ta oma naise seniseid eluviise

ja kombeid arvestamata oli tahtnud temast päevapealt teha peene senjoora, Ilhéuse kõrgema seltskonna daami, sissejuurdunud harjumusi peaaegu väevõimuga välja kiskudes. Tal polnud jätkunud kannatust kasvatada teda vähehaaval. Gabriela oli tahtnud tsirkusesse minna, Nacib oli ta poolvägisi igavale, tüütavale loengule viinud. Ta ei lubanud tal igal tühisemal põhjusel ja põhjusetultki naerda, nagu tal kombeks oli. Püüdes Gabrielat samasuguseks muuta, nagu olid arstide ja advokaatide, kolonelide ja kommersantide abikaasad, tegi ta talle iga hetk märkusi, noomis iga pisiasja pärast. «Ära räägi kõvasti, see pole viisakas,» sosistas ta talle kinos. «Istu sirgelt, ära siruta jalgu välja, tõmba põlved koomale.» «Nende kingadega sa ei lähe. Tõmba uued jalga, milleks nad sul on?» «Pane korralik kleit selga.» «Täna lähme minu tädi külastama. Pane tähele, kuidas ta end ülal peab.» «Me peame tingimata Rui Barbosa ühingu koosolekule minema.» (Luuletajad astuvad ette, loevad paberi pealt midagi, mida Gabriela ei mõista — hirmus tüütu!) «Täna kõneleb Maurício Caires Kommertsühingus, me peame minema.» (Kogu piiblit kuulama, kohutav igavus!) «Lähme dona Olgat külastama, olgu see igav või mitte, aga ta oli meie laulatusel tunnistajaks.» «Miks sa oma ehteid ei kanna, milleks ma nad sulle ostsin?»

Lõpuks oli see muidugi Gabrielale meelehärmi teinud, ehkki ta seda näoilmes ega igapäevases käitumises ei avaldanud. Mõnikord vaidles ta küll vastu. Ilma häält tõstmata päris ta järele, miks Nacib seda või teist asja nõuab, ja vahel palus ehk pisut kurvana, et ta teda ei sunniks. Aga lõpuks oli ta alati tema tahtmist teinud, tema korraldustele ja nõudmistele alistunud. Ja pärast polnud sellest enam räägitud. Aga voodis oli ta teiseks muutunud, otsekui oleksid need vaidlused — nad polnud veel tülideks arenenud — ja nõudmised tema kirge ohjeldanud, tema tulisust jahendanud, tema iha kammitsenud. Kui Nacib tema lähedust otsis, avanes ta tema poole nagu lille õiekroon. Aga ta ei paistnud tema järele nälga ja janu tundvat nagu varem. Ainult tol ööl, millal Nacib nii väsinuna oli koju tulnud — tookord kui kolonel Aristótelest oli tulistatud —, oli Gabriela olnud samasugune nagu varem, võib-olla veel kirglikumgi. Pärast seda oli tagasi tulnud vaikne voolus, rahulikud naeratused, nõustuv passiivne andumine, kui Nacib algatajaks oli. Kord jättis Nacib teda meelega kolm päeva järjest rahule. Gabriela ärkas, kui kuulis teda tulevat, suudles teda, asetas oma puusa tema jala alla ning uinus naeratades. Neljandal päeval ei suutnud Nacib enam kannatada ja sähvas talle näkku:

«Sa ei hooli . . .»
«Millest ma ei hooli, Nacib?»
«Minust. Ma tulen ja sa ei tee väljagi.»
«Kas soovid süüa? Ehk tahad mangojooki?»
«Mitte mingisugust jooki! Sa ei tunne minust enam mõnu, enne sa ahvatlesid ja ergutasid mind.»
«Sa tuled väsinult koju, ma ei tea, kas sa tahad mind, ei oska kuidagi olla. Sa pöörad magama, ma ei taha tülitada.»
Silmad maha löödud, keerutas ta lina nurka käes. Nii kurvana polnud Nacib teda iial näinud. Ta heldis. Sellepärast siis oli Gabriela niisugune, et ta ei tahtnud teda tülitada, teda veel enam väsitada, kartis, et ta ei saa päevatööst puhata? Tema Bié . . .
«Mis sa minust arvad? Ma võin ju väsinuna koju tulla, aga selleks olen alati valmis, ma pole ju vana ega midagi . . .»
«Kui Nacib mind sõrmega kutsub, kas ma pole siis kohe tema juures? Kui ma näen, et sa tahad . . .»
«Aga see pole veel kõik. Vanasti olid sa nagu leegitsev tõrvik, nagu marutuul. Nüüd oled ainult kerge tuuleõhk, mahe briis.»
«Sulle ei meeldi enam minu armastus? Oled oma Biést tüdinud?»
«Armastan sind järjest enam, Bié. Ma ei saa ilma sinuta läbi. Näib, et just sina oled tüdinud. Sinus pole enam endist meeletust.»
Gabriela vaatas alla linadele, ei tõstnud silmi tema poole:
«See ei tähenda midagi. Ka mina armastan väga. Võid uskuda, Nacib. Aga kui juhtub, et ma vahel väsinud olen, siis sellepärast et . . .»
«Ja kes on selles süüdi? Ma palkasin toatüdruku, sina saatsid minema. Ma palkasin plikakese kööki abiks, sina pidid toidule ainult maitset andma. Aga kes nüüd keedab? Sa tahad ikka veel kõike ise teha, nagu oleksid teenija!»
«Sa oled nii hea, Nacib, sa oled mulle rohkem kui abikaasa.»
«Mõnikord ma ei ole hea ja riidlen sinuga. Ma arvasin, et sellepärast sa oledki niisuguseks muutunud. Aga ega ma paha pärast ei nõua. Ma soovin sulle head, tahan et sinust saaks tõeline seltskonnadaam.»
«Ma täidan heameelega sinu tahtmist, Nacib. Aga on asju, mida ma ei oska teha. Ma tahan ju küll, aga nad on mulle nii vastukarva. Ole kannatlik oma Biéga. Sa pead mulle paljugi andeks andma . . .»

Nacib võttis ta oma käte vahele. Gabriela peitis nuttes näo tema rinnale.
«Mis ma sulle tegin, Bié, miks sa nutad? Ma ei räägi sellest enam, ma ei tahtnud sind kurvastada.»
Pilk ikka veel linal, pühkis Gabriela käeseljaga silmi ja toetas pea jälle Nacibi rinnale:
«Ei, sa pole midagi teinud . . . Mina ise olen halb, Nacib on nii hea . . .»
Ja jälle hakkas ta ootama teda endise tulisusega, et veeta unetuid öid. Algul haaras see Nacibi kaasa. Gabriela oli parem kui ta oli arvanud. Oli tarvitsenud temaga ainult kõnelda, ja taas röövis ta temalt une, peletas väsimuse. Tema enda väsimus aga oli silmanähtav ja see suurenes ala. Ühel ööl ütles Nacib talle:
«Bié, sellele peab lõpp tulema. Ja tuleb lõpp.»
«Millele, Nacib?»
«Sa tapad end suure tööga.»
«Ei, Nacib.»
«Sa ei kannata öösel välja . . .» Ta naeratas. «Eks ole nii?»
«Sa oled tugev mees, Nacib . . .»
«Kuule, mis ma sulle räägin: ma üürisin juba ülemise korra baari peal. Restorani jaoks. Nüüd tuleb ainult niikaua oodata, kui üürnikud välja kolivad, siis ruumid puhastada, värvida, sobivalt sisse seada. Seu Mundinho tahab isegi osanikuks hakata. Kavatseb Riost kõiksugu asju tellida: külmutuskapi, mingisuguse iseäraliku pliidi, taldrikud ja klaasid, mis ei purune. Ma mõtlen tema ettepaneku vastu võtta.»
Gabriela plaksutas heameele pärast käsi.
«Mina tellin ükskõik kust kaks köögitüdrukut välja. Võibolla Sergipest. Sina hakkad neid ainult juhatama: valid toidud, õpetad maitsestamist. Ise keedad sa aga ainult minu jaoks. Ja juba homme võtad sa toatüdruku, ise jääd ainult kööki, seni kui kabroša keetmise ära õpib. Ma tahan juba homme siin majas uut toatüdrukut näha.»
«Milleks, Nacib? Pole vaja. Ma olen väsinud, sellepärast et käisin dona Armindat aitamas.»
«Seda ka veel?»
«Ta oli haige, sa tead ju. Egas ma võinud vaesekest üksi jätta. Aga tal on juba parem, ja mul pole mingit toatüdrukut vaja. Ma ei taha.»
Nacib ei vaielnud vastu, ei käinud peale. Tema mõtted keerlesid aina restorani ümber. Tal oli korda läinud üürida ülemine korrus samas majas, kus all asus baar «Vesuuv». Seal oli olnud kino, enne kui Diógenes oma «Ilhéuse» ehitas. Seejärel olid ruumid jagatud üksikuteks tubadeks, kus

elasid äriteenijad. Kahes suures ruumis töötas loterii. Majaperemees, araablane Maluf eelistas üürida üheleainsale isikule. Kõige parem veel araablasele Nacibile, kelle päralt oli juba alumine korrus. Ta andis teistele väljakolimiseks kuu aega. Nacibil oli olnud pikk jutuajamine Mundinho Falcão'ga. Eksportöör pooldas restorani avamise mõtet ja nad arutasid koostöö võimalusi. Mundinho võttis laualaekast ajakirja ning näitas Nacibile mitmesuguseid külmutuskappe, hämmastavaid uuendusi välismaa restoranides. Muidugi oli see Ilhéuse jaoks liig. Aga igatahes asutavad nad hea restorani, parema kui ükski Bahia omadest. Neil päevadel, mis olid pühendatud nii rohkete plaanide tegemisele. unustas Nacib isegi Gabriela väsimuse armastushetkedel.

Tonico, kes eksimatult iga päev pärast siestat, pisut enne kella kahte, baari ilmus, et seedimise soodustamiseks oma aperitiivi juua (ta ei lasknud seda enam arvele kirjutada, vaid jõi nüüd tasuta: ta oli ju baariomaniku abiellumisel tunnistajaks olnud), küsis Nacibilt tasakesi:

«Kuidas kodus läheb?»

«Paremini. Ainult et Gabriela väga väsib. Ta ei taha isegi toatüdrukut võtta, vaid kõik üksi teha. Käib peale selle veel naabrinnat aitamas. Õhtul on ta surmani väsinud ja unine.»

«Te ei tohi talle midagi vägisi peale sundida. Kui te vastu tema tahtmist mõne toatüdruku võtate, siis teete talle meelehärmi. Teiselt poolt, araablane, te nagu ei mõista seda, et abikaasa pole prostituut. Abikaasa armastus on tagasihoidlik. Kas teie ise pole see, kes minu kaitsealust lugupeetud senjoorana näha tahab? Alustage voodist, mu kallis. Et end välja tuisata, selleks on Ilhéuses naisi küllalt... Isegi liiga palju. Ja mõned päris haruldased. Te olete mungaks hakanud, ei käi enam kabareeski...»

«Ma ei taha teisi naisi...»

«Ja siis kaebate, et teie oma on väsinud...»

«Ta peab teenija võtma. Minu naisel ei kõlba tube kraamida.»

Tonico patsutas talle õlale — viimasel ajal ei jäänud ta kauaks baari ega oodanud João Fulgênciot:

«Laske olla, lähemail päevil räägin oma kaitsealusega ja annan talle nõu, et ta teenija võtaks. Seni laske olla nii.»

«Andke, jah, talle nõu. Teid võtab ta kuulda. Teid ja dona Olgat.»

«Kas teate, kellele Gabriela väga meeldib? Minu vennatütrele Jerusale. Ta räägib temast ühtelugu. Tema arvates on Gabriela kõige ilusam naine Ilhéuses.»

«Nii see on...» ohkas Nacib.

Tonico tegi minekut, Nacib naljatas:

«Te olete hakanud nüüd vara ära minema... Ega mitte ilma põhjuseta... Uus naine, eks ole? Ja varjate oma vana Nacibi eest?»

«Kunagi jutustan teile...»

Ta väljus ja läks sadama poole. Nacibi mõtted pöördusid jälle restoranile. Missuguse nime peaks sellele andma? Mundinho oli soovitanud panna «Hõbedane Kahvel». See polnud sugugi ilus nimi, ja pealegi — mida see tähendaks? Nacibile meeldis «Restoran Kommerts», see oli palju peenem.

GABRIELA OHKED

Miks oli Nacib ometi temaga abiellunud? Seda polnud vaja... Enne oli palju parem. Seu Tonico, kes ise temale silma heitis, oli Nacibile selle mõtte pähe pistnud, ja dona Arminda oli takka õhutanud, sest ta armastas kangesti abielusid sõlmida. Seu Nacib oli nõustunud kartusest, et kaotab Gabriela, et ta ära läheb. Rumal seu Nacib. Miks pidi ta ära minema, kui ta oli nii rahul, et paremat ei osanud soovidagi. Nacib oli kartnud, et Gabriela vahetab tema köögi, tema voodi ja tema kaisutused maja vastu, mille mõni fazendeiro talle kuskil kõrvalises tänavas sisse seab, arvete vastu ärides, hirmsa säärsaabastes vanamehe vastu, kel on revolver vöö vahel ja raha taskus. Kui hea oli elu enne!... Gabriela valmistas toitu, pesi pesu, kraamis tube. Läks iga päev menaažiga baari, roos juustes, naeratus huultel. Naljatas kõikidega, tundis meeste iha enda ümber hõljuvat. Nad pilgutasid talle silma, rääkisid talle naljasõnu, puudutasid tema kätt, vahel rinda. Seu Nacib tundis armukadedust, see oli nii kentsakas.

Seu Nacib tuli öösiti. Gabriela ootas teda, mõttes juba andudes temale ja kõigile noortele meestele, tarvitses ju ainult sellele mõelda, seda tahta. Seu Nacib tõi talle kingitusi: pisiasju turult, odavaid ehteid onu poest — prosse, käevõrusid, klaaskividega sõrmuseid. Kord tõi ta linnu, kelle Gabriela lahti laskis. Ostis kitsad kingad, need ei meeldinud talle. Gabriela käis tuhvlites, lihtsas kleidis, juuksed paelaga kokku köidetud. Talle meeldis kõik: meeldis õu, kus kasvasid guajaava-, meloni- ja pitangapuud. Meeldis päikest võtta koos oma kavala kõutsiga. Tuiscaga vestelda, teda tantsida lasta, ise temale tantsida. Talle meeldis kuldhammas, mille seu Nacib oli talle panna lasknud. Meeldis hom-

mikuti laulda, köögis töötada. Tänavail kõndida, dona Armindaga kinosse minna. Tsirkusesse minna, kui Unhão'l tsirkusetelk üles löödi. See oli hea aeg. Siis polnud ta veel senjoora Saad, vaid ainult Gabriela. Lihtsalt Gabriela.

Miks oli seu Nacib temaga abiellunud? Halb oli abielus olla, see ei meeldinud Gabrielale... Tal oli terve kapitäis ilusaid kleite. Mitu paari kitsaid kingi. Isegi kalleid ehteid kinkis talle Nacib. Üks sõrmus maksis palju raha, dona Arminda teadis, et selle hind oli ligikaudu kaks tuhat milreisi. Mis pidi ta selle suure hulga asjadega peale hakkama? Midagi niisugust mis talle meeldis, ei tohtinud ta teha... Väljakul Rosinha ja Tuíscaga ringmängu mängida, seda ei tohtinud. Menaažiga baari minna ei tohtinud. Seu Tonico, Josué, seu Ari, seu Epaminondasega naerda, seda ei tohtinud. Ei tohtinud paljajalu maja ees kõnniteel käia, tuule käes lehvivate juustega mererannas joosta, jalgadega vees partsides. Ei tohtinud naerda, kui selleks tuju tuli, olgu see kus tahes ja kelle juuresolekul tahes. Ei tohtinud öelda kõike, mis tal meelde tuli. Lihtsalt midagi, mis talle meeldis, ei tohtinud teha. Ta oli senjoora Saad. Ta ei tohtinud. Halb oli olla abielus.

Ta polnud iial tahtnud Nacibi pahandada ega kurvastada. Seu Nacib oli hea, kogu maailmas polnud temast paremat. Ta armastas Gabrielat, see oli tõeline armastus, armuhullustus. Nii suur mees, baariomanik, kel on raha pangas. Ja on hull tema, Gabriela, järele... Naljakas!... Teised, kõik teised lipitsesid tema ümber mitte armastuse pärast, vaid tahtsid ainult temaga magada, teda oma käte vahele suruda, tema suud suudelda, tema rinnal ohata. Kõik, kõik teised, ilma erandita. Vanad ja noored, ilusad ja inetud, rikkad ja vaesed. Praegused ja endised — kõik teised. Kas tõesti kõik? Välja arvatud Clemente. Ja võib-olla Bebinho, aga see oli poisike, mis teadis see armastusest? Seu Nacib, oo! tema teadis, mis on armastus. Ka Gabriela tundis tema vastu oma südames midagi muud kui see, mis ta kõigi teiste vastu tundis. Kõigi teistega, ilma ühegi erandita, isegi Clementega, isegi Bebinhoga tahtis ta ainult magada. Kui ta mõnele noorele mehele mõtles, temaga naljatas, olgu see seu Tonico, või Josué, Epaminondas või Ari, siis mõtles ta ainult sellele, kuidas ta temaga voodis on, tema kaisutuses oigab, tema huuli hammustab, tema keha naudib. Ka seu Nacibi vastu tundis ta kõike seda, aga veel rohkem kui seda: ta armastas temaga koos olla, kuulda teda kõnelevat, talle vürtsitatud toite valmistada, öösiti tema rasket säärt oma puusal tunda. Ta armastas teda voodis selle pärast, mis seal tehakse

magamise asemel. Aga mitte ainult voodis ja mitte ainult selle pärast ei armastanud ta teda. Vaid ka muu pärast. Ja just selle muu pärast ta armastaski teda. Temale oli Nacib kõik: abikaasa ja peremees, perekond, mida tal iial varem polnud, isa ja ema, vend, kes oli kohe sündimise järel surnud. Nacib oli kõik, mis tal oli. Halb oli olla abielus. Oli rumalus abielluda. Enne oli palju parem. Laulatussõrmus sõrmes polnud millegipoolest muutnud tema tundeid Nacibi vastu. Ainult et nad nüüd abielus olles järjest tülitsesid ja Gabriela pidi iga päev Nacibi pahandama, kurvastama. Ta ei tahtnud teda pahandada. Aga kuidas seda ära hoida? Kõik, mis Gabriela armastas, oli senjoora Saadile paraku keelatud. Ja kõik, mis senjoora Saad pidi tegema, oli Gabrielale paraku talumatu. Aga lõpuks andis ta ikka järele, et head Nacibi mitte kurvastada. Mõnda asja tegi ta salaja, ilma tema teadmata. Et teda mitte pahandada.

Enne oli palju parem, ta võis kõike teha, Nacib oli armukade, aga see oli armukese armukadedus, mis voodis kiiresti möödus. Ta võis kõike teha, kartmata teda pahandada. Varem tõi iga hetk talle rõõmu, ta laulis, tema jalad tantsisid. Nüüd tuli iga rõõmu eest tasuda kurbusega. Eks pidanud ta Ilhéuse perekondades külas käima? Siidkleit seljas, kitsad kingad jalas, istus ta kohmakalt mõnel kõval toolil. Ta ei avanud suud, et mitte öelda midagi sobimatut, ei naernud, oli otsekui puust. See ei meeldinud talle. Mis kasu oli tal nii paljudest kleitidest, kingadest, kallitest ehetest, sõrmustest, kaelakeedest ja kõrvarõngastest, kui ta ei võinud olla Gabriela? Talle ei meeldinud olla senjoora Saad.

Nüüd polnud enam midagi parata, miks oli ta tookord nõusse jäänud? Et Nacibile mitte meelehärmi teha? Võib-olla kartusest teda kaotada? Asjata oli ta nõusse jäänud, nüüd oli elu kurb, ta pidi kogu aeg tegema seda, mis talle ei meeldinud. Ja mis kõige hullem, selleks et olla Gabriela, et veel pisut oma elu elada, pidi ta paraku salatsema, teist pahandama ja kurvastama. Isegi tema sõber Tuísca ei tulnud teda enam vaatama. Ta jumaldas Nacibi ja tal oli selleks ka põhjust. Kui Raimunda haige oli, saatis Nacib talle raha, et ta endale midagi osta võis. Seu Nacib oli hea. Tuísca leidis ka, et ta pidi senjoora Saad olema, mitte Gabriela. Sellepärast ta ei tulnudki, et Gabriela seu Nacibi pahandas ja kurvastas. Isegi tema sõber Tuísca ei mõistnud teda.

Keegi ei mõistnud teda. Dona Arminda aina imestas ja rääkis, pahad vaimud olevat selles süüdi, et Gabriela ennast arendada ei taha. Kus on nähtud, et inimene, kel on kõik,

mis süda ihaldab, nii visalt oma rumalusest kinni peab. Isegi Tuísca ei mõistnud teda, ammugi siis dona Arminda.

Nii ka nüüd; mis pidi ta ometi tegema? Lähenes aastalõpp. Bumba-meu-boi, kolmekuninga-terno[1], karjatüdrukud, preseepiod... Ah! seda ta armastas. Istanduses oli ta karjatüdrukuna rongkäigus olnud. Terno oli seal üsna kehv, ilma laternateta, aga kui tore see siiski oli! Siin üsna lähedal, õmblejanna Dora juures (tänava viimases majas, kus Gabriela käis kleite passimas, Dora nimelt õmbles talle) olid alanud kolmekuninga-terno proovid. Karjatüdrukute, laternate ja kõige muuga. Dora oli ütelnud:

«Kolmekuningalippu võib ainult dona Gabriela kanda.»

Dora kolm abilist olid temaga nõus. Gabriela nägu oli särama löönud, ta oli heameele pärast käsi plaksutanud. Ta polnud Nacibiga rääkida julgenud. Salaja käis ta õhtuti reisaado proovil. Iga päev võttis ta ette kõnelda, ja lükkas jälle järgmise päeva peale edasi. Dora õmbles talle atlasskleiti, mis oli kaunistatud litrite ja läikivate helmestega. Olla kolmekuninga karjatüdruk, tantsida tänavail, kanda lippu, laulda, juhtida kõige ilusamat ternot kogu Ilhéuses. Ah! see oli Gabrielale meeltmööda, selleks oli ta sündinud! Senjoora Saad ei võinud ternos karjatüdrukuks olla. Ja ta käis salaja proovidel, lootes, et võib kolmekuninga karjatüdrukuna läbi tänavate tantsida. Sellega pahandaks ja kurvastaks ta Nacibi. Mis võis ta parata? Ah, mis võis ta parata?

AASTAVAHETUSEPIDUSTUSTEST

Lähenes aasta lõpp, pidustuste aeg: jõulud, uusaasta, kolmekuningapäev, koolide lõpupeod, kirikupühad. Väljakul «Vesuuvi» ees korraldati kirmeseid, linn kogunes täis lõbusaid ja ettevõtlikke õpilasi ning üliõpilasi, kes olid koolivaheajaks Bahia kolledžitest ja kõrgematest koolidest saabunud. Kõikjal tantsiti: paremais perekondades salongtantse, kehvikute onnides kinkudel ja Madude saarel sambat. Linn lõbutses ja pidutses, aguli kabareedes ja kõrtsides peeti joominguid ja kakeldi. Kesklinna baarid ja kabareed olid rahvast täis. Tehti jalutuskäike Pontali, korraldati piknikuid Malhadol ja Pernambuco kingul, et bagerite töötamist näha. Tekkis flirte, toimus kihlusi, värsked ülikoolilõpetajad

[1] Terno — kolmekuningapäeval korraldatav pidulik rongkäik laulude ja tantsudega rahvapillide saatel.

võtsid heldinud vanemate niiskete pilkude all õnnitlusvisiite vastu. Need olid esimesed kõrgemat haridust märkiva tõmmusega iljeuslased, kolonelide lapsed: advokaadid ja arstid, insenerid ja agronoomid, oli ka naisõpetajaid, kes siinsamas nunnade kooli juures lõpueksamid teinud. Eluga rahulolev isa Basílio ristis kuuendat kasulast, kes jumala abiga oli tema sõbratari Otália üsast sündinud. Vanapiigadel oli rohkesti ainet keelepeksuks.

Hal polnud aastalõpp nii lõbusalt ja elavalt möödunud. Saak oli kõik ootused kaugelt ületanud. Raha jooksis kergelt, kabareedes voolas šampanja, iga laev tõi uue lasti naisi, üliõpilased võistlesid flirtimises äriteenijate ja kaubareisijatega. Kolonelid maksid, maksid heldelt, tõmbasid puruks viiesajamilreisilisi rahatähti. Kolonel Manuel das Onçase uus maja, peaaegu loss, õnnistati kärarikka peoga sisse. Tekkis palju uusi maju, uusi tänavaid, rannaavenüüd pikendati Malhado kookosesalude poole. Bahiast, Recifest ja Riost saabus laevatäisi iljeuslaste tellitud kraami: komfort nende kodudes suurenes. Avati järjest juurde ärisid, vaateaknad ahvatlesid ning kutsusid. Linn kasvas, muutus.

Enochi kolledžis toimusid esmakordselt eksamid föderaalse kontrolli all. Selleks saabus Riost inspektor, kes oli ühtlasi ajakirjanik, valitsuse häälekandja kaastööline. Nimeka literaadina pidas ta loengu, millele kolledži õpilased pileteid levitasid. Rahvast tuli palju kokku, sest noormeest peeti väga andekaks. Seejärel kui Josué oli teda esitlenud, kõneles ta «Uutest vooludest kaasaegses kirjanduses — Marinettist[1] Graça Aranhani[2]». Kohutavalt igav sõnavaling, mida suutsid mõista ainult neli-viis inimest: João Fulgêncio, Josué, pisut ka Nhô-Galo ja Kapten. Ari mõistis, aga tema oli vastu. Meenutati unustamatut Argileu Palmeirat, kõuehäälset kahekordset bakalaureust. Vaat too oli kõnemees! Neid ei saanud võrreldagi. Pealegi ei osanud see Rio mees üldse juua. Paar lonksu head kohalikku kašassat, ja ta jäi nii purju, et ei suutnud jalul seista. Argileu Palmeira aga võis võistelda Ilhéuse kõige kuulsamate fazendeirodega, ta jõi nagu kaan ja kõneles nagu Rui Barbosa. See oli tõesti talent.

Siiski oli sel vaidlusi äratanud kirjandusõhtul ka oma elav jooneke, oma pitoreskne moment juures. Kogu saalis kan-

[1] Filippo Tommaso Marinetti (1878—1944) — itaalia kirjanik, futurismi rajajaid.

[2] José Pereira da Graça Aranha (1868—1931) — brasiilia modernismi silmapaistev esindaja, üks Brasiilia Kirjandusakadeemia asutajaid.

get parfüümi levitades, toredam kui ükski senjoora, Bahiast tellitud pitsidesse riietatud, lehvikut käes hõljutades, hoiaku, tõsise ilme, häbelike pilkude, äärmise väärikuse poolest täielik matroon (ehkki ealt alles nii noor), ilmus ootamatult saali Glória, too varem üksinduses oma aknal õhanud keelualune, kes nüüd, kus ta lopsakas ihu lohutust leidnud, oli unustanud ohked. Senjoorade read lõid sumisema. Doktor Demósthenese abikaasa laskis lornjeti langeda ja pomises:

«Häbematu!»

Doktor Alfredo abikaasa — tema mees oli ju deputaat, ehkki ainult osariigi oma, aga siiski üsna tähtis isik, — tõusis püsti, kui uhkeldav Glória vabandust paludes oma paljuihaldatud keha peosaalis tema kõrval toolile asetas. Jerusat kaasa tõmmates võttis solvunud senjoora kaugemal eespool istet. Glória naeratas ja kohendas seelikuvolte. Isa Basílio oli see, kes kristlikust halastusest aetuna tema juurde istus. Naiste valvsa kontrolli all piilusid mehed salaja sinnapoole. «See Josué on õnneseen!» mõtlesid nad kadedusega, söandades vargsi pilgu Glóriale heita. Kõigist ettevaatusabinõudest hoolimata polnud Ilhéuse linnas ühtki inimest, kes poleks teadnud kolledžiõpetaja meeletust kirest koloneli armukese vastu. Ainult Coriolanol endal oli see veel avastamata.

Kahvatu ja kõhn Josué tõusis püsti, pühkis Glória poolt kingitud siidtaskurätikuga olematut higi (muide oli ta üleni Glória poolt riidesse pandud — pealaest jalatallani, lõhnavast briljantiinist kuni kingamäärdeni), laulis oma kaunisõnalise kiidulaulu Riost tulnud ajakirjanikule, nimetades teda «uue generatsiooni, antropofaagide ja futuristide põlvkonna säravaks andeks». Ta ülistas noormeest, aga peaasjalikult ründas silmakirjalikkust, mis endises kirjanduses ja Ilhéuse seltskonnas valitses. Kirjandus oli selleks, et ülistada elu veetlusi, elamisrõõmu, ilusat naisekeha. Ilma silmakirjalikkuseta. Ta kasutas juhust, et ette kanda Glória poolt inspireeritud poeemi — see oli hirmus ebamoraalne. Täis uhkust aplodeeris Glória. Alfredo abikaasa mõtles juba lahkuda, aga ei teinud seda sellepärast, et Josué oli nüüd oma kõne lõpetanud, ja ta tahtis veel literaati kuulata. Tema kõnet ei mõistnud küll keegi, aga vähemalt ei rääkinud ta kõlvatusi.

Muide ei šokeerinud säherdused asjad enam peaaegu kedagi, niivõrd muutunud oli Ilhéus, «liiderlikkude naiste ja kõlvatute kommete paradiis, kus oli kadumas endiste aegade karskus, lihtsus ja komblus», nagu väljendas end oma kõnedes Maurício Caires, kes kandideeris munitsipaliteediülema

kohale ja kavatses range kõlbluse taas jalule seada. Mis seal nördida Glória ilmumisest kirjandusõhtule, kui parajasti liikus kuuldus, mis peatselt kinnitust leidis, et Malvina olevat Bahiast põgenenud. Iga laevaga saabus sealt õppivaid noori. Ei tulnud ainult Malvina, Halastajate Õdede ordu kooli kasvandik. Algul arvati, et Melk Tavares oli otsustanud karistust kõvendada ja ta õppevaheajaks kooli jätnud.

Aga kui Melk ootamatult pealinna sõitis ja sealt üksi, nagu ta oli läinud, tagasi tuli, süngena, kümne aasta võrra vanemana, siis saadi tõde teada. Koolivaheajaga ja kasvandike ärasõiduga ühenduses tekkinud segadust kasutades oli Malvina ühtki jälge jätmata põgenenud. Melk oli politsei poole pöördunud, aga Bahias Malvinat polnud. Ta oli Rioga ühendusse astunud, ka seal polnud teda leitud. Kõik arvasid, et tüdruk oli sadamasuudmeinseneri Rômulo Vieira juurde asunud. Millegi muuga ei osatud seda kõmulist kadumist seletada, mis vanapiigade keelekõlksutusele nii rikkalikku ainet andis. Isegi João Fulgêncio oli samal arvamisel. Rõõmuga sai ta hiljem teada, et Rio politsei poolt väljakutsutud insener oli tõendanud, ta ei teadvat midagi Malvinast, ta polevat tüdrukust kuulnudki, sestsaadik kui ta Ilhéusest lahkus. Ta ei teadvat temast ega tahtvatki teada. Nüüd oli saladus täielik, keegi ei mõistnud midagi ja ennustati, et tüdruk tuleb varsti kahetsedes koju tagasi.

João Fulgêncio ei uskunud Malvina tagasitulekut ega andekspalumist:

«Ma olen kindel, et ta tagasi ei tule. See tüdruk jõuab kaugele, ta teab, mis ta teeb.»

Palju kuid hiljem, just järgmise aasta saagi koristamise ajal, saadi teada, et Malvina töötab São Paulos kuskil kontoris, õpib öösiti, elab üksinda. Emasse, kes tütre kadumisest saadik enam majast ei lahkunud, tuli elu tagasi. Melk aga ei tahtnud temast sõnagi kuulda:

«Mul pole enam tütart!»

Ent see kõik juhtus hiljem. Sel aastalõpul aga tekitas Malvina nimi ainult kõlbelist nördimust, teda toodi ette halva eeskujuna, tema juhtum andis toitu Maurício Cairese ägedaile kõnedele valimiskampaania eeljärgus.

Valimised pidid olema maikuus, aga advokaat kasutas juba nüüd iga juhust oma kõneosavuse rakendamiseks, et kutsuda rahvast üles Ilhéuse kadunud kõlbelisust jälle jalule seadma. Kuid ainult vähesed näisid selleks valmis olevat, sest uued kombed tungisid igale poole, isegi kodudesse, ja üliõpilaste saabumine aasta lõpus aina süvendas seda kõike. Üliõpilased olid Kapteni pooldajad. Nad korraldasid tema

auks isegi lõuna Nacibi baaris, «tulevase munitsipaliteedi-ülema auks» (nagu tervitas teda kolmanda kursuse õigusteadlane Estêvão Ribeiro, kolonel Coriolano poeg, ehkki kolonel ise Ramiro Bastose ustavate poolehoidjate hulka kuulus), «kes kaotab Ilhéusest mahajäämuse, harimatuse ja maakombed, kes arendab progressi, nii et vaimuvalgus kakaopealinnas särama lööb». Veel hullem oli Amâncio Leali poeg, kes isaga lõputult vaidles:

«Pole midagi parata, isa, te peate sellest aru saama. Ristiisa Ramiro on minevik, Mundinho Falcão tulevik.» Ta õppis São Paulos inseneriks ja rääkis aina šosseedest, masinatest, progressist. «Teil on õigus tema poole hoida. Selleks on sentimentaalseid, liigutavaid põhjusi, mida ma austan. Aga mina ei saa teiega kaasa minna. Ka teie peate mind mõistma.» Ta seltsis sadamasuudmes töötavate inseneride ning tehnikutega, pani endale skafandri ümber, laskus kanali põhja.

Amâncio kuulas, esitas vastuväiteid, andis järele. Ta oli uhke pojale, kes õppis hiilgavalt, sai eksamitel parimaid hindeid:

«Kes teab, võib-olla on sul õigus, ajad on nüüd teised. Ainult, et mina algasin siin koos vader Ramiroga. Sina polnud veel sündinudki. Mina olin tookord poisike, tema tähtis isand. Me tegime koos hädaohte läbi, valasime koos verd, läksime koos rikkaks. Ma ei jäta teda maha nüüd, kus ta on suremas ja nii palju meelehärmi tunda saab.»

«Teil on õigus. Ja minul samuti. Ma armastan ristiisa, aga kui ma hääletama pean, ei hääleta ma tema poolt.»

Amânciole olid need õnnelikud tunnid, kui tema varahommikul valmistus kalaturule minema, tema poeg Berto aga öiselt pummelduselt koju tuli. Siis vestlesid nad. Vanem poeg tegi Amânciole palju head meelt, õppis nii hoolega. Isa kasutas juhust, et talle nõu anda, teda hoiatada:

«Sa mehkeldad Florêncio naisega.» (Elatanud kolonel Florêncio oli abiellunud Bahias süürlaste perekonnast pärineva noore temperamentse neiuga, kel olid suured unistavad silmad.) «Käid öösiti tagaukse kaudu tema majas. Ilhéuses on kabareed naisi täis. Kas sulle nendest ei jätku? Milleks amelda abielunaisega? Florêncio pole neid, kes lepivad sarvekandmisega. Kui ta teada saab . . . Ma ei tahaks žagunssot sulle saatjaks anda. Tee sellele lõpp, Berto. Sa röövid mult rahu.» Endamisi naeris ta: pagana osav poiss see tema poeg, pani vaesele Florênciole sarved pähe.

«Mina pole süüdi, isa. Ta ahvatles mind nii kangesti. Ja ma pole ju puust. Aga olge mureta. Ta sõidab pidustusteks Bahiasse. Ütelge õieti, isa, millal kaob Ilhéuses see komme

tappa naine, kes oma meest petab? Ma ei tea teist niisugust paika! Inimene ei või kella nelja ajal hommikul mõnest majast välja tulla, kohe avatakse kogu tänavas aknad ja vahitakse talle järele.»

Amâncio Leal vaatas poega oma ainukese terve silmaga, milles säras õrnus.

«Kus mul opositsionäär väljas . . .»

Järjekindlalt iga päev külastas ta Ramirot. Vanamees juhtis valimiskampaaniat, toetudes temale, Melkile, Coriolanole ja veel mõnele üksikule. Saadikutekoja istungite vaheaega kasutades reisis Alfredo provintsis ringi ja külastas valijaid. Tonicost polnud mingit kasu, tema mõtles ainult naistele. Amâncio kuulas, mis Ramiro rääkis, andis talle julgustavaid teateid, vahel koguni valetas. Ta teadis, et nad valimistel kaotavad. Ramiro võis püsida ainult valitsuse abil, kes hävitab vastased nende volituste mittetunnustamisega. Aga Ramiro ei tahtnud sellest kuuldagi. Ta pidas oma autoriteeti kõigutamatuks, rääkis, et rahvas hoiab tema poole. Näitena mainis ta Nacibi naise tegu, kes kogu linna trotsides oli õhtu hilja tema ja Melki nime päästma tulnud. Tänu temale ei segatud neid avalikult Aristótelesele tehtud atentaadi protsessi, mis kindlasti oleks juhtunud, kui žagunssod oleksid neegri tabanud. Eriti silmas pidades seda, et kohus oli nurjatul kombel selle protsessi jaoks eriprokuröri määranud.

«Aga mina arvan, vennas, et neeger oleks surnud, aga poleks midagi rääkinud. See on korralik neeger, kahju, et ta mööda laskis.»

Paranenud Aristóteles, veel mõjukam kui enne, oli teatanud, et Itabuna hääletab üksmeelselt Mundinho Falcão poolt. Ta oli lahkunud haiglast tüsenenuna, oli Bahiasse sõitnud, ajakirjanikele intervjuu andnud, kuberner polnud takistada saanud, et asi kohtusse läks. Mundinho oli pöördunud paljude inimeste poole Rios, kus atentaat oli suurt tähelepanu äratanud. Üks opositsiooni hulka kuuluv deputaat oli föderaalses saadikutekojas kõne pidanud ja rääkinud banditismi tagasitulekust kakaopiirkonnas. Kära oli palju, aga see andis vähe tulemusi. Protsess oli keeruline. Kurjategija isik teadmata. Räägiti, see olevat keegi Fagundese-nimeline kabra, kes koos kellegi Clementega Melk Tavarese fazendades metsa raiuvat. Aga kuidas seda tõestada? Kuidas tõestada Ramiro, Amâncio, Melki osavõttu? Eriprokurörist ja kõigest muust hoolimata pidi protsess nähtavasti tühja jooksma ning arhiivi antama.

«Lurjused . . .» sõimas Ramiro kohtuvõime.

Kas polnud nad politseikomissari vallandada tahtnud? Et selle kohalejäämist nõuda, oli ta pidanud Alfredo Bahiasse saatma. Mitte et komissar oleks eriti sobinud — see oli loid ja ükskõikne, poisike, kes jooksis isegi Itabuna munitsipaliteedivalitsuse sekretärilt abi otsima ja hirmu pärast end ära määris, kui žagunssodega tegemist tuli. Aga leitnandi tagandamisel oleks just tema, Ramiro Bastose prestiiž kõige enam kannatanud.

Ta vestles Amâncioga, Tonicoga, Melkiga. Neil hetkedel sattus ta hoogu, elas tõelist elu. Ta veetis ju nüüd suurema osa päevast voodis, temast oli järel ainult luu ja nahk ning silmad, mis jälle süttisid, kui jutt poliitikale läks. Doktor Demósthenes külastas teda iga päev, kuulas aeg-ajalt tema südant, katsus pulssi.

Aga siiski oli ta arsti keelust hoolimata kord õhtul majast väljunud. Ta oli õdede Dos Reiside preseepio avamisele läinud. Sealt ei võinud ta puududa. Kes olekski sinna minemata jätnud? Kogu linn oli seal koos, maja puupüsti rahvast täis.

Gabriela oli Quinquinale ja Florzinhale viimastes ettevalmistustöödes abiks olnud. Ta oli pilte välja lõiganud, neid kartongile kleepinud, lilli teinud. Nacibi juures oli ta mõned Süüria ajakirjad leidnud ja niiviisi oli demokraatlikku preseepiosse muhameedlasi, idamaisi pašasid ja sultaneid ilmunud, mis Fulgênciole, Nhô-Galole ja kingsepp Felipele palju nalja tegi. Joaquim oli õhukesest valgest kartongist mõned hüdroplaanid konstrueerinud ja need Petlemma lauda kohale riputanud, see oli tolle aasta uuenduseks preseepios. Et neutraliteeti säilitada (preseepio, Nacibi baar ja Kommertsühing olid ainukesed paigad, mis valimiseelses võitluses erapooletuks jäid), oli Quinquina Doktorit palunud preseepio avamisel kõnelda, Florzinha aga oli sama palvega Maurício Cairese poole pöördunud.

Mõlemad puistasid kauneid tiraade vanapiigade hõbejuukselistele peadele. Nende hääli võita püüdes teatas Kapten neile saladuskatte all, et tema valimise juhul hakatakse neile ametlikult poolt abi andma. Kaugeltki tuli inimesi suurejoonelist preseepiot vaatama: neid tuli Itabunast, Pirangist, Água Pretast, isegi Itapirast. Tuldi tervete perekondadega. Itapirast saabusid dona Vera ja dona Ângela, nad lõid vaimustuses käsi kokku:

«Kui imeilus!»

Aga mitte ainult preseepio traditsiooniline kuulsus polnud sellesse kaugesse linna jõudnud, vaid sinna oli ulatunud ka kõla Gabriela kokakunstist. Ehkki rahvast oli murdu,

ei jäänud dona Vera enne rahule, kui ta oli saanud Gabriela kuhugi kõrvale kutsuda, et temalt mõne kastme retsepti paluda, mõne toidu valmistamise üksikasju pärida. Água Pretast oli saabunud ka Nacibi õde oma abikaasaga. Gabriela oli seda dona Armindalt kuulnud, sest Nacibi juurde polnud nad ilmunud. Preseepio pidulikul avamisel silmitses Nacibi õde vihaselt oma lihtsat vennanaist, kes kohmakalt toolil istus. Gabriela naeratas talle häbelikult, kõrk senjoora Saad de Castro pööras talle selja. Gabriela jäi kurvaks. Mitte agronoomi naise põlgliku suhtumise pärast. Selle eest tasus tema asemel veidi aja pärast kätte dona Vera, kellele teine lipitsevalt naeratades ja tervitades lähenes. Pärast dona Ângela esitlemist ütles dona Vera:

«Teie vennanaine on hirmus kena. Nii ilus ja kombekas... Teie vennal oli õnne, ta sai hea naise.»

Veel enam tasus tema eest kätte vana Ramiro, kui ta oma ebakindlal kõnnakul saali astus. Talle tehti teed, anti ruumi otse preseepio ees. Ramiro kõneles õdede Dos Reisidega, kiitis Joaquim'i. Tema poole sirutati tervituseks käsi. Aga tema märkas Gabrielat, jättis kõik sinnapaika, astus tema juurde, surus tal väga sõbralikult kätt:

«Kuidas elate, dona Gabriela? Ma pole teid ammu näinud. Miks te kunagi sisse ei astu? Ma tahan, et te kord ühes Nacibiga meie juurde einele tuleksite.»

Jerusa, kes vanaisa kõrval seisis, naeratas talle ja ajas temaga samuti lahkelt juttu. Nacibi õde värises viha pärast, teda näris pahameel. Ja lõpuks tasus ka Nacib Gabriela eest kätte, kui ta talle järele tuli. Nacib oli hea. Ta tegi seda meelega. Nad läksid käe alt kinni hoides ukse poole ning möödusid üsna õe ja õemehe lähedalt. Nacib ütles valjusti, et nad kuuleksid:

«Bié, mu naisuke, sa oled kõigist ilusam.»

Gabriela lõi silmad maha, ta oli kurb. Mitte meheõe põlguse pärast, vaid sellepärast, et niikaua kui õde siin linnas on, ei luba Nacib tal iialgi kolmekuninga-ternost osa võtta, karjatüdrukuriietes tänavale minna, lippu kanda.

Ta oli otsustanud rääkida Nacibiga hiljem, otse aastavahetuse eel. Esialgu aga käis ta proovidel, laulis ja tantsis — kui tore see oli! Proove juhatas seesama merehõnguga noormees, keda ta oli kohanud «Ankrupaigas» tol õhtul, kui Fagundesele jahti peeti. Endine madrus, töötas ta nüüd Ilhéuse dokkides, tema nimi oli Nilo. See oli väga elav noormees, suurepärane tantsujuht. Ta õpetas Gabrielale tantsusamme, näitas, kuidas lippu hoida. Mõnikord tantsisid nad pärast proove. Laupäeviti kestsid tantsud koiduni. Aga Gab-

riela tuli varakult koju, et Nacib enne teda tagasi ei jõuaks... Ta lükkas kõnelemise ikka edasi, mõtles teha seda otse pidustuste eel, kas või viimasel päeval. Niiviisi saab ta vähemalt proovidest mõnu tunda, kui Nacib ei peakski luba andma. Dora oli mures:

«Kas rääkisite juba, dona Gabriela? Või tahate, et mina räägin?»

Nüüd oli kõigel lõpp, see oli võimatu. Seni kui uhke ja kõrk õde linnas on, ei luba Nacib iialgi, et Gabriela ternoga tänavale läheks, Jeesus-lapse kujutusega lippu kannaks. Ja tal oli õigus... Kõige hullem oli see, et tal oli õigus: seni kui õde Ilhéuses on, oli see võimatu. Gabriela ei võinud teda nii hirmsasti pahandada ja kurvastada...

KARJATÜDRUK GABRIELA EHK SELLEST, KUIDAS SENJOORA SAAD UUSAASTAÖÖD PÜHITSES

«Mis ütleb minu õde ja minu õemehetolvan?» Ei, Gabriela, kuidas võiks Nacib nõustuda? See polnud võimalik. Ja selles õe asjas oli tal õigus.

Mis ütleksid iljeuslased, Nacibi baarisõbrad, parema seltskonna senjoorad, kolonel Ramiro, kes tema vastu niisugust lugupidamist üles näitas? Võimatu, Gabriela, võimatu on niisugust asja mõeldagi, suuremat mõttetust pole iial kuuldud. Bié pidi endale ometi selgeks tegema, et ta pole enam vaene teenija, kel pole mingit seltskondlikku seisundit, kelle päritolu, nime ega sündimise päevagi ei teata. Kuidas võis kujutleda senjoora Saadi terno eesotsas, sinisesse ja punasesse atlasesse riietatuna, kullatud papist kroon peas, lipp käes, kahekümne kahe laternat kandva karjatüdruku keskel keha hõljutades tantsusammul läbi tänavate liikumas, kujutleda teda karjatüdruk Gabrielana, kõige esimese ja silmapaistvamana kõigist? Võimatu, Bié, see on pöörane mõte...

Muidugi, Nacibile meeldis ternot vaadata, ta aplodeeris sellele baaris ja laskis kõiki osavõtjaid õllega kostitada. Kellele see ei meeldinud? Kes hakkab salgama, et see on ilus? Aga kas Gabriela on juba näinud mõnd senjoorat, mõnd lugupeetud abielunaist, tänavail kolmekuninga-ternos tantsivat? Ei maksa tuua näitena Dorat, selletaoliste asjade pärast oligi mees ta hüljanud ja jätnud talle ainult õmblusmasina, millel ta tellijatele kleite õmbles. Ja veel nüüd, kui Nacibi õde siin oli, see täispuhutud uhkusekott, ja see

õemees, kellel tema tarkusesõrmusest hoolimata pea tuult täis oli. Võimatu, Gabriela, sellest ei maksnud rääkidagi.

Gabriela langetas nõus olles pea. Nacibil oli õigus, Gabriela ei võinud teda õe ja kõrgesti haritud õemehe silme all pahandada ega kurvastada. Nacib võttis Gabriela oma käte vahele:

«Ära ole kurb, Bié. Naerata mulle.»

Gabriela naeratas, aga oma südames ta nuttis. Nuttis sel õhtul tolle ilusa atlasskleidi pärast — sinine ja punane, kõige toredam värvide kooskõla! Kullatud krooni pärast, mille ees oli täht. Lipu pärast, mis samuti oli terno värvides ja mille keskel oli Jeesus-lapse ning tema tallekese kujutus. Teda ei lohutanud ka kingitus, mille Nacib talle õhtul koju tulles kaasa tõi, kallis tikitud särp narmastega.

«Selle paned sa ümber, kui me uusaastaballile läheme,» ütles Nacib. «Ma tahan, et Bié oleks sel peol kõige ilusam kõigist.»

Ilhéuses polnud muud juttu kui sellest uusaastapeost, mille nais- ja meesüliõpilased klubis «Progress» korraldasid. Omblejad ei mäletanud, et neil kunagi varem nii palju tellimisi oleks olnud. Kleite saabus Bahiast, rätsepad proovisid meestele peenimast valgest linasest riidest ülikondi, kõik lauad olid ette tellitud. Peole pidi tulema isegi Mister abikaasaga, kes nagu tavaliselt oli sõitnud mehe juurde jõuluaid veetma. Ei korraldatud harilikke tantsuõhtuid eramajades, vaid Ilhéuse seltskond kogunes seekord «Progressi» saalidesse ballile, milletaolist varem polnud nähtud.

Samal ööl pidi terno oma laternate, laulude ja lipuga Ilhéuse tänavail liikuma. Gabriela on sel ajal riietatud pitsmantiljasse, siidkleiti, kannab kitsaid kingi. Silmad maha löödud, istub ta vaikides ballil ega tea, kuidas olla ja käituda. Kes küll kannab lippu? Dora oli petetud lootuste pärast tujust ära. Ka Nilo, merehõnguga noormees, polnud oma pettumust varjanud. Ainult Miquelina oli paistnud rahul olevat, võib-olla langeb nüüd temale osaks lippu kanda.

Alles siis unustas Gabriela pisut oma kurvastuse ja lakkas nutmast, kui Unhão väljal avati lõbustuspark, hiina lõbustuspark hiiglaratta, karusselli, šikoote[1] ja «hullumajaga». Kõik läikis metallist, oli valgusest üle ujutatud. Lõbustuspark tekitas niisugust sensatsiooni, et neegripoiss Tuísca, kes viimasel ajal oli Gabrielast eemale jäänud, ei kannatanud välja ja tuli uudiseid jutustama.

---

[1] Šikoote (portug. k. *chicote*) — teatav mehaaniline atraktsioon.

Nacib ütles Gabrielale:

«Vana-aastaõhtul ma ei ole baaris. Astun ainult korraks sinna sisse. Peale lõunat läheme lõbustusparki, hiljem aga kirmesele.»

Jah, see oli juba midagi väärt. Ta käis Nacibiga igal pool ringi. Kaks korda sõitis hiiglarattal. Ka šikoote oli väga meeldiv, tal lõi isegi rinde all külmaks.

«Hullumajast» tuli ta päris uimasena välja. Neegripoiss Tuísca uutes riietes, kingad jalas — ka temal! —, käis igal pool tasuta, sest ta oli aidanud tänavail afišše kleepida.

Õhtul läksid nad kirmesele São Sebastião kiriku esisel väljakul. Seal jalutas Tonico dona Olgaga, Nacib jättis Gabriela nende seltskonda ning läks korraks baari vaatama, kuidas seal asjad arenevad. Kioskites müütasid naisõpilased kingitusi, noormehed ostsid. Kiriku heaks korraldati annetatud asjade enampakkumisi. Higist nõretav Ari Santos oli väljahõikajaks. Ta kuulutas:

«Liud maiustustega, veetleva senjoriita Iracema annetus. Maiustused valmistatud tema oma kätega. Kui palju pakute?»

«Viis milreisi,» pakkus üks arstiteaduse üliõpilane.

«Kaheksa,» tõstis keegi äriteenija hinda.

«Kümme,» hõikas õigusteaduse üliõpilane.

Iracemal oli palju austajaid, kes võistlesid võimaluse pärast flirtida temaga koduväravas ja seetõttu ka tema valmistatud maiustuste pärast. Oksjoni ajaks tuli baarist inimesi pealt vaatama ja osa võtma. Väljakule kogunes rohkesti perekondi, armunud vahetasid märguandeid, kihlatud jalutasid naeratades, käe alt kinni.

«Teeserviis, noore Jerusa Bastose annetus. Kuus tassi, kuus alustassi, kuus koogitaldrikut ja nii edasi. Kui palju pakute?»

Ari Santos tõstis nähtavale väikese tassi.

Tüdrukud vahetasid pilke, nad võistlesid omavahel hindade pärast. Igaüks neist tahtis, et just tema kingitus pühale Sebastianile kõige kallimalt müüdaks. Armunud ja peigmehed raiskasid raha, tõstes pakkumisi, et näha tütarlapsi naeratamas. Mõnikord kandideerisid kaks koloneli sama annetuse peale. Elavus tõusis, pakkumised suurenesid, ulatusid isegi saja ja kahesaja milreisini. Tol õhtul maksis Amâncio Leal Ribeirinhoga võisteldes viissada milreisi kuue suuräti eest. See oli juba pillamine, lausa raha loopimine. Nii rohkesti liikus seda Ilhéuse tänavail. Pruudieas neiud julgustasid pilkudega oma austajaid ja kosilasi: tasus näha nende ilmet, kui väljapakkuja nende annetuse müügile pani.

Iracema oma saavutas rekordilise hinna: see müüdi kaheksakümne milreisi eest. Selle pakkumise tegi Epaminondas, riidekaupluse «Soares & vennad» noorim omanik. Vaene Jerusa, kel polnud austajat! Uhkena ei hoolinud ta Ilhéuse noormeestest. Liikus kuuldusi ühest austajast Bahias, viienda kursuse üliõpilasest. Kui keegi tema perekonnast — kas tema onu Tonico ja dona Olga või mõni tema vanaisa sõpradest — pakkumisest osa ei peaks võtma, siis ei too tema teeserviis midagi sisse. Iracema naeratas võidurõõmsalt.

«Kui palju te teeserviisi eest pakute?»

«Kümme milreisi,» ütles Tonico.

Viisteist pakkus Gabriela, kelle kõrval nüüd jälle seisis Nacib. Kolonel Amâncio, kes oleks võinud hinda tõsta, polnud enam kohal, ta oli kabareesse läinud. Higistades hõikas Ari Santos tribüünilt:

«Viisteist milreisi... Kes pakub rohkem?»

«Tuhat milreisi.»

«Mis te ütlesite? Kes rääkis? Palutakse mitte naljatada.»

«Tuhat milreisi,» kordas Mundinho Falcão.

«Aa, seu Mundinho... Siis muidugi. Senjoriita Jerusa, olge nii lahke, ulatage oma annetus senjoorile. Tuhat milreisi, senjoorid, tuhat milreisi! Püha Sebastian jääb seu Mundinhole igavesti tänulikuks. Nagu te teate, läheb see raha tulevase kiriku ehitamiseks siiasamasse paika, vana kiriku asemele, ja see saab tohutu suur. Seu Mundinho, raha jõudis minu kätte... Palju tänu.»

Jerusa võttis karbi serviisiga ja ulatas selle eksportöörile. Hindade võistluses võidetud neiud arutasid seda hullu tempu. Mis see tähendas? Mundinho, see rikas ja elegantne Riost tulnud noormees võitles Bastoste perekonnaga elu ja surma peale. Selles võitluses põletati ajalehti, peksti inimesi poolsurnuks, tehti tapmiskatseid. Ta astus vana Ramiro vastu välja, püüdis temalt võimu üle võtta, viis teda südameatakkideni. Ja samal ajal andis tuhat milreisi, kaks säravat viiesajalist paberit, poole tosina odavast portselanist tassi — oma vaenlase pojatütre annetuse eest. Ta oli tõesti hull, kuidas seda muidu mõista? Kõik tütarlapsed, Iracemast kuni Divani olid armunud Mundinhosse, rikkasse ja elegantsesse poissmehesse, kes alatasa reisis, ühtelugu Bahias käis, kelle kodu oli Rios... Tütarlapsed teadsid kõiki tema lugusid naistega. Anabelaga ja teistega, keda ta Bahiast või lõunast välja tellinud. Nad olid mõnikord näinud neid hästi riietatud, vaba käitumisega naisi mererannas jalutavat. Aga Mundinho polnud iialgi flirtinud mõne vallalise neiuga. Mitte

ühegagi nendest, ta vaevalt vaataski neid. Jerusat niisama vähe. Ah seda rikast ja elegantset seu Mundinho Falcão'd!

«Serviis polnud nii palju väärt,» ütles Jerusa.

«Ma olen patune. Niiviisi aga sõlmin teie abiga head suhted pühakutega ja võidan koha taevas.»

Jerusa naeratas, ta ei saanud vastu panna ning küsis:

«Kas lähete uusaastaballile?»

«Ma ei tea veel. Lubasin minna Itabunasse uut aastat vastu võtma.»

«Seal on kindlasti väga lõbus. Aga siin ka.»

«Soovin teile palju lõbu ja õnnelikku uut aastat.»

«Teile samuti. Kui me enne seda ei kohtu.»

Tonico Bastos jälgis jutuajamist. Ta ei mõistnud seda tüüpi. Tonico unistas ikka veel kokkuleppest, mis tuleb viimasel hetkel ja päästab Bastoste prestiiži. Ta tervitas Mundinhot naeratusega. Eksportöör vastas ja lahkus, ta läks koju.

Vana aasta viimasel päeval oli Mundinho Itabunas, einetas Aristótelesega, võttis osa kariloomade laada avamisest — see oli tähtis uuendus, mis koondas Itabunasse kogu piirkonna veisekaubanduse. Ta pidas kõne, talle aplodeeriti, siis istus ta autosse ja sõitis Ilhéusse tagasi. Mitte et talle oleks meenunud Jerusa, vaid ta tahtis veeta uusaastaöö oma sõpradega klubis «Progress». See tasus vaeva: pidu sai imetore, rahvas rääkis, et ainult Rios võis niisugust balli näha.

Toredus, ülepakutult uhked krepdešiin-, taft- ja sametkleidid, ehete rohkus katsid kinni mõnede senjoorade jämedakoelisuse ja nende talunaiseliku ilme, niisama nagu viiesajamilreisiliste paberrahade pakid kolonelide taskutes nende kohmakat käitumist ja lihtrahvalikku kõneviisi varjasid. Aga piduperemeesteks olid noored. Mõned noormehed kandsid palavusest hoolimata smokinguid. Tütarlapsed naersid ja flirtisid saalides, hõljutasid lehvikuid, jõid karastavaid jooke. Šampanjat ja muid kõige kallimaid veine voolas jõgedena. Saalid olid leidlikult kaunistatud serpentiinide ja kunstlilledega. Pidu oli korraldatud nii uhke, sellest oli nii palju räägitud, et sinna oli ilmunud isegi João Fulgêncio, ballide vastane. Ja samuti Doktor.

Jerusa naeratas, kui ta nägi Mundinho Falcão'd vestlemas araablase Nacibi ja armsa Gabrielaga, kes vaevalt suutis jalul püsida. Neetud king vajutas tal varbaotsale. Ei, tema jalad polnud loodud kingades käima. Aga ta oli nii ilus, et kõige kõrgimadki senjoorad — isegi Demósthenese abikaasa, inetu ja iseteadev daam, — ei saanud salata, et see mulatt oli balli ilusaim naine.

«Lihtrahva hulgast, aga ilus,» tunnistasid nad.

Rahvatütar oli kohmetu ja hämmeldunud kogu selle kära keskel — ta ei mõistnud neid vestlusi, see toredus ei veedelnud teda, kadedus, edevus ja keelepeks ei ahvatlenud teda. Veidi aja pärast tuleb tänavaile kolmekuninga-terno lõbusate karjatüdrukutega, tikitud lipuga. Nad peatuvad majade ja baaride ees, tantsivad, laulavad, paluvad luba sisse astuda. Uksed avanevad, siis tantsitakse ja lauldakse võõrastetubades, juuakse likööri, süüakse maiustusi. Sellel uusaastaööl ja kolmekuningaööl väljusid Unhão'lt, Conquistalt, Madude saarelt ja teisel pool jõge asuvalt Pontalilt enam kui kümme ternot ja bumba-meu-boid, et lõbutseda Ilhéuse tänavail.

Gabriela tantsis Nacibiga, Tonicoga, Ariga, Kapteniga. Ta keerles graatsiliselt, aga ta ei armastanud neid tantse, kus tuli tiirelda kavaleri käte vahel. Tema jaoks oli tants midagi muud, see oli *côco mexido, samba de roda, maxixe embolado*[1]. Või siis mõni lõõtspillil mängitud polka. Argentiina tango, valss, fokstrott ei meeldinud talle. Pealegi kui king tema eemalehoiduvat varvast pigistas.

Pidu oli lõbus. Ainult Josué üksi nukrutses. Klaas käes, seisis ta akna najale toetudes ja vaatas välja. Ka Glória vaatles oma aknast rahvatungi kõnniteel ja tänaval. Tema kõrval seisis otsekui juhuslikult Coriolano, kes oli väsinud ja ihkas voodisse. Tema ball oli ju, nagu ta ise ütles, Glória voodis. Aga Glória viivitas; uhkesti riides, jälgis ta aknast Josué kõhna nägu. Laudades paukusid šampanjapudelite korgid. Mundinho Falcão, keda tütarlapsed üksteise võidu võlusid, tantsis Jerusaga, Divaga, Iracemaga, kutsus ka Gabriela.

Nacib astus siin-seal meeste gruppide juurde, et juttu ajada. Ta ei pidanud tantsimisest suurt lugu, kaks-kolm korda õhtu jooksul tiirles ta Gabrielaga. Pärast jättis ta tema laua juurde João Fulgêncio lahke abikaasa seltskonda. Laudlina ääre all tõmbas Gabriela kinga jalast, silitas valutavat kohta käega. Vaevaga hoidis ta haigutust tagasi. Mõned daamid tulid ja istusid nende lauda, vestlesid João Fulgêncio abikaasaga, naersid lõbusalt. Armulikult teretasid nad Gabrielat, küsisid tema tervise järele. Ta istus vaikides, mahalöödud silmi. Nagu preester, kes mõnd keerulist tavandit täidab, juhtis Tonico dona Olgat argentiina tangos. Noormehed ja neiud naersid ja naljatasid, tantsides peamiselt

[1] *Côco mexido, samba de roda, maxixe embolado* — brasiilia rahvatantsud.

tagumises saalis, kuhu vanadel oli sisseminek keelatud. Ka Nacibi õde ja tema abikaasa tantsisid, ikka sama kõrgi ja pepsi ilmega. Nad teesklesid, nagu ei näeks Gabrielat.

Kella üheteistkümne paiku, kui väljas tunglevast rahvahulgast ainult mõned vähesed inimesed olid järele jäänud — Glória ja ühes temaga kolonel Coriolano olid juba ammu akna juurest lahkunud —, kostis tänavalt kavakinjode[1] ja kitarride, flöötide ja tamburiinide helisid. Ja hääli, mis reisaado saatelaulu laulsid. Gabriela tõstis pea. Ta ei võinud eksida. See oli Dora terno.

Rongkäik peatus klubi «Progress» ees, balli orkester lakkas mängimast, kõik ruttasid akende ja uste juurde. Gabriela tõmbas kinga jalga ja jõudis esimeste hulgas kõnniteele. Nacib ühines temaga, õde ja õemees olid üsna lähedal, aga teesklesid endiselt, nagu ei näeks Gabrielat.

Karjatüdrukud kandsid laternaid, Miquelina hoidis lippu. Vile suus, juhtis endine madrus Nilo laule ja tantse. Samal ajal ilmus Seabra väljakult bumba-meu-boi härja, karjuse ja kaaporaga. Tantsides tulid nad mööda tänavat. Karjatüdrukud laulsid:

Olen ilus karjatüdruk,
Jeesust kummardama läen.
Sõime ette põlvitanud
kolme kuningat ma näen.

Siin ei palunud nad luba sisse astuda, sest ei julgenud rikaste pidu segada. Aga Plínio Araçá tuli kelnerite eesotsas õllepudelitega ja kostitas kõiki. Härg katkestas hetkeks tantsu, et juua. Kaapora samuti.

Jälle hakati tantsima ja laulma. Keskel liikus Miquelina lippu kõrgel hoides, kõhnu puusi hööritades. Seu Nilo vilistas. Ballirahvas täitis tänava. Noormehed ja neiud plaksutasid naerdes käsi.

Olen ilus karjatüdruk,
kiirtest, kullast, hõbedast,
oma laulu laulan mina
hällitades Jeesus-last.

Gabriela ei näinud enam midagi peale terno, laternaid kandvate karjatüdrukute, vilistava Nilo, lippu hoidva Miquelina. Ta ei näinud Nacibi, ei näinud Tonicot, ei näinud kedagi. Isegi mitte kõrgilt nina püstiajavat meheõde. Seu

[1] Kavakinjo (portug. k. *cavaquinho*) — väike nelja keelega kitarr.

Nilo vilistas, karjatüdrukud asusid oma kohtadele, bumba-meu-boi liikus juba edasi. Jälle vilistas Nilo, karjatüdrukud hakkasid tantsima, Miquelina lehvitas pimeduses lippu.

Karjatüdrukud on laulma
teise kohta minemas . . .

Nad lähevad mujale laulma, teistele tänavatele tantsima. Gabriela viskas kingad jalast, sööstis ettepoole, haaras Miquelina käest lipu. Puusi hööritades hakkas ta keerlema, vabanenud jalad astusid tantsusammus. Terno liikus edasi, meheõde hüüatas: «Oo!»

Jerusa vaatas Nacibi poole ja nägi, et ta peaaegu nutab, tardunud näol häbi ja kurbus. Siis astus Jerusa samuti ette, võttis ühelt karjatüdrukult laterna ja hakkas tantsima. Tema järel ühines rongkäiguga üks noormees, siis teine, Iracema võttis Doralt laterna. Mundinho Falcão tõmbas vile Nilo suust. Mister ja tema naine lõid tantsule sekka. João Fulgêncio abikaasa, kuue lapse rõõmsameelne ema, kehastatud headus, astus rongkäigu hulka. Siis tulid teised senjoorad, Kapten, Josué. Kogu ballirahvas lõbutses tänaval. Rongkäigu lõpus sammusid Nacibi õde ja tema teaduslikult haritud mees. Kõige ees läks Gabriela lipuga.

SUURSUGUSEST OFENÍSIAST KUNI PLEBEI GABRIELANI ÜHES MITMESUGUSTE SÜNDMUSTE JA PETTUSTEGA

Uue aasta algust tähistasid Ilhéuses mitmesugused üritused ja ettevõtted, uudsused ja skandaalid. Üliõpilased pidasid oma kohuseks Kommertsühingu raamatukogu avamise tagasihoidliku toimingu tähelepanuväratavaks peoks paisutada.

«Poisid tahavad lihtsalt tantsida . . .» protesteeris esimees Ataulfo.

Kapten aga, kes João Fulgêncio hindamatu abiga oli raamatukogu organiseerinud, nägi üliõpilaste idees suurepärast võimalust teha propagandat endale kui munitsipaliteedi-ülema kandidaadile. Peale muu oli tal õigus, kui ta Ataulfole vastu vaieldes väitis, et noormehed ei taha mitte ainult lõbutseda. See raamatukogu oli Ilhéuses esimene (Rui Barbosa ühingu oma koosnes ainult ühest väikesest riiulitäiest raamatutest, mis peaaegu kõik olid luuletuskogud) ja omandas seepärast erilise tähtsuse. Seda rõhutas oma mõtterikkas

kõnes ka noor Silvio Ribeiro, Ribeirinho poeg, arstiteaduse teise kursuse üliõpilane. Seda laadi peod olid Ilhéuses varem tundmatud. Üliõpilased organiseerisid kirjandusõhtu, millest võtsid osa mitmed nende hulgast ja muidugi säärased isikud, nagu Doktor, Ari Santos ja Josué. Kõnedega esinesid Kapten ja Maurício Caires, esimene kui ühingu raamatukoguhoidja, teine kui ametlik kõneleja — mõlemad kandidaadid munitsipaliteediülema ametikohale. Suurimaks uudsuseks oli aga see, et nunnade kooli õpilased ja Ilhéuse seltskonna noored neiud avalikkuse ees luuletusi deklameerisid. Mõned aralt ja ujedalt, teised vabalt ja julgelt. Diva, kel oli selge ja meeldiv häälekene, laulis ühe romansi. Jerusa mängis klaveril Chopini. Saalis kõlasid Bilaci, Raimundo Correia[1], Castro Alvese ja luuletaja Teodoro de Castro värsid, viimase omad ülistasid Ofenísiat. Peale selle kandsid Ari ja Josué oma luuletusi ette. Kolledži inspektorile, kes veel siin viibis, sest ta oli teinud ringsõidu Itabunas, ümberkaudseis külades ja fazendades, et koguda materjali artikli jaoks Rio ajalehele, näis see kõik naeruväärse karikatuurina. Iljeuslastele aga oli see vaimustav pidu.

«See on tore!» tähendas Quinquina.

«Siin on nii ilus,» nõustus Florzinha.

Muidugi järgnes tants. Raamatukogu juhatajaks oli ühing kutsunud Belmontest luuletaja Sosígenes Costa, kes pidi linna kultuurielu arengule tähelepandavat mõju avaldama.

Kui juba kõnelda kultuurist ning raamatutest ja meenutada Teodoro luuletusi Ofenísiale, siis ei saa vaikides mööda minna väikesest brošüürist, mis laoti ja trükiti meister Joaquim'i käe läbi siinsamas Ilhéuses João Fulgêncio trükikojas ja mis sisaldas mõningaid peatükke Doktori mälestusväärsest raamatust «Ávilate perekonna ja Ilhéuse linna ajalugu». Aga mitte selle pealkirja all, sest kuna brošüüris avaldati ainult need peatükid, mis puutusid Ofenísiasse ja tema vaieldavasse armuloosse keiser Pedro II-ga, siis pani Doktor sellele tagasihoidlikult pealkirjaks: «Üks ajalooline armastus» ja allpealkirjaks sulgudes: «Ühe vana poleemika vastukajasid». Kaheksakümmend korpuskirjas laotud lehekülge õpetatud arutlusi ja hüpoteese raskes kuueteistkümnenda sajandi proosas, Camõesi stiilis[2]. Romantiline lugu oli seal esitatud kõigis üksikasjades, rohkete tsitaatidega mitmesuguseilt autoreilt ja Teodoro värssidest. See brošüür kroonis nimeka

[1] Raimundo da Moja Azevedo Correia (1860—1911) — luuletaja, üks Brasiilia Kirjandusakadeemia asutajaid.

[2] Lius Vaz de Camões (1524—1580) — suurim portugali luuletaja, portugali rahvusliku eepose «Os Lusíadas» looja.

iljeuslase auväärse pea kuulsusega. Tõsi küll, üks pealinna kriitik väitis, kahtlemata kadedusest, et raamatuke pole üldse loetav, et «selle rumalus ületab kõik lubatavad piirid». Aga see oli pahatahtlik inimene, nälginud toimetuserott, kes tegi salvavaid epigramme Bahia kõige tunnustatumate kuulsuste kohta. Vastukaaluks kirjutas kuulus poeet Argileu Palmeira Mundo Novost, kus ta oli ametis neljanda perekonna loomisega, ühele teisele Bahia ajalehele kuus kiitvat lehekülge, kus ta Ofenísia kirge ülistas, nimetades suursugust neitsit «vaba armastuse idee kuulutajaks Brasiilias». Teise huvitava, kuigi vähem kirjandusliku tähelepaneku tegi Nhô-Galo, kui ta «Papelarias» João Fulgênciога vestles:

«Kas märkate, João, et meie esiema Ofenísia on Doktori brošüüris pisut oma välimust muutnud? Varem oli ta, ma mäletan väga hästi, kõhn ja mahlatu nagu tükk kuivatatud liha. Brošüüris on ta priskemaks muutunud — lugege neljateistkümnendat lehekülge. Kas teate, kellega ta minu arvates nüüd sarnaneb? Gabrielaga . . .»

João Fulgêncio naeris oma tarka heasüdamlikku naeru:

«Ons Ilhéuses kedagi, kes poleks temasse armunud? Kui ta munitsipaliteediülema kohale kandideeriks, võidaks ta niihästi Kapteni kui Maurício ja isegi mõlemad koos. Kõik hääletaksid tema poolt.»

«Naised mitte . . .»

«Naistel pole hääleõigust, vennas. Aga kui olekski, hääletaksid ka mõned naised tema poolt. Temas on midagi, mida pole kellelgi teisel. Kas nägite teda uusaastaballil? Kes kiskus kogu seltskonna kaasa ja viis nad tänavale reisaadot tantsima? Ma usun, et see on sama jõud, mis revolutsioone teeb, suurtele avastustele õhutab. Mulle pakub kõige suuremat lõbu näha Gabrielat inimeste salga keskel. Teate, millele ma siis mõtlen? Kaunile lõhnavale lillele, elavale lillele paberlillede puntras . . .»

Kuid noil Doktori raamatu ilmumise päevil jättis Ofenísia Gabriela varju. Uus populaarsuslaine tõstis minevikust esile mälestuse suursugusest Ávilast, kes keisri habemesse armununa õhkas. Temast räägiti kodudes lõunasöögi ajal, klubis «Progress», kus nüüd alatasa improviseeritud tantsuõhtuid ette tuli ja väikesi tantsupidusid korraldati, rääkisid noormehed ja neiud oma hilistel, nüüd tavalisteks muutunud jalutuskäikudel mererannas, räägiti autobussides, rongides, teda mainiti kõnedes ja luuletustes, ajalehtedes ja baarides. Isegi kabareedes. Üks kogenematu mustasilmaline ja kongpinaline hispaanlanna armus meeletult Mundinho Falcão'sse. Kuid eksportööri huvi köitis tol hetkel lauljanna, rahvalau-

lude esitaja, kelle ta oli Riost kaasa toonud, kuhu ta koha pärast uusaastat sõidu tegi. Hispaanlanna ohkeid ja armunud pilke nähes oli keegi naljahammas teda Ofenísiaks nimetanud. Nimi jäigi talle külge, ta viis selle kaasa, kui ta Ilhéusest lahkus ja Minas Geraise teemandikaevandustesse sõitis.

See viimane lugu oli juhtunud uues kabarees «El-Dorados», mis oli jaanuaris avatud ja tegi tõsist konkurentsi «Bataclanile» ja «Trianonile», sest ta tõi artiste ja naisi otse Riost. Uus kabaree kuulus Plínio Araçále, «Kuldse Märjukese» omanikule ja asetses sadamas. Toimus ka doktor Demósthenese erahaigla pidulik avamine piiskopi õnnistussõnadega ja Maurício Cairese kõnega. Ja imelik kokkusattumus, mis dona Armindale kahe silma vahele jäi: pärast ametlikku avamist sattus esimese patsiendina operatsioonisaali, kuhu omal ajal oli kantud Aristóteles, too kurikuulus Loirinho, «Ankrupaigas» toimunud kakluses saadud kuulihaav õlas. Asutati Rootsi viitsekonsulaat ning samades ruumides pika ja keerulise nimega laevaühingu agentuur. Aegajalt nähti Nacibi baaris ridvataolist pikka välismaalast Mundinho Falcão'ga vestlemas ja «Cana de Ilhéust» joomas. See oligi Rootsi viitsekonsul ja kompanii agent. Sadamas ehitati uut hotelli — viiekorruselist hiiglahoonet. Üliõpilased pöördusid «Diário de Ilhéuse» kaudu rahva poole üleskutsega anda hääled selle kandidaadi poolt, kes garanteerib, et munitsipaliteediülemana ehitab ta linnagümnaasiumi, staadioni, vanade- ja vaestekodu ning pikendab šossee Pirangini. Järgmisel päeval teatas Kapten sama lehe veergudel, et kohustub kõigeks selleks ja veel paljuks muuks.

Üheks uudiseks oli, et «Jornal do Sul» hakkas ilmuma iga päev. Tõsi küll, see kestis ainult lühikest aega ja mõni kuu hiljem muutus ta jälle nädalaleheks. Leht oli peaaegu eranditult poliitikale pühendatud, igas numbris sarjati Mundinho Falcão'd, Aristótelest ja Kaptenit. «Diário de Ilhéus» ei jäänud vastust võlgu.

Lähemal ajal oli oodata Nacibi restorani avamist. Ülakorruselt olid juba mitmed üürnikud välja kolinud. Ainult loterii ja kaks äriteenijat otsisid veel uut ulualust. Nacib kiirustas. Oma kapitalistist äriosaniku Mundinho vahendusel oli ta Riost juba palju asju tellinud. Poolhull arhitekt oli teinud visandid restorani sisekujundusele. Araablane oli nüüd jälle rõõmsam. See polnud täiuslik rõõm nagu algusaegadel, kui ta Gabrielaga elas ja veel ei kartnud, et too võiks ära minna. Säärast muret ei tundnud ta nüüdki enam, aga ta ei saanud täiesti õnnelik olla, enne kui Gabriela kord

nõustub käituma, nagu on kohane seltskonda kuuluvale senjoorale. Nacib ei kaevanud enam Gabriela ükskõiksuse üle voodis. Tema ise väsis nüüd tublisti ära: pühade ja pidude perioodil oli baaris pagana palju tööd. Ta harjus juba selle abikaasaarmastusega, mis oli rahulikum ja õrnem, vähem kirglik. Ainult et Gabriela ikka veel tõrkus — tõsi küll, passiivselt — ega tahtnud kohaliku kõrgema seltskonna liikmeks saada. Isegi hoolimata menust, mis tal uusaastaööl tolle terno-looga oli. Siis kui Nacib oli arvanud, et kõik on otsas, oli juhtunud too ime ja lõpuks oli isegi tema tänaval tantsinud. Ning kas polnud pärast seda õde ja õemees neid külastama tulnud, et Gabrielaga tuttavaks saada? Miks käis ta siis kodus ikka veel lihtsates riietes nagu mõni viimane vilets, kandis toatuhvleid, mängis kassiga, keetis toitu, kraamis, laulis oma laulukesi, naeris valjusti igaühele, kes temaga juttu tegi?

Nacib lootis, et restoran aitab tal Gabriela kasvatust lõpule viia. Isegi Tonico oli sel arvamisel. Restorani jaoks tuli palgata kaks-kolm kokaabilist, nii et Gabriela oleks proua ja perenaine, kes ainult juhatab ja maitsestab. Restoranis puutuks ta iga päev peente inimestega kokku.

Kõige vastumeelsem oli Nacibile see, et Gabriela ei tahtnud toatüdrukut võtta. Maja oli küll väike, aga siiski oli sellega omajagu tööd. Eriti kui silmas pidada, et Gabriela ikka veel nii Nacibile kui ka baari jaoks toitu valmistas. Kabrošagi kaebas, et dona Gabriela ei lase tal midagi teha. Ta pesi ainult nõusid, liigutas kastrulites toitu, lõikas liha. Gabriela ise oli ikkagi toiduvalmistaja, ta ei lahkunud pliidi juurest.

Õnnetus juhtus ühel vaiksel pärastlõunatunnil, kui Nacib häirimatus meelerahus tundis parajasti rõõmu äsja saabunud teate üle, et loterii kolib uutesse ruumidesse kuskil äritsentrumis. Nüüd oli tarvis ainult veel kahe poeselli lahkumist kiirendada. Varsti pidid Riost tellitud asjad mõne «Costeira» või «Lloydi» laevaga kohale jõudma. Nacib oli juba müürsepa ja maalri palganud, et ülakorrus ümber ehitada. Vaheseintega jagatud räpasest ruumist pidi saama ilus valguskülluse saal nagu mängukann, selle juurde pidi ehitatama moodne köök. Gabriela ei tahtnud metallpliidist kuuldagi. Tema nõudis suurt puudega köetavat telliskivipliiti. Müürsepa ja maalriga oli kõik läbi arutatud. Ja just sel pärastlõunal tabas Nacib Bico-Fino otse teolt, kui too kassast raha näppas. See polnud Nacibile üllatuseks, juba mõnda aega oli ta poissi kahtlustanud, aga siiski ägestus ta ja andis teisele paar kõrvakiilu:

«Varas! Kelm!»

Huvitav, et tal ei tulnud mõtetki poissi vallandada. Ta tahtis teda lihtsalt karistuseks pisut õpetada. Aga Bico-Fino, keda hoop oli leti taha paisanud, hakkas teda teotama:

«Sa ise oled varas, va räpane türklane! Segad jooke. Petad arvetega.»

Tal tuli poisile veel mõned võrakad anda, aga ikkagi ei mõtelnud ta teda minema saata. Ta haaras Bico-Fino särkipidi kinni, tõstis ta üles, virutas talle tugevasti käega vastu nägu:

«See on sulle õpetuseks, et sa ei varastaks.»

Ta laskis poisi lahti, see kargas leti tagant välja ja sõimas nuttes edasi:

«Va türklasejõmm! Sa ei tohi mind lüüa! Peksa oma naist, kui tahad!»

«Pea suu kinni või ma nahutan su tõsiselt läbi.»

«Katsu aga!...» Ta jooksis ukse poole ja karjus: «Va sarvekandja türklane, hoorapoeg! Miks sa oma naise järele ei vaata? Kas su sarved ei valuta?»

Nacib astus lähemale, sai poisist kinni haarata:

«Mis sa räägid?»

Araablase nägu nähes lõi Bico-Fino kartma:

«Ei midagi, seu Nacib. Laske mind lahti...»

«Mida sa tead? Räägi või ma peksan su vaeseomaks.»

«Chico Moleza jutustas mulle.»

«Mida?»

«Et ta ameleb seu Tonicoga...»

«Tonicoga? Jutusta kõik, ja kiiresti.» Ta pigistas poissi säärase jõuga, et tollel särk kärises.

«Iga päev, kui seu Tonico siit lahkub, läheb ta teie juurde koju.»

«Sa valetad, vilets.»

«Kõik teavad seda ja naeravad teie üle. Laske mind lahti, seu Nacib...»

Ta laskis särgist lahti, Bico-Fino pani joostes minema. Nacib jäi seisma samale paigale, pime ja kurt, suutmata midagi teha või mõelda. Niisuguses olekus leidis teda Chico Moleza, kui ta jäävabrikust tagasi tuli.

«Seu Nacib... Seu Nacib...»

Seu Nacib nuttis.

Pokkeritoas pani ta Chico Moleza kõik üles tunnistama. Ja kuulas, käed näo ees. Chico mainis nimesid, kirjeldas üksikasju. Sellest ajast peale kui Nacib oli Gabriela «orjaturult» palganud. Tonicoga oli asi alanud alles hiljuti, juba tükk aega pärast nende abiellumist. Aga kõigest hoolimata ei uskunud Nacib. Miks ei võinud see vale olla? Ta tahtis tõendeid, tahtis oma silmaga näha.

Kõige hullem oli öö samas voodis Gabrielaga. Nacib ei saanud magada. Kui ta oli koju tulnud, oli Gabriela naeratades ärganud ja teda põsele suudelnud. Nacib oli haavatud rinnast mõned sõnad välja pigistanud:

«Ma olen väga väsinud.»

Siis oli ta end ära pööranud ja tule kustutanud. Ta hoidus Gabriela kuumast kehast eemale, lamas voodiserval. Gabriela nihutas end lähemale, katsus oma puusa tema jala alla panna. Nacib ei maganud öö otsa, tal oli meeletu tahtmine teda küsitleda, tema enda suust tõde kuulda, ta siinsamas tappa, nagu pidi tegema õige iljeuslane. Aga kui ta Gabriela tapab, kas lõpevad siis tema kannatused? Otsata valu põletas teda, jättis järele kohutava sisemise tühjuse. Nagu oleks tal hing välja kistud.

Järgmisel päeval läks ta vara baari. Bico-Fino ei ilmunud nähtavale. Chico Moleza töötas omaette, ei vaadanud peremehe poole, hoidus nurka. Veidi enne kella kahte ilmus Tonico, jõi oma aperitiivi, märkas, et Nacib on halvas tujus.

«Kas kodus on ebameeldivusi?»

«Ei. Kõik on hästi.»

Ta luges kella järgi: täpselt viisteist minutit pärast seda kui Tonico oli ära läinud, võttis ta laualaekast revolvri, pistis selle vöö vahele ja seadis sammud kodu poole. Kohe seejärel ütles Chico Moleza João Fulgênciole:

«Aidake, seu João! Seu Nacib läks tapma dona Gabrielat ja seu Tonico Bastost.»

«Mis lugu see on?»

Chico jutustas talle lühidalt asjaloo ja João Fulgêncio ruttas nõlvaku poole. Niipea kui ta ümber kirikunurga pööras, kuulis ta dona Arminda karjeid ja nägi Tonicot paljajalu ja palja ülakehaga, särk ja kuub käes, ranna poole liduvat.

SELLEST, KUIDAS ARAABLANE NACIB MUISTSEST SEADUSEST ÜLE ASTUS JA AUGA PÜHA CORNELIUSE VÄÄRIKA VENNASKONNA HULGAST LAHKUS, EHK SELLEST, KUIDAS SENJOORA SAAD JÄLLE GABRIELAKS SAI

Naeratav Gabriela alasti abielusängis lamamas. Tonico alasti voodiserval istumas, silmad ihast rasked. Miks ei tapnud Nacib neid? Kas polnud see seadus, muistne julm ja vaieldamatu seadus? Mida hoolega täideti iga kord, kui tuli juhus ja vajadus? Petetud abielumehe au pestakse puhtaks süüdlaste veres. Sellest polnud veel aastatki möödas, kui kolonel Jesuíno Mendonça oli seda seadust täitnud ... Miks polnud Nacib neid tapnud? Kas polnud ta kavatsenud seda teha, kui ta öösi voodis lamas ja tundis Gabriela tulist puusa oma jalga kõrvetavat? Kas polnud ta vandunud seda teha? Miks ei olnud ta seda teinud? Kas polnud tal revolvrit kaasas, kas polnud ta seda letisahtlist võtnud? Kas ei soovinud ta võida püstipäi oma Ilhéuse sõpradele silma vaadata? Ja ometi polnud ta seda teinud.

Oli eksitus arvata, et see tuli argusest. Nacib polnud arg, ta oli seda mitu korda tõendanud. Oli eksitus arvata, et ta ei jõudnud. Enne kui Tonico õue jooksis, üle madala müüri hüppas, nördinud dona Arminda koridoris endale püksid paljaste reite peale tõmbas, oli ta kogeldes pomisenud:

«Ärge tapke mind, Nacib! Ma lihtsalt andsin talle mõnes asjas nõu ...»

Nacibile ei tulnud revolver meeldegi, ta sirutas oma suure solvumusest raske käe välja ja Tonico veeres voodiservalt, aga kargas otsekohe jälle jalule, kahmas toolilt oma asjad ja kadus. Aega oli rohkem kui vaja, selleks et tulistada, ja polnud mingit ohtu mööda lasta. Miks ei teinud ta seda? Miks hakkas ta, selle asemel et Gabrielat tappa, teda vaid vaikides, ühtki sõna lausumata peksma, hakkas teda metsikute hoopidega tümitama, mis jätsid tumepunaseid, peaaegu lillasid laike tema kaneelikarva ihule? Ka Gabriela ei kõnelnud, ei toonud kuuldavale ühtki karjet, ühtki nuukset, vaid nuttis vaikides, talus vaikides hoope. Nacib peksis teda veel, kui João Fulgêncio kohale jõudis. Gabriela tõmbas endale lina peale. Aega oli rohkem kui küllalt, et tappa.

Oli eksitus arvata, et see sündis ülisuurest armastusest. Tol hetkel Nacib ei armastanud Gabrielat. Aga ta ka ei vihanud teda. Ta peksis masinlikult, otsekui närvide rahustamiseks selle järel, mis ta oli eelmisel päeval ja õhtul ning sel hommikul kannatanud. Ta oli seesmiselt täiesti tühi, tühi nagu vaas ilma lilleta. Ainult südames tundis ta teravat valu, otsekui vajutaks keegi sellesse aeglaselt pussi. Ta ei tundnud ei viha ega armastust. Ainult valu.

Ta polnud tapnud, sellepärast et tapmine oli tema loomusele võõras. Kõik need kohutavad lood Süüriast, mis ta jutustas, olid lihtsalt loba. Raevuhoos võis ta peksta. Ja ta peksis ilma kaastundeta, nagu nõuaks sisse mõnd vana võlga. Tappa ta ei suutnud.

Ta alistus sõna lausumata, kui João Fulgêncio tuli, käe tema käsivarrele pani ja ütles:

«Aitab, Nacib. Tulge minuga.»

Lävel peatus Nacib ja sõnas tasa, ilma ümber pöördumata:

«Ma tulen öösel tagasi ega taha sind siin eest leida.»

João Fulgêncio viis ta enda juurde. Sisse astudes andis ta abikaasale märku, et see neid üksi jätaks. Nad võtsid istet raamatutega täidetud toas, araablane peitis pea käte vahele. Ta vaikis kaua, siis küsis:

«Mis ma pean tegema, João?»

«Mida te siis teha tahate?»

«Ma lahkun Ilhéusest. Siin ei või ma enam elada.»

«Miks? Ma ei näe selleks põhjust.»

«Kuidas ma siis petetud abielumehena siin edasi elan?»

«Te tahate ta tõesti maha jätta?»

«Kas te ei kuulnud, mis ma ütlesin? Miks te küsite? Sellepärast et ma teda ei tapnud? Te arvate, et ma hakkan temaga edasi elama? Kas teate, miks ma ei tapnud? Ma pole iial osanud tappa ... Mitte kanagi ... Mitte mardikat ega mõnd kahjulikku loomagi.»

«Ma leian, et te talitasite väga hästi, sest tappa armukaeduse pärast — see on barbaarne. Seda juhtub veel ainult Ilhéuses. Või mõne tsiviliseerimata rahva hulgas. Te talitasite väga hästi.»

«Lähen Ilhéusest minema ...»

João Fulgêncio abikaasa ilmus toauksele ja teatas:

«João, seal küsitakse sind. Seu Nacib, ma toon teile tassi kohvi.»

João Fulgêncio jäi väheseks ajaks ära. Nacib ei puudutanud kohvi. Ta oli seesmiselt tühi, ei tundnud nälga ega janu, ainult valu. Raamatukaupmees tuli, otsis riiulilt ühe raamatu ja ütles:

«Ma tulen kohe tagasi.»

Jälle tuppa tulles leidis ta Nacibi samas asendis, tühja pilguga oma ette vaatamas. João istus tema kõrvale, pani käe talle põlvele:

«Ilhéusest ära minna on minu arvates suur rumalus.»

«Kuidas ma saan jääda? Minu üle hakatakse irvitama.»

«Keegi ei hakka irvitama . . .»

«Teie mitte, te olete hea. Aga teised . . .»

«Ütelge mulle ühte, Nacib: kui ta poleks teie naine olnud, vaid ainult armuke, kas siis oleksite asjale nii suurt rõhku pannud, oleksite Ilhéusest ära läinud?»

Mõtlikult kaalus Nacib küsimust:

«Ta oli mulle kõik. Sellepärast ma abiellusin, kas mäletate?»

«Mäletan. Ma isegi hoiatasin teid.»

«Hoiatasite mind?»

«Tuletage meelde. Ma ütlesin teile: on lilli, mis vaasides närtsivad.»

See oli tõsi, aga ta polnud sellele iial mõtelnud, polnud sellele tähtsust omistanud. Nüüd mõistis ta. Gabriela polnud loodud vaaside jaoks, abielu ja abikaasa jaoks.

«Aga kui ta oleks ainult armuke olnud?» jätkas raamatukaupmees. «Kas siis läheksite Ilhéusest ära? Ma ei räägi kannatustest, me kannatame sellepärast, et me armastame, mitte sellepärast, et me abielus oleme. Aga sellepärast, et me abielus oleme, me tapame, lahkume linnast.»

«Kui ta oleks armuke olnud, siis ei irvitaks keegi minu üle. Keretäiest jätkuks. Te teate seda sama hästi kui mina.»

«Teadke siis, et teil pole mingisugust põhjust siit lahkuda. Seaduse ees pole Gabriela iial muud olnud kui teie armuke.»

«Ma abiellusin temaga kohtuniku ees, kõigi vorminõuete kohaselt. Te olite ju ise juures.»

João Fulgêncio avas raamatu, mida ta käes hoidis.

«See on tsiviilkoodeks. Kuulake, mis ütleb I raamatu VI peatüki esimese jao paragrahv 219. Siin on perekonnaõiguse see osa, mis käsitleb abieluseadust. Mina loen teile seda, mis abielu tühistamise kohta käib. Vaadake: siin on öeldud, et abielu loetakse kehtetuks, kui esineb oluline viga ühe abikaasa isiku suhtes.»

Nacib kuulas ilma suurema huvita, ta ei mõistnud sellest midagi.

«Teie abielu on maksvuseta ja seda võib tühjaks tunnistada, Nacib. Tarvitseb teil ainult tahta, ja teie abielu on lõppenud, veel enam, seda nagu poleks iial olnudki. See oli lihtsalt vaba kooselu.»

«Kuidas nii? Seletage mulle ära,» tundis araablane huvi.

«Kuulake.» João luges: «Oluliseks veaks ühe abikaasa isiku suhtes peetakse seda viga, mis tuleb ilmsiks selle abikaasa isiku samasuse, tema au ja hea kuulsuse suhtes, kusjuures see viga on säärane, et selle pärastine teatavaks saamine petetud abikaasale kooselu võimatuks teeb.» Mul on meeles, et kui teie mulle oma abiellumisest teatasite, siis ütlesite, et Gabriela ei tea oma perekonnanime ega sünniaega . . .»

«Ei teadnudki. Midagi ei teadnud . . .»

«Ja Tonico pakkus, et tema hangib vajalikud paberid.»

«Ta fabritseeris kõik oma kontoris.»

«No näete . . . Teie abielu on maksvusetu, kuna esines oluline viga abikaasa isiku suhtes. Ma mõtlesin sellele, kui me teiega siia tulime. Pärast astus Ezequiel sisse, tal oli minu juurde asja. Ma kasutasin juhust ja küsisin temalt nõu. Selgus, et mul on õigus. Teil tarvitseb ainult tõendada, et dokumendid olid võltsitud, ja te pole enam abielus. Pole iial abielus olnudki. See oli ainult armuvahekord.»

«Ja kuidas ma seda tõendan?»

«Peab Tonico ja kohtunikuga rääkima.»

«Ma ei räägi iial enam selle tüübiga.»

«Kas tahate, et ma asja enda peale võtan? See tähendab, et mina temaga räägin? Juriidilise külje eest hoolitseb Ezequiel, kui te soovite. Ta isegi pakkus oma teeneid.»

«Ta teab juba?»

«Ärge sellepärast muretsege. Kas tahate siis, et ma seda asja ajama hakkan?»

«Ma ei tea, kuidas teid tänada.»

«Siis peatse nägemiseni. Jääge siiasamasse, lugege mõnd raamatut.» Ta patsutas araablasele õlale. «Või nutke, kui teil tahtmine tuleb. Selles pole midagi häbistavat.»

«Ma tulen teiega koos välja.»

«Ei, senjoor. Kuhu te mõtlete minna? Jääge siia ja oodake. Ma tulen varsti tagasi.»

Asi ei läinud nii lihtsalt, nagu João Fulgêncio oli ennustanud. Kõigepealt tuli Ezequieliga kokku leppida. Advokaat tõrkus, ei tahtnud Tonicoga rääkida, asja sõbramehelikult korraldada.

«Ma lasen selle subjekti kui võltsija kohalt vallandada ja pokri pista. Tema, ta vend ja isa levitavad minu kohta kõiksugu jõledusi. Tal tuleb Ilhéusest lahkuda. Sellest saab alles skandaal . . .»

Lõpuks suutis João Fulgêncio teda veenda. Nad läksid kahekesi notari kontorisse. Tonico oli alles kahvatu, vaatas neid rahutu pilguga, naeris sunnitult, tegi kohmakat nalja:

«Kui ma poleks kiiresti minema pannud, oleks türklane mu sarvedega läbi pistnud... Ajas mulle põrguliku hirmu peale...»

«Nacib on minu volitaja, palun suhtuda temasse lugupidamisega,» nõudis Ezequiel väga tõsisena.

Nad arutasid asja. Tonico oli algul igasuguse kokkuleppe vastu. Ta ütles, et pole põhjust abielu kehtetuks tunnistada. Ehkki võltsid, olid dokumendid õigete pähe vastu võetud. Nacib oli umbes viis kuud abielus olnud ilma mingit protesti tõstmata. Ja kuidas võis tema, Tonico, avalikult tunnistada, et oli võltsdokumente fabritseerinud? Polnud enam endine aeg, kus vana Segismundo sünnitunnistusi ja maatükkide kinnistusakte müütas. Ezequiel kehitas õlgu ja hüüdis João Fulgêncio poole pöördudes:

«Kas ma ei öelnud teile?»

«Tonico, seda asja saab korraldada,» hakkas João Fulgêncio kõnelema. «Lähme räägime kohtunikuga. Kindlasti leidub mõni tee, kuidas olukorrast välja pääseda ja ära hoida, et dokumentide võltsimine avalikult teatavaks ei saaks. Või vähemalt, et teie süüdlasena ei esineks. Võib ju öelda, et teie toimiste heas usus, et Gabriela pettis teid. Lõpuks on ju kõik see, mida Ilhéuse tsivilisatsiooniks nimetatakse, valedokumentide alusel üles ehitatud.»

Aga Tonico pani ikka veel vastu. Ta ei tahtnud, et tema nimi sellese loosse segataks.

«Te olete juba sinna segatud, mu kallis,» ütles Ezequiel. «Istute kõrvuni sees. Üks kahest: kas te olete nõus ja tulete meiega kohtuniku juurde, et me saaksime asja sõbramehelikult ja kiiresti ära korraldada, või ma algatan juba täna Nacibi nimel protsessi. Abielu tühistamise protsessi olulise vea tõttu abikaasa isikus, mis tekkis teie poolt fabritseeritud dokumentide alusel. Ja fabritseerinud olite nad selleks, et naita oma armuke, kelle soosingut te veel hiljemgi nautisite, hea ja lihtsameelse mehega, kelle sõbrana te esinesite. Te astute korraga kahe ukse kaudu selle loo sekka: võltsimise ja abielurikkumise ukse kaudu. Ning mõlemal juhul talitasite ettekavatsetult. Kena protsessikene!»

Tonico kaotas peaaegu kõnevõime:

«Aga ma palun, Ezequiel, kas tahate mind hukka saata?»

João Fulgêncio täiendas omalt poolt:

«Mis ütleb dona Olga? Ja teie isa, kolonel Ramiro? Kas

olete sellele juba mõelnud? Kolonel ei ela seda skandaali üle, ta sureb häbi pärast, ja teie olete selles süüdi. Ma hoiatan teid, sest ma ei taha, et see juhtuks.»

«Milleks ma end ometi sellesse asjasse segasin, mu jumal!? Ma hankisin paberid ainult selleks, et neid aidata. Siis polnud mul temaga veel midagi...»

«Tulge meiega kohtuniku juurde, nii on kõigile parem. Muidu — hoiatan teid ausalt — ilmub lugu juba homme «Diário de Ilhéuses». Mina, João Fulgêncio, kirjutan selle ja ei näita teid seal mitte just ilusas valguses...»

«Aga João, me oleme ju alati sõbrad olnud...»

«Ma tean. Aga te petsite Nacibi. Kui oleks tegemist mõne teise mehe naisega, siis ei hooliks ma sellest. Aga ma olen tema ja ka Gabriela sõber. Te petsite mõlemaid. Te kas olete nõus, või ma häbistan teid, teen teid naeruväärseks. Praeguse poliitilise olukorra juures ei või te siis enam Ilhéusesse jääda.»

Kogu Tonico kõrkus varises kokku. Ta kartis hirmsasti skandaali. Kartis, et dona Olga, et isa asjast teada saab. Parem oli muidugi pill alla neelata, kohtuniku juurde minna ja dokumentide võltsimise lugu ära rääkida.

«Ma teen, mis te soovite, aga, jumala pärast, korraldagem see dokumentide asi nii hästi kui vähegi võimalik. Me oleme ju lõpuks sõbrad.»

Kogu lugu tegi kohtunikule lõpmata palju nalja:

«Niisiis, seu Tonico, te olite araablasega suur sõber ja seljataga ehtisite teda sarvedega? Ka mina olin Gabrielast huvitatud, aga pärast seda kui ta mehele läks, ei mõelnud ma temale enam. Ma austan abielunaisi.»

Pisut vastumeelselt, nagu Ezequielgi, nõustus kohtunik sellega, et abielu tühistatakse vaikselt, ilma Tonico vastu protsessi algatamata, nii et notar esineb ausa ja heas usus talitanud ametiisikuna, kes oli Gabriela pettuse ohvriks langenud. Ta ei sümpatiseerinud Tonicole, sest kahtlustas, et galantne notar oli ehtinud temagi pead tol ajal, kui Prudencia peaaegu kaks aastat tema armuke oli. Seevastu meeldis talle Nacib ja ta tahtis teda aidata. Kui nad juba lahkumas olid, küsis kohtunik:

«Ja Gabriela? Mis ta tegema hakkab? Nüüd on ta vaba ja ilma igasuguste kohustusteta. Kui ma poleks end nii hästi sisse seadnud... Muide, selles abielu kehtetuks kuulutamise asjas peab ta minuga rääkima tulema. Nüüd oleneb kõik temast. Sest kui tema nõus pole...»

Enne kojuminekut läks João Fulgêncio Gabrielat otsima. Dona Arminda oli talle ulualust andnud. Gabriela oli kõi-

gega nõus, ei nõudnud midagi, ei kaevanud isegi mitte seljasauna üle, vaid kiitis Nacibi:

«Seu Nacib on nii hea... Ma ei tahtnud seu Nacibi pahandada.»

Niiviisi tuli, et abielu tühistamise protsessi tagajärjel, mis esimesest hagist kuni otsuse tegemiseni kõigis järkudes väga kiiresti kulges, osutus araablane Nacib jälle poissmeheks: ta oli abielus olnud, ilma seda tõeliselt olemata, oli püha Corneliuse vennaskonda kuulunud, ilma sinna tõeliselt kuulumata, ja leplike abikaasade auväärne ühing jäi petetuks. Niiviisi sai senjoora Saad jälle Gabrielaks.

GABRIELA ARMASTUS

«Papelaria Modêlos» arutati seda lugu. Nhô-Galo arvas:

«See on geniaalne lahendus. Kes võis arvata, et Nacib on geenius? Ta meeldis mulle juba ennegi ja meeldib nüüd veel enam. Lõpuks ometi leidus Ilhéuses tsiviliseeritud inimene.»

Kapten küsis:

«Kuidas te seletate endale Gabriela iseloomu, João Fulgêncio? Teie sõnade järgi armastab ta tõesti Nacibi. Armastas ja armastab praegugi. Te ütlete, et lahusolek tundub temale palju raskem kui Nacibile. Et abielurikkumise fakt ei tähenda midagi. Kuis siis nii? Kui ta teda armastas, miks ta teda siis pettis? Missuguse seletuse annate selle kohta?»

João Fulgêncio vaatas tänaval liikuvat rahvast, nägi õdesid Dos Reise, mantiljad ümber. Ta naeratas:

«Milleks seletada? Ma ei taha midagi seletada. Seletada tähendab piiritleda. On võimatu Gabrielat piiritleda, tema hinge lahata.»

«Ilus keha, linnu hing. Ei tea, kas tal ongi hinge?» Josué mõtles Glóriale.

«Võib-olla lapse hing,» püüdis Kapten mõista.

«Lapse hing? Võib-olla. Linnu oma? Rumalus, Josué. Gabriela on hea, helde, impulsiivne, puhas. Võib loendada tema häid ja halbu omadusi, seletada ei saa teda iialgi. Ta teeb, mis talle meeldib, keeldub sellest, mis talle rõõmu ei paku. Minule jätkub sellest, et ma teda näen, jätkub teadmisest, et ta on olemas.»

Dona Arminda majas istub Gabriela kummargil õmblustöö kohal, keha veel hoopidest siniselaiguline, ja mõtiskleb. Hommikul, enne kabroša tulekut oli ta üle õuemüüri hüpanud, Nacibi majja läinud, seal pühkinud ja koristanud. See

hea seu Nacib! Ta oli teda peksnud, sest et oli hirmus vihane. Aga tema, Gabriela, oli süüdi — miks oli ta nõus olnud abielluma? Kas selleks, et võiks jalutada temaga tänavail, käe alt kinni hoides, laulatussõrmus sõrmes? Või ehk kartusest, et Nacib ühel päeval mõne teisega abiellub ja tema minema saadab? Kindlasti sellepärast. Gabriela oli halvasti teinud, ta ei oleks pidanud nõusse jääma. Enne oli elu olnud lausa rõõm.

Nacib peksis ta vihahoos läbi, tal oli isegi õigus teda lappa. Abielunaine, kes oma meest petab, on ainult surma ära teeninud. Kõik rääkisid seda, ka dona Arminda, ja kohtunik kinnitas, et just nii see on. Gabriela oli surma ära teeninud. Nacib oli hea, andis talle ainult keretäie ja viskas majast välja. Pärast küsis kohtunik, kas tal pole midagi selle vastu, et abielu ära lahutataks, nii nagu poleks seda iial olnudki. Ta hoiatas Gabrielat, et siis pole tal mingit õigust baari peale, pangas oleva raha peale ega maja peale kingunõlval. Olenes temast. Kui ta nõus pole, läheb asi kohtusse, keegi ei tea, millega protsess lõpeb. Kui ta aga nõus on... Gabriela ei soovinud ju midagi muud. Kohtunik seletas talle: tuleb nii, nagu poleks ta iial abielus olnudki. See oli ju kõige parem... Sest siis pole seu Nacibil enam põhjust nii palju kannatada, pole põhjust pahandada. Peks ei tähendanud midagi... Isegi kui seu Nacib ta tapaks, sureks ta ilma vihata, sest Nacibil oleks ju õigus. Aga teda kurvastas see, et ta oli majast välja aetud, et ta ei võinud enam seu Nacibi näha, talle naeratada, teda kõnelemas kuulda, tema rasket jalga oma puusal, tema vurrude kõdi oma kaelal, tema käte puudutust oma kehal tunda. Seu Nacibi rind oli nagu padi. Gabriela armastas näo tema laia sõbraliku karvase rinna vastu suruda ja nii uinuda. Armastas talle toitu valmistada, kuulda teda maitsvaid roogasid kiitvat. Aga kingade kandmine oli talle vastumeelt. Ja talle oli vastumeelt Ilhéuse perekondades võõrsil käia. Olid vastumeelt peod, kallid riided, hinnalised ehted, mis nii palju raha maksid. Ei, seda kõike ta ei armastanud. Aga ta armastas seu Nacibi, maja kingunõlval, õue, kus kasvasid guajaavapuud, kööki ja võõrastetuba, voodit magamistoas.

Kohtunik oli talle öelnud: veel mõni päev ja ta pole enam abielus, polé seda iial olnud. Pole iial olnud... Kui naljakas! See oli sama kohtunik, kes nad paari pani, too, kes varem oli nii väga tahtnud talle maja üürida. Veel nüüdki oli ta talle sellest rääkinud. Gabriela ei tahtnud, see oli inetu vanamees. Aga ta oli hea inimene. Kui Gabriela enam abielus pole ega seda iial pole olnud, miks ei või ta siis seu

Nacibi juurde tagasi minna, sinna õuepoolsesse kambrisse, ja köögi, pesupesemise, kraamimise enda hoolde võtta?

Dona Arminda ütles, et seu Nacib ei vaata enam iialgi tema poole, ei tereta teda ega kõnele temaga. Aga miks nii, kui nad nüüd enam abielus pole ega iial pole olnudki? Veel mõni päev... oli kohtunik ütelnud. Ta jäi mõttesse: nüüd võis ta seu Nacibi juurde tagasi minna. Ta polnud tahtnud teda pahandada ega kurvastada. Aga ta oli teda pahandanud, sellepärast et ta oli abielus, oli teda kurvastanud, sellepärast et abielunaisena oli teise mehega tema voodisse heitnud. Ühel päeval oli Gabriela näinud, et ta oli armukade. Nii suur mees, see oli naljakas. Sestsaadik oli Gabriela väga ettevaatlikuks muutunud, sest ta ei tahtnud, et seu Nacib kannataks. Rumal ja täiesti seletamatu lugu: miks kannatasid mehed nii väga, kui naine, kellega nad magasid, mõne teise juurde heitis? Gabriela seda küll ei mõistnud. Kui seu Nacib oleks tahtnud, oleks ta väga hästi võinud mõne teise juurde heita, tema kaisus magada. Gabriela teadis, et Tonico magas teistega, dona Arminda jutustas, et tal olevat väga palju naisi. Aga kui oli hea temaga magada, temaga voodis vallatleda, miks siis nõuda, et ta ainult temaga üksi magaks? Gabriela ei mõistnud seda. Talle meeldis mehe käte vahel magada. Aga mitte ükskõik missuguse mehe. See pidi olema ilus mees, nagu Clemente, nagu Tonico, nagu seu Nilo, nagu Bebinho, nagu... ah! nagu Nacib. Kui mees samuti tahtis, talle paluva pilguga otsa vaatas, talle naeratas, teda puudutas, miks siis keelduda, miks ütelda ei? Kui mõlemad, nii üks kui teine, tahtsid? Gabriela ei saanud aru, miks. Hea oli magada mehe süleluses, tunda tema keha värinat, suudelda kirglikult, hääbuda oigega. Et seu Nacib, kes temaga abielus oli, vihaseks sai, seda ta mõistis. Selle kohta oli seadus, see oli keelatud. Ainult mehel oli selleks õigus, naisel mitte. Gabriela teadis seda, aga kuidas vastu panna? Kui tal himu tuli, tegi ta seda kohe, tal ei tulnud meeldegi, et see polnud lubatud. Ta püüdis ettevaatlik olla, et Nacibi mitte pahandada ega kurvastada. Aga iial polnud ta mõelnud, et see teda nii rängalt pahandab ja kurvastab. Kui nüüd abielu mõne päeva pärast lõppenud on, nii edaspidise kui möödaläinud aja kohta lõppenud on, miks peaks seu Nacib siis veel vihane olema?

Mõnd asja armastas Gabriela ülivăga: hommikust päikest, enne kui see liiga kõrvetama hakkas. Külma vett, valget mereranda, liiva ja merd. Tsirkust, lõbustusparki. Ka kino. Guajaavat ja pitangat. Lilli ja loomi. Ta armastas toitu valmistada, süüa, mööda tänavaid käia, naerda ja lobiseda. Kõrke senjoorasid ta ei armastanud. Üle kõige armastas ta ilusaid noori mehi, armastas nende kaisus magada, õhata, oiata. Seda ta armastas. Ja seu Nacibi. Teda armastas ta teistsuguse armastusega. Voodis selleks, et õhata, suudelda, surra ja uuesti sündida. Aga ka selleks, et tõeliselt magada, nähes und päikesest, metsikust kassist, liivast mereranna, kuust taevas ja toidust, mida tuleb valmistada. Tundes seejuures oma puusal seu Nacibi jala raskust. Ta armastas teda väga, üliväga, tundis temast puudust, piilus ukse taga peidus olles, kuidas ta öösi koju tuli. Nacib tuli väga hilja, mõnikord joobnuna. Gabriela oleks nii väga tahtnud jälle tema juures olla, oma ilusa pea tema rinnale panna, kuulda teda lausuvat armusõnu tundmatus keeles, kuulda tema häält sosistavat: «Bié!»

Ja kõik ainult sellepärast, et ta oli näinud teda voodis Tonicole naeratavat. Oli see siis nii väga tähtis? Kas tasus nii palju kannatada sellepärast, et ta noore mehe juures voodis lamas? See ei võtnud tal ju tükki küljest, ta ei muutunud teistsuguseks, ta armastas teda ikka endiselt, armastas nii, et rohkem ei võinud enam armastada. Jah, rohkem ei võinud enam armastada! Gabriela kahtles, kas leidub maailmas naine, olgu see õde, tütar, ema, armuke või abikaasa, kes nii väga üht meest armastaks kui tema seu Nacibi armastab. Nii suur lugu, nii palju kära ainult sellepärast, et ta oli tabanud teda teisega? Ega ta teda sellepärast vähem ei armastanud, vähem ei ihaldanud, temast eemal olles vähem ei kannatanud. Dona Arminda vandus, et seu Nacib ei tule enam iial tema käte vahele tagasi. Gabriela oleks tahtnud talle vähemalt toitu valmistada. Kus ta nüüd sööma hakkab? Ja baar, kes hakkab selle jaoks suupisteid ja maiustusi valmistama? Ning restoran, mis pidi varsti avatama? Jah, Gabriela oleks tahtnud talle vähemalt köögitüdrukuks olla.

Ja ta oleks tahtnud, ah, ta oleks nii väga tahtnud, et Nacib oleks talle jälle naeratanud oma hea ja ilusa näoga. Oleks tema juures olnud, ta oma käte vahele võtnud, teda Biéks nimetanud, vurrud tema lõhnava kukla vastu surunud. Maailmas polnud naist, kes nii väga üht meest oleks armastanud, kes nii meeletult oma kallima järele oleks igatsenud kui armupiinades vaevlev Gabriela seu Nacibi järele igatses.

«Papelarias» jätkus vaidlus:

«Ustavus on parim armastuse tõend,» ütles Nhô-Galo.

«See on ainuke mõõdupuu, mille abil armastuse ulatust mõõta,» toetas teda Kapten.

«Armastust ei saa tõendada ega mõõta. Ta on nagu Gabriela. Ta on olemas, sellest jätkub,» lausus João Fulgêncio. «See, kui mõnd asja ei suudeta mõista või seletada, ei tee teda veel olematuks. Ma ei tea midagi tähtedest, aga ma näen neid taevas, nad on öö ehteks.»

IMELIKUST ELUST

Esimene öö kodus ilma Gabrielata: tühjus, piinavad mälestused. Naeratuse asemel, millega Gabriela teda ootas, oli masendav alandustunne, kindel teadmine, et see kõik pole painajalik uni, et too võimatu, kujutlematu asi on tõesti juhtunud. Gabrielast tühjaks jäänud maja täitus mälestuste ja kannatustega. Ta nägi Tonicot voodiserval istumas. Raev, kurbus, teadmine, et kõik on lõppenud, et Gabrielat pole siin, et ta kuulub teisele ega saa iial enam tema, Nacibi omaks . . . Roiutav, väsitav öö, nagu kannaks ta kogu maailma raskust oma õlgadel, pikk öö, mis näis kestvat viimsepäevani. See ei lõpe enam iial. See sügav valu, see tühjustunne, see nõutus — mis teha, milleks elada, milleks töötada? Silmad kuivad, rind pistodast lõhestatud, istub ta voodiserval, võimatu on magada. Ta ei uinu enam iial sellel vaevalt alanud ööl, mis kestab kogu eluaja. Gabrielast oli jäänud nelgilõhn, see oli tunginud voodiriietesse, madratsisse. See lõhn oli tal ninas. Ta ei võinud voodi poole vaadata, sest nägi teda alasti lamamas — tema kõrgeid rindu, puusade kaarjoont, sametiselt varjutatud kubemeid, lamedat kõhtu. Tema kaneelikarva ihu, millele Nacibi huuled õlgadel ja rinnal lillasid märke jätsid. Päev oli jäädavalt lõppenud, see öö tema rinnas pidi kestma kogu elu, loiud vurrud olid alatiseks sorgu vajunud, kibe maik jäädavalt kibestunud huultel, mis enam iial ei naerata!

Mõni päev hiljem ta juba naeratas, kuulates, kuidas Nhô-Galo «Vesuuvis» preestreid sarjas. Esimesed nädalad olid rasked. Nädalad, mis olid kõigest tühjad, olid täis tema puudumist. Iga asi, iga inimene tuletas teda meelde. Nacib vaatas leti poole — seal seisis Gabriela, lill juustes. Ta vaatas kiriku poole ja nägi Gabrielat tulemas, toatuhvlid jalas. Vaatas Tuíscat ja ennäe, Gabriela tantsib ringis, laulab tantsulaule. Tuli Doktor, jutustas Ofenísiast, Nacib kuulis, nagu räägiks ta Gabrielast. Kapten ja Felipe mängisid oma partiid, baaris kõlas Gabriela kristallselge naer. Kodus oli veel halvem — Nacib nägi teda igal pool: ta talitas pliidi juures, istus päikese käes ukselävel, hammustas õues guajaavasse, surus

kassi koonu oma näo vastu, näitas kuldhammast, ootas Nacibi kuuvalgel oma õuepoolses kambrikeses. Nacib ei märganud, et neil mälestustel, mis nädalate kestel jälitasid teda baaris, tänavail, kodus, oli üks iseärasus: iial ei meenutanud ta Gabrielat tollest ajast, kui nad abielus olid (või vabalt koos elasid, nagu ta kõikidele seletas: nende kooselu olevat olnud lihtsalt tavaline armuvahekord). Ta meenutas ainult endist, toda esimeste aegade Gabrielat. Need mälestused panid kannatama, aga nad olid siiski meeldivad. Kuid aeg-ajalt nägi ta teda teise käte vahel ja see lõikas talle südamesse, solvas tema meheuhkust (abikaasa-au nad ei võinud ju solvata, sest ta polnud tema abikaasa ei nüüd ega varem). Rasked esimesed nädalad. Ümberringi tühjus, hinges kõik surnud . . . Kodunt baari, baarist koju. Mõnikord läks ta vestlema João Fulgêncioga, kuulas, kui ta üht-teist jutustas.

Ühel päeval viisid sõbrad teda poolvägisi uude kabareesse. Ta jõi palju, isegi liiga palju. Aga tal oli tugev vastupanujõud, ta ei jäänud üldse purju. Järgmisel õhtul tuli ta jälle. Ta õppis tundma Rosalindat, Riost tulnud blondiini, Gabriela täielikku vastandit. Ta hakkas jälle elama, Gabrielat vähehaaval unustama. Kõige raskemaks osutus magada teise naisega. Ikka oli Gabriela seal, nende vahel. Ta naeratas. Sirutas käsi tema poole, seadis puusa tema jala alla, pani pea tema rinnale. Ühelgi polnud tema maiku, tema aroomi, tema tulisust, tema anduvat ja nõudlikku kirge. Aga isegi see hakkas vähehaaval mööda minema. Rosalinda meenutas armastuskunstis osavat Risoletat. Nüüd otsis Nacib ta igal õhtul üles, välja arvatud need korrad, millal Rosalinda pidi magama kolonel Manuel das Onçasega, kes maksis tema toa ja söögi eest Maria Machadão juures. Ühel õhtul puudus pokkeripartiis mängupartner. Nacib võttis kaardid, mängis hilja ööni. Ta hakkas baaris jälle laudade juurde istuma, sõpradega vestlema, kabe- ja gamaanipartiides sekka lööma. Ta arutas jälle uudiseid, vaidles poliitika üle, naeris anekdootide peale, jutustas neid ise. Rääkis, et tema isa kodumaal on asi veel hullem, seal on juhtunud kõike seda mis Ilhéuseski ja veel kangemas kraadis. Ta ei näinud Gabrielat enam baaris, võis juba tema voodis magada, ainult nelgilõhna oli ikka veel tunda. Iial polnud teda nii sageli kutsutud einetele, lõuna- ja õhtusöökidele Machadão juures, pummeldustele naistega Pontali kookosesaludes. Nagu oleks teda veel enam armastama ja hindama, temast veel enam lugu pidama hakatud.

Seda polnud ta iial arvanud. Ta oli ju seadusest üle astu-

nud. Selle asemel et Gabrielat tappa, oli ta lasknud tal rahus minna. Selle asemel et Tonicot tulistada, oli ta leppinud kõrvakiiluga. Ta oli kujutlenud, et tema edaspidine elu on lausa põrgu. Eks olnud ju nii talitatud doktor Felisminoga? Teda oli ju lakatud teretamast. Oli hakatud hüüdma «kohihärjaks». Ta oli sunnitud olnud Ilhéusest lahkuma. Sellepärast et arst polnud tapnud naist ja selle armukest, polnud seadust täitnud. Tõsi küll, tema, Nacib, oli oma abielu tühistanud, oli oleviku ja mineviku läbi kriipsutanud. Aga iial polnud ta lootnud, et teda mõistetakse ja temaga nõustutakse. Ta oli näinud oma vaimusilmade ees tühja baari, kuhu ükski külastaja ei tule, oli kujutlenud, kuidas sõbrad talle kätt andmast keelduvad, kuidas inimesed pilkavalt naeravad, teda mõnitavad, Tonicole aga seljale patsutavad ja õnne soovivad. Midagi niisugust polnud juhtunud. Otse vastupidi. Keegi ei kõnelnud temaga sellest asjast, ehk kui seda juhtumisi puudutatigi, siis kiideti tema kavalust ja leidlikkust, viisi, kuidas ta täbarast olukorrast välja oli tulnud. Naerdi ja pilgati, aga mitte Nacibi, vaid Tonicot, naeruvääristati notarit ja kiideti araablase tarkust. Tonico oli «Kuldsesse Märjukesse» üle kolinud ja jõi nüüd seal oma igapäevast aperitiivi. Nii et Plínio Araçági leidis võimalust talle nina alla hõõruda, missuguse toreda vingerpussi Nacib talle oli mänginud. Rääkimata kõrvakiilust. Seda kommenteeriti proosas ja värssides, Josué oli selle kohta epigrammi kirjutanud. Gabrielast ei rääkinud keegi. Ei head ega halba, nagu seisaks ta väljaspool kõiki neid arutlusi või nagu poleks teda enam olemaski. Tema vastu ei tõstetud häält ja mõni isegi kaitses teda. Lõpuks on ülalpeetaval armukesel pisut õigustki kõrvalt lõbustust otsida. Ta polnud ju abielus, nii et kogu lool polnud suuremat tähtsust.

Gabriela elas endiselt dona Arminda juures. Nacib polnud teda enam näinud. Ämmaemandalt oli ta kuulnud, et Gabriela õmbleb Dora edukalt töötava ateljee jaoks. Teiste kaudu teadis ta, et Gabrielale otse sadas igasuguseid pakkumisi, küll suusõnal, küll kirja teel. Plínio Araçá oli lasknud talle öelda, et palkab ta hea tasu eest. Manuel das Onças keerles uuesti tema ümber. Ka Ribeirinho. Kohtunik oli valmis oma armukesest loobuma ja temale maja üürima. Teati rääkida, et isegi araablane Maluf, see väliselt nii tõsine mees, oli kandidaatide hulgas. Aga kummaline lugu: ükski ettepanek ei suutnud Gabrielat ahvatleda. Ei maja, ei arve äris, ei istandus, ei raha. Ta õmbles Dora ateljee jaoks.

Baar sai tõsist kahju. Kabroša valmistatud toit polnud maitsev. Suupisted ja maiustused tuli jälle tellida õdedelt

Dos Reisidelt ja need võtsid hirmus kallist hinda. Pealegi tegid nad näo, nagu oleks see suur heategu. Nacib ei leidnud köögitüdrukut. Restoranile mõeldes oli ta ühe Sergipest välja tellinud, aga see polnud veel pärale jõudnud. Ta oli palganud uue kelneri, kellegi Válteri-nimelise poisi. Sel polnud praktikat, ta ei osanud külastajaid teenida. Jah, baaris kippusid asjad pagana halvasti minema.

Mis restorani avamisse puutub, siis saatis ta selle kavatsuse peaaegu kus kurat. Tükk aega ei tegelnud ta ei baari ega restoraniga. Poesellid vabastasid ülemise korruse siis, kui Nacib alles esimest ahastushoogu läbi elas, kui Gabriela puudumine oli ainukeseks reaalsuseks tema päevade tühjuses. Aga kui majakorrus kuu aega tühi oli olnud, saatis Maluf talle üürikviitungi. Nacib maksis, ja nii oli ta sunnitud restorani peale mõtlema hakkama. Aga ometi lükkas ta asja ikka veel edasi. Ühel õhtul saatis Mundinho Falcão talle sõna, et ta tema kontorisse tuleks. Nacib võeti seal väga sõbralikult vastu. Mundinho polnud juba ammu baaris käinud, sest ta sõitis valimiskampaania ülesannetes sisemaal ringi. Kord oli Nacib teda kabarees näinud. Nad olid ainult mõne sõna vahetanud, sest Mundinho tantsis.

«Noh, kuidas elu läheb, Nacib? Ikka hästi?»

«Elame väikest viisi,» ja et asjale korraga lõpp teha, lisas juurde: «Te teate muidugi juba, mis minuga juhtus. Ma olen jälle poissmees.»

«Mulle räägiti. See on tore, mis te tegite. Te talitasite nagu eurooplane — mõni londonlane või pariislane.» Ta vaatas teda poolehoiuga. «Aga ütelge mulle üht asja, nii täitsa omavahel: natuke ikka valutab sees, või mitte?»

Nacib ehmus. Miks ta seda küsis?

«Ma tean, kuidas see on,» jätkas Mundinho. «Minuga juhtus mitte just samasugune, aga, ütleme, teataval määral sarnane lugu. Sellepärast ma tulingi Ilhéusesse. Aja jooksul armistub haav. Aga mõnikord valutab ta veel. Kui ilm vihmale läheb, eks ole?»

Nacib noogutas. Ta oli rahunenud. Kindlasti oli Mundinho Falcão'ga samalaadiline lugu juhtunud. Armastatud naine oli teda teisega petnud. Aga ei tea, kas seal oli ka abielu ja lahutus? Ta pidi seda peaaegu küsima. Ta tundis end sobivas seltskonnas olevat.

«Niisiis, mu kallis, ma tahaksin teiega restoranist kõnelda. See oleks pidanud juba avatud olema. Tõsi küll, Riost tellitud asjad pole veel pärale jõudnud. Aga nad on juba «Itale» laaditud ja on teel siia. Ma ei tahtnud teid sellega tülitada, te olite tujust ära, aga lõpuks on nüüd juba peaaegu kaks

kuud sellest, kui viimased üürnikud ülakorruselt välja kolisid. On aeg meie ettevõttele mõelda. Või olete selle katki jätnud?»

«Ei, senjoor. Miks oleksin ma pidanud katki jätma? Ainult et alguses ei saanud ma millelegi mõelda. Aga nüüd on kõik juba korras.»

«Väga hea siis, nüüd tuleb edasi minna: lasta saal ümber ehitada, Riost tellitud kraam vastu võtta. Näis, kas saame aprilli alguses avada.»

«Olge mureta, kindlasti avame.»

Baari tagasi jõudnud, kutsus ta kohale müürsepa, maalri, elektriku. Arutas nendega ümberehitamisplaane, mõtles jälle täis vaimustust rahale, mida võib teenida. Kui kõik hästi läheb, võib ta hiljemalt aasta pärast osta endale kakaoistanduse, millest on unistanud.

Kogu selles loos olid halvasti käitunud ainult tema õde ja õemees. Niipea kui nad olid uudist kuulnud, olid nad Ilhéusesse tulnud. Õde oli kohe nähvanud: «Kas ma ei ütelnud sulle?» Tarkusesõrmusega õemehel oli niisugune kibe nägu olnud, otsekui valutaks tal kõht. Nad olid Gabrielat laimanud, Nacibi kahetsenud. Viimane oli vaikinud, tundes kanget tahtmist nad majast välja visata.

Õde oli kõik kapid läbi sorinud, kleidid, kingad, pesu, aluskuued ja sallid üle vaadanud. Mõnd kleiti polnud Gabriela selga saanudki. Õde oli hüüdnud:

«See on päris uus, tarvitamata. Mulle täitsa paras.»

Nacib oli urisenud:

«Jäta see paigale. Ära puuduta neid asju.»

«Või nii!?» oli senjoora Saad de Castro solvunud. «Ei tea kas need on mõne pühaku riided või?»

Nad olid Água Pretasse tagasi pöördunud. Õe ahnus oli meenutanud Nacibile raha, mis ta oli riiete, kingade ja ehete peale raisanud. Ehted tarvitses ainult sinna viia, kust ta nad oli ostnud, väikese kahjuga tagasi anda. Kleidid võis ta müüa onu äris. Samuti kaks paari uusi kingi, mida iial polnud jalga pandud. Seda ta pidigi tegema. Aga mõneks ajaks oli ta selle kavatsuse unustanud, ta polnud suletud kappide poole vaadanudki.

Päeval pärast jutuajamist Mundinhoga pistis ta ehted kuuetaskusse, pakkis kleidid ja kingad kahte kompsu ning läks kullassepa juurde ja sealt onu ärisse.

KLAASMAOST

Õhtul, tolles istanduste lõputus videvikus, kui värvid metsades ning kakaosaludes salapäraseks pimeduseks tihenesid ja öö saabus ruttamatult, otsekui pikendades väsitavat tööpäeva, lõpetasid Fagundes ja Clemente istutamistöö.

«Nüüd on kõik maha pandud,» naeris neeger. «Neli tuhat kakaoistikut, et kolonelile veel suuremat rikkust tuua.»

«Ja et meie kolme aasta pärast saaksime maatüki osta,» vastas mulatt Clemente, kelle suu oli naeratamise maigu unustanud.

Pärast ebaõnnestunud lasku Aristótelese pihta, pärast seda kui Fagundes oli Melki etteheited («Ma arvasin, et sa tõesti lasta oskad. Aga sa ei kõlba kuhugi.») vaikides ära kuulanud (mis võis ta vastata? Ta oli mööda lasknud, kuidas oli see juhtuda võinud?) ja viletsa tasu kätte saanud («Ma palkasin sind selleks, et tollele mehele lõpp teha, mitte teda haavata. Olen ülearu hea, et sulle sedagi maksan.»), oli ta koos Clementega selle töö siin ette võtnud. Möödalaskmise kohta oli ta kolonelile ainult niipalju kostnud:

«Tema surmapäev polnud veel kätte jõudnud. Igaühele on seal ülal,» ta osutas taevale, «oma päev määratud.»

Ettevõetud töö seisis selles, et kümme tareefat[1] metsa maha võtta ja põletada, maa raadata, iga tareefa peale nelisada kakaopuud istutada ja kolme aasta jooksul nende kasvu eest hoolitseda. Kakaoistikute vahel kasvatasid nad enda jaoks maniokki, maisi, maguskartulit, jamssi. Sellest väikesest juurviljaaiast pidid nad kolme aasta jooksul elama. Tähtaja lõpul pidi kolonel neile iga kasvama hakanud kakaopuu pealt tuhat viissada reisi maksma. Selle rahaga lootis Clemente maatüki osta, kuhu nemad kahekesi endale istanduse rajaksid. Aga mis võisid nad nii vähese raha eest saada? Ainult lapikese kõige viletsamat maad. Neeger Fagundes arvas omas mõttes, et kui taplused, millest juttu olnud, uuesti ei alga, siis läheb neil väga raskeks isegi säärast viletsat maatükki osta. Maniokist ja maisist, maguskartulist ja aipimist üksi ei saa nad elada. Sellest jätkub ainult söögiks. Aga et külasse minna, mõne tüdrukuga magada, väike mürgel teha, paar pauku õhku lasta — nii palju see välja ei anna. Tuli raha ette võtta. Kolme aasta möödumisel said nad siis ülejäägi kätte, see polnud mõnikord poolgi kokkulepitud töötasust. Kuhu olid jäänud need nii hästi ala-

[1] Tareefa (portug. k. *tarefa*) — brasiilia (mitteametlik) põllumajanduslik pinnamõõt, mille suurus eri osariikides on erinev; Bahia osariigis 4356 m².

nud taplused? Valitses täielik vaikus, mingisugustest taplustest ega korratustest polnud enam juttugi. Melki žagunssod olid ühes Fagundesega koidu ajal paadis tagasi tulnud.

Kolonel käis süngena ringi, temagi oli naermise unustanud. Fagundes teadis, miks. Istanduses teadsid seda kõik, nad olid kuulnud sellest Cachoeira do Sulis. Tütar, see uhke neiu, keda Fagundes tundis, oli armuloo pärast ühe naisemehega koolist ära jooksnud. Naine on jõle loom — ainult rikub inimeste elu. Olgu ta su naine, tütar või õde. Eks käinud ju Clemente noruspäi ringi, tapnud end tööga, istunud öösiti savionni ukse ees kivil ja vahtinud taevasse? Seda sestsaadik, kui ta Ilhéusest tagasi tulnud Fagundeselt oli kuulnud, et Gabriela on baariomanikuga abielus, tore nagu tõeline senjoora, sõrmus sõrmes, kuldhammas suus ja käsutab teenijaid.

Neeger oli jutustanud talle oma põgenemisest, sellest, kuidas tema peale oli kingul jahti peetud, kuidas ta oli üle müüri hüpanud ja kohanud abielus olevat Gabrielat ning kuidas viimane oli tema elu päästnud. Nad põletasid metsa: ehmunud loomad põgenesid tule eest. Metssead, pakad, põdrad, teiuud[1] ja žakuud[2] ning tohutu palju madusid: žararaakad, latsutajad, surukukuud. Hiljem pidid nad ettevaatlikult raadama, sest rägastikus olid peidus maod, reetlikult hüppeks rullunud ja valmis nõelama. See oli kindel surm.

Kui nad olid hakanud õrnu kakaoistikuid maha panema, oli kolonel teda kutsuda lasknud. Melk seisis maja rõdul, ratsapiitsaga vastu saapasäärt laksutades. Sama piitsaga oli ta tütart peksnud ja sellega teda lahkuma ergutanud. Silmadega, mis Malvina põgenemisest saadik olid mõtlikeks ja kurbadeks muutunud, vaatas ta neeger Fagundest ning ütles oma vihast laetud häälega:

«Ole valmis, neeger! Lähemail päevil saadan su jälle Ilhéusesse. Linnas läheb julget meest vaja.»

Kas ehk selleks, et tappa tüüp, kes tema tütre ära ahvatles? Et tulistada teda ja võib-olla ka tüdrukut? Too oli uhke, näis pühakujuna. Aga tema, Fagundes, ei tapnud naisi. Või olid taplused uuesti algamas? Ta küsis:

«Kas läheb jälle löömaks?» Ja naeris. «Seekord ma ei lase mööda.»

«Sind läheb vaja valimiste ajaks. See jõuab varsti kätte. Me peame võitma. Olgu või püssi abil.»

Hea uudis pärast nii pikka rahuaega. Uue agarusega asus

[1] Teiuu (portug. k. *teiú*) — brasiilia hiigelsisalik.
[2] Žakuu (portug. k. *jacu*) — kanaliste hulka kuuluv lind.

ta istutamistööle. Halastamatu päike kõrvetas selga nagu piitsahoobid. Lõpuks said nad tööga valmis, neli tuhat kakaoistikut katsid maad, kus enne oli õudust tekitav ürgmets.

Kui Clemente ja neeger Fagundes, kõplad õlal, kodu poole sammusid, ajasid nad omavahel juttu. Videvik hääbus, pimedus tungis istandustesse, tuues kaasa libahunte, põrgumuuli, muistsetes võitlustes langenute hingi. Salapärased varjud libisesid läbi kakaosalude, öökullid avasid oma öised silmad.

«Lähemail päevil sõidan jälle Ilhéusesse. Seal saab lõbu lalalt. «Ankrupaigas» on nii palju naisi, üks ilusam kui teine. Pean pilgarit, kuni isu täis.» Ta patsutas oma mustale kõhule, millel naba püsti oli.

«Sa sõidad Ilhéusesse?»

«Ma rääkisin ju sulle sellest. Kolonel teatas mulle ette. Tulevad valimised, meie võidame kuulide abil. Ma pean valmis olema, niipea kui käsk antakse, sõidan.»

Clemente sammus mõtlikult, otsekui midagi kaaludes. Fagundes ütles:

«Seekord tulen rahaga tagasi. Pole paremat äri kui kindlustada võitu valimistel. Söök ja jook on prii ja võidu auks peetakse maailmatu pidu. Ning meie taskutesse voolab raha. Võid julge olla, et seekord toon kaasa milreisid, millega tüki maad saame osta.»

Clemente peatus varjus, nii et tema nägu näha polnud, kui ta palus:

«Sa võiksid koloneliga rääkida, et ta ka minu linna võtaks.»

«Milleks? Sa pole löömamees ... Sina oskad ainult maad harida, kakaod istutada ja saaki koristada. Milleks tahad sa linna minna?»

Sõna lausumata hakkas Clemente edasi astuma. Fagundes kordas küsimust:

«Milleks?» Ja samas meenus talle. «Et Gabrielat näha?»

Clemente vaikimine oli vastuseks. Varjud tihenesid ja saabuvas pimeduses võis varsti oodata põrgust tulnud peata muula, kes läbi metsa kihutab, kapjadega vastu kive plagistades, läbilõigatud kaelast purskamas tulejuga.

«Mis sa sellega võidad, kui sa teda jälle näed? Mis sellest kasu on? Tema on abielus, ilusam kui kunagi. Tõsi küll — tema süda pole muutunud, ta räägib meiesugusega nagu ennegi. Aga milleks sul teda näha? Mis sellest abi?»

«Tahan teda ainult näha. Üksainus kord veel näha, talle näkku vaadata, tema lõhna tunda. Tahan veel kord tema naeru kuulda.»

«Sul pole muud meeles kui tema. Sa mõtled üksnes temale. Ma panin juba tähele, et ka maatüki ostmisest räägid sa nüüd ainult niisama, suusoojaks. Sestsaadik kui teada said, et ta on mehele läinud. Milleks sa teda näha tahad?»

Padrikust tuli välja klaasmadu ja roomas teele. Ähmases pimeduses helkis tema pikk keha nõiduslikult, see oli nagu mingi ime selles istanduse öös.

Clemente lähenes talle, langetas kõpla, raius klaasmao kolmeks tükiks. Siis purustas tal ühe hoobiga pea.

«Miks sa seda tegid? Ta pole mürgine ... Ta ei tee kellelegi halba.»

«Ta on liiga ilus, juba üksi sellega teeb ta halba.»

Tükk aega sammusid nad vaikides. Siis ütles neeger Fagundes:

«Mees ei tohi naist tappa. Isegi kui see vilets tema elu hävitab.»

«Kes räägib tapmisest?»

Clemente ei teeks seda iial, tal polnud selleks julgust, ei jätkunud jõudu. Aga ta oli valmis andma kümme aastat oma elust, kõik lootused oma maalapi peremeheks saada, selle eest, et teda veel kord näha, üksainus kord veel, tema naeru kuulda. Gabriela oli klaasmadu, tal polnud mürki, aga ta külvas kannatusi juba üksi seeläbi, et liikus meeste keskel nagu saladus, nagu ime. Puuõõntest metsa sügavuses kostis öökullide kisa, nad otsekui kutsusid Gabrielat.

MATUSEKELLADEST

Žagunssodel ei tulnud istandustest välja sõita. Ei Melki, Jesuíno, Coriolano ja Amâncio Leali ega Altino, Aristótelese ja Ribeirinho omadel. Seda polnud vaja.

Valimiskampaania toimus ju ka üsna uuel viisil — säärast polnud Ilhéuses, Itabunas, Pirangis, Água Pretas, üldse kogu kakaopiirkonnas varem nähtud. Endistel aegadel ei näidanudki oma võidus kindlad kandidaadid end valijatele. Hea seegi, kui nad kõige mõjukamaid kolonele, laialdasimate maa-alade ja suurimate kakaoistanduste omanikke külastasid. Seekord oli teisiti: keegi polnud kindel, et teda valitakse, häälte pärast tuli võidelda. Varem otsustasid kolonelid asja Ramiro Bastose korralduste kohaselt. Nüüd oli kõik segi paisatud: kui Ramiro veel käsutaski Ilhéuses ja siinsele munitsipaliteediülemale korraldusi andis, siis Itabunas käsutas tema vaenlane Aristóteles. Nii üks kui teine toetasid osariigi valitsust. Ja keda hakkas valitsus pärast valimisi toetama? Mundinho polnud lasknud Aristótelest kuberneriga vastuollu minna.

Vestlustes, mis toimusid baarides, «Papelaria Modêlos», kalaturul, läksid arvamused lahku. Ühed väitsid, et valitsus toetab edaspidigi Ramiro Bastost, tunnustab ainult tema kandidaate, isegi kui nad peaksid läbi kukkuma. Eks olnud ju vana kolonel üks osariigi valitsuse tugesid, kes valitsusele rasketel silmapilkudel alati appi tuli? Teised oletasid, et valitsus asub selle poolele, kes valimistel võidab. Praeguse kuberneri volituste tähtaeg oli lõppemas ja uuel läheb valitsemisel tuge vaja. Kui Mundinho võidab, ütlesid nad, siis tunnustab uus kuberner teda, sest niiviisi võib ta arvestada Ilhéuse ja Itabuna poolehoidu. Bastosed polnud enam midagi väärt, nad olid kõlu, mis tuli välja visata. Kolmandad arvasid, et valitsus püüab mõlemale poolele meele järgi olla. Ta ei tunnusta Mundinhot, vaid laseb Rio arsti endiselt föderaaldeputaadi palga näol abiraha tasku pista. Osariigi saadikutekotta jätab ta Alfredo Bastose. See-eest aga tunnustab ta Kaptenit, kelle võidus keegi ei kahelnud. Selge, et Itabuna munitsipaliteediülemaks saab Aristótelese kandidaat, mõni tema kaimudest, kelle eest tema siis edasi valitseb. Samal ajal aga ennustasid nad, et valitsus pakub Mundinhole osariigi senaatori kohta, kui see Ramiro surmaga vabaneb. Vanamees oli ju ometi juba kaheksakümne kolmandat sünnipäeva pühitsenud.

«See elab sajani ...»

«Kindlasti. Mundinho saab seda senaatorikohta kaua oodata ...»

Niiviisi säilitaks valitsus ühtede ja teistega head suhted ning kindlustaks oma positsiooni osariigi lõunapiirkonnas.

«Lõpeb sellega, et ta rikub vahekorra mõlema poolega ...»

Sel ajal kui rahvas mitmesuguseid oletusi tegi ja vaidles, arendasid mõlema rühmituse kandidaadid energilist tegevust. Nad tegid külaskäike, sõitsid ringi, käisid ristsetel, tegid kingitusi, korraldasid miitinguid, pidasid kõnesid. Ühtki pühapäeva ei möödunud, ilma et Ilhéuses, Itabunas ja külades poleks miitinguid korraldatud. Kapten oli juba üle viiekümne kõne pidanud. Ta oli kõri valusaks rääkinud, oli kaotanud hääle oma kõlavaid fraase korrates ja kõiksugu hüvesid tõotades: suuri reforme Ilhéuses, teid ja uuendusi, et viia lõpule töö, mida oli alustanud tema isa, unustamatu Cazuza de Oliveira. Ka Maurício Caires ei jäänud temast maha. Sel ajal kui Kapten Seabra väljakul kõneles, tsiteeris Maurício Rui Barbosa väljakul piiblit. João Fulgêncio väitis:

«Mul on juba kogu Vana testament peas. Nii palju olen neid Maurício kõnesid kuulnud. Kui tema võidab, poisid, siis seab ta sisse igapäevase sunniviisilise piiblilugemise mõnel linnaväljakul — kõik loevad kooris isa Cecílio juhatusel. Kõige suuremat piina kannatab sel juhul kindlasti isa Basílio. Sest tema ei tea piiblist muud kui seda, et issand ütles: «Tehke sugu ja teid saagu palju.»»

Aga sel ajal kui Kapten ja Maurício Caires linnaga ja Ilhéuse munitsipaliteedi külade ning asulatega piirdusid, käisid Mundinho, Alfredo ja Ezequiel Itabunas, Ferradases, Macucos, rändasid kogu kakaoalal ringi, sest nende valimine olenes piirkonna häältest. Isegi doktor Vítor Melo, kellele Ilhéusest saabunud teated, et tema valimine pole kuigi tõenäoline, olid hirmu peale ajanud, oli seda vastalist kakaorahvast needes Ilhéusesse minevale laevale asunud. Ta jättis maha maitsekalt sisustatud arstikabineti, kus ravis blaseerunud senjoorade närve, jättis igatsema kabaree «Assüüria» prantslannad ja revüütruppide kooridaamid. Enne ärasõitu kaebas ta saadikutekojas São Paulo deputaadile Emílio Mendes Falcão'le, kes esindas vabariiklikku erakonda nagu temagi:

«Kes see teie sugulane on, kes Ilhéuses minu deputaadivolitused käest ära võtta tahab? Keegi Mundinho, kas tunnete teda?»

«See on minu kõige noorem vend. Olen sellest kah kuulnud.»

Kakaopiirkonna deputaat sattus ärevusse. Kui see Mundinho on Emílio ja Lourivali vend, siis on tema, Melo, valimine, ja mis veel halvem, tema volituste tunnustamine tõesti ohus. Emílio seletas lähemalt:

«Poiss on hull. Jättis siin kõik maha, läks sinna kolkasse. Ja äkki ilmus välja kandidaadina. Räägib, et tuleb saadikutekotta ainuüksi selle sihiga, et minu kõnedele vahele hüüda . . .» Ta naeris ja küsis: «Miks ei vaheta te valimisringkonda? Mundinho on kardetav poiss. Ta saab sellega hakkama, et laseb ennast valida.»

Kuidas sai ta seda vahetada? Teda protežeeris üks senaator, tema emapoolne onu, kelle abiga ta oli kahmanud endale vaba deputaaditooli Bahia seitsmendas valimisringkonnas. Teised olid kõik kinni. Kes peaks tahtma temaga vahetada, et hakata võistlema selle Mundinhoga, kelle vend Lourival Mendes Falcão oli kohviistanduste omanik ja võis mõjutada isegi vabariigi presidenti? Ta sõitis kiires korras Ilhéusesse.

João Fulgêncio oli Nhô-Galoga nõus, et Vítor Melo kandi-

datuurile oleks kõige parem olnud, kui ta poleks Ilhéusesse tulnud. Sest tegemist oli äärmiselt antipaatse isikuga.

«Ta ajab iiveldama . . .» ütles Nhô-Galo.

See doktor pidas raskepäraseid, arstiteaduslikke termineid täislükitud kõnesid («Tema kõned lehkavad karboli järele,» väitis João Fulgêncio), rääkis vastiku naiseliku häälega, kandis eriskummalisi vööga kuubesid — teda oleks arvatavasti homoseksualistiks peetud, kui ta poleks naiste peale nii maias olnud.

«See on Tonico Bastos kuubis,» iseloomustas Nhô-Galo.

Tonico oli meelelahutuseks naisega Bahiasse sõitnud. Ta lootis, et linn tema kurva seikluse täielikult unustab. Ta polnud tahtnud valimiskampaaniast osa võtta, sest kartis, et vastased võiksid tema juhtumuse Nacibiga ära kasutada. Eks olnud ju tema maja seinale tehtud värvilise pliiatsiga joonistus, kus ta jookseb aluspükste väel — häbematu laim! ta oli ju pükstes välja hüpanud! — ja karjub appi? Alla oli kritseldatud kohmakas häbematu vemmalvärss:

Tonico Pinico,
hoorade don Juan,
nurja läks su plaan.
«Oled mehenaine sa?»
«Armukene olen ma.»
Tubli kõrvalopsuga
putkasid siis tulema.
Tonico Pinico.

Kes samuti oleks võinud kõrvakiile, kui mitte kuuli saada, oli deputaat doktor Vítor Melo. Kehk doktor, kel oli rohkesti kogemusi Rio senjooradega, närviliste patsientidega, keda ta oma kabineti diivanil ravis, käis ringi, nina püsti, ja arvas endal õiguse olevat igale kenale naisele, keda ta kohtas, kõlvatuid ettepanekuid teha. Ta ei hoolinud kõige vähematki sellest, kes selle naise abikaasa oli. Ühel peoõhtul klubis «Progress» pääses ta nahatäiest ainult seetõttu, et Alfredo Bastos vahele astus, kui äge Moacir Estrêla, omnibussiühingu kaasomanik, juba kätt tõstis, et Vítori üllasse deputaadilõusta virutada. Vítor oli läinud tantsima Moaciri abikaasaga, väga ilusa ja tagasihoidliku naisega, kes viimasel ajal mehe vastse jõukuse tõttu oli hakanud «Progressi» külastama. Daam oli deputaadi keset saali seisma jätnud ja valjusti hüüdnud:

«Häbematu!»

Ta oli sõbrataridele jutustanud, et deputaat oli kogu aja püüdnud jalga tema jalgade vahele pista ja teda nii vastu rinda surunud, nagu ei tahaks ta mitte tantsida, vaid midagi

muud. «Diário de Ilhéus» jutustas vahejuhtumist Doktori ründava ja karske sulega kirjutatud artiklis, mis kandis pealkirja: «VURLE KÕLVATU KÄITUMISE PÄRAST BALLILT MINEMA KIHUTATUD.» Minemakihutamist õieti polnud. Alfredo Bastos oli deputaadi ärevusse sattunud peoliste keskelt ära viinud. Ja kui kolonel Ramiro sellest ning teistest tempudest oli teada saanud, oli temagi sõpradele tunnistanud:

«Aristótelesel oli õigus. Kui ma oleksin sellest varem teadnud, poleks ma temaga tülitsema hakanud ja poleks Itabunat kaotanud.»

Ka Nacibi baaris tekkis deputaadil tüli. Ühes vaidluses oli mehike enesevalitsemise kaotanud ja ütelnud, et iljeuslased on harimatud jõhkardid, kel pole kultuuri lõhnagi juures. Seekord päästis teda João Fulgêncio. Josué ja Ari Santos, kes ütlust isikliku solvamisena võtsid, tahtsid Vítori läbi kolkida. João Fulgêncio pidi kogu oma mõjuvõimu kasutama, et kaklust ära hoida. Nacibi baar oli nüüd Mundinho Falcão kantsiks. Eksportööri ärikaaslasena ja Tonico vaenlasena oli araablane (sünnipärane brasiillane ja valija) valimiskampaaniasse sekka löönud. Ja nii hämmastav kui see näibki, aga neil ärevail miitingupäevadel, ühel kõige suuremal rahvakogunemisel, kui Ezequiel ületas kõik oma endised rekordid niihästi kašassa kui inspiratsiooni alal, pidas ka Nacib kõne. Miski haaras teda seesmiselt, pärast seda kui ta oli Ezequieli kuulnud. Ta ei suutnud vastu panna ja palus sõna. Tema esinemisel oli ennenägematu menu, eriti seetõttu, et olles alustanud portugali keeles ja tundes puudust ilusaist väljendeist, mida ta vaevaga mälust kokku otsis, lõpetas Nacib araabia keeles, üllatava kiirusega üksteisele järgnevate sõnade vooluga.

Kiiduavaldused ei tahtnud lõppeda.

«See oli kõige siiram ja kõige tulisem kõne kogu valimiskampaania kestel,» otsustas João Fulgêncio.

Kogu see ärevus lõppes ühel säraval taevassinisel hommikul, kui Ilhéuse aedadest kerkis magusaid lõhnu ja linnud lauluga algava päeva ilu tervitasid. Kolonel Ramiro ärkas tavaliselt väga vara. Maja kõige vanem teenija, kes oli juba nelikümmend aastat Bastoste juures olnud, serveeris talle väikese tassi kohvi. Vanamees istus tugitooli, mõtiskles valimiskampaania käigu üle, juurdles ja vaagis. Ta harjus vähehaaval mõttega püsida võimul kuberneri abil, kes oli tõotanud ainult tema kandidaate tunnustada ja vastaste poolt valitud mehed «vaikseks teha». Tol hommikul ootas teenija nagu tavaliselt kohvitassiga. Kolonel ei tulnud. Rahuga muutudes äratas teenija Jerusa. Nad leidsid kolonelli surnult lebamas, silmad lahti, parem käsi linaäärest kinni hoidmas. Jerusa puhkes valjusti nutma, teenija hakkas hädaldama: «Nüüd on mu heategija surnud!»

Musta leinaäärisega «Diário de Ilhéus» ülistas kolonelit: «Sel leina- ja valutunnil vaikivad kõik lahkhelid. Kolonel Ramiro Bastos oli suur iljeuslane. Temale võlgnevad linn, munitsipaliteet ja piirkond tänu peaaegu kõige eest, mis neil on. Ilma Ramiro Bastoseta poleks olemas seda progressi, millele me täna uhked oleme ja mille eest me võitleme.» Samal leheküljel oli palju surmakuulutusi — perekonna, munitsipaliteedivalitsuse, Kommertsühingu, Püha Jorge vennaskonna, Amâncio Leali perekonna, Ilhéus — Conquista raudtee direktsiooni poolt ning teiste hulgas ka Bahia demokraatliku erakonna Ilhéuse osakonna poolt, kes kutsus oma liikmeid «unustamatu avaliku elu tegelase, ausa vastase ja eeskujuliku kodaniku» matusest osa võtma. Alla olid kirjutanud Raimundo Mendes Falcão, Clóvis Costa, Miguel Batista de Oliveira, Pelópidas de Assuncão d'Ávila ja kolonel Artur Ribeiro.

Võõrastetoas, kus seisid kõrgete korjudega toolid ja kuhu oli asetatud kirst koloneli põrmuga, võtsid Alfredo Bastos ja Amâncio Leal kaastundeavaldusi vastu — kogu hommikupooliku ja pärastlõuna defileerisid iljeuslased rohkearvuliselt kirstu ees. Tonicole oli teatatud telegrammiga. Keskpäeval tuli tohutu suure pärjaga Mundinho Falcão, kaelustas Alfredot, surus erutatult Amâncio kätt. Jerusa seisis kirstu kõrval, üle tema pärlmutrilise näo voolasid pisarad. Mundinho astus tema juurde, neiu tõstis silmad, puhkes valjusti nutma ja jooksis toast välja.

Kella kolme ajal päeval ei püsinud enam keegi kodus. Kogu tänav kuni klubini «Progress» ja munitsipaliteedihooneni oli rahvast täis. Ilhéus oli täies koosseisus kohal. Itabunast saabus erirong ja kolm autobussi. Rio do Braçost tulnud Altino Brandão ütles Amânciole:

«Nii on parem, kas te ei leia? Ta suri enne kaotust, suri juhipositsioonil, nagu oli harjunud elama. See oli vanaaegne kindlate seisukohtadega inimene. Sääraseid pole enam.»

Piiskop tuli kõigi preestrite saatel. Matuserongi oodates oli tänaval rivistunud nunnade kooli juhataja ühes nunnade ja õpilastega. Väljas oli ka Enoch kõigi oma gümnaasiumi õpetajate ning õpilastega, algkooli õpetajad ja õpilased, dona Guilhermina ja teiste erakolledžite lapsed, Püha Jorge vennaskond ja selle eesotsas Maurício Caires oma punase kuuega, musta riietatud Mister, pikk rootslane laeva-

ühingust, kreeka abielupaar, eksportöörid, fazendeirod, kaupmehed ja äriteenijad (ärid olid leina märgiks oma uksed sulgenud) ning lihtrahvas, kes oli tulnud kinkudelt, Pontalilt ja Madude saarelt.

Suure vaevaga pääsesid Gabriela ja dona Arminda läbi rahvatungi võõrastetuppa, mis oli täis inimesi ja pärgi. Gabrielal läks korda kirstule ligi pääseda, ta kergitas siidkatet, mis surnu nägu varjas, ja silmitses teda hetke. Siis kummardus ta vahakarva käe kohale ja suudles seda. Õdede Dos Reiside preseepio avamise päeval oli kolonel tema vastu lahke olnud, meheõe ja tema kõrgesti haritud abikaasa juuresolekul. Gabriela süleles Jerusat ja neiu hakkas nuttes tema kaela ümbert kinni. Ka Gabriela nuttis, saalis nuuksusid paljud. Kõigis kirikutes helisesid matusekellad.

Kella viie ajal kanti kirst välja. Rahvahulk ei mahtunud tänavale, valgus üle väljaku laiali. Haua ääres algasid juba kõned — rääkisid Maurício Caires, Itabuna advokaat Juvenal, opositsiooni poolt esines Doktor, piiskop lausus mõne sõna —, aga osa matuserongist sammus ikka veel Vitória nõlvakust üles, et kalmistule jõuda. Õhtul olid kinod suletud, kabareedes ei põlenud tuled, baarides polnud ühtki külastajat, linn näis inimestest tühjana, otsekui oleksid kõik surnud.

ÜKSINDUSE (AMETLIKUST) LÕPUST

Konspiratiivsus on ohtlik ja keeruline seisund. See nõuab kannatlikkust, terast taipu, reipust ja alalist valvsust. Pole kerge kogu aeg nii ettevaatlikuks jääda, nagu niisugune olukord nõuab. Raske on vastu panna aja jooksul loomulikult tekkivale hooletusele ja märkamatult suurenevale muretustundele. Algul isegi liialdatakse kõiksugu ettevaatusabinõudega, vähehaaval aga jäetakse need üksteise järel kõrvale. Konspiratiivsus hakkab kaduma, vabaneb oma salapärasuskattest ja äkki on varjatud suhted, millest keegi ei teadnud, kõigi suus. Kahtlemata juhtus Glória ja Josuéga just nii.

Õpetaja ja neiu vahekord — kas seda nimetati amelemiseks, flirdiks, kireks või armastuseks, see olenes rääkija kultuuritasemest ja hea- või pahatahtlikkusest — oli kogu Ilhéusel teada. Sellest ei räägitud mitte ainult linnas, vaid isegi kaugetes fazendades Baforé mägede kandis. Ometi paistis Josuéle ja eriti Glóriale algul, et ükski ettevaatusabinõu pole küllaldane. Neiu seletas oma kallimale, kui sügavad ja tähtsad on need põhjused, mis sunnivad teda soovima, et

Ilhéuse rahvas üldse ja kolonel Coriolano Ribeiro eriti ei saaks midagi teada sellest, miks Josué proosas ja luules Glória kaunidust ülistas, miks püha rõõm Glória näol säras. Esiteks fazendeiro mineviku tõttu, mis oma rohkete vägivallategudega tema kohta kuigi heaks soovituseks polnud. Ta oli armukade, ei andestanud iial armukese pettust. Kui ta ühele naisele kuninglikku toredust võimaldas, siis nõudis ta ka ainuõigust tema soosingule. Glória ei tahtnud sattuda ohtu, et ta läbi pekstakse ja tal juuksed pöetakse, nagu oli juhtunud Chinquinhaga. Ta ei tahtnud saata ohtu ka Josué õrnu luid, sest eks olnud ju ka võrgutaja Juca Viana nahatäie saanud. Ja temalgi olid juuksed habemenoaga maha aetud. Teiseks põhjuseks oli see, et Glória ei tahtnud endale häbi kaela tõmmata ja ühes juustega kaotada ka mugavusi: toredat maja, arvet ärides, teenijat, kes kõik ära tegi, parfüüme ja laualaekas luku taga hoitavat raha. Nii pidi siis Josué tulema tema juurde alles pärast seda, kui viimane ööhulkur oli koju läinud, ja lahkuma sealt, enne kui esimene varatõusja välja ilmus. Ta ei tohtinud teda üldse tähele panna, välja arvatud need tunnid, millal nad voodis lamades küllastamatu kirega sääraste kitsenduste eest kätte maksid.

Nii ranget konspiratiivsust võib säilitada nädala, kaks. Hiljem muututakse vähehaaval hooletuks, valvsus ja tähelepanelikkus kaovad. Josué tuli eile pisut varem, täna pisut varem, ja lõpuks astus ta neetud majja juba siis, kui baar «Vesuuv» alles inimesi täis oli ja seanss kinoteatris «Ilhéus» vaevalt lõppenud või isegi enne seda. Täna magati viis minutit kauem, homme viis minutit kauem, ja lõppes sellega, et Josué hakkas otse Glória toast kolledži õppetundi minema. Eile usaldati saladus Ari Santosele («Ärge edasi rääkige . . .»), täna Nhô-Galole («Milline naine!»), eile sosistati see Nacibile kõrva («Ärge jumalapärast kellelegi jutustage»), täna João Fulgênciole («Ta on jumalik, seu João!»), ja õpetaja ning koloneli armukese lugu levis peagi kõikjal.

Ja mitte Josué üksi polnud lobiseja — kuidas sulgeda südamesse see armastus, mis ähvardas rinna pakatama panna —, tema polnud ainuke ettevaatamatu — kuidas oodata kesköönі, et keelatud paradiisi tungida? Kogu süü ei langenud tema peale. Eks jätnud ka Glória ise oma üksildase akna maha ja tulnud väljakule jalutama, et lähemalt näha Josuéd, kes baaris istus, ja talle naeratada? Eks ostnud ta kaupluses kaelasidemeid, sokke ja meeste särke, isegi aluspükse? Eks viinud ta Petrônio, linna kõige parema ja kallima rätsepa juurde Josué läikima hõõrdunud ja nõelutud ülikonna, et meister selle järgi uue sinisest kašmiirist ülikonna õmbleks,

mis õpetajale sünnipäevaüllatuseks pidi olema? Eks aplodeerinud ta talle munitsipaliteedihoone peosaalis, kui Josué kõnelejat esitles? Eks külastanud ta ainukese naisena käputäie meeste hulgas Rui Barbosa ühingu pühapäevaseid koosolekuid, möödudes tänaval väljakutsuva ilmega kella kümneselt missalt tulevatest vanapiigadest? Ühes isa Cecílioga laitsid seda Glória innukat huvi kirjanduse vastu Quinquina ja Florzinha, karm Dorotéia ja tuliõel Cremildes.

«Ta võiks parem tulla oma patte kahetsema...»

«Ega hullu tea, hakkab varsti veel ajalehteđes kirjutama...»

Nördimus jõudis haritippu, kui ühe pühapäeva pärastlõunal kõik väljakul jalutajad nägid ettevaatamatult avatud žalusii vahelt Josuéd aluspükste väel Glória võõrastetoas kõndimas. Vanapiigad tõstsid kisa: see oli juba liig, viisakas inimene ei võinud enam rahulikult üle väljaku minna.

Siiski ei põhjustanud see «kõlvatus» (nagu ütles Dorotéia) veel skandaali, sest Ilhéuses oli nii palju teisi uudiseid ja sündmusi. Arutlused ja vaidlused käisid tõsisemate ja tähtsamate asjade ümber. Näiteks huvitas pärast kolonel Ramiro Bastose matust kõiki küsimus, kes tema järglaseks saab, kes vabaks saanud juhikohale asub. Mõned pidasid loomulikuks ja õigeks, et juhtimine tema poja doktor Alfredo Bastose, endise munitsipaliteediülema ja praeguse osariigideputaadi kätte läheks. Kaaluti tema puudusi ja voorusi. Ta polnud vaimuomaduste ega energia poolest väljapaistev isiksus, polnud sündinud käskima. Ta oli olnud agar ja aus munitsipaliteediülem, arukas administraator, ja oli nüüd keskpärane deputaat. Hea oli ta ainult kui lastearst, esimene, kes Ilhéuses sel erialal töötas. Ta oli abielus igava, pedantse, oma seisuse peale upsaka naisega. Jõuti pisut pessimistlikele järeldustele tuleviku suhtes, mis ootaks valitsusparteid ja kogu piirkonna progressi, kui juhtimine nii nõrkadesse kätesse läheks.

Muide oli vähe neid, kes Alfredos Ramiro järglast nägid. Suur enamus nimetas üksmeelselt kolonel Amâncio Leali kardetavat ja rahutuks tegevat nime. Tema oli Ramiro tõeline poliitiline pärija. Poegadele jäi varandus, legend kadunud kolonelist, lood, mida jutustada lastelastele. Aga partei juhtimine võis ainult Amânciole kuuluda. Tema oli olnud teine Ramiro järel, ükskõiksena au ja ametite vastu oli ta kõigi otsuste tegemisest osa võtnud, ainuüksi tema arvamusest oli maa kadunud isand lugu pidanud. Liikus kuuldusi, nagu oleks kahel vanal sõbral kavatsus olnud ühendada Bastose ja Leali perekond Jerusa ja Berto abiellumise teel, niipea kui poiss õppimise lõpetab. Ramiro vana teenija jutu järgi olevat vanamees veel mõni päev enne surma sellest plaanist rääkinud. Samuti oli teada, et kuberner oli lasknud Amânciole pakkuda kohta, mis osariigi senatis tema sõbra surmaga vabaks oli jäänud.

Missuguseks kujuneks kakaopiirkonna saatus Amâncio vägivaldsetes kätes, missuguseks muutuks valitsemispoliitika? Raske ütelda, kui oli tegemist nii äkilise, vastuolulise ja kangekaelse mehega, kes oli valmis kõige ettenägematumateks ja vastukäivamateks tegudeks. Sõbrad ülistasid tema juures kaht omadust: julgust ja ustavust. Teised laitsid tema jonnakust ja sallimatust. Üksmeelselt aga ennustasid kõik käimasolevale valimiskampaaniale ärevat lõppu. Amâncio valmistas ette vägivallategusid.

Kuidas pidid iljeuslased sääraste põnevate sündmuste ootel Glória ja Josué loo vastu huvi tundma, mis oli kestnud juba mitu kuud, ja täiesti ilma vahejuhtumiteta? Ainult vanapiigad, kelles äratas kadedust Glória näol nüüd alaliselt peegelduv rõõm, peksid veel nende üle keelt. Alles kui mõni dramaatiline või pitoreskne seik oleks äkki armastajate üksluist õnne häirinud, siis oleksid iljeuslased neile jälle oma tähelepanu pühendanud. Kui Coriolano oleks asjast teada saanud ja mõne oma tavalise vembu visanud, siis oleks maksnud jälle nendega tegelda. Nüüd aga ei vaevunud nad enam Josuéd *gigolo*'ks nimetama, nagu nad teda algul nii sageli olid nimetanud, või arvustama poeeme, milles ta rõvedate üksikasjadeni kirjeldas öid voodis. Josué ja Glória juurde pöörduksid nad tagasi alles siis, kui kolonel armukese truudusetusest teada saaks. Sellest tuleks vast nali.

Aga ei tulnudki suuremat nalja. See juhtus võrdlemisi vara õhtul, umbes kella kümne paiku, kui kinoseansid olid lõppenud ja baar «Vesuuv» alles rahvast täis. Nacib käis ühe laua juurest teise juurde ja teatas kõigile, et lähemal ajal avatakse restoran «Kommerts». Josué oli juba enam kui tunni aja eest Glória majja läinud. Ta oli viimase ettevaatlikkuse kõrvale jätnud, ei hoolinud perekondade ja mõnede kodanike, nagu näiteks Maurício Cairese kõlbelisest hukkamõistust. Muide, kes hoolis sellest nüüd?

Toolid ja lauad lükati mürinal paigast, kui vaese mehena riietatud Coriolano väljakule ilmus ja sammud maja poole seadis, kus varem oli elanud tema perekond ning kus nüüd tema armukene noore õpetaja seltsis lõbu maitses. Kostis läbisegi küsimusi: on tal relv kaasas, kas peksab ratsapiitsaga, kas tõstab skandaali, tulistab? Coriolano pistis võtme lukuauku, baaris kasvas ärevus, Nacib läks kõnniteele viiva

ukse juurde. Kõik kuulatasid tähelepanelikult, oodates kisa, võib-olla laskmist. Midagi säärast ei juhtunud. Glória majast ei kostnud mingit kära.

Möödus mõni pikaleveniv minut, baari külastajad vahetasid pilke. Närvitsedes hoidis Nhô-Galo Nacibi käsivarrest kinni, Kapten pani ette rühmas Glória maja juurde minna, et õnnetust ära hoida. João Fulgêncio laitis selle kavala plaani ära:

«Seda pole vaja. Vean kihla, et midagi ei juhtu.»

Ega juhtunudki. Kui mitte arvata seda, et uksest tulid käe alt kinni hoides välja Glória ja Josué ning läksid rannaavenüü poole, nii et ei tarvitseks mööduda külastajatest kubisevast «Vesuuvist». Veidi hiljem tõi teenija välja ning ladus kõnniteele kohvrid ja reisikotid, kitarri ja ööpoti, mis oli ainukeseks lõbusaks üksikasjaks kogu selles loos. Lõpuks istus ta kõige suurema kohvri otsa ja hakkas ootama. Uks suleti seestpoolt. Mõne aja pärast tuli pakikandja ja viis kompsud ära. See sündis muide juba peale kella ühteist, kui baari oli jäänud vähe rahvast.

See-eest aga tekitas mõni päev hiljem tõelist kõmu teade Amâncio Leali visiidist Mundinhole. Fazendeiro oli pärast Ramiro matust oma istandustesse sõitnud ja mitmeks nädalaks sinna jäänud ilma endast ühtki elumärki andmata. Valimiskampaania oli vana pažee[1] surmaga äkki katkenud, otsekui poleks opositsionääridel enam kellegi vastu võidelda ja otsekui ei teaks valitsuspartei, kuidas talitada ilma peameheta, kes neid nii palju aastaid juhtinud. Lõpuks hakkasid Mundinho ja tema sõbrad end jälle liigutama. Aga nad tegid seda aeglases tempos, ilma selle hoo ja ägeduseta, mis oli iseloomustanud kampaania algust.

Amâncio Leal saabus pärastlõunal ja läks rongilt otse eksportööri kontorisse. Kell oli veidi üle nelja, äritsentrum kubises inimestest. Teade Amâncio tulekust levis kiiresti, kandus üle linna laiali, enne veel kui tema jutuajamine Mundinhoga lõppedagi oli jõudnud. Mõned ammuli suuga vahtijad kogunesid kõnniteele eksportööri maja ees ja jälgisid, pea kuklas, Mundinho kontori aknaid.

Kolonel surus vastase kätt, istus mugavasse tugitooli, keeldus likööridest, kašassast ja sigarist:

«Seu Mundinho, kogu selle aja ma võitlesin teie vastu. Mina olin see, kes laskis ajalehed põlema pista.» Tema pehme hääl, tema ainuke silm ja selgesti hääldatud sõnad väljendasid otsusekindlust, mis näis pika järelemõtlemise

[1] Pažee (portug. k. *pajé*) — indiaanlaste šamaan.

tulemusena. «Samuti olin mina see, kes Aristótelest tulistada laskis.»

Ta süütas paberossi ja jätkas:

«Ma olin valmis Ilhéuse pahupidi pöörama. Teist korda. Sest kui ma noorem olin, siis tegin seda juba kord oma kaimu Ramiro seltsis.» Ta peatus, otsekui meelde tuletades. «Žagunssod olid valvel, valmis välja sõitma. Minu omad ja teiste sõprade omad. Et valimistele lõpp teha.» Ta vaatas oma terve silmaga eksportööri ja naeratas. «Seal oli üks kabra, hea kütt, minu vana tuttav, kes oli määratud teie jaoks.»

Mundinho kuulas väga tõsiselt. Amâncio suitsetas paberossi:

«Tänage kaimu selle eest, et te elus olete, seu Mundinho. Kui tema poleks surnud, oleksite teie nüüd kalmistul. Aga jumal ei tahtnud seda, kutsus teda esimesena.»

Ta jäi vait, võib-olla mõtles kadunud sõbrale. Mundinho ootas pisut kahvatuna.

«Nüüd on kõik lõppenud. Ma olin teie vastu, sellepärast et kaim oli mulle rohkem kui vend, ta oli mulle otsekui isa. Ma ei püüdnud iial teada saada, kellel on õigus. Milleks? Teie olite kaimu vastu, ja mina olin teie vastu. Ja kui ta elus oleks, siis läheksin koos temaga kas või kuradi enda vastu,» ta tegi pausi. «Koolivaheajal oli mu vanem poeg siin . . .»

«Ma sain temaga tuttavaks. Me ajasime enam kui üks kord juttu.»

«Ma tean seda. Ta vaidles minuga, väitis, et teil on õigus. Tema ei muutnud sellepärast oma arvamusi. Aga ei püüdnud mind poisi meelt sunniviisil muuta. Ma tahan, et ta oleks iseseisev, mõtleks omaenda peaga. Selle jaoks ma töötan ja raha teenin, et mu poegadel kedagi vaja poleks, et nad võiksid alati niisugusel seisukohal asuda, nagu nad tahavad.»

Ta tegi jälle pausi ja suitsetas. Mundinho ei liigutanud ennast.

«Siis suri kaim. Ma sõitsin ära istandusse, hakkasin mõtlema. Kes asub kaimu kohale? Alfredo?» Ta tegi halvustava näo. «Ta on hea poiss, ravib lapsi. Aga muidu on ta täitsa emasse läinud — see on vaga naine. Tonico? See on ei tea kellesse läinud. Räägitakse, et isaisa oli naisteküttt. Aga ta polnud nadikael. Pidasin kaua aru ja jõudsin otsusele, et Ilhéuses on ainult üks inimene, kes kaimu asendada võib. Ja see inimene olete teie. Tulin siia teile seda ütlema. Mina omalt poolt olen lõpetanud, ma ei võitle enam teie vastu.»

Mundinho vaikis veel mõne hetke. Ta mõtles vendadele, emale, Lourivali naisele. Kui teenija oli talle kolonel Amâncio tulekust teatanud, oli ta laualaekast revolvri võtnud ja taskusse pistnud. Ta oli koguni oma elu pärast kartnud, oli oodanud kõike peale koloneli väljasirutatud käe. Nüüd oli ta kakaopiirkonna uus valitseja. Siiski ei tundnud ta ei rõõmu ega uhkust. Tal polnud enam kellegi vastu võidelda. Vähemasti seni, kui ilmub keegi, kes tema vastu välja astub, kui ajad jälle kord muutuvad ja tema enam valitsema ei kõlba. Nagu oli juhtunud kolonel Ramiro Bastosega.

«Ma tänan teid, kolonel. Ka mina võitlesin teie ja kolonel Ramiro vastu. Mitte isiklikkudel põhjustel. Ma imetlesin koloneli. Aga me polnud ühel nõul Ilhéuse tuleviku suhtes.»

«Ma tean seda.»

«Ka meil olid žagunssod valmis. Ma ei tea, kes oleks Ilhéuse jälle õigesse korda seadnud, pärast seda kui me oleksime ta pahupidi pööranud. Ka minul oli üks mees teie jaoks määratud. See polnud minu, vaid ühe minu sõbra vana tuttav. Nüüd on ka minu poolt kõik see lõppenud. Ma ütlen teile midagi, kolonel: see narr Vítor Melo ei saa Ilhéuse deputaadiks. Sest Ilhéust peab esindama keegi siit inimene, kes on huvitatud tema progressist. Aga välja arvatud too mees, võib see olla igaüks, keda te soovite. Nimetage üks nimi ja ma võtan oma kandidatuuri tagasi, panen asemele selle, keda te juhatate, ja soovitan teda oma sõpradele. Doktor Alfredo? Teie ise? Minu arvates sobite teie kõige paremini kolonel Ramiro kohale Bahia senatis.»

«Ei, ma ei taha, seu Mundinho, aga ma tänan teid. Endale ei taha ma midagi. Kui ma hääletan, siis teie poolt, selle kõlvatu doktor Vítori poolt oleksin ma hääletanud ainult kaimu pärast. Aga minu jaoks on poliitika lõppenud. Hakkan elama oma nurgas. Tulin teile ainult ütlema, et ma enam teie vastu ei võitle. Poliitikast hakatakse minu majas rääkima ehk alles pärast seda, kui poeg on ülikooli lõpetanud ja tal on tahtmist sellega tegelda. Aga ma tahan teilt midagi paluda: ärge kiusake kaimu lapsi ega tema sõpru taga. Poisid pole suuremat väärt, ma tean. Aga Alfredo on korralik inimene. Ja Tonico on lihtsalt narr. Meie sõbrad on ausad inimesed, nad ei jätnud kaimu raskel tunnil maha. Ainult seda tahtsin teilt paluda. Endale ei taha ma midagi.»

«Ma ei mõtle kedagi taga kiusata, see pole minu põhimõte. Vastupidi, ma sooviksin teiega nõu pidada, kuidas talitada, et doktor Alfredole mitte kahju teha.»

«Temale on kõige parem Ilhéusesse tagasi tulla, lapsi ravima. See meeldib talle. Nüüd, pärast isa surma, on ta

väga rikas ega vaja poliitikat. Tonico las jääb oma notarikontorisse.»

«Ja kolonel Melk? Ning teised?»

«See on teie ja nende eneste asi. Melk on tujust ära pärast toda lugu tütrega. Väga võimalik, et ta teeb nagu mina ega sega end poliitikasse. Ma lähen nüüd ära, seu Mundinho, olen juba liiga palju teie aega raisanud. Tänasest peale ärvake mind oma sõprade hulka. Mitte poliitikas. Kui valimised möödas on, siis tahaksin, et te kord minu istandusse tuleksite. Preaasid[1] küttima . . .»

Mundinho saatis teda trepini. Kohe seejärel läks ta ka ise välja, sammus üksinda ning mõttes mööda tänavat, vaevalt vastates rohkearvulistele, erakordselt südamlikele tervitustele.

«CHEF DE CUISINE'IGA» SEOTUD KULUDEST JA TULUDEST

João Fulgêncio mälus pirukat ja sülitas:

«Maitsetu ja puine. Kulinaaria on kunst, teie peaksite seda teadma, Nacib. See ei nõua mitte ainult teadmisi, vaid kõigepealt kutsumust. Ja see teie uus köögitüdruk pole selleks sündinud. Ta on šarlatan.»

Ümberringi naerdi, ainult Nacib jäi murelikuks. Nhô-Cálo nõudis vastust oma eelmisele küsimusele: «Miks leppis Coriolano sellega, et viskas Glória ja Josué välja ning jättis armukese maha? Just tema, see vägivallategude mees, kes nii julmalt õiendas arved Chiquinha ja Juca Vianaga ning veel aastat kaks tagasi ähvardas Tonico Bastost. Miks talitas ta nii?»

«Noh, miks . . . Põhjuseks on Kommertsühingu raamatukogu, «Progressi» ballid, autobussiliin, tööd sadamasuudmes . . . Poeg, kes on ülikooli lõpetamas, Ramiro Bastose surm ja Mundinho Falcão . . .»

Ta vaikis hetkeks, Nacib teenis teist laudkonda:

«Põhjuseks on Malvina, põhjuseks on Nacib . . .»

Glória endise maja suletud aknad olid nukraks noodiks väljaku pildis. Doktor tähendas:

«Pean tunnistama, et mul puudub tema kuju seal akna raamistuses. Olime sellega juba harjunud.»

Ari Santos ohkas, meenutades ahvatlevalt esilenihutatud kõrget rinda, alalist naeratust, koketset pilku. Kuhu asub

[1] Preaa (portug. k. *preá*) — liik närilisi.

Glória elama, kui ta Itabunast (kuhu ta koos Josuéga oli mõneks päevaks sõitnud) tagasi jõuab? Millisest aknast hakkab ta välja vaatama, kelle silmadele demonstreerima rindu ja naeratusi, lihavaid huuli ja looritatud pilke?

«Nacib!» hüüdis João Fulgêncio. «Te peate midagi ette võtma, mu kallis. Ja kiiresti! Peate uue köögitüdruku hankima ja selle eest hoolt kandma, et Glória jälle Coriolano majas oleks. Muidu, oo üllas Muhamedi järeltulija, jääte oma baariga jänni!»

Nhô-Galo tegi ettepaneku baari külastajate hulgas korjandus organiseerida, et tasuda maja üür ja lopsakate vormidega Glória suure pidulikkusega sinna tagasi paigutada.

«Ja kes hakkab Josué peente ülikondade eest tasuma?» sähvas Ari.

«Paistab nii, et seda hakkab tegema meie Ribeirinho . . .» ütles Doktor.

Nacib naeris, aga ta oli mures. Oma tulude ja kulude bilanssi tehes, mis enne restorani peatset avamist vajalikuks osutus, oli ta peast kinni haaranud. Vahest tahtis ta veenduda, et see tal veel olemas on — nii palju kordi oli ta seda viimaste kuude jooksul kaotanud. On loomulik, et esimestel nädalatel pärast seda, kui ta alasti Tonico oma magamistoas tabas, ta ei hoolinud baarist ja unustas restorani avamise kavatsuse. Noil päevil ei suutnud ta midagi mõtelda, ta tundis ainult sisemist ja välist tühjust Gabriela puudumisest, lausa ulus valu pärast. Aga ka hiljem oli ta ainult rumalusi teinud.

Näiliselt oli kõik jälle normaalseks muutunud. Külastajad käisid baaris, mängisid kabet ja gamaani, vestlesid, naersid, jõid õlut, rüüpasid eine ja lõuna alla aperitiivi. Nacib oli täielikult paranenud, haav südames oli armistunud, ta ei otsinud enam dona Armindat, et Gabriela kohta teateid saada, kuulda ettepanekuist, mis talle tehtud ja mis ta tagasi lükanud. Ometi tarvitasid külastajad nüüd vähem jooke, kulutasid vähem raha kui Gabriela ajal. Sergipest väljatellitud köögitüdruk (Nacib oli tema sõidugi tasunud) oli täielikuks pettumuseks osutunud. Ta oskas valmistada ainult kõige tavalisemaid, jämedalt maitsestatud rasvaseid toite, ülesuhkrustatud maiustusi. Suupisted baari jaoks olid võimatult halvad. Ja seejuures oli ta nõudlik, käis peale, et talle abilisi antaks, nurises töö üle — päris õelus. Ning sellele lisaks inetu nagu hernehirmutis, soolatüükad ja karvad lõual. Oli ilmne, et ta ei sobinud ei baari jaoks suupisteid valmistama ega ammugi mitte restorani kööki juhtima.

Just suupisted ja maiustused olid need, mis ergutasid

külalisi jooma, tõmbasid neid ligi, ahvatlesid neid tellimisi kordama. Külastajaid polnud küll veel vähemaks jäänud, baaris oli endiselt rohkesti tegemist, poolehoiust Nacibile püsis tarbijaskond kindlalt. Aga jookide tarvitamine vähenes ja ühes sellega langesid tulud. Paljud leppisid ühe klaasiga, teised ei tulnud enam iga päev. «Vesuuvi» hoogne tõus oli peatuma jäänud, sissetulekud kahanenud. Ja seda nüüd, kus linnas nii palju raha liikus, kõik seda ärides ja kabareedes raiskasid. Tuli midagi ette võtta, köögitüdruk minema saata ja maksku mis maksab teine leida. Ilhéuses oli see võimatu, Nacib teadis seda juba oma kogemustest. Ta oli rääkinud sellest asjast dona Armindaga, ämmaemand oli sõandanud talle soovitada:

«Missugune kokkusattumus, seu Nacib! Mina mõtlesin just sellele, et Gabriela oleks teile õige köögitüdruk. Kedagi teist ma ei tea.»

Nacib pidi end tagasi hoidma, et tal mõni jämedus suust ei lipsaks. See dona Arminda läks järjest hullemaks. Nüüd istus ta aina spiritistlikel seanssidel ja vestles surnutega. Ta jutustas Nacibile, vana Ramiro olevat ilmunud Deodoro äris toimunud seansil ja pidanud liigutava kõne, milles ta andestanud kõigile oma vaenlastele eesotsas Mundinho Falcão'ga. Kurjavaimu riuklik vanaeit . . . Nüüd rääkis ta iga jumala päev Nacibile sellest, et miks ei võta ta Gabrielat endale köögitüdrukuks. Nagu saaks sellele üldse mõelda . . .

Nacib oli asjast tõesti niivõrd üle saanud, et võis rahulikult kuulda, kui dona Arminda Gabrielast jutustas, tema käitumist ja usinust kiitis. Gabriela õmbles ööd kui päevad: kinnitas voodrit alla, tegi nööpauke, traageldas pluuse kokku — see oli raske ja vaevaline töö, sest, nagu ta ise ütles, ta polnud sündinud nõela, vaid pliidi jaoks. Ometi oli ta otsustanud mitte kellelegi enam toidukeetjaks minna, või olgu siis, et Nacibile. Sellest hoolimata, et talle igalt poolt ettepanekuid sadas. Küll kutsuti teda köögitüdrukuks, küll ihaldati armukeseks. Üks ettepanek ikka ahvatlevam kui teine. Nacib kuulas dona Armindat peaaegu ükskõikselt, tundes ainult pisut uhkust Gabriela säärase hilise truuduse üle. Ta kehitas õlgu ja läks koju.

Ta oli sellest üle saanud, tal oli korda läinud teda unustada, mitte kui kokka, vaid kui naist. Temaga veedetud öid meelde tuletades tundis ta niisama leebet nukrust nagu siis, kui ta meenutas Risoleta armukunsti, Regina — ühe endise armukese pikki jalgu, suudlusi, mis ta oli röövinud oma nõolt Muniralt ühe Itabunas möödasaadetud puhkuse kestel. Ilma ägeda valuta südames, ilma vihata, ilma armastuseta.

Nüüd igatses ta tema järele pigem kui võrratu koka järele, tema mokeekade, šinšinnide[1], praadide, fileede, kabideelade järele. Ta oli hoobist paranenud, aga see oli tal maksma läinud. Nädalate kestel oli ta öö öö kõrval kabarees istunud, ruletti ja bakaraad mänginud, Rosalindale šampanjat ostnud. See ahne blondiin meelitas temalt ühe viiesajamilreisise pangatähe teise järel välja, nagu oleks ta mõni kakaokolonel, kes endale armukest peab, ja mitte lihtsalt baariomanik, kes Manuel das Onçase kinnimakstud voodis pisut lõbutseb. Iial polnud tal seda laadi vahekorda olnud, ta käitus nagu eesel. Koostanud oma tulude ja kulude bilansi, sai ta selge ettekujutuse, kui palju raha ta oli selle naise peale raisanud, mõttetult ära pillanud. Lõpuks jättis ta Rosalinda maha, alistudes väikese Amazonaselt pärineva indiaanlanna Mara võludele. See polnud kuigi silmapaistev võit — tüdruk oli tagasihoidlik, leppis õlle ja paari tühise kingitusega. Aga kuna Maral polnud kindlat omanikku, elas ta Machadão juures ega olnud iga öö vaba, nii et Nacibil ei jäänud viimaks muud üle kui püüda unustada oma mure õhtusöökidel ning pummeldustel kabareedes ja avalikes majades, mis tal hirmus palju maksma läks. Nii raiskas ta lühikese ajaga suure hulga raha ära.

Säärase elu juures polnud ta kogu selle aja jooksul raha panka viinud. Ta oli täitnud kohustused oma varustajate vastu, aga tema kulukas boheemlik elu oli kõik tulud neelanud. Vanasti käis ta nädala jooksul korra või kaks kabarees, magas mõne temasse armunud naisega, ilma et see tal suuremat midagi maksma oleks läinud. Isegi pärast abiellumist, kui ta Gabrielale nii palju kingitusi tegi, oli tal ikkagi võimalik olnud iga kuu mõni tuhat milreisi kakaoistanduse jaoks kõrvale panna. Lõpuks jättis ta selle liiderliku ja laostava elu maha. Ta võis seda rahulikult teha, teda ei piinanud enam Gabriela puudumine ega hirm üksinduse ees, tema jalg ei otsinud enam unes Gabriela ümarat puusa endale asemeks. Aga ta tundis järjest suuremat puudust köögitüdrukust.

Õnneks polnud mitte kõik bilansis negatiivne. Pokkerituba andis sel raharohkel aastal head tulu. Nüüd, kus Amâncio Leal ja Melk jälle Ribeirinho ja Ezequieliga heas vahekorras olid, mängiti siin iga õhtu ja sageli kestsid partiid hommikuni. Mängiti suurte summade peale, ja peremehele makstav protsent aina kasvas.

[1] Šinšinn (portug. k. *xin-xim*) — brasiilia toit kanast ja juurviljast rohke sibula ning küüslauguga.

Peale selle oli olemas restoran, millesse Mundinho oli pannud raha ja Nacib pani oma töö ja kogemused. Tulu kavatsesid nad omavahel jagada ja tulu oli kindel, sest konkurents puudus täiesti. Söök hotellides oli jõle. Peale muu pidi restoranisaalis õhtuti mängitama pokkerit, seitset ja poolt, biskat, kahtkümmend üht — kaardimänge, mida kolonelid väga armastasid, eelistades neid isegi kabareedes mängitavale ruletile ja bakaraale. Nii võisid nad siin tagasihoidlikku meelelahutust leida.

Kõige hullem oli just see, et polnud kokka. Ülakorruse ruumid olid juba värvitud, saaliks, puhvetiks ja köögiks jagatud, toolid ja lauad olid valmis, pliit ehitatud, valamud nõude pesemiseks üles seatud, tualetiruumid eraldatud. Kõik oli esmaklassiline. Riost olid kohale jõudnud tellitud asjad: jäätisemasin ja ise jääd valmistav külmutuskapp liha ning kala säilitamiseks. Sääraseid luksusasju polnud Ilhéuses varem nähtud, baari külastajad jäid imetlusest tummaks. Varsti oli kõik üles seatud, puudus ainult kokk. Tol päeval, kui ülimalt autoriteetne João Fulgêncio oli nii karmilt baari suupisteid arvustanud, otsustas Nacib Mundinhoga selle asja üle nõu pidada.

Eksportöör pühendas restoranile küllaltki suurt tähelepanu. Ta armastas hästi süüa, nurises alatasa hotellide kosti üle ja vahetas neid järjest. Temagi oli, nagu Nacib teadis, Gabrielale kuninglikku palka pakkunud. Arutanud araablasega asja, pani ta ette kutsuda Riost mõni vilunud restoranikokk. See oli ainuke lahendus. Ilhéuses otsivad nad talle abiks paar-kolm kabrošat. Nacib kirtsutas nina: need Rio kokad ei osanud baiia toite valmistada ja nöörisid hirmsat raha. Aga Mundinho oli oma ideest vaimustatud: valgesse riietatud kokk, müts peas, nagu Rio restoranides. Ta tuleb välja külastajate juurde, soovitab neile roogasid. Mundinho saatis ühele sõbrale kiirtelegrammi.

Restorani sisseseadmise viimaste keerukate üksikasjadega tegeldes pöördus Nacib oma endise elu juurde tagasi: käis harva kabarees, magas Maraga, kui aega leidus ja tüdruk vaba oli. Niipea kui kokk Riost pärale jõuab, määratakse restorani «Kommerts» piduliku avamise päev kindlaks. Aperitiivitunnil käisid paljud külastajad teisel korrusel, et peeglitega kaunistatud saali, hiiglasuurt pliiti, külmutuskappi ja kõiki neid imesid ihaleda.

Kokk saabus Bahia kaudu Mundinho Falcão'ga samal laeval. Eksportöör oli kuberneri kutsel pealinnas käinud, et poliitilist olukorda arutada ja eelseisvate valimistega seotud probleeme lahendada. Aristóteles oli teda saatnud, nad olid

võidukana tagasi pöördunud. Kuberner oli kõigis asjus järele andnud: Vítor Melo oli oma saatuse hooleks jäetud, Maurício Caires samuti. Mis puutub Alfredosse, siis oli ta oma kandidatuuri osariigideputaadi kohale tagasi võtnud ja tema asemel oli esinenud pretendendina advokaat Juvenal Itabunast, kel polnud mingeid šansse valitud saada. Tegelikult oli valimiskampaania lõppenud, opositsionäärid asusid võimule.

Nacib jahmatas, kui ta kokka nägi. Veider olend: paks ja jässakas, pumatiga võitud teravaotsaliste vurrukestega, kahtlaselt kehkja ja naiseliku käitumisega. Tähtis ja kõrk nagu mõni suurhertsog, nõudlik nagu ilus naine, küsis ta meeletut tasu.

João Fulgêncio oli öelnud:

«See pole kokk, see on vabariigi president ise.»

Sünnilt portugallane, rääkis ta märgatava aktsendiga ja paljud sõnadest, mis põlgliku üleolekuga tema huultelt kuuldavale tulid, olid prantsuskeelsed. Nacib tundis end alandatuna, ta ei mõistnud neid. Koka nimi oli Fernand — d-ga lõpus. Tema nimekaardil — mille João Fulgêncio hoolikalt alal hoidis, et panna see «bakalaureuste» Argileu Palmeira kaardi juurde, — seisis: *Fernand. Chef de cuisine.*

Mõnede uudishimulike baarikülastajate saatel läks Fernand Nacibiga teisele korrusele, et restorani üle vaadata. Pliidi ees vangutas ta pead:

«*Très mauvais*[1] . . .»

«Mis asi?» ehmus Nacib.

«Halb, vilets . . .» tõlkis João Fulgêncio.

Kokk nõudis sütega köetavat metallpliiti. Niipea kui vähegi võimalik. Andis ühekuulise tähtaja, ähvardas muidu ära minna. Nacib anus kaht kuud, pliit tuli ju Bahiast või Riost tellida. Tema Ekstsellents suvatses üleoleva žestiga oma nõusoleku anda, esitades samal ajal nõudmise terve rea köögiriistade peale. Ta laitis baiia toite, mis tema sõnade järgi õrnade kõhtude jaoks ei kõlvanud, ja äratas kõigis sügavat antipaatiat. Doktor kihvatas ning astus ägedasti vatapaa, karuruu[2] ja efoo[3] kaitseks välja.

«See tüüp on päris eesel,» sosistas ta.

Nacib tundis end alandatuna ja araks tehtuna. Niipea kui ta midagi öelda tahtis, heitis «chef de cuisine» talle laitva, üleoleva pilgu, nii et tal sõnad kurku kinni jäid. Kui mees

[1] Väga halb (prants. k.).

[2] Karuruu (portug. k. *caruru*) — teravamaiguline brasiilia toit karuruu nimelisest taimest krevettide ja kalaga.

[3] Efoo (portug. k. *efó*) — brasiilia toit krevettidest ja köögiviljast kookospiima, dendeepalmi õli, pipra ja muude vürtsidega.

poleks olnud Riost tellitud ja nii palju raha maksma läinud, ning peaasi, kui see poleks Mundinho Falcão idee olnud, siis oleks Nacib ta kõigi tema keerulisi nimesid kandvate toitudega, kõigi ta prantsuskeelsete sõnadega põrgusse saatnud.

Et koka võimeid proovida, palus Nacib teda hakata baari jaoks suupisteid ja maiustusi valmistama ning temale endale, Nacibile, toitu tegema. Jälle pidi Nacib peast kinni haarama. Toit läks hirmus kalliks, suupisted samuti. «Chef de cuisine» jumaldas konserve: oliive, kalu, sinki. Iga piruka omahind võrdus peaaegu tema müügihinnaga. Ja seejuures olid nad rasked, vaata et pool oli tainas. Taevake, missugune vahe Fernand'i ja Gabriela pirukate vahel! Ühed olid tainased, jäid hammaste külge kinni, kleepusid suulakke, teised seevastu olid pikantsed ja kerged, sulasid keelel, tekitasid janu. Nacib vangutas pead.

Ta kutsus João Fulgêncio, Nhô-Galo, Doktori, Josué ja Kapteni ühele suursuguse «chef'i» poolt valmistatud einele. Majoneesid, roheline supp, kana milaano moodi, filee praekartulitega. Ei või öelda, et toit oleks halb olnud, seda mitte. Aga kas sai seda võrrelda kohalike roogadega, vürtsitatud, aromaatsete, pikantsete, värviküllaste roogadega? Kas sai seda võrrelda Gabriela valmistatud toiduga? Josué tuletas meelde: need olid poeemid krevettidest ja dendeepalmi õlist, kaladest ja kookospiimast, lihast ja piprast. Nacib ei osanud arvata, kuidas see kõik pidi lõppema. Kas külastajad lepivad nende tundmatute roogadega, nende valgete kastmetega? Nad sõid, aga ei teadnud, mida — oli see kala, mõne looma või kana liha. Kapten ütles ühe lausega kõigi arvamuse ära:

«Väga hea, aga meile ei sobi.»

Mis puutub Nacibisse, sellesse Süürias sündinud brasiillasesse, siis ei maitsnud talle ükski roog peale baiia omade, välja arvatud kiibe[1]. Söögi küsimuses oli ta eksklusivist. Aga mis teha? Mees oli siin, sai vürstlikku palka, oli tähtsusest ja häbematusest lõhkemas, vatras prantsuse keelt. Ta heitis igatsevaid pilke Chico Molezale, poiss oli juba ähvardanud talle kolki anda. Nacib tundis restorani saatuse pärast muret. Siiski valitses «chef'i» vastu suur uudishimu, temast räägiti nagu tähtsast isikust, väideti, et ta olevat juhtinud kuulsate restoranide kööki, mõeldi välja kõiksugu lugusid, eriti kokakunsti loengute kohta, mida ta talle abilisteks palgatud kabrošadele pidas. Vaesekesed ei saanud midagi aru, Sergipes!

[1] Teravamaiguline süüria toit lihast, nisust ja piparmündist.

tulnud köögitüdruk aga nimetas teda kadeduse pärast «kirjuks kabunaks».

Lõpuks oli kõik valmis ja avamine määrati ühele pühapäevale. Restorani «Kommerts» omanikud korraldasid kohalikele tähtsamaile tegelastele piduliku eine. Nacib kutsus kokku kõik lugupeetavad iljeuslased, kõik ustavad baarikülastajad. Muidugi välja arvatud Tonico. «Chef de cuisine» koostas erakordselt keeruka menüü. Nacib mõtles dona Arminda vihjetele. Jah, polnud teist niisugust kokka, nagu Gabriela . . .

Paraku oli see võimatu, täiesti mõeldamatu. Kahju!

VÕITLUSKAASLASEST

Kui kuu ööpimedust lõhestades Rapa kalju tagant tõusis, muutusid õmblejad karjatüdrukuteks, Dorast sai kuningatar, tema majast purjekas. Seu Nilo piip säras tähena, ta hoidis paremas käes kuninglikku valitsuskeppi, vasakus rõõmu. Sisse astudes viskas ta oma meremehemütsi, mis tuuli ja torme kätkes, osavalt vana mannekeeni otsa. Ning nõidus algas. Mannekeen elustus, temast sai ühe jalaga naine, kel oli üll pooleliolev kleit, olematus peas madrusemüts. Seu Nilo võttis tal piha ümbert kinni, nad tantsisid. Naljakas oli vaadata, kuidas mannekeen oma ainukesel jalal tantsis. Karjatüdrukud naersid, Miquelina lõkerdas nagu hull, Dora naeratas nagu kuninganna, kes ta oligi.

Kingult tulid teised karjatüdrukud, tuli Gabriela dona Arminda juurest, nad polnud enam lihtsalt karjatüdrukud, nad olid pühakutütred, Iansani preestrinnad[1]. Igal õhtul laskis seu Nilo Dora toas rõõmu valla. Kehvas köögis sepistas Gabriela rikkusi: vaskseid akaražeesid, hõbedasi abaraasid, vatapaa kuldset saladust. Pidu algas.

Dora kuulus Nilole, Nilo Dorale, aga missugune karjatüdruk polnud Nilo, terreiro[2] väikese jumaluse päralt olnud? Nad olid öised märad, pühakute ratsud. Seu Nilo muundus, kehastas kõiki pühakuid, ta oli Ogun ja Xangô, Oxossi ja Omolu, Dorale oli ta Oxalá. Ta nimetas Gabrielat Yemanjáks[1], kellest sündisid veed, Cachoeira jõgi ja Ilhéuse meri, kivide vahel voolavad allikad. Kuukiirte valguses purjetas maja õhus, tõusis kingule, võttis kursi peole. Laulud olid tuuleks, tantsud aerudeks, Dora kujuks laevaninas. Kapteniks oli seu Nilo, ta käsutas madruseid.

Madrused tulid sadamast: neeger Terêncio, kes trummi lõi, kuulus kitarrimängija mulatt Traíra, noormees Batista, kes laulis laulukesi, ja põrunud pühakujudemüüja ning laadavõlur Mário Cravo. Seu Nilo vilistas ja tuba kadus, nüüd oli see terreiro, püha paik, kandomblee ja makumba, oli tantsusaal, pulmasäng, sihitu laev, mis kuuvalguses Unhão kingul purjetas. Seu Nilo päästis iga öö rõõmu valla. Tema jalad olid loodud tantsima, suu laulma.

Sete Voltas oli tuline mõõk, eksinud valguskiir, pimeduse õud, kuljuste kõrin. Dora maja muutus kapueira[2] tandriks, kui ta ilmus koos seu Niloga oma õõtsuval kõnnakul, vöö vahel nuga — tema uhkus, tema lummav võlu. Karjatüdrukud kummardusid, saabus tark hommikumaalt, üks terreiro jumalaid, püha ratsanik tuli oma ratsude juurde.

Yemanjá hobune Gabriela kihutas üle aasade ja mägede, läbi orgude ja merede, läbi sügavate ookeanide. Tantsides ja lauldes kihutas ratsu. Ta heitis kaljult alla merejumalannale luukammi, pudeli lõhnaõli, ja palus midagi: palus Nacibi pliiti, tema karvast rinda, kõditavaid vurre, tema rasket jalga oma rakmes puusal.

Kui kitarr vaikis ja saabus kafunee[3] tund, hakati põimima jutulõngu. Seu Nilo oli kaks korda merehädas olnud, oli surma lähedalt näinud. Roheliste silmadega ja vilespilliga meresurma. Ent seu Nilo oli selge nagu allikavesi. Sete Voltas aga põhjatu kaev, surmasaladus, tema noast õhkus mõrvade hõngu. Mundris ja mundrita politseinikud ajasid teda taga. Teda otsiti Bahias, Sergipes, Alagoases, kapueira tandritel, pühadel terreirodel, turgudel ja laatadel, sadama urgastes ja baarides. Isegi seu Nilo kohtles teda lugupidamisega, kes sai talle vastu? Tätoveering rinnal meenutas vangiahelaid. Kust ta tuli? Surma ja vägivalla kandist. Ta oli siin ainult läbisõidul ja tal oli kiire. Bahia sadamas ootasid teda

---

[1] Pühakutütred, Iansani preestrinnad — Iansan — naisjumal, tuulte ja tormide kaitsja, paganliku neegrijumala Xangô naine. Mõisted püha ja pühak on tunginud neegrite uskumustesse katoliku kiriku mõjul.

[2] Terreiro — paik, kus toimuvad afro-brasiilia paganliku kultuse kombetalitused nagu kandomblee (portug. k. *candomblé*), makumba (portug. k. *macumba*) jms.

[1] Ogùn, Xangô, Oxossi, Omolu, Oxalá, Yemanjá — afro-brasiilia kultuse jumalad, nendest on Oxalá peajumal.

[2] Kapueira (portug. k. *capoeira*) — Aafrikast pärinevad jõu- ja osavusmängud, kus mehed teatavate iseloomulike võtetega ja kindlate reeglite järgi omavahel võitlevad. Kui seda tehakse nugadega, võib kapueira ka veriseks muutuda, ja seepärast on see iidsest kultusest väljakasvanud võitlusmäng kohati ametlikult keelatud.

[3] Kafunee (portug. k. *cafuné*) — vanaaegne komme videvikutunnil juttu vesta ja pead otsida.

võitlusmängude osalised, Angola meistrid, terreiro vanemad ja neli naist. Siin tahtis ta olla ainult niikaua, et politsei tema unustaks. Kasutage juhust, tüdrukud!

Pühapäeva õhtupoolikutel kõlasid maja taga puhtal õuel berimbau[1] helid. Mulatid ja neegrid tulid lõbutsema ja meelt lahutama. Sete Voltas mängis ja laulis:

Võitlusväljade sõber,
läheme oma teed,
ees on kõik maad ja veed...
Hei, minu sõber...

Ta andis pilli seu Nilole ja asus kapueiraringi. Terêncio viskus üles nagu paberlohe. Jalad kõrgel õhus, hüppas ta mulatt Traírast üle. Noormees Batista kukkus põrandale. Sete Voltas tõstis taskurätiku suuga maast üles. Lõpuks jäi tema oma tätoveeritud rinnaga üksi võitlusväljale.

Mere ääres kaljude juures õõnestas Sete Voltas Gabriela liivaranda, püüdis lõikuda tema vahutava ja tormise mere voogudesse, Gabrielas oli kogu maailma õrnus, päeva heledus, öö saladus. Ent kurbus püsis, see kõndis rannas, jooksis merre, kajas kaljudel.

«Miks sa kurb oled, naine?»

«Ma ei tea. Ma olen üksi.»

«Ma ei salli kurbust enda läheduses. Minu pühak on rõõmus, ma ise olen lõbus poiss. Ma tapan kurbuse oma noaga.»

«Ära tapa.»

«Miks mitte?»

Gabriela tahtis üht pliiti, üht õue, kus kasvasid guajaava-, meloni- ja pitangapuud, väikest kambrit köögi taga ja toda nii head meest.

«Kas minust ei jätku sulle? On naisi, kes on valmis tapma ja surema selle tõmmu poisi pärast siin — sa peaksid õnne tänama.»

«Ei jätku. Kellestki ei jätku. Kõigist kokku ei jätku.»

«Nii et sa ei suuda teda unustada?»

«Ei.»

«Niisiis...»

«Niisiis on lugu halb.»

«Ja miski ei meeldi sulle?»

«Ei!»

«Miski ei valmista sulle rõõmu?»

«Ei.»

---

[1] Berimbau — Aafrika päritolu ühe keelega pill õõnestatud kõrvitsast.

Ühel õhtul viis ta Gabriela endaga kaasa, eelmisel päeval oli ta läinud Miquelinaga, laupäeval Paulaga, kel oli turteltuvi rind, nüüd oli Gabriela kauaoodatud kord. Dora majas lebas seu Nilo võrkkiiges, kuningatar tema rinnal. Purjekas oli sadamasse jõudmas.

Aga Gabriela nuttis liivasel mererannal. Kuu valas talle kuldset valgust, tuul kandis eemale tema nelgilõhna.

«Sa nutad, naine?»

Käsi, mis oli harjunud nuga hoidma, puudutas kaneelikarva nägu.

«Miks? Minu juures ei nuta naised, nad naeravad rõõmu pärast.»

«Lõpp, nüüd on lõpp.»

«Millel on lõpp?»

«Lootusel, et ühel päeval...»

«Mida?»

Et ta võib tagasi pöörduda pliidi juurde, õue, kambrisse köögi taga, baari. Eks Nacib avanud ju restorani? Eks tal läinud ju vaja head kokka? Kes oli siis temast parem? Dona Arminda arvas, et ei maksa lootust kaotada. Ainult tema, Gabriela, üksi võis nii suure köögi juhtimise enda peale võtta ja sellega hästi hakkama saada. Ja nüüd võeti tema asemele mingisugune Riost tulnud pärdik, hernehirmutis, kes kõneleb võõrast keelt. Kolme päeva pärast on avamine, korraldatakse suur pidu. Nüüd pole enam mingit lootust. Gabriela tahaks ilhéusest ära minna. End merepõhja peita.

Sete Voltas oli vabadus, mis iga päev koiduga uuesti sündis. Oli valmisolek ja otsusekindlus. Uhkus ja eneseohverdus. Ta haavas nagu välk, kosutas nagu vihm, ta oli võitluskaaslane.

«Sa ütled, et portugallane?»

Võitluskaaslane tõusis püsti. Tuul taltus teda puudutades, kuuvalgus kahvatas tema kätel, lained tulid noolima tema jalgu, milles elas tantsurütm.

«Ära nuta, naine. Sete Voltase juures ei nuta ükski naine, ta paneb nad ainult rõõmu pärast naerma.»

«Mis ma saan teha?» Esimest korda tundis ta end vaesena, kurvana ja õnnetuna, ta ei tahtnud enam elada.

Ei päike ega kuuvalgus, ei jahe vesi ega tema poolmetsik kõuts, isegi mitte mehekeha, terreiro jumala tulisus ei suutnud teda naerma panna, tema tühjas rinnas elutahet äratada. Tühjas, sest et sealt puudus seu Nacib, see nii hea, nii ilus noormees.

«Sina ei saa midagi teha. Sete Voltas saab teha ja teebki.»

«Mida? Ma ei mõista?»

«Kui portugallane kaob, kes hakkab siis toitu valmistama? Kui ta just pidupäeval kaob, mis jääb siis muud üle kui sind kutsuda? Nii et ta kaob.»

Mõnikord oli ta sünge nagu öö ilma kuuvalguseta, karm nagu kalju, mis tormise mere vastu seisab. Gabriela värises:

«Mis sa mõtled teha? Teda tappa? Ma ei taha seda.»

Kui Sete Voltas naeris, oli ta nagu tõusev koit, nagu kuult vaatav püha Jorge, nagu maa, mida meeleheitel olev merehädaline kohtab, nagu laevaankur.

«Portugallast tappa? Ta pole mulle midagi kurja teinud. Saadan ta siit kiires korras minema. Teen, et ta siit kaoks. Ja õpetan teda ainult pisut, kui ta tõrkuma hakkab.»

«Sa teed seda? Tõepoolest?»

«Minu juures peab naine naerma, mitte nutma.»

Gabriela naeratas. Võitluskaaslane sulges pooleldi oma tulised silmad ja mõtles, et nii ongi parem. Ta võib lahkuda, oma teed jätkata, rinnas endine priius, süda endiselt vaba. Las tunneb parem armuvalu teise pärast see ainuke naine maailmas, kes suudaks teda selle väikese kakaosadama külge köita, teda painutada ja alistada. Ta oli mõtelnud rääkida temaga sel ööl, öelda talle kõik ja anda end armuvangi. Nii oli parem, las ta ohkab ja nutab teise järele, piinleb armastuses teise vastu. Sete Voltas võib lahkuda. Võitlusväljade sõber, läheme oma teed, ees on kõik maad ja veed . . .

Gabriela tõmbas teda kättpidi, võttis tänulikult oma embusse. Paat sõidab tasasel merel, suundub vaiksesse lahte, saare juurde, kus kasvab suhkruroogu ja pipart. Kõrge ninaga paadis sõidab võitluskaaslane. Hei, võitluskaaslane, sinu rind hõõgub valust, et sa kaotad Gabriela. Aga sa oled üks terreiro jumalaid, paremas käes on sul uhkus ja vasakus vabadus.

ILHÉUSE VÄÄRIKAST POJAST

Laupäeval, restorani «Kommerts» piduliku avamise eelõhtul võidi restoraniomanikku araablast Nacibi näha särgiväel nagu hullu läbi tänavate jooksmas, silmad pungis, paks kõht püksirihma kohal vabisemas. Ta kihutas Mundinho Falcão ekspordikontori poole.

Föderaalmaksude büroo ukse ees läks Kaptenil korda meeletut jooksu peatada ja baariomanikul käest kinni haarata:

«Mis on lahti, inimene, kuhu te nii hirmsasti ruttate?»

Alati lahke ja viisakas Kapten käitus sestsaadik, kui tema kandidatuur munitsipaliteediülema kohale oli üles seatud, eriti viisakalt:

«Kas on midagi juhtunud? Kas võin teile kuidagi abiks olla?»

«Ta on kadunud! Kadunud!» hingeldas Nacib.

«Kes on kadunud?»

«Kokk, see Fernand.»

Ei kestnud kuigi kaua, ja juba teadis kogu linn põnevat uudist: Riost tulnud kokk, see nii palju tähelepanu äratanud «chef de cuisine», mösjöö Fernand (talle meeldis, kui teda niiviisi kutsuti) oli eile õhtust saadik Ilhéusest kadunud. Ta oli restorani jaoks palgatud kaks kelnerit ja oma köögiabilised järgmiseks hommikuks kokku kutsunud, et viia lõpule viimased ettevalmistused pidupäevaks. Aga ta polnud ilmunud ja keegi polnud teda näinud.

Mundinho Falcão laskis kutsuda politseikomissari, seletas talle juhtumi ära, palus asja hoolikalt uurida. See oli seesama leitnant, kellele Itabuna munitsipaliteedivalitsuse sekretär oli hundipassi andnud. Nüüd oli ta Mundinho ees orjalikult alandlik ja lipitsev.

«Papelaria Modêlos» tegid João Fulgêncio ja Nhô-Galo kõiksugu oletusi. Selle järgi otsustades, kuidas kokk oli käitunud, paremale ja vasakule õrnu pilke heitnud, võis kindlasti arvata, et ta oli homoseksualist. Kas polnud viimati tegemist mõne jälgi roimaga? Kokk oli ju Chico Molezale ligi tikkunud. Politseikomissar küsitles noormeest, aga see sai maruvihaseks:

«Mina armastan naisi! . . . Ma ei tea sellest värdjast midagi. Hiljuti pidin talle peaaegu virutama, aga tema tegi end lolliks.»

Võimalik, et ta oli kelmide ohvriks langenud. Ilhéuses pesitses rohkesti iga sorti vurlesid, sulisid, taskuvargaid ja üldse kõiksugu tumedaid tegelasi, kes Bahiast ning mujalt plehku pannud. Need asendasid nüüd linna rahvastikupildis žagunssosid. Komissar ja politseinikud otsisid läbi sadama, Unhão, Conquista, Pontali, Madude saare. Nacib võttis appi oma sõbrad: Nhô-Galo, kingsepa Felipe, Josué, kelnerid, mõned baarikülastajad. Kogu Ilhéus tuhniti läbi, aga tagajärjetult.

João Fulgêncio jõudis otsusele, et kokk oli põgenenud:

«Minu arvamine on, et meie lugupeetud «chef» pakkis omal algatusel asjad ja laskis jalga. Et Ilhéuses ei harrastata kuigivõrra sääraseid peenemat sorti lõbusid nagu temal vaja ja siinset vähest nõudmist suudavad rahuldada Mac-

hadinho ning Miss Pirangi, siis tegi see muidugi tema meele kurvaks ja ta raputas selle linna tolmu oma jalgadelt. Muide tegi ta hästi, et meid aegsasti oma ilgest isikust vabastas.»

«Aga millega ta sõitis? Eile ei läinud ju laeva? Alles täna läheb «Canavieiras» . . .» kahtles Nhô-Galo.

«Ta võis sõita autobussiga, rongiga . . .»

Ei, ta ei sõitnud ei rongiga ega autobussiga, ei läinud ratsa ega jalgsi. Komissar oli selles kindel. Kella nelja paiku pärast lõunat ilmus suures ärevuses neegripoiss Tuísca, kes oli sattunud jäljele. Kõigist tol päeval ilmsiks tulnud Sherlock Holmes'idest oli tema ainuke, kes mingi konkreetse teate tõi. Hilja öösi «Ankrupaigast» tulles oli üks kõige madalamat liiki prostituut sadamaaitade juures paksu härrasmeest näinud — see võis väga hästi olla too kokk oma edevalt keerutatud vurrudega ja puusade hööritamisega. Kolm kahtlast tüüpi olid paksu kuhugi viinud. Seda kõike oli ta Tuíscale jutustanud, aga politsei ees andis ta hoopis ebamäärasema tunnistuse. Ta oli ainult arvanud nägevat, polnud asjas sugugi kindel, sest ta oli vintis. Kes need mehed olid, seda ta ei teadnud, oli kuulnud ainult hääli. Tegelikult oli ta väga hästi ära tundnud seu Nilo, neeger Terêncio ja nende mõlema peamehe, kelle nime ta ei teadnud, aga kes võlus teda ja kõiki tematoolisi «Ankrupaigas». Kange tantsumees, ohtlik võistleja kapueiras oli see Bahiast tulnud võõras. Ja halb kuulsus oli tal. Naine judises salajase mõtte juures, et too kokk lamab tõenäoliselt sadamas merepõhjas. Midagi seesugust ta politseile ei avaldanud ja kahetses juba, et oli rääkinud asjast Tuíscale. Kellelgi ei tulnud meelde otsida Fernand'i Dora juurest, kus ta algul oli nutma puhkenud, pärast aga aidanud Doral õmmelda, sest abilised olid seks päevaks tööst vabastatud. Kokk oli täielikult leppinud mõttega, et asub õhtul madrusepluusi riietatult kolmanda klassi reisijana ühte «Bahiana» laeva, samasse, millega sõidab Sete Voltas. Dora oli lubanud talle pagasi otse Riosse saata.

Niisiis leidis João Fulgêncio, kui ta õhtu eel baari ilmus, seal suurima segaduse eest. Nacib oli meeleheitel. Kuidas avada järgmisel päeval restoran? Kõik oli valmis, toiduained ostetud, kabrošad palgatud ja Fernand'i poolt välja õpetatud, kaks kelnerit oma kohtadel, kutsed pidulikuks eineks laiali saadetud. Inimesi tuleb Itabunast, nende hulgas Aristóteles, Água Pretast, Pirangist, Rio do Braçost tuleb Altino Brandão. Kust leiavad nad kokale asendaja? Isegi Sergipe köögitüdruk ei tulnud enam arvesse: ta oli Fernand'iga riidu läinud ja Nacibi juurest lahkunud, jättes köögi taga asuva

kambri kohutavalt räpasena maha. Kas võis köögiabiliste peale lootma jääda? Jah, siis, kui taheti restoran järgmisel päeval sulgeda. Nad ei osanud ju toitu valmistada, võisid ainult liha lahti lõigata, kana tappa ja puhastada, tule eest hoolt kanda. Kust leida nii ruttu kokk? Nacib kurtis oma häda raamatukaupmehest sõbrale, nuttes tema rinnal pokkeritoas, kuhu ta oli pugenud oma murega, püüdes seda leevendada pudeli lahjendamata konjaki abil. Külastajad ja sõbrad baarilaudade ümber leidsid, et nad polnud teda iial säärases ahastuses näinud. Isegi mitte noil päevil, kui ta Gabrielast lahku läks. Võimalik, et meeleheide oli tookord sügavam, hirmsam, aga Nacib vaikis, oli sünge ja kurb, sellal kui ta nüüd taevast appi kutsus, karjus, et ta on laostatud, et kõik on otsas. Kui João Fulgêncio oli tulnud, oli ta tema kohe pokkerituppa viinud:

«Ma olen kadunud, João. Mis teha?» Sestsaadik kui raamatukaupmees tema abielu ära lahutas, tundis ta tema vastu piiritut usaldust.

«Rahu, Nacib, otsime mõnd väljapääsu.»

«Missugust? Kust leian ma koka? Õed Dos Reisid ei võta niiviisi tellimust vastu, kohe järgmiseks päevaks. Ja kui nad võtaksidki, kes siis esmaspäeval külastajatele toitu valmistab?»

«Ma võiksin laenata teile mõneks päevaks Marocase. Aga tema keedab tõesti hästi ainult siis, kui minu naine kõrval seisab ja maitsestada aitab.»

«Mis loeb mõni päev?»

Nacib rüüpas suure sõõmu konjakit, ta oleks nutta tahtnud:

«Keegi ei oska mind aidata. Ükski nõuanne ei kõlba. See hull dona Arminda soovitas mulle uuesti Gabriela palgata. Kujutage ette!»

João Fulgêncio hüppas vaimustuses püsti:

«Isamaa on päästetud, Nacib! Kas teate, kes dona Arminda on? Ta on Kolumbus, see, kes pani muna püsti seisma ja avastas Ameerika. Ta lahendas probleemi. Mõelge: lahendus oli meie nina all, hea, õiglane, täiuslik lahendus, ja me ei näinud seda. Asi on korras, Nacib.»

Nacib küsis ettevaatlikult ja umbusklikult:

«Gabriela? Te arvate tõesti? Te ei naljata?»

«Miks siis mitte? Ta oli juba kord teie köögitüdruk. Miks ei võiks ta jälle selleks saada? Mille poolest ta ei kõlba?»

«Ta oli minu naine . . .»

«Armuke, eks ole? Sest abielu polnud kehtiv, te teate . . .

Just sellepärast. Kui te ta uuesti köögitüdrukuks palkate, teete selle abielu täielikult olematuks, isegi täielikumalt kui tühistamisega. Kas teile ei näi?»

«See oleks hea õpetus...» mõtles Nacib. «Saada uuesti köögitüdrukuks, pärast seda kui oled olnud perenaine...»

«Niisiis? Ainukeseks veaks kogu selles loos oli see, et te temaga abiellusite. See oli teile halb, temale veel halvem. Kui soovite, ma räägin temaga.»

«Ei tea, kas ta on nõus?»

«Vean kihla, et on. Ma lähen otsekohe.»

«Ütelge, et see on ainult ajutiseks...»

«Miks? Tema on köögitüdruk, teie palkate teda nii kauaks, kui ta teile sobib. Miks ajutiseks? Ma tulen varsti vastusega tagasi.»

Nii juhtus, et Gabriela, ülevoolavat rõõmu täis, samal õhtul õuepoolse kambrikese puhtaks haris ning jälle sinna asus. Enne seda oli ta Dora juures käinud. Sete Voltast tänamas. Ja Nacibi maja aknast lehvitas ta rätikut, kui «Canavieiras» pärast kella kuut õhtul sadamasuudmest läbi sõitis ning kursi Bahia peale võttis. Ja järgmisel päeval eine ajal nautisid kutsutud külalised, keda oli üle viiekümne, jälle ülimaitsvaid, võrratuid roogasid, mis olid oivaliselt, võiks koguni öelda jumalikult vürtsitatud.

Pidulik avamiseine õnnestus suurepäraselt. Aperitiivi juurde serveeriti jälle endisi suupisteid ja maiustusi. Road järgnesid üksteisele nagu imede rodu. Mundinho ja kohtuniku vahel istudes kuulas Nacib erutatult Kapteni ja Doktori kõnet. «Ilhéuse väärikas poeg,» oli Kapten öelnud, «kes töötab oma maa progressi heaks.» «Lugupeetud kodanik Nacib Saad kingib Ilhéusele restorani, mis seisab suurte pealinnarestoranide tasemel,» oli Doktor kiitnud. Josué vastas Nacibi nimel ja tänas ning kiitis araablast ka omalt poolt. Ülistuste kõrgpunktiks oli Mundinho sõnavõtt, kes, nagu ta ütles, tahtis oma süüd tunnistada. Tema oli tellinud Riost koka, kuigi Nacib oli selle vastu olnud. Ja talle jäi õigus. Ükski köök maailmas polnud võrreldav baiia omaga.

Ja siis soovisid kõik näha selle eine loojat, kunstnikku, kelle imeosavad käed olid kõik need ülimaitsvad road valmistanud. João Fulgêncio tõusis püsti, läks kööki teda otsima. Gabriela ilmus naeratades, toakingad jalas, valge põll sinise parhkleidi ette seotud, punane roos juustes. Kohtunik hüüdis: «Gabriela!» Nacib teatas valju häälega:

«Palkasin ta jälle köögitüdrukuks...»

Josué plaksutas käsi, Nhô-Galo samuti ja siis aplodeerisid kõik ning mõned tõusid püsti, et teda tervitada. Gabriela seisis naeratades, silmad maas, lint juustesse kinnitatud.

Mundinho Falcão sosistas tema kõrval istuvale Aristótelesele:

«See türklane oskab elada...»

GABRIELA MAAPIND

Viimaks ometi olid lõppenud mitu korda edasilükatud tööd sadamasuudmes. Oli kaevatud uus, sügav ja sirge kanal. Nüüd võisid kõik «Lloydi», «Costeira» ja «Bahiana» laevad siit läbi sõita, ilma et oleks olnud kinnijäämise ohtu, ja peaasi, siitkaudu pääsesid suured kaubalaevad Ilhéuse sadamasse, et otse siit kakaod peale võtta.

Nagu peainsener seletas, oli tööde lõpuleviimine viibinud loendamatute raskuste ja takistuste tõttu. Seejuures ei mõtelnud ta mitte varasemaile sekeldustele puksiiride ja spetsialistide tuleku ümber, tollele ööle, mil kabarees revolvrit paugutati ja pudelitega löödi, ega algul kuuldavale tulnud tapmisähvardustele. Ta vihjas sadamasuudme ebakindlale liivapõhjale: tõusu ja mõõna, tuulte ja tormide mõjul liikus liiv, muutis põhja, mattis kinni ja hävitas mõne tunni jooksul nädalate töö. Tuli kannatlikult ikka ja jälle uuesti alustada, paarkümmend korda kanali plaani muuta, enam kaitstud kohti otsida. Teataval momendil olid insenerid ja tehnikud isegi julguse kaotanud ning edus kahtlema löönud, sellal kui kõige pessimistlikumad linnaelanikud valimiskampaania-aegseid väiteid kordasid, et Ilhéuse sadamasuue on lahendamatu probleem, et siin ei aita ükski abi.

Puksiirid ja süvendajad, insenerid ja tehnikud lahkusid. Üks süvendaja jäi muide alatiseks sadamasse, et liivade liikumise puhul kiiresti käepärast olla, et uus kanal suurema süvisega laevadele lahti hoida.

Inseneride kangelasteo, nende visaduse, nende professionaalse osavuse austamiseks korraldati suur lahkumispidu, vägev jooming, mis algas restoranis «Kommerts» ja lõppes «El-Dorados». Hiilates jälle kord oma kuulsate oraatorivõimetega, pidas Doktor kõne, milles võrdles peainseneri Napoleoniga, ent «Napoleoniga, kes juhtis rahu ja progressi eest peetavat lahingut, kes võitis alistamatuna näiva mere, reetliku jõe, tsivilisatsioonile vaenuliku liiva, kohutavad tuuled», ja kes võis nüüd Pernambuco saarel asuvast kõrgest tuletornist uhkusega vaadata Ilhéuse sadamat, mille tema oli «üllaste inseneride ja asjatundlike tehnikute tarkuse ning usi-

nuse abil sadamasuudme vangistusest vabastanud ning kõigi maade lippude all sõitvatele laevadele avanud.»

Lahkujaist jäid maha kallikesed, jäi maha nukrust. Hüvastijätul sadamas kaelustasid kingult tulnud naised nuttes meremehi. Üks naistest oli rase, mees tõotas kindlasti tagasi tulla. Peainsener viis kaasa hinnalise laadungi hüva «Cana de Ilhéust» ja peale selle župaraa-ahvi, kes pidi talle Rios meenutama seda kerge ja rikkaliku teenistuse, mehiste tegude ja ränga töö maad.

Nad lahkusid siis, kui algasid vihmad, mis sel aastal tulid õigel ajal, tublisti enne püha Jorge päeva. Kakaoistandused õitsesid, tuhanded noored puud kandsid esmakordselt vilja, uus saak tõotas tulla veel suurem eelmisest, hinnad pidid veelgi tõusma, ikka rohkem raha pidi linnades ja asulates liikvele pääsema — jah, kogu maal polnud ühtki tegevust, mida oleks võinud võrrelda kakaokasvatamisega.

Kõnniteelt baari «Vesuuv» ees nägi Nacib, kuidas puksiirid otsekui väikesed võitluskuked laineid lõhestasid ja süvendajaid enda järel lõuna poole vedasid. Kui palju sündmusi oli olnud Ilhéuses sellest ajast alates, kus insenerid ja tuukrid, tehnikud ja meremehed siia olid tulnud... Vana kolonel Ramiro Bastos ei saa enam näha, kuidas suured laevad sadamasse sõidavad. Ta ilmus nüüd spiritistlikkudel seanssidel, oli pärast maisest kestast vabanemist hakanud misjonitööd tegema, andis kakaopiirkonna elanikele nõu, jutlustas headust, andeksandi, kannatlikkust. Vähemalt väitis seda dona Arminda, kes selles vaieldavas ja salapärases küsimuses täiesti kompetentne oli. Ilhéus oli nende mõne lühikese, aga sündmusrikka kuu jooksul tublisti muutunud. Iga päev oli toonud midagi uut: oli avatud juurde pangaosakondi, lõunapoolsete ja isegi välismaa firmade esinduste kontoreid, ärisid, ehitatud uusi elumaju. Üsna hiljuti oli asunud Unhão'le ühte vanasse kahekordsesse majja Käsitööliste ja Tööliste Ühing ühes oma töökooliga, kus vaesed noormehed puusepa-, müürsepa- ja kingsepatööd õppisid, ning täiskasvanute algkooliga, mis oli määratud laevalaadijate, kakaopakkijate, šokolaadivabriku tööliste jaoks. Uute ruumide avamisel, kuhu olid ilmunud kõik Ilhéuse tähtsamad kodanikud, oli kingsepp Felipe kõne pidanud. Portugali ja hispaania segakeeles oli ta kuulutanud, et on saabunud tööliste ajastu, et maailma saatus on nüüd nende kätes. See väide näis nii mõttetu, et kõik juuresolijad automaatselt käsi plaksutasid, isegi Maurício Caires, isegi kakaokolonelid, tohutute maa-alade isandad, selle maa kohal küürutavate inimeste elu valitsejad.

Ka Nacibile olid need olnud elamus- ja sündmusrikkad kuud: ta oli abiellunud ja lahutunud, oli jõukust kogunud ning laostumist kartma pidanud, oli kirglikku ihaldust ja armuröömu kogenud ning elutühjust, meeleheidet, laastavat valu maitsta saanud. Ta oli ülevoolavalt õnnelik ning põhjatult õnnetu olnud, nüüd oli kõik jälle rahulik ja vaikne. Baar töötas endises tempos: nagu siis, kui Gabriela alles seal käima hakkas, jäid külastajad nüüdki kauemaks aperitiivi juurde istuma, tellisid lisaklaasikese, mõned läksid üles restorani einestama. «Vesuuvi» äri õitses, Gabriela tuli keskpäeval ülemise korruse köögist alla ja kõndis naeratades laudade vahel, roos juustes. Talle räägiti labaseid nalju, heideti iharaid pilke, puudutati tema kätt, mõni julgem andis talle laksu niuetele, Doktor kutsus teda «mu tütreke». Kõik kiitsid Nacibi tarkust, et ta oli osanud auga ja kasuga keerulisest olukorrast välja tulla. Araablane liikus laudade vahel, peatus siin-seal, et juttu kuulata ja ise mõni sõna sekka lausuda, istus João Fulgêncio ja Kapteni, Nhô-Galo ja Josué, Ribeirinho ja Amâncio Leali juurde. Näis, nagu oleks püha Jorge imeteo läbi endine aeg tagasi tulnud, nagu poleks vahepeal mingeid eksitusi tehtud, midagi kurba juhtunud. Illusiooni segas ainult see, et oli olemas restoran ja puudus Tonico Bastos, kes oma aperitiiviga ja oma südametevallutaja-kamassidega oli lõplikult «Kuldsesse Märjukesse» ankrusse heitnud.

Selgus, et restoran oli ainult mõistlik kapitalimahutus, sellest saadav kindel tulu oli õige tagasihoidlik. See ei osutunud sääraseks erakordselt kasulikuks äriks, nagu Nacib ja Mundinho olid arvanud. Neil päevil, millal sadamas ei peatunud mõni läbisõitev laev, oli restoranis külastajaid vähe, nii et valmistati ainult einet. Kohalikud elanikud sõid tavaliselt kodus. Ainult haruharva tulid mõned mehed, üksi või koos perekondadega, Gabriela roogadest ahvatletuna siia einetama, et igapäevasele kodusele toidule vaheldust saada. Alalisi külastajaid võis sõrmede peal üles lugeda: Mundinho, peaaegu alati mõne kutsutud külalise seltsis, Josué, lesk Pessoa. See-eest valitses restoranisaalis õhtul mängude ajal suur elevus. Viie või kuue laua ääres mängiti pokkerit, seitset ja poolt, biskat. Gabriela valmistas õhtuks suupisteid ja maiustusi, jooke voolas ojadena, Nacib sai võitude pealt oma protsendi. Muide piinas Nacibi selles mängu asjas üks kahtlus: kas pidi ta Mundinhot ka selles osas oma ärikaaslaseks arvama? Kindlasti mitte, sest eksportöör oli andnud kapitali ainult restorani, mitte mängusaali jaoks. Aga võib-olla siiski — mõtiskles ta vastu tahtmist —, kui

võtta arvesse, et saaliüüri tasuvad nad ühiselt, et ka lauad ja toolid, sööginõud ja joogiklaasid on ühine omandus. Õhtul oli sissetulek suur, see tegi heaks päevaste külastajate vähesuse ja juhuslikkuse. Nacib oleks heameelega tahtnud kogu õhtuse tulu endale jätta, aga ta kartis eksportööri rahulolematust. Ta otsustas temaga sellest rääkida.

Mundinho tundis araablase vastu erilist poolehoidu. Ta tavatses pärast oma praeguse kompanjoni abieluliste raskuste lahendamist väita, et Nacib olevat kõige tsiviliseeritum inimene Ilhéuses. Väga tähelepaneliku ning süvenenud ilmega kuulas ta Nacibi juttu, kui see talle oma kõhklused esitas. Nacib päris eksportööri arvamust selle kohta, kas too peab või ei pea ennast äriosanikuks ka mängutulude osas.

«Ja mida arvate teie ise, Nacib?»

«Vaadake, seu Mundinho . . .» Ta keerutas vurruotsi. «Kui ma ausa inimesena küsimust kaalun, siis leian, et te olete osanik ka selles asjas ja et te peate saama poole sissetulekutest nagu restorani pealtki. Kui ma aga arutlen nagu grapiuuna, siis võin öelda, et me pole mingit dokumenti alla kirjutanud, et te olete rikas inimene ega vaja seda raha. Et me pole iial mängutuludest rääkinud, et mina olen vaene mees, kraabin vaevaga raha kokku väikese kakaoistanduse ostmiseks, et see lisatulu on mulle suureks abiks. Aga nagu kolonel Ramiro ütles, kohustus on kohustus, isegi kui see pole paberile pandud. Tõin mängusse puutuvad arved kaasa, et te saaksite neid kontrollida . . .»

Ta hakkas pabereid Mundinho lauale laduma. Eksportöör lükkas need eemale ja patsutas talle õlale:

«Pidage oma arved ja oma raha endale, Nacib. Mängu asjas ei ole ma teie kompanjon. Kui tahate, siis makske oma südametunnistuse rahustamiseks mulle väikest üüri saali õhtuse kasutamise eest. Ütleme, sada milreisi. Või veel parem: annetage sada milreisi kuus vanadekodu ehitamise jaoks. Ons varem nähtud föderaaldeputaati mängumaja pidamas? Aga kui te ehk minu valimises kahtlete . . .»

«See on kõige kindlam asi maailmas, seu Mundinho. Olen teie võlglane.»

Ta tõusis püsti, et minema hakata, Mundinho küsis:

«Ütelge mulle üht asja . . .» Ta tasandas häält ja puudutas sõrmega araablase rinda: «Kas valutab veel?»

Nacib naeratas, nii et nägu säras: «Ei, senjoor. Mitte põrmugi . . .»

Mundinho laskis pea longu ja pomises:

«Kadestan teid. Minul valutab ikka veel . . .»

Ta oleks tahtnud küsida, kas Nacib jälle Gabrielaga magab, aga pidas seda taktituks. Nacib lahkus üliõnnelikuna ja läks kohe raha panka viima.

Ta ei tundnud tõepoolest enam midagi, endisest valust ja kannatustest polnud jälgegi jäänud. Gabrielat uuesti palgates oli ta kartnud, et tema juuresolek meenutab talle minevikku, et ta näeb jälle Tonico Bastost alasti oma voodis. Aga midagi polnud juhtunud. See kõik oleks nagu olnud ainult pikk ja piinav painajalik uni. Nende vahel valitses jälle peremehe ja teenija vahekord, nagu alguses. Gabriela oli väga toimekas ja lõbus, kraamis tube, laulis, valmistas restoranis einet, tuli aperitiiviajal alla baari, et teatada iga laua juures menüüd ja võita külastajaid ülakorruse jaoks. Kui baar kella poole kahe paiku tühjaks jäi, asus Nacib einetama ja Gabriela teenis teda. Nagu vanasti. Gabriela askeldas laua ümber, pani talle süüa ette, avas õllepudeli. Gabriela sõi hiljem koos ainukese kelneriga (Nacib oli teise lahti lasknud: restorani vähese külastajate arvu juures oli ta üleliigne) ja Chico Molezaga, sellal kui Bico-Fino asemele tulnud Vålter baari järele vaatas. Nacib võttis vana Bahia ajalehe, süütas sigari «São Félix», leidis lamamistooli põhjas Gabriela juustest kukkunud roosi. Esimestel päevadel oli ta selle välja visanud, hiljem oli hakanud seda tasku pistma. Ajaleht kukkus maha, sigar kustus, Nacib uinus puude varjus, kerge tuuleõhu käes. Ta ärkas João Fulgêncio hääle peale, kes oma ärisse läks. Gabriela valmistas suupisteid ja maiustusi pärastlõunaks ja õhtuks, läks siis koju, Nacib nägi, kuidas ta, toakingad jalas, üle väljaku astus, siis kiriku nurga taha kadus.

Mis tal puudus, et täiesti õnnelik olla? Ta sõi Gabriela valmistatud võrratut toitu, teenis raha, kogus seda panka, võis varsti endale otsida sobiva maatüki istanduse jaoks. Talle oli räägitud, et teisel pool Baforé mäestikku oli hiljuti metsast puhastatud uus maa-ala — paremat maad kakao jaoks polnud olemaski. Ribeirinho, kelle fazendad seal läheduses asusid, lubas teda kohale viia. Kõik ta sõbrad olid baari igapäevased külastajad, mõnikord käisid nad ka restoranis. Ta mängis nendega kabet ja gamaani. Ajas mõnusat juttu João Fulgêncio, Kapteni, Doktori, Nhô-Galo, Armâncio, Ari, Josué ja Ribeirinhoga. Kaks viimast olid nüüd alati koos, sestsaadik kui fazendeiro oli Glóriale jaama läheduses maja üürinud. Mõnikord sõid nad isegi kolmekesi restoranis, said nähtavasti hästi läbi.

Mis tal puudus, et täiesti õnnelik olla? Teda ei piinanud armukadedus, ei ka hirm köögitüdrukut kaotada — kus võis

too paremat palka saada ja kindlama koha leida? Peale muu oli Gabriela ükskõikne pakkumiste vastu üürida talle maja, avada arve äris, siidkleitide ja kingade vastu, kogu armukestele võimaldatava toreduse vastu. Miks, seda Nacib ei teadnud, kahtlemata mingisuguse rumala põhjuse pärast, aga Nacibil polnud huvi seda välja uurida. Igaüks läheb hulluks oma moodi. Võimalik, et João Fulgênciol oli õigus, kui ta kord rääkis põllulilledest, mis ei kõlba vaasi. See jättis Nacibi ükskõikseks, nagu teda ei ärritanud enam külastajate sosin, nende naeratused, pilgud, laksud seljale, nende püüded Gabriela kätt, käsivart või rinda puudutada. Kõik see köitis külastajaid, ahvatles tellima uue klaasitäie, rüüpama ülearuse lonksu.

Kohtunik tegi katset röövida roos Gabriela juustest, too põgenes. Nacib vaatas seda ükskõikselt pealt. Mis tal puudus, et täiesti õnnelik olla? Kui ta veetis öid Amazonaselt pärineva indiaanlanna Maraga, kes elas Maria Machadão juures, küsis tüdruk mõnikord naerdes, nii et hambad välkusid:

«Kas sulle meeldib sinu Mara? On sul temaga hea?»

Nacibil oli temaga hea. Väike ja paksuke, laia ning ümmarguse näoga, sarnanes ta, kui ta kägaras voodil istus, vasest kujuga. Nacib sai temaga vähemalt kord nädalas kokku ja veetis temaga öö. See oli vahekord, milles puudus pinge ja salapärasus. Need olid ööd ilma üllatusteta, joovastuseta, kirepöörasusteta, ilma suremise ja taassünnita. Nacib käis ka teiste naiste juures, sest Maral oli palju austajaid — kolonelidele meeldis see Amazonase valmimata vili —, ja tal jäid ainult vähesed ööd vabaks. Juhuslikke naudingukaaslasi leidis Nacib kabareedes ja lõbumajades. Kord magas ta isegi Coriolano uue armukesega väljakul asuvas majas. See oli istandusest toodud nooruke kabroša. Coriolano ei püüdnudki enam teada saada, kas teda petetakse või mitte. Nii elas Nacib jälle oma endist harjunud elu, maiustades kord siin, kord seal. Tema alaliseks kallikeseks jäi siiski Amazonase tüdruk. Temaga tantsis ta kabarees, nad jõid koos õlut, maitsesid suupisteid. Kui Mara vaba oli, kirjutas ta Nacibile oma koolilapsekäekirjaga tähekese ja Nacib läks pärast baari sulgemist tema juurde. Need olid meeldivad päevad, kui ta, kirjake taskus, nautis juba ette ööd Mara voodis.

Mis tal puudus, et täiesti õnnelik olla? Ühel päeval saatis Mara talle kirjakese, et ootab õhtul «oma kiisut». Nacib naeratas rahulolevalt ja läks pärast baari sulgemist Maria Machadão juurde. See tuntuim lõbumajaperenaine — traditsioo-

niline kuju Ilhéuses — kaelustas teda ja ütles siis emalikult ning familiaarselt:

«Asjata jalavaev, türklane. Mara on praegu kolonel Altino Brandão'ga, kes eriti selleks Rio do Braçost tuli. Mis ta sai parata?»

Nacib lahkus pahasena. Mitte Mara peale, ta ei võinud end tema ellu segada, keelata tal ülalpidamist teenimast. Aga teda pahandas äpardunud öö — iha näris nagu hiir, voolav vihm tekitas igatsust naisekeha järele. Ta läks koju, võttis riidest lahti. Maja teisest otsast, köögist või sahvrist, kostis kolinat, nagu oleks mõni toidunõu purunenud. Ta läks vaatama, mis on. Üks kass jooksis õue. Köögitaguse kambri uks oli avatud, Nacib vaatas sinna. Gabriela jalg rippus üle voodiääre alla, ta naeratas unes. Üks rind paistis asemelt ja nelgilõhn pani pea pööritama. Nacib astus lähemale. Gabriela avas silmad ja ütles:

«Seu Nacib . . .»

Ta vaatas Gabrielat ja nägi otsekui viirastuses enda ees vihmast niisutatud maad, kõplaga kobestatud mulda, milles kasvasid kakaoistikud, millest tärkasid puud ja rohi. See oli orgude ja mägedega, sügavate koobastega maa, kuhu tema oma istanduse rajas. Gabriela sirutas käed välja, tõmbas ta enda ligi.

Kui Nacib tema kõrvale heitis ja tema keha kuumust tundis, siis elustus temas äkki jälle kõik: alandus, raev, vihkamine, tühjustunne, surnud ööde kannatused, solvatud uhkus ja rõõm tema kuuma ihu kõrvetuse üle. Ta pigistas teda tugevasti, jättis punaseid laike kaneelikarva ihule:

«Lita!»

Gabriela naeratas huultega, mis oskasid suudelda ja hammustada, naeratas oma kõrgete tukslevate rindadega, oma hõõguvate puusadega, kogu oma vibreeriva, ootava kehaga, ja sosistas:

«Olgu pealegi . . .»

Ta pani pea Nacibi karvasele rinnale:

«Ilus noormees.»

ROOTSI LAEVAST JA ARMASTUSESIREENIST

Jah, nüüd oli ta täiesti õnnelik. Aeg läks, lähemal pühapäeval pidid toimuma valimised. Keegi ei kahelnud nende tulemustes, isegi mitte doktor Vítor Melo, kes Rio de Janeiros kurvalt oma arstikabinetis istus. Altino Brandão ja Ribeirinho olid juba tellinud järgmiseks pühapäevaks pärast

valimisi uhke šampanja ja tulevärgiga lõunasöögi restoranis «Kommerts». Valimisi taheti tähistada mitme suurejoonelise üritusega: Mundinho algatusel oli tehtud korjandus selleks, et ära osta ja kinkida Kaptenile maja, milles ta oli sündinud ja kus oli elanud Cazuzinha Oliveira, kelle mälestust suures aus peeti. Aga tulevane munitsipaliteediülem tegi õilsa žesti: ta annetas kogutud raha vaestelastekodu heaks, mille doktor Alfredo Bastos oli Conquista kingul avanud. Nacib kavatses pärast valimisi ühes Ribeirinhoga Baforé mägede kanti sõita, neid paljukõneldud maid vaatama. Ta tahtis endale krundi osta ja kakaoistanduse rajamise suhtes kokku leppida.

Ta mängis oma partii gamaani, vestles sõpradega, jutustas lugusid Süüriast: «Minu isa kodumaal on asi veel hullem!...» Söönud kõhu täis, pidas ta rahulikult norsates lõunauinakut. Käis Nhô-Galoga kabarees, magas Maraga, ka teistega. Ja Gabrielaga iga kord, kui tal teist naist polnud ja kui ta koju jõudes end liiga väsinuna ega unisena ei tundnud. Temaga võib-olla sagedamini kui teistega. Sest keegi polnud temaga võrdne, nii tuline ja värske, nii meeletu voodis, nii õnnestav armastuses, nii väga selle jaoks loodud. See oli maapind, kuhu ta oma istanduse rajas. Nacib uinus, jalg Gabriela ümaral puusal. Nagu vanasti. Aga siiski ühe vahega: nüüd ei tundnud ta armukadedust teiste vastu, ei hirmu teda kaotada, ei tahtmist teda muuta. Siesta ajal mõtles ta enne uinumist: nüüd on Gabriela ainult voodi jaoks, ta tundis tema vastu sedasama, mis teiste vastu — Mara, Raqueli, punajuukselise Nataša vastu, selles polnud midagi rohkem, polnud endist õrnust. Nii oli hea. Gabriela käis Dora juures, tantsis ja laulis, võttis osa ettevalmistustest pidustusteks püha Maarja kuu puhul. Nacib teadis seda, kehitas õlgu, kavatses isegi vaatama minna. Gabriela oli tema köögitüdruk, kellega ta magas, kui tahtmine tuli. Ja mäherdune köögitüdruk! Paremat polnud olemaski. Ja ka voodis oli ta hea, palju enam kui hea — see naine oli lausa hukutav lõõsk.

Dora majas Gabriela naeris ja lõbutses, laulis ja tantsis. Nüüd võib ta kolmekuninga-rongkäigus lippu kanda. Jaaniööl üle lõkke hüpata. Gabriela rõõmutses: tore oli elada. Kui kell lõi üksteist, läks ta koju Nacibi ootama. Võib-olla tuleb ta sel ööl tema kambrisse, kõditab vurrudega tema kukalt, paneb raske jala tema puusale, ta rind on pehme nagu padi. Kodus surus Gabriela kassi oma näo vastu, loom näugus tasa. Ta kuulas dona Arminda jutte vaimudest ja laste sünnist. Ta võttis hommikuti päikest, kui ilm ilus oli, näsis

guajaavasid, punaseid pitangasid. Ajas tundide viisi juttu oma sõbra Tuíscaga, kes nüüd puusepaks õppis. Jooksis paljajalu rannas, pladistas külmas vees. Pärast lõunat tantsis lastega väljakul, keerles ringmängus. Õhtuti lebas kuuvalgel, oodates Nacibi. Tore oli elada!

Valimisteni oli jäänud veel ainult neli päeva, kui äkki pärast lõunat kella kolme paiku merelt majesteetlik laevavile kostis: suur Rootsi kaubaaurik, milletaolist siin vetes iial polnud nähtud, lähenes Ilhéusele. Neegripoiss Tuísca kihutas joostes kesklinna, seda uudist tasuta tänavail levitama. Rahvas kogunes rannaavenüüle.

Isegi piiskopi saabumine polnud nii suurt elevust tekitanud. Pragisedes lendasid õhku raketid. Kaks «Bahiana» laeva vilistasid sadamas, pargaste ja kutrite signaalpasunad huilgasid tervituseks. Kaluripaadid ja purjekad sõitsid sadamasuudmest välja avamere poole, et Rootsi laeva eskorteerida.

Pikkamisi läbis tulija sadamasuudme, mastides lehvisid värvide pillerkaarina kõigi maade lipud. Inimesed jooksid mööda tänavaid sadama poole, seal kubisesid sillad juba rahvast. 13. Mai ühingu orkester mängis sõjaväemarsse, Joaquim lõi trummi. Ärid olid uksed sulgenud. Erakoolide, algkooli ja Enochi gümnaasiumi õpilased olid vabaks lastud. Lapsed plaksutasid sadamas käsi, sadamasildadel koketeerisid nunnade kooli õpilased. Sõidu- ja veoautod ning autobussid tuututasid. Glória seisis Josué ja Ribeirinho vahel, naeris valjusti, vaatas väljakutsuvalt senjooradele. Tonico Bastos, kehastatud tõsidus ise, hoidis dona Olgal käe alt kinni. Rangeis leinarõivais Jerusa tervitas Mundinhot. Nilo oma vilega komandas Terênciot, Traírat, noort Batistat. Isa Basílio oli kohal koos oma ristilastega. «Ankrupaiga» puujalaga peremees silmitses kadedusega Nacibi ja Plínio Araçád. Vanapiigad lõid risti ette, kärsitud õed Dos Reisid naeratasid. Järgmises preseepios esineb kindlasti Rootsi aurik. Siin oli peenema seltskonna senjoorasid, pruudiealisi neiusid, lõbunaisi, oli Maria Machadão, kõrvaliste tänavate ja kabareede valitsejanna. Doktor köhatas kõri puhtaks, et alustada keerukat kõnet. Kuidas põimida Rootsi laeva auks peetavasse kõnesse Ofenísia? Neegripoiss Tuísca oli ühe purjeka masti otsa roninud. Dora karjatüdrukud tulid kolmekuningalipuga, mida tantsiskledes kandis Gabriela. Kakaokolonelid võtsid revolvrid välja, tulistasid õhku. Kogu Ilhéus oli sadamas.

João Fulgêncio lõbusa idee kohaselt toimus sümboolne kombetalitus: eksportöörid Mundinho Falcão ja Steveson ning fazendeirod Amâncio Leal ja Ribeirinho tõid ühe koti kakaod sadamasilla äärde, kuhu Rootsi laev oli ankrusse heit-

nud, — see oli esimene kott kakaod, mis otse Ilhéusest välismaale läks. Doktori kaasakiskuvale kõnele vastas Rootsi asekonsul, pikakasvuline laevaühingu agent.

Õhtul, kui laevamehed maale tulid, kasvas linnas elevus. Neid kostitati baarides jookidega, kapten ja ohvitserid viidi kabareedesse. Kaptenit juhiti otsekui triumfikäigul läbi linna. See oli kange märjukese sõber, oli maitsnud viina maailma seitsme mere sadamates. «Bataclanist» kandsid iljeuslased ta kätel laeva nagu surnu.

Järgmisel päeval pärast einet lasti madrused jälle maale, nad läksid linnas laiali. «On näha, et Ilhéuse viin neile maitses!» mõtlesid grapiuunad uhkusega. Meremehed müütasid välismaa paberosse, lõhnaõli, kullatud iluasjakesi. Raiskasid raha kašassa peale, käisid lõbumajades, vedelesid joobnult tänaval.

Lugu juhtus pärast siestat. Enne pealelõunast aperitiivitundi, tollel tühjal ajavahemikul kella kolme ja poole viie vahel, kui Nacib kasutas võimalust kassa üle lugeda, raha kõrvale panna, tulusid arvestada. See juhtus siis, kui Gabriela oli töö lõpetanud ja koju läinud. Rootsi madrus, peaaegu kahe meetri pikkune heledajuukseline hiiglane, astus baari, hingatas rasket alkoholihõngu Nacibile näkku ja osutas sõrmega «Cana de Ilhéuse» pudelitele. Ta pilk oli anuv, ta pomises midagi oma võimatus keeles. Nacib oli juba eelmisel päeval oma kodanikukohuse täitnud, meremehi tasuta kašassaga kostitanud. Nüüd hõõrus ta nimetissõrme pöidla vastu — küsis raha. Heledajuukseline rootslane soris taskutes, seal polnud rahapoegagi. Aga selle asemel leidis ta naljaka prossi, kullatud sireeni. Ta pani letile põhjamaa veteema, Stokholmi Yemanjá. Araablane jälgis silmadega Gabrielat, kes parajasti ümber kirikunurga pööras. Siis vaatas ta merenümfi, tema kalasaba. Niisugused olid Gabriela niuded. Maailmas polnud teist säärast naist, nii kirglikku ja tulist, nii õrna, nii raugelt anduvat. Mida enam ta temaga magas, seda enam ta teda tahtis. Ta näis olevat põimitud laulust ja tantsust, päikesevalgusest ja kuupaistest, ta oli tehtud nelgist ja kaneelist. Nacib polnud talle iial enam midagi kinkinud, ühtki laadalelu. Ta võttis kašassapudeli, valas suure klaasi täis, madrus tõstis käe, lausus rootsi keeles mingi joogitervituse, tühjendas klaasi kahe sõõmuga ja sülitas. Nacib pistis kullatud merenümfi naeratades taskusse. Küllap Gabriela naerab heameele pärast, ütleb hellalt: «Seda poleks vaja, ilus noormees . . .»

Ja siin lõpeb Nacibi ning Gabriela lugu, kui rinnas tuha all hõõgunud söest jälle armastusleek tärkab.

POSTSCRIPTUM

Mõni aeg pärast seda kutsuti kolonel Jesuíno Mendonça kohtu ette, süüdistatuna selles, et ta oli armukadeduse pärast tapnud oma abikaasa dona Sinházinha Guedes Mendonça ja hambaarst Osmundo Pimenteli. Ärevad vaidlused, mis ajuti sarkastiliseks ning ägedaks läksid, kestsid kakskümmend kaheksa tundi. Esitati teravalt vastukäivaid seisukohti, Mauricio Caires tsiteeris piiblit, meenutas skandaalseid musti sukki, rääkis moraalist ja selle langusest. Tema kõne oli pateetiline. Ezequiel Prado oma erutav ja liigutav: Ilhéus pole enam bandiitide maa, endine mõrtsukate paradiis, väitis ta ja osutas pisaraid neelatades nutvaile leinarõivais vanemaile — Osmundo isale ja emale. Tema kõne teemaks oli tsivilisatsioon ja progress. Esmakordselt Ilhéuse ajaloos mõisteti kakaokolonel vangi selle eest, et ta oli tapnud oma truudusetu naise ja selle armukese.

L õ p p

(Petrópolis—Rio, mai 1958)

SISUKORD

ESIMENE OSA. BRASIILLANE ARAABIAST

Esimene peatükk. Ofenísia igatsus

Ofenísia rondoo 13
Päikesest ja vihmast ühes väikese imega 15
Sellest, kuidas minevik ja tulevik Ilhéuse tänavail segunesid 20
Linna silmapaistvamad isikud kalaturul 25
Sellest, kuidas Doktori soontes voolas peaaegu kuninglik veri 31
Sellest, kuidas Nacib ärgates leidis, et ta on ilma köögitüdrukuta 37
Seaduse ja õiguse ülistus ehk sündimisest ja rahvusest . . 43
Ilmub ülitähtis isik Mundinho Falcão, kes vaatleb Ilhéust läbi binokli 48
Laeva saabumisest 52
Õdedest Dos Reisidest ja nende preseepiost 59
Meeleheitlikest otsinguist 66
Maa isandast, kes end päikese käes soojendab 72
Poliitilisest vandenõust 78
Keelepeksukunstist 86
Gabriela teel 93

Teine peatükk. Glória üksindus

Glória kaebus 101
Kiusatusest aknal 103
Julmast seadusest 107
Mustadest sukkadest 110
Armukeste kohta käivast seadusest 120
Sümpaatsest lurjusest 123
Nukrast videvikutunnist 130
Sellest, kuidas Nacib köögitüdruku palkas, ehk armastuse keerulistest teedest 132
Paadist selvas 137
Uinunud Gabriela 140
Matustest ja bankettidest ühes õpetliku vahelooga . . . 148
Hoiatav vahelugu 157
Vahelugu on lõppenud, jõuab kätte bankett 160
Gabriela öö 164

TEINE OSA. GABRIELA, NELK JA KANEEL

Kolmas peatükk. Malvina saladus

Hällilaul Malvinale 173
Gabriela lillega 175
Kauaoodatud soovimatust külalisest 180

Sellest, kuidas araablase Nacibi rinnus tunnete virvarr tekkis 187
Vestlustest ja sündmustest ühes autodafeega 193
Tuiest ja veest ajalehtedes ja südametes 202
Gabriela nimi kõikide suus 205
Suitseva lambi valgusest 210
Ballist ja ühest inglise loost 213
Vanadest meetoditest 221
Sofrê'st 225
Gabriela puuripandud linnuga 229
Kõrgete korjudega toolidest 233
Sellest, kuidas linnas oli vanakuri lahti 241
Neitsist kaljul 246
Igavesest armastusest ehk sellest, kuidas Josué rinnus tunded vohavad 253
Gabriela laul 258
Lilledest ja vaasidest 261
Süvendajaist ja noorikust 268

Neljas peatükk. Gabriela kuupaiste

Gabriela sõbra laul 273
Andekast luuletajast, kes võitleb madalate rahaliste muredega 275
Senjoora Saadi eksimustest 282
Kandidatuuridest ja tuukritest 294
Suur jaht 307
Sellest, kuidas senjoora Saad oma abikaasa traditsioonilist neutraliteeti rikkudes end poliitikasse segas, ja julgetest ning ohtlikest sammudest, mida see peenema seltskonna daam tol rahutul ööl ette võttis 316
Abielu meeldivatest ja ebameeldivatest külgedest . . . 326
Gabriela ohked 331
Aastavahetusepidustustest 334
Karjatüdruk Gabriela ehk sellest, kuidas senjoora Saad uusaastaööd pühitses 342
Suursugusest Ofenísiast kuni plebei Gabrielani ühes mitmesuguste sündmuste ja pettustega 349
Sellest, kuidas araablane Nacib muistsest seadusest üle astus ja auga püha Corneliuse väärika vennaskonna hulgast lahkus, ehk sellest, kuidas senjoora Saad jälle Gabrielaks sai 356
Gabriela armastus 362
Imelikust elust 366
Klaasmaost 371
Matusekelladest 374
Üksinduse (ametlikust) lõpust 380
«Chef de cuisine'iga» seotud kuludest ja tuludest 387
Võitluskaaslasest 394
Ilhéuse väärikast pojast 398
Gabriela maapind 403
Rootsi laevast ja armastusesireenist 409
Postscriptum 413

Жоржи Амаду
ГАБРИЭЛА
Издание 2-ое
На эстонском языке.
Перевод с португальского: А. Курфелдт
Художник-оформитель Х. Керсна
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

*

Toimetaja L.-M. Kask
Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld
Tehniline toimetaja V. Kohv
Korrektorid E. Toots ja A. Kiho

ИБ № 1958. Laduda antud 2. XI 1977. Trükkida antud 3. III 1978. Trükipaber nr. 2, 84×108/32. Trükipoognaid 13,0. Tingtrükipoognaid 21,84. Arvestuspoognaid 24,92. Trükiarv 40 000. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 58. Tellimuse nr. 1582.
Hind rbl. 2.80.